ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 7

Goodson – iacobini

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb

Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele,
Florența Simion (articole despre România)

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Mărunțiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

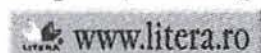
TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Florentina Rahira
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Ne puteți vizita pe

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

JURNALUL NAȚIONAL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 7. Goodson – iacobini – ISBN 978-973-675-775-4

I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)

81'374.2=135.1
030=135.1

Goodson, Mark

(24.01.1915, Sacramento, California, SUA - 18.12.1992, New York, New York)

Producător american de emisiuni de radio și televiziune. Din 1939 a fost crainic de radio. La sfârșitul anilor 1940, împreună cu Bill Todman, a realizat emisiuni de radio de succes, precum *Oprește muzica* (Stop the Music, 1947) și *Lozul cel mare* (Hit the Jackpot, 1948), iar apoi emisiuni-concurs de televiziune, cum ar fi: *Ce urmează?* (What's My Line? 1950–1967), *Care mi-e secretul?* (I've Got a Secret 1952–1967), *Spune adevărul* (To Tell the Truth, 1956–1967) și *Prețul corect* (The Price is Right, 1957–1964). În 1990 a fost distins cu Premiul Emmy pentru întreaga activitate.

Goodyear, Charles

(29.12.1800, New Heaven, Connecticut, SUA - 01.07.1860, New York, New York)

Inventator american al procedeului de vulcanizare care permite utilizarea comercială a cauciucului. Dorind să găsească o metodă de tratare a cauciucului astfel încât acesta să nu-și piardă calitățile adezive și să nu se topească, în 1839 a descoperit întâmplător vulcanizarea, scăpând din greșeală un amestec de sulfură de cauciuc pe o sobă încinsă. Procedeul avea să se dovedească extrem de important în utilizările ulterioare ale cauciucului. L-a brevetat în 1844, dar a trebuit să lupte împotriva numeroaselor încălcări ale patentului în SUA și Europa. Nu a profitat niciodată financiar de pe urma descoperirii sale, iar când a murit avea multe datorii. Compania Goodyear Tire and Rubber Co. (înființată în 1898) este numită astfel în onoarea sa.

Gorbaciov, Mihail (Sergheevici)

(n. 02.03.1931, Privolie, regiunea Stavropol, URSS)

Om politic rus, ultimul președinte al Uniunii Sovietice (1990–1991). A terminat Facultatea de Drept la Universitatea de Stat din Moscova (1955), apoi a deținut diverse funcții, ajungând membru cu drepturi depline al Comitetului Central (1980) și secretar general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică (1985–1991). Reformele sale extraordinare, glasnost și perestroika, au întâmpinat opoziția birocraților din partid; pentru a le reduce puterea, Gorbaciov a modificat Constituția sovietică în 1988, permițând alegeri cu mai mulți candidați și eliminând monopolul puterii partidului în 1990. A avut relații bune cu SUA, iar în perioada 1989–1990 a sprijinit guvernele alese în mod democratic care au înlocuit regimurile comuniste din Europa de Est. În 1990 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace. În 1991, conservatorii fanatici au pus la cale o lovitură de stat, sub pretextul că Rusia se confruntă cu prea multe probleme economice și politice. Colaborând cu președintele Boris Elțin, Gorbaciov a părăsit Partidul Comunist, a dizolvat Comitetul Central și a acordat puterea politică republicilor care făceau parte din Uniunea Sovietică. A fost depășit de evenimente, iar unele dintre fostele republici sovietice au format Comunitatea Statelor Independente, sub conducerea lui Elțin. Pe 25 decembrie 1991, Gorbaciov a demisionat din funcția de președinte al Uniunii Sovietice, care a încetat să existe în aceeași zi.

Mihail Gorbaciov, 1985

COLTON-PICTURE SEARCH/BLACK STAR

Gorceakov, Aleksandr (Mihailovici), Prinț ~

(04.06.1798, Khaapsalu, Estonia, Imperiul Rus - 27.02.1883, Baden-Baden, Germania)

Om politic și diplomat rus. A devenit ministru de externe în 1856, fiind succesorul contelui Karl de Nesselrode. În această calitate, și-a concentrat toată energia pentru stabilirea unor relații de prietenie cu Franța și Prusia. A fost numit cancelar imperial în 1866. A renunțat la interdicția pusă navelor de război ruse în Marea Neagră (1870) și a încheiat o alianță între Rusia, Germania și Austro-Ungaria, concretizată în Liga celor Trei Împărați (1873). Influența lui s-a diminuat odată cu prăbușirea Ligii. După războiul ruso-turc, nu a reușit să prevină impunerea termenilor duri ai Tratatului de la San Stefano, care îi pedepsea pe turcii învinși, și nici înlocuirea acestuia, la Congresul de la Berlin, cu un tratat mult mai puțin favorabil Rusiei.

Gordimer, Nadine

(n. 20.11.1923, Springs, Transvaal, Africa de Sud)

Scriitoare sud-africană. Fiica unor imigranți evrei, în 1952 și-a publicat prima carte, volumul de povestiri *Vocea blândă a șarpelui* (The Soft Voice of the Serpent). Printre operele ulterioare se numără: *Conservatoristul* (The Conservationist, 1974, Premiul Booker), *Fiica lui Burger* (Burger's Daughter, 1979), *Oamenii lui July* (July's People, 1981), *Sportul naturii* (A Sport of Nature, 1987), *Povestea fiului meu* (My Son's

Story, 1990), *Nimeni care să mă însoțească* (None to Accompany Me, 1994) și *Pușca din casă* (The House Gun, 1998). Operele, scrise într-un stil clar, bine construit, lipsit de sentimentalisme, abordează adesea tematica exilului și a înstrăinării. S-a opus cu tărie politicii de apartheid, iar în scrierile ei intervin frecvent problematici legate de relațiile dintre albi și populația de culoare. În 1991 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură.

Gordium

Oraș antic, capitala Frigiei. Se află în NV teritoriului actual al Turciei; ruinele sale au dezvăluit informații importante despre vechea cultură frigiană. Săpăturile au scos la iveală așezări de la începutul Epocii Bronzului și așezări hitite. Orașul a cunoscut perioada sa de glorie în calitate de capitală a Frigiei în sec. IX–VIII î.Hr. Potrivit legendei, a fost fondat de un țăran pe nume Gordius, care a devenit mai târziu rege al Frigiei și a inventat ingeniosul nod gordian. Gordium a rămas centrul politic al Frigiei până când a fost cucerit de cimerieni, la începutul sec. VII î.Hr. Deși reconstruit sub stăpânirea perșilor, nu și-a recăpătat niciodată splendoarea de odinioară.

Gordon

Râu în SV Tasmaniei, Australia. Izvorăște din podișul central, curgând spre S și V, după care se varsă în Oceanul Indian la portul Macquarie, după ce parcurge 185 km. Râul este navigabil doar pe ultimii 32 km. Barajul Gordon, construit în 1978, a dus la formarea lacului Gordon, unul dintre cele mai mari rezervoare de apă dulce din Australia.

Gordon, Charles George

(28.01.1833, Woolwich, lângă Londra, Anglia - 26.01.1885, Khartoum, Sudan)

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Charles George Gordon, portret de Lady Julia Abercromby; Galeria Națională de Portrete, Londra

General britanic devenit erou național datorită faptelor sale de vitejie din China și modului în care a apărat orașul Khartoum. S-a remarcat ca tânăr ofițer în Războiul Crimeii (1853–1856), după care s-a înrolat voluntar în cel de-al doilea Război al Opiului (1856–1860). În 1862, în timpul Revoltei din Taiping, a contribuit la apărarea Shanghaiului. Pentru faptele sale a fost supranumit Gordon Chinezul. În 1873, conducătorul egiptean Ismail Pașa l-a numit guvernator al provinciei Equatoria din S Sudanului (1874–1876) și guvernator general al Sudanului (1874–1880). În această calitate, a acționat pentru a pune capăt răscoalelor și negoțului cu sclavi. În 1884 a fost trimis din nou în Sudan, de data aceasta de către Marea Britanie, pentru a evacua trupele anglo-egiptene de la Khartoum, oraș amenințat de luptătorii din mișcarea mahdistă. După sosirea sa, orașul a fost asediat, fiind izolat timp de câteva luni, până ce, în final, s-a predat (26 ianuarie 1885). Gordon a fost ucis în luptă.

Gordon, Dexter (Keith)

(27.02.1923, Los Angeles, California, SUA - 25.04.1990, Philadelphia, Pennsylvania)

Saxofonist tenor american, unul dintre cei mai apreciați saxofoniști ai jazzului modern. La începutul anilor 1940 a cântat în marile trupe ale lui Lionel Hampton și Billy Eckstine, după care s-a alăturat unor trupe mai mici, împreună cu Charlie Parker, Tadd Dameron și cu colegul său Wardell Gray. La începutul anilor 1950 a fost închis pentru consum de droguri. În 1962 s-a mutat în Danemarca. S-a relansat în carieră interpretând rolul principal din *La miezul nopții* (Round Midnight, 1986).

Gordon, George

(26.12.1751, Londra, Anglia - 01.11.1793, Londra)

Englez cunoscut pentru instigarea populației la revoltele anticatolice. Al treilea fiu al ducelui de Gordon, a intrat în Parlament în 1774. În 1779 a organizat asociațiile protestante înființate pentru a asigura revocarea Actului de ajutorare a catolicilor (1778). În 1780 a condus o mulțime spre Parlament pentru a înainta o petiție împotriva actului. Revolta a durat o săptămână, provocând mari pagube proprietăților și făcând cca 500 de victime. Gordon a fost acuzat de înaltă trădare, dar a fost achitat. Condamnat pentru calomnierea reginei Franței în 1787, a fost închis la Newgate, unde a și murit.

Gore, Al

nume complet **Albert Arnold Gore, Jr.**

(n. 31.03.1948, Washington DC, SUA)

Om politic american. Este fiul lui Albert Gore, fost senator de Tennessee. După ce a absolvit Universitatea Harvard, a urmat pentru scurt timp o facultate de teologie, iar apoi a participat la războiul din Vietnam, în calitate de reporter militar (1969–1971). A lucrat ca reporter pentru

The Tennessean din Nashville (1971–1976), în timp ce urma facultatea de teologie, iar apoi pe cea de drept la Universitatea Vanderbilt. A fost membru al Camerei Reprezentanţilor SUA (1977–1985) şi apoi al Senatului. Democrat moderat, a fost colegul de campanie al lui Bill Clinton, fiind nominalizat pentru funcţia de vicepreşedinte, în 1992. A fost vicepreşedinte în timpul celor două mandate ale lui Clinton (1993–2001). În calitate de candidat la preşedinţie din partea democraţilor în 2000, a avut cu 500 000 de voturi populare mai mult decât republicanul George W. Bush, pierzând însă strâns la voturile electorale (271–266). Ulterior, Gore şi-a dedicat cea mai mare parte a timpului problemelor de mediu, iar filmul realizat de el în 2006 despre încălzirea globală, *Un adevăr incomod* (An Inconvenient Truth), a primit Premiul Oscar pentru cel mai bun film documentar. Pentru actvitatea sa în slujba protecţiei mediului, în 2007 a primit Premiul Nobel pentru pace împreună cu Comisia Interguvernamentală ONU pentru Schimbările Climatice. În acelaşi an a câştigat şi Premiul Emmy pentru realizările novatoare în domeniul televiziunii interactive pentru Current TV, un canal de televiziune ale cărui programe sunt generate de telespectatori şi pe care l-a fondat în 2005.

Gorée

Vezi Île de Gorée

Goren, Charles H(enry)

(04.03.1901, Philadelphia, Pensylvania, SUA - 03.04.1991, Encino, California)

Expert american în jocul de bridge. A învăţat bridge pe când era student la drept, la Universitatea McGill. Sistemul său inovator de licitaţie, cu numărarea punctelor, şi succesele obţinute în turnee l-au făcut să devină unul dintre cei mai cunoscuţi şi mai apreciaţi jucători din lume. Printre cele câteva cărţi populare ale sale se numără *Totul despre bridge cu Goren* (Goren's Bridge Complete, 1963), tradusă în mai multe limbi.

Gorey, Edward (St. John)

(22.02.1925, Chicago, Ilinois, SUA - 15.04.2000, Hyannis, Massachusetts)

Scriitor, ilustrator şi designer american. A urmat studiile Universităţii Harvard şi a lucrat ca ilustrator. În 1957 a publicat prima sa carte pentru copii, *Musafirul suspect* (The Doubtful Guest). În această carte, precum şi în următoarele, cum ar fi *Copilul fără noroc* (The Hapless Child, 1961) şi *Micii Gashlycrumb* (The Gashlycrumb Tinies, 1962), versurile sale absurde şi pastişele după proza victoriană însoţesc figurile desenate în cerneală ale unor personaje cu ochi rotunzi şi feţe lipsite de expresivitate, îmbrăcate în costume din perioada regelui Eduard, personaje al căror comportament plin de demnitate este subminat de întâmplările absurde, adesea macabre prin care trec. Opera sa a fost reunită în antologii precum *Amphigorey* (1972), *Tot Amphigorey* (Amphygorey Too, 1975) şi *De asemenea, Amphigorey* (Amphigorey Also, 1983).

Gorgas, Josiah

(01.07.1818, ţinutul Dauphin, Pennsylvania, SUA - 15.05.1883, Tuscaloosa, Alabama)

Ofiţer de armată american. S-a înrolat în armata americană în 1841. Influenţat de simpatiile soţiei sale, originară din Alabama, a renunţat la funcţie după secesiunea Sudului din Uniune, în 1860–1861. În calitate de comandant al artileriei în armata confederată în timpul Războiului Civil American, a adus arme din străinătate, înfiinţând în acelaşi timp fabrici în Sud, pentru a produce puşti, arme mici, gloanţe, praf de puşcă şi tunuri. A fost înaintat la gradul de general de brigadă în 1864.

Gorgas, William (Crawford)

(03.10.1854, Mobile, Alabama, SUA - 03.07.1920, Londra, Anglia)

Medic militar. Fiu al generalului confederat Josiah Gorgas, a activat timp de mulţi ani în armata SUA. Responsabil cu măsurile sanitare din Havana, a efectuat în 1898, împreună cu unitatea medicală a armatei, experimente legate de transmiterea febrei galbene de către ţânţari. Cercetările sale au fost încununate de succes. Trimis în Panama în 1904, a eradicat frigurile galbene din zona Canalului şi a reuşit să ţină sub control malaria, îndepărtând principalele obstacole care stăteau în calea construirii Canalului Panama. A fost ridicat la gradul de general, fiind chirurg în armata SUA (1914–1918).

Gorges, Sir Ferdinando

(1566?, probabil la Wraxall, Somerset, Anglia - 1647, Long Ashton, Gloucestershire)

Colonist britanic. După o carieră militară, a încercat să obţină fonduri din partea casei regale, pentru a întemeia aşezări în America de Nord. Considerând că, în general, colonizarea ar trebui să intre în atribuţiunile regelui, în 1620 a obţinut acordarea tuturor pământurilor din America de Nord dintre paralelele 40 şi 48. Planul său de a distribui

pământul ca domenii și feude aristocraților membri ai Consiliului Noii Anglii a fost dejucat de dezvoltarea autoguvernării coloniilor britanice de la Plymouth și din golful Massachusetts, care își primiseră carta direct din partea casei regale. A primit în 1639 carta pentru Maine, dar nu a putut să-și ducă planul la îndeplinire.

gorgonă

Unul dintre cei trei monștri din mitologia greacă, dintre care cel mai cunoscut era Meduza. Potrivit lui Hesiod, cele trei gorgone erau fiicele regelui mării, Phorcys. O altă legendă spune că au fost create de zeița pământului, Geea, pentru a-i ajuta pe fiii acesteia, titanii, în lupta cu zeii. În artele clasice, sunt înfățișate sub forma unor femei înaripate, având șerpi în loc de păr.

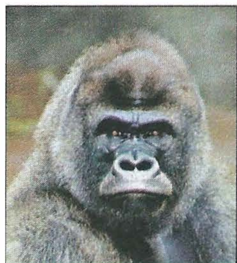

Gorgonă, mască sculptată în marmură, începutul sec. VI î.Hr.; Muzeul Acropole, Atena

ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

gorilă

Cea mai mare dintre maimuțele antropoide. Gorila (*Gorilla gorilla*) are corp masiv, puternic. Trăiește în pădurile din Africa ecuatorială, are pielea și părul negre, nările mari, iar arcadele sprâncenelor proeminente. Adulții au brațe lungi și puternice. Picioarele sunt scurte și îndesate, pieptul extrem de larg și de dezvoltat, iar abdomenul proeminent. Masculii adulți au o creastă pe creștetul craniului și o mantie de peri cenușii sau argintii pe partea inferioară a spatelui. Masculii, cu o greutate de două ori mai mare decât a femelelor, 135–275 kg, ating o înălțime maximă de cca 1,7 m. Gorilele sunt animale predominant terestre, care se deplasează cu ajutorul celor patru membre. Trăiesc în grupuri familiale stabile, asemănătoare unor familii având de la șase până la 20 de membri, conduse de unul sau doi masculi cu mantie argintie pe spate. Se hrănesc cu frunze, tulpini și muguri. Nu sunt agresive, ba chiar sunt timide, dacă nu sunt provocate. Sunt mai calme și mai tenace decât cimpanzeii. Deși nu se adaptează la nou la fel de ușor ca aceștia, gorilele sunt extrem de inteligente și capabile să rezolve diferite situații. Sunt vânate pentru carne și pentru diferite părți ale corpului. Habitatul lor este pe cale de dispariție. Este o specie amenințată în tot arealul său; subspecia gorila-de-munte este cea mai amenințată.

gorilă mascul (*Gorilla gorilla*)

KENNETH W. FINK/ROOT RESOURCES

Göring, Hermann *sau* **Hermann Goering**

(12.01.1893, Rosenheim, Germania - 15.10.1946, Nürnberg)

Lider nazist german. A luptat în Primul Război Mondial în cadrul forțelor aeriene germane. În 1922 s-a înscris în Partidul Național-Socialist, fiind numit la conducerea batalioanelor de asalt. După eșuarea Puciului de la berărie, a fugit în Austria, apoi s-a întors în Germania (1927) și a fost ales în Reichstag, devenind președintele acestuia (1932). A dobândit o putere mai mare după ce Adolf Hitler a fost numit cancelar, în 1933. Fiind cel mai loial susținător al lui Hitler, a ocupat numeroase funcții, printre care cea de ministru de interne al Prusiei, unde a înființat Gestapoul. De asemenea, a devenit șeful forțelor aeriene germane (Luftwaffe) și ministrul economiei. După ce Luftwaffe nu a reușit să câștige Bătălia pentru Anglia, și-a pierdut prestigiul și s-a retras aproape complet la reședința sa de la țară, unde și-a expus vasta colecție de artă provenită din confiscarea bunurilor evreilor din țările ocupate. În 1946 a fost condamnat la moarte în procesul de la Nürnberg, dar s-a sinucis, luând otravă.

Hermann Göring, comandantul batalioanelor de asalt („Divizia Furtună" sau „Cămășile Brune"), 1933

HEINRICH HOFFMANN, MUNCHEN

Gorj

Județ situat în SV României, pe cursul mijlociu al râului Jiu. Suprafața: 5 602 kmp. Relieful este variat, cu trei trepte distincte: în N se desfășoară pantele sudice ale munților Parâng, Vâlcan și Godeanu, iar în V-NV cele ale Munților Mehedinți. Partea centrală a județului aparține zonei Subcarpaților Getici, iar partea sudică, Podișului Getic. Pe teritoriul său există șapte orașe, dintre care două municipii. În sec. XIII, aici este menționată documentar Țara Litua, condusă de voievodul Litovoi. În sec. XVI, numărul așezărilor omenești menționate documentar în regiune se dublează față de sec. XV. Județul Gorj

apare ca unitate administrativă în sec. XV, până la acea dată fiind menționat sub numele de județul Jaleș. În forma sa actuală, județul Gorj a fost înființat în 1968. Economia are o structură industrial-agrară, cele mai importante ramuri industriale fiind cele extractive și constructoare de mașini. În cadrul producției agricole, creșterea animalelor și pomicultura au ponderi importante. Obiective turistice sunt mănăstirile Tismana și Polovragi și operele monumentale ale lui Constantin Brâncuși de la Tg. Jiu.

Gorki, Maksim
născut **Aleksei Maksimovici Peşkov**

(28.03.1868, Nijni Novgorod, Rusia - 14.06.1936, Nijni Novgorod)

Scriitor rus. A avut o copilărie nefericită și marcată de sărăcie, devenind un vagabond. Numele pe care și-l va lua mai târziu face referire la această perioadă (*în rusă, gorki,* amar). Primele sale scrieri aduc în prim-plan portretele unor indivizi aparținând clasei de jos a Rusiei. Printre acestea se numără: *Celkaș* (1895), *Douăzeci și șase de bărbați și o fată* (Dvadțat șest i odna, 1899) și piesa de teatru de succes *Azilul de noapte* (Na dne, 1902). Din cauza activității sale revoluționare, în perioada 1906–1913 a trăit în străinătate, ca exilat politic. Dintre operele sale fac parte trilogia autobiografică *Copilăria mea* (Detstvo, 1913–1914), *La stăpân* (V liudeah, 1915–1916) și *Universitățile mele* (Moi universitetî, 1923). Deși inițial s-a opus politicii lui Vladimir Ilici Lenin și a bolșevicilor, după 1919 a colaborat cu guvernul lui Lenin. A trăit în Italia între 1921–1928. La întoarcerea în URSS a devenit liderul necontestat al scriitorilor sovietici. În 1934, când a fost înființată Uniunea Scriitorilor Sovietici, a devenit primul ei președinte și a contribuit la instaurarea realismului socialist. A murit subit, în timp ce se afla sub tratament medical. S-a emis ipoteza că ar fi fost ucis la ordinul lui Iosif Stalin.

Gorky, Arshile *născut* Vosdanik Adoian

(15.04.1904, Khorkom, Van, Armenia Turcă - 21.07.1948, Sherman, Connecticut, SUA)

Pictor american de origine armeană. În 1920 a emigrat în SUA. După ce a studiat la Rhode Island School of Design, în 1925 s-a stabilit la New York. Aici a studiat și apoi a predat la Grand Central School of Art (1926–1931). A căutat să asimileze viziunea artistică a lui Paul Cézanne, Joan Miró și a lui Pablo Picasso, pictând în stilul lor. Din momentul în care a intrat în contact cu suprarealiștii europeni emigrați, și-a dezvoltat propriul stil de abstracțiuni și forme biomorfe sugerând plante sau viscere umane plutind pe un fundal de culori pastelate. După o serie de nenorociri în viața personală, s-a spânzurat. Opera sa constituie cea mai importantă legătură dintre suprarealism și expresionismul abstract.

Gorovei, Artur

(19.02.1864, Fălticeni, Suceava, România - 19.03.1951, București)

Folclorist și etnograf român. A învățat mai întâi la școala sătească din Rădăuți, urmând clasele primare și gimnaziul la Fălticeni, de unde a trecut la Institutele Unite din Iași, unde și-a luat bacalaureatul. Licențiat în drept la Universitatea din Iași, magistrat (până în 1903) și apoi avocat la Fălticeni. A fost prefect al județului Suceava și primar al orașului Fălticeni, senator. În 1892 a fondat revista de folclor *Șezătoarea,* care a apărut regulat timp de 26 de ani. Ultimul număr, scos în 1931, cuprindea indicele analitic și alfabetic al celor 25 de volume ale prețioasei reviste. Influențat de lectura studiului *Literatura populară română* de Moses Gaster, a alcătuit o impresionantă culegere de ghicitori, adunate cu mult efort și chiar cheltuială, *Cimiliturile românilor* (1898). Însoțite de variantele locale și europene, ghicitorile au fost adunate din diverse arii lingvistice și culturale - în special flamandă, rusă, engleză, scoțiană, norvegiană și olandeză. Al doilea corpus folcloric întocmit de el este *Descântecele românilor* (1931), alcătuit pe baza unor culegeri parțiale publicate în reviste, în diverse volume, prin folosirea unor manuscrise din sec. XVIII și XIX și a materialului obținut de la colaboratorii *Șezătorii* (învățători, preoți). A treia lucrare cu caracter de corpus este *Credințe și superstiții ale poporului român* (1915), realizată în același mod. În 1937 a publicat *Ouăle de Paști,* un documentat și minuțios studiu comparativ, se pare, unicul în literatura de specialitate, despre obiceiul încondeierii ouălor, susținut de desenele-motive utilizate. A colaborat la publicații ale vremii: *Gândul Nostru* (foaia învățătorilor din județul Baia), *Cuget Clar, Natura, Moldavia, Orizonturi, Bugeacul.* A fost membru corespondent al Academiei Române (1915) și doctor honoris causa al Universității din Cernăuți.

Gorski, Aleksandr (Alekseevici)

(18.08.1871, St. Petersburg, Rusia - 20.10.1924, Moscova, URSS)

Dansator și coregraf rus, director influent al trupei de balet Bolșoi Teatr. A studiat la

Sankt Petersburg și s-a angajat la Mariinski Teatr, al cărui solist a devenit în 1895. A regizat câteva spectacole de balet, după care, în 1900, s-a stabilit la Moscova, fiind prim-solist și director artistic la Bolșoi Teatr. A reînnoit repertoriul și a introdus o notă de realism în privința decorurilor și a costumelor, revigorând interesul pentru această companie.

Gortina

Oraș antic, în partea central-sudică a Cretei, Grecia. Deși nu a avut un rol deosebit în perioada minoică, mai târziu a luat locul orașului Phaistos, devenind cel mai important oraș. Și-a disputat controlul asupra Cretei cu Knossos, până la anexarea sa de către romani în sec. I î.Hr., când a devenit capitala administrativă a provinciei romane a Cretei și Cyrenaicei. Printre ruinele orașului a fost descoperit, în sec. XIX, marele cod civil de legi din Gortina, cel mai bine elaborat document juridic grecesc datând din perioada preelenistică.

goryo

În mitologia japoneză, spirite ale morților care se întorc în lumea celor vii pentru a se răzbuna. La început, se considera că erau spiritele unor nobili uciși pe nedrept, care se răzbunau pe oameni provocând dezastre naturale, boli și războaie. Identificate prin divinație, acestea erau îmbunate prin ridicarea la rangul de zeitate. Ulterior, s-a răspândit credința conform căreia orice individ ar putea trece peste granițele dintre viață și moarte, transformându-se în goryo dacă își dorește acest lucru în momentul morții sau dacă moare prematur. Pentru a ține aceste spirite la distanță, au fost folosite diverse forme de exorcism și practici magice, cum ar fi mantra budistă *Nembutsu* (invocând numele lui Buddha Amida).

Gosden, Freeman F(isher) *și* Correll Charles J.

(05.05.1899, Richmond, Vancouver, SUA – 10.12.1982, Los Angeles, California; 02.02.1890, Peoria, Illinois, SUA – 26.09.1972, Chicago, Illinois)

Comici americani, care prezentau numere comice în spectacole ambulante. Ulterior, au creat două personaje de culoare, Sam și Henry, pentru o emisiune a unui post de radio din Chicago (1926–1928). În 1929, audiența acestora a crescut prin crearea mai multor personaje pentru o nouă emisiune radio nocturnă, *Amos 'n' Andy*, realizând astfel prima comedie de situații. Interpretând personajele Amos, șoferul de taxi, și tovarășul său, Andy, au devenit principalii protagoniști ai celei mai populare emisiuni radio din anii 1930. Celebritatea lor a asigurat succesul emisiunilor radio ca formă de divertisment apreciat de populație. Spectacolul lor, devenit emisiune săptămânală, a luat sfârșit în 1954, în parte ca reacție la criticile potrivit cărora umorul celor doi jignea populația de culoare.

gospel

Tip de muzică specifică afro-americanilor, care a evoluat din slujbele bisericilor penticostale și din cântecele religioase și blues. În anii 1920, înregistrările serviciilor religioase oficiate de predicatorii penticostali erau extrem de populare în rândurile afro-americanilor. Urmând îndemnul biblic „Lăudați pe Domnul" (Psalmi, 150), bisericile penticostale permiteau folosirea tobelor, pianelor, banjourilor, chitarelor și a altor instrumente cu coarde și chiar a alămurilor în timpul slujbei. Corurile utilizau adesea întinderea extremă a vocilor feminine, în contrapunct antifonic cu ceremonia predicatorului. Printre alte forme ale muzicii gospel se numără cântecele și acompaniamentul la chitară acustică ale predicatorilor ambulanți și cvartetele masculine, ale căror spectacole cuprindeau numere de dans și costume stilizate. Principalii compozitori și interpreți au fost Thomas A. Dorsey, care a și inventat termenul, reverendul C. A. Tindley (1851–1933), predicatorul orb ambulant Gary Davis (1896–1972), sora Rosetta Tharpe (1915–1973), ale cărei interpretări au adus muzica gospel în cluburile de noapte și în teatre, în anii 1930, și Mahalia Jackson. Muzica gospel a exercitat o influență deosebită asupra stilului rhythm and blues și a muzicii soul, care, la rândul lor, au influențat în mod decisiv muzica gospel contemporană.

Gosplan

Comitet central care dirija diverse aspecte ale planificării economiei în fosta Uniune Sovietică. Termenul este o abreviere a denumirii rusești pentru Comitetul de Stat pentru Planificare. Înființat în 1921, Gosplan a consiliat inițial guvernul, dar și-a asumat un rol general de planificare în 1928, când a fost adoptat primul plan cincinal, în încercarea de a accelera industrializarea și colectivizarea. A fost responsabil cu transformarea obiectivelor economice generale impuse de Partidul Comunist în planuri naționale specifice. *Vezi și* economie centralizată; Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

gospodărie colectivă
sau colhoz *în rusă* kolhoz

În fosta Uniune Sovietică, întreprindere agricolă cooperatistă care își desfășura activitatea pe pământul naționalizat de stat. În cadrul strategiei colectivizării intens practicate de Iosif Stalin în 1929–1933, țăranii erau obligați să renunțe la pământurile lor și să intre în cadrul unor gospodării colective. Mulți țărani s-au împotrivit acestei măsuri, reacționând cu violență. Unii au preferat să-și înjunghie vitele și să-și distrugă uneltele de lucru, decât să le dea cooperativelor. Cu toate acestea, în 1936, aproape toți țăranii au fost colectivizați, iar mulți fuseseră deportați în lagăre. Odată cu destrămarea Uniunii Sovietice în 1990–1991, cooperativele au început să fie privatizate.

Gossart, Jan
sau Jan Gossaert, Jan Mabuse

(cca 1478, Maubeuge?, Franța - 01.10.1532, Anvers?)

Pictor flamand. După o ședere în Italia între 1508-1509, a trecut de la stilul ornamentat al Școlii de la Anvers la cel al Renașterii târzii. *Neptun și Amfitrita* (1516) reflectă încercarea sa de a asimila arta Antichității clasice și cea a Renașterii italiene. În pofida eforturilor depuse pentru a-și forma un stil italian prin excelență, nudurile sale se distanțează arareori de atitudinea rigidă a siluetelor sale anterioare. În cele din urmă, a optat pentru tehnica reprezentării minuțioase și a observării atente a artei tradiționale olandeze timpurii. A fost printre primii care au introdus stilul Renașterii italiene în Țările de Jos.

Gosse, Sir Edmund

(21.09.1849, Londra, Anglia - 16.05.1928, Londra)

Critic și istoric literar britanic. A lucrat în special ca bibliotecar și traducător (a tradus piesele lui Henrik Ibsen, printre multe alte opere). Este autorul istoriilor literare *Literatura secolului al XVIII-lea* (18th Century Literature, 1889) și *Literatura engleză modernă* (Modern English Literature, 1897). De asemenea, a scris biografiile lui Thomas Gray, John Donne, Ibsen și ale altor scriitori, aducând în atenția cititorilor englezi multe dintre scrierile autorilor europeni de pe continent. O mare parte dintre eseurile sale au fost reunite în volumul *Profiluri franceze* (French Profiles, 1905). Autobiografia sa, *Tată și fiu* (Father and Son, 1907), a fost foarte apreciată.

Göteborg *sau* Gothenburg

Oraș, 471 267 loc. (2001), în SE Suediei. Principalul port la mare al țării și al doilea oraș ca mărime, este situat de-a lungul estuarului râului Göta, la 8 km depărtare de Kattegat. Orașul, fondat în 1603, a fost distrus în războiul cu Danemarca (1611–1613), dar a fost reconstruit în 1619. Primii locuitori erau în majoritate olandezi. Ei au construit canale urbane și au pus bazele centrului orașului. Odată cu terminarea Canalului Göta (1832) și cu inaugurarea serviciului de transport transoceanic, Göteborg a început să prospere. Se mai păstrează încă unele clădiri cu arhitectură istorică, iar partea veche a orașului este și în prezent împrejmuită de un șanț cu apă. Principalele produse de export sunt automobilele (Volvo), rulmenții și hârtia.

gotică, arhitectură ~

Stil arhitectural din Europa, apărut la mijlocul sec. XII până în sec. XVI. Este un stil specific construcțiilor din piatră sau cărămidă, caracterizat de mari spații create de elansarea pereților cu mari deschideri și muluri decorative din piatră. În sec. XII-XIII, evoluțiile din domeniul ingineriei au făcut posibilă construirea unor edificii din ce în ce mai înalte. Bolta ca element de susținere, arcul butant și arcul ogival au fost folosite ca soluții pentru construirea unei structuri foarte înalte, astfel încât lumina naturală să pătrundă în interior. Ferestrele din sticlă colorată creau jocuri de lumini și umbre spectaculoase. Una dintre primele clădiri care au combinat aceste elemente într-un stil coerent este mănăstirea St. Denis din Paris (cca 1135–1144). Perioada de apogeu a arhitecturii gotice (cca 1250–1300), anunțată de catedrala din Chartres, a fost dominată de arhitectura franceză, îndeosebi de dezvoltarea stilului radiant. În Marea Britanie, Germania și Spania au apărut variațiuni ale acestui stil, în vreme ce goticul italian s-a evidențiat prin folosirea cărămizilor și a marmurii, în detrimentul pietrei. Arhitectura gotică târzie (sec. XV) și-a atins culmile cu construirea bisericilor hală din Germania. Alte forme ale stilului gotic târziu sunt stilul perpendicular britanic și stilul flamboaiant francez și spaniol.

gotică, artă ~

Arhitectura, sculptura și pictura care au înflorit în Europa Occidentală și Centrală în Evul Mediu. A evoluat din arta romanică și s-a manifestat de la mijlocul sec. XII

până la sfârșitul sec. XV. Arhitectura rămâne cea mai înaltă formă de manifestare a artei gotice, exemple grăitoare fiind marile catedrale din N Europei. Sculptura este strâns legată de arhitectură, fiind utilizată adesea pentru decorarea pereților exteriori ai catedralelor și ai altor clădiri cu destinații religioase. Pictura a evoluat de la siluetele rigide, bidimensionale, la o altitudine mai naturală. Subiectele religioase și laice erau înfățișate în manuscrise miniate. În Italia sec. XV, pictura pe panou de lemn și cea murală au evoluat spre stilul renascentist, păstrând caracteristici gotice până la începutul sec. XVI în restul Europei. *Vezi și* arhitectură gotică.

gotică, limba ~

Limbă germanică moartă, vorbită de goți. Atestările ei sunt cu cca patru secole mai vechi decât cele ale altor limbi germanice. Cunoscută cel mai bine prin intermediul unei traduceri a Bibliei în limba gotică din 350 d.Hr., această limbă a fost folosită din ce în ce mai puțin de ostrogoți după căderea regatului lor din Italia (sec. VI), și de vizigoți, în perioada cuceririi arabe (711). A continuat să fie folosită pentru mai mult timp în Crimeea, unde o variantă a goticii mai era încă vorbită în sec. XVI.

gotică, renaștere ~

Curent din arhitectură care s-a manifestat între 1730 și 1930 și este pus de obicei în legătură cu romantismul. Prima imitație nostalgică a arhitecturii gotice a apărut în sec. XVIII, în Anglia, când au fost construite foarte multe case cu parapete ca de castel, însă adevărata renaștere gotică s-a produs abia către mijlocul sec. XIX. Atunci, simpla imitație a formelor și detaliilor arhitecturale gotice și-a pierdut foarte mult din importanță, arhitecții începând să creeze opere originale, bazate pe principiile fundamentale ale stilului gotic. Arhitecții francezi, și mai ales Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc, au fost primii care s-au gândit să aplice structura gotică în epoca modernă. Deși mișcarea a început să-și piardă forța către sfârșitul secolului, în Marea Britanie a continuat construirea de biserici în stil gotic și de clădiri destinate colegiilor chiar și în sec. XX.

gotică, scriere ~

Tip de alfabet folosit în scrierea de mână în Europa, în Evul Mediu. Este reprezentată de linii uniforme, verticale, care se încheie în partea de jos a literei, linii unghiulare în loc de curbe și cercuri și de întretăierea formelor convexe. Tipografia medievală era caracterizată prin utilizarea literelor negre și a celor romane. Singura lucrare de mari dimensiuni tipărită de Johannes Gutenberg, *Biblia cu 42 de rânduri* (anii 1450), a fost imprimată în alfabetul gotic. Scrierea cu caractere romane a câștigat teren mai ales în perioada Renașterii, deși scrierea gotică putea fi încă întâlnită în Germania în sec. XX. Astăzi, scrierea gotică este folosită pe diplome, pe felicitările de Crăciun sau în scrierile bisericești.

Gotland

Insulă în SE Suediei, 57 458 loc. (2000). Situată în Marea Baltică, acoperă 140 kmp. A fost un centru comercial încă din Epoca Bronzului și face parte din Suedia din sec. IX d.Hr. În sec. XII, negustorii din Gotland dominau rutele dintre Rusia și V Europei. Negustorii germani care s-au stabilit în principalul său oraș, Visby, au inclus insula în Liga Hanseatică. În 1361, când a fost cucerită de danezi, insula atinsese apogeul prosperității. În 1645 a fost înapoiată Suediei, iar spre sfârșitul sec. XIX a fost fortificată. Economia modernă a insulei se axează pe agricultură, pescuit și turism.

Goto, Insulele ~ *în japoneză* Goto-rettó

Lanț insular din Marea Chinei, care face parte din provincia Nagasaki, Japonia. Situat în afara coastei de V a Japoniei, este alcătuit din peste o sută de insule, dintre care 34 sunt locuite. Cele cinci insule importante sunt Fukue, Hisaka, Naru, Uku și Nakadori. Centrul administrativ este la Fukue, pe insula cu același nume. Cu o suprafață totală de 689 kmp, întinzându-se pe cca 100 km de la NE spre SV, insulele au reprezentat partea prin care au pătruns influențele culturale chineze în Japonia. În general, locuitorii acestor insule se ocupă cu pescuitul. În insulele din S predomină agricultura.

gotra

Linie genealogică dintr-o castă indiană, care indică descendența comună dintr-un strămoș mitic. Căsătoriile între membrii aceleiași gotra erau interzise prin tradiție. Scopul interdicției era acela de a preveni degenerarea, precum și de a mări influența fiecărei gotre prin alianțe de căsătorie. Inițial, termenul desemna anumite familii din casta brahmanilor, care descindeau din șapte profeți străvechi. Numărul gotrelor brahmanice a crescut ulterior, iar unele grupuri hinduse nonbrahmanice au instituit și ele gotre.

Gottfried von Strassburg

(activ cca 1210)

Poet german, unul dintre cei mai mari poeți ai Evului Mediu. Se cunosc puține detalii despre viața lui. Poemul său epic *Tristan și Isolda* (Tristan und Isolde, cca 1210) este versiunea clasică a celebrei povești de dragoste. Lucrarea neterminată are la bază o versiune anglo-normandă a poveștii, care provenea din legendele celtice. Una dintre cele mai reușite creații ale spiritului curtenesc medieval, poemul se distinge prin tonul rafinat și elegant, ca și prin tehnica deosebită.

Gottfried von Strassburg (dreapta centru), miniatură din Heidelberger Liederhandschrift; Biblioteca Universității, Heidelberg, Germania

Göttingen, Universitatea din ~ *în germană* Georg-August-Universität zu Göttingen

Universitate europeană de prestigiu, fondată în 1737 la Göttingen, Germania. A fost una dintre primele și cele mai importante universități laice. Spre sfârșitul sec. XVIII a fost centrul cercului de poeți Göttingen Hain, ai cărui membri au fost predecesorii romantismului german. La sfârșitul sec. XIX, institutul său de matematică, condus în diverse perioade de Carl Friedrich Gauss, Bernhard Riemann și David Hilbert, a atras studenți din toată lumea. În sec. XX, la Facultatea de Fizică au predat Max Born, Werner Heisenberg și Max von Laue.

Gottschalk, Louis Moreau

(08.05.1829, New Orleans, Louisiana, SUA - 18.12.1869, Rio de Janeiro, Brazilia)

Compozitor și pianist american. Încă din copilărie, a intrat în contact cu latino-americanii și caraibienii stabiliți în New Orleans. Trimis în Franța la vârsta de 13 ani pentru a studia muzica, a devenit în scurt timp celebru în toată Europa ca virtuoz al pianului și compozitor de piese exotice pentru pian. S-a întors în SUA în 1853 și a călătorit în Indiile de V, America de Sud și SUA. Cu toate că a compus atât opere, cât și simfonii, este cunoscut mai mult pentru cele peste 200 de compoziții pentru pian, printre care *La Bamboula, Le bananier, Le banjo, L'Union* și *The Dying Poet*. A fost primul american care s-a bucurat de recunoaștere internațională și primul compozitor american care a folosit temele populare și ritmurile latino-americane și creole.

Gottwald, Klement

(23.11.1896, Dedice, Moravia, Austro-Ungaria - 14.03.1953, Praga, Cehoslovacia, actualmente Republica Cehă)

Om politic comunist și ziarist cehoslovac. Membru fondator al Partidului Comunist Cehoslovac (1921), a devenit liderul acestuia în 1927, iar în 1929 a intrat în Parlamentul cehoslovac. S-a opus Acordului de la München și a trăit la Moscova în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, transmițând unele comunicate către rezistența din Cehoslovacia. După război, a fost numit prim-ministru interimar (1945–1946), apoi prim-ministru (1946–1948). În 1948, după demisia lui Edvard Beneš, a devenit președinte, poziție pe care și-a consolidat-o rapid îndepărtând rivalii și adoptând un model de guvernare stalinist. A ocupat funcția de președinte până la moarte.

goți

Popor germanic ale cărui două ramuri, ostrogoții și vizigoții, au hărțuit Imperiul Roman timp de secole. Conform legendei, erau originari din S Scandinaviei. Au migrat inițial spre țărmul de S al Mării Baltice, după care s-au îndreptat spre Marea Neagră în sec. II d.Hr. În sec. III d.Hr. au atacat provinciile romane din Asia Mică și din Peninsula Balcanică și i-au alungat pe romani din provincia Dacia, în timpul domniei lui Aurelian. În sec. IV–V d.Hr., vizigoții au zdrobit armata romană, au devastat Roma și au creat un regat în Spania, care a durat până la cuceririle musulmane din sec. VIII d.Hr. Ostrogoții au fondat, la sfârșitul sec. V d.Hr., un important regat în Italia, distrus de Iustinian în sec. VI d.Hr. Atributul „gotic" a fost impropriu folosit de scriitorii de mai târziu, cu referire la arhitectura medievală, având conotații peiorative.

Goulart, João (Belchior Marques)

(01.03.1918, São Borja, Brazilia - 06.12.1976, provincia Corrientes, Argentina)

Președinte reformator al Braziliei (1961–1964). Fiu al unui fermier bogat, și-a luat licența în drept și a devenit protejatul președintelui Getúlio Vargas. În timpul mandatului acestuia, a fost numit ministru al muncii, industriei și comerțului. Ales vicepreședinte (1956–1961), a devenit președinte după demisia lui Jânio Quadros. A inițiat un program de reforme radicale, adoptând o lege care limita profitul pe care companiile străine îl puteau scoate din țară. A încercat să implementeze o reformă agrară, dar nu a obținut sprijinul majorității

pentru programul său legislativ. Inflația a atins cote alarmante, iar prețurile s-au triplat. A fost îndepărtat din funcție în 1964, printr-o acțiune militară. A murit în exil.

Goulburn

Râu în centrul statului Victoria, Australia. Izvorăște din masivul Singleton, aflat în Parcul Național Fraser, curge spre N, pe o lungime de 450 km, prin bazinele Eildon, Goulburn și Waranga și prin lacul Nagambie, după care se varsă în fluviul Murray. Parcul Național Goulburn River este situat de-a lungul malurilor sale.

Gould, Chester

(20.11.1900, Pawnee, Oklahoma, SUA - 11.05.1985, Woodstock, Illinois)

Desenator american. A urmat cursuri de caricatură prin corespondență. Comica sa bandă desenată *Dick Tracy* a fost pentru prima dată difuzată de *Chicago Tribune-New York News Syndicate*, devenind prima serie de benzi desenate cu polițiști și criminali care s-a bucurat de popularitate. Desenele acestui ciclu erau trasate în contururi groase și ofereau detalii precise despre delicte și investigațiile aferente. Eroul benzii desenate era un detectiv cu o înfățișare îngrijită, devenit spaima lumii interlope. Gould nu a mai realizat desenele pentru *Dick Tracy* din 1977.

Gould, Glenn (Herbert)

(25.09.1932, Toronto, Ontario, Canada - 04.10.1982, Toronto)

Pianist canadian. Deși inițial dorea să devină compozitor, a urmat o carieră de pianist în urma aprecierilor mai mult decât favorabile primite pentru înregistrarea *Variațiunilor Goldberg* ale lui Johan Sebastian Bach (1955). A impus un nou standard cu interpretările partiturilor lui Bach (și uneori ale altor compozitori), caracterizate printr-o tehnică subtilă și strălucită. Celebru datorită excentricităților sale, purta adesea mănuși în timpul concertelor și era ipohondru. Nu i-a plăcut niciodată să apară în fața publicului, iar în 1964 a părăsit pentru totdeauna scena de concert în favoarea studioului de înregistrări.

Gould, Jay *născut* Jason

(27.05.1836, Roxbury, New York, SUA - 02.12.1892, New York, New York)

Președinte al unei companii de căi ferate, speculant și delapidator de mare anvergură. Educat în școli locale, a început ca simplu supraveghetor, apoi a achiziționat o tăbăcărie, iar în 1859 făcea afaceri cu acțiunile micilor companii de cale ferată. În 1867 a devenit director al Erie Railroad Co. și s-a asociat cu Daniel Drew și James Fisk pentru a-l împiedica pe Cornelius Vanderbilt să achiziționeze drepturile de exploatare a căii ferate. A mituit legislativul din New York pentru a legaliza vânzarea de acțiuni fără acoperire. Împreună cu Fisk, s-a asociat cu William Marcy Tweed pentru a profita de viitoarele speculații ale valorii acțiunilor. În 1869, aceștia au încercat să controleze piața aurului, provocând panica din Vinerea Neagră. În 1872, în urma protestelor publice, a renunțat la controlul asupra Erie Railroad. Posesor al unei averi de 25 de milioane de dolari, a început să cumpere acțiunile Union Pacific Railroad Co., iar în 1874 avea controlul acesteia. În 1881 deținea 15% din întreaga rețea de căi ferate din SUA. Având profituri uriașe din manipularea acțiunilor companiei, s-a retras din companie în 1882 și a început construirea unui nou sistem de cale ferată în SV orașului St. Louis, care, în 1890, includea jumătate din lungimea căilor ferate din regiune. A dobândit controlul asupra Western Union (1881) și a deținut ziarul *World* din New York (1879–1883). A rămas dur, fără scrupule și lipsit de prieteni până la sfârșitul vieții.

Gould, Shane

(n. 23.11.1956, Sydney, Australia)

Înotătoare australiană. La Jocurile Olimpice din 1972, când avea numai 15 ani, a dominat competiția feminină, câștigând cinci medalii (trei de aur, una de argint, una de bronz). A stabilit recorduri mondiale pentru toate cele cinci distanțe, la stilul liber (100, 200, 400, 800 și 1 500 m). În 1973 a devenit prima femeie care a doborât recordul de 17 minute la proba de 1 500 m liber, realizând un timp de 16 minute și 59,6 secunde.

Gould, Stephen Jay

(10.09.1941, New York, New York, SUA - 20.05.2002, New York, New York)

Paleontolog și biolog evoluționist american. Și-a luat doctoratul în paleontologie la Universitatea Columbia, iar în 1967 început să predea la Harvard. Împreună cu Niles Eldredge (n. 1943), a elaborat o teorie controversată despre echilibrul întrerupt (1972), o revizuire a darwinismului care susține că apariția evolutivă a unor specii noi are loc în izbucniri rapide pe parcursul unor perioade scurte de timp, de numai câteva mii de ani, urmate de perioade lungi de stabilitate. Foarte cunoscut ca autor al unor lucrări de popularizare pe teme de biologie și evoluționism publicate în special

în revista *Natural History*. Numeroasele sale cărți includ *Gheara ursului panda* (The Panda's Thumb, 1980), *Evaluarea greșită a omului* (The Mismeasure of Man, 1981), *Minunata viață* (Wonderful Life, 1989), *Structura teoriei evoluționiste* (The Structure of Evolutionary Theory, 2002).

Gounod, Charles (François)

(17.06.1818, Paris, Franța - 18.10.1893, Saint-Cloud, lângă Paris)

Compozitor francez. A studiat muzica la Conservatorul din Paris și la Roma. S-a pregătit să devină preot și a lucrat ca organist, oscilând între teatru și biserică. Este cunoscut în special pentru celebra operă *Faust* (1859). Printre celelalte 15 opere ale sale se numără *Romeo și Julieta* (1867), *Medic fără voie* (Le Médecin malgré lui, 1858), *Filemon și Baucis* (Philémon et Baucis, 1860) și *Mireille* (1864). A mai compus 17 mese, peste 150 de cântece și două simfonii.

gourami

Denumire comună pentru speciile de pești-labirint tropicali, de apă dulce (ordinul *Perciformes*), în special *Osphronemus goramy*, din Indiile de Est, apreciați pentru carnea lor. Este un pește cu corp compact, de formă ovală, cu o radie filamentoasă care se prelungește din fiecare înotătoare abdominală. Greutatea maximă este de 9 kg. Coloritul adulților este brun sau cenușiu, cu abdomenul mai deschis la culoare. Alte specii, dintre care numeroase sunt foarte căutate ca pești de acvariu, fac parte din familii și genuri asiatice. În general, au corp lat și gură mică. Printre peștii gourami se numără peștele gourami-gigantic (*Colisa fasciata*), un pește verde-albăstrui sau brun-roșcat, cu lungimea de 12 cm, peștele gourami-pitic (*C. lalia*), cu lungimea de 6 cm, cu dungi viu colorate, roșii și albastre, și peștele gourami-pupăcios (*Helostoma temmincki*), un pește alb-verzui sau alb-rozaliu, cunoscut pentru mișcările ritmice ale cavității bucale, care imită sărutul.

gourami-pitic (*Colisa lalia*)
JANE BURTON/BRUCE COLEMAN LTD.

Gourmont, Rémy de

(04.04.1858, Bazoches-en-Houlmes, Franța - 27.09.1915, Paris)

Romancier, poet, dramaturg și filozof francez. A lucrat zece ani la Biblioteca Națională. A fost demis din cauza unui articol catalogat ca lipsit de patriotism, pe care îl publicase în ziarul *Mercure de France*, un cotidian al cărui membru fondator era. Mai târziu, a dus o viață izolată din cauza unei afecțiuni dermatologice dureroase. Unul dintre cei mai inteligenți critici ai simbolismului, a avut un rol important în răspândirea doctrinelor estetice ale curentului. Cele 50 de volume pe care le-a publicat sunt în special culegeri de eseuri.

Govora, mănăstirea ~

Așezământ monahal în județul Vâlcea, România. Biserica din sec. XV a fost refăcută, împreună cu întregul ansamblu arhitectonic, mai întâi de Vlad Călugărul și Radu cel Mare (sec. XVI), apoi de Matei Basarab (sec. XVII). Începând cu 1634, aici a funcționat o tipografie în care s-au tipărit importante monumente literare ale vechii culturi românești, între care *Pravila de la Govora* (1640).

Gower, John

(1330?, /?/ - 1408, Londra?)

Poet englez. Operele sale, marcate de tradiția dragostei curtenești și alegoriile morale, au avut o mare influență asupra altor poeți contemporani. Prietenul său, Geoffrey Chaucer, l-a numit „Gower cel moral". Lucrarea sa *Speculum meditantis* (cca 1374–1378), scrisă în franceză, este o operă alegorică în care se aduce în prim-plan tema viciilor și a virtuților. În *Vox clamantis* (1385?), cel mai important poem al său în latină, se resimt influențele lui Ovidiu. Cea mai valoroasă operă a sa în engleză este *Confessio Amantis* (Mărturisirea îndrăgostitului, începută în cca 1386), o prezentare a mai multor povești de dragoste.

Goya (y Lucientes), Francisco (José) de

(30.03.1746, Fuendetodos, Spania - 16.04.1828, Bordeaux, Franța)

Artist spaniol ale cărui picturi, desene și gravuri au reflectat conflicte istorice contemporane lui și au influențat pictori importanți ai sec. XIX și XX. Seria de gravuri *Dezastrele războiului* (1810–1814) reprezintă ororile invaziei napoleoniene. Printre capodoperele sale în domeniul picturii se numără *Maja dezbrăcată, Maja îmbrăcată* (cca 1800–1805) și *3 mai 1808 – Împușcarea revoltaților madrileni* (1814).

Formare și carieră

Goya își începe studiile în Zaragoza cu José Luzán y Martínez, un artist local format la Napoli. Ulterior a fost la Madrid ca elev al pictorului curții regale, Francisco Bayeu, cu a cărui soră s-a căsătorit în 1773.

A plecat în Italia pentru a-și continua studiile și s-a aflat la Roma în 1771. În același an, s-a întors la Zaragoza, unde a obținut prima comandă importantă pentru fresce într-o catedrală, pe care le-a realizat intermitent în următorii zece ani. Împreună cu alte picturi religioase timpurii realizate în Zaragoza, acestea se înscriu în stilul baroc-rococo, practicat pe atunci în Spania, și sunt influențate în special de marele pictor venețian Giovanni Battista Tiepolo, care și-a petrecut ultimii ani din viață la Madrid (1762–1770), unde fusese invitat să picteze plafoanele palatului regal.

Cariera lui Goya la curtea regală a început în 1775, când a pictat primul carton dintr-o serie de 60 (cartoanele sunt picturi pregătitoare; păstrate în special la Prado, Madrid), la care a lucrat până în 1792, pentru Fabrica Regală de Tapiserii din Santa Bárbara. Aceste picturi reprezentând scene din viața contemporană, activitățile din timpul liber ale aristocrației, au fost începute sub îndrumarea artistului german Anton Raphael Mengs, exponent important al curentului neoclasic care, după moartea lui Tiepolo, a devenit cel mai influent artist de la curtea regală spaniolă. În primele desene ale lui Goya, influența stilului decorativ al lui Tiepolo este dependentă de învățăturile lui Mengs, în special accentul pe simplitate. Desenele de mai târziu reflectă independența obținută treptat față de influențele străine, precum și dezvoltarea unui stil individual, care a început să apară prin studierea lucrărilor din colecția regală ale lui Diego Velázquez, pictor de la curtea regală din sec. XVII, multe dintre ele copiate în gravuri (cca 1778). Mai târziu, după cum se spune, Goya a avut trei maeștri: Velázquez, Rembrandt și, mai presus de toate, natura. Gravurile lui Rembrandt au fost, fără îndoială, o sursă de inspirație pentru desenele și gravurile de mai târziu, în vreme ce picturile lui Velázquez l-au îndrumat spre studierea naturii și l-au învățat limbajul realismului.

În 1780, Goya a fost ales membru al Academiei Regale din San Fernando, Madrid, lucrarea de admitere fiind *Hristos pe Cruce* (Cristo crucificado), o compoziție convențională în maniera lui Mengs, dar pictată în stilul naturalistic al lucrării *Hristos pe Cruce* de Velázquez, pe care cu siguranță o cunoștea. În 1785 a fost numit director-adjunct al secției de pictură a Academiei, iar în anul următor a devenit pictorul regelui Carol III. Din acest deceniu datează primele portrete cunoscute ale oficialilor de la curte și ale membrilor aristocrației, pe care i-a reprezentat în posturi convenționale pentru sec. XVIII. Eleganța rigidă a personajelor din portretele în mărime naturală ale doamnelor din societate, cum ar fi marchiza de Pontejos, și pictura fluentă a costumelor elaborate sunt o altă conexiune cu portretele de curte ale lui Velázquez și cu reprezentarea făcută de acesta lui Carol III ca vânător și vizează direct vânătorii regali ai lui Velázquez.

Sub domnia lui Carol IV

Moartea lui Carol III în 1788, cu câteva luni înainte de izbucnirea Revoluției Franceze, a pus capăt perioadei de prosperitate și iluminism în care Goya a ajuns la maturitate. Perioada de reacțiune și corupție politică și socială care a urmat – sub domnia ineficientă și nesăbuită a lui Carol IV și a nerușinatei sale regine, Maria Luisa – s-a încheiat cu invazia napoleoniană a Spaniei. Sub patronajul noului rege, care l-a ridicat imediat la rang de pictor al curții, Goya a devenit cel mai de succes și la modă artist din Spania. A fost numit director al Academiei în 1795 (dar a demisionat doi ani mai târziu din motive de sănătate) și pictor principal al curții, în 1799. Deși a primit onorurile oficiale și succesul cu entuziasm nedisimulat, consemnările pe care le-a lăsat cu privire la patronii săi și la societatea în care au trăit sunt nemilos de pătrunzătoare. După o boală de care a suferit în 1792 și care l-a lăsat fără auz pentru totdeauna, arta sa a început să capete o nouă dimensiune, care exprima liber observațiile introspecțiilor sale, ale nou-dezvoltatei capacități imaginative. În timpul convalescenței, a pictat o serie de tablouri cunoscute sub numele de „divertismente naționale", pe care le-a trimis vice-protectorului Academiei împreună cu o scrisoare de intenție (1794), în care spunea „Am reușit să fac niște observații, care nu oferă loc pentru fantezie și invenție". Seria a fost completată de *Casa de nebuni* în 1794, o scenă la care Goya a fost martor în Zaragoza, pictată cu trăsături rapide ca o schiță, cu tușe de realism exagerat care se aseamănă cu caricatura. Pentru satirele mai intenționate și serioase, a început să folosească mijloace mai personale de desen și gravură. În *Capriciile* (Caprichos), o serie de 80 de gravuri publicate în 1799, a atacat abuzurile politice, sociale și religioase, adoptând imagistica populară a caricaturii, pe care a îmbogățit-o prin calități inventive originale. Folosirea iscusită a tehnicii recent dezvoltate de laviu pentru efecte de ton dă lucrărilor din seria *Capricii* o vitalitate

dramatică uimitoare și le transformă în realizări importante în istoria gravurii. În ciuda limbajului enigmatic al desenului și titlurilor și în ciuda afirmației lui Goya cum că temele sale se trag din „extravaganțele și nebuniile comune întregii societăți", acestea au fost probabil recunoscute ca aluzii la persoane cunoscute și au fost retrase din vânzare după câteva zile. Câteva luni mai târziu, Goya a fost numit pictor principal al curții. Ulterior, se pare că a fost amenințat de Inchiziție și, în 1803, a depus plăcile pe care se aflau gravurile *Capriciilor* în fața regelui, în schimbul unei indemnizații pentru fiul său.

În timp ce lucrările făcute de plăcere și nu la comandă au permis „observațiile", „fantezia" și „invenția", în operele comandate, Goya a continuat să folosească formule convenționale. Decorarea bisericii din San Antonio de la Florida, Madrid (1798), este încă în tradiția lui Tiepolo; dar realizarea îndrăzneață și liberă și realismul expresiv al tipurilor populare folosite pentru figuri religioase și laice sunt fără precedent. În numeroasele portrete ale prietenilor și oficialilor a combinat o tehnică mai vastă, cu un nou accent pe caracterizare. Fețele subiecților dezvăluie un discernământ realist al personalității, care uneori este apreciativ, în special în portretele de femei, precum cel al Doñei Isabel de Porcel, dar adesea este departe de a fi măgulitor, ca în cazul portretelor regale. În grupul *Familia lui Carol IV*, Goya, în ciuda poziției sale de pictor al curții regale, a portretizat urâțenia și vulgaritatea figurilor principale într-atât de realist încât produce efectele unei caricaturi.

Invazia napoleoniană și Restaurația

În 1808, când Goya se afla pe culmea carierei oficiale, Carol IV și fiul său Ferdinand au fost forțați să abdice în succesiune rapidă, armata lui Napoleon a intrat în Spania și fratele lui Napoleon, Joseph, a urcat pe tron. Goya și-a păstrat poziția de pictor al curții, dar, pe perioada războiului, a portretizat atât generali francezi cât și spanioli, iar în 1812 a pictat un portret al ducelui de Wellington. Însă, într-o serie de gravuri, *Dezastrele războiului* (Los desastres de la Guerra, publicată prima dată în 1863), pentru care a realizat desene în timpul războiului, Goya și-a consemnat reacțiile față de invazia, ororile și consecințele dezastruoase ale războiului. Evenimentele violente și tragice la care a fost martor sunt reprezentate nu cu realism documentar, ci în compoziții dramatice – gravură lineară și acvatintă – cu detalii brutale care creează efecte realiste de autenticitate.

Odată cu restaurarea lui Ferdinand VII în 1814, după alungarea invadatorilor, Goya a fost iertat pentru că îl slujise pe regele francez și a fost repus în funcția de pictor al curții regale. *2 mai 1808 – Șarja mamelucilor* (El dos de mayo de 1808 – La carga de los mamelucos) și *3 mai 1808 – Împușcarea revoltaților madrileni* (El tres de mayo de 1808 en Madrid – Los fusilamientos del tres de mayo) au fost pictate pentru a comemora revolta populară din Madrid. Asemenea *Dezastrelor*, sunt compoziții de un realism dramatic, iar dimensiunea lor monumentală le face și mai emoționante. Stilul impresionist în care sunt pictate a prefigurat și a influențat artiștii ulteriori ai sec. XIX, în special pe Édouard Manet, care a fost inspirat și de compoziția lucrării *3 mai*. În câteva portrete ale lui Ferdinand VII, pictate după restaurarea acestuia, Goya a evocat – mai puternic decât în oricare alte descrieri – personalitatea tiranului crud, a cărui domnie opresivă i-a trimis pe majoritatea prietenilor săi și, în cele din urmă, pe însuși Goya, în exil. A pictat și alte portrete ale oficialilor, dar cele ale prietenilor și cunoscuților, precum și *Autoportretele* (Autorretratos, 1815) sunt la fel de subiective. Unele compoziții religioase din această perioadă, *Agonia din grădină* (Cristo en el Huerto de los Olivos) și *Ultima comuniune a Sfântului Iosif de Calasanz* (La última comunión de San Jose de Calasanz,1819), sunt mai sugestive pentru credința sinceră decât oricare dintre primele picturi din biserici. „Picturile negre" enigmatice cu care a decorat pereții casei sale de la țară, Quinta del Sordo (1820–1823), și *Proverbele* sau *Disparatele* (Los proverbios sau Los disperates), o serie de gravuri realizate aproximativ în același timp (deși nu au fost publicate până în 1864), sunt, pe de altă parte, viziuni de coșmar în limbaj expresionist care par să reflecte cinismul, pesimismul și disperarea.

Ultimii ani

În 1824, când eșecul unei încercări de a stabili un guvern liberal a dus la noi persecuții, Goya a cerut permisiunea de a merge în Franța din motive de sănătate. După ce a vizitat Parisul, a plecat voluntar în exil la Bordeaux, unde a rămas, cu excepția unei călătorii scurte la Madrid, până la moarte. Acolo, în ciuda vârstei înaintate și a surzeniei, a continuat să își consemneze impresiile asupra lumii din jur în picturi, în desene și în noua tehnică

litografică pe care începuse să o folosească în Spania. Ultimele tablouri includ subiecte de gen și câteva portrete ale prietenilor în exil - Don Juan Bautista de Muguiro, Leandro Fernández de Moratín și Don José Pío de Molina -, care dovedesc orientarea finală a stilului său către o sinteză a formei și caracterului în ceea ce privește luminile și umbrele, fără contur sau detalii și cu minimum de culoare.

Evaluare

Deși există puține dovezi care să susțină legendele despre caracterul rebel al lui Goya și despre acțiunile sale violente, a fost cu siguranță un artist revoluționar. Producția enormă și variată de picturi, desene și gravuri legate de aproape orice aspect al vieții contemporane lui reflectă perioada de mișcări politice și sociale în care a trăit. Nu a avut adepți imediați, dar numeroasele sale realizări originale au impresionat profund artiștii francezi de mai târziu, din sec. XIX - lideri ai noilor mișcări artistice europene, de la romantism și realism la impresionism -, iar lucrările lui au continuat să fie admirate și studiate de către expresioniști și suprarealiști în sec. XX și XXI.

Goyen, Jan Josephs(zoon) van

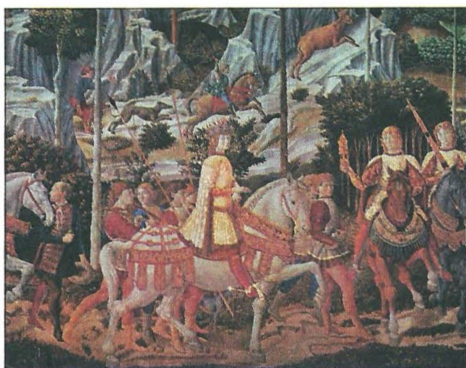
(13.01.1596, Leiden, Țările de Jos - 27.04.1656, Haga)

Pictor și gravor olandez. A studiat la Leiden și Haarlem, stabilindu-se la Haga în 1632. Pasionat în special de peisajul olandez, a pictat pe panouri de lemn; opera lui se caracterizează prin detalii elaborate, orizonturi joase și efecte atmosferice subtile. A surprins cu deosebită măiestrie trăsăturile cerului și ale apei, orașele olandeze și scenele de câmpie în timpul iernii. Desenator prolific, a realizat multe peisaje în acvaforte. Mulți alți artiști i-au imitat stilul. Alături de Salomon van Ruysdael, a fost maestrul reprezentativ al peisagisticii din Țările de Jos din sec. XVII.

Gozzoli, Benozzo *născut* Benozzo di Lese

(1420, Florența, Italia - 04.10.1497, Pistoia)

Pictor al Renașterii italiene. La începutul carierei, a lucrat alături de Lorenzo Ghiberti, la porțile de est ale baptisteriului din Florența și împreună cu Fra Angelico, la fresce din Florența, Roma și Orvieto. Numele său a rămas în posteritate datorită impresionantului ciclu de fresce *Procesiunea magilor* (1459–1461), din Palatul Medici-Riccardi din Florența. Luată în ansamblu, opera sa nu este foarte spectaculoasă. A pictat câteva decorațiuni de altar și o serie de 25 de fresce înfățișând scene din Vechiul Testament la Camposanto din Pisa (1468–1484).

Lorenzo de Medici, înfățișat în *Procesiunea Magilor*, frescă de Benozzo Gozzoli, 1459; palatul Medici-Riccardi, Florența

SCALA/ART RESOURCE, NEW YORK

Graal *sau* Sfântul Graal

În legendele regelui Arthur, cupă sacră, obiectul căutării mistice a cavalerilor Mesei Rotunde. Este posibil ca legenda Graalului să fi fost inspirată din poveștile celtice despre cazane magice și cornuri ale abundenței. Semnificația creștină, de obiect misterios și sacru, i-a fost conferită de Chrétien de Troyes în legenda *Perceval sau Romanul Graalului* (Perceval ou le Roman du Graal), din sec. XII. Se spune că Graalul ar fi fost vasul folosit de Iisus la Cina cea de Taină și apoi de către Iosif din Arimateea, pentru a strânge sângele care a curs din rănile lui Iisus în momentul răstignirii. Cel mai important personaj din legenda Graalului a fost Sir Galahad, care, potrivit lucrării *Moartea Regelui Artur* (Le Morte d'Arthur) a lui Sir Thomas Malory, a găsit Graalul, realizând unirea mistică cu Dumnezeu.

Grable, Betty *născută* Ruth Elizabeth

(18.12.1916, St. Louis, Montana, SUA - 02.07.1973, Santa Manica, California)

Actriță americană de film. A fost solistă și dansatoare în musicalurile din anii 1930, apoi a jucat în musicaluri precum *Drumul spre Argentina* (Down Argentine Way, 1940) și *Lună peste Miami* (Moon over Miami, 1941). Remarcată datorită picioarelor frumoase, a devenit un star de primă mărime, fiind actrița care apărea cel mai des în posterele soldaților care au luptat în Al Doilea Război Mondial. După război, a interpretat rolul principal în filme ca *Mama*

purta colanți (Mother Wore Tights, 1947) și *Cum să te măriți cu un milionar* (How to Marry a Millionaire, 1953), dar cariera sa cinematografică a intrat în declin odată cu dispariția filmului muzical.

Gracchus, Caius Sempronius

(cca 160-121 î.Hr., lângă Roma)

Tribun roman (123–122 î.Hr.). S-a alăturat protestelor izbucnite în urma uciderii fratelui său, Tiberius Sempronius Gracchus, și a contribuit la implementarea legilor agrare inițiate de acesta. A făcut apel la voturile plebeilor și ale *equites* (clasa cavalerilor) pentru adoptarea reformelor care să limiteze corupția nobilimii. Încercările sale de a acorda cetățenie romană aliaților Romei și mai multă libertate plebeilor nu au fost bine primite. Deși provenea dintr-o familie nobilă, politicile sale au fost considerate de către conservatorii extremiști drept o încercare de a distruge aristocrația. S-a sinucis în timp ce era asediat, pe colina Aventin.

Gracchus, Tiberius Sempronius

(cca 169 î.Hr. - 06.133 î.Hr., Roma)

Aristocrat și tribun roman. A sprijinit reformele agrare pentru a reînființa clasa micilor agricultori independenți, considerând că de aceștia depindeau economia și armata romană. Deși sistemul propus de el fusese folosit și cu 30 de ani în urmă, dușmanii săi din Senat l-au considerat prea radical. Gracchus a fost asasinat într-o revoltă organizată de senatorii care i se opuneau, supărați de tacticile sale politice neconvenționale. Fratele său, Gaius Sempronius Gracchus, i-a continuat reformele.

Grace, W(illiam) G(ilbert)

(18.07.1848, Downend, Gloucestershire, Anglia - 23.10.1915, Londra)

Cel mai cunoscut jucător de cricket din Anglia victoriană. Deși era medic, dintotdeauna a avut ca hobby jocul de cricket. A contribuit la inovarea jocului, remarcându-se prin niște tehnici speciale de introducere a mingii prin portițele special amenajate, atunci când cei mai mulți jucători ar fi crezut că lovitura era imposibilă. De-a lungul carierei sale de jucător de cricket de primă mână (1865–1908), Grace a înscris de 54 896 de ori, cucerind 2 876 de porți. În cele 84 de meciuri cunoscute sub numele „Gentlemeni vs. Jucători", a realizat 6 000 de puncte și a cucerit 271 de porți. În 1880 a făcut parte din prima echipă a Angliei care a jucat cel dintâi meci demonstrativ cu Australia. Meciul s-a desfășurat în Anglia.

gradient

În matematică, operator diferențial aplicat unei funcții evaluate pe baza unui vector tridimensional pentru a obține un vector ale cărui trei componente sunt derivatele parțiale ale funcției în raport cu cele trei variabile ale sale. Simbolul pentru gradient este ∇. Astfel, gradientul unei funcții f, notat cu grad f sau ∇f, este $\nabla f = \mathrm{i}f_x + \mathrm{j}f_y + \mathrm{k}f_z$, unde f_x, f_y, f_z sunt primele derivate parțiale ale lui f, iar vectorii i, j și k sunt vectorii unitari ai axelor spațiului vectorial tridimensional. Dacă în fizică, de ex., f este un câmp de temperatură (care indică temperatura la orice punct din spațiu), ∇f este direcția vectorului căldurii în acel câmp.

gradient transversal al vitezei

Rată a schimbării vitezei vântului în raport cu distanța perpendiculară pe direcția lui. O mică parte din schimbarea bruscă a vitezei este cunoscută sub numele de *shear line*. Poate fi observat aproape de pământ și în curenții de aer, unde poate fi asociat cu turbulențele de aer. Gradientul vertical este în strânsă legătură cu fluxul vertical al căldurii și al vaporilor de apă.

Graf, Steffi *născută* Stephanie Maria

(n. 14.06.1969, Brühl, Germania de Vest)

Jucătoare de tenis germană. La vârsta de 13 ani a devenit a doua dintre cele mai tinere jucătoare care au reușit să se claseze într-un top internațional. În 1987 a câștigat primul său turneu de Grand Slam (Openul Franței), iar în 1988 a câștigat toate cele patru turnee de Grand Slam (francez, australian, american și cel de la Wimbledon). Deși silită să stea departe de competiții pentru o perioadă, din 1997, din cauza unei intervenții chirurgicale la genunchi, în 1999 a reușit să ajungă din nou în topurile clasamentelor, câștigând Openul francez, aceasta fiind cea de-a 22-a victorie într-un Grand Slam (incluzând și cele șapte titluri la Wimbledon).

Gräfe, Albrecht Friedrich Wilhelm Ernst von

(22.05.1828, Berlin, Prusia - 20.07.1870, Berlin)

Oftalmolog german. Folosind oftalmoscopul lui Hermann von Helmholtz, a pus la punct câteva operații pentru tratarea afecțiunilor oculare, inclusiv iridectomia (eliminarea unei părți a irisului) în cazul glaucomului și extragerea cristalinului, în cazul cataractei. A identificat cauza orbirii și a unor defecte de vedere în unele afecțiuni cerebrale legate de inflamarea nervului optic. Semnul lui Gräfe

(diagnosticul bolii Gräfe) constă în imposibilitatea pleoapei superioare de a urma mișcarea globului ocular atunci când privirea este îndreptată în jos. A scris un *Manual general de oftalmologie* (Handbuch der gesammten Augenheilkunde, 7 vol., 1874–1880). Este considerat fondatorul oftalmologiei moderne.

graffiti

Formă de comunicare vizuală, de obicei ilegală, implicând marcarea neautorizată a unui spațiu public de către un individ sau un grup. Din punct de vedere tehnic, termenul se aplică unui desen zgâriat pe un strat de vopsea sau pe tencuială, dar astăzi sensul lui s-a extins. Graffiti este considerat o formă de comportament antisocial folosit cu scopul de a atrage atenția sau, pur și simplu, pentru a crea senzație. El poate fi, de asemenea, înțeles ca o formă de exprimare artistică. Termenul graffiti, un plural folosit deseori ca singular cu sensul de inscripție incizată (*în italiană, graffio,* scrijelitură), are o lungă istorie. Graffiti au fost descoperite pe ruinele orașului maya Tikal din America Centrală, pe stânci din Spania, datând din sec. XVI, și în bisericile medievale din Anglia. De-a lungul sec. XX, în SUA și în Europa, graffiti au fost considerate a fi produse de bande. Graffiti sunt predominante în special în marile centre urbane din întreaga lume; țintele predilecte pentru graffiti sunt metrourile, panourile publicitare și zidurile. În anii 1990 a apărut o nouă formă de graffiti, cunoscută sub denumirea de *tagging* (*în engleză*, etichetare), care implică folosirea repetată a unui singur simbol sau a unei serii de simboluri pentru a marca un teritoriu.

grafic

Reprezentare vizuală a unui set de date sau a unei ecuații, inegalități sau funcții matematice, pentru a pune în evidență relațiile și tendințele pe care aceste formule le pot sugera în mod simbolic și abstract. Deși histogramele și diagramele rotunde sunt tot grafice, termenul se aplică de obicei pentru a desemna punctele dintr-un sistem de coordonate. De ex., un grafic al relației dintre numerele reale și pătratele lor atribuie fiecărui număr real de pe axa orizontală valoarea pătratului său, măsurată pe axa verticală. Mulțimea punctelor în acest caz formează o parabolă. Graficul unei inegalități este, de obicei, o regiune hașurată de o parte a unei curbe, a cărei formă nu depinde doar de ecuație sau de inegalitate, ci și de sistemul de coordonate ales.

grafică computerizată

Utilizare a computerului pentru a produce imagini vizuale, precum și imaginile produse prin această metodă. Grafica pe computer necesită un computer digital care să memoreze și să prelucreze imaginile, un ecran de afișare, dispozitive de input/output (*în engleză,* intrare/ieșire) și un software specializat care să permită computerului să deseneze, să coloreze și să prelucreze imaginile din memorie. Formatele cele mai des întâlnite în grafica computerizată sunt GIF și JPEG pentru imagini individuale și MPEG și Quicktime pentru imagini multicadru. Această tehnică este intens utilizată în afaceri, cercetări științifice și în industria spectacolelor. Monitoarele legate la sistemele CAD/CAM au înlocuit ciornele. Simularea pe computere, care folosește mărimi redate grafic, permite studierea științifică și testarea unor fenomene cum ar fi reacțiile chimice și nucleare, interacțiunile gravitaționale și sistemele fiziologice. *Vezi și* artă computerizată; animație computerizată.

graficul fluxului

Reprezentarea grafică a unui proces, de ex. operațiile de fabricație sau operarea calculatorului, în care sunt indicate diferitele etape prin care trebuie să treacă un produs de-a lungul liniei tehnologice sau prin care trece problema în calculator. Operațiile pot fi reprezentate prin casete (forme geometrice), iar săgețile care le leagă indică ordinea în care trebuie parcurse aceste etape și căile divergente determinate de rezultatele variabile.

grafit

Mineral, unul dintre alotropii carbonului. Este gri-închis spre negru, opac și foarte moale. Structura reticulară stratificată, cu inele a câte șase atomi care alcătuiesc planuri paralele, cu spații mari între ele, îl face unsuros la pipăit. Se utilizează ca mină pentru creioane (în amestec cu argila), precum și pentru lubrifianți, creuzete, agenți de lustruire, filamente pentru lămpi, baterii, perii pentru motoare electrice și în reactoarele nucleare.

Graham, Billy *nume complet* William Franklin Graham, Jr.

(n. 07.11.1918, Charlotte, Carolina de Nord, SUA)

Evanghelist creștin american. Fiu al unui lăptar, s-a convertit la vârsta de 16 ani, în timpul unei întâlniri religioase. În 1939, după ce a urmat cursurile Colegiului Bob Jones și pe cele ale Institutului Biblic din Florida, a fost hirotonisit preot al cultului baptist sudic. Mai târziu, s-a specializat

în antropologie la Colegiul Wheaton. Prin întrunirile religioase și emisiunile radio pe care le-a coordonat, i-a convins pe mulți să se convertească, iar în 1950 a devenit principalul purtător de cuvânt al fundamentalismului creștin. A condus o serie de campanii internaționale religioase televizate, cu o largă difuzare, prin intermediul Asociației Evangheliste Billy Graham, și a devenit consilierul spiritual al câtorva președinți ai SUA. În 1996, Graham și soția sa, Ruth, au primit Medalia de Aur a Congresului.

Graham, Jorie

(n. 09.05.1951, New York, New York, SUA)

Poetă americană. A studiat la Universitatea New York și la Universitatea din Iowa, unde mai târziu a și predat. Lirica sa abstractă, intelectuală, se remarcă prin imagistică vizuală, metafore complexe și încărcătură filozofică. Primul ei volum de versuri, *Hibrizi de plante și de fantome* (Hybrids of Plants and of Ghosts, 1980), conține poeme compacte, elaborate, care explorează teme precum moartea, frumusețea și schimbarea. Printre volumele anterioare se numără *Sfârșitul frumuseții* (The End of Beauty, 1987), *Visul câmpului unificat* (The Dream of the Unified Field, 1995, Premiul Pulitzer), *Hoinăreala* (The Errancy, 1997) și *Roi* (Swarm, 2000).

Graham, Katharine
născută **Katharine Meyer**

(16.07.1917, New York, New York, SUA - 17.07.2001, Boise, Idaho)

Editorialist american, proprietara unui trust de presă. Fiică a lui Eugene Meyer (1875–1959), proprietar și editor al cotidianului *The Washington Post* (1933–1946), a studiat la Colegiul Vassar și la Universitatea din Chicago. În 1940 s-a căsătorit cu Philip Graham, care a lucrat, la rândul său, ca redactor. Familia Graham a cumpărat ziarul de la Meyer în 1948. După ce soțul ei s-a sinucis, în 1963, Katharine a devenit directoarea companiei Washington Post Co. (care cumpărase *Newsweek* în 1961). Sub conducerea ei și sub conducerea editorială a lui Ben Bradlee, *Washington Post* a ajuns unul dintre cele mai citite ziare din țară, devenind celebru în special datorită modului în care a prezentat scandalul Watergate. Pentru autografia sa, bestsellerul *Istorie personală* (Personal History), a primit Premiul Pulitzer în 1997.

Graham, Martha

(11.05.1894, Allengheny County, Pennsylvania, SUA - 01.04.1991, New York, New York)

Dansatoare, profesoară, coregrafă americană, reprezentantă marcantă a dansului modern. A studiat, începând cu 1916, sub îndrumarea lui Ted Shawn, la Școala de Dans și Arte Denishawn. În 1923 a plecat la New York, unde, în 1927, și-a înființat propria școală, iar în 1929, propria trupă de balet. A realizat peste 160 de coregrafii, creând dansuri unice și utilizând o varietate de teme pentru a exprima stările emotive și conflictuale. Multe dintre acestea au la bază teme specific americane, un exemplu fiind *Primăvară în Apalași* (Appalachian Spring, 1944); între alte opere se numără *Mistere primitive* (Primitive Mysteries, 1931), *El Penitente* (1940), *Scrisoare către lume* (Letter to the World, 1940), *Grijă din inimă* (Cave of the Heart, 1946), *Clytemnestra* (1958), *Phaedra* (1962) și *Fresce* (Frescoes, 1978). A colaborat timp de mai mulți ani cu Louis Horst, regizorul ei muzical, și cu Isamu Noguchi, care a realizat decorurile pentru multe dintre spectacolelor ei. Nu a mai dansat din 1970, dar a continuat să predea și să realizeze coregrafii. Tehnica sa a reprezentat prima alternativă viabilă la baletul clasic, iar influența ei s-a extins în întreaga lume, prin intermediul coregrafiei și al elevilor săi.

Graham, Otto (Everett, Jr.)

(06.12.1921, Waukegan, Illinois, SUA - 17.12.2003, Sarasota, Florida)

Jucător de fotbal și antrenor american. A jucat ca fundaș în echipa Universității Northwestern, devenind o adevărată vedetă. A activat în echipa Cleveland Browns timp de zece ani (1946–1955). În acest interval a câștigat 105 partide, a pierdut 17 și a făcut egal în cinci meciuri, câștigând șapte din zece meciuri de campionat. Recordul stabilit de Graham prin media aruncărilor sale (8,63) era valabil și la începutul sec. XXI. Cariera sa de antrenor a fost legată în special de Academia Pazei de Coastă a SUA (1959–1966) și de echipa Washington Redskins (1966–1968). A fost inclus în Pro Football Hall of Fame în 1965.

Grahame, Kenneth

(08.03.1859, Edinburgh, Scoția - 06.07.1932, Pangbourne, Berkshire, Anglia)

Autor britanic de cărți pentru copii. A lucrat ca bancher la Londra, scriind articole și reportaje pentru ziare, pe care le-a reunit în volume cum ar fi *Vârsta de aur* (The Golden Age, 1895) și *Zile de vis* (Dream Days, 1898). Este cunoscut în special datorită cărții devenite clasice *Vântul prin sălcii* (The Wind in the Willows, 1908), dramatizată de A.A. Milne sub numele de *Broscoiul de la Broscoești* (Toad of Toad Hall,

1930). Personajele cărții sunt niște animale, printre care Cârtița, Șoarecele, Bursucul și Broscoiul. Fiecare dintre ele îmbină într-un mod original trăsăturile umane cu obiceiurile specifice animalelor.

Grahn, Lucile *născută* Lucina Alexia

(30.06.1819, Copenhaga, Danemarca - 04.04.1907, München, Germania)

Balerină, profesoară de balet și coregrafă daneză. A fost pregătită la Copenhaga de către August Bournonville. În 1839 a semnat un contract cu Opera din Paris, unde a devenit celebră pe plan internațional ca una dintre cele mai mari interprete ale baletului romantic. După 1846 a făcut turnee prin Europa, de multe ori ea însăși fiind producătoarea baletelor în care apărea. În 1856 s-a retras de pe scenă. Între 1858 și 1875 a lucrat ca profesoară de balet și coregrafă în Germania. La Opera din München, a pus în scenă mai multe balete și a colaborat cu Richard Wagner la transpunerea pe scenă a mai multor opere ale sale.

Grainger, Percy Aldridge

(08.07.1882, Melbourne, Victoria, Australia - 20.02.1961, White Plains, New York, SUA)

Compozitor și pianist american de origine australiană. După ce a studiat muzica la Frankfurt, s-a impus ca virtuoz al pianului în Anglia, manifestându-și concomitent interesul și în domeniul muzicii populare. A cules melodii folclorice specifice Angliei și Danemarcei. În 1914 s-a stabilit definitiv în SUA, a predat la Chicago și la New York, depunând eforturi pentru a înființa un centru de etnomuzicologie la Universitatea din Melbourne. Deși a fost un experimentator în ce privește timbrul, ritmul, armonia și structura, este cunoscut mai ales datorită compozițiilor sale scurte și melodioase pentru orchestră, pian și formații de concert, printre care se numără *Country Gardens*, *Molly on the Shore*, *Mock Morris* și *Lincolnshire Posy*.

gram

Unitate a masei sau greutății folosită în special în sistemul de măsurare centimetru-gram-secundă (CGS). Un gram reprezintă 0,001 kg, cca 0,035 uncii sau 15,43 drame. Gramul este aproape egal cu masa unui centimetru cub de apă pură cu densitatea maximă. Gramul-forță este egal cu greutatea unui gram de masă supus unei forțe gravitaționale standard. Pentru o mai mare precizie, masa poate fi cântărită la un punct în care accelerația gravitațională este de 980,655 cm/sec^2. *Vezi și* gravitație; sistem metric.

Gram, colorație ~

Tehnică de colorare folosită pentru identificarea bacteriilor, inventată în 1884 de medicul danez Hans Christian Gram (1853–1938). Procedeul evidențiază diferențele elementare dintre proprietățile biochimice și cele structurale ale unei celule vii. O lamă conținând produsul biologic este tratată cu o substanță de culoare purpurie; lama este pe urmă introdusă într-o soluție de tinctură de iod, iar apoi într-un solvent organic (precum alcoolul), care poate dizolva substanța colorantă. Bacteriile gram-pozitive rămân purpurii, deoarece au un perete celular gros, pe care solventul nu-l poate penetra cu ușurință; bacteriile gram-negative își pierd culoarea, fiindcă au pereți celulari subțiri, care permit solventului să pătrundă și să înlăture substanța colorantă.

gramadevata

Zeități populare venerate în general în zonele rurale ale Indiei. Sunt cel mai adesea figuri feminine. La origine, este posibil ca acestea să fi fost zeități ale agriculturii. Indienii le aduc frecvent sacrificii animale pentru a alunga bolile, pentru a preveni recoltele proaste și calamitățile naturale. Multe dintre ele au specific local, fiind spirite ale unui loc anume (de ex. o răscruce) sau ale unei persoane care a murit prematur. Sunt venerate sub forma unor figurine din piatră sau pământ, așezate în altare simple ori sub un copac dintr-un sat.

gramatică

Set de reguli dintr-o limbă, care guvernează fonologia, morfologia, sintaxa și, întru câtva, semantica. De asemenea, compendiu care conține aceste reguli. Primii europeni care au redactat texte de gramatică au fost grecii, în special alexandrinii din sec. I î.Hr. Romanii au aplicat limbii latine sistemul gramatical grecesc. Lucrările gramaticianului latin Donatus (sec. IV d.Hr.) și ale lui Priscian (sec. VI d.Hr.) au fost larg folosite pentru predarea gramaticii în Europa medievală. La 1700, se tipăriseră deja gramatici pentru 61 de limbi vernaculare. Acestea erau utilizate în special la predarea limbilor, scopul lor fiind de a modifica sau de a standardiza limba respectivă. În sec. XIX–XX, lingviștii s-au axat pe studiul limbilor în special pentru a urmări evoluția lor în timp, lăsând într-un plan secund regulile ortografice și ortoepice. Lingviștii descriptiviști (*vezi* Ferdinand

de Saussure) au studiat limba vorbită, adunând și analizând diferite propoziții. Specialiștii în gramatică transformațională (*vezi* Noam Chomsky) au examinat structurile care stau la baza limbii (*vezi* gramatică generativă). Cea mai veche abordare a gramaticii ca set de reguli necesare pentru a vorbi și a scrie corect constituie și în prezent fundamentul învățământului primar și gimnazial în domeniu.

gramatică generativă

Set de reguli formale prin care pot fi obținute toate propozițiile dintr-o limbă. Ideea unei gramatici generative a fost sugerată pentru prima oară de Noam Chomsky, în lucrarea *Structuri sintactice* (Syntactic Structures, 1957). Idealul specialistului în gramatica generativă nu se rezumă la definirea relațiilor dintre elementele unei anumite limbi, ci la stabilirea coordonatelor gramaticii universale, adică ansamblul de reguli și principii intrinseci, comune tuturor limbilor naturale, considerate a fi o înzestrare nativă a intelectului uman. *Vezi și* gramatică; sintaxă.

Grammy, Premiile ~

Premii anuale decernate de Recording Academy (Academia Națională de Artă și Tehnică a Înregistrării). Primele festivități de decernare a premiilor Grammy – numele este un diminutiv de la cuvântul *gramophone* (*în engleză,* gramofon) – au avut loc în 1958. Distincțiile reflectă voturile numeroșilor membri ai academiei, cum ar fi muzicieni, producători și alți profesioniști în domeniu. În ultimul timp, acestea s-au specializat pe domenii, pentru a reflecta varietatea preferințelor și producțiilor muzicale. În prezent, premiile se acordă pentru câteva zeci de categorii.

Grampian, Munții ~ *sau* Înălțimile Grampian

Lanț muntos din Scoția. Se întinde în centrul Scoției, formând o graniță naturală între Podișul și Câmpiile Scoției. Cel mai înalt vârf, Ben Nevis, este și cel mai înalt munte din Marea Britanie.

Grampians, Munții ~

Lanț muntos în V statului Victoria, Australia. Alcătuit în special din gresie dură, lanțul se remarcă prin chei adânci, formațiuni stâncoase apărute în urma intemperiilor. Este renumit și pentru flora sălbatică. Cel mai înalt vârf, Muntele William, are 1 166 m. Numele lanțului muntos vine de la Munții Grampian din Scoția.

Gramsci, Antonio

(23.01.1891, Ales, Sardinia – 27.04.1937, Roma, Italia)

Intelectual și om politic italian. După ce a fost admis la Universitatea din Torino, în 1914 s-a alăturat Partidului Socialist Italian. În 1921 i-a părăsit pe socialiști pentru a înființa Partidul Comunist Italian și a petrecut doi ani în Uniunea Sovietică. În 1924 a devenit președintele partidului, fiind ales în Adunarea Legislativă națională. În 1926, partidul a fost scos în afara legii de către guvernul fascist, iar Gramsci a fost arestat și închis timp de 11 ani; având o sănătate precară, a fost eliberat la vârsta de 46 de ani, pentru a nu muri în închisoare. Apreciatele sale *Scrisori din închisoare* (Lettere dal carcere, 1947), precum și alte scrieri evidențiază o versiune a comunismului mai puțin dogmatică decât cea sovietică. Operele sale au influențat sociologia, teoria politică și relațiile internaționale.

Granada

Oraș, 240 661 loc. (2001), centrul administrativ al provinciei Granada, comunitatea autonomă Andaluzia, din S Spaniei. Situat pe panta de NV a Sierrei Nevada, în sec. V î.Hr. a fost locul așezării iberice Elibyrge și al celei romane Illiberis. Ca reședință a regatului maur al Granadei, a fost ultima fortăreață a maurilor în Spania, intrând sub stăpânirea monarhilor romano-catolici Ferdinand II și Isabella I în 1492. În apropierea sa se află Alhambra, precum și fortăreața Alcazaba, cu rol de apărare a palatului. Orașul este renumit pentru monumentele impresionante de arhitectură renascentistă, barocă și neoclasică, fiind totodată și un important centru turistic. Începând cu 1493 a fost reședința unei arhiepiscopii. Universitatea din Granada a fost înființată în 1526.

Granados (y Campiña), Enrique

(27.07.1867, Lérida, Spania – 24.03.1916, în largul mării)

Compozitor spaniol. A studiat compoziția sub îndrumarea lui Felipe Pedrell și a concertat ca pianist. Din 1901 a fost profesor la Academia Granados, școala de muzică pe care a înființat-o la Barcelona. A compus patru zarzuele, printre care *María del Carmen* (1898), și două *poemas* (tot compoziții dramatice pentru scenă), precum și cântece și muzică de cameră. Celebritatea lui se datorează suitei pentru pian *Goyescas* (1911). Opera sa cu același nume a fost pusă în scenă de Opera Metropolitan din

New York în 1916, bucurându-se de un mare succes. La întoarcerea în Europa, vasul pe care se afla a fost scufundat de torpilele unui submarin german.

granat

Mineral din grupul silicaților, având compoziție chimică foarte variabilă. Se găsește cel mai adesea în rocile metamorfice, dar apare și în unele roci magmatice sau sedimentare, însă în cantități mici. Poate fi incolor, negru sau cu nuanțe variate de roșu și verde. Granatul este dur și se sparge în fragmente cu margini ascuțite. Este folosit ca material abraziv pentru lustruirea lemnului, a pielii, a sticlei, a metalelor și a plasticului, ca agent de sablare și ca agent antiderapant de acoperire a suprafețelor. Granatul este considerat piatra norocoasă a celor născuți în luna ianuarie. În SUA, cel mai mare producător din lume, granatul este extras din regiuni ca New York, Maine și Idaho. Zăcăminte importante au fost descoperite și în Australia, China, India și în alte regiuni.

Gran Chaco
în spaniolă **Chaco** *sau* **El Chaco**

Câmpie aluvionară din partea central-sudică a Americii de Sud. Este o zonă joasă, aridă, mărginită de Anzi la V și de fluviile Paraguay și Paraná, la E; extremitățile de N și S, mai puțin definite, sunt o zonă mlăștinoasă din Bolivia și Río Salado din Argentina. Are cca 725 000 kmp. Principala zonă a regiunii, aflată între fluviile Paraguay și Pilcomayo, a generat conflicte între Bolivia și Paraguay, ajungându-se la războiul numit Războiul Chaco, din 1932–1935. Printr-un tratat semnat în 1938, partea de E, mai mare, a fost acordată Paraguayului, iar partea mai mică, situată în S, a revenit Boliviei. Chaco are o faună abundentă și cuprinde peste 60 de specii cunoscute de șerpi. Creșterea vitelor este o importantă activitate economică. Zona rămâne izolată și este puțin populată.

Gran Colombia

Fostă republică sud-americană (1822–1830). În trecut era viceregatul Noua Granada și cuprindea în linii mari teritoriile actuale ale Columbiei, Venezuelei și Ecuadorului. Gran Colombia a fost înființată în 1819, în timpul războiului pentru dobândirea independenței față de Spania și avea capitala la Bogotá. Întemeietorul și primul președinte a fost Simón Bolívar. Gran Colombia a prosperat în timpul războiului, câștigându-și independența în 1822, dar a fost dizolvată odată cu secesiunea Venezuelei și Ecuadorului, în 1830.

Grand Banks

Porțiune din platforma continentală a Americii de Nord, din Oceanul Atlantic. Situată la SE și S de Newfoundland, este o cunoscută zonă de pescuit în întreaga lume, întinzându-se pe o lungime de 560 km de la N la S și 675 km de la E la V. În apropierea ei se află curentul rece al Labradorului și apele calde ale Gulfstream, ceea ce duce la formarea unor perdele dese de ceață. Existența bancului a fost semnalată pentru prima oară în 1498, de către John Cabot. În 1977, Canada a revendicat cea mai mare parte a zonei prielnice pescuitului, pentru a avea sub controlul său marea majoritate a Marelui Banc. De atunci, a acordat celorlalte țări drepturi limitate de pescuit.

Grand Central Station

Gară, terminal de cale ferată din New York, proiectată și construită de Reed&Stem în colaborare cu firma Warren&Wetmore (1903–1913) și apreciată pentru arhitectura enormei sale clădiri. În sala principală, bolta tavanului atinge o înălțime de 43 m, fiind decorată cu picturi care înfățișează constelații. Aceasta a fost unul dintre cele mai mari spații închise din epocă. O capodoperă a stilului Beaux-Arts, terminalul amintește de Franța anilor 1870. Deasupra fațadei principale simetrice se află un ceas mare și mai multe sculpturi reprezentând un vultur american și zeități romane. La sfârșitul sec. XX, gara a fost splendid restaurată; acest efort de restaure a atras atenția, la nivel național, asupra importanței păstrării monumentelor de arhitectură.

grand guignol

Piese scurte, pline de violență, groază și sadism, populare în cabaretele pariziene din sec. XX. Se presupune că numele ar proveni de la intrigile violente a căror protagonistă era păpușa Guignol. Din 1897 și până în 1962, piesele au fost puse în scenă în special la Théâtre du Grand Guignol. Deși genul a pătruns și în Anglia (1908), a rămas cunoscut ca o formă de teatru specific pariziană.

Grand National

Cursă cu obstacole la cursele de cai care se desfășoară anual la Liverpool, în Marea Britanie. Inaugurată în 1839, este un eveniment urmărit în întreaga lume, datorită pericolelor extrem de mari din timpul cursei.

Jocheii și caii trebuie să parcurgă două ture de teren, pe o distanță de 7 219 m, și au de executat 31 de sărituri, dintre care unele extrem de dificile.

Grand Ole Opry

Emisiune radio de muzică country din Nashville, Tennessee, SUA. A fost realizată pentru prima dată în 1925 de către George Dewey Hay. Emisiunea s-a numit inițial WSM Barn Dance. Numele sub care a cunoscut consacrarea i-a fost dat abia în 1926. Muzica se inspira din baladele muncitorilor rurali ale lui Dave Macon, din anii 1920, din orchestrele de coarde, din muzica western și din muzica swing a anilor 1930. Ulterior, s-au resimțit influențele muzicii tradiționale a lui Roy Acuff. După Al Doilea Război Mondial, stilul lui Ernest Tubb, specific cabaretelor, iar apoi cel al lui Hank Williams, muzica bluegrass a lui Bill Monroe și vocile lui Eddy Arnold (n. 1918) și Kitty Wells erau nelipsite din emisiunea Opry. De asemenea, ascultătorii se puteau delecta cu numere de comedie, în special cu cele ale lui Minnie Pearl (1912–1996). În 1941, Opry a devenit un spectacol de scenă live. În 1974 s-a mutat în parcul de distracții și centrul recreațional Opryland. Datorită emisiunii Grand Ole Opry, orașul Nashville a devenit renumit centru al muzicii country.

Grand Portage, Monumentul Național ~

Obiectiv istoric din NE statului Minnesota, SUA. Situat pe malul Lacului Superior, în apropiere de granița canadiană, a fost desemnat obiectiv de interes istoric național în 1951, devenind monument istoric în 1958. Acoperă un parcurs de 14 km de la țărmul Lacului Superior, care ocolea obstacolele întâlnite de primii călători ce străbăteau zona în canoe. Utilizată de cei dintâi exploratori, trecerea marca sfârșitul călătoriei pe Marile Lacuri și începutul rutelor de pe râurile interioare. Ruta pe care se făcea transbordarea traversează în prezent rezervația Grand Portage a tribului indienilor chippewa din Minnesota.

Grand Prix

Cursă automobilistică în care mașini de formulă (mașini cu roțile libere, decapotabile și cu motorul în spate) rulează pe piste închise sau pe alte rute care simulează, într-o oarecare măsură, condițiile unei șosele. Mașinile folosite (cunoscute sub numele de mașini de Formula 1) sunt, de obicei, mai mici decât cele utilizate în cursele de viteză precum Indianapolis 500. Cursele de Grand Prix au fost inaugurate în 1906, iar în prezent cuprind peste 15 competiții majore internaționale. Popularitatea lor a crescut mai ales din anii 1950, când au apărut campionatele mondiale.

Grand Rapids

Oraș, 197 800 loc. (2000), în V statului Michigan, SUA. Situat pe malul râului Grand River, a fost fondat în 1826, ca punct comercial. În scurt timp, s-a dezvoltat ca un important centru de prelucrare a lemnului datorită pădurilor din vecinătate care au devenit sursa principală de aprovizionare cu cherestea. După ce mobila fabricată la Grand Rapids a fost expusă în 1876 la Centennial Exhibition din Philadelphia, orașul s-a impus drept capitala mobilei americane. Industria lui s-a diversificat după declanșarea Primului Război Mondial, ramurile industriale care utilizează metalele ca materie primă ajungând să depășească industria lemnului. Biblioteca publică de aici găzduiește importante colecții de cărți despre designul de mobilier. Printre instituțiile de învățământ se numără Colegiul Kendall de Arte și Design (1928). Grand Rapids este orașul unde a copilărit președintele Gerald Ford.

Grand Staircase-Escalante, Monumentul Național ~

Rezervație naturală din S statului Utah, SUA. Declarată monument național în 1996, se întinde pe o suprafață de 0,7 milioane ha. În V rezervației există dealuri și platouri, iar în partea de E, de-a lungul râului Escalante, se găsesc canioane. În regiune, au fost descoperite urme de dinozauri. În trecut, zona a fost locuită de populația anasazi.

Grand Teton, Parcul Național ~

Rezervație naturală în NV statului Wyoming, SUA. În 1950, cea mai mare parte a Monumentului Național Jackson Hole (situat într-o vale fertilă) a fost anexată parcului fondat în 1929. În prezent, acesta se întinde pe 1 254 kmp. Vârfurile acoperite de zăpadă ale lanțului muntos Teton ating o înălțime de 2 100 m deasupra văii râului Snake, aflat în vecinătate.

Grand Traverse, Golful ~

Braț de NE al lacului Michigan, în NV statului Michigan, SUA. Situat pe coasta Peninsulei Inferioare, are o lungime de 52 km și o lățime de 19 km. Este împărțit de peninsula Old Mission în două brațe, estic și vestic. În partea inferioară se află orașul

Traverse. Peninsula Leelanau este situată în V golfului. În această zonă, pescuitul este permis pe parcursul întregului an. Regiunea este și o importantă zonă turistică.

Grand Trunk Railway

Una dintre primele căi ferate canadiene, construită în perioada 1852–1853 pentru a lega orașele-cheie din E Canadei de Portland, Maine. În iulie 1853, odată cu terminarea ultimului tronson care leagă Montréal de Portland, a devenit prima cale ferată internațională din America de Nord. Principala cale ferată canadiană dintre Montréal și Toronto a fost inaugurată în 1856, iar Grand Trunk a devenit apoi principalul sistem de căi ferate din Québec și Ontario. S-a unit cu calea ferată Great Western Railway (1882) și a devenit parte integrantă a Căilor Ferate Naționale Canadiene (1919–1923).

grande école

Nume dat celor câteva prestigioase instituții de învățământ superior din Franța, specializate pe domenii. École Polytechnique a fost fondată în 1794 pentru a selecta și pregăti tehnicieni pentru armată. École Normale Supérieure are în special rolul de a instrui viitorii profesori care vor preda în universități și licee. École Normale d'Administration se ocupă de formarea funcționarilor publici superiori. Collège de France (fondat în 1530) se bucură de un renume internațional și este o instituție de cercetare unde savanți eminenți susțin cursuri; nu acordă diplome sau certificate de absolvire. Printre alte *grandes écoles* se numără institutele pentru studii aprofundate în domeniul științelor sociale, arhitecturii și artelor.

Grandi, Dino, Conte di Mordano

(04.06.1895, Mordano, Italia - 21.05.1988, Bologna)

Om politic italian. În 1921 a candidat la președinția Partidului Fascist Italian, dar a pierdut în fața lui Benito Mussolini. Ulterior, a deținut o serie de funcții guvernamentale importante (1924–1943), printre care pe cea de ministru de externe (1929–1933). În iulie 1943, în calitate de președinte al Înaltului Consiliu al Fascismului, l-a atacat pe Mussolini și a propus o moțiune de neîncredere. Aprobarea ei l-a îndepărtat pe Mussolini. Grandi s-a refugiat la Lisabona, apoi a plecat în Brazilia, întorcându-se în cele din urmă în Italia.

grangur

Denumire comună pentru cele 24 de specii de păsări cântătoare ale genului *Oriolus* (familia *Oriolidae*) răspândite în Europa, sau dintre cele 30 de specii ale genului *Icterus* (familia *Icteridae*) care trăiesc în cele două Americi. De obicei, masculii au penajul negru cu galben sau negru cu portocaliu și cu puțin alb. Femelele sunt mai puțin colorate. Grangurii sunt greu de văzut, dar pot fi detectați cu ușurință după fluieratul puternic și după notele joase pe care le emit. Se hrănesc cu insecte. Unele specii consumă și fructe. Trăiesc în păduri și în grădini, în special în regiunile calde. Singura specie europeană este grangurul-auriu (*O. oriolus*), cu o lungime de 24 cm. Alte specii ale genului *Oriolus* se găsesc în Africa, Asia și Australia. Grangurul-de-Baltimore (*I. galbula*) trăiește în America de Nord, în E Munților Stâncoși.

grangur (*Oriolus oriolus*)

H. SCHREMPP–BRUCE COLEMAN INC., R. AUSTING–BRUCE COLEMAN INC.

Granicus, Bătălia de la ~

(334 î.Hr.)

Prima victorie obținută de Alexandru cel Mare în invazia Imperiului Persan. În pofida condițiilor nefavorabile, armata lui Alexandru i-a învins pe perșii conduși de Darius III, care au fugit. Alexandru i-a provocat la luptă pe generalii perși, omorând două dintre rudele lui Darius și fiind în pericol de a-și pierde și el viața. Din cronici reiese că macedonenii au pierdut doar 115 oameni. În urma victoriei, Alexandru a cucerit V Asiei Mici, iar majoritatea orașelor s-au grăbit să-i deschidă porțile.

granit

Rocă intruzivă cu granulație mare sau medie, bogată în cuarț și feldspați alcalini. Fiind una dintre cele mai răspândite roci din scoarța Pământului, este formată prin răcirea magmei. În trecut, granitul a fost utilizat pe scară largă în lucrările de pavaj și ca piatră de construcție. În prezent, este folosit mai ales în construcția șoselelor, la placarea fațadelor și ca piatră funerară. În general, formează corpuri neregulate de mărimi variate, de la câțiva kilometri până la mase mai mari (batolite), care se întind adesea pe sute de kilometri pătrați.

Granit, Ragnar Arthur

(30.10.1900, Helsinki, Finlanda - 12.03.1991, Stockholm, Suedia)

Fiziolog suedez de origine finlandeză. Teoria sa despre dominatori-modulatori

afirmă că, pe lângă cele trei tipuri de celule cu conuri ale retinei care reacționează la culori diferite, anumite fibre ale nervului optic reacționează la întreg spectrul (dominatoare), pe când altele doar la anumite culori specifice (modulatoare). De asemenea, a demonstrat că lumina inhibă, dar totodată stimulează impulsurile nervului optic. Alte cercetări au contribuit la determinarea căilor nervoase și a proceselor prin care receptorii musculari coordonează acțiunea mușchilor. În 1967 i-a fost decernat Premiul Nobel, alături de George Wald și Haldan Keffer Hartline.

granodiorit

Rocă cu granulație medie spre mare, una dintre cele mai răspândite roci intrusive. Conține cuarț și feldspați, dar se deosebește de granit prin faptul că are mai mult feldspat plagioclaz decât feldspat ortoclaz. Alte minerale care intră în componența sa sunt hornblenda, biotitul și augitul. Seamănă la aspect cu granitul, dar este, uneori, mai închis la culoare.

Gran Paradiso, Parcul Național ~

Parc în NV Italiei. Deschis în 1836 ca zonă de vânătoare, în 1856 a devenit Rezervația Regală de Vânătoare de la Gran Paradiso, iar în 1947 a obținut statutul de parc național. Se întinde pe 62 000 ha, de-a lungul părții superioare a regiunii Valle d'Aosta; aici se află Gran Paradiso, cel mai înalt vârf din Alpii Graici, cu 4 061 m înălțime. Terenul este tipic alpin, cu numeroși ghețari și pante unde cresc multe conifere.

Grant, Cary
născut **Archibald Alexander Leach**

(18.01.1904, Bristol, Gloucestershire, Marea Britanie - 29.11.1986, Davenport, Iowa, SUA)

Actor de film american de origine britanică. A făcut parte dintr-o trupă de comici acrobați englezi, fiind apoi distribuit în câteva musicaluri. A debutat în filmul *Aceasta e noaptea* (This Is the Night, 1932) și a devenit celebru alături de Mae West, datorită rolului din *She Done Him Wrong* (1933). A cucerit publicul prin farmecul său irezistibil și prezența atrăgătoare, trăsăturile rafinate și timbrul inconfundabil al vocii. A jucat în comedii rafinate și complexe, precum *Topper* (1937), *Leopardul Suzanei* (Bringing Up Baby, 1938), *Mâna lui dreaptă* (His Girl Friday, 1940) și *Poveste din Philadelphia* (The Philadelphia Story, 1941). De asemenea, a interpretat roluri în thrillerele lui Alfred Hitchcock, cum ar fi *Suspiciune* (Suspicion, 1941), *Notorious* (1946), *Cum să prinzi un hoț* (To Catch a Thief, 1955) și *La Nord, prin Nord-Vest* (North by Northwest, 1959). În 1970, i-a fost decernat Premiul Oscar pentru întreaga carieră.

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ/ARHIVA FOTO ȘI FILM, NEW YORK

Cary Grant, 1957

Grant, Ulysses S. *născut* Hiram Ulysses

(27.04.1822, Point Pleasant, Ohio, SUA - 23.07.1885, Muntele McGregor, New York)

General american și al 18-lea președinte al SUA. A luptat în Războiul Mexican (1846–1848), sub comanda lui Zachary Taylor; a demisionat după doi ani de misiuni pe coasta Pacificului (1852–1854), perioadă în care a încercat să suplimenteze plata armatei sale din afaceri care n-au avut nici un succes. Se pare că această decizie ar fi fost influențată de aplecarea sa spre băutură, care ar fi fost observată în timpul acestei perioade. A lucrat în agricultură, în Missouri, implicându-se și în afacerea familiei din domeniul tăbăcăriei, în Illinois, dar eforturile sale nu au fost încununate de succes. În momentul izbucnirii Războiului Civil American (1861), a fost numit general de brigadă. Sub conducerea sa, unioniștii au obținut prima victorie importantă în atacul din 1862 asupra fortului Donelson, Tennessee. A respins un atac confederat la Shiloh, dar a fost criticat pentru pierderile masive suferite de armata unionistă. În 1863 a pus la cale strategia pentru cucerirea fortăreței Vicksburg, Mississippi, împărțind Confederația în două zone, de E și de V. Ca urmare a victoriei sale din 1864 în Bătălia de la Chattanooga, a fost numit comandant al armatei unioniste. În timp ce William T. Sherman se afla în faimosul său marș prin Georgia, Grant a atacat forțele lui Robert E. Lee din Virginia, acțiune care, în 1865, a pus capăt războiului. Talentul administrativ și strategiile sale inovatoare au contribuit în mare măsură la victoria unioniștilor. Campania sa prezidențială republicană din 1868 s-a bucurat de un mare succes, Grant ajungând, la vârsta de 46 de ani, cel mai tânăr președinte de până atunci. Cele două mandate ale sale au fost afectate de lipsa de acțiune administrativă și de scandalurile politice în care au fost implicați membrii cabinetului său. Printre acestea se numără scandalul Crédit Mobilier și conspirația Whiskey Ring. Grant a avut mai multe realizări

Ulysses S. Grant

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

în domeniul afacerilor externe, fiind sprijinit de secretarul său de stat, Hamilton Fish. A susținut amnistia liderilor confederați și a protejat drepturile civile ale negrilor. Dreptul de veto pe care și l-a exercitat în cazul unei legi care ar fi mărit suma maximă a depozitelor legale (1874) a dus la diminuarea crizei monetare în următorii 25 de ani. În 1881 s-a stabilit la New York. Familia sa a sărăcit când un partener a fraudat o firmă de investiții al cărei coacționar era fiul său. Prietenul său Mark Twain i-a publicat memoriile.

Granville-Barker, Harley

(25.11.1877, Londra, Anglia – 31.08.1946, Paris, Franța)

Producător, dramaturg și critic britanic. A debutat ca actor la vârsta de 15 ani. În 1901 și-a regizat propria piesă de teatru, *Căsătoria lui Ann Leete* (The Marrying of Ann Leete). Aflat la conducerea celebrului Court Theatre (1904–1907), a pus în scenă multe dintre piesele de tinerețe ale lui George Bernard Shaw, precum și piese de Henrik Ibsen, Maurice Maeterlinck și John Galsworthy. Publicul s-a putut delecta și cu piesele scrise de el, între care *Moștenirea Voysey* (The Voysey Inheritance, 1905) și *Zădărnicie* (Waste, 1907). A influențat teatrul sec. XX prin punerea în scenă a pieselor lui Shakespeare în manieră naturalistă, care punea accentul pe acțiunea continuă și pe discursul rapid, foarte ușor evidențiat. După Primul Război Mondial s-a stabilit la Paris, unde a scris o serie de lucrări de critică teatrală, intitulată *Prefețe la Shakespeare* (Prefaces to Shakespeare, 1927–1946).

Graphical User Interface (GUI)

(interfață grafică cu utilizatorul)

Tip de afișaj al computerului care permite utilizatorului să selecteze comenzi, să găsească fișiere, să lanseze programe și să ducă la îndeplinire alte sarcini de rutină, folosind un mouse pentru a selecta simboluri pictoriale sau liste de opțiuni din meniul afișat pe ecran, în loc de a scrie o comandă anume prin tastare. Prima interfață grafică la un computer personal a apărut la computerul Lisa, produs de Apple Computer, și a fost introdusă în 1983. Aceasta a devenit baza extrem de popularului Macintosh de la Apple (1984). Stilul de lucru al GUI inventat de Macintosh a fost adaptat la scară largă și de alți producători de calculatoare și software pentru PC-uri. În 1985, compania Microsoft a introdus Windows, o interfață grafică (transformată ulterior într-un sistem de operare) ce a pus la dispoziția calculatoarelor bazate pe MS-DOS multe dintre facilitățile pe care le oferea și Macintosh. Pe lângă faptul că sunt folosite pentru interfața sistemului de operare, GUI sunt utilizate și pentru alte tipuri de software, cum ar fi browserele și programele de aplicații.

graptolit

Denumirea unui grup de nevertebrate mici, acvatice, astăzi dispărute, care trăiau în colonii și care au apărut prima oară în Cambrian. În Carboniferul timpuriu (354–323 m.a.u.), ele existau încă. Graptoliții aveau tentacule și carapace exterioară dură. S-au păstrat sub formă de fosile imprimate pe rocile argiloase negre, fosile care demonstrează că graptoliții au cunoscut o evoluție treptată în timp. Au fost descoperite și analizate relațiile evolutive între diferitele grupuri de graptoliți.

Grass, Günther (Wilhelm)

(n. 16.10.1927, Danzig, în prezent Gdansk, Polonia)

Romancier, poet și dramaturg german. A fost membru al Mișcării Tinerilor Hitleriști. Recrutat la numai 16 ani, a fost rănit în bătălie și luat prizonier de război. Remarcabilul său roman de debut, *Toba de tinichea* (Die Blechtrommel, 1959), l-a făcut celebru în întreaga lume. Grass a devenit purtătorul de cuvânt al generației de germani care au crescut în perioada nazistă. Romanul de debut a fost urmat de *Pisica și șoarecele* (Katz und Maus, 1961) și de *Ani de câine* (Hundejahre, 1963). Cele trei romane alcătuiesc o trilogie a cărei acțiune se petrece la Danzig. Printre celelalte scrieri ale sale, toate cu subiect politic, se numără *Calcanul* (Der Butt, 1977), *Întâlnire la Telgte* (Das Treffen in Telgte, 1979), *Nașteri cerebrale sau Germanii dispar* (Kopfgeburten oder Die Deutschen sterben aus, 1980), *Povestiri lugubre* (Un Kenrufe,

Günther Grass

AUTHENTICATED NEWS INTERNATIONAL

1992) care tratează relațiile încordate dintre Polonia și Germania reunificată; *Un câmp prea îndepărtat* (Ein weites Feld, 1995) care a generat multe controverse datorită opiniei lui Grass care susținea că reunificarea Germaniei ar fi fost o eroare; *Secolul meu* (Mein Jahrhundert, 1999). În 1999 i-a fost decernat Premiul Nobel. Autobiografia sa, *Decojind ceapa* (Beim Häuten der Zwiebel, 2006), a trezit controverse aprinse în presa din întreaga lume, după ce câștigătorul Premiului Nobel al Germaniei postnaziste a mărturisit că, în Al Doilea Război Mondial, în 1944, s-a înrolat voluntar în trupele Waffen-SS.

Grateful Dead

Trupă americană de muzică rock, înființată la San Francisco la mijlocul anilor 1960 de Jerry Garcia (1942–1995) la chitară, Phil Lesh (n. 1940) la chitară bas, Ron (Pigpen) McKernan (1945–1973) la clape, Bob Weir (n. 1947) la chitară și Bill Kreutzmann (n. 1946) la tobe. Membrii trupei s-au inspirat din stilul Haight-Ashbury de muzică psihedelică, cântată sub influența drogurilor. Au devenit celebri datorită aparițiilor în cadrul festivalului Monterey Pop (1967) și pe scena de la Woodstock. Deși au lansat în mod constant albume, s-au axat mai mult pe muzica live. Au devenit una dintre cele mai cunoscute trupe de turneu din țară datorită maratoanelor muzicale de patru ore ale lui Garcia și anturajului format de Deadheads, un grup de fani nomazi care își însoțeau idolii pretutindeni. La sfârșitul anilor 1980, o nouă generație de fani a transformat Grateful Dead în cea mai populară dintre formațiile care susțineau turnee. Garcia a murit, în urma unui infarct, într-un centru de dezintoxicare, iar trupa și-a încetat turneele.

Grattan, Henry

(03.07.1746, Dublin, Irlanda - 06.06.1820, Londra, Anglia)

Om politic irlandez. A intrat în Parlamentul englez în 1775. Fiind un orator strălucit, a devenit în scurt timp purtătorul de cuvânt al revoltei naționaliste irlandeze. Mișcarea condusă de el a luat avânt. I-a obligat pe britanici să elimine restricțiile impuse comerțului irlandez (1779), convingându-i totodată să renunțe la dreptul de a stabili legile pentru Irlanda (1782). În 1800 s-a opus unirii Angliei și Irlandei, dar încercarea sa a eșuat. În 1805 a fost ales în Camera Comunelor a Angliei. Și-a petrecut ultimii 15 ani din viață luptând pentru emanciparea catolicilor.

Grațian *nume complet* Flavius Gratianus Augustus

(359 d.Hr., Sirmium, Panonnia - 25.08.383 d.Hr., Lugdunum, Gallia Lugdunensis)

Împărat roman (367–383 d.Hr.). Inițial a domnit alături de tatăl său, Valentinian I (364–375 d.Hr.), și de unchiul său, Valens (364–378 d.Hr.). Apoi a împărțit puterea cu fratele său vitreg, în vârstă de patru ani, care era susținut de armată. După moartea unchiului său, a devenit conducător al Imperiului de Răsărit și i-a cerut lui Theodosiu I să împartă puterea cu el. Influențat de Sf. Ambrozie, Grațian nu s-a declarat *pontifex maximus* (*în latină*, preot suprem). A fost ucis din cauza opoziției sale față de uzurpatorul Magnus Maximus.

grație divină

În teologia creștină, dar nemeritat al favorii divine, care aduce cu sine mântuirea unui păcătos. Conceptul de grație a dat naștere unei dezbateri teologice referitoare la natura umană căzută și măsura în care oamenii pot să contribuie la propria lor mântuire prin liberul arbitru. Deși, în principiu, conceptele de merit personal și grație se exclud reciproc, în protestantism problema acordării grației ca răsplată pentru faptele bune sau doar pentru credința în sine a fost foarte importantă. Au existat și controverse referitoare la mijloacele de manifestare a grației: romano-catolicii, ortodocșii și unii protestanți consideră că aceasta este conferită de sfintele taine, în timp ce alți protestanți (de ex. baptiștii) consideră că poate fi dobândită ca urmare a credinței personale. *Vezi și* păcat originar.

grațiere

În drept, iertare a unei greșeli sau absolvire de o pedeapsă. Puterea de grațiere este, în general, exercitată de șeful statului. Grațierea poate fi deplină sau parțială. O grațiere parțială înseamnă o pedeapsă mai ușoară sau o altfel de obligație. Unele state încă interzic celor absolviți de greșeli să dețină un birou public ori să obțină licențe profesionale.

grații

Nume dat unora dintre zeițele grecești care întruchipau farmecul și frumusețea. Inițial, zeițe ale fertilității, erau asociate frecvent cu Afrodita. Numărul lor variază în diferite legende, dar cel mai adesea se spune că erau trei. Uneori erau prezentate ca fiind fiicele lui Zeus și ale Herei, alteori ale lui Helios și Aegle, fiica lui Zeus.

graur

Denumire comună pentru cele cca 168 de specii de păsări cântătoare (familia *Sturnidae*) din regiunile temperate ale Eurasiei, din Africa și Australia. Cel mai cunoscut este *Sturnus vulgaris*, o pasăre cu o lungime de 20 cm, îndesată, cu pene de un negru irizat, cu cioc lung și ascuțit. A fost introdus din Eurasia în cele mai multe părți ale lumii, cu excepția Americii de Sud. Cele câteva milioane de grauri din America de Nord descind din cele o sută de păsări eliberate în New York în 1890. Graurii caută în sol o mare varietate de specii vegetale și animale, cu care se hrănesc, și zboară în stoluri compacte. Vocalizează pe parcursul întregului an, imitând cântecul altor păsări sau emițând sunete șuierate.

graur (*Sturnus vulgaris*)

ERIC HOSKING SI GEORGE W. ROBINSON - ROOT RESOURCES/EB INC.

Graur, Alexandru *născut* Alter Brau

(09.07.1900, Botoșani, România - 09.07.1988, București)

Lingvist român. A absolvit Facultatea de Litere și Filozofie din București, licențiat în filologie clasică și limba română (1922), apoi a studiat la École Pratique des Hautes Études, Paris (1924–1929), și a susținut doctoratul la Sorbona cu o teză de lingvistică indoeuropeană. Revenit în țară, a publicat în diverse reviste și a avut activitate didactică. A fost fondatorul și directorul (1941–1944) unui liceu particular evreiesc, iar între 1946 și 1970 a fost profesor la Universitatea din București și decan al Facultății de Filologie (1954–1956). Activitatea științifică a cuprins studii de filologie clasică, etimologie, lingvistică generală, fonetică și fonologie, gramatică, onomastică, lexicologie. Apărător neobosit al corectitudinii în folosirea limbii române și al păstrării bogăției de expresii, a susținut ani în șir emisiunea radiofonică „Limba noastră". În *Revista Cultului Mozaic*, a deținut o rubrică pe teme lingvistice, semnalând apropieri între cuvintele din diferite limbi. Este autorul unor importante volume de lingvistică, la unele dintre acestea fiind coordonator. Împreună cu Iorgu Iordan și Ion Coteanu, a fost redactor responsabil al noii serii a *Dicționarului limbii române* (DLR). A coordonat volumele *Studii de gramatică* (1956–1961) și *Probleme de lingvistică generală* (1959–1967). Printre alte scrieri ale sale se numără: *Gramatica limbii române, Lingvistica pe înțelesul tuturor, Note etimologice, Etimologii românești, Evoluția limbii române, Tendințele actuale ale limbii române, Studii de lingvistică generală, Mic tratat de ortografie, Capcanele limbii române, Nume de persoane, Nume de locuri*. A fost directorul Editurii Academiei (1955–1974) și membru al Academiei Române (1955).

Graves, boala ~ *sau* gușă toxică difuză *sau* gușă exoftalmică

Cel mai răspândit tip de hipertiroidism (secreție în exces de hormoni tiroidieni), asociată de obicei cu gușa și cu exoftalmia (proeminența globilor oculari). Creșterea nivelului de hormoni tiroidieni duce la tahicardie, creșterea debitului cardiac și riscul de infarct. Stresul poate provoca o agravare rapidă a stării generale (acces tiroidian), care poate duce la colaps circulator și la deces. Boala Graves este considerată o boală autoimună. În unele situații, poate fi controlată cu ajutorul medicamentelor. Cazurile grave pot necesita extirparea parțială sau totală a glandei tiroide. Numele bolii vine de la Robert James Graves, unul dintre primii medici care au descris în detaliu această maladie.

Graves, Michael

(n. 09.07.1934, Indianapolis, Indiana, SUA)

Arhitect și designer american. A studiat la Universitatea Harvard, iar în 1962 și-a început lunga carieră de profesor la Universitatea Princeton. Totodată, a proiectat locuințe particulare, în stilul abstract și auster al modernismului ortodox. La sfârșitul anilor 1970 a respins modernismul ca modalitate de expresie, începând să abordeze un registru mai bogat, postmodernist. Stilul masiv, greoi al clădirii Portland din Portland, Oregon (1980), și al clădirii Humana din Louisville, Kentucky (1982), dezvăluie o modalitate de exprimare aparte, cu influențe cubiste, pe care Graves o aplica unor elemente clasice, precum colonadele și loggiile. Deși unii le consideră stângace, aceste clădiri, ca și cele de mai târziu (de ex., Centrul de Artă Indianapolis, 1996), au fost apreciate pentru interpretarea ironică a formelor. Printre ultimele sale proiecte se numără restaurarea Monumentului Washington (2000) și crearea unei linii de obiecte casnice, inclusiv pentru bucătării, precum și mobilier pentru magazinele Target.

Graves, Robert (von Ranke)

(24/26.07.1895, Londra, Anglia - 07.12.1985, Deyá, Majorca, Spania)

Filolog britanic. Volumele sale de poezii de debut au fost publicate în timpul Primului Război Mondial, când Graves era ofițer pe frontul de vest. Acestea cuprind unele dintre cele mai frumoase poezii de dragoste ale secolului. În 1926 s-a îndrăgostit de poeta americană Laura Riding (1901–1991), alături de care și-a petrecut 13 ani din viață. Cei doi au înființat o tipografie, au editat, pentru scurt timp, un ziar și au colaborat ca scriitori. După 1929 a trăit mai mult la Mallorca, în Spania. A scris peste 120 de cărți, dintre care cele mai cunoscute au rămas: *Adio tuturor* (Good-bye to All That, 1929), o tristă rememorare a războiului, romanul istoric *Eu, Claudius* (I, Claudius, 1934; ecranizat pentru televiziune în 1976) și controversatele, dar eruditele studii de mitologie, în special *Zeița albă* (The White Goddess, 1948).

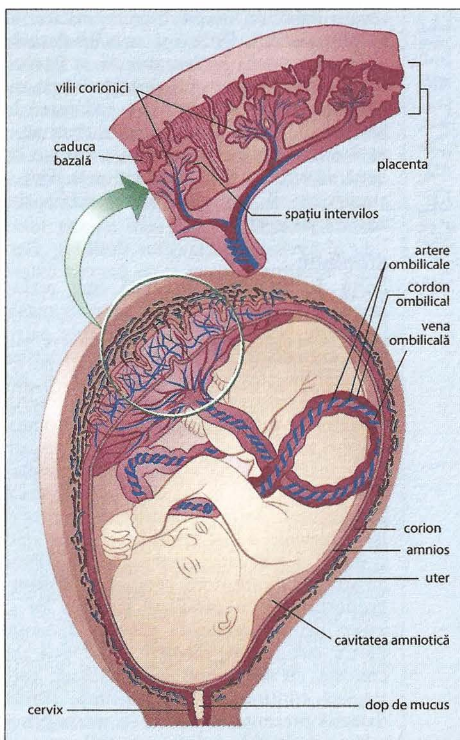
Graves, Robert James

(1796, Dublin, Irlanda - 20.03.1853, Dublin)

Medic irlandez. În 1821 a înființat Institutul de Medicină Park Street, unde i-a lăsat pe studenții din anii terminali să se ocupe de pacienți (sub supravegherea sa), ținând cursurile în limba engleză, și nu în latină. A fost fondator și redactor al revistei *Dublin Journal of Medical Science*. A devenit cunoscut odată cu publicarea lucrării *Prelegeri clinice privind practica medicinei* (Clinical Lectures on the Practice of Medicine, 1848). A introdus metoda de măsurare a pulsului prin cronometrare și a recomandat alimentația, și nu reducerea acesteia, în cazul pacienților cu febră. A fost un lider al școlii irlandeze (din Dublin) de diagnoză, punând accent pe supravegherea pacienților. De asemenea, a fost unul dintre primii care au descris în amănunt gușa exoftalmică (boala Graves).

graviditate

Proces de gestație umană care are loc în corpul femeii, pe parcursul dezvoltării fătului, de la fecundare până la naștere (*vezi* naștere). Începe atunci când un spermatozoid viabil și un ovul din ovar se unesc în trompele uterine (*vezi* fertilitate). Ovulul fecundat (zigot) crește prin diviziune celulară în timp ce se deplasează înspre uter, unde se fixează de mucoasa uterină și continuă să crească, transformându-se în embrion și apoi în făt. Placenta și cordonul ombilical care se formează asigură schimbul de substanțe nutritive și reziduale dintre mamă și făt. Fătul este înconjurat și protejat de

Fetus în uter, ajuns la termen. Amniosul, format din membrana embrionară internă, înconjoară și protejează fătul. Spațiul dintre amnios și făt (cavitatea amniotică) este umplut cu lichid amniotic, mediul ambiant al fătului. Membrana embrionară externă, corionul, dezvoltă pe suprafața sa proeminențe numite vili, care se măresc și pătrund în decidua bazală (structură a mucoasei uterine materne). Porțiunea fetală a placentei constă din vilii corionului, iar cea maternă din decidua bazală. Sângele matern umple spațiile din jurul vililor; oxigenul și substanțele nutritive sunt transportate la făt prin vena ombilicală. Reziduurile trec prin cordonul ombilical în sângele matern, de unde se elimină.

sacul amniotic, umplut cu lichid amniotic. În prima perioadă a sarcinii, creșterea nivelului de estrogen și progesteron determină oprirea menstruației, provoacă stări de greață însoțite adesea de vomă (grețurile de dimineață) și duce la mărirea sânilor, pregătindu-i pentru lactație. Uterul crește pe măsură ce fătul se dezvoltă, provocând deplasări ale altor organe. În timpul gravidității, creșterea normală în greutate este de 9–11,5 kg. Datorită nevoilor nutritive ale fătului, mama trebuie să primească mai multe calorii, în special proteine, apă, calciu și fier. Suplimentele de acid folic sunt recomandate în fazele inițiale ale gravidității, pentru a preveni afectarea măduvei spinării. Fumatul, alcoolul și unele medicamente legale sau ilegale pot provoca deficiențe

congenitale, de aceea trebuie evitate în timpul sarcinii. Pentru a urmări dezvoltarea structurală și funcțională a fătului, se utilizează în general monitorizarea cu ultrasunete. Data nașterii se estimează la 280 de zile de la data ultimei menstruații; 90% dintre copii se nasc într-un interval de două săptămâni de la data estimată. *Vezi și* amniocenteză; preeclampsie și eclampsie; naștere prematură.

gravitație

Forță de atracție universală care acționează între toate corpurile care au masă. Deși este cea mai slabă dintre cele patru forțe cunoscute, ea influențează structura și evoluția stelelor, ale galaxiilor și ale întregului univers. Legile gravitației descriu traiectoriile tuturor corpurilor din sistemul solar și mișcarea obiectelor de pe Pământ, unde toate corpurile resimt o forță gravitațională îndreptată în jos, exercitată de masa Pământului, forță resimțită ca greutate. Isaac Newton a fost primul care a elaborat o teorie a gravitației, susținând că forțele de atracție dintre două corpuri sunt direct proporționale cu produsul maselor lor și invers proporționale cu pătratul distanței dintre ele. Albert Einstein a propus un concept cu totul nou al gravitației, care implică continuumul spațiu-timp, curbat datorită prezenței materiei. În teoria generală a relativității, a demonstrat că un corp supus unei accelerații uniforme nu poate fi deosebit de unul care staționează într-un câmp gravitațional.

gravură

Diverse procedee de incizare a unui desen într-o placă, bloc de metal sau lemn. Gravarea se face cu un ac de gravură sau cu o dăltiță, pe o placă de metal (cupru, zinc, aluminiu, magneziu); peste șanțurile incizate se trece un rulou de cauciuc dat mai întâi prin cerneală. Xilogravura (gravura în lemn) se realizează prin sculptarea în relief a plăcilor de lemn obținute din miezul moale al lemnului, ceea ce permite realizarea unei imagini mai fine și mai detaliate. Gravura în metal se face în adâncime, xilogravura fiind cunoscută și sub numele de relief înalt.

gravură în lemn

Vezi xilogravură

gravură în metal

Tehnică de gravare în care liniile sau texturile sunt săpate sau zgâriate pe o placă de metal, de obicei cupru, cu ajutorul acidului. Imaginea obținută este caracterizată de spontaneitatea liniilor care rezultă din maniera directă de a desena placa, asemănătoare cu desenul în peniță sau creion pe hârtie. Primele gravuri în metal datează de la începutul sec. XVI, dar principiul de bază a fost folosit mult mai devreme, în decorarea armurilor. Printre primii artiști care au folosit această tehnică se numără Albrecht Altdorfer, Albrecht Dürer și Parmigianino; cel mai mare maestru al acestei tehnici a fost Rembrandt. În sec. XXI, gravarea se folosește în special în ilustrația de carte. *Vezi și* acvatintă; gravură.

Gray, Asa

(18.11.1810, Sauquoit, New York, SUA - 30.01.1888, Cambridge, Massachusetts)

Botanist american. Licențiat al Școlii Medicale Fairfield. Aici a studiat diferite soiuri de plante. A colaborat cu John Torrey (1796–1873) la lucrarea *Flora Americii de Nord* (Flora of North America, 1838–1843). În 1842 a devenit profesor la Universitatea Harvard, unde a predat până în 1873. Prin donarea miilor de cărți și de specimene de plante care i-au aparținut, a fondat departamentul de botanică de la Harvard. A fost în mare parte responsabil de unificarea cunoștințelor taxonomice despre flora nord-americană. Cea mai cunoscută carte a sa, *Manualul lui Gray* (Gray's Manual, 1848), rămâne o lucrare de referință în domeniu. A fost principalul susținător american al teoriilor lui Charles Darwin.

Gray, Thomas

(26.12.1716, Londra, Anglia - 30.07.1771, Cambridge, Cambridgeshire)

Poet britanic. A studiat la Cambridge, unde s-a și stabilit ulterior. În anii de studenție a scris poeme melancolice, care abundau în truisme formulate în versuri impresionante, ușor de reținut. Deși nu a fost prolific ca scriitor, a devenit figura poetică dominantă a epocii. S-a impus în special prin *Elegie scrisă într-un cimitir de țară* (An Elegy Written in a Country Church Yard, 1751), unul dintre cele mai cunoscute poeme lirice englezești și, totodată, poemul de referință al curentului englezesc al cimitirelor. În ciuda succesului răsunător al acestei creații, următoarele două poeme ale sale au dezamăgit, iar poetul a încetat să mai scrie.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Thomas Gray, pictură în ulei de John Giles Eccardt; Galeria Națională de Portrete, Londra

graywacke

Rocă sedimentară formată din particule de nisip prinse într-o matrice fină, argiloasă. Printre particulele de mărimea nisipului se întâlnesc fragmente dintr-o gamă foarte largă de minerale (de ex. piroxeni, amfiboli, feldspați și cuarț), dar și fragmente de roci. Matricea argiloasă poate conține clorit sau biotit, fiind prezentă într-un procent de până la 50% din volum. Matricea tinde să înglobeze strâns particulele și să formeze o rocă relativ dură.

Graz

Oraș, 226 424 loc. (2001), centrul administrativ al landului Steiermark (Stiria), în SE Austriei. Al doilea oraș ca mărime din țară, este situat pe malurile râului Mur, la poalele Alpilor Stirieni. La început a fost o fortăreață, primind statut de oraș în cca 1240. A devenit centrul statului Steiermark (Stiria) în Evul Mediu. După 1379 a fost reședința Habsburgilor leopoldini. Fortificațiile sale, construite în sec. XV–XVI, au rezistat în fața numeroaselor asedii ale maghiarilor și turcilor. În sec. XIX, fortificațiile au fost transformate în parcuri. Astronomul Johannes Kepler a fost profesor la universitatea fondată aici în 1585. Graz este centru feroviar și industrial și un centru de comerț cu produse agricole. Turismul ocupă, de asemenea, un loc important.

Graziani, Roldolfo, Marchese (marchiz) di Neghelli

(11.08.1882, Filettino, Italia – 11.02.1955, Roma)

Mareșal italian, susținător al lui Benito Mussolini. A fost comandant-șef al forțelor italiene din Libia (1930–1934), guvernator al Somaliei italiene (1935–1936) și vicerege al Ethiopiei (1936–1937). În momentul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial a atacat Egiptul, înaintând dinspre Libia. A fost învins de britanicii conduși de Archibald Percival Wavell și a demisionat în 1941. După armistițiul italian din 1943, a devenit ministru al apărării al Republicii Italiene susținute de Germania. Condamnat la 19 ani de închisoare în 1950, a fost eliberat în același an. Ulterior, a devenit unul dintre liderii mișcării neofasciste italiene.

grădină

Suprafață de pământ unde sunt cultivate plante, flori, fructe, legume sau copaci. Cel mai vechi plan cunoscut al unei grădini este egiptean și datează din cca 1400 î.Hr. Acesta prezintă alei mărginite de copaci și lacuri dreptunghiulare. Grădinile mesopotamiene erau locuri în care oamenii se puteau bucura de umbră și apă răcoroasă; grădinile elenistice erau deosebit de luxuriante datorită utilizării materialelor de preț, tradiție preluată de grădinile bizantine. Grădinile islamice utilizau elementul acvatic, prezent adesea sub formă de lacuri alimentate de canale înguste, asemănătoare celor pentru irigații. În Europa renascentistă, grădinile reflectau încrederea în abilitatea umană de a impune ordinea lumii exterioare; grădinile italienești subliniau unitatea dintre casă și grădină. Grădinile din Franța sec. XVII prezentau o simetrie rigidă, iar influența culturală franceză în Europa a făcut ca acest stil să domine și în secolul următor. În Anglia sec. XVIII, atenția sporită acordată lumii naturale a condus la dezvoltarea grădinilor „naturale", care foloseau forme neregulate, asimetrice. Grădinile chinezești se armonizau, în general, cu peisajul natural și foloseau ca element decorativ universal pietre aduse de la distanțe mari. Primele grădini japoneze imitau principiile celor chinezești; ulterior au evoluat, devenind grădini abstracte, care pot fi alcătuite doar din nisip și pietre, sau grădini miniaturale, care încap chiar în jardiniere (*vezi* bonsai).

grădină botanică

La începuturi, grădina botanică era o colecție de plante vii, adunate pentru a ilustra relațiile dintre grupurile de plante. Majoritatea grădinilor botanice moderne sunt preocupate, în primul rând, de expunerea plantelor ornamentale potrivit unui plan care accentuează relațiile naturale dintre plante. O grădină care expune în mare măsură plante arboricole (arbuști și pomi) este numită adesea arboretum. Ideea de grădină botanică-instituție își are originea în China antică și în multe țări mediteraneene, unde astfel de grădini reprezentau, adesea, centre de creștere a plantelor fie pentru obținerea hranei, fie pentru proprietățile lor curative. Grădinile botanice sunt totodată rezervoare de caractere genetice valoroase, folosite, în general, la crearea de noi tipuri de plante. O altă funcție importantă este aceea de a specializa grădinari. Cea mai cunoscută grădină botanică din lume este Kew Gardens.

grădină zoologică *sau* zoo

Loc unde animalele sălbatice – și uneori domestice – sunt expuse în captivitate. Grădinile zoologice marine se numesc acvarii. Primele grădini zoologice au fost,

probabil, asociate cu procesul de domesticire a animalelor și păsărilor: porumbeii erau ținuți în captivitate încă de acum 4 500 de ani î.Hr.; alte animale (de ex. elefanții și antilopele) sunt ținute în captivitate încă din Antichitate. Carol cel Mare și alți monarhi europeni aveau colecții de animale. Hernán Cortés descria o grădină zoologică din Mexic (1519) atât de mare, încât avea nevoie de un personal de 300 de oameni. Dezvoltarea parcurilor zoo moderne a început în 1752, odată cu fondarea Menajeriei Imperiale de pe lângă Palatul Schönbrunn din Viena. Grădinile zoologice cu animale în libertate s-au înființat la începutul anilor 1930 și erau atât de mari, încât vizitatorii se deplasau cu mașina ca la un safari african. Astăzi există peste 1 000 de grădini zoologice deschise publicului din toată lumea.

grădinărit

Plantare și îngrijire a unei grădini. Deși reședințele imperiale au avut grădini încă din Antichitate, grădinile mici, particulare, au început să fie răspândite de-abia în sec. XIX. Grădinăritul ca petrecere a timpului liber s-a dezvoltat odată cu sporirea numărului de proprietăți particulare și a duratei timpului liber. O grădină de flori armonios proiectată prezintă combinații și contraste de culori și forme și ține, totodată, cont de efectul schimbărilor de anotimp. Principalele activități sunt îngrijirea solului, stârpirea buruienilor și protejarea plantelor împotriva dăunătorilor și a bolilor. Deși îngrășămintele chimice, pesticidele și erbicidele sunt folosite pe scară largă, au câștigat teren și unele metode care nu afectează mediul, cum ar fi folosirea îngrășămintelor organice și plivitul manual.

grădinărit ornamental

Artă de a crește copaci naturali și arbuști în forme artificiale decorative. Se știe că a fost practicată în sec. I d.Hr. Prima grădină ornamentală a fost, probabil, o simplă dezvoltare de arbuști, conuri, coloane și spire, pentru a scoate în evidență scena unei grădini. Această utilizare arhitecturală a inițiat elaborarea unor forme precum vapoare, vânători și câini de vânătoare. Moda a atins apogeul în Marea Britanie la sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII, dar a fost înlocuită de așa-numita grădină naturală.

grădiniță

Școală sau clasă pentru copii între patru și șase ani; reprezintă o perioadă importantă a învățământului preșcolar. Grădinița își are originea la începutul sec. XIX, ca produs al ideilor și practicilor lui Robert Owen în Marea Britanie, Johann Heinrich Pestalozzi în Elveția, ale elevului acestuia, Friedrich Froebel (care a inventat termenul), în Germania, și ale Mariei Montessori în Italia. Grădinițele pun accent pe dezvoltarea socială și emoțională a copilului, încurajând autocunoașterea prin activități de joc și manifestarea creativității.

grăsime

Compus organic de origine vegetală sau animală, care nu este volatil, nu se dizolvă în apă și este uleios sau unsuros. Grăsimile animale și vegetale (uleiurile) sunt identice din punct de vedere chimic, fiind formate, în principal, din trigliceride (esteri și glicerol cu acizi grași). Grăsimile care sunt lichide la temperatura camerei se numesc uleiuri. Diferențele constau în temperatura de topire și structura fizică (solidă sau lichidă) a fiecăruia și depind de saturația acizilor grași sau de lungimea lanțului de carbon. Gliceridele sunt formate fie din câțiva acizi grași, fie din mai mulți, ajungând chiar la o sută (în cazul untului). Aproape toate grăsimile și uleiurile naturale sunt alcătuite din două unități de carbon și conțin acizi grași cu un număr par de atomi de carbon. Grăsimile naturale, cum este uleiul de porumb, au pe lângă acizii grași și alte elemente componente, cum ar fi fosfolipide, steroizi vegetali, tocoferoli (vitamina E), vitamina A, ceară, carotenoide și multe altele, dar și produse de descompunere ale acestora. Grăsimile din mâncare provin din semințe și fructe coapte (porumb, arahide, măsline și avocado) ori sunt de origine animală (carne, ouă, lapte). Grăsimile conțin de două ori mai multă energie (calorii) pe kilogram-corp decât proteinele și carbohidrații. Digestia grăsimilor din alimente se realizează parțial cu ajutorul unor enzime numite lipaze. Produsele descompuse sunt asimilate din intestin în sânge, care transportă particule microscopice de grăsimi, reconstituite din cele alimentare sau sintetizate de celule, spre locurile de depozitare sau de folosire. Grăsimile se descompun imediat în glicerol și acizi grași prin procesul de hidroliză, acesta fiind primul pas pentru numeroasele lor întrebuințări industriale. *Vezi și* lipide.

grânare strategice

Depozite de cereale înființate în sec. I î.Hr., care aveau rolul de a stabiliza prețul cerealelor. În perioada dinastiei Qing au fost constituite în toate provinciile chineze, pentru a depozita grâul ce urma să fie folosit în perioadele de foamete cauzate de

producția foarte mică. Menținând stabilă provizia de grâu, grânarele ajutau la stabilizarea prețului, astfel că și regiunile nedezvoltate ale țării erau apărate de foamete.

grâu

Plantă cerealieră din genul *Triticum,* familia *Poaceae* (sau *Graminee*), una dintre cele mai vechi și mai importante cereale. Mare parte din pământul cultivat în întreaga lume este destinat culturilor de grâu, mai mult decât orice altă cultură. China este cel mai mare producător de grâu. Planta are frunze lungi și subțiri. Tulpina este lipsită de măduvă, iar florile sunt grupate în inflorescențe numite spice. Dintre miile de varietăți cunoscute, cea mai importantă este *T. aestivum,* folosită la fabricarea pâinii. *T. durum* este folosită la fabricarea pastelor făinoase; *T. compactum* (grâul superior) este un tip mai moale folosit pentru torturi, biscuiți, prăjituri, diferite tipuri de aluat și pentru făina folosită în gospodărie. Grâul de iarnă (semănat toamna) și grâul de primăvară (semănat primăvara sau, acolo unde iernile sunt blânde, câteodată toamna) reprezintă cele două tipuri majore. Cea mai mare parte a grâului este folosită pentru a face pâine. Mici cantități sunt folosite pentru producerea amidonului, malțului, glutenului, alcoolului. Grâul inferior sau surplusul de grâu și diferite produse de morărit și panificație sunt folosite pentru constituirea rezervelor de hrană.

greacă, ceramică ~

Ceramică realizată în Grecia antică. Picturile pe ceramică au devenit cea mai importantă sursă de informații despre evoluția picturii grecești. Vasele variază atât ca mărime, cât și ca formă, potrivit destinației lor. Cele mari erau folosite pentru depozitarea și transportul lichidelor (vin, ulei de măsline, apă), pe când în cele de dimensiuni mai mici se păstrau parfumurile și alifiile. Cel mai timpuriu stil este cunoscut sub numele de stil geometric (cca 1000–700 î.Hr.), caracterizat de modele geometrice și de scene narative cu figuri stilizate. De la sfârșitul sec. VIII î.Hr. și până la începutul sec. VII î.Hr., influența orientală din ce în ce mai puternică a dus la orientalizarea motivelor (de ex. sfinxul, grifonul), tendință resimțită mai ales la obiectele realizate în Corint (cca 700 î.Hr.), unde pictorii au creat ceramica cu figuri negre. Atenienii au adoptat stilul menționat și, începând cu 600 î.Hr., au devenit principalii furnizori de ceramică greacă. Către anul 530 î.Hr., ei au inventat ceramica cu figuri roșii. În sec. IV î.Hr., ceramica decorată cu figuri intrase în declin, iar spre sfârșitul secolului dispăruse complet din Atena.

greacă, limba ~

Limbă indo-europeană vorbită în special în Grecia. În evoluția ei se pot distinge patru etape: greaca veche, koine, greaca bizantină și greaca modernă. Greaca veche se împarte în greaca miceniană (sec. XIV–XIII î.Hr.) și greaca clasică (sec. VIII–IV î.Hr.). Limba din primele perioade a avut numeroase dialecte (de ex. ionic, atic). Etapa a doua, koine (greaca elenistică), s-a dezvoltat în timpul domniei lui Alexandru cel Mare, în sec. IV î.Hr. Fiind o limbă uzuală cu o gramatică simplificată, s-a răspândit repede în lumea elenistică. Puriștii au respins însă koine, pe motivul că ar fi o variantă coruptă a limbii grecești atice, impunând adoptarea limbii clasice pentru toate scrierile. Prin urmare, forma scrisă, greaca bizantină (sec. V–XV), a rămas fidelă tradiției atice, în vreme ce limba vorbită a continuat să evolueze. Greaca modernă, datând din sec. XV, are la rândul ei numeroase dialecte. Greaca modernă standard, limba oficială scrisă și vorbită, se bazează în mare parte pe așa-numita formă demotică (folosită în vorbirea populară), dar include și elemente din katharevousa, limba scrisă folosită anterior în guvernare și în viața publică.

greacă, mitologia ~

Tradiții orale și literare ale grecilor din Antichitate, referitoare la zei și eroi, precum și la natura și istoria universului. Miturile și legendele grecești sunt cunoscute în prezent mai ales prin intermediul literaturii greco-romane, care cuprinde opere clasice precum: *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, *Munci și zile* și *Teogonia* de Hesiod, *Metamorfozele* lui Ovidiu și tragediile lui Eschil, Sofocle și Euripide. Miturile oferă date despre nașterea zeilor și crearea lumii, despre luptele pentru supremație dintre aceștia, soldate cu triumful lui Zeus, prezintă intrigile amoroase și certurile dintre zei, ca și aventurile și impactul lor asupra muritorilor. De asemenea, aceste narațiuni vorbesc despre legătura dintre zeități și fenomenele naturii (de ex. furtunile cu fulgere), prezentând totodată și o serie de ritualuri sacre practicate de muritori pentru a-i venera pe zei. Printre legendele celebre din mitologia greacă trebuie amintite: războiul troian, călătoria lui Ulise (Odiseu), căutarea Lânii de Aur de către Iason, muncile lui Herakles, aventurile lui Tezeu și tragedia lui Oedip. *Vezi și* religia greacă.

greacă, religia ~

Credințe, ritualuri și mitologie ale grecilor antici. Deși Zeus a început să fie venerat în mileniul II î.Hr., religia greacă, în sensul său clasic, s-a impus către 750 î.Hr. și a rezistat vreme de peste o mie de ani. Influența ei s-a extins în întreaga regiune mediteraneeană și chiar dincolo de aceasta. Grecii aveau numeroși zei despre care credeau că ar putea controla diverse forțe naturale sau instituții sociale (de ex., Poseidon era considerat zeul mării, Demeter era zeița recoltei, pe când Hera era ocrotitoarea căsătoriei). Inițial, existau zeități diferite pentru fiecare regiune în parte, dar epopeile lui Homer au contribuit la o unificare a mitologiei. Grecii credeau că zeii cei mai importanți își aveau lăcașul pe Muntele Olimp, sub conducerea lui Zeus. Grecii venerau și diferite zeități rurale: Pan, nimfele, naiadele, driadele, nereidele și satirii (*vezi* satir și silen), alături de Furii și Parce. De asemenea, îi idolatrizau pe eroii din trecut (de ex. Herakles și Asclepios). Sacrificiile animale aveau o importanță deosebită. Asemenea ritualuri se desfășurau, de obicei, la templul sau la altarul unui zeu. Printre alte activități sacre se numărau rugăciunile, libațiile, procesiunile, întrecerile atletice și divinațiile, în special prin intermediul oracolelor și păsărilor. Marile sărbători religioase includeau serbările lui Dionysos de la Atena și Festivalul lui Zeus care avea loc în V Peloponesului și în timpul căruia se desfășurau Jocurile Olimpice. Moartea era considerată o stare îngrozitoare; sufletele morților se duceau pe tărâmul lui Hades, iar în Câmpiile Elizee ajungeau doar eroii. Criminalii erau condamnați la chinurile Tartarului. Religiile misterelor au apărut din necesitatea de a satisface dorințele de călăuzire, de mântuire și de nemurire ale individului. Religia greacă a dispărut odată cu răspândirea creștinismului și și-a pierdut ultimul mare susținător odată cu moartea lui Iulian, în 363 d.Hr.

Zei și zeițe ai Greciei

Aiolos	zeul vânturilor
Afrodita	zeița iubirii, a frumuseții și a procreației
Apollo	zeul luminii, al divinației, al muzicii și poeziei
Ares	zeul războiului
Artemis	zeița animalelor, a vânătorii și a fertilității
Athena	zeița înțelepciunii
Boreas	zeul vântului de nord
Kybele	mama zeilor, a oamenilor și a animalelor
Demeter	zeița fructelor, a recoltelor și a vegetației
Dionysos	zeul vinului
Eos	zeița răsăritului
Eros	zeul iubirii
Geea	zeița pământului
Hades	zeul lumii subpământene
Hebe	zeița tinereții
Hecate	zeița magiei, a spiritelor și a vrăjitoriei
Helios	zeul soarelui
Hefaistos	zeul focului
Hera	stăpâna cerurilor, zeița căsătoriei și a femeilor
Hermes	zeul mesager și zeul comerțului, al fertilității și al viselor
Hestia	zeița căminului
Iris	zeița curcubeului, mesagera zeilor
Morfeu	zeul viselor
Nemesis	zeița răzbunării
Nike	zeița victoriei
Pan	zeul pășunilor, al pădurilor și al turmelor
Persefona	zeița lumii subpământene
Poseidon	zeul mării
Rhea	mama zeilor
Selena	zeița lunii
Uranus	zeul cerului
Zeus	stăpânul cerurilor

greacă, renașterea ~

Stil arhitectural, bazat pe stilul templelor grecești din sec. V î.Hr., care s-a răspândit în Europa și în SUA la începutul sec. XIX. Renașterea a dezvăluit interesul oamenilor pentru cultura greacă. Arhitecții construiau clădiri care se distingeau în special prin fațadele lor maiestuoase și coloanele grecești; băncile și instituțiile publice au început să imite templele dorice, iar casele construite în stilul renașterii grecești se caracterizau, adesea, prin porticuri mari, alcătuite din pilaștri impunători și frontoane restilizate. British Museum (1847), în construcția căruia a fost utilizat la scară largă ordinul ionic grecesc, este expresia clasică de ilustrare britanică a stilului. În SUA, unde stilul a fost adoptat pe scară largă, au fost acceptate multe distorsionări ciudate ale acestuia. *Vezi și* arhitectură neoclasică.

Great Atlantic & Pacific Tea Co. (A&P)

Companie istorică americană care controlează unul dintre cele mai mari lanțuri de supermarketuri din SUA. Compania și-a început activitatea în 1859, ca importator și distribuitor de ceai, când la New York a luat ființă Great American Tea Co., pentru a permite operațiuni directe de comercializare a ceaiului ca marfă. Primele magazine en-detail au apărut în 1869 sub numele de Great Atlantic & Pacific Tea Co. În 1925, compania devenise cel mai mare lanț de băcănii din SUA; în 1936 A&P și-a inaugurat primul supermarket. În 1969 ajunsese cel mai mare lanț de supermarketuri din SUA, însă apoi a intrat în declin. În 1979, majoritatea acțiunilor sale au fost achiziționate de Tengelmann, un cunoscut hipermarket din Germania.

Great Fish

Râu în SE provinciei East Cape, Africa de Sud. Curgând spre SE pe o distanță de 644 km, se unește cu râul Koonop, înainte de vărsarea în Oceanul Indian, la SE de Grahamstown. La începutul sec. XIX, în valea cursului său inferior s-a dat o bătălie între coloniștii care se deplasau spre E, venind dinspre Cape, în majoritate britanici, și triburile de la NE.

Great Northern Railway Co.

Companie americană de transporturi feroviare, fondată de James J. Hill în 1890. În 1878, Hill a cumpărat o linie de cale

ferată din Minnesota, St. Paul and Pacific Rail, pe care a extins-o spre N până la frontiera canadiană, iar spre V până la coasta Pacificului, încurajând mii de fermieri să se stabilească de-a lungul acesteia. Împreună cu J.P. Morgan de la Northern Pacific Railway Co., Hill a obținut, în 1901, controlul asupra companiei Burlington & Quincy Railroad din Chicago, înființând un holding care să controleze cele trei căi ferate. În 1904, Curtea Supremă a SUA a decis că Hill a încălcat legislația antitrust și a ordonat desființarea companiei fondate de el. Cu toate acestea, Burlington a continuat să funcționeze sub controlul companiilor Great Northern și Northern Pacific. În 1970, cele trei companii au fuzionat sub numele de Burlington Northern, Inc.

Great Sand Dunes (Marile Dune de Nisip), Parcul şi Rezervaţia ~

Monument național, în partea central-sudică a statului Colorado, SUA. Situat la marginea de E a văii San Louis, se întinde pe o lungime de cca 16 km paralel cu baza vestică a lanțului Sangre de Cristo. Declarată monument în 1932, regiunea cu suprafața de 60 000 hectare este cunoscută pentru unele dintre cele mai înalte dune de nisip continentale din SUA, cu creste fluctuante, atingând 215 m. În 2000 s-a creat Rezervația Națională a Marilor Dune de Nisip și, după cumpărarea unei importante suprafețe de teren, monumentul a devenit, oficial, Parc Național în 2004.

Great Smoky, Munţii ~

Ramura de V a Munților Apalași, în SUA. Se întind de-a lungul frontierei dintre Carolina de Nord și Tennessee și se unesc la E cu munții Blue Ridge. Zona cu cea mai mare altitudine este situată în Parcul Național Great Smoky Mountains și cuprinde vârful Clingmans, cu o altitudine de 2 025 m. Zona acoperită de păduri a aparținut inițial indienilor cherokee, iar regiunea include Rezervația indienilor cherokee și părți din pădurile naționale Pisgah și Cherokee. Munții reprezintă o atracție turistică și includ și o parte din Traseul turistic național din Apalași și Promenada Blue Ridge.

Great Smoky Mountains, Parcul Naţional ~

Rezervație naturală, în E statului Tennessee și V statului Carolina de Nord, SUA. Are o lățime de 32 km și se întinde spre SV pe 87 km, de la râul Pigeon la râul Little Tennessee. Fondat în 1934 pentru a proteja ultimile vestigii ale pădurilor primitive de copaci cu esență tare din SUA, are 210 553 ha și cuprinde câteva dintre cele mai înalte vârfuri ale Munților Apalași. Piscurile sunt acoperite cu păduri dese, iar pe înălțimile mai mici cresc lauri de munte, rododendroni și azalee. Primii coloniști din regiune s-au stabilit în zona văilor. Unele dintre așezările lor mai pot fi admirate și astăzi. În 1983, parcul a fost declarat patrimoniu al umanității.

greaţă

Disconfort în epigastru, asociat cu aversiune față de mâncare și, de obicei, cu senzație de vomă. Greața rezultă din iritarea terminațiilor nervoase din stomac sau duoden, care stimulează centrii nervoși ce controlează greața și vomitarea. Greața poate fi un simptom al unor dereglări minore sau majore. Printre cauzele obișnuite sunt indigestia (de la mâncatul prea repede sau de la stresul dinaintea orei mesei), intoxicația alimentară, răul de mișcare și graviditatea (greață matinală). Greața poate, de asemenea, să apară din orice cauză care duce la lipsa anormală de apetit (de ex. șoc, durere, gripă, nepotrivirea aparatului dentar, boli de ficat sau de rinichi). Greața simplă este adesea calmată prin vomitare.

grec, alfabet ~

Sistem de scriere dezvoltat în Grecia, către anul 1000 î.Hr., strămoșul direct sau indirect al tuturor alfabetelor europene moderne. Derivat din alfabetul semitic nordic, prin intermediul fenicienilor, alfabetul grecesc a modificat un alfabet care era integral consonantic, pentru a figura și vocalele. Literele pentru sunete vocalice din limba greacă au devenit literele grecești alfa, epsilon, iota, omicron și upsilon, reprezentând vocalele a, e, i, o și u. Aceasta a dus la o mai mare acuratețe și lizibilitate a noului sistem. Varianta chalcidică a alfabetului grecesc a dat, probabil, naștere alfabetului

Literă	Sunet românesc	Nume	Literă	Sunet românesc	Nume
Α α	*a*	alfa	Ν ν	*n*	niu
Β β	*b*	beta	Ξ ξ	*x*	xi
Γ γ	*g*	gamma	Ο ο	*o*	omicron
Δ δ	*d*	delta	Π ?	*p*	pi
Ε ε	*e*	epsilon	Ρ ϱ	*r*	ro
Ζ ζ	*z*	zeta	Σ σ, ς	*s*	sigma
Η η	*ē*	eta	Τ τ	*t*	tau
Θ θ	*th*	teta	ϒ υ	*y, u*	ipsilon
Ι ι	*i*	iota	Φ ϕ	*f*	fi
Κ κ	*k*	kapa	Χ χ	*h*	hi
Λ λ	*l*	lambda	Ψ ψ	*ps*	psi
Μ μ	*m*	miu	Ω ω	*ō*	omega

etrusc și, deci, indirect și alfabetului latin. Atena a adoptat oficial versiunea ionică în 403 î.Hr. Acesta a devenit alfabetul clasic grecesc, care avea 24 de litere, toate majuscule – ideale pentru monumente. Ulterior, din el au fost dezvoltate diferite sisteme de scriere, mai potrivite scrierii de mână.

grec, războiul civil ~

(1944-1945, 1946-1949)

Conflict armat în două etape, în timpul căruia comuniștii greci au încercat, fără succes, să preia controlul Greciei. Cele două principale forțe de gherilă grecești, (EAM-ELAS) – Frontul Național pentru Eliberare și Armata Națională Populară pentru Eliberare, organizații controlate de comuniști – și respectiv (EDES) – Armata Națională Democratică Greacă, care s-au opus ocupației naziste germane au intrat în conflict după ce EAM-ELAS au instaurat un guvern provizoriu, care nu l-a acceptat pe regele grec și nici guvernul său din exil. Când germanii s-au retras din Grecia, în 1944, gherilele comuniste și regaliste au fost reunite de britanici într-o coaliție forțată. Deoarece gherilele comuniste au refuzat să-și dizolve trupele, la sfârșitul lui 1944 a izbucnit un război civil necruțător, care a fost, în final, înăbușit de trupele britanice. Regele grec a revenit pe tron, în urma unor alegeri la care comuniștii nu au participat. În 1946, comuniștii au declanșat din nou un veritabil război. Guvernul SUA a apărat Grecia, elaborând Doctrina Truman drept justificare. După lupte aprige în munți, în 1949 comuniștii au anunțat sfârșitul ostilităților. Se estimează că în conflict au murit cca 50 000 de greci, războiul fiind o amintire încă amară pentru mulți dintre ei.

Greceanu, Radu

(cca 1655?, /?/ - cca 1725?, /?/)

Cronicar român. Autorul cronicii oficiale a domnitorului Constantin Brâncoveanu, scriere păstrată în două versiuni: una oficială, acoperind deceniul 1688–1798, și alta refăcută pentru perioada 1699–1707, redactată de pe o puternică poziție partizană, înregistrând evenimentele până la 1714. Această versiune integrală s-a păstrat într-o copie executată între 1730 și 1740 și aflată în păstrarea urmașilor familiei Brâncoveanu și s-a tipărit pentru prima dată în 1961. Textul, probabil îndeaproape supravegheat de domnitor chiar în timpul redactării, înregistrează fidel evenimentele la care Constantin Brâncoveanu a fost prezent, părtaș sau inițiator. În acest fel, ceea ce rezultă este un portret amplu al lui Brâncoveanu, înzestrat cu toate virtuțile ilustrate de „cei mai buni între cei buni". Cronica este o compunere memorialistică în prima parte, iar în rest, o înregistrare amănunțită ca de jurnal intim. Stilistic, scrierea nu dovedește calități artistice deosebite, deși fraza are un ritm care susține interesul cititorului. Înainte de a fi chemat de Brâncoveanu ca istoric oficial al curții sale, Radu Greceanu era autorul unei importante opere de traducător, în care intra tălmăcirea *Mineielor* (1698–1699) și, împreună cu fratele său, Șerban Greceanu, și el cărturar și dregător domnesc, al *Bibliei de la București* (1688) și al *Mărgăritarelor* Sfântului Ioan Hrisostomul (1691).

grecesc, dreptul ~

Sistem juridic al grecilor antici. Fiecare oraș-stat își elabora propriile legi, dintre care o mare parte erau consemnate în scris. Cele mai cunoscute coduri de legi sunt cel al lui Draco, un cod de legi foarte strict, și cel al lui Solon, mult mai flexibil. Spre deosebire de dreptul roman, sistemul juridic grecesc a generat o jurisprudență analitică redusă, în ciuda faptului că filozofii au studiat concepte abstracte ale justiției. Cei care judecau cauzele își fundamentau verdictele mai puțin pe noțiunea de echitate și mai mult pe înțelesul literal al legilor. Atât în procedura civilă, cât și în cea penală, primii pași erau convocarea acuzatului de către magistrat și completarea unei plângeri scrise. În procesele civile se putea apela la un tip de arbitraj. De cele mai multe ori, reclamantul era cel care trebuia să aplice decizia judecătorească.

grecesc, foc ~

Amestec inflamabil folosit în războaiele medievale, inventat de grecii bizantini în sec. VII d.Hr. Substanța principală era petrolul. Materiale inflamabile precum smoala și sulful fuseseră folosite în războaie încă din vremurile străvechi, dar focul grecesc veritabil era fatal. Aruncat în recipiente sau turnat din vase, se aprindea aparent spontan și nu putea fi stins cu apă. Focul grecesc lansat din tuburi montate pe prova vaselor a devastat flota arabă care a atacat Constantinopolul în 673 d.Hr. Datorită eficienței sale, Imperiul Bizantin a rezistat o perioadă îndelungată. Secretul a fost atât de bine păstrat, încât compoziția focului nu a fost descoperită cu exactitate nici până în zilele noastre.

Grecia *denumire oficială* Republica Elenă

Stat în Peninsula Balcanică, în SE Europei. Suprafața: 131 957 kmp, 11 088 000 loc. (2005). Capitala: Atena. Populația este

alcătuită în majoritate din etnici greci. Limba oficială: greaca. Religia oficială: ortodoxismul. Moneda: euro. Teritoriul, cu cele 2 000 de insule și 4 000 km de coastă, este strâns legat de mare. Este o țară predominant montană. Câmpiile ocupă mai puțin de un sfert din suprafața țării, multe dintre ele fiind câmpii litorale situate de-a lungul Mării Egee sau văi din munți ori câmpii mici, aflate la gurile râurilor. Interiorul țării este dominat de Munții Pind, care se întind de la frontiera de NV cu Albania până în Pelopones. Muntele Olimp este cel mai înalt vârf din țară. Printre insulele Greciei se numără și grupurile de insule Egee și Ioniene, precum și insula Creta. Grecia are o climă mediteraneeană. Este o țară cu o economie dezvoltată, caracterizată predominant de întreprinderi private și bazată pe agricultură, fabricarea de produse și turism. Este o republică pluripartită, cu o adunare legislativă; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Cea mai timpurie societate urbană din Grecia a fost civilizația minoică. Aceasta și-a atins apogeul în Creta, în cca 2000 î.Hr. A fost urmată de civilizația miceniană continentală (*vezi* micenieni), care s-a dezvoltat către 1600 î.Hr., în urma unui val de invazii indo-europene. Pe la 1200 î.Hr., un al doilea val de invazii a distrus cultura Epocii Bronzului, urmând o epocă întunecată, cunoscută mai ales prin intermediul poemelor lui Homer. La sfârșitul acestei perioade, Grecia clasică a început să se constituie (cca 750 î.Hr.) ca o asociere de orașe-stat independente, incluzând Sparta în Pelopones și Atena în Atica. Civilizația a atins maximum de înflorire după respingerea perșilor, la începutul sec. V î.Hr. (*vezi* războaiele medice) și a intrat în declin după conflictele civile din timpul războiului peloponesiac, de la sfârșitul secolului. În 338 î.Hr., orașele-stat grecești au fost cucerite de Filip II al Macedoniei, iar cultura greacă a fost răspândită pe teritoriul imperiului său de către Alexandru cel Mare, fiul lui Filip. Romanii, influențați la rândul lor de cultura greacă, au cucerit statele grecești în sec. II d.Hr. După căderea Romei, Grecia a făcut parte din Imperiul Bizantin până la mijlocul sec. XV, când a devenit parte a Imperiului Otoman aflat în expansiune; și-a câștigat independența în 1832. În Al Doilea Război Mondial s-a aflat sub ocupația Germaniei naziste. Au urmat războaie civile, care au durat până în 1949, când forțele comuniste au fost învinse. În 1952, Grecia a intrat în NATO. Din 1967 până în 1974, țara a fost condusă de o juntă militară. În 1974 a fost restaurată democrația, iar monarhia a fost abolită printr-un referendum. În 1981, Grecia a intrat în Comunitatea Europeană (*vezi* Uniunea Europeană), fiind prima țară din E Europei care a devenit membră. Revoltele din Balcani din anii 1990 au dus la deteriorarea relațiilor dintre Grecia și unele state vecine, printre care și actuala Republică a Macedoniei, care a făcut parte din fosta Iugoslavie. În 2001, Grecia și-a revizuit Constituția.

Greciei, Războiul pentru independența ~ (1821-1832)

Revoltă a grecilor din Imperiul Otoman. Conflictul a izbucnit sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti (1792–1828). În scurt timp, Ipsilanti a fost învins, dar în acest interval, alți rebeli din Grecia și de pe

câteva insule au obținut controlul asupra Peloponesului și au proclamat independența Greciei (1822). Turcii au încercat de trei ori să invadeze Grecia. Rivalitățile interne i-au împiedicat pe greci să-și extindă controlul și să-și consolideze poziția. Cu ajutoare egiptene, turcii au invadat Peloponesul și au cucerit câteva orașe, dar intervenția puterilor europene a salvat cauza Greciei. În cele din urmă, s-a ajuns la un acord. În 1830, în cadrul unei conferințe desfășurate la Londra, Grecia a fost declarată stat monarhic independent.

Greco, El
născut **Doménikos Theotokópoulos**

(1541, Candia, Creta - 07.04.1614, Toledo, Spania)

Pictor spaniol originar din Creta, primul mare maestru al picturii spaniole. Se cunosc puține detalii despre tinerețea sa, dar se știe că, probabil între 1566 și 1570, a locuit în Veneția și că este posibil să fi studiat în atelierul lui Tizian. În 1572 era membru al ghildei Sf. Luca din Roma. Prima sa comandă în Spania (1577) a fost altarul bisericii Santo Domingo el Antiguo din Toledo (1577–1579); în picturile pentru altarul principal se simte influența lui Tițian și a lui Michelangelo. În aceste lucrări, El Greco și-a dezvoltat stilul specific: a ales un tip de reprezentare care elimină sugerarea spațiului, caracteristică pictorilor italieni de la mijlocul și sfârșitul sec. XVI, cunoscuți ca manieriști. Figurile alungite au devenit și ele o emblemă a stilului său. Stilul manierist de a compune al lui El Greco nu este nicăieri mai clar exprimat decât în capodopera sa, *Înmormântarea contelui de Orgaz* (1586–1588), unde întreaga acțiune se desfășoară în plan frontal. Din 1590 și până la moarte a realizat un mare număr de opere. Printre principalele comenzi care i-au fost încredințate se numără lucrarea pentru altarul din Spitalul Caridad din Illescas (1603–1605), pentru care a lucrat ca arhitect și sculptor. A excelat ca portretist. La el în atelier s-au realizat multe replici ale operelor sale, dar stilul lui a fost atât de personal, încât singurii discipoli au fost fiul său și câțiva imitatori fără importanță.

greco-romane, lupte ~

Stil de lupte în care adversarii nu au voie să-și folosească picioarele și să se apuce unul pe altul de sub talie. A apărut în Franța, la începutul sec. XIX, imitând sportul similar din Antichitatea greacă și romană. Mai târziu, a început să fie practicat și în alte țări. Până spre sfârșitul sec. XX, când a fost acceptat stilul liber, luptele greco-romane au fost singurele practicate în competițiile olimpice și în întrecerile internaționale de amatori.

greco-turce, războaiele ~

(1897, 1921-1922)

Două conflicte militare între greci și turci. Primul, numit și Războiul de Treizeci de Zile, a avut loc după rebeliunea din 1896 din Creta (aflată sub ocupație turcă), conflict desfășurat între locuitorii creștini și conducătorii lor musulmani. Trupele grecești au ocupat insula în 1897. Puterile europene au impus o blocadă pentru a preveni trimiterea de noi trupe în insulă. Fiindcă nu au reușit să ajungă la Creta, grecii au trimis o armată pentru a-i ataca pe turci în Tesalia. Grecii au fost însă înfrânți de turci, care erau superiori din punct de vedere numeric. Deși grecii au fost obligați să se retragă în urma încheierii unui tratat de pace, trupele turcești au părăsit și ele Creta. Insula a intrat sub protectorat internațional, fiind ulterior cedată Greciei (1913). Cel de-al doilea conflict armat a avut loc după Primul Război Mondial, când naționaliștii turci au refuzat să recunoască Tratatul de la Sèvres (1920), prin care grecii dobândeau unele teritorii. În 1921, armata greacă s-a lansat într-o ofensivă împotriva turcilor naționaliști în Anatolia. Trupele grecești au fost izgonite de către Mustafa Kemal Atatürk, iar prin Tratatul de la Lausanne (1923), teritoriile disputate au fost înapoiate Turciei.

Grecu, Vasile

(31.07.1885, Mitocu Dragomirnei, Suceava, România - 27.05.1972, București)

Filolog și istoric român. Profesor de bizantinologie la universitățile din Cernăuți și București, a fost preocupat în special de traducerea și editarea științifică a cronicilor bizantine târzii datorate istoricilor Ducas, Critobul și Sphrantzes, pe care le-a însoțit de documentate studii privind valoarea textelor și personalitatea autorilor. A doua direcție a activității sale academice a reprezentat-o editarea critică a vechilor legiuiri românești – *Legiuirea Caragea* (1956), *Pravilniceasca condică. 1788* (1957), *Codul Calimachi* (1958). Ca filolog, contribuția sa principală sunt studiile privind istoria și literatura Bizanțului și influența culturii bizantine asupra celei române. Moartea l-a surprins în timp ce pregătea o ediție amplă a cărților de pictură bisericească bizantină, cărora le consacrase analize minuțioase, precum și o lucrare, în 1936.

Greeley, Horace
(03.02.1811, Amherst, New Hampshire, SUA - 29.11.1872, New York, New York)

Editor de ziar și lider politic american. A fost ucenicul unui tipograf din Vermont. Când și-a terminat ucenicia, s-a mutat la New York, unde a editat o revistă literară și mai multe săptămânale pentru Partidul Liberal. În 1841 a fondat ziarul *New York Tribune*, un cotidian foarte apreciat, care trata problema reformelor, a progresului economic și care dorea să culturalizeze masele. Greeley a editat cotidianul până la sfârșitul vieții sale, impunându-se mai ales prin susținerea atitudinii antisclavagiste, în anii 1850. După declanșarea Războiului Civil American (1861), ziarul nu și-a păstrat constanța politică. Deoarece toată viața și-a dorit să dețină o funcție publică, în 1872 Greelly a candidat la președinție din partea Partidului Liberal Republican, dar a pierdut alegerile.

Horace Greeley

Green

Râu în V SUA. Curge din V statului Wyoming spre S, în Utah, unde se îndreaptă apoi spre E, cotind spre colțul de NV al statului Colorado. Îndreptându-se spre S, în Utah, în zona Parcului Național Canyonlands se unește cu fluviul Colorado, după ce parcurge un traseu de 1 175 km. Cunoscut inițial sub numele de Râul Spaniol, a primit în 1824 numele actual, probabil datorită culorii verzi (*în engleză, green*) a steatitului întâlnit pe cursul său.

Green, Hetty
născută **Henrietta Howland Robinson**
(21.11.1834, New Bedford, Massachusetts, SUA - 03.07.1916, New York, New York)

Bancheră americană, considerată cea mai bogată femeie a vremii. În 1865, tatăl și mătușa ei au murit, iar ea a moștenit o proprietate în valoare de 10 milioane de dolari. Printr-o serie de speculații inspirate, a reușit până la sfârșitul vieții să-și mărească averea la peste 100 de milioane de dolari.

Hetty Green, 1897

Green, Julian (Hartridge)
sau **Julien Green**
(06.09.1900, Paris, Franța - 13.08.1998, Paris)

Scriitor american de origine franceză. Green a copilărit în S Franței. A trăit mai mult în această țară, deși câțiva ani a lucrat ca profesor în Statele Unite. Romanele sale au fost scrise în limba franceză, acțiunea petrecându-se de obicei în orașe de provincie din Franța sau din S Americii. În atmosfera intensă, claustrofobă a romanelor, diferite personaje nevrotice sunt implicate în relații obsedante, marcate de secrete, peste care planează sentimente de vinovăție, trădare, pasiune sexuală și violență. În 1970, Academia Franceză i-a acordat Marele Premiu pentru literatură, apreciindu-i stilul original, caracterizat prin claritate, precizie și simplitate. Scrierile lui Green au fost reunite în *Opere complete* (10 vol., 1954–1965).

Green, Munții ~

Masiv din Munții Apalași, în SUA. Se întind pe o lungime de 402 km prin centrul Vermontului și au o lățime maximă de 50 km. Multe vârfuri depășesc 900 m; cel mai înalt vârf este Mansfield, cu o altitudine de 1 339 m. Foarte apreciați de pasionații de schi, munții sunt traversați de Long Trail (Traseul Lung) (parte din Traseul turistic național din Apalași). Pădurea națională Green Mountains se întinde pe 86 600 ha; a apărut în urma unei operațiuni de împădurire din 1932.

Green, William
(03.03.1873, Coshocton, Ohio, SUA - 21.11.1952, Coshocton)

Lider de sindicat american, președintele Federației Americane Muncitorești (AFL). A lucrat ca miner de la vârsta de 16 ani. Și-a croit drum spre vârful ierarhiei sindicale, fiind ales, în 1924, președinte al AFL. A deținut această funcție până la moarte. În 1935, John L. Lewis a înființat Comitetul pentru Organizare Industrială (CIO). Cei doi au intrat în conflict, iar în 1936, CIO a sfârșit prin a fi eliminat din AFL. *Vezi și* AFL-CIO; sindicate.

Green Bay

Oraș, 102 313 loc. (2000), din NE statului Wisconsin, SUA. Situat pe râul Fox, în apropiere de golful Green al lacului Michigan, este locul în care au funcționat punctele comerciale franceze, din 1634

până la izbucnirea Războiului din 1812. Statele Unite ale Americii au intrat în posesia teritoriului în 1816, când armata a construit aici fortul Howard. Odată cu declinul comerțului cu blănuri și cu inaugurarea canalului Erie, s-a dezvoltat drept centru agricol și al cherestelei. Este port la intrarea în Marile Lacuri, cu un trafic intens. Are o rețea de comerț și distribuție foarte dezvoltate. Orașul este celebru datorită echipei de fotbal profesionist Green Bay Packers, pe care o sponsorizează încă din 1919. Aici se află o filială a Universității din Wisconsin și un colegiu tehnic.

Greenaway, Kate *născută* Catherine

(17.03.1846, Londra, Anglia - 06.11.1901, Londra)

Artistă britanică și desenatoare de cărți pentru copii. Fiică a unui grafician și sculptor în lemn, a studiat artele la Londra. În 1868 a început să expună desene, colaborând cu diverse reviste ca grafician și realizând felicitări de Crăciun și Sf. Valentin. Cartea ei de debut, *Sub fereastră* (Under the Window, 1878), a fost urmată de *Cartea unei zile de naștere* (The Birthday Book, 1880), *Mama Gâscă* (Mother Goose, 1881) și multe altele, care s-au bucurat de un succes enorm la public și au avut un impact puternic asupra graficii contemporane. Almanahurile ei anuale (1888–1897) au devenit, de asemenea, extrem de populare.

Ilustrație pentru *Când am fost afară cu bunica*, realizată de Kate Greenaway pentru Marigold Garden, 1885

BIBLIOTECA MARY EVANS PICTURE, LONDRA

Greenberg, Clement

(16.01.1909, New York, New York, SUA - 07.05.1994, New York)

Critic de artă american. După ce a absolvit Universitatea Syracuse, a revenit în orașul său natal, New York, unde a început să scrie pentru publicații precum *Partisan Review* și *The Nation*, promovând o abordare a artei care a devenit cunoscută sub numele de formalism greenbergian. Fiind cel mai apreciat critic de artă american de la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, a exercitat o influență extraordinară ca susținător al expresionismului abstract și al principalului reprezentant al acestui curent, Jackson Pollock. Vizita frecvent galeriile de artă și studiourile artiștilor, promovând lucrările multora dintre aceștia, printre care Helen Frankenthaler, Mark Rothko și David Smith. A criticat mișcările de mai târziu, cum ar fi pop art și conceptualismul, iar după anii 1960 nu a mai scris decât sporadic.

Greenberg, Hank *născut* Henry Benjamin

(01.01.1911, New York, New York, SUA - 04.09.1986, Beverly Hills, California)

Jucător de baseball american. Și-a început cariera profesionistă în 1933, la Detroit Tigers. Cu el în teren, echipa a câștigat de două ori trofeul World Series (1935, 1940); a fost desemnat în ambii ani cel mai valoros jucător din Liga Americană. În 1938 a înscris 58 home runs (cu numai două home runs mai puțin decât recordul înregistrat în epocă de Babe Ruth). Pe teren, a trebuit să depășească multe obstacole apărute din cauza prejudecăților, dar refuzul său de a juca în timpul sărbătorilor evreiești a fost admirat de public. A luptat pe front timp de patru ani în Al Doilea Război Mondial, după care a revenit la Tigers. În 1947 s-a transferat la echipa Pittsburgh Pirates, dar în 1948 s-a retras. A fost acționar și manager general al echipei Cleveland Indians până în 1957 și manager general al Chicago White Fox, între 1959 și 1963. Fiind primul jucător evreu celebru, în 1956 a intrat în Baseball Hall of Fame.

Greenberg, Joseph H(arold)

(28.05.1915, New York, New York, SUA - 07.05.2001, Stanford, California)

Antropolog și lingvist american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Northwestern. A evitat metodele clasice ale lingvisticii istorice, preferând un alt tip de abordare, pe care a numit-o comparație în masă sau multilaterală. Aceasta presupunea căutarea concomitentă de asemănări fonetice între cuvintele din mai multe limbi. În 1963 a realizat o clasificare a limbilor africane în patru familii (afro-asiatice, niger-congo, nilo-sahariene și khoisan), clasificare acceptată de majoritatea savanților. Cu toate acestea, clasificarea sa din 1987 a tuturor limbilor amerindiene în doar două familii, amerind și na-dene (*vezi* limbi athabascan) a fost aspru criticată de specialiști, care au considerat că atât rezultatele, cât și metodele folosite de Greenberg erau greșite.

Greene, (Henry) Graham

(02.10.1904, Berkhamsted, Hertfordshire, Anglia - 03.04.1991, Vevey, Elveția)

Scriitor britanic. A urmat cursurile Universității Oxford. În 1926 s-a convertit la romano-catolicism. Începând de pe la 1930 a lucrat mai ales pe cont propriu

ca jurnalist, călătorind mult. *Expresul de Stambul* (Stamboul Train, 1932; cunoscut și sub titlul de *Orient Express*; ecranizat în 1934) a fost primul dintre „divertismentele" sale, thrilleruri caracterizate printr-o complexitate și o profunzime morală deosebite. Alte scrieri ale sale sunt: *O pușcă de vânzare* (A Gun for Sale, 1936, cunoscută și sub titlul This Gun For Hire), ecranizat în 1942), *Agentul secret* (The Confidential Agent, 1939; ecranizat în 1945) și *Al treilea om* (The Third Man, 1949; ecranizat în 1949). Cele mai reușite romane ale sale – *Brighton Rock* (1938; ecranizat în 1948), *Puterea și gloria* (The Power and the Glory, 1940; ecranizat în 1962), *Miezul lucrurilor* (The Heart of the Matter, 1948; ecranizat în 1954) și *Sfârșitul unei iubiri* (The End of the Affair, 1951; ecranizat în 1999) – au toate teme religioase. Acțiunea romanelor *Americanul liniștit* (The Quiet American, 1955, ecranizat în 1957), *Omul nostru din Havana* (Our Man in Havana, 1958; ecranizat în 1959), *Un caz de mutilare* (A Burnt-Out Case, 1961) și *Comedianții* (The Comedians, 1966; ecranizat în 1967) se desfășoară în țările din lumea a treia, aflate în preajma schimbărilor politice. Printre operele sale de mai târziu se numără *Consulul onorific* (The Honorary Consul, 1973; ecranizat în 1983) și *Factorul uman* (The Human Factor, 1978; ecranizat în 1979).

Greene, Charles Sumner și Henry Mather

(12.10.1868, Brighton, Ohio, SUA - 11.06.1957, Carmel, California; 23.01.1870, Brighton, Ohio - 02.10.1954, Pasadena, California)

Arhitecți americani, frații Greene au intrat împreună în afaceri în Pasadena, California, în 1894. Folosind o abordare modernistă, au relansat vechiul stil stick. În perioada 1904–1911 au fost primii care au proiectat modelul bungalow-ului californian, o casă cu un singur nivel, cu acoperișul jos. Bungalow-urile proiectate de ei se caracterizau prin volumele largi, joase, folosirea balcoanelor și a verandelor pentru a unifica spațiul interior și pe cel exterior și utilizarea lemnului (bârne), prelucrat cu rafinament și dispus armonios în spatele marginilor unor pinioane largi.

Greene, Nathanael

(07.08.1742, Potowumut, Rhode Island, SUA - 19.06.1786, Mulberry Grove, Georgia)

General american. A lucrat în serviciul legislativ colonial și a fost comandant al miliției coloniale (1775). A comandat trupe din armata continentală la Boston și New York, apoi a luptat în bătăliile de la Trenton, Brandywine și Germantown. I-a urmat în funcție generalului Horatio Gates, fiind comandant-șef al armatei sudiste (1778). Strategia sa a secătuit forțele trupelor britanice, generalul Charles Cornwallis renunțând la planurile de a cuceri Carolina de Nord (1781). Greene a început campania de recucerire a zonei interioare a statului Carolina de Sud, iar până la sfârșitul lui iunie 1781 i-a silit pe britanici să se întoarcă la Charleston. A prezidat Curtea Marțială care l-a judecat pe John André în afacerea Benedict Arnold (1780).

Greengard, Paul

(n. 11.12.1925, New York, New York, SUA)

Specialist american în biologie moleculară și celulară. Și-a luat doctoratul la Universitatea Johns Hopkins. A descoperit modul în care acționează dopamina și alți neurotransmițători în sistemul nervos. A arătat că transmisia lentă prin sinapse implică fosforilarea proteinelor, o reacție chimică prin care o moleculă de fosfat se leagă de o proteină, modificând astfel funcția acesteia. În 2000 a primit Premiul Nobel, împreună cu Eric Kandel și Arvid Carlsson. Descoperirile celor trei savanți au făcut posibilă prepararea unor noi medicamente pentru maladia Parkinson și alte maladii.

Greenpeace

Organizație internațională care se ocupă cu protecția mediului. Înființată în Canada în 1971 pentru a se opune testelor nucleare efectuate de SUA în Alaska, organizația s-a implicat ulterior și în alte acțiuni, cum ar fi ocrotirea speciilor aflate pe cale de dispariție, stoparea poluării și sensibilizarea publicului în privința protecției mediului. Organizația și-a câștigat prestigiul la nivel mondial prin proteste directe, dar pașnice. De exemplu, membrii săi, aflați la bordul unor ambarcațiuni gonflabile de mici dimensiuni, s-au așezat, în semn de protest, între lansatoarele de harpoane ale vânătorilor de balene și prada acestora. În 1985, *Rainbow Warrior*, un vas Greenpeace folosit pentru a împiedica testele nucleare desfășurate de francezi în S Pacificului, a fost scufundat de agenții francezi, incident soldat cu moartea unui fotograf. Greenpeace are filiale în cca 40 de țări.

Greensboro

Oraș, 223 891 loc. (2000), în partea central-nordică a Carolinei de Nord, SUA. Fondat în 1808 pentru a deveni capitală a

statului, a fost numit astfel în onoarea generalului Nathanael Greene. Spre sfârșitul Războiului Civil American, Greensboro a fost atât capitala temporară a Confederației, cât și a Carolinei de Nord. Este un important punct comercial de distribuție și un cunoscut centru de asigurări. Industria sa diversificată este dominată de ramura textilă. Orașul găzduiește câteva colegii și universități.

Greenspan, Alan

(n. 06.03.1926, New York, New York, SUA)

Economist american, președinte al comitetului executiv al Rezervei Federale Americane. În 1977 și-a luat doctoratul la Universitatea New York. Devenind consultant economic în domeniu privat, în timpul mandatului președintelui Gerald Ford a ocupat funcția de președinte al Comitetului de Consilieri Economici. Din 1981 până în 1983 a prezidat Comisia Națională de Reformă pentru Securitate Socială. În 1987, președintele Ronald Reagan l-a numit președinte al Comitetului Rezervelor Federale, funcție pe care a continuat să o dețină și în timpul mandatelor președinților George Bush, Bill Clinton și George W. Bush. În calitate de președinte al Rezervelor Federale, a devenit cunoscut pentru o politică monetară care a ghidat economia evitând pericolele inflației și ale recesiunii.

Greenwich

Orășel, 214 403 loc. (2001), face parte din Londra metropolitană, pe malul de S al fluviului Tamisa. Comitatul este traversat de meridianul luat drept reper în stabilirea orei standard. De asemenea, meridianul măsoară longitudinea în întreaga lume. Parcul Greenwich, înființat în 1433 de către ducele de Gloucester, a fost sediul Observatorului Regal (fondat în 1675). Printre alte clădiri istorice se numără Casa Reginei, care în prezent face parte din Muzeul Maritim Național, și Colegiul Naval Regal (1873–1998). Acestea, la care se adaugă alte locuri istorice, au fost desemnate de UNESCO, în 1997, situri de Patrimoniu Mondial. Domul Mileniului, construit în anii 1990, a găzduit festivitățile de celebrare a anului 2000.

Greenwich Village

Zonă rezidențială, în partea de S a Manhattanului, New York, SUA. Așezare datând din perioada colonială, a fost, pe rând, zonă exclusiv rezidențială și zonă cu proprietăți de închiriat. După 1910 a devenit cunoscută ca loc de întâlnire al scriitorilor, artiștilor, studenților, boemilor și intelectualilor. Arhitectura originală a vechilor case din oraș a dus la creșterea chiriei în anii 1980 și 1990. Piața Washington, situată în centrul zonei, este dominată de Arcul Washington și de Universitatea New York.

Greenwich Mean Time (GMT) /oră standard Greenwich/

Termen folosit anterior pentru a identifica timpul solar standard al longitudinii (0°) pentru fostul Observator Regal de la Greenwich, Anglia, sau meridianul Greenwich. GMT a fost utilizat pentru a evita eventualele confuzii între fusele orare locale. În accepțiunea clasică, ora 00.00 GMT (desemnând începutul unei zile solare) era stabilită la amiază. În 1925, sistemul de numerotare al GMT a fost modificat, astfel încât ziua începea la miezul nopții. Schimbarea a generat unele confuzii, iar în 1928 Uniunea Astronomică Internațională a schimbat termenul de „timp standard al meridianului 0", înlocuindu-l cu cel de oră universală, care a intrat în uz. GMT mai are unele utilizări (cum ar fi navigația) în țările vorbitoare de limba engleză.

Greenwich, Observatorul Regal ~

Observator astronomic, și, până la închiderea lui în 1998, cea mai veche instituție științifică din Marea Britanie. A fost înființat de către Carol II în 1675 la Greenwich, Anglia, în scopul orientării în navigație. Principalele sale contribuții pentru navigație au fost cronometrarea exactă a timpului, determinarea poziției stelelor, precum și publicarea unui almanah. În 1767 a început publicarea *The Nautical Almanac*, având drept bază ora meridianului Greenwich; în mare parte datorită popularității acestei publicații printre navigatori, în 1884, meridianul Greenwich a devenit meridianul 0 al Pământului și punctul de plecare pentru fusele orare internaționale (*vezi* fusul orar de referință Greenwich).

Grégoire, Henri

(04.12.1750, Vého, Lorena, Franța – 20.05.1831, Paris)

Prelat francez care a apărat Biserica constituțională a Franței în timpul Revoluției Franceze, ca și drepturile evreilor și ale negrilor. Ales membru al Adunării Naționale (1789), a depus eforturi pentru a unifica clerul cu Starea a Treia. Inițial, s-a opus Constituției civile a clerului, dar mai apoi a devenit episcop constituțional la

Loir-et-Cher (1790). În timpul campaniei de decreștinare din 1793–1794, a continuat să poarte haine preoțești și să-și afirme deschis credința. După prăbușirea regimului iacobin, a fost unul dintre liderii care au militat pentru redobândirea libertății religioase și pentru reorganizarea bisericii. S-a opus regimului lui Napoleon și Concordatului din 1801 care a pus capăt existenței Bisericii constituționale. A sprijinit republica independentă din Haiti, creată în 1804. A fost consilier al Consiliului evreiesc convocat de Napoleon în 1807.

gregorian, calendar ~

Sistem cronologic solar utilizat în prezent pe scară largă. A fost instituit în 1582 de către papa Grigore XIII, pentru a reforma calendarul iulian. Potrivit estimărilor iuliene, anul solar era alcătuit din 365 ¼ zile. Adăugarea unei zile suplimentare, o dată la patru ani, avea drept scop menținerea concordanței dintre calendar și anotimpuri; cu toate acestea, o mică inadvertență în măsurarea anului solar a dus la pierderea unei zile, o dată la un secol. Potrivit calendarului gregorian, calendarul iulian era cu zece zile în urma anotimpurilor; în 1582, pentru a se reveni la data normală a echinocțiului de primăvară (și implicit a sărbătorii Paștelui), s-a trecut peste zece zile (5 octombrie a devenit 15 octombrie). Calendarul gregorian diferă de cel iulian doar prin faptul că ultimul an dintr-un secol nu este niciodată an bisect, decât dacă se divide cu 400 (de ex. 1600, 2000). O altă inovație este aceea că anii care se divid cu 4 000 sunt obișnuiți, nu ani bisecți. Această regulă va contribui la menținerea corectitudinii calendarului, cu o variație de o zi la 20 000 de ani.

gregorian, cânt ~

Muzică liturgică specifică Bisericii Romano-Catolice, care constă în melodii fără acompaniament, cântate la unison cu cuvinte latine. Denumirea acestui tip de muzică vine de la numele papei Grigore I, care se pare că a contribuit la colectarea și codificarea muzicii și despre care se spune că ar fi primit toate melodiile direct de la Sfântul Duh. Dintre cele cinci tipuri de muzică liturgică medievală latină, cânturile gregoriene cuprind cel mai bogat repertoriu. Se pare că provin, în special, din incantațiile evreiești, cu influențe din biserica răsăriteană (*vezi* cânt bizantin), dar au și alte influențe. Cântul gregorian este interpretat, de obicei, în timpul mesei și al ceasurilor zilei (cele opt slujbe religioase care se desfășoară în mănăstiri în fiecare zi). Textele provin în special din psalmii biblici, imnuri și texte specifice meselor și orelor de rugăciune. Cântecele sunt clasificate în opt moduri bisericești. Ritmul cântului nu are o metrică strictă, iar notația sa nu indică ritmul. De la Conciliul Vatican II, cânturile gregoriene au fost interpretate mult mai rar. *Vezi și* cantus firmus.

Gregory, Augusta
născută **Isabella Augusta Persse**

(05.03.1852, Roxborough, Galway County, Irlanda - 22.05.1932, Coole)

Dramaturg și director de teatru irlandez, figură proeminentă a renașterii literare irlandeze. Împreună cu William Butler Yeats, a contribuit la fondarea Teatrului Literar Irlandez (1898) și a Abbey Theatre (1904). A scris multe comedii în dialect, a căror temă era viața țăranilor irlandezi. Printre acestea se numără și cele incluse în volumul *Șapte piese scurte* (Seven Short Plays, 1909). A tradus piese scrise de Molière și de alți autori într-un dialect anglo-irlandez cunoscut sub numele de kiltartan și a tradus și adaptat mai multe saga irlandeze, transformându-le în narațiuni continue, publicate sub numele de *Cuchulain of Muirthemne* (1902) și *Zei și luptători* (Gods and Fighting Men, 1904).

greier

Denumire comună pentru cele aproape 2 400 de specii de insecte săritoare (familia *Gryllidae*), cunoscute pentru sunetele melodioase emise de mascul. Greierii au o lungime cuprinsă între 3–50 mm, antene subțiri, picioare posterioare adaptate pentru sărit și două apendice senzoriale abdominale (cerci). Cele două aripi anterioare sunt rigide și pieloase, iar cele posterioare, membranoase și lungi, sunt folosite pentru zbor. Masculii produc sunete frecând un răzuitor, localizat pe una dintre aripile anterioare, de un rând de zimți situat pe aripa anterioară opusă. Cele mai întâlnite cântece ale greierilor sunt chemări prin care atrag femela, cântece de curtare sau de împerechere, care declanșează comportamentul de reproducere al femelei, și cântecul de luptă, care îndepărtează alți masculi.

Grenada

Stat insular situat în Antilele Mici din Marea Caraibilor. Suprafața: 344 kmp; 103 000 loc. (2005). Capitala: Saint George. Majoritatea populației este alcătuită din africani sau mulatri de ascendență mixtă

(afro-europeni); restul sunt de descendență sud-asiatică. Limba oficială: engleza. Moneda: dolarul est-caraibian. Grenada este cea mai sudică dintre Antilele Mici, fiind situată la cca 160 km N de Venezuela; teritoriul ei include și Grenadinele de Sud. De origine vulcanică, este dominată de un lanț muntos împădurit, care atinge 840 m la Muntele Sf. Catherine. Pe coasta de S există multe plaje și porturi naturale. Climatul său maritim tropical favorizează dezvoltarea unei vegetații luxuriante. Numită adesea Insula Mirodeniilor, este faimoasă pentru nucșoara, scorțișoara și vanilia de aici, precum și pentru cacao. Are o economie de piață în curs de dezvoltare, dependentă de exportul de produse agricole și de turism. Șeful statului este suveranul britanic, reprezentat de guvernatorul general; șeful guvernului este prim-ministrul. Indienii războinici caribi dominau Grenada în 1498, când Cristofor Columb a descoperit insula și a numit-o Concepción; caribii au condus insula pentru următorii 150 de ani. În 1672 a devenit posesiune a coroanei franceze și a rămas în subordinea acesteia până în 1762, când a fost capturată de forțele britanice. În 1833, sclavii negri de pe insulă au fost eliberați. Grenada a fost sediul guvernului Antilelor Mici britanice între 1885 și 1958, și membră a Federației Americii Centrale, între 1958 și 1962. În 1967 a devenit stat cu guvernare autonomă în asociere cu Marea Britanie, iar în 1974 a obținut independența. În 1979, un guvern de stânga a preluat controlul printr-o lovitură de stat. Relațiile cu vecinii săi latino-americani, care erau de partea americanilor, au devenit încordate, pe măsură ce Grenada s-a alăturat Cubei și blocului sovietic. Statele Unite au invadat insula în 1983; în 1984 a fost restabilită autoguvernarea democratică. Deși suspendate o perioadă, relațiile cu statul cubanez au fost reluate în 1997.

grenadă

Dispozitiv exploziv de mici dimensiuni, chimic sau cu gaze, folosit la distanțe mici. Inventată în sec. XV, a devenit atât de importantă încât, în sec. XVII, armatele europene aveau aruncători de grenade special antrenați, numiți și grenadieri. După 1750, grenadele au fost în mare parte abandonate, deoarece numărul crescut și precizia armelor de foc au rărit ocaziile de luptă strânsă. Grenada a început să fie folosită iar pe scară largă în sec. XX, când în Primul Război Mondial a devenit un element nelipsit din arsenalul infanteriei. Soldații aruncau grenadele mai ales în tranșeele adverse, combatanților fiindu-le foarte greu să se ferească de acestea. Cel mai răspândit tip de grenadă este cea explozivă, cu un miez din TNT sau din alt explozibil puternic, îmbrăcat în fier, și cu un fitil care o detonează fie în momentul impactului, fie după o scurtă pauză (de obicei patru secunde). În general, grenadele chimice și cele cu gaze ard, fără să explodeze.

Grenadine

Lanț de cca 600 de insule, la SE de Antilele Mici, în America Centrală insulară. Se întind pe o lungime de peste 100 km, înspre capătul de E al Mării Caraibilor. Din punct de vedere administrativ, Grenadinele de Nord aparțin de Saint Vincent și Grenadine, iar cele de Sud, de Grenada. Grupul St. Vincent este alcătuit din Bequia, Canouan, Mayreau, Mustique,

insula Union și alte insule mai mici. Insula Carriacou, cea mai mare din grupul subordonat Grenadei, are 34 kmp. Cantitatea de precipitații de aici este scăzută și numai câteva insule sunt locuite.

Grenfell, Sir Wilfred (Thomason)

(28.02.1865, Parkgate, Cheshire, Anglia - 09.10.1940, Charlotte, Vermont, SUA)

Medic misionar englez. După ce s-a alăturat Misiunii Naționale Regale pentru Marinarii de Ape Adânci, a inițiat servicii misionare pentru pescarii din Labrador, manifestându-și totodată interesul pentru îmbunătățirea condițiilor din regiune. A strâns fonduri prin intermediul conferințelor și al cărților publicate. Când nu a mai fost sprijinit de Misiune, a fondat Asociația Internațională Grenfell, care a contribuit la înființarea în Labrador a șase spitale, patru nave-spital, a câtorva centre de asistență medicală, două orfelinate, două școli mari, 14 centre industriale și a unei fabrici de cherestea.

Grenoble

Oraș, 157 500 loc. (2004), în SE Franței. Este situat de-a lungul râului Isère, care împarte orașul în două. Orașul vechi ocupă malul drept, aglomerat, iar partea nouă a orașului se întinde pe câmpia de pe malul stâng. Grenoble a fost centrul administrativ al regiunii Dauphiné. A fost un centru al Rezistenței franceze în Al Doilea Război Mondial. Printre monumentele de interes turistic se numără o catedrală din sec. XIII, Palatul de Justiție care datează din sec. XV și Universitatea din Grenoble (înființată în 1339).

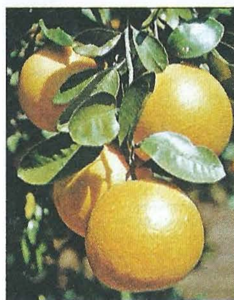
Grenville, George

(14.10.1712 - 13.11.1770, Londra, Anglia)

Om politic englez. A intrat în Parlament în 1741 și a deținut o serie de funcții ministeriale. A fost prim-ministru între 1763 și 1765. A impus un sistem de impozitare coloniilor americane, inițiat de Legea veniturilor din 1764 și de Legea timbrului din 1765, ceea ce a generat declanșarea suitei de evenimente care a dus la izbucnirea Revoluției Americane. Nu s-a bucurat de popularitate, pentru că l-a acuzat pe John Wilkes de calomnie și instigare la rebeliune, dar și din cauza modului stângaci în care a folosit Actul de regență din 1765, îndepărtându-l pe George III. În urma acestor acțiuni, și-a pierdut funcția de ministru. Aflându-se apoi în opoziție, a contribuit la adoptarea Legii Townshend (1767).

grepfrut

Arbore (*Citrus paradisi*) din familia *Rutaceae*; de asemenea, fruct comestibil al acestui pom fructifer. Este originar din Indiile de Vest, probabil din Jamaica, de unde a fost adus în Americi. Frunzele arborelui au culoarea verde-închis, sunt lucioase și foarte dese. Florile mari, albe, cresc singure sau în mănunchiuri. Când este copt, fructul este de culoare galbenă. Are un diametru de 100–150 mm, fiind aproape de două ori mai mare decât o portocală de mărime medie. Miezul ușor acid sau amărui poate fi colorat în galben pal, roz sau roșu. Este zemos și reprezintă o excelentă sursă de vitamina C. Se folosește ca aliment la micul dejun sau ca desert, fiind apreciat în multe părți ale lumii.

grepfrut (*Citrus paradisi*)

FOTO GRANT HEILMAN

Gresham, legea ~

Observație conform căreia banii răi îi îndepărtează pe cei buni. Numele său vine de la Sir Thomas Gresham (1519–1579), consilier financiar al reginei Elisabeta I și unul dintre primii specialiști care au formulat-o explicit (a fost precedat de Copernic). Semnifică faptul că, dacă două monede au aceeași valoare nominală, dar sunt făcute din metale de valoare diferită, cea mai ieftină va tinde să o scoată din circulație pe cealaltă; cea mai valoroasă monedă va fi acumulată sau folosită pentru schimburi externe și nu pentru tranzacțiile interne.

gresie

Rocă sedimentară formată din granule (claste) de nisip (cu diametrul de 0,06–2 mm). Spațiile dintre granule pot fi goale sau umplute, fie cu un ciment chimic de silice sau carbonat de calciu, fie cu o matrice fină de particule siltice și argiloase. Granulele nisipoase sunt alcătuite fie din fragmente de minerale (cuarț, feldspați), fie din fragmente de roci. Gresia este extrasă pentru a fi folosită ca piatră pentru construcții. Datorită abundenței, diversității și compoziției minerale, gresiile sunt importante pentru geologi, ca indicatori ai proceselor de eroziune și de depunere (sedimentare).

gresie ceramică

Lut ars la temperaturi mari (cca 1 200°C) până la vitrificare (transformare într-un

Vas *Bartmannkrug* din gresie ceramică smălţuită prin ardere cu sare, cu ornamente în relief; Köln, cca 1540; Muzeul Victoria şi Albert, Londra

VICTORIA ŞI ALBERT MUSEUM, LONDRA; FOTO WILFRID WALTER–EB INC.

material asemănător sticlei, ce nu permite pătrunderea lichidului). Cum acest tip de ceramică nu este poroasă, se aplică un strat de smalţ în scop decorativ. Este originară din China (cca 1400 î.Hr.) şi s-a exportat în Europa în sec. XVI. Cu o culoare roşiatică, aproape brună-închis, gresia ceramică a fost copiată ulterior în Germania, Anglia şi Olanda. *Vezi* porţelan; porţelan fosfatic.

Grettis Saga

Ultima saga islandeză, scrisă către 1320. Personajul principal este nobilul Grettir care, la vârsta de 14 ani, ucide un om şi este condamnat. Îşi petrece anii de exil săvârşind fapte de vitejie. După ce se întoarce în Islanda, salvează oamenii de un spirit care devasta ţinuturile rurale. În momentul morţii, spiritul îl blestemă să se teamă din ce în ce mai mult de întuneric. Izgonit din nou, teama sa crescândă îl împiedică să se ascundă, iar în cele din urmă este înfrânt cu ajutorul vrăjitoriei. Originalitatea acestei saga constă în complexitatea eroului şi în modul extraordinar în care motivele folclorice sunt contopite în naraţiune.

Gretzky, Wayne (Douglas)

(n. 26.01.1961, Brantford, Ontario, Canada)

Jucător de hochei pe gheaţă canadian, considerat cel mai mare jucător din istoria acestui sport. În calitate de mijlocaş şi de căpitan al echipei Edmonton Oilers (1979–1988), şi-a condus echipa către patru victorii în Cupa Stanley, devenind primul jucător care a marcat, în medie, mai mult de două puncte pe meci. A fost transferat succesiv la echipele Los Angeles Kings (1988), St. Louis Blues (1996) şi New York Rangers (1996), unde şi-a încheiat cariera, în 1999. În tot acest timp a deţinut 61 de recorduri ale Ligii Naţionale de Hochei (NHL). Deţine recordul, din toate timpurile, la goluri înscrise (894), asisturi (1 963) şi puncte (2 857), precum şi recordurile pe sezoane (92 goluri, 163 pase de gol, 215 puncte). Este unicul jucător care a deţinut recordul ligii la puncte timp de şapte ani consecutivi (1980–1987) şi singurul desemnat cel mai valoros jucător timp de opt sezoane consecutive (1979–1987).

greutate

Forţă gravitaţională de atracţie a unui obiect, cauzată de prezenţa unui alt obiect masiv, precum Pământul sau Luna. Este o consecinţă a legii universale a gravitaţiei a lui Isaac Newton, care stipulează că forţa de atracţie dintre două obiecte este proporţională cu produsul masei lor şi invers proporţională cu pătratul distanţei dintre ele. Din acest motiv, obiectele cu o masă mai mare cântăresc mai mult pe suprafaţa Pământului. Pe de altă parte, greutatea unui obiect pe Lună este de şase ori mai mică decât greutatea aceluiaşi obiect pe Pământ, chiar dacă masa lui este aceeaşi, deoarece Luna are masa şi raza mai mici şi exercită, prin urmare, o forţă gravitaţională mai mică. Greutatea G este produsul dintre masa unui obiect m şi acceleraţia gravitaţiei g în locul unde este situat obiectul, sau $G=mg$. Deoarece greutatea este mai degrabă măsura forţei decât cea a masei, unitatea de măsură a greutăţii în sistemul internaţional al unităţilor de măsură este newtonul (N).

greutate moleculară

Sumă a masei atomice a tuturor atomilor dintr-o formulă chimică. Sintagma desemnează o substanţă formată, mai degrabă, din ioni (*vezi* legătură ionică), decât din molecule individuale (ce nu au greutate moleculară). Un exemplu este clorura de sodiu, adică sarea de bucătărie. Formula chimică a unei astfel de substanţe descrie cel mai simplu raport dintre numărul atomilor elementelor constituente. *Vezi şi* stoichiometrie.

greutate specifică *sau* densitate relativă

Raport între densitatea unei substanţe şi densitatea unei substanţe standard. Pentru solide şi lichide, substanţa standard este, de obicei, apa la 4°C, care are o densitate de 1 kg/litru. Gazele se compară, de obicei, cu aerul uscat, care are densitatea de 1,29 g/litru la 0°C şi presiunea de 1 atmosferă. Fiind un raport între două cantităţi exprimate în aceleaşi unităţi de măsură (masă pe unitatea de volum), greutatea specifică este adimensională. De exemplu, greutatea specifică a mercurului lichid este 13,6 deoarece densitatea lui este 13,6 kg/litru, de 13,6 ori mai mare decât a apei.

Greuze, Jean-Baptiste

(21.08.1725, Tournus, Franţa - 21.03.1805, Paris)

Pictor francez. A studiat la Academia Regală din Paris. Primul tablou pe care l-a

expus, *Tată citind copiilor din Biblie*, l-a făcut imediat celebru la Salonul din 1755. În anii 1760 a fost apreciat pentru tablourile sale sentimentaliste, precum *Logodna din sat* (1761) și *Fiul rătăcitor* (cca 1765). Sperând să fie admis la Academie ca pictor de scene istorice, a prezentat un amplu tablou istoric; tabloul a fost respins, iar Greuze nu a mai expus în următorii 30 de ani decât în atelierul său. Și-a câștigat existența din vânzarea tablourilor cu subiecte moralizatoare sau a portretelor înfățișând tinere femei într-o delăsare inocentă. Cu timpul, popularitatea sa a scăzut. Deși desenele și portretele sale demonstrează un talent tehnic remarcabil, lucrările lui au fost neglijate de specialiști, din cauza criticilor aduse stilului său sentimentalist.

grevă

Refuz colectiv din partea angajaților de a munci în condițiile stabilite de angajatori. Grevele se pot declanșa ca urmare a unor neînțelegeri referitoare la retribuție și la condițiile de muncă. De asemenea, pot fi organizate în semn de solidaritate cu alți greviști sau pot avea scop politic. Majoritatea grevelor sunt organizate de sindicate, grevele neautorizate de sindicate (greve spontane) fiind direcționate împotriva liderilor de sindicat sau a angajatorilor. Dreptul la grevă s-a acordat tuturor muncitorilor din aproape toate țările industrializate, ceea ce a dus la apariția sindicatelor, începând cu sec. XIX. Majoritatea grevelor au ca scop obținerea unor retribuții din partea angajatorilor, fiind urmarea nerespectării de către aceștia a cerințelor salariaților. În Japonia, grevele nu presupun oprirea activității pe perioade îndelungate, fiind mai degrabă o demonstrație. În Europa de Vest, ca și în alte părți, muncitorii au declanșat greve generale cu scopul de a obține mai degrabă schimbări în sistemul politic decât concesii din partea angajatorilor. Decizia de a face grevă nu este una ușoară, deoarece muncitorii riscă pierderea veniturilor pentru perioade mari de timp. Ei riscă, de asemenea, pierderea locurilor de muncă, mai ales atunci când muncitorii angajați să îi înlocuiască pe greviști în procesul muncii devin angajați permanenți. *Vezi și* boicot.

grevă generală

Încetare a lucrului de către o mare parte a muncitorilor din variate industrii, într-un efort organizat de a atinge anumite obiective economice sau politice. Ideea unei greve generale care să cuprindă mai multe domenii industriale a apărut în Marea Britanie, la începutul sec. XIX, fiind considerată o tactică de negociere colectivă. Gânditorii mai radicali au definit-o ca pe un instrument al revoluției sociale. Greve generale importante au avut loc în Rusia, în timpul revoluției din 1905, în Marea Britanie, în 1926 (organizate de diverse sindicate muncitorești, care au sprijinit greva minerilor din industria extracției de cărbune) și în Franța, în 1967 (greva a fost inițiată de revendicările studențești referitoare la reforma educațională).

grevă patronală *în engleză* lockout

Tactică folosită de către angajatori în conflictele de muncă, prin care se oprește accesul muncitorilor la locurile de muncă sau aceștia sunt împiedicați prin alte mijloace să lucreze. În anii 1880 și 1890, patronii de fabrici din SUA foloseau deseori aceste tactici împotriva Cavalerilor Muncii, organizație care încerca să organizeze sectoare industriale, cum ar fi cel al conservelor de carne sau al producerii de țigarete. Metoda este folosită mai rar în zilele noastre, de obicei ca parte dintr-o înțelegere între membrii asociațiilor patronale, pentru a descuraja sindicatele și ca răspuns la greve, prin închiderea locurilor de muncă.

Grévy, (François-Paul-) Jules

(15.08.1807, Mont-sous-Vaudrey, Franța - 19.09.1891, Mont-sous-Vaudrey)

Om politic francez, președinte al celei de-A Treia Republici între 1879 și 1887. Avocat de profesie, a fost un lider al opoziției liberale în adunarea legislativă, iar apoi a devenit președinte al Adunării Naționale (1871–1873) și al Camerei Deputaților (1876). În 1879 a fost ales președinte, încercând să reducă din autoritățile prezidențiale și preferând un legislativ puternic. A refuzat să-i asculte pe naționaliști, care doreau să se răzbune pe Germania după Războiul franco-prusian, și s-a opus expansiunii coloniale. A fost silit să demisioneze în 1887, din cauza scandalurilor în care a fost implicat ginerele său, deși numele lui nu apăruse direct în acestea.

Grew, Nehemiah

(botezat pe 26.09.1641, la parohia Mancetter, Warwickshire, Anglia - 25.03.1712, Londra)

Botanist britanic. Medic și profesor, a studiat anatomia animală, iar apoi și plantele. În lucrările sale a consemnat existența celulelor și a inventat termeni precum radiculă (pentru rădăcina embrionară), gemulă (pentru mugurele principal

al embrionului unei plante) și parenchim (pentru celulele nespecializate). Importanta sa lucrare *Anatomia plantelor* (Anatomy of Plants, 1682) conține prima descriere detaliată a anatomiei plantelor; numeroasele sale gravuri pe lemn reprezentau structura tridimensională, microscopică a țesutului plantei. A sugerat că staminele (cu polenul lor) reprezintă organul sexual masculin al plantei, iar pistilul corespunde organului sexual feminin. Împreună cu Marcello Malpighi, este considerat fondator al științei anatomiei plantelor.

Grey, Charles Grey, al Doilea conte ~

(13.03.1764, Falloden, Northumberland, Anglia - 17.07.1845, Howick, Northumberland)

Om politic britanic, lider al Partidului Liberal și prim-ministru (1830–1834). Grey a intrat în Parlament în 1786, iar în scurt timp s-a impus printre aristocrații liberali, conduși de Charles James Fox, în opoziție față de guvernul conservator al lui William Pitt. În 1806 a devenit primul lord al Amiralității din guvernul lordului Grenville, iar când Fox a murit, în același an, Grey a devenit ministru de externe și lider al grupării liberale adepte a lui Fox. A fost demis, pierzându-și funcția de reprezentant al comitatului Northumberland din cauza simpatiei pentru catolici. Din acest motiv nu și-a mai dorit funcții publice. Din 1815 până în 1830 a fost mai degrabă un susținător, decât un lider al opoziției liberale divizate. În 1830 a devenit prim-ministru, bucurându-se de sprijinul maselor care au susținut reforma parlamentară. După îndelungate dezbateri și conflicte, a obținut adoptarea Legii reformei electorale din 1832.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Lady Jane Grey, pictură pe lemn atribuită Maestrului John (Master John), cca 1545; Galeria Națională de Portrete, Londra

Grey, Lady Jane

(oct. 1537, Bradgate, Leicestershire, Anglia - 12.02.1554, Londra)

Regină a Angliei timp de nouă zile, în 1553. Strănepoată a lui Henric VII, s-a căsătorit în mai 1553 cu fiul ducelui de Northumberland. În timp ce Eduard VI era pe moarte, Northumberland l-a convins să nu le desemneze pe surorile sale vitrege drept succesoare, ci să o numească urmașă pe protestanta Lady Jane. În consecință, aceasta a fost proclamată regină pe 10 iulie, în ciuda faptului că poporul era de partea surorii lui Eduard, Maria Tudor (*vezi* Maria I). Maria a fost proclamată regină pe 19 iulie, după ce lady Jane a renunțat la coroană, fără nici o ezitare. Închiși în Turnul Londrei, Lady Jane și soțul ei au fost condamnați la moarte în 1554. Deși inițial sentința a fost suspendată, participarea tatălui ei la rebeliunea lui Wyatt i-a pecetluit soarta, ea fiind decapitată.

Grey, Sir Edward, al Treilea baronet

(25.04.1862, Londra, Anglia - 07.09.1933, Fallodon, lângă Embleton, Northumberland)

Om de stat britanic. Rudă cu contele Gray, a intrat în Parlament ca liberal (1885), în 1905 devenind ministru de externe. Deși în timpul crizelor marocane (1905, 1911) a sprijinit Franța împotriva Germaniei, de multe ori a afișat o atitudine ambiguă, ceea ce a provocat confuzii diplomatice. După asasinarea lui Franz Ferdinand (1914), a propus ca Austro-Ungaria să își ia revanșa în fața Serbiei, prin ocuparea Belgradului. Când toate tentativele de încheiere a păcii au eșuat, a condus cabinetul britanic divizat în Primul Război Mondial, despre care a comentat: „Lămpile se sting în toată Europa. Cât vom trăi, nu le vom mai vedea aprinzându-se din nou". A fost responsabil pentru tratatul secret de la Londra (1915).

Grey, Zane *născut* Pearl Grey

(31.01.1872, Zanesville, Ohio, SUA - 23.10.1939, Altadena, California)

Romancier american. De profesie era stomatolog. A călătorit pentru prima oară în Vestul american în 1906. Primul roman, a cărui acțiune se petrece în această regiune, *Moștenirea deșertului* (The Heritage of the Desert, 1910), s-a bucurat de succes, iar cel de-al doilea, *Călăreții morții* (Riders of the Purple Sage, 1912), a devenit cel mai cunoscut roman al său. Prin aceste cărți a contribuit la crearea unei noi specii literare, genul western. Printre cele peste 80 de westernuri ale sale se numără *Călărețul singuratic* (The Lone Star Ranger, 1915) și *Legea Vestului* (Code of the West, 1934). Este unul dintre cei mai bine vânduți scriitori ai tuturor timpurilor.

Greyhound Lines, Inc. /Ogarul Cenușiu/

Companie americană care asigură cea mai extinsă rețea de transport interurban cu autobuzul, din SUA și Canada. A fost

înființată în 1926 sub numele de Motor Transit Management. Odată cu dezvoltarea drumurilor, compania a ajuns să dețină, în scurt timp, o rețea de rute care străbăteau teritoriul întregii țări. A adoptat numele actual în 1930. În 1933, rutele Greyhound acopereau 65 000 km. La începutul anilor 1980, din cauza absenței reglementărilor în industria transporturilor cu autobuzul, Greyhound a renunțat la multe linii locale. În 1987, compania a vândut operațiunile sale cu autobuze, iar Greyhound Lines, Inc. a devenit o companie independentă, care se ocupa cu transportul interurban cu autobuzul. În 1999 a fost achiziționată de Canada Laidlaw Inaprox., o companie de salubritate.

Grieg, Edvard (Hagerup)

(15.06.1843, Bergen, Norvegia - 04.09.1907, Bergen)

Compozitor norvegian. Părinții săi au fost convinși de Ole Bull să-l trimită la Leipzig, ca să studieze muzica. A studiat apoi la Copenhaga, sub îndrumarea lui Niels Gade, dar și a altora, fiind inspirat de idealul unei muzici norvegiene naționale. Era un bun pianist, adesea acompaniindu-și soția când aceasta îi interpreta cântecele. Muzica pe care a compus-o pentru piesa *Peer Gynt* (1875) a lui Henrik Ibsen, la cererea dramaturgului, a devenit, alături de *Concertul pentru pian* (1868), cea mai cunoscută operă a sa. Bucurându-se de celebritate în timpul vieții, este considerat și azi cel mai mare compozitor norvegian. Printre celelalte opere ale sale se numără *Dansuri simfonice* (1897), *Suita lirică* (1904), peste 150 de cântece și multe piese pentru pian, inclusiv cele 66 piese lirice (1867–1901) și *Din vremea lui Holberg* (1884).

Grierson, Sir George Abraham

(07.01.1851, Dublin, Irlanda - 09.03.1941, Camberley, Surrey, Anglia)

Funcționar civil și lingvist britanic de origine irlandeză. În timpul șederii în Bengal, ca detașat al guvernului britanic (1873–1898), a întreprins studii cu caracter de pionierat în domeniul limbilor sud-asiatice și în special al celor indo-ariene. În 1898 a început să lucreze la *O cercetare lingvistică asupra Indiei* (Linguistic Survey of India), lucrare în 19 volume; și-a petrecut următorii 30 de ani publicând informații despre sute de limbi și dialecte. Opera sa are o valoare extraordinară, dar construcțiile sale lingvistice ipotetice, cum ar fi rajasthani, bihari și lahnda, au fost interpretate de către diletanți ca limbi adevărate.

Griffes, Charles T(omlinson)

(17.09.1884, Elmira, New York, SUA - 08.04.1920, New York City, New York)

Compozitor american. A studiat muzica la Berlin, sub îndrumarea lui Engelbert Humperdinck și a altora, după care s-a reîntors în țară, pentru a preda la o școală de băieți din Tarrytown, New York; a rămas aici pentru tot restul vieții. Primele sale compoziții reflectă romantismul german, dar stilul său de maturitate îmbină impresionismul și orientalismul. A compus în general pentru pian, deși unele piese au fost mai apoi orchestrate: *The Pleasure-Dome of Kubla Khan* (1912), o sonată pentru pian (cca 1912), și *Roman Sketches*, incluzând *The White Peacock* (1915).

Griffin, Merv (Edward)

(06.07.1925, San Mateo, California, SUA - 12.08.2007, Los Angeles, California)

Producător de televiziune și investitor american. A fost gazda unei emisiuni de radio (1945–1948) și a cântat alături de orchestra lui Freddy Martin (1948–1952), după care a produs și a prezentat populara emisiune de televiziune *Merv Griffin Show* (1962–1963, 1965–1972, vândută în 1972–1986). Este și producătorul emisiunilor interactive *Jeopardy!* (Riști și câștigi) și *Wheel of Fortune* (Roata norocului). Apoi s-a lansat în afaceri, devenind proprietar de hoteluri, stațiuni și cazinouri.

Griffith, Andy *născut* Andrew Samuel

(n. 01.06.1926, Mount Airy, Carolina de Nord, SUA)

Actor american. A debutat pe Broadway în piesa *Nu e timp pentru sergenți* (No Time for Sergeants, 1955), fiind distribuit în rolul principal al versiunii cinematografice a acesteia (1958), după ce debutase pe marele ecran în *Un chip în mulțime* (A Face in the Crowd, 1957). A apărut în multe emisiuni de televiziune, folosind accentul său tărăgănat specific zonei Blue Ridge pentru a portretiza personaje simple, cum ar fi șeriful din popularul serial de televiziune *The Andy Griffith Show* (1960–1968). Ulterior, a apărut în serialul *Matlock* (1986–1991).

Griffith, Arthur

(31.03.1871, Dublin, Irlanda - 12.08.1922, Dublin)

Jurnalist și naționalist irlandez. Principal fondator al Sinn Féin. În tinerețe, a editat ziare politice și a susținut rezistența pasivă față de conducerea britanică. Pentru un timp, celebritatea sa a intrat într-un con de umbră, din cauză că nu a participat la Revolta de Paști (1916), dar a redevenit cunoscut când a fost închis de britanici,

împreună cu alți membri ai Sinn Féin. În 1918, membrii irlandezi ai Camerei Comunelor au proclamat republica și l-au ales pe Eamon de Valera președinte, iar pe Griffith vicepreședinte. În 1921 a condus delegația irlandeză de la conferința pentru tratatul de pace și a fost primul delegat irlandez care a acceptat divizarea, fapt prevăzut în Tratatul anglo-irlandez (1921). Când Dáil era pe cale să-l aprobe în 1922, de Valera a demisionat, iar Griffith a fost ales președinte. Extenuat din cauza suprasolicitării, a murit la scurt timp după aceea.

Griffith, D(avid) W(ark)

(22.06.1875, Floydsfork, Kentucky, SUA - 23.07.1948, Hollywood, California)

Regizor de film american. După ce a fost actor în trupe ambulante, a vândut scenarii de film companiei Biograph Co.; aceasta l-a angajat ca regizor (1908–1913). Semnând regia a peste 400 de filme produse de Biograph Co., a transformat producția cinematografică într-o formă de artă, folosind tehnici cum ar fi prim-planul, filmările panoramice, travellingul. A colaborat cu cameramanul Billy Bitzer pentru a crea cadre cu suprimări progresive, intrări progresive și supraimpresiune. A ajutat staruri precum Mary Pickford, Lillian Gish, Mack Sennet și Lionel Barrymore să se lanseze în carierele lor. Dramele sale epice *Nașterea unei națiuni* (The Birth of a Nation, 1915) și *Intoleranță* (Intolerance, 1916) au exercitat o puternică influență asupra viitorilor cineaști. După ce în 1919 a fondat împreună cu alți colaboratori United Artists Corp., a regizat *Muguri zdrobiți* (Broken Blossoms, 1919), *Drumul spre Est* (Way Down East, 1920) și *Orfanii furtunii* (Orphans of the Storm, 1921). Ultimele sale filme au fost *Abraham Lincoln* (1930) și *Lupta* (The Struggle, 1930). Este considerat o figură proeminentă a istoriei cinematografiei.

Griffith, Emile (Alphonse)

(n. 03.02.1938, Insulele Virgine, SUA)

Boxer american. Și-a început cariera în 1958. A câștigat trei campionate mondiale la categoria welter (1961, 1962, 1963) și două ca boxer de categorie mijlocie (1966, 1967), realizare surclasată doar de cele șase victorii ale lui Sugar Ray Robinson. S-a retras în 1977, cu un record de 85–24–2.

Griffith Joyner, (Delorez) Florence
născută Delorez Florence Griffith

(21.12.1959, Los Angeles, California, SUA - 21.09.1998, Mission Viejo, California)

Atletă americană. La Jocurile Olimpice din 1984 a câștigat medalia de argint în cursa de 200 m, devenind celebră și datorită unghiilor lungi, lăcuite, și costumelor de sport extravagante. La preliminariile olimpice din 1988 a stabilit un record mondial în proba de 100 m sprint (10,49 sec.); la Jocurile Olimpice din același an, FloJo, cum fusese supranumită de public, a obținut aurul în probele de 100 m, 200 m și 4×100 m ștafetă, precum și o medalie de argint (4×400 m ștafetă). Recordul mondial stabilit de ea la 200 m (21,34 sec.) și primul ei record la 100 m nu au fost depășite până la moartea ei, survenită în urma unui atac cerebral.

Grigore I, Sfântul ~
cunoscut ca Grigore cel Mare

(540, Roma - 12.03.604, Roma)

Papă (590–604 d.Hr.) și teolog. Patrician roman, la vârsta de 32 de ani deținea funcția de prefect, cea mai înaltă funcție civilă din Roma. Ulterior, a simțit chemarea lui Dumnezeu; a construit câteva mănăstiri și a fost reprezentant al papei, iar în 590 d.Hr. a fost ales papă, numire pe care a acceptat-o doar după mari insistențe. A devenit arhitectul papalității medievale. S-a străduit să diminueze corupția prin centralizarea administrației papale. În 598 d.Hr. a obținut o pace temporară cu longobarzii, iar în 602 d.Hr. i-a permis uzurpatorului bizantin Focas să încheie o pace permanentă cu aceștia. Dornic să convertească popoarele păgâne, l-a trimis pe Augustin de Canterbury într-o misiune în Anglia (596 d.Hr.). Sub înaltul patronaj al lui Grigore, Spania gotică ariană (*vezi* arianism) a fost reconciliată cu Roma. A pus bazele Statelor Papale. S-a opus cu îndârjire sclaviei și a manifestat toleranță față de evrei și păgâni. A scris *Regula pastorală* (Regula pastoralis), un ghid pentru guvernarea bisericească, precum și alte lucrări. Inovațiile sale extinse în domeniul notației liturghiei și a cânturilor au dus la apariția cântului gregorian. Este considerat cel mai important papă din perioada medievală.

Grigore VII, Sfântul ~ *născut* Hildebrand

(1020, lângă Soana, Statele Papale - 25.05.1085, Salerno, principatul Salerno; canonizat în 1606; sărbătorit pe 25 mai).

Papă (1073–1085). Educat într-o mănăstire din Roma, al cărei abate era unchiul său, a devenit cardinal și arhidiacon al Romei, iar în 1073 a fost ales papă. Unul dintre marii reformatori medievali, a combătut simonia și căsătoria clericilor și a insistat ca legatele sale papale să aibă autoritate asupra episcopilor locali. Este cunoscut mai ales datorită conflictului pe care l-a avut cu împăratul Henric IV, în Controversa Învestiturii.

Grigore l-a excomunicat pe împărat, ceea ce a declanşat o dispută aprigă, care a luat sfârşit numai după ce Henric şi-a cerut iertare în memorabila scenă de la Canossa, Italia, din 1077. În urma unui nou conflict, Grigore l-a excomunicat din nou în 1080, dar armata lui Henric a cucerit Roma, în 1084. Grigore a fost salvat de Robert Guiscard, dar, din cauză că Roma era devastată, papa s-a văzut silit să se retragă la Salerno, unde a şi murit.

Grigore IX *născut* Ugo di Segni

(înainte de 1170, comitatul Anagni - 22.08.1241, Roma)

Papă (1227–1241), fondatorul Inchiziţiei. În 1227 l-a excomunicat pe împăratul Frederic II, deoarece acesta nu şi-a ţinut promisiunea de a iniţia o cruciadă. Grigore a ordonat atacarea regatului Siciliei în absenţa împăratului, dar trupele sale au fost înfrânte. În 1234 a publicat *Decretele* (Nova Compilatio Decretalium), un cod de legi canonice de o importanţă majoră în catolicism, până la izbucnirea Primului Război Mondial. Prin acţiunile pe care le-a întreprins împotriva ereziei în S Franţei şi în N Italiei, a sporit puterea Inchiziţiei. În 1239, când Frederic a invadat Sardinia – o feudă papală –, Grigore l-a excomunicat din nou; a căutat sprijin în N Italiei, dar a murit înainte de încetarea conflictului.

Grigore X *născut* Tebaldo Visconti

(1210, Piacenza, Lombardia - 10.01.1276, Arezzo, Toscania)

Papă (1271–1276). A împiedicat dezintegrarea Sfântului Imperiu Roman prin sprijinirea alegerii lui Rudolf I ca împărat. În schimb, Rudolf a promis că va conduce o nouă cruciadă şi a renunţat la pretenţiile asupra Romei şi a teritoriilor papale. În 1274, Grigore a promulgat o nouă constituţie, prin care reforma adunarea cardinalilor care îl alegeau pe noul papă. De asemenea, a iniţiat o cruciadă şi a luptat pentru unificarea bisericilor de rit grecesc şi roman. Este sărbătorit pe 28 ianuarie şi 4 februarie.

Grigore XIII *născut* Ugo Buoncompagni

(07.06.1502, Bologna, Romagna - 10.04.1585, Roma, Statele Papale)

Papă (1572–1585), cel care a adoptat calendarul gregorian. După ce a predat la Universitatea din Bologna, a fost reprezentant în Conciliul de la Trento; în 1565 a devenit cardinal, iar în 1572 a fost ales papă. Susţinător al Contrareformei, a încercat să pună în aplicare decretele reformatoare ale conciliului. A elaborat *Index librorum prohibitorum* şi a înfiinţat câteva colegii şi seminarii, numindu-i pe iezuiţi la conducerea acestora. Ajutat de un astronom şi de un matematician, a corectat erorile din calendarul iulian şi a elaborat calendarul gregorian (1582), care a fost apoi adoptat în întreaga lume.

Grigore din Tours, Sfântul ~ *născut* Georgius Florentius

(30?.11.538/539 d.Hr., Clermont, Aquitania? - 17.11.594 d.Hr., Tours, Neustria)

Episcop şi scriitor francez. Născut într-o familie nobilă, din care proveneau şi alţi câţiva episcopi ai regiunii care astăzi reprezintă centrul Franţei, Grigore i-a urmat vărului său, devenind episcop de Tours în 573 d.Hr. Din cauza situaţiei politice complicate din acea perioadă, s-a implicat în numeroase evenimente politice, intrând şi într-o dispută făţişă cu regele Chilperic I. Celebritatea sa se datorează operei *Istoria francilor* (Historia Francorum), o lucrare ce a furnizat informaţii esenţiale care au ajutat la cunoaşterea regatului franco-roman din sec. VI d.Hr. Celelalte scrieri ale sale, cum ar fi *Vieţile Sfinţilor Părinţi* (Vies des Pères) şi cele şapte cărţi despre minuni, constituie o sursă unică de informaţii despre viaţa din Franţa merovingiană.

Grigorescu, Eremia Teofil

(28.11.1863, Târgu Bujor, Galaţi, România - 1919)

General român. A fost atras de tânăr de cariera militară, căreia din 1882 i s-a dedicat cu trup şi suflet, urcând treaptă cu treaptă până la aceea de general. Comandant al Diviziei 15 infanterie, a organizat rezistenţa armatei române în faţa ofensivei germane la Oituz şi Mărăşeşti (1917), lansând deviza: „Pe aici nu se trece!“ În perioada 30 iulie 1917 – 1 iulie 1918, a îndeplinit funcţia de comandant al Armatei 1. A fost ministru de război (1918).

Grigorescu, Lucian

(1894, Medgidia, Constanţa, România - 1965, Bucureşti)

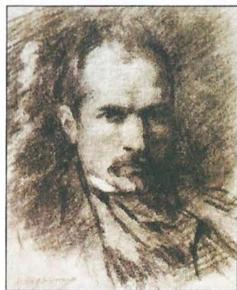
Pictor român de orientare postimpresionistă. A studiat la Academia de Arte Frumoase (1912–1915 şi 1918–1920), apoi şi-a continuat perfecţionarea la Roma (1921–1923) şi Paris (1924), unde a frecventat atelierele de la Grande Chaumière şi Academia Ranson. A călătorit în S Franţei şi a lucrat la Cassis (1927–1939), fascinat de lumina intensă şi de culorile proaspete ale regiunii. A participat la saloanele oficiale din România, la expoziţii organizate de Tinerimea Artistică, Grupul nostru, Arta etc. Pictorul, considerat un postimpresionist complex şi

interesant, a rămas fidel pasiunii pentru natura exuberantă; excelent colorist, a realizat peisaje pline de lumină cu o vivacitate decurgând din precizia receptării, fără accentele contrastante ale fovismului sau expresionismului abstract. Între peisajele sale se remarcă *Catedrala Notre-Dame, Peisaj cu vapor, Peisaj din Cassis, Balcic, Turnul Bărăției, Peisaj din Dubrovnik, Aspect bucureștean* etc. A fost preocupat și de figura umană, tratată cu aceleași modalități picturale (*Portret de tânără, Fata cu ochi verzi, Arlechin* etc.), dar și de natura statică (*Natură statică cu pepene galben și strugure* etc.). A fost membru corespondent al Academiei Române (1948).

Grigorescu, Nicolae

(1838, Pitaru, Dâmbovița, Țara Românească, România - 1907, Câmpina)

Pictor și desenator român, maestru al artei românești moderne. După o perioadă de ucenicie (1848–1850) în atelierul pictorului ceh Anton Chladek, la București, a realizat icoane pentru bisericile din Băicoi (1853) și Căldărușani (1854–1856) și picturi murale pentru bisericile Zamfira (1857) și Agapia (1858–1861). La intervenția lui Mihail Kogălniceanu, care îl întâlnise la mănăstirea Agapia, a primit o bursă de la Ministerul Moldovei, pentru a studia la Paris (1861). În perioada 1862–1863 a frecventat atelierul lui Sebastien Cornu, unde a fost coleg cu Renoir. În cursul verilor, până în 1869, a lucrat la Barbizon și în alte locuri din preajma Parisului, în atmosfera cultului pentru pictura în aer liber, ce pregătea apropiata afirmare a impresioniștilor. Asimilând elemente ale Școlii de la Barbizon și ale celei impresioniste, va impune un nou stil și un nou limbaj plastic în pictura românească dominată de academism. A pictat mult scene ale vieții rurale, portrete de țărani, ciobani, evrei, țigănci etc. (*Pe malul Siretului, Fete torcând la poartă, Ciobănaș, Țărancă cu maramă* etc.). Participant la Războiul pentru Independență (1877–1878), a lăsat o serie de tablouri, desene și schițe cu această tematică (*Atacul de la Smârdan, Sentinela, Roșiorul, Alarmă*). Capodoperele sale reprezintă o adâncire a experienței impresioniste: *Pescăriță la Granville, Car cu boi pe înserat, Car cu boi la Orății, Întoarcerea de la bâlci*. A pictat icoane și biserici (Băicoi, Agapia, Mărginenii de Jos). A fost membru de onoare al Academiei Române (1899).

Nicolae Grigorescu, *Autoportret*

Grigorie din Nazianz, Sfântul ~

(330 d.Hr., Arianzus, lângă Nazianz, Cappadocia, Asia Mică - 389 d.Hr., Arianzus; sărbătorit pe 25 și 30 ianuarie de Biserica Ortodoxă și pe 2 februarie de către cea catolică)

Unul dintre Părinții fondatori ai ortodoxismului. Născut în Asia Mică, a fost hirotonisit preot la Nazianz, în 362 d.Hr. L-a ajutat pe prietenul său, Vasile cel Mare, să combată arianismul. Deși a fost uns episcop de Sasima în 372 d.Hr., nu a intrat în posesia episcopatului său, dedicându-se în întregime studiului și stărilor contemplative. S-a făcut cunoscut prin apărarea doctrinei Sfintei Treimi și a Crezului de la Niceea. În 380 d.Hr. a preluat conducerea marii biserici din Constantinopol; după ce nu a mai fost recunoscut ca episcop, s-a retras din nou.

Sf. Grigorie din Nazianz, detaliu dintr-un mozaic din Capela Palatină, Palermo, Italia, sec. XII

Grigorie din Nisa, Sfântul ~

(335 d.Hr., Cezarea, Cappadocia, Asia Mică - 394 d.Hr., /?/; sărbătorit pe 9 martie)

Teolog și mistic al ortodoxiei răsăritene. Inițial profesor de retorică, s-a întors spre religie sub influența fratelui său, Vasile cel Mare. A fost uns episcop de Nisa în 372 d.Hr. Înlăturat de către opoziția ariană în 376 d.Hr., a fost reinstalat în 378 d.Hr., după moartea împăratului arian Valens. L-a sprijinit pe Grigorie din Nazianz și a devenit unul dintre principalii apărători ai doctrinei Sfintei Treimi. Printre scrierile sale se numără *Marea Cateheză*, o prezentare clasică a teologiei ortodoxe, care analizează locul tainelor în biserică. Platonician creștin, a împărtășit credința lui Origene care spera în mântuirea finală universală.

Grigorie Palamas, Sfântul

(11/14.11.1296, Constantinopol - 1359, Salonic, Imperiul Bizantin)

Preot ortodox. Din 1332, a fost principalul susținător al doctrinei mistice cunoscute sub denumirea isihasm, în cadrul căreia rugăciunile erau corelate cu diferite poziții ale corpului și cu o tehnică de control al respirației. Lucrarea *Triade în apărarea*

sfinților isihaști (1338) explică experiențele mistice care implică atât sufletul, cât și corpul. Opera *Cartea despre sfințenie* (1344) este cartea de căpătâi a misticismului bizantin. A fost numit episcop al orașului Salonic în 1347, iar în 1368 a fost canonizat, primind titlul de Părinte și doctor al Bisericii Ortodoxe.

Grijalva

Fluviu în SE Mexicului. Izvoarele sale se află în Sierra Madre, Guatemala, și în Sierra de Soconusco, din Mexic. Curge spre NV, prin statul Chiapas (regiune în care este cunoscut sub numele de Rìo Chiapa), apoi aproape paralel cu frontiera dintre statele Chiapas și Tabasco. Se îndreaptă spre N la Villahermosa și se varsă în golful Campeche, după ce parcurge cca 640 km. O porțiune este navigabilă pentru vasele cu pescaj mic.

Grillparzer, Franz

(15.01.1791, Viena, Imperiul Austriac - 21.01.1872, Viena)

Dramaturg austriac. Și-a petrecut o mare parte din viață ca funcționar al guvernului. Printre primele sale tragedii se numără *Strămoașa* (Die Ahnfrau, 1817), *Sappho* (1818) și *Lâna de aur* (Das goldene Vlies, 1821). *Valurile mării și ale iubirii* (Des Meeres und der Liebe Wellen, 1831) este considerată cea mai valoroasă tragedie a sa. O altă capodoperă este *Visul, o viață* (Der Traum, ein Leben, 1834), un Faust austriac. După moartea lui au mai fost descoperite alte trei tragedii printre manuscrisele sale. Deși cu întârziere, piesele sale au fost recunoscute drept cele mai valoroase opere ale scenei austriece.

Grimké, Sarah (Moore) *și* Grimké, Angelina (Emily)

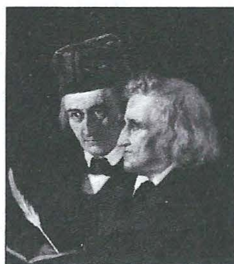
(26.11.1792, Charleston, Carolina de Sud, SUA - 23.12.1873, Hyde Park, Massachusetts; 20.02.1805, Charleston - 26.10.1879, Hyde Park)

Aboliționiste americane și susținătoare ale drepturilor femeilor. Deși cele două surori s-au născut într-o familie bogată, care folosea sclavii ca mână de lucru, și-au declarat convingerile aboliționiste încă din tinerețe. La mijlocul anilor 1820 au devenit quakere și s-au mutat în N. Din 1835, au scris scrisori și pamflete prin care le îndemnau pe femeile din S să-și folosească forța morală și să lupte împotriva sclaviei, ele însele eliberând sclavii care le fuseseră dați ca zestre de către mama lor. Au ținut discursuri referitoare la abolirea sclaviei în New England, fiind primele femei care au susținut Societatea Americană Împotriva Sclaviei. Au avut multe adepte care au militat pentru cauza aboliționistă și au devenit adevărate pioniere ale mișcării pentru drepturile femeilor. În 1838, Angelina s-a căsătorit cu Theodore Weld, ambele surori colaborând cu acesta.

Grimm, Jacob (Ludwig Carl) și Grimm, Wilhelm (Carl) *cunoscuți ca* Frații Grimm

(04.01.1785, Hanau, Hesse-Kassel - 20.09.1863, Berlin; 24.02.1786, Hanau - 16.12.1859, Berlin)

Folcloriști și filologi germani. Și-au petrecut cea mai mare parte a vieții ocupându-se cu cercetarea literară, în calitate de bibliotecari și profesori la universitățile din Göttingen și Berlin. Sunt celebri îndeosebi pentru *Basmele fraților Grimm* (Kinder-und Hausmärchen, 1812–1815), o culegere care conține 200 de basme, majoritatea preluate din surse orale, și care a stat la baza întemeierii științei folclorului. Atât împreună, cât și separat au scris multe alte studii și ediții erudite.

Jacob (dreapta) și Wilhelm Grimm, portret de Elisabeth Jerichau-Baumann, 1855; Galeria Națională, Berlin

MUZEUL DE STAT DIN BERLIN

Principala operă a lui Wilhelm este *Basmul eroic german* (Deutsche Heldensage, 1829). Lucrarea *Mitologia germană* (Deutsche Mythologie, 1835), scrisă de Jacob Grimm, a reprezentat un studiu amplu al credințelor și superstițiilor germane precreștine. Cuprinzătoarea *Gramatică germană* (Deutsche Grammatik, 1819–1837) a lui Jacob, care prezintă gramaticile tuturor limbilor germanice, elaborând principiul important cunoscut în prezent sub numele de legea lui Grimm, a devenit, de asemenea, o lucrare de referință. În anii 1840, frații au început să lucreze la *Dicționarul limbii germane* (Deutsches Wörterbuch), un vast dicționar istoric al limbii germane la care au lucrat mai multe generații de savanți și care rămâne cartea de căpătâi a genului.

grindă

În construcții, element orizontal amplasat de-a lungul unei deschideri și care susține o greutate. Greutatea poate fi un perete care este deasupra deschiderii (*vezi* sistemul stâlp și grindă), un nivel sau un acoperiș. Grinzile pot fi din lemn, din oțel sau din alte metale, din beton precomprimat și

armat, din plastic sau chiar din cărămizi cu armătură de oțel. Pentru o mai bună distribuție a greutății, grinzile de metal sunt construite în formă de I, având un mijloc vertical mai subțire și întărituri orizontale la capete, acolo unde presiunea este mai mare. Traversa este una dintre grinzile paralele, de dimensiuni reduse, ce susțin un etaj sau un acoperiș. *Vezi și* arc de boltă.

grindă cu zăbrele

În construcții, cadru structural fabricat de obicei din metal sau cherestea, care formează o serie de triunghiuri aflate în același plan. Zăbrelele (elementele grinzii) sunt supuse numai compresiei sau tensiunii. Piesele orizontale care formează părțile de sus și de jos ale grinzii se numesc tălpi, iar piesele oblice și cele verticale ce unesc tălpile sunt desemnate prin termenul bare de umplutură (montanți falși). Spre deosebire de boltă, grinda cu zăbrele nu exercită presiunea axială, ci doar verticală; pereții de susținere nu mai au nevoie de contraforți sau de îngroșare suplimentară. Grinzile cu zăbrele au fost folosite intens la astereala acoperișurilor și la poduri. Grinzile cu zăbrele din lemn au fost folosite probabil pentru prima oară la locuințe pe la 2500 î.Hr. Ulterior, lemnul a fost înlocuit cu fierul, iar acesta, la rândul său, cu oțelul.

grindă în consolă

Grindă suspendată sau alt element orizontal, susținut în unul sau mai multe puncte, dar nu la ambele capete. Unii ingineri fac distincția între o grindă în consolă, susținută doar la un capăt, și o grindă ieșită în afară, care oferă puncte de sprijin dincolo de unul dintre capete. Capătul liber, nesusținut, este capabil să suporte o greutate sau o suprafață, cum ar fi o dală de beton. Orice bârnă zidită, cu un capăt liber suspendat, formează o grindă în consolă, care poate susține un balcon, un baldachin, un acoperiș sau o parte a unei clădiri. Procedeul poate fi folosit la fel de eficient pentru construcții simple, cum sunt rafturile de cărți, sau pentru altele mai complexe, precum podurile.

grindină

Precipitație sub formă de bulgări sau bucăți de gheață, cu diametrul de 5 mm–10 cm. Grindina mică (numită și măzăriche) are un diametru mai mic de 5 mm. Grindina poate produce mari pagube clădirilor și recoltelor; dacă este destul de mare, poate fi periculoasă chiar și pentru animale. În timpul unei furtuni în partea central-vestică a SUA, au căzut bucăți de grindină cu diametrul de 15 cm. Grindina se întâlnește frecvent la latitudini medii și durează cca 15 minute. Astfel de precipitații apar, de regulă, după-amiaza și sunt însoțite de furtuni și descărcări electrice.

griot

Povestitor din triburile africane. Rolul său e de a păstra și de a transmite genealogiile și tradițiile orale ale tribului. Grioții erau de obicei unii dintre cei mai bătrâni oameni din trib. În zonele în care alfabetizarea este un privilegiu de care pot beneficia foarte puțini membri ai unei comunități, rolul unui griot, ca păstrător al culturii, este important și în prezent. De ex., în Senegal, griotul recită poeme sau spune povești despre războinici, apelând la propriile surse de inspirație.

gripă

Infecție virală acută a tractului respirator superior sau inferior. Virusurile gripale de tip A (cel mai răspândit), B și C produc simptome asemănătoare, dar infecția sau vaccinarea împotriva unuia dintre ele nu generează imunitate și împotriva celorlalte. Frisoanele, starea de oboseală și durerile musculare apar brusc. Temperatura crește rapid, ajungând până la 38–40°. Durerile musculare, abdominale și articulare pot fi însoțite de dureri în gât. Procesul de vindecare începe după trei sau patru zile, iar simptomele respiratorii sunt predominante. Tratamentul constă, în general, în repaus la pat, consum sporit de lichide și medicație antipiretică, cum ar fi aspirina. Gripa de tip A și B apare o dată la doi sau trei ani și are un ciclu de patru până la cinci ani, producând adeseori pandemii. Mortalitatea este de obicei scăzută și doar în cazuri rare (*vezi* marea epidemie de gripă din 1918–1919) poate atinge proporții uriașe. Cele mai multe decese apar în cazurile de pneumonie sau bronșită.

griqua

Populație din sec. XIX, formată din amestecul populației khoekhoe cu strămoși europeni, care a trăit în centrul Africii de Sud, la N de fluviul Orange. În 1861, forțată să-și vândă pământurile Statului Liber Orange, o ramură a acestei populații s-a mutat pe dealurile sudice de la Drakensberg. Această nouă casă a devenit Griqualand de Est. Alți locuitori ai ținutului, care trăiau lângă Kimberley, nu au avut probleme cu pământurile lor decât atunci când în zonă s-au descoperit diamante. Cu ajutorul

britanicilor, acest grup a rezistat absorbției sale în Statul Liber Orange. Griqualand de Vest a devenit teritoriu britanic în 1871, iar locuitorii săi, supuși britanici.

Gris, Juan *născut* José Victoriano González Pérez

(23.03.1887, Madrid, Spania - 11.05.1927, Boulogne-sur-Seine, Franța)

Pictor spaniol, care a lucrat la Paris. A studiat ingineria la Institutul de Arte și Meserii din Madrid (1902–1904). În 1906 a venit la Paris și a început să realizeze desene în stilul Art Nouveau, pentru diverse ziare. A aderat la mișcarea cubistă, fiind influențat de Pablo Picasso. În scurt timp și-a impus propria versiune a cubismului sintetic, un stil mai sever și mai calculat. Lucrările sale, îndeosebi naturi statice, sunt compoziții riguros geometrice. Tehnica sa includea utilizarea colajelor de hârtie. A realizat și sculpturi, ilustrații pentru cărți și costume pentru trupa Ballets Russes a lui Serghei Diaghilev.

grisaille

Tehnică în pictură, prin care o imagine este executată în întregime în tonuri de gri și este de obicei realizată astfel încât să producă iluzia unei sculpturi sau a unui relief. A fost utilizată mai ales de către pictorii flamanzi din sec. XV (de ex. la altarul din Gand (Gent) al lui Jan van Eyck, 1432). La sfârșitul sec. XVIII, a fost folosită pentru a imita sculpturile clasice, în decorația pereților și a plafoanelor. Uneori este utilizată pentru a obține stratul de sub culorile de ulei translucide. În sec. XVI, la Limoges, Franța, au apărut piesele din email pictat în grisaille. Tehnica a permis obținerea unui efect dramatic de lumini și umbre, precum și a unei senzații puternice de tridimensionalitate.

Vitraliu pictat în grisaille (pictură monocromă, creând impresia unui relief sau a unei sculpturi), detaliu din *Fereastra Celor Cinci Surori*, sec. XIII, Catedrala Sf. Petru, York, Anglia
COPYRIGHT SONIA HALLIDAY & LAURA LUSHINGTON

grizzly

Urs brun de talie mare care trăiește în America de Nord. Diferitele sale varietăți, inclusiv urșii bruni din Alaska, sunt considerate rase sau subspecii ale unei singure specii (*Ursus arctos*). În trecut, au existat peste 80 de varietăți răspândite în regiunile deschise din V Americii de Nord, din Mexic până în Alaska, dar numărul lor s-a micșorat. Urșii grizzly au umeri cocoșați, frunte înaltă și blană brună spre galben închis. Pot atinge cca 2,5 m lungime și 410 kg greutate. O varietate, ursul-kodiak, este cel mai mare carnivor terestru. Acesta are peste 3 m lungime și o greutate de 750 kg. Urșii grizzly se hrănesc cu vânat, pește, fructe și, uneori, cu iarbă. Câteodată atacă oamenii, iar vânătorii profesioniști îi consideră adevărate trofee.

urs-grizzly (*Ursus arctos horribilis*)
STEPHEN J. KRASEMANN/PETER ARNOLD, INC.

Groenlanda

Insulă autonomă din N Oceanului Atlantic, aparținând Danemarcei. Suprafața: 2 166 086 kmp; 57 100 loc. (2005). Centrul administrativ: Nuuk. Este cea mai mare insulă din lume (cu excepția Australiei). Două treimi din insulă se află în interiorul Cercului Polar Arctic; este dominată de imensa calotă glaciară a Groenlandei. Pescuitul este activitatea economică principală. Există și zăcăminte naturale, incluzând un mare zăcământ de aur descoperit în 1989. Peste patru cincimi din populație sunt băștinași din Groenlanda, în special de origine inuită (*vezi* eschimoși). Inuiții au traversat, probabil, NV Groenlandei venind din America de Nord, de-a lungul insulelor din Oceanul Arctic canadian, în perioada 4000 î.Hr.–1000 d.Hr. Norvegianul Erik cel Roșu a vizitat Groenlanda în 982 d.Hr.; fiul său, Leif Eriksson, a introdus aici creștinismul, în sec. XI. Groenlanda s-a aflat sub dublă dominație danezo-norvegiană începând cu sec. XIV. Așezările inițiale ale vikingilor au dispărut în sec. XV, dar Groenlanda a fost recolonizată de Danemarca în 1721. În 1776, Danemarca a interzis comerțul extern pe coasta Groenlandei; acesta a fost redeschis în 1950. În 1953, Groenlanda a devenit parte a regatului Danemarcei, iar în 1979 a devenit autonomă. La începutul sec. XXI, mișcarea pentru independență deplină a început să capete tot mai mult sprijin, ca și părerea oamenilor de știință potrivit căreia încălzirea globală accelerează topirea calotei glaciare a Groenlandei. (Vezi harta la pagina următoare).

Groenlandei, Calota glaciară a ~

Masă de gheață din Groenlanda. Acoperă cca 80% din insula Groenlanda și este cea mai mare masă de gheață din emisfera nordică, fiind depășită cantitativ doar de

Antarctica. Are o lungime de 2 350 km de la N la S și o lățime maximă de 1 094 km, în apropiere de extremitatea ei nordică. Grosimea medie este de cca 1 500 m. Calota de gheață are două puncte cu altitudine mare; vârful nordic, care are peste 3 000 m înălțime este punctul cel mai rece, aici gheața atingând grosimea maximă. Ca volum, reprezintă 12% din cantitatea de gheață a calotelor glaciare din întreaga lume. Dacă s-ar topi, nivelul mărilor ar crește cu 6 m.

Gromîko, Andrei (Andreevici)

(18.07.1909, Starîe Gromîki, Bielorusia, Imperiul Rus - 02.07.1989, Moscova, URSS)

Om politic sovietic, ministru de externe (1957–1985), președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS (1985–1988). Deși nu s-a identificat niciodată cu vreo grupare politică, a fost un talentat diplomat și orator. A fost ambasador în SUA în perioada 1943–1946, reprezentat al URSS în Consiliul de Securitate al ONU între 1946 și 1948, respectiv ambasador în Marea Britanie între 1952 și 1953. În 1957 a fost numit ministru de externe, poziție în care a activat pentru o lungă perioadă de timp și în care s-a impus prin calitățile sale de negociator. În 1985 a fost promovat în funcția de președinte, bucurându-se de un mare prestigiu, dar după venirea lui Mihail Gorbaciov la putere, autoritatea sa a scăzut.

Gropius, Walter (Adolph)

(18.05.1883, Berlin, Germania - 05.07.1969, Boston, Massachusetts, SUA)

Arhitect american de origine germană. Fiu al unui arhitect, a studiat la München și Berlin și a lucrat alături de Peter Behrens, din 1907. În 1919 a devenit director al Staatliches Bauhaus Weimar. A proiectat clădirea unei noi școli pentru Bauhaus când s-a mutat la Dessau (1925). Prin compoziția dinamică realizată în stilul internațional, prin planul asimetric, pereții albi netezi cu ferestre orizontale și acoperișul plat, această construcție a devenit un monument al mișcării moderniste. În 1934 a fugit din Germania în Marea Britanie, iar în 1937 a ajuns în SUA, unde a obținut un post la Universitatea Harvard. La Bauhaus, precum și în calitate de președinte (1938–1952) al Departamentului de Arhitectură de la Harvard, a proiectat un nou prototip de educație în domeniul designului, care a pus capăt supremației de aproape 200 de ani deținută de École des Beaux-Arts din Franța. Unul dintre cele mai importante crezuri ale sale era acela potrivit căruia orice abordare a designului – fie că este vorba de un scaun, o călătorie sau un oraș – trebuie făcută în același fel: în urma unui studiu sistematic al problemelor și nevoilor specifice pe care le implică, ținând

cont de materialele și tehnicile de construcție moderne, fără referință la formele sau stilurile anterioare.

Gros, Antoine-Jean

(16.03.1771, Paris, Franța - 26.06.1835, Paris)

Pictor francez. A fost îndrumat de tatăl său, un pictor de miniaturi, iar apoi de către Jacques Louis David, împreună cu care a studiat la Paris. În anii 1790 l-a însoțit pe Napoleon în campaniile sale, ca pictor oficial al bătăliilor. Forța dramatică a unor tablouri precum *Napoleon vizitându-i pe bolnavii de ciumă din Jaffa* (1804) i-a influențat pe Théodore Géricault și pe Eugène Delacroix. Când David a plecat în exil, după înfrângerea suferită de Napoleon, Gros a preluat studioul acestuia și a încercat să lucreze în stil neoclasic. Cele mai bune lucrări ale sale de după 1815 au fost portretele. Mereu bântuit de sentimentul eșecului, s-a sinucis aruncându-se în Sena. A fost o figură importantă în evoluția romantismului.

Gros Morne, Parcul Național ~

Parc național în Newfoundland, Canada. Se întinde pe 185 500 ha. A fost declarat parc național în 1973. Cuprinde Munții Long Range, iar numele său provine de la vârful Gros Morne, care are o altitudine de 806 m. Parcul mai cuprinde plaje, păduri, nisipuri mișcătoare și un estuar.

gros-ventres

(*în franceză*, burți mari)

Nume ce desemnează grupul de indieni nord-americani care trăiesc în zona central-nordică a Montanei, SUA, hidatsa, sau gros-ventres din Missouri, și atsina, sau gros-ventres din prerie (sau din Câmpii). Cunoscuți ca atsina, ei își spun ah-ah-nee-nin (oameni de lut alb). Gros-ventres sunt descendenți ai tribului arapaho, vorbitor de algonkin, de care se pare că s-au despărțit prin 1700; ei trăiau în regiunea care este astăzi N statului Montana, SUA, și regiunile învecinate din Canada. Se aseamănă din punct de vedere cultural cu indienii de câmpie. Împreună cu indienii assiniboin, au fost mutați în rezervația Fort Belknap, Montana. La recensământul din 2000 din SUA, cca 1 900 de persoane s-au declarat descendenți ai grupului gros-ventres. Denumirea gros-ventres a fost dată și indienilor hidatsa.

Gross, Michael

(n. 17.06.1964, Frankfurt am Main, Germania de Vest)

Înotător german. Are 2 m înălțime și este supranumit „albatrosul". A câștigat șase medalii olimpice (două de aur și două de argint în 1984, una de aur și una de bronz în 1988) și a stabilit recorduri mondiale la 200 m liber și 100 m fluture.

Gross, Samuel David

(08.07.1805, Easton, Pennsylvania, SUA - 06.05.1884, Philadelphia)

Chirurg, profesor de medicină și scriitor american. A fost ucenicul unui felcer din mediul rural înainte de a studia medicina. Cea mai apreciată lucrare a sa, *Elemente de anatomie patologică* (Elements of Pathological Anatomy, 1839), a fost prima de acest gen în domeniu. O inovație a fost și faptul că a sistematizat cunoștințele deținute până în momentul respectiv. *Sisteme de chirurgie* (System of Surgery, 2 vol., 1859) a avut o mare influență în chirurgia mondială. Lucrarea *Manual de chirurgie militară* (Manual of Military Surgery, 1861) a fost elaborată la cererea guvernului. De asemenea, a inventat multe instrumente chirurgicale. A fost portretizat în chip memorabil în capodopera lui Thomas Eakins, *Clinica Gross* (The Gross Clinic).

Grosseteste, Robert

(cca 1175, Suffolk, Anglia - 09.10.1253, Buckden, Buckinghamshire)

Episcop și savant englez. A introdus traducerile latine ale scrierilor grecești și arabe în filozofia și știința europeană. După ce a fost cancelar al Universității Oxford (cca 1215–1221), a fost lector de teologie al franciscanilor, asupra cărora a exercitat o mare influență. În calitate de episcop de Lincoln, începând cu 1235, a promovat trei direcții: prima consta în credința care punea accentul pe purificarea spirituală, a doua era o viziune centralizată, ierarhică asupra Bisericii, iar ultima susținea superioritatea Bisericii asupra statului.

Grossglockner

Cel mai înalt vârf din Austria, aflat în lanțul muntos Hohe Tauern din Alpi. Atinge o altitudine de 3 797 m și a fost escaladat pentru prima oară în 1800. Pe acest munte există ghețarul Pasterze, care are o lungime de 8 km și o lățime de 5 km. Sporturile de iarnă, alpinismul și peisajele deosebite fac din Grossglockner un punct de atracție turistică.

Grosvenor, Gilbert H(ovey)

(28.10.1875, Istanbul, Imperiul Otoman - 04.02.1966, insula Cape Breton, Nova Scotia, Canada)

Geograf, scriitor și editor american. A urmat cursurile Colegiului Amherst și a

fost angajat de Alexander Graham Bell, președintele National Geographic Society, pe postul de asistent redacțional al revistei societății. În calitate de redactor-șef al *National Geographic,* a transformat revista dintr-o publicație științifică într-o revistă interesantă, superb ilustrată și de mare circulație (1903–1954). În 1920 a fost ales președinte al societății. În revistă au fost publicate multe articole și fotografii ale sale. De asemenea, a scris o istorie a societății și alte lucrări, iar pentru o perioadă îndelungată a fost un puternic susținător al conservării și protejării vieții sălbatice.

Grosz, George *născut* Georg

(26.07.1893, Berlin, Germania de Vest – 06.07.1959, Berlinul de Vest)

Pictor, grafician și ilustrator american de origine germană. După ce a studiat arta la Dresda și Berlin, a realizat caricaturi pentru diferite reviste. În timpul Primului Război Mondial a făcut parte din armata germană; declarat inapt și eliberat din armată în 1917, s-a mutat într-o mansardă din Berlin și, până la sfârșitul războiului, a dezvoltat un stil grafic care combina formele expresive cu o acidă satiră socială. Modul dur în care a prezentat războiul a constituit una dintre cele mai acide critici sociale ale timpului. Între 1918 și 1920 a fost unul dintre cei mai importanți membri ai mișcării dada din Berlin. A devenit cunoscut pe plan internațional prin lucrările *Chipul clasei conducătoare* (1921) și *Ecce homo* (1922), dar și prin colecțiile de desene care ilustrează capitaliști lacomi, avantajele obținute de unii de pe urma războiului și decadența socială. În 1932 a emigrat în SUA, predând la New York's Art Students League. În același timp, a continuat să realizeze benzi desenate, nuduri și peisaje.

grotesc

În arhitectură și arta decorativă, decorație murală sau sculpturală care combină formele umane, animale și vegetale. Termenul derivă din italianul *grottesco* și se referă la încăperile subterane, ca niște grote *(grotte)*, unde au fost găsite astfel de ornamente, în timpul săpăturilor la clădiri romane către anul 1500. Stilul a reapărut în Italia, în vremea Renașterii, cucerind rapid Europa în sec. XVI. Apare foarte frecvent în decorația frescelor (pictate, sculptate sau turnate), până în sec. XIX.

Grotius, Hugo *născut* Huigh de Groot

(10.04.1583, Delft, Țările de Jos – 28.08.1645, Rostock, Mecklinburg-Schwerin)

Umanist, jurist și poet olandez. S-a înscris la Universitatea din Leiden la vârsta de 11 ani, iar în adolescență l-a însoțit pe Johan van Oldenbarnevelt în Franța, unde a rămas să studieze dreptul și unde a publicat o carte despre politică (1598). Numit istoriograf oficial al Țărilor de Jos, a scris istoria revoltei olandeze împotriva spaniolilor. S-a implicat treptat în politică, a conceput o pledoarie în favoarea drepturilor comerciale ale Companiei Indiilor de Est și a pledat pentru liberul acces pe ocean al tuturor statelor. A devenit procuror general al Olandei în 1607. Întemnițat în 1618, când protectorul său, Oldenbarnevelt, a fost executat de prințul Maurice, s-a refugiat la Paris în 1621 (unde a ajuns ascunzându-se într-un cufăr cu cărți). S-a reîntors în țară după zece ani, când se bucura deja de un mare prestigiu internațional. Opera sa juridică avansează ideea că națiunile depind unele de celelalte în virtutea legii naturale. Capodopera sa, *Despre legile războiului și păcii* (De jure belli ac pacis, 1625), este prima contribuție majoră care a ajutat la fondarea dreptului internațional modern și prezintă regulile care trebuie respectate în caz de război. S-a mai remarcat și ca traducător, publicând opere care au devenit clasice.

Hugo Grotius, detaliu dintr-un portret executat de Michiel Janszoon van Mierevelt; Muzeul Național, Amsterdam

Grotowski, Jerzy

(11.08.1933, Rzeszów, Polonia – 14.01.1999, Pontedera, Italia)

Regizor de teatru american de origine poloneză. În 1959 a fost admis la teatrul Laboratorul Polonez din Wroclaw, iar în 1965 a fondat o trupă permanentă. Teatrul Laboratorul a debutat în SUA cu spectacolul *Acropole* (1969). Au urmat *Făgăduința muntelui* (Undertaking Mountain, 1977) și *Făgăduința pământului* (Undertaking Earth, 1977–1978), când locuia deja în SUA. Cunoscut pentru ideile sale avangardiste, a încercat să creeze tensiunea dramatică prin confruntări emoționale între spectatori și actori. În cartea *Pentru o dramaturgie simplă* (Towards a Poor Theater, 1968) evidențiază rolul central al actorului și pledează pentru un decor cât mai simplu. A influențat curentele de teatru experimental, în special trupa The Living Theater.

Group Theatre

Companie de teatru din New York (1931–1941), fondată de Harold Clurman,

Cheryl Crawford și Lee Strasberg, pentru a pune în scenă piese americane cu mesaj social. Adoptând principiile dramatice ale metodei Stanislavski, compania – din care făceau parte actori și regizori precum Elia Kazan, Lee J. Cobb și Stella Adler – a pus în scenă *Poveste de succes* (Success Story, 1931), *Oameni în alb* (Men in White, 1933), *Așteptându-l pe Lefty* (Waiting for Lefty, 1935) și *Băiatul de aur* (Golden Boy, 1937) ale lui Clifford Odet, *Îngroapă morții* (Bury the Dead, 1936) a lui Irwin Shaw și *Inima mea e pe înălțimi* (My Heart's in the Highlands, 1939) a lui William Saroyan, precum și multe alte piese.

Grove, Andrew S.

(n. 02.09.1936, Budapesta, Ungaria)

Om de afaceri american de origine maghiară. A studiat la CCNY, după care, în 1963, și-a luat doctoratul la Universitatea Berkeley, California. După ce a lucrat la Fairchild Semiconductor în perioada 1963–1967, a contribuit la fondarea Intel Corp. în 1968. La Intel a fost președinte (1979–1997), director general (1987–1997) și președinte al comitetului executiv (din 1997). Îi este atribuit succesul enorm de care s-a bucurat compania. Începând cu 1991 a ținut cursuri la Universitatea Stanford. Deține drepturile de autor pentru câteva invenții din domeniul echipamentelor și tehnologiei semiconductorilor și este autorul câtorva cărți. În 1997, revista *Time* l-a desemnat „Omul anului".

Grove, Sir George

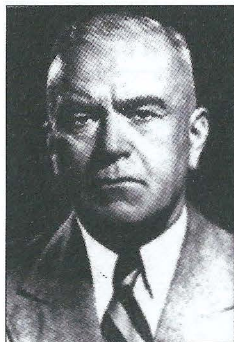
(13.08.1820, Londra, Anglia - 28.05.1900, Londra)

Muzicolog britanic. A studiat ingineria civilă și a construit faruri în Jamaica și Bermude. În 1852 a devenit secretar al Crystal Palace și a scris partituri pentru concertele de aici timp de 40 de ani. Contribuțiile sale însemnate la *Dicționarul Bibliei* al lui William Smith au fost urmate de înființarea Fondului pentru Explorarea Palestinei, în 1865. A fost redactor la *Macmillan Magazine* între 1868–1883. În 1873 a început să lucreze la celebrul său *Dicționar al muzicii și muzicienilor* (Dictionary of Music and Musicians), pe care l-a actualizat continuu, ajungând la 20 de volume în edițiile următoare. În prezent, aceasta este cea mai cunoscută enciclopedie de muzică din lume. A fost primul director al Colegiului Regal de Muzică (1883–1892); sub conducerea sa, Colegiul a devenit o instituție de un profesionalism desăvârșit, unde întotdeauna s-a pus accent pe practică.

Groza, Petru

(07.12.1884, Băcia, Hunedoara, România - 07.01.1958, București)

Avocat și om politic român, membru în mai multe guverne antebelice, dar și cel dintâi prim-ministru al regimului comunist. Fiu al unui preot ortodox, a fost elev la Colegiul Maghiar Reformat din Orăștie, apoi a făcut studii de drept și științe economice la Universitatea din Budapesta (1903), unde a obținut și doctoratul în drept. Avocat, a devenit membru al Partidului Național Român, participând activ la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918, și s-a înscris în Partidului Poporului (1920) înființat de Alexandru Averescu, deținând funcția de deputat (1922–1926). Ulterior, dezamăgit de politicile partidelor, s-a retras la Deva, unde s-a ocupat de averea familiei, ajungând să dețină numeroase moșii, fabrici, bănci, etc. În această perioadă a luat cunoștință de doctrina comunistă și a devenit președintele Frontului Plugarilor (1933–1953). Deși nu a fost niciodată înregimentat Partidului Comunist (sau muncitoresc), a ajuns premier al guvernului impus cu forța de sovietici (6 martie 1945), care a întreprins măsuri radicale de comunizare a României și care a marcat începutul procesului de lichidare a democrației (anihilarea partidelor politice, impunerea abdicării regelui Mihai I). În ultima perioadă a vieții (1952–1958) a fost președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, cea mai înaltă funcție în stat, dar având mai mult un caracter simbolic.

Petru Groza

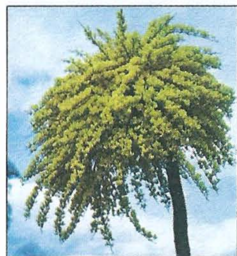
grozamă *sau* mătură

Arbust din familia leguminoaselor sau copaci mici din genul *Cytisus*, originari din regiunile temperate ale Europei și Asiei occidentale. Sunt cultivați pe scară largă, în special pentru florile lor atrăgătoare. Frunzele sunt compuse, formate din câte trei foliole. Florile, asemănătoare cu cele de mazăre, pot fi izolate sau dispuse în ciorchine, de culoare galbenă, roșie sau albă. Fructul este o păstaie plată. *C. scoparius* este una dintre speciile comune, un arbust cu flori de culoare galbenă aprins, deseori cultivat pentru controlarea eroziunii solului în

climatele umede. Mătura-măcelarului sau ghimpele (*Ruscus aculeatus*) este un arbust din familia *Liliaceae*, cu flori mici, alburii și fructe în formă de boabe roșii.

grozamă *sau* drobiță

Denumire comună pentru cele câteva specii de plante înrudite, genurile *Ulex* și *Genista*. Grozama-comună (*U. europaeus*) este un arbust leguminos spinos, cu flori galbene, originar din Europa și naturalizat în statele de pe malul Atlanticului și în insula Vancouver. Spinii mari, verzi și ramurile verzi ale grozamei-spaniole (*G. hispanica*), care provine din Spania și N Italiei, o fac să pară veșnic verde pe timp de iarnă. Ambele specii au flori galbene, cu aceeași formă ca și florile de mazăre, și se dezvoltă în soluri uscate.

grozamă (drobiță, salcâm galben) (*Cytisus beanii*)
VALERIE FINNIS

Grünewald, Matthias
născut Mathis Gothardt Neithardt *sau* Mathis Gothardt Nithart

(cca 1480, Würzburg, episcopatul Würzburg - aug. 1528, Halle, arhiepiscopatul Magdeburg)

Pictor german. Se cunosc puține informații despre tinerețea sa. Pe la 1509 era pictor de curte al arhiepiscopului din Mainz, unde și-a făcut o carieră de succes, pictând cu predilecție subiecte religioase. Către 1511 i s-a cerut să adauge două aripi noi la altarul *Înălțarea Fecioarei*, care fusese terminat recent de Albrecht Dürer. În 1515 a finalizat cea mai importantă lucrare care i-a fost încredințată, voleurile *Altarului Isenheim* de la mănăstirea antonită din S Alsaciei (în prezent la Muzeul Colmar din Franța). Considerată capodopera sa, această lucrare înfățișează niște figuri distorsionate, pe chipul cărora se citește o intensitate emoțională extremă. Culorile folosite sunt pastelate. Faldurile care se desfac și se strâng, asemeni pliurilor unui acordeon, reprezintă o emblemă a stilului său. Numai zece picturi și 35 de desene au supraviețuit. Spre deosebire de contemporanii săi, Grünewald nu a avut nici un discipol cunoscut și nu a realizat gravuri după creațiile sale. Cu toate acestea, picturile lui sunt printre cele mai importante din arta nord-europeană.

grup consultativ de experți

Institut, corporație sau grup organizat pentru cercetări interdisciplinare, de obicei pentru clienți guvernamentali sau comerciali. Proiectele pentru guvern sunt de obicei planuri politico-sociale și de apărare națională. Proiectele comerciale se referă la dezvoltarea și testarea noilor tehnologii și produse. Resursele de finanțare includ moșteniri, contracte, donații private și vânzări de informație. *Vezi și* Rand Corp.

grup de vârstă

Grup social organizat oficial, cuprinzând toți bărbații (sau femeile) de vârste apropiate. În societăți în care această practică are loc în mod tradițional (de ex., nuer în S Sudanului sau masai în Kenia și Tanzania), o persoană aparține, fie din naștere, fie de la o vârstă determinată, unui anumit grup de vârstă ce trece printr-o serie de stadii de viață sau categorii de vârstă, fiecare având un statut sau un rol politic ori social specific. *Vezi și* rit de inițiere; statut social.

grup etnic

Grup social sau categorie de populație care, în societățile mari, este individualizat și înrudit prin rasă, limbă, naționalitate sau cultură. Diversitatea etnică este un aspect important al societății contemporane complexe și reprezintă moștenirea perioadelor de cuceriri politice sau de migrație. Conceptul de stat-națiune îl exclude pe cel de diversitate etnică, iar statele-națiune au încercat adesea să elimine sau să îndepărteze grupurile etnice. În majoritatea națiunilor de astăzi există o formă de pluralism bazat de obicei pe o combinație de toleranță, interdependență și separatism. Conceptul de etnicitate este astăzi mai important ca oricând, fiind o consecință a răspândirii doctrinelor despre libertate, autodeterminare și democrație. *Vezi și* contact cultural; purificare etnică; etnocentrism; rasism.

grupare funcțională

În molecule, oricare dintre numeroasele combinații de atomi care participă ei înșiși la anumite reacții chimice, în multe cazuri influențând reactivitatea întregii molecule. Compușii organici sunt adesea clasificați în funcție de grupările funcționale pe care le conțin. Cele mai întâlnite grupări funcționale sunt gruparea hidroxil (—OH) în alcooli și fenoli; carboxil (—COOH) în acizii carboxilici; carbonil (—C=O) în aldehide, cetone, amide, acizi carboxilici, esteri și chinone; și nitro (—NO_2) și amino (—NH_2), în anumiți compuși organici ai azotului.

grupă de linkage

Genele dintr-un singur cromozom. Acestea sunt moștenite în grup; în procesul diviziunii celulare, ele acționează și se mișcă mai degrabă ca o unitate decât independent. Variațiile în interiorul grupelor de linkage pot avea loc dacă un cromozom se rupe, iar secțiunile se unesc cu cromozomul pereche, dacă el s-a rupt în aceleași locuri. Acest schimb de gene între cromozomi, denumit crossingover, are de obicei loc în timpul meiozei. Sex linkage se referă la tendința unei anumite caracteristici de a fi corelată cu sexul; printre caracteristicile umane legate de sexul individului se numără daltonismul și hemofilia.

grupă sangvină

Clasificare a sângelui după antigenele moștenite, asociate cu eritrocitele (celulele roșii ale sângelui). Cele mai obișnuite clasificări ale grupelor de sânge sunt grupele de sânge AB0 și grupele de sânge Rh. Fără identificarea acestora, transfuzia de sânge de la un donator incompatibil cu receptorul poate duce la distrugerea celulelor roșii sau la coagulare. Grupele de sânge ajută și la identificarea unor anomalii, precum eritroblastoza fetalis.

Grupul Celor Şapte

Grup de pictori canadieni, cu centrul la Toronto, promotori ai picturii peisagistice (în special peisaje din N Ontario) și ai creării unui stil național. Mai mulți viitori membri s-au întâlnit în 1913, pe când lucrau ca artiști comerciali în Toronto, și și-au luat numele cu ocazia unei expoziții de grup din 1920. Membrii fondatori au fost J.E.H. MacDonald (1873–1932), Lawren S. Harris, Arthur Lismer, F.H. Varley, Franklin Carmichael, Frank H. Johnson și Alexander Young Jackson. Grupul a avut o influență deosebită în anii 1920–1930. În 1933, numele s-a schimbat în Grupul Pictorilor Canadieni.

Grupul Islamic Armat /Groupe Islamique Armée (GIA)/

Grup militant algerian. A luat ființă în 1992, după ce guvernul a anulat rezultatele alegerilor din 1991, care anunțau victoria Frontului Salvării Islamice. Forța grupului a crescut mult prin cooptarea a numeroși islamiști algerieni, veterani ai războiului din Afghanistan (1978–1992). GIA a început o serie de atacuri armate violente împotriva guvernului și străinilor din Algeria și a fost acuzat de masacrarea civililor, deși existau voci care susțineau că multe asemenea atrocități au fost comise de agenți ai serviciilor secrete și de formațiuni militare speciale. A fost, de asemenea, implicat în atacuri peste graniță (în special în Franța) și este în strânsă legătură cu grupări islamiste din întreaga lume. Forța GIA este estimată de la câteva sute până la câteva mii de luptători.

grupul local de galaxii

Grup de cca 40 de galaxii, din care face parte și galaxia Calea Lactee. Aproape jumătate sunt galaxii eliptice pitice, însă cele mai mari, în număr de șase, reprezintă galaxii spirală sau neregulate. Atracția gravitațională reciprocă le împiedică să se separe. Sistemul Calea Lactee se află în apropierea unei extremități a grupului; marea galaxie Andromeda este în apropierea celeilalte extremități, la cca două milioane de ani-lumină distanță.

GTE Corp. *anterior (1959-1982)* General Telephone and Electronics Corp.

Holding care a existat în SUA, format din câteva firme de telefonie națională și internațională. Oferă servicii de telefonie în special în zonele rurale și fabrică echipamente electronice. Compania a luat ființă în 1926, sub numele de Associated Telephone Utilities, prin fuzionarea mai multor companii telefonice. A dat faliment în timpul Marii Depresiuni. A intrat în reorganizare sub numele de General Telephone. În anii 1950, a început să fabrice echipamente electronice de telefonie, fuzionând cu Sylvania Electronics în 1958. GTE și Bell Atlantic (una dintre filialele Bell) au fuzionat și au format Verizon Communications în 2000.

Gtsang, dinastia ~

(1565?-1642)

Ultima casă domnitoare laică din Tibet. Regii Gtsang s-au aliat cu ordinul budist karma-pa împotriva ordinului reformat dge-lugs-pa. Acesta din urmă s-a bucurat de susținerea hanului mongol Altan, iar conducătorii Gtsang au fost detronați în cele din urmă, în 1642, deși au atacat capitala rivală Lhasa. Conducerea i-a fost încredințată lui dalai lama, sprijinit de mongoli.

Guacanayabo

Golf din Marea Caraibilor situat în SE Cubei. Are forma unei potcoave și se întinde de pe coasta de S a provinciei Camagüey, pe o lungime de 110 km, până pe țărmul de S al provinciei Granma. Apa

nu este adâncă, iar în zonă există multe recife de corali; Manzanillo este cel mai important port.

Guadalajara

Oraș, 1 646 183 loc., în zona metropolitană 3 677 531 (2000), centrul administrativ al statului Jalisco din partea central-vestică a Mexicului. Este al doilea oraș ca mărime din Mexic și se află în apropiere de Rio Grande de Santiago, la o altitudine de 1 567 m. Întemeiat de spanioli în 1531, a fost strămutat de câteva ori din cauza atacurilor indienilor. În 1810 a fost ocupat pentru scurt timp de Miguel Hidalgo. În 1940 a devenit un important centru industrial, cu un comerț agricol dezvoltat. Palatul guvernatorului, început în 1743, este un exemplu clasic al arhitecturii hispano-mexicane. În Guadalajara se află două universități.

Guadalcanal

Insulă. Suprafața: 5 358 kmp, în arhipelagul Solomon din Pacificul de Sud. Este cea mai mare insulă a arhipelagului. Cele mai importante sectoare economice sunt pescuitul și agricultura. Exploatarea aurului a început în anii 1990. A fost explorată de spanioli în sec. XVI și de englezi la sfârșitul sec. XVIII; în 1893 a fost anexată de britanici ca parte a protectoratului din arhipelagul Solomon. În Al Doilea Război Mondial a fost scena unor lupte îndelungate între trupele americane și japoneze (1942–1943), Aliații reușind să captureze o bază aeriană japoneză din zonă. În regiune au avut loc și câteva bătălii navale. După Al Doilea Război Mondial, tensiunile etnice dintre locuitorii insulei Guadalcanal și emigranții veniți de pe insula vecină, Malaita, s-au întețit. După ce insulele și-au câștigat independența față de Marea Britanie, în 1978, insula a fost zguduită de dispute etnice, violențe și greve la sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI.

Guadalquivir *în arabă* Wadi al-Kabir *anterior* Baetis

Fluviu din S Spaniei. Izvorăște din munții provinciei Jaén, curge spre V, parcurgând 657 km, și se varsă în golful Cádiz. Este cel de-al doilea fluviu ca mărime din Spania. Flora de pe malurile sale este una dintre cele mai variate din Europa, fiind formată atât din speciile de plante de pe continent, cât și din aproape toate plantele din Africa de Nord. Fauna cuprinde o mare diversitate de specii europene și nord-africane.

Guadalupe

Oraș, 669 842 loc. (2000), situat în centrul statului Nuevo León, în NE Mexicului. Se află la o altitudine de 205 m deasupra nivelului mării, fiind situat pe malul râului Santa Catarina, la E de Monterrey. Este centrul comercial al unei regiuni agricole.

Guadalupe Hidalgo, Tratatul de la ~

(2 februarie 1848)

Tratat încheiat la sfârșitul Războiului Mexican dintre SUA și Mexic, numit astfel după cartierul din Ciudad de México unde a fost semnat. A stabilit granița americano-mexicană pe râurile Rio Grande și Gila. Cu 15 milioane de dolari, SUA a cumpărat mai mult de 1,36 milioane kmp de teren și a acceptat să rezolve situația daunelor, evaluate la 3 milioane de dolari, pretinse de cetățenii americani de la statul mexican. Tratatul a dus la izbucnirea războaielor civile în cele două state, provocându-le mexicanilor un sentiment de nesiguranță în privința viitorului țării lor și relansând chestiunea extinderii sclaviei în teritoriile vaste cumpărate de SUA.

Guadalupe Mountains, Parcul Național ~

Parc național din V Texasului, SUA, situat la E de El Paso. Înființat în 1972, ocupă 34 998 ha. Are în centru două vârfuri: Guadalupe, cu o înălțime de 2 667 m, și El Capitan, cu o altitudine de 2 462 m. Parcul este de mare interes geologic, aici existând și un important recif de calcar, datând încă din Permian.

Guadelupa *sau* Guadeloupe

Teritoriu francez de peste mări, din E Indiilor de Vest, 448 000 loc. (2005). Capitala: Basse-Terre (fondat în 1643). Format din insulele Basse-Terre și Grande-Terre, precum și din alte insule mai mici, se întinde pe 1 780 kmp. Pointe-à-Pitre din Grande-Terre este cea mai mare zonă urbană, cel mai important port și nod comercial. St. Barthélemy și două treimi din partea nordică a Saint-Martin sunt teritorii depinzând de Pointe-à-Pitre, situate la 240 km spre NV de Guadelupa. Pădurile și culturile de pomi, cum ar fi arborele de cafea, se află în număr mare în munții din Basse-Terre, în timp ce trestia de zahăr este cultivată pe Grande-Terre. Înainte de 1674, când insulele au fost anexate Franței, indienii carib nu au avut contacte cu spaniolii sau cu francezii. Britanicii au ocupat Guadelupa pentru scurte perioade, în sec. XVIII–XIX; insulele au devenit în mod oficial teritorii franceze în 1816. În

1946 au format un departament francez. În ultimele decenii, turismul a reprezentat o ramură economică importantă.

Guadiana

Râu din Spania și Portugalia. Unul dintre cele mai lungi cursuri de apă din Peninsula Iberică, cu un traseu de 778 km, străbătând partea central-sudică a Spaniei și de SE a Portugaliei, formând porțiuni de graniță până la golful Cádiz. Izvorăște din munții din provincia spaniolă Cuenca; la V de Daimiel formează mlaștinile numite Ojos del Guadiana (*în spaniolă*, ochii Guadianei), un veritabil sanctuar al păsărilor sălbatice. În cursul său către V, formează o serie de trecători prin Munții Toledo, unde se află astăzi câteva baraje cu hidrocentrale.

Guam

Cea mai mare și cea mai sudică insulă din arhipelagul Marianelor, Micronezia, Oceanul Pacific de V. Suprafața: 561 kmp; 170 000 loc. (2005). Centrul administrativ: Agana. Teritoriul Guam este alcătuit dintr-un podiș în N și un lanț de dealuri vulcanice în S. Băștinașii se numesc chamorro, sunt de origine malaysiano-indoneziană și sunt amestecați cu spanioli, filipinezi și mexicani. Engleza este limba oficială, dar se vorbește și chamorro. Probabil vizitată de Fernando Magellan în 1521, insula a intrat sub dominația spaniolilor, fiind stăpânită de aceștia timp de două secole. A fost cedată SUA după Războiul hispano-american din 1898. În Al Doilea Război Mondial, insula a fost ocupată de japonezi (1941–1944). Ulterior, a devenit o importantă bază aeriană și navală a SUA. Din 1950 a devenit teritoriu american administrat de Departamentul Afacerilor Interne. Alături de turism, baza aeriană și cea navală contribuie la economia locală.

Guan Hanqing *sau* Kuan Han-ch'ing

(1241?, Dadu, China - 1320?, China)

Dramaturg chinez. A fost membru al unei bresle a scriitorilor care scriau piese pentru trupele de teatru; în operele sale a prezentat evenimente cotidiene și a portretizat femeile din clasa socială inferioară într-o manieră plină de condescendență. A scris peste 60 de piese, din care s-au păstrat numai 14, precum *Nedreptatea făcută lui Dou E* (Dou E Yuan), *Visul fluturelui* (Hudie Meng) și *Salvarea desfrânatei* (Jiu Fengchang).

Guan Yu *sau* Kuan Yü

(m. 219)

Erou militar din perioada celor trei regate (sec. III d.Hr.), care și-a început cariera ca gardă de corp a lui Liu Bei, fondatorul unuia dintre cele trei regate. A fost prins și executat, dar faima și popularitatea sa au continuat să crească. Conducătorii chinezi i-au onorat tot mai mult amintirea, iar în 1594 a fost canonizat ca zeu al războiului și protector al Chinei. Mii de temple au fost construite în cinstea lui. Cultul său s-a răspândit și în Coreea în sec. XVII, considerându-se că este cel care a salvat țara de invazia japoneză.

guanaco

Specie de lamă din America de Sud (*Lama guanacoe*), cu trup zvelt (*vezi* alpaca). Guanaco are gât și picioare lungi, coadă scurtă și urechi mari, ascuțite. Trăiește în grupuri mici, formate mai mult din femele și de obicei conduse de un mascul. Se hrănește cu iarbă sau cu alte plante și este răspândită de-a lungul Anzilor, de la limita zăpezilor veșnice până la nivelul mării, din Perú și Bolivia până în Țara de Foc. Adulții au o înălțime maximă de 110 cm la greabăn. Au părul cafeniu-deschis pe spate și alb pe partea ventrală, capul fiind cenușiu. Puful puilor este folosit ca materie primă în industria textilă, iar pieile de guanaco sunt valorificate în industria blănurilor.

Guanajuato

Oraș, 74 874 loc. (2000), centrul administrativ al statului cu același nume din Mexic. Se află la o altitudine de 2 050 m deasupra nivelului mării. Întemeiat în 1554, este un oraș colonial spaniol clasic. Unul dintre cele mai mari centre de exploatare a argintului din sec. XVI, orașul face dovada bogățiilor pe care le posedă expunându-le în biserici, multe dintre acestea datând din sec. XVII. În 1810 a fost primul oraș important cucerit de conducătorul revoluționarilor, Miguel Hidalgo. Ulterior a intrat în declin, însă a început să prospere în anii 1930, odată cu dezvoltarea turismului și cu acordarea de ajutoare federale pentru agricultură și minerit. Aici se află Universitatea din Guanajuato (1945).

Guanajuato

Stat din centrul Mexicului. Suprafața: 30 491 kmp; 4 663 032 loc. (2000). Centrul administrativ: Guanajuato. Este situat în podișul interior. Partea de N este predominant montană, în timp ce în S se află câmpii fertile, unde se practică agricultura. Statul este traversat de câteva cursuri de apă, precum Lerma. Prima așezare spaniolă a fost San Miguel de Allende (1542). În perioada colonială era o regiune importantă pentru exploatarea argintului. Regiunea a

devenit stat în 1824. Principala activitate economică rămâne mineritul (se extrag aur, argint, cositor, plumb și opal).

Guangdong *sau* Kuang-tung

Provincie situată în extremitatea sudică a Chinei continentale. Suprafața: 197 100 kmp; 86 420 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Guangzhou (Canton). Se învecinează la S cu Marea Chinei, iar de-a lungul coastelor sale se află Hong Kong și Macao; se mai învecinează cu proviinciile Fujian, Jiangxi și Hunan și cu regiunea autonomă Guangxi. A fost anexată Imperiului Chinez pentru prima dată în 222 î.Hr. Între sec. XVI–XVII, comerțul maritim prin Guangzhou a dus la o creștere demografică. A fost centrul contrabandei cu opiu cu Marea Britanie, ceea ce a dus la izbucnirea Primului Război al Opiului în 1841. Regiunea Kowloon a fost cedată Marii Britanii în 1860, iar Macao a revenit Portugaliei în 1887; ambele regiuni au fost retrocedate Chinei în anii 1990. Din 1912, Guangdong a fost cartierul general al naționaliștilor conduși de Sun Yat-Sen. Trupele japoneze au ocupat provincia între 1938–1945. Contactele externe au influențat economia și mentalitatea populației din zonă, provincia diferențiindu-se astfel de restul Chinei.

Guangwudi
sau Kuang-wu ti *născut* Liu Xiu

(cca 5 î.Hr. - 57 d.Hr., Luoyang, China)

Împărat chinez care a restaurat dinastia Han după scurta perioadă de conducere a dinastiei Xin (9–25 d.Hr.), fondată de uzurpatorul Wang Mang. Dinastia Han restaurată se mai numește și dinastia Han târzie sau de Est. În timpul domniei sale, Guangwudi și-a consolidat poziția, înăbușind numeroase revolte, precum răscoala Sprâncenelor Roșii.

Guangxi *sau* Kuang-hsi
tradițional Kwangsi *denumire completă* Regiunea Autonomă Guangxi

Regiune autonomă din SE Chinei. Suprafața: 220 400 kmp; 44 890 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Nanning. Situată în golful Tonkin, se învecinează cu Vietnam și cu proviinciile Guang Dong, Hunan, Guizhoo și Yunnan. Are un relief format în mare parte din dealuri și din văile unor râuri, zone propice culturilor de orez. Primele atestări istorice datează din 45 î.Hr., iar actualul nume se păstrează din vremea dinastiei Yuan (1279). La începutul sec. XX, împreună cu Guangdong, a devenit cartierul general al naționaliștilor conduși de Sun Yat-Sen. Ulterior, conducătorii locali au format grupul Guangxi, pentru a se împotrivi lui Jiang Jieshi, care însă le-a înăbușit revolta în 1929. Guangxi a devenit provincie a Republicii Populare Chineze în 1949, iar în 1958 s-a transformat în Regiunea Autonomă Zhuang din Guangxi. Este recunoscută pentru agricultura sa, aici aflându-se și importante resurse pentru industria lemnului.

Guangzhou *sau* Kuang-chou *sau* Canton

Oraș, centrul administrativ al provinciei chineze Guangdong, 4 653 131 loc. (2003). Situat pe râul Zhu, la o distanță de 130 km de mare, este cel mai important port din S Chinei. Anexat Imperiului Chinez în sec. III î.Hr., a devenit un oraș important în vremea dinastiei Ming. Fiind primul port chinezesc care a primit navele străine, a fost vizitat de negustorii arabi și hinduși, iar în sec. XVI, și de portughezi. Englezii au ajuns în regiune la sfârșitul sec. XVII, fiind urmați de francezi și olandezi. Rezistența orașului care se opunea contrabandei cu opiu cu Marea Britanie a declanșat un război (1839–1842). În perioada 1856–1861 s-a aflat sub ocupație britanică și franceză. În sec. XIX a fost locul din care s-au răspândit ideile naționaliste vehiculate de Guomindan. A fost bombardat și apoi ocupat de japonezi între 1938 și 1945. Odată cu dezvoltarea industriei și cu deschiderea Chinei comuniste către Occident, în 1984, orașul a devenit una dintre zonele deschise investițiilor străine. Este unul dintre cele mai mari orașe ale Chinei, iar dezvoltarea economică s-a resimțit permanent.

guanină

Compus organic din familia purinei, numit adesea bază, format din două inele alcătuite din atomi de azot și carbon și dintr-un amino grup. Apare sub forme combinate în multe molecule biologice importante, în special acizii nucleici, și în forme libere sau combinate în diferite resurse naturale, cum ar fi guano, sfecla de zahăr, drojdia și solzii de pește. Baza sa complementară din ADN este citozina. Guanina sau corespondenții săi, nucleozina și nucleotida, pot fi produse din acizii nucleici prin diverse tehnici de hidroliză.

guano

Depozite de excremente și resturi lăsate de păsări, lilieci și foci. Este foarte apreciat ca îngrășământ. Guano de pasăre se găsește în special în insulele situate în largul coastelor

din Perú, Baja California și Africa, foarte populate de cormorani, pelicani și gâște de mare. Guano de liliac se găsește în peșterile din toată lumea, iar straturile de guano de focă s-au adunat până la mari adâncimi pe insulele din NV Perú. În comparație cu guano de pasăre, guano de lilieci și de foci nu este la fel de eficient ca îngrășământ.

Guantánamo

Oraș, 207 796 loc. (1994), centru administrativ al provinciei Guantánamo din E Cubei. Situat în munți, la o distanță de 34 km N de strategicul golf Guantánamo, orașul a fost întemeiat în 1819. Refugiații francezi din Haiti au contribuit la colonizarea regiunii, iar influența lor se face remarcată prin multe elemente culturale specifice, cum este cazul arhitecturii. Catalanii se numără printre primii coloniști. Este centrul unei regiuni agricole în care se cultivă trestia de zahăr și arborele de cafea.

Guantánamo

Golf din Marea Caraibilor, situat în SE Cubei. Este unul dintre cele mai mari golfuri din lume: portul are o lățime de cca 9 km și o lungime de 19 km. Importanța sa strategică a fost recunoscută în timpul Războiului hispano-american, când trupele americane au acostat pe insulă, în 1898. În 1903, în această zonă s-a înființat o bază navală americană, care a continuat să funcționeze chiar și după ce, în 1959, au izbucnit ostilitățile între cele două țări. Din 2002, baza a servit ca lagăr pentru militanții islamiști.

Guaporé *sau* Iténez

Râu din partea central-vestică a Americii de Sud. Izvorăște din SV Braziliei (unde este cunoscut sub numele Iténez), curge spre NV și trece pe lângă orașul Mato Grosso. Își continuă cursul spre N, formând granița dintre Bolivia și Brazilia, după care se varsă în râul Mamoré, mai sus de orașul Guajará-Mirim, Brazilia. Este navigabil pe întreg cursul său de 1 749 km. Spre deosebire de râul Mamoré, care are apă aluvionară, Guaporé are o apă neobișnuit de limpede; chiar și la câțiva kilometri înainte de joncțiunea celor două râuri, apele acestora au nuanțe diferite.

guarani

Grup de indieni sud-americani care au locuit în E statului Paraguay și în regiunile adiacente din Brazilia, Bolivia și Argentina. Erau cca cinci milioane la începutul sec. XXI. Băștinașii guarani erau războinici. În timpul luptelor luau prizonieri pe care obișnuiau să-i sacrifice (unele legende spun că îi și mâncau). Din cauza muncilor agricole primitive, erau nevoiți să-și mute așezările o dată la câțiva ani. Populația rurală de astăzi a zonei este formată din descendenții femeilor guarani care s-au căsătorit cu fermierii spanioli. Deși au mai rămas doar câteva mici comunități veritabile de guarani, în Paraguay influențele culturii lor persistă încă, iar majoritatea țăranilor care trăiesc de-a lungul râului Paraguay, până în apropiere de Asunción, vorbesc guarani, modificată mult de contactul cu limba spaniolă. Cei mai mulți locuitori din Paraguay vorbesc și înțeleg mai degrabă guarani decât spaniola.

Guardi, Francesco

(1712, Veneția - 1793, Veneția)

Pictor peisagist italian. A lucrat într-un atelier prosper din Veneția, împreună cu cei doi frați ai săi. Sora lor s-a căsătorit cu Giovanni Battista Tiepolo. În anii 1750, Francesco picta „vedute" (*în italiană*, vederi) ale Veneției. Numeroasele sale impresii picturale romantice nu au atins popularitatea înregistrărilor arhitecturale aproape fotografice ale lui Canaletto. Din acest motiv, operele lui Guardi au fost apreciate abia după apariția impresionismului.

Guardian, The ~

Cotidian de mare tiraj, publicat la Londra și la Manchester și considerat unul dintre cele mai bune ziare din Marea Britanie. Fondat în 1821 ca săptămânal, sub numele de *Manchester Guardian*, a devenit cotidian în 1855; o sută de ani mai târziu, s-a renunțat la cuvântul „Manchester" din titlu, iar publicația a ajuns un cotidian național renumit și peste hotare. Sponsorizat de un trust cu mari resurse financiare, ziarul a avut întotdeauna o politică editorială liberală independentă și a abordat în profunzime informații dintr-o gamă largă de domenii.

Guare, John

(n. 05.02.1938, New York, New York, SUA)

Dramaturg american. După absolvirea Institutului Dramatic Yale, a început să pună în scenă, la New York, piese scurte. În 1971 a fost apreciat pentru *Casa frunzelor albastre* (The House of Blue Leaves). Pentru *Doi nobili din Verona* (Two Gentlemen of Verona, 1972, cu Mel Shapiro), o versiune rock-muzicală a comediei lui William Shakespeare, a primit Premiul Tony și Premiul New York Drama Critics Circle.

Printre ultimele sale opere se numără *Șase grade ale separării* (Six Degrees of Separation, 1990; ecranizată în 1993) și *Patru babuini adorând soarele* (Four Baboons Adoring the Sun, 1992).

Guarini, (Giovanni) Battista

(10.12.1538, Ferrara, Italia - 07.10.1612, Veneţia)

Poet italian. În 1567 a intrat în serviciul lui Alfonso II, duce de Ferrara, în calitate de curtean și diplomat. În 1579 a luat locul prietenului său, Torquato Tasso, ca poet de curte. Alături de Tasso, este considerat întemeietorul genului dramei pastorale. S-a retras din funcție în 1582 și a scris cea mai cunoscută operă a sa, *Un păstor credincios* (Il pastor fido, 1590), o dramă pastorală care a devenit una dintre cele mai cunoscute și mai traduse scrieri ale timpului.

Guarneri, Andrea

Fabricant italian de instrumente muzicale. A fost ucenicul lui Nicolò Amati între 1641–1654 *(vezi* familia Amati). Și-a înființat propriul atelier la Cremona și a fabricat viole, violoncele și viori. Fiii săi, Pietro (1655–1720) și Giuseppe (1666–1740?) au lucrat împreună cu tatăl lor. În 1683, Pietro s-a mutat la Mantova și și-a început propria afacere, însă a fabricat puține instrumente. În 1698, când tatăl său a murit, Giuseppe a moștenit atelierul lui din Cremona. În timpul vieții, faima i-a fost umbrită de cea a lui Antonio Stradivarius, dar viorile și violoncelele sale sunt foarte apreciate în prezent. Fiii săi, Pietro (1695–1762) și Bartolomeo (1698–1744), au fost și ei fabricanți de instrumente; Bartolomeo, cunoscut și sub numele de Guarneri del Gèsu, a fost unul dintre cei mai buni fabricanți de instrumente muzicale din lume. Viorile fabricate de el reflectă atât influența tatălui său, cât și pe cea a lui Stradivarius, fiind celebre pentru sunetul lor pătrunzător.

guașă

Acuarelă opacă. Cunoscută și ca o culoare pentru afișe, culoarea designerilor și culoarea pentru body painting, guașa diferă de acuarela transparentă prin faptul că pigmenții ei sunt uniți printr-un lipici lichid, utilizat ca diluant. Adăugarea pigmentului alb deschide tonalitatea și creează opacitate. După uscarea guașei se obține o suprafață mată și, dacă se dorește, fără urme vizibile de pensulă. Poate fi aplicată în strat subțire sau gros. Guașele dispun de o mare varietate de culori, inclusiv pigmenți fluorescenți și metalici. Aspectul velurat și liniile clare specifice multor miniaturi indiene și islamice sunt create prin folosirea guașei; se utilizează și la decorarea paravanelor și a evantaielor. Au fost folosite de artiști moderni precum George Rouault și Paul Klee.

Guatemala

Oraș, 823 301 loc. (1994), 3 119 000 loc. în regiunea metropolitană (1999), capitala statului Guatemala. Cel mai mare oraș din America Centrală, este situat în podișul central, la o altitudine de 1 493 m. Fondat în 1776, a devenit capitala căpităniei generale a Guatemalei, în locul orașului Antigua Guatemala, care fusese devastat de cutremur. După proclamarea independenței față de Spania, a fost capitala provinciei Americii Centrale sub Imperiul Mexican, condus de Agustin de Iturbide, după care a devenit capitala Republicii Guatemala. Este centrul politic, social, cultural și economic al țării. Aici se află Universitatea San Carlos din Guatemala (1676). Printre muzeele sale se numără Muzeul Național Arheologic, cu colecții valoroase de obiecte tradiționale maya. Orașul modern a fost în mare parte reconstruit după cutremurele din 1917–1918. A suferit distrugeri masive din nou, în 1976.

Guatemala

denumire oficială **Republica Guatemala**

Stat din America Centrală. Suprafața: 109 117 kmp; 12 599 000 loc. (2005). Capitala: Guatemala. Metișii reprezintă cca trei cincimi din populație. Majoritatea celor rămași sunt indieni americani. Limba oficială: spaniola. Religia: creștinism (romano-catolic și protestant). Moneda: quetzal. Guatemala are câmpii întinse în regiunea Petén a peninsulei Yucatán și a litoralului caraibian din N. Munții reprezintă aproape jumătate din totalul suprafeței și traversează țara aprox. prin partea mediană a acesteia. Pădurile tropicale nordice din Petén sunt bogate în lemn prețios și cauciuc. Țara are o economie de piață în curs de dezvoltare, bazată în special pe agricultură, și este principalul producător de cafea din America Centrală. Este o republică cu un singur for legislativ; șeful statului și al guvernului este președintele. Pornind de la satele simple de agricultori care datează din 2500 î.Hr., populația maya din Guatemala și Yucatán a făurit o civilizație impresionantă. Centrul său se afla în N regiunii Petén, unde se găsesc cele mai vechi monumente funerare maya și centrul de ceremonii Tikal. Civilizația maya a decăzut după 900 d.Hr., iar în 1523, spaniolii

au început să-i subjuge pe urmașii acesteia. Coloniile din America Centrală și-au proclamat independența față de Spania în orașul Guatemala, în 1821, Guatemala fiind anexată Imperiului Mexican până la prăbușirea acestuia din 1823. În 1839, Guatemala a devenit o republică independentă, condusă de o serie de dictatori care au deținut puterea pe aproape tot parcursul secolului următor. În 1945 a venit la putere o coaliție liberal-democrată care a instituit reforme radicale. În 1954, guvernul american a invadat Guatemala, ca răspuns la încercările puterii locale de a expropria anumiți cetățeni americani proprietari de terenuri (*vezi* United Fruit Co.). În anii următori, revoluția socială din Guatemala a luat sfârșit, majoritatea reformelor fiind anulate. Viața politică a Guatemalei a fost marcată de instabilitate acută și violențe. Conflictele aprige s-au soldat cu 200 000 de victime. Cele mai multe au fost puse pe seama forțelor guvernamentale. Alte câteva mii de oameni au murit în 1976, când țara a fost devastată de un cutremur puternic. În 1991, Guatemala a renunțat la pretențiile de suzeranitate asupra statului Belize, cele două țări stabilind relații diplomatice. A continuat să fie scena unor violențe în timp ce trupele de gherilă încercau să preia puterea. În 1996 a fost încheiat un tratat de pace, dar violențele politice, inclusiv răpirile și asasinatele, au continuat și în sec. XX.

guava

Denumire comună pentru numeroasele specii de arbori și arbuști din genul *Psidium* (familia *Mirtaceae*), răspândiți în regiunea tropicală din cele două Americi. Cele două specii importante sunt guava comună (*P. guajava*) și guava-căpșună (*P. littorale* sau *P. cattleianum*). Miezul dulce al fructului guavei comune are o aromă de mosc, uneori înțepătoare. Miezul fructului guavei-căpșună are un gust asemănător cu al căpșunei. Din guava se prepară gemuri, dulcețuri și conserve. Fructele proaspete sunt bogate în vitamina A, B și C. Se consumă crude, decojite ori feliate, fiind servite ca desert.

Guaviare

Râu în centrul și E Columbiei. Izvorăște din Anzi, în partea de S a centrului Columbiei. Cursul superior este cunoscut sub numele de Guayabero. Se îndreaptă spre NE, vărsându-se în fluviul Orinoco, la granița dintre Columbia și Venezuela, după ce parcurge un traseu de cca 1 549 km. Porțiunile unde apele sunt foarte învolburate nu permit navigația.

Guayaquil *denumire completă* Santiago de Guayaquil

Cel mai mare oraș, 1 952 029 loc. (2001), și principalul port din Ecuador. Este situat pe râul Guayas, la 72 km de Oceanul Pacific. Înființat de spanioli în 1537, orașul a fost supus frecvent atacurilor piraților. În 1822, aici s-a desfășurat o conferință istorică, la care au luat parte Simón Bolívar și José de San Martin, după care Bolívar s-a impus drept unic lider al mișcării de eliberare sud-americană. Fiind un centru al comerțului internațional și intern din Ecuador, a devenit un important port la Pacific. În oraș există trei universități.

Guayas

Râu în V Ecuadorului. Cei doi afluenți principali, râurile Daule și Babahoyo, izvorăsc din pantele de V ale Anzilor și se

unesc chiar înainte de a intra în orașul Guayaquil. Curge printr-o deltă joasă și se varsă în golful Guayaquil. Lungimea sa, măsurată până la capătul celui mai mare afluent, atinge cca 320 km. Câmpiile sale inundate sunt cele mai fertile regiuni din Ecuador. Regiunea este cea mai propice pentru cultura bananelor din întreaga țară.

Gucikov, Aleksandr (Ivanovici)

(26.10.1862, Moscova, Rusia - 14.02.1936, Paris, Franța)

Om politic rus. După emiterea Manifestului din Octombrie (1905) de către Nicolae II, a contribuit la înființarea Partidului Octombrist. În calitate de membru al Dumei, a încercat să instituie mai multe reforme, criticând din ce în ce mai mult activitatea guvernului, din cauză că respinsese Constituția și mai ales din cauza influenței lui Grigori Rasputin. Când a izbucnit Revoluția Rusă din 1917, a fost trimis pentru a primi abdicarea lui Nicolae, iar apoi a fost, pentru o scurtă perioadă, ministru de război și al marinei. După ce bolșevicii au preluat puterea, în octombrie, a emigrat la Paris.

Gudbrands

în norvegiană **Gudbrandsdalen**

Vale în partea central-sudică a Norvegiei. Se întinde pe o lungime de cca 225 km deasupra lacului Mjøsa și orașului Lillehammer. A fost scena unor lupte crunte în Al Doilea Război Mondial, când norvegienii și britanicii au încercată să țină piept unei invazii germane. Aici se desfășoară acțiunea piesei *Peer Gynt* a lui Henrik Ibsen.

Guderian, Heinz (Wilhelm)

(17.06.1888, Kulm, Germania - 14.05.1954, Schwangau bei Füssen, Germania de Vest)

General german și expert în tancuri. Cartea sa *Atenție–Tancuri!* (Achtung–Panzer!, 1937) prezintă teoriile generalului britanic J.F.C. Fuller și ale lui Charles de Gaulle. În calitate de principal responsabil al războiului cu blindate și al tacticii blitzkrieg, a contribuit în mod decisiv la primele victorii repurtate de Germania în Al Doilea Război Mondial în Polonia, Franța și Uniunea Sovietică. În 1943, ca inspector general al trupelor de blindate, a simplificat și a accelerat producția de tancuri. După Complotul din Iulie împotriva lui Adolf Hitler, a devenit șef de facto al statului-major (1944–1945).

ULLSTEIN BILDERDIENST

Heinz Guderian

guelfi și ghibelini

Facțiuni opuse din politica germană și italiană, în Evul Mediu. Termenii „guelf" (*vezi* dinastia Welf) și „ghibelin" (de la Waiblingen, castelul Hohenstaufen, al oponenților dinastiei Welf) au căpătat pentru prima oară o semnificație în Italia, în timpul domniei împăratului Frederic I Barbarossa, care a încercat să impună autoritatea imperială în N Italiei, dar s-a lovit de opoziția papei Alexandru III. Conflictul dintre guelfi, care l-au susținut pe papă, și ghibelini, care i-au sprijinit pe împărații Sfântului Imperiu Roman, a contribuit la îndelungatele tensiuni dintre orașele din N Italiei în sec. XIII–XIV, reflectate în *Divina Comedie* a lui Dante.

Guelph, Universitatea ~

Universitate publică din Guelph, Ontario. Este un important centru de cercetări științifice în domeniul agriculturii; a fost fondată în 1964, prin fuziunea Colegiului Agricol Ontario (1874), a Colegiului Veterinar Ontario (1862) și a nou-înființatului colegiu de științe umaniste. Printre instituțiile sale se numără sediul Rețelei Canadiene a Centrelor de Toxicologie și un centru de cercetări în domeniul gerontologiei.

Guercino Il

născut **Giovanni Francesco Barbieri**

(08.02.1591, Cento, Statele Papale - 22.12.1666, Bologna)

Pictor italian. A fost puternic influențat de școala bologneză. În 1621 a fost chemat la Roma de către papa Grigore XV. Printre alte comenzi, s-a ocupat și de decorarea vilei Ludovisi; fresca plafonului, *Aurora*, este pictată în trompe l'oeil, lăsând impresia că plafonul nu există, astfel încât caleașca Aurorei pare a pluti exact deasupra clădirii. În 1623 s-a întors în orașul său natal, Cento. În 1642, la moartea lui Guido Reni, s-a mutat la Bologna și a fost principalul pictor al orașului, până la moarte. Unul dintre cei mai mari artiști ai epocii sale, a avut un impact profund în dezvoltarea decorațiilor baroce din sec. XVII.

Guernsey

Rasă de vaci de lapte originară din insula Guernsey, din Canalul Mânecii. Ca și rasa Jersey, se consideră că ar fi fost aduse din Franța. Sunt mai mari decât vacile Jersey

și au culoare maro cu pete albe. Laptele lor are o culoare gălbuie pronunțată. Au fost aduse pentru prima oară în SUA în 1830, iar acum sunt răspândite și în Australia și Canada.

Guernsey

Una dintre Insulele Canalului, a doua ca mărime dintre acestea, 63 000 loc. (2002). Situată pe Canalul Mânecii, la V de Normandia, Franța, se întinde pe 78,1 kmp. Împreună cu Alderney și Sark, Herm, Jethou și cu alte insule mai mici, formează regiunea Guernsey. Centrul administrativ este St. Peter Port, 16 448 loc. (2001). În perioada romană, insula a fost cunoscută sub numele de Sarnia. Între 1855–1870, aici a locuit Victor Hugo. Rasa de vaci Guernsey este originară din această zonă.

Guerrero

Stat din SV Mexicului. Suprafața: 64 281 kmp; 3 079 649 loc. (2000). Centrul administrativ: Chilpancingo. Mărginit de Oceanul Pacific, cu excepția câmpiilor litorale înguste, cuprinde lanțul muntos Sierra Madre del Sur, ale cărui văi sunt fertile, dar greu accesibile. Principalul râu este Balsas. Statul poartă numele liderului luptător pentru independență, Vicente Guerrero (1782–1831). Regiunea a devenit stat în 1849. Orașele cele mai cunoscute sunt Acapulco și Taxco, un oraș colonial care s-a păstrat ca atare. Principalele ramuri economice sunt agricultura, mineritul și turismul.

Guesde, Jules *născut* Mathieu Basile

(12.11.1845, Paris, Franța - 28.07.1922, Saint-Mandé)

Sindicalist francez. În 1880 s-a consultat cu Karl Marx pentru a elabora un program socialist adoptat de un congres muncitoresc francez, ce îi îndemna pe muncitori să aleagă reprezentanți care „vor aduce lupta de clasă în sălile parlamentului". I s-au opus „posibiliștii", care susțineau negocierea colectivă și sprijinirea candidaților progresiști, indiferent de orientarea lor politică. A fondat săptămânalul socialist *L'Égalité*. Din 1893 a fost membru în Camera Deputaților, dar și ministru fără portofoliu (1914–1915).

BIBLIOTECA BBC HULTON PICTURE

Jules Guesde, 1906

Guest, Edgar (Albert)

(20.08.1881, Birmingham, Warwickshire, Anglia - 05.08.1959, Detroit, Michigan, SUA)

Scriitor american de origine britanică. Familia sa a emigrat în SUA când el avea zece ani. S-a angajat curier la *Detroit Free Press*, devenind apoi reporter la ziar. A scris și poezii sentimentale, publicate zilnic în ziar. Acestea au devenit atât de populare, încât au fost preluate de publicații din întreaga țară. Primul său volum, *Un car de ani* (A Heap o' Livin' 1916), a devenit bestseller, fiind urmat de un volum similar de versuri optimiste. Temele preferate erau căminul, maternitatea și munca susținută, văzută ca o virtute.

Guevara, Che
născut Ernesto Guevara de la Serna

(14.06.1928, Rosario, Argentina - 10.1967, Bolivia)

Teoretician și strateg al războiului de gherilă, figură proeminentă a revoluției lui Fidel Castro din Cuba (1956–1959). Provenind dintr-o familie argentiniană din clasa de mijloc, și-a finalizat studiile medicale în 1953, după care a călătorit mult în America Latină, stabilindu-se, în cele din urmă, în Guatemala. Înlăturarea de la putere a președintelui Guatemalei, Jacobo Arbenz, l-a convins că Statele Unite ale Americii se vor opune întotdeauna guvernelor de stânga și că doar o revoluție violentă ar pune capăt sărăciei popoarelor latino-americane. A plecat din Guatemala în Mexic, unde l-a întâlnit pe Castro și s-a alăturat cauzei lui. După Revoluția Cubaneză, a deținut câteva posturi-cheie, fiind unul dintre apropiații lui Castro. Chipeș și cu priză la public, a fost una dintre cele mai eficiente voci ale revoluției. A părăsit Cuba în 1965, pentru a pregăti trupele de luptători de gherilă din Congo și apoi din Bolivia. Capturat și împușcat de armata boliviană, a devenit foarte repede celebru pe plan internațional, căpătând statutul de erou martir printre simpatizanții de stânga din întreaga lume.

Che Guevara

LEE LOCKWOOD/BLACK STAR

Guggenheim, Meyer și Daniel

(01.02.1828, Langnau, Elveția - 15.03.1905, Palm Beach, Florida, SUA; 09.07.1856, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 28.09.1930, Port Washington, New York)

Industriași americani, tată și fiu, care au dezvoltat o rețea internațională de

companii miniere, devenind astfel deținătorii unei averi uriașe. Meyer a emigrat în SUA în 1847 și a pus bazele unei firme de import specializată în broderii elvețiene. Investițiile făcute după anii 1880 în două mine de cupru din Colorado au stat la baza profiturilor sale mari din industria minieră. Cei șapte fii ai săi, în special Daniel, au înființat un consorțiu de topitorii și rafinării. În 1901, corporațiile familiei Guggenheim au fuzionat cu American Smelting and Refining Co., un trust format din cele mai mari uzine de prelucrare a fierului din țară. Daniel a fost directorul trustului până în 1919, cumpărând mine în toată lumea. Printre activitățile sale filantropice se numără înființarea Fundației Memoriale John Simon Guggenheim (1925), care oferă burse de studii în străinătate pentru artiști și specialiști, și Fundația Solomon R. Guggenheim (1937), care se ocupă de administrarea Muzeului Guggenheim din New York și a Colecției Guggenheim de la Veneția. *Vezi* Solomon Guggenheim.

Guggenheim (Solomon R), Muzeul ~

Muzeu din New York care adăpostește colecția de artă modernă a lui Solomon Guggenheim. Clădirea a fost construită între 1956 și 1959 de Frank Lloyd Wright și este un exemplu clasic de arhitectură organică, marcând ruperea radicală de arhitectura tradițională a muzeelor. Are forma unei spirale neregulate din beton masiv și este lipsită de orice fel de decorațiuni. Spațiul în care sunt expuse operele de artă, criticat pentru că pune în umbră lucrările, este format dintr-o spirală de șase etaje care înconjoară un spațiu deschis central, luminat de un dom de sticlă, a cărui structură de susținere este din oțel inoxidabil.

Guggenheim, Peggy *născută* Marguerite

(26.08.1898, New York, New York, SUA - 23.12.1979, lângă Veneția, Italia)

Colecționară de artă și patroană a artiștilor din Școala de la New York. Nepoată a lui Meyer și Daniel Guggenheim, a moștenit în 1921 o mare avere. În 1930 a plecat la Paris, unde a dus o viață boemă, iar în 1932 s-a stabilit la Londra. A revenit la New York în 1941, când s-a căsătorit cu Max Ernst. În 1942 a deschis o galerie de artă unde au expus mulți dintre artiștii pe care ea îi sprijinise, printre care și Jackson Pollock, Robert Motherwell, Mark Rothko și Hans Hofmann. După Al Doilea Război Mondial s-a stabilit la Veneția, unde și-a expus impresionanta colecție de artă cubistă, abstractă și suprarealistă. Colecția Peggy Guggenheim este încă deschisă marelui public.

Guggenheim, Solomon (Robert)

(02.02.1861, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 03.11.1949, New York, New York)

Om de afaceri și colecționar de artă. S-a asociat cu tatăl său, care se ocupa cu importul de broderii elvețiene. De asemenea, s-a implicat și în afacerile miniere ale familiei și a fost director al multor companii ale acesteia. În 1919, după ce s-a retras din afaceri, a început să colecționeze picturi moderne. A înființat Fundația Solomon Guggenheim (1937), care a finanțat Muzeul Guggenheim (1959). *Vezi și* Meyer și Daniel Guggenheim.

Guggenheim din Bilbao, Muzeul ~

Muzeu de artă din Bilbao, în N Spaniei. A fost inaugurat în 1997, în urma unei colaborări între Fundația Guggenheim și administrația regională bască din NV Spaniei. Complexul muzeal, proiectat de Frank Gehry, este alcătuit din clădiri unite, al căror înveliș de titan, cu o extraordinară libertate a formei, sugerează o gigantică operă de sculptură abstractă. Spațiul interior, organizat în jurul unui mare atriu, găzduiește expoziții de artă modernă și contemporană.

Guido d'Arezzo

(cca 990, Arezzo - 1050, Avellana)

Teoretician italian al muzicii. Călugăr benedictin, era însărcinat cu repetițiile corului catedralei din Arezzo. Se consideră că lui i se datorează impunerea a două inovații: invenția portativului pentru a nota fiecare ton și folosirea unor silabe diferite pentru a cânta fiecare ton, procedeu numit și solfegiere. În bine-cunoscuta sa lucrare *Micrologus* (1026–1033) descrie modalitatea de folosire a unui portativ cu două linii, precum și a silabelor ca mijloc mnemotehnic pentru a cânta tonurile muzicale. Faimoasa „mână guidoniană", un procedeu de modulare a hexacordurilor prin folosirea încheieturii mâinii pentru a reprezenta diferite tonuri, nu apare în nici una dintre scrierile sale păstrate până în prezent.

Guillaume d'Auvergne

(1180, Aurillac, Franța - 1249, Paris)

Filozof și teolog francez. Numit episcop al Parisului în 1228, Wilhelm a fost un reformator care a apărat revoltele călugărilor de atacurile clerului secular. După ce biserica a condamnat opera lui Aristotel, a devenit unul dintre primii învățați occidentali care au încercat să încorporeze în creștinism idei din lucrările acestuia. A fost influențat de Avicenna și de neoplatonismul Sfântului Augustin. Principala sa operă,

scrisă între 1223 și 1240, este *Magisterium Divinale*.

Guillaume d'Auxerre

(1150, Auxerre - 03.11.1231, Roma)

Filozof și teolog francez. După o lungă carieră la Universitatea din Paris, papa Grigore IX l-a numit (1231) într-un consiliu de cenzură al operei lui Aristotel (care în 1210 era considerat corupător al creștinismului) inclusă în programa universitară. Negăsind nici un motiv să evite analiza rațională a revelației creștine, a fost pe punctul de a reorganiza programa înainte de a muri. În principala operă, numită *Summa aurea* (scrisă între 1215–1220), tratează subiecte cum ar fi natura trinitară a lui Dumnezeu, problema alegerii umane și natura virtuții.

Guillemin, Roger C(harles) L(ouis)

(n. 11.01.1924, Dijon, Franța)

Medic american de origine franceză. Alături de colegii săi a descoperit, a izolat și a sintetizat hormonii hipotalamici ce reglează activitatea glandei tiroide, care determină glanda pituitară să secrete hormonul de creștere și reglează activitatea pituitarei și a pancreasului. În 1977 i-a fost decernat Premiul Nobel, pe care l-a împărțit cu Andrew V. Schally și Rosalyn Yalow. Este cunoscut și pentru descoperirea endorfinelor.

Guineea

Golf de mari dimensiuni al Oceanului Atlantic, în partea de V a coastei africane. Include golfurile Benin și Biafra, iar principalii săi afluenți sunt fluviile Volta și Niger. Între resursele sale naturale se numără zăcăminte de petrol și de minereuri metalifere. Litoralul său formează o parte a extremității vestice a plăcii tectonice africane și corespunde marginii continentului America de Sud, de la Brazilia la Guyana, fiind una dintre cele mai clare dovezi în sprijinul teoriei derivei continentelor.

Guineea *denumire oficială* Republica Guineea *anterior* Guineea Franceză

Stat în V Africii. Suprafața: 245 857 kmp; 9 402 000 loc. (2005). Capitala: Conakry. Populația fulani reprezintă majoritatea, urmată de malinke, susu și multe alte grupuri. Limba oficială: franceza. Religia: islam, dar și creștinism. Moneda: francul guinean. Situată pe coasta de V a Oceanului Atlantic, se împarte în patru regiuni geografice. Guineea inferioară cuprinde litoralul și câmpia litorală. Aceste zone sunt nisipoase și acoperite de lagune și mlaștini cu mangrove. Spre E, podișul Fouta Djallon se înalță direct din câmpia litorală, atingând altitudini de peste 900 m. De aici izvorăsc cele trei mari cursuri de apă din V Africii – Niger, Senegal și Gambia. Guineea Superioară cuprinde câmpia Nigerului. Regiunea Împădurită, un podiș acoperit de păduri situat în SE, atinge o înălțime de 1 752 m prin Muntele Nimba, cel mai înalt vârf al țării. Cea mai mare parte a țării are o climă tropicală umedă, două cincimi din suprafața ei fiind acoperite de păduri tropicale. Printre produsele pe care le exportă se numără orezul, bananele și cafeaua. Guineea este un important producător mondial de bauxită. Economia sa mixtă, în curs de dezvoltare, se bazează pe agricultură, minerit și comerț. Este o republică pluripartită cu o singură cameră legislativă; șeful statului și al guvernului este președintele, secondat de un prim-ministru. Către anul 900 d.Hr., s-a înregistrat un exod al populației susu,

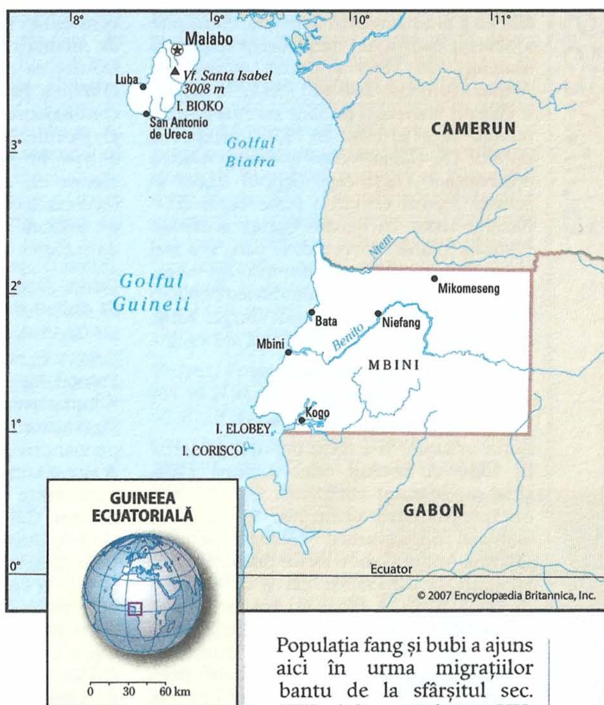

în urma căruia populația baga băștinașă a fost forțată să migreze spre țărmul Atlanticului. Micile regate ale populației susu au devenit din ce în ce mai importante în sec. XIII, extinzându-se spre litoral. La mijlocul sec. XV, portughezii au debarcat pe litoral, unde au început să facă negoț cu sclavi. În sec. XVI, populația fulani a cucerit regiunea Fouta Djallon. Ei au stăpânit aceste teritorii până în sec. XIX. La începutul sec. XIX, au sosit francezii, iar în 1849 aceștia au declarat regiunea litorală protectorat francez. În 1895, Guineea Franceză a devenit membră a federației Africa de Vest Franceză. În 1946 a devenit teritoriu colonial al Franței, iar în 1958 și-a proclamat independența. În urma unei lovituri militare din 1984, Guineea a început să implementeze sisteme guvernamentale occidentalizate. În 1991 a fost adoptată o nouă constituție, iar în 1993 s-au desfășurat primele alegeri pluripartite. În anii 1990, în Guineea au sosit câteva sute de mii de refugiați de război din țările vecine, Liberia și Sierra Leone, iar conflictele dintre aceste țări și Guineea, pe tema refugiaților, au continuat să se intensifice.

Guineea-Bissau *denumire oficială* **Republica Guineea-Bissau** *anterior (până în 1974)* **Guineea Portugheză**

Stat în V Africii. Suprafața: 36 125 kmp; 1 413 000 loc. (2005). Capitala: Bissau. Teritoriul său include arhipelagul Bijagós, situat în Oceanul Atlantic, spre SV. Cele patru grupări etnice principale sunt balanta brassa, fulani, malinke și mandyako. Limbi: portugheza (limbă oficială), balamte, fula, malinke, mandyako. Religii: credințe tradiționale, islam, creștinism. Moneda: francul CFA. Cea mai mare parte a teritoriului este formată din terenuri joase, mlăștinoase și platouri netede. Climatul este în general cald și tropical. Fauna sălbatică este, în general, acvatică. Aici trăiesc crocodili, șerpi, dar și multe păsări, precum pelicani și flamingo. Are o economie în curs de dezvoltare, bazată în special pe agricultură. Principalele recolte exportate sunt alunele caju și arahidele. Este o republică pluripartită, cu o singură cameră legislativă; șeful statului este președintele, iar cel al guvernului este prim-ministrul. Cu peste o mie de ani în urmă, coasta Guineei-Bissau era ocupată de populații care se ocupau cu prelucrarea fierului și cu agricultura, cultivând orez atât în zonele irigate, cât și în cele neirigate. Această populație aproviziona V Sudanului cu sare marină. Cam în aceeași perioadă, teritoriul a intrat sub dominația Imperiului Mali și a fost transformat într-un regat vasal cunoscut sub numele de Gabú. După 1546, Gabú a devenit practic autonom. Vestigiile regatului s-au păstrat până în 1867. Primele contacte cu popoarele europene s-au stabilit în sec. XV, odată cu venirea portughezilor, care au importat sclavi din zona Guineei în Insulele Capului Verde. Controlul portughez în Guineea-Bissau nu a fost important, în ciuda pretențiilor portugheze de suveranitate în regiune. Interzicerea comerțului cu sclavi i-a silit pe aceștia să pătrundă în interiorul teritoriului, în căutare de noi surse de profit. Cucerirea teritoriului a fost lentă și uneori violentă. Aceasta nu s-a finalizat efectiv decât în 1915, cu toate că rezistența sporadică a continuat până în 1936. Războiul de gherilă din anii 1960 a dus la proclamarea independenței țării în 1974, dar instabilitatea politică a continuat,

iar guvernul a fost răsturnat printr-o lovitură militară, în 1980. În 1984, a fost adoptată o nouă constituție, iar primele alegeri democratice au fost organizate în 1994. În 1998, a avut loc un război civil sângeros, urmat, în 1999, de o lovitură de stat militară, căreia însă i s-au succedat alegeri.

Guineea Ecuatorială
denumire oficială
Republica Guineea Ecuatorială *anterior*
Guineea Spaniolă

Stat pe coasta de V a Africii Ecuatoriale, incluzând insula Bioko. Suprafața: 28 051 kmp; 504 000 loc. (2005). Capitala: Malabo. Majoritatea populației din partea continentală este formată din vorbitori de fang, o varietate a familiei de limbi bantu, și o minoritate alcătuită din triburi care vorbesc limba bantu (*vezi* limbi bantu). Majoritatea locuitorilor de pe insula Bioko se numesc bubi și sunt descendenți ai emigranților bantu veniți de pe continent. Limbi vorbite: spaniola și franceza (ambele oficiale); se mai vorbește și un dialect pidgin al englezei. Religia: creștinism (predominant romano-catolică), islam, credințe tradiționale. Bubi și-au păstrat religia tradițională. Moneda oficială: francul CFA. Se învecinează cu Camerun și Gabon, iar partea centrală a Guineei Ecuatoriale, Rio Muni (Mbini), este separată de insula Bioko, situată spre NV, prin golful Biafra. Suprafața continentală are o câmpie de coastă lată de 20 km, cu porțiune lungă de plajă, vârfuri joase spre S și o zonă de dealuri și podișuri spre E. Râul Benito împarte regiunea în două. Pe insula Bioko se află trei vârfuri ale unor vulcani stinși, în craterele cărora s-au format lacuri. Animalele sălbatice au fost decimate de vânătoarea excesivă. Singurele exporturi sunt cele de lemn, cacao și cafea. Pădurile tropicale domină zona continentală, fiind formate din specii de esență tare. Guineea Ecuatorială are un singur for legislativ: președintele este șeful statului, iar cel al guvernului este prim-ministrul. Se pare că primii locuitori ai acestor ținuturi făceau parte dintr-o populație vorbitoare de bantu. Populația fang și bubi a ajuns aici în urma migrațiilor bantu de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Guineea Ecuatorială a fost cedată spaniolilor de portughezi la sfârșitul sec. XVIII; primii europeni ajunși aici erau negustori de sclavi și comercianți britanici, germani, olandezi și francezi. Insula Bioko s-a aflat sub administrarea Marii Britanii (1827–1858) până la preluarea oficială de către spanioli. Până în 1926, partea continentală nu a fost ocupată efectiv de spanioli. Independența, declarată în 1968, a urmat unui regim de represiune și haos economic, în vremea președintelui dictator Marcías Nguema; acesta a fost răsturnat de la putere în 1979, printr-o lovitură militară de stat, în urma căreia a și fost executat. Teodoro Obiang Nguema Mbasogo a devenit șeful statului în 1979. Noua constituție, adoptată în 1982, nu a redus tulburările politice interne, care continuă și acum, în sec. XXI, în ciuda marii rezerve de petrol pe care o deține țara.

Guinness PLC

Fabrică recunoscută pentru băuturile sale spirtoase și pentru berea, închisă la culoare, cu un conținut ridicat de alcool. A fost deschisă la Dublin, oraș în care, la sfârșitul sec. XVIII, Arthur Guinness a cumpărat o mică fabrică de bere. Începând cu 1799,

fabrica a produs numai bere Guinness, care a devenit cunoscută drept berea națională irlandeză. În 1866 a primit numele de Arthur Guinness Son and Co. Ltd., dar nu a devenit societate publică cu răspundere limitată decât în 1982. În 1955 a început să publice *The Guinness Book of Records* (Cartea recordurilor Guinness). Scopul inițial al acestei acțiuni era de a pune capăt conflictelor iscate în baruri. Cartea a depășit toate așteptările, devenind, se pare, cea mai bine vândută publicație din întreaga lume. În 1997 a fuzionat cu Grand Metropolitan PLC, compania care a lansat Burger King, formând Diageo PLC, cu sediul la Londra.

Guinness (de Cuffe), Sir Alec

(02.04.1914, Londra, Anglia - 05.08.2000, Midhurst, West Sussex)

Actor britanic. Și-a făcut debutul pe scenă în 1934. A devenit celebru după 1936, când s-a alăturat companiei Old Vic și a interpretat roluri principale în piese de William Shakespeare, George Bernard Shaw și Anton Cehov. Actor talentat, a fost apreciat atât de criticii, cât și de publicul din New York. A făcut un rol memorabil și în piesa *Cocktail* (The Cocktail Party, 1946) a lui T. S. Eliot. Printre numeroasele filme în care a jucat se numără *Inimi blânde și coroane* (Kind Hearts and Coronets, 1949), *Mulțimea de pe dealul de lavandă* (The Lavender Hill Mob, 1951), *Paradisul căpitanului* (The Captain's Paradise, 1953) și *Omul nostru din Havana* (Our Man in Havana, 1959). De asemenea, s-a remarcat și prin roluri din drame cum ar fi *Podul de pe râul Kwai* (The Bridge on the River Kwai, 1957, Premiul Oscar) și *Melodiile gloriei* (Tunes of Glory, 1960). Și-a făcut noi fani cu rolul jucat în trilogia *Războiul stelelor* (Star Wars, 1977, 1980, 1983).

Guise, casa de ~

Familie de nobili francezi romano-catolici, care a jucat un rol important în politica Franței în timpul Reformei. Drept răsplată pentru loialitatea arătată lui Francisc I și Franței, în 1527, Claude de Lorraine (1496–1550) a fost numit duce de Guise. A fost primul membru al familiei care a primit acest titlu. Fiii săi, Francisc, al doilea duce de Guise, și Carol, cardinal de Lorena (1524–1574), au avut o mare influență în timpul domniei lui Francisc II. Din cauză că i-au persecutat pe hughenoți, deși cu știrea Spaniei și a papalității, membrii casei de Guise au fost ținta conspirației de la Amboise (1560), o încercare eșuată de a-i asasina pe liderii lor și de a aduce la putere casa de Bourbon. Masacrul unei comunități de hughenoți la Vassy, condus de membrii familiei de Guise, a precipitat izbucnirea războaielor religioase. Henri I, al treilea duce de Guise, a fost unul dintre conducătorii importanți. Carol de Lorraine, al patrulea duce de Guise (1571–1640), a trăit în perioada de declin a familiei. Henric II, al cincilea duce de Guise, a încercat, dar nu a reușit, să readucă faima de altădată a familiei. Casa s-a stins odată cu moartea strănepotului său, în 1675.

Guise, François de Lorraine, Al doilea duce de

(24.02.1519, Bar, Franța - 24.02.1563, Orléans)

Soldat francez și slujitor loial al regilor Franței, figură importantă a casei de Guise. A luptat în armata lui Francisc I și a fost grav rănit în asediul de la Boulogne (1545), motiv pentru care a fost supranumit „Cicatricea". A ajutat armatele franceze să câștige victorii importante împotriva englezilor și spaniolilor. Când Francisc II a urcat pe tron (1559), Guise a fost numit mare șambelan. Deși membrii familiei de Bourbon au pus la cale o conspirație pentru a le submina autoritatea celor din familia Guise, aceștia au aflat de complot și l-au anihilat (1560). Când Caterina de Medici a devenit regentă (1560), i-a sprijinit pe Bourboni (liderii mișcării hughenote) și toleranța religioasă și s-a opus familiei de Guise și dominației catolice. Drept urmare, conflictele care au izbucnit au dus la declanșarea războaielor religioase. În primul dintre acestea, Guise a făcut încă o dată dovada genialității sale în domeniul militar. A fost asasinat de către un hughenot, în 1563.

Guise, Henri de Lorraine, Al cincilea duce de

(06.04.1614, Blois, Franța - 02.06.1664)

Conducător francez al casei de Guise. În 1640, când a devenit duce de Guise, era deja arhiepiscop de Reims. După ce a fost condamnat la moarte pentru implicarea într-o conspirație împotriva cardinalului Richelieu (1641), a fugit la Bruxelles; a condus trupele austriece împotriva Franței. S-a aflat la comanda napolitanilor în războiul lor împotriva Spaniei (1647, 1654), dar a fost înfrânt. Și-a petrecut restul vieții la curtea Franței, încercând să recapete privilegiile de care se bucuraseră membrii familiei Guise, însă fără succes.

Guise, Henri I de Lorraine, Al treilea duce de

(31.12.1550 - 23.12.1588, Blois, Franța)

Conducător francez al partidului catolic și al Ligii catolice în timpul războaielor

religioase franceze. În 1572, Caterina de Medici a apelat la membrii familiei de Guise pentru a o ajuta să-l îndepărteze pe hughenotul Gaspard II de Coligny. Henri, care l-a învinuit pe Coligny de uciderea tatălui său, al doilea duce de Guise, a contribuit la plănuirea masacrului din Noaptea Sf. Bartolomeu. Temându-se de popularitatea din ce în ce mai mare a lui Guise, Henric III a făcut pace cu hughenoții, în 1576. Furios din cauza deciziei regelui, Guise a înființat Liga Catolică. După victoria lui Guise în Războiul Celor Trei Henrici (1588), Henric a fost silit să cedeze și să accepte condițiile Ligii, iar Guise a fost numit locotenent general al Franței. La scurt timp, garda regelui l-a ucis pe Guise, înjunghiindu-l. A doua zi, fratele său, Ludovic II (1555–1588), cardinal de Guise, a fost și el asasinat.

Guitry, Sacha

(21.02.1885, Sankt Petersburg, Rusia - 24.07.1957, Paris, Franța)

Actor și dramaturg francez de origine rusă. Fiu al actorului francez Lucien Guitry (1860–1925), a debutat pe scenele rusești alături de tatăl său. A cunoscut succesul la 21 de ani, cu prima sa piesă, *Nono*. A produs peste 90 de piese. *Pasteur* (1919) și *Béranger* (1920) au avut roluri scrise special pentru tatăl său. A realizat scenografia multor filme, pe care le-a regizat și în care a și jucat. Cel mai cunoscut este *Romanul unui trișor* (Mémoires d'un tricheur, 1936).

Guiyang *sau* Kuei-yang

Oraș, 1 320 566 loc. (1999), centrul administrativ al provinciei Guizhou, din S Chinei. Este situat la S de Chongqing. Dinastiile Sui (581–618 d.Hr.) și Tang (618–907 d.Hr.) au înființat aici avanposturi militare, dar orașul s-a dezvoltat abia după invazia mongolă din SV Chinei, din 1279. Ulterior au apărut așezările chineze, iar în timpul dinastiilor Ming (1368–1644) și Qing (1644–1911), Guiyang a devenit capitala unei prefecturi. A înflorit în urma războiului sino-japonez, devenind un mare oraș de provincie și centru industrial.

Guizhou *sau* Kuei-Chou

Provincie în SV Chinei. Suprafața: 174 000 kmp; 35 250 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Guiyang. Este mărginită de provinciile Yunnan, Sichuan, muncipalitatea Chongqing și regiunea autonomă Guangxi. Are un relief neregulat, sistemul de comunicații este puțin dezvoltat și, în consecință, provincia este destul de izolată. Chinezii han reprezintă aproape trei pătrimi din populație. În regiune trăiesc și populații aborigene, cum ar fi miao. Guizhou a intrat sub autoritatea Chinei în timpul dinastiei Ming (1368–1644), perioadă în care a devenit provincie. În timpul dinastiei Qing (1644–1911) au existat frecvente conflicte între minorități, în care erau implicați în special membri ai populației miao. În sec. XIX și în perioada 1941–1944 au avut loc revolte importante, izbucnite din cauza nobililor războinici din regiune, care exploatau restul populației. În 1949 au venit la putere comuniștii. Zona este bogată în resurse minerale, iar zăcămintele sunt exploatate prin minerit.

Guizot, François (-Pierre-Guillaume)

(04.10.1787, Nîmes, Franța - 12.10.1874, Val-Richer)

Om politic și istoric francez. A studiat dreptul, dar în 1812 a ales cariera de profesor, predând istoria la Universitatea din Paris. S-a impus ca lider al monarhiștilor constituționali conservatori, iar în timpul Monarhiei din Iulie (1830–1848) a fost cel mai important ministru în Franța, deținând portofolii ca ministru al educației, ministru al afacerilor externe, prim-ministru. Silit să demisioneze din cauza Revoluției de la 1848, a stat mult timp departe de scena politică. Printre scrierile sale se numără *Istoria generală a civilizației în Europa* (Histoire générale de la civilisation en Europe, 1828) și *Istoria Franței din cele mai vechi timpuri și până în anul 1789* (L'histoire de France depuis les temps les plus recués jusqu'en 1789, 1872–1876).

François Guizot, 1855

ARHIVELE FOTOGRAFICE, PARIS

Gujarat

Stat și regiune istorică, în V Indiei. Suprafața: 196 024 kmp; 50 596 992 loc. (2001). Centrul administrativ: Gandhinagar. Este așezat pe malurile Mării Arabiei și are un litoral de 1 596 km, care include enclavele Daman și Diu. Se învecinează cu Pakistan și cu statele Rajasthan, Madhya Pradesh și Maharashtra și cu teritoriul unit Dadra și Nagar Haveli. În sec. IV–V d.Hr., statul a fost condus de dinastia Gupta. Numele regiunii provine de la dinastia Gurjara, care s-a aflat la putere în sec. VIII–IX. După o perioadă de evoluții, atât economice, cât și culturale, s-a aflat succesiv sub

dominația musulmanilor arabi, mogulilor și populației maratha. În 1818 a intrat sub dominație britanică, iar din 1857 a devenit provincie a Indiei Britanice. După proclamarea independenței Indiei, în 1947, cea mai mare parte a statului Gujarat a fost inclus în statul Bombay, care în 1960 a fost divizat în Gujarat și Maharashtra. Gujarat este unul dintre cele mai importante state industrializate din India. Zona deține resurse importante de petrol. Este, de asemenea, cunoscută pentru arta și produsele sale de artizanat.

gulag

Sistem de lagăre de muncă silnică și închisori sovietice în care, începând din anii 1920 și până la mijlocul anilor 1950, au fost ținuți prizonieri milioane de oameni. Până în 1973, când a apărut *Arhipelagul Gulag* al lui Aleksandr Soljenițîn, termenul (o abreviere în limba rusă pentru Administrația Centrală a Lagărelor de Muncă Corecțională) era aproape necunoscut în Occident. Un gulag era alcătuit din sute de lagăre, aflate sub controlul poliției secrete, în care deținuții erau obligați să lucreze în mine sau în domeniul construcțiilor. Cel puțin 10% dintre aceștia mureau în fiecare an, din cauza condițiilor de trai foarte grele sau a alimentației insuficiente. Alții erau executați. Gulagul a atins punctul culminant în anii colectivizării agriculturii sovietice (1929–1932), în timpul epurărilor efectuate de Iosif Stalin (1936–1938) și imediat după Al Doilea Război Mondial. Importanța sistemului a scăzut abia după moartea lui Stalin, în 1953. Se estimează că în lagăre au murit între 15 și 30 de milioane de ruși.

Gulbenkian, Calouste (Sarkis)

(29.03.1869, Istanbul, Turcia – 20.07.1955, Lisabona, Portugalia)

Bancher, industriaș și filantrop britanic de origine turcă. În 1911 a contribuit la fondarea Turkish Petroleum Co. (ulterior Irak Petroleum Co.) și a fost primul care a exploatat petrolul irakian. A deținut 5% din acțiuni, devenind unul dintre cei mai bogați oameni din lume. Începând cu 1948 a negociat concesionarea petrolului din Arabia Saudită unor companii americane. A fost un veritabil colecționar de artă, colecția sa fiind alcătuită din cca 6 000 de lucrări, aflate acum la Muzeul Calouste Gulbenkian din Lisabona. Fundația care îi poartă numele are sediul tot la Lisabona și finanțează activități din întreaga lume, în domeniul științelor, artei, sociologiei, relațiilor culturale, sănătății și educației.

Gulf & Western Inc.

Fostă corporație americană, înființată în 1958 de către Charles Bluhdorn. Fiind una dintre corporațiile americane cu cele mai diversificate ramuri de activitate, a preluat controlul asupra Paramount Pictures Corp. în 1966, iar în 1989 i-a schimbat numele în Paramount Communications. A fost achiziționată de corporația media Viacom Inc. în 1994.

Gulf Intracoastal Waterway /Canalul navigabil continental al Golfului/

Sistem de trasee navigabile aflate în interiorul continentului nord-american, ce include râuri și canale, de-a lungul coastei americane a golfului Mexic. Se întinde din golful Apalache, Florida, la V de granița mexicană, până la Brownsville, Texas, pe o distanță de peste 1 770 km. Include golful Mobile și brațul Mississippi, trece prin New Orleans și include ruta navală Sabine-Neches și canalul navigabil la Houston. Împreună cu Canalul navigabil continental al Atlanticului formează ruta navală transamericană, care se întinde pe 4 800 km între sudul și estul SUA.

Gulf Oil Corp.

Importantă companie petrolieră americană. Și-a început activitatea în 1901, cu o sondă de petrol lângă Beaumont, Texas, căpătând personalitate juridică în 1907. Puțul de petrol inițial a fost construit de familia Pittsburg Mellon (*vezi* Andrew W. Mellon). În 1913, când și-a deschis o benzinărie în Pittsburg, Gulf a devenit prima companie petrolieră care a intrat pe piața benzinei. În 1923, rafinăria companiei din Port Arthur, Texas, ajunsese cea mai mare din lume. Gulf Oil a continuat să-și extindă câmpurile de sonde în Texas, Oklahoma și Louisiana, precum și în Mexic și Venezuela. În 1984 a fost achiziționată de Chevron, o altă companie petroliferă.

gulie

Plantă bienală viguroasă, din familia *Cruciferae* sau *Brassicaceae*, cultivată pentru rădăcinile cărnoase și frunzele fragede. Există două specii de gulie, gulia propriu-zisă (*Brassica rapa*) și gulia suedeză sau rutabaga. Gulia propriu-zisă este originară, se pare, din Asia Centrală sau de Est și este cultivată în toată zona temperată. Ambele specii se recoltează în anotimpul

W.H. HODGE

gulii (*Brassica oleracea*, var. *gongyloides*)

răcoros. Se dezvoltă destul de rapid, astfel încât, dacă sunt semănate primăvara devreme sau la sfârșitul verii, pot fi recoltate înainte de sfârșitul verii sau toamna.

Gull, Sir William Withey

(31.12.1816, Colchester, Essex, Anglia - 29.01.1890, Londra)

Medic britanic. Profesor celebru și apreciat, a fost unul dintre primii clinicieni care au descris leziunile patologice în afecțiunea *tabes dorsalis* (1856), prezența intermitentă a hemoglobinei în urină, atrofia arteriosclerotică a rinichiului și boala Gull (o formă de hipotiroidie). Nu era adeptul medicamentației în exces și susținea vivisecția și investigațiile clinice. A fost cel mai important medic al vremii sale; regina Victoria i-a fost pacientă.

Gullstrand, Allvar

(05.06.1862, Landskrona, Suedia - 28.07.1930, Stockholm)

Oftalmolog suedez. A contribuit la studierea corneei și a astigmatismului, a îmbunătățit lentilele corectoare care trebuie purtate după operația de cataractă și a inventat lampa Gullstrand, un instrument deosebit de important în studierea detaliată a ochiului, care permite diagnosticarea unor afecțiuni. A definit ochiul ca un aparat care refractă lumina. I-a fost decernat Premiul Nobel în 1911, pentru cercetările în domeniul oftalmologiei.

GUM /Gosudarstvenîi Universalnîi Magazin/

(*în rusă*, magazin universal de stat)

Cel mai mare magazin universal din Rusia. Situat în Piața Roșie din Moscova, ocupă o clădire imensă (construită între 1889 și 1893), în care în trecut se aflau peste o mie de magazine. În prezent, GUM cuprinde în jur de 150 de magazine, în care se vând alimente, îmbrăcăminte, electrocasnice, ceasuri, camere de filmat și diferite alte produse. Este organizat ca un mall în stil occidental și reprezintă un punct de atracție popular pentru turiști.

Gumal *sau* Gomal

Trecătoare montană, în S Provinciei de Frontieră de NV din Pakistan. Situată pe valea râului Gumal, în Munții Sulaiman, este cea mai importantă dintre trecătorile Khyber și Bolan, făcând legătura dintre Ghazni (E Afghanistanului) și Dera Ismail Khan, din Pakistan. La ora actuală este un canal de 6 km și reprezintă cel mai vechi drum comercial din regiune, fiind folosit în general de către negustorii afghani numiți powindah, care în prezent nu mai au voie să intre în Pakistan.

gumă

În botanică, substanță adezivă de origine vegetală, obținută mai ales ca exsudat al trunchiului copacilor sau arbuștilor din familia *Fabaceae*. Guma arabică (obținută dintr-o specie de salcâm) este folosită în litografie. Guma tragacanth (obținută de la o anumită specie de arbuști din genul *Astragalus*) este folosită ca agent izolator și ca solvent în industria medicamentelor, ca emulsifiant în industria alimentară și ca agent de îngroșare la prepararea sosurilor. Guma secretată de anumite plante este folosită în industria cosmetică.

gumă de mestecat

Produs dulce făcut din gumă și din alte substanțe elastice, care se mestecă și este apreciat pentru aroma sa. Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii mestecau rășina copacilor pentru înălbirea dinților și împrospătarea respirației. Latexul (denumit gumă) produs de copacul sapodilla din America Centrală a fost folosit pentru prima dată la producerea gumei de mestecat în sec. XIX; plasticitatea sa, faptul că nu este solubil în apă și că poate păstra aroma pentru mai mult timp au făcut din el o bază excelentă pentru producerea gumei de mestecat. După Al Doilea Război Mondial, alte tipuri de gumă și de cauciucuri sintetice au înlocuit guma folosită până atunci.

gumbo

În geologie, nume dat diverselor soluri negre, cu granulație fină, aluvionare, care se găsesc în special în centrul SUA și care, atunci când sunt umede, devin impenetrabile, având consistența săpunului sau a cerii. Sunt foarte lipicioase. După uscare, solurile gumbo capătă o crustă și devin extrem de dure.

gunasthana

În jainism, fiecare dintre cele 14 etape ale ascensiunii spirituale parcurse de suflet în drumul său spre eliberare. Scopul este acela de a purifica sufletul și de a obține eliberarea din ciclul nașterii și morții. A treisprezecea etapă se numea *arhat*. În etapa finală, sufletul atingea eliberarea, numită *moksha*. *Vezi și* calea celor opt pași; nirvana.

gunite

Vezi shotcrete

Gunn, Thom(son William)

(29.08.1929, Gravesend, Kent, Anglia - 25.04.2004, San Francisco, California, SUA)

Poet american de origine britanică. A studiat la universitățile Cambridge și Stanford. Din 1950 a locuit la San Francisco și a predat la Universitatea Berkeley din California. Primele sale versuri au apărut în volumele *Pe picior de luptă* (Fighting Terms, 1954) și *Sensul mișcării* (The Sense of Movement, 1957). La sfârșitul anilor 1950, poemele sale au devenit experimentale. În *Căpitanii mei triști* (My Sad Captains, 1961), *Moly* (1971), *Castelul lui Jack Straw* (Jack Straw's Castle, 1976) și *Căile bucuriei* (The Passages of Joy, 1982), poetul își dezvăluie orientările homosexuale. *Bărbatul care asudă noaptea* (The Man with Night Sweats, 1992) abordează tema SIDA. Între antologii se numără *Opere alese* (Collected Poems, 1993) și *Boss Cupid* (2000).

Guo Moruo
sau Kuo Mo-jo *născut* Guo Kaizhen

(11.1892, Shawan, ținutul Luoshan, provincia Sichuan, China - 12.06.1978, Beijing)

Om politic și scriitor chinez. În tinerețe a renunțat la studiile în domeniul medicinei, pentru a se dedica literaturii străine, redactând, în 1922, o traducere populară a *Suferințelor tânărului Werther* de Johann von Goethe. A scris opere aparținând tuturor genurilor: poezie, beletristică, teatru, precum și nouă volume autobiografice, traduceri ale unor lucrări occidentale, tratate de istorie și filozofie, inclusiv un studiu monumental despre inscripțiile antice. Deși inițial a fost liberal-democrat, în 1920 a devenit marxist, operele sale fiind interzise de către Guomindang. După revoluția din 1949 a fost numit în cele mai înalte posturi academice, mai târziu devenind președintele Academiei Chineze de Știință.

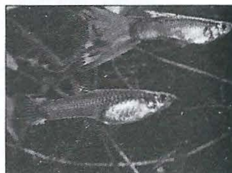
Guo Xiang *sau* Kuo Hsiang

(m. 312 d.Hr., China)

Filozof neotaoist. A fost un funcționar de rang înalt din cadrul guvernului, care a adaptat și extins un comentariu neterminat despre scrierile lui Zhuangzi. Interpretând tao (*în chineză,* calea) drept nonexistență, a argumentat că aceasta nu poate da viață și nu poate fi un început. A demonstrat că nu există nici un agent de cauzalitate în univers: toate lucrurile se ivesc în mod spontan și orice lucru are o natură distinctă. Fericirea se naște din urmarea acelei naturi distincte, iar insatisfacția și regretele apar ca o consecință a eșecului în încercarea de a o urma. De asemenea, a interpretat „nonactivitatea" taoistă drept acțiune spontană, mai exact o nemișcare, ceea ce constituie o abatere de la doctrina taoistă originală, în acord cu concepția lui Zhuangzi.

guppy

Pești vivipari de apă dulce, frumos colorați (*Lebistes reticulatus* și *Poecilia reticulata*), foarte răspândiți ca pești de acvariu. Sunt rezistenți, vioi, ușor de întreținut și se înmulțesc repede. Masculul, mai mic și mai strălucitor colorat decât femela, atinge o lungime maximă de 4 cm. Peștii guppy se clasifică în câteva specii, care diferă prin culoare, desenele de pe corp, forma și mărimea cozii și a înotătoarelor dorsale.

guppy (*Lebistes reticulatus*), mascul (în partea de sus a imaginii) și femelă (în partea de jos)

JANE BURTON—BRUCE COLEMAN LTD.

Gupta, dinastia ~

(sec. IV–VI d.Hr.)

Conducători ai unui imperiu din N și o parte din centrul și V Indiei. Întemeietorul dinastiei a fost Chandra Gupta I (d. 320–cca 330 d.Hr.). Perioada dinastiei Gupta a fost considerată epoca de aur a Indiei, dar noile descoperiri arheologice au atribuit această semnificație Imperiului Maurya. Cu toate acestea, epoca dinastiei Gupta se remarcă prin înflorirea literaturii sanscrite (*vezi* Kalidasa), prin monedele de metal măiestrit lucrate, prin cunoștințele în domeniul matematicii (cele mai avansate din acele timpuri) – s-au folosit notația zecimală și cifra zero –, dar și prin descoperirile astronomice.

gur, limbile ~ *anterior* limbile voltaice

Grup de limbi din marea familie de limbi niger-congoleze. Grupul gur include cca 85 de limbi și sisteme lingvistice vorbite de 20 000 000 de oameni, mai ales în Burkina Faso, în N republicii Côte d'Ivoire, în N Ghanei și în regiunea de N din Togo. Limba moore din Burkina Faso are cel mai mare număr de vorbitori, mai mult de patru milioane (*vezi* mossi). Inițial inclusă în grupul gur, limba dogon, vorbită de cca 350 000 de persoane în Mali, nu poate fi încadrată cu certitudine printre limbile niger-congo.

gură *sau* cavitate bucală

Orificiu prin care intră aerul și hrana în organism. Este mărginită la exterior de buze și continuă cu faringele, la capătul opus.

Cavitatea este formată de buze, obraji, palatul moale și palatul dur și glotă. Componentele principale sunt dinții, limba și palatul. Aici se desfășoară procesele de masticație și vorbire. Cavitatea bucală este căptușită de membrane mucoase ce conțin glande mici care, împreună cu glandele salivare, mențin umiditatea și dizolvă hrana și alte impurități.

Gurdjieff, George Ivanovici
născut George S. Georgiades

(1872? Alexandropol, Armenia, Imperiul Rus - 29.10.1949, Neuilly, lângă Paris, Franța)

Mistic și filozof armean. În tinerețe se pare că a călătorit în Orientul Mijlociu, Africa și Asia Centrală. A predat la Moscova și Sankt Petersburg, iar în 1919 a fondat Institutul pentru Dezvoltare Armonioasă a Omului, la Tiflis (astăzi Tbilisi), în Georgia. În 1922 a reînființat Institutul la Fontainebleau, în Franța, unde a adunat un grup de adepți care trăiau în comun, purtând discuții filozofice, făcând exerciții cu caracter ritual și dansând. Principiul său fundamental era acela că existența obișnuită se aseamănă cu somnul și că, prin disciplină spirituală, se pot atinge niveluri superioare ale vitalității și conștiinței. Centrul de la Fontainebleau a fost închis în 1933, dar Gurdjieff a continuat să predea la Paris până la moarte.

gurdwara

Lăcaș de cult sikh. În fiecare gurdwara se găsește o copie a cărții sfinte *Adi Granth*. Gurdwara servește drept loc de rugăciune, dar și de recitaluri, cântări și interpretări ale scrierilor sacre. Fiecare lăcaș are o cantină și, adesea, o școală. În locuințele particulare există câte o cameră rezervată rugăciunii, denumită tot gurdwara. Se fac adesea pelerinaje la aceste lăcașe gurdwara, legate de viețile maeștrilor guru sikh, în special la Templul de Aur.

Gurjara-Pratihara, dinastia ~

Una dintre cele două dinastii din India hindusă medievală. Pratihara a fost cea mai importantă dinastie a sec. IX din N Indiei. Descendenții lui Haricandra au domnit în Mandor, Marwar (astăzi Jodhpur, statul Rajasthan), în sec. VI–IX d.Hr., în general ca vasali. Descendenții lui Nagabhata au domnit întâi în Ujjain, iar apoi în Kannauj, între sec. VIII–XI. Aceasta este considerată principala ramură a dinastiei. Ajungând în culmea prosperității și a puterii (cca 836–910 d.Hr.), a intrat în rivalitate cu dinastia Gupta, din cauza extinderii teritoriilor stăpânite. Ultimul rege important Pratihara a fost alungat din Kannauj de către Mahmud de Ghazna (1018). Au existat și alte ramuri ale dinastiei Gurjara, dar nu și-au luat supranumele Pratihara.

guru

În hinduism, maestru spiritual. În India antică, învățăturile Vedelor erau transmise prin viu grai de la guru la discipol. Apariția mișcării bhakti a contribuit la creșterea autorității acestor guru, care erau adesea considerați întrupări ale adevărului spiritual și se identificau cu divinitatea. Discipolilor le recomandau exerciții spirituale, iar aceștia se supuneau voinței lor, slujindu-i și dându-le ascultare de bună voie. Atât bărbații, cât și femeile pot deveni guru, deși, de regulă, numai bărbații au stabilit linii ereditare.

guru

Titlu dat primilor zece conducători ai sikhismului. Primul a fost Nanak care, înainte de a muri (1539), a instaurat tradiția conform căreia un guru avea dreptul să-și desemneze succesorul. A fost urmat de Angad (1539–1552), Amar Das, Ramdas (1574–1581), Arjan, Hargobind, Hari Rai, Hari Krishen (1661–1664), Tegh Bahadur (1664–1675) și Gobind Singh. Între timp, guru a devenit atât un conducător militar, cât și spiritual. Gobind Singh a desființat această funcție în 1708, scrierea sacră sikh *Adi Granth* rămânând singura autoritate.

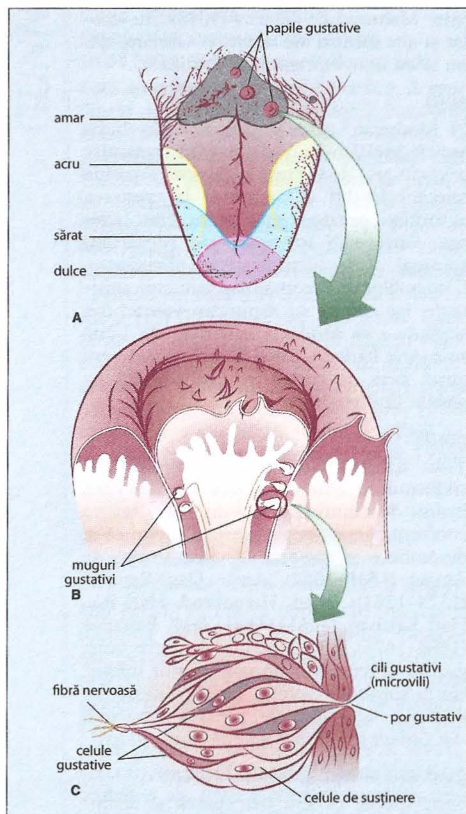
gust *sau* simțul gustului/gustativ

Simț special pentru perceperea și distingerea însușirii de a fi dulce, acru, amar sau sărat a unei substanțe dizolvate, cu ajutorul papilelor gustative de pe limbă. Peste 9 000 de papile gustative de pe limbă răspund de chemorecepția gustului. Papile gustative se găsesc și pe bolta palatină și în gât. (Vezi planșa de la pagina următoare).

Gustafson, Ralph (Barker)

(16.08.1909, Lime Ridge, lângă Sherbrooke, Québec, Canada - 29.05.1995, North Hatley)

Poet canadian. A urmat Universitatea din Oxford; după Al Doilea Război Mondial s-a stabilit la New York, dar mai târziu a revenit în Canada. Opera sa dezvăluie o evoluție a formei și a manierei tradiționale spre un stil eliptic, reflectând influența poeziei anglo-saxone și a experimentelor metrice ale lui Gerard Manley Hopkins. Printre ultimele sale scrieri, considerate cele mai valoroase, se numără *Râuri printre stânci* (Rivers Among Rocks, 1960), *Conflicte de primăvară* (Conflicts of Spring, (1981) și *Umbre în iarbă* (Shadows in the Grass, 1991). A publicat și volume de proză scurtă.

Receptorii gustativi de pe suprafaţa limbii. Substanţele dulci excită în special mucoasa de la vârful limbii. Pentru substanţele amare, sensibilitatea este repartizată invers: vârful limbii este mai puţin sensibil decât baza. Sensibilitatea pentru substanţele acre este mai mare în regiunea mijlocie a suprafeţei laterale. Marginile şi partea anterioară a feţei superioare a limbii sunt mai sensibile la substanţele sărate. B. Papilă - prim-plan cu localizarea mugurilor gustativi. C. Structura unui mugur gustativ. Fiecare mugur gustativ este alcătuit din celule epiteliale gustative înguste, cu proeminenţe fine (microvili) care ajung la suprafaţa limbii prin porii fini ai papilelor, şi din celule de susţinere mai mari. Impulsurile de la celulele gustative sunt transmise spre creier printr-o reţea de fibre nervoase.

Gustav I Vasa

născut **Gustav Eriksson Vasa**

(12.05.1496? - 29.09.1560, Stockholm, Suedia)

Rege al Suediei (1523–1560). Întemeietor al dinastiei Vasa. Fiu al unui senator suedez, s-a alăturat rebeliunii împotriva lui Christian II al Danemarcei, care controla cea mai mare parte a Suediei. A devenit conducătorul rebelilor (1520) şi a obţinut un ajutor esenţial din partea bogatului oraş liber Lübeck. Acest ajutor i-a permis să proclame independenţa Suediei faţă de Danemarca, iar în 1523 a fost ales rege. Gustav a impus taxe mari, pentru a putea plăti datoriile faţă de oraşul Lübeck, dar şi pentru a întări autoritatea regală şi teritoriile. A sperat să pună stăpânire pe averile Bisericii Romano-Catolice, grăbind transformarea Suediei într-o ţară protestantă (luterană). Conducător autoritar, a pus bazele unei monarhii puternice şi ale unei administraţii eficiente.

Gustav II Adolf

în latină **Gustavus Adolphus**

(09.12.1594, Stockholm, Suedia - 06.11.1632, Lützen, Saxonia)

Rege al Suediei (1611–1632), care a transformat ţara într-o importantă putere europeană. Fiu al lui Carol IX, Gustav a continuat conflictul dinastic dintre tatăl său şi Sigismund III Vasa, până în 1629 confruntându-se cu o invazie din partea Poloniei. A pus capăt războiului cu Danemarca în 1613, dar Suedia a fost obligată să plătească despăgubiri de război foarte mari. A stopat războiul cu Rusia (1617) şi a anexat Ingria şi Kexholm. Tensiunile interne au fost soluţionate în mare parte de cancelarul său de încredere, Axel Gustafsson Oxenstierna. Printre reformele sale radicale din domeniul politicii interne se numără consolidarea unui centru administrativ eficient şi îmbunătăţirea sistemului educaţional. Gustav a reînceput războiul cu Sigismund în 1621 şi a obţinut o mare parte din Livonia poloneză (Letonia şi Estonia). Considera campaniile sale împotriva Poloniei drept parte a luptei protestantismului împotriva Contrareformei. A intrat în Războiul de Treizeci de Ani în 1630, ca tactică defensivă, pentru a proteja statul suedez şi biserica. Remarcabil strateg militar, a condus o armată surprinzător de eficientă, iar poziţia lui a fost consolidată prin alianţe cu Franţa, Brandenburg şi Saxonia. Victoria în Bătălia de la Breitenfeld i-a permis să pătrundă în Germania centrală şi să pretindă cesionarea unor mari teritorii, în special a Pomeraniei (1631). În 1632, la Lützen, suedezii au învins armata lui Albrecht W. E. von Wallenstein, dar Gustav a fost omorât în luptă.

Gustav III

(24.01.1746, Stockholm, Suedia - 29.03.1792, Stockholm)

Rege al Suediei (1771–1792). Ca fiu al regelui Adolf Frederick (1710–1771), a moştenit tronul unei monarhii cu autoritate scăzută. Incapabil să medieze conflictul dintre părţile rivale din Riksdag (corpul legislativ), a impus o nouă constituţie în 1772, care

întărea puterea coroanei. A introdus numeroase reforme iluministe, contestate de nobilime. A purtat un război nepopular împotriva Rusiei (1788–1790), iar atunci când un grup de ofițeri suedezi s-a răsculat, a întărit autoritatea monarhiei cu o nouă constituție (1789). Intenționa să înființeze o coaliție a monarhilor europeni care să se opună Revoluției Franceze, dar nobilimea suedeză s-a opus din nou, punând la cale și asasinarea lui. Domnia lui Gustav, patron al artelor și al dramaturgiei, este cunoscută ca iluminismul suedez.

Gustav IV Adolf

(01.11.1778, Stockholm, Suedia - 07.02.1837, Sankt Gallen, Elveția)

Rege al Suediei (1800–1809). Ca fiu al regelui asasinat Gustav III, a preluat tronul în 1792 sub regența unchiului său Carol, duce de Södermanland (mai târziu Carol XIII). În 1805 a determinat Suedia să intre în coaliția europeană împotriva lui Napoleon. Când Rusia s-a aliat cu Franța, în 1807, Gustav nu și-a retras trupele de pe câmpul de luptă, știind că aceasta ar duce la un atac al Rusiei împotriva Finlandei. De asemenea, Danemarca și Norvegia au declarat război Suediei, provocând pierderi teritoriale. În 1809, Gustav a fost detronat printr-o lovitură de stat, iar succesorii săi au fost declarați neligibili. A plecat în exil împreună cu familia sa, stabilindu-se în Elveția.

Gustav V *născut* Oscar Gustav Adolf

(16.06.1858, Stockholm, Suedia - 29.10.1950, Stockholm)

Rege al Suediei (1907–1950), fiu al lui Oscar II (1829–1907). S-a înrolat în armată și a călătorit mult, înainte de a prelua tronul de la tatăl său, în 1907. Într-o perioadă de democrație înfloritoare a țării sale, Gustav s-a dovedit a fi un monarh constituțional capabil. Deși a fost de partea Aliaților în Primul și Al Doilea Război Mondial, a susținut cu fermitate neutralitatea Suediei.

Gusti, Dimitrie

(13.02.1880, Iași, România - 30.10.1955)

Sociolog și filozof român, fondatorul Școlii sociologice (monografice) de la București. Și-a făcut studiile universitare în Germania și Franța (1900–1909), ca student în filozofie morală la Leipzig și apoi ca student în științe juridice la Berlin. Perioada studiilor la Berlin (1904–1909) a fost caracterizată de preocupări fundamental sociologice, iar în 1904 și-a susținut doctoratul în filozofie. Și-a definit sistemul sociologic prin câteva enunțuri fundamentale: societatea se compune din unități sociale (grupări de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească); esența societății este voința socială; ca manifestări de viață, voința socială depune o activitate economică și una spirituală, reglementate de o activitate juridică și de o activitate politică; în manifestările ei, voința socială este condiționată de o serie de factori care pot fi reduși la patru categorii fundamentale: cosmică, biologică, psihică și istorică; schimbările suferite de societate în decursul timpului, prin activitățile ei și sub înrâurirea acestor factori, se numesc procese sociale; începuturile de dezvoltare pe care le putem surprinde în realitatea prezentă și, deci, le putem prevedea cu o oarecare precizie se numesc tendințe sociale. Plecând de la sistemul său, a fundamentat metoda monografică, presupunând abordarea simultană, multidisciplinară a subiectului, pe cadre și manifestări, folosind echipe de specialiști din domeniul științelor sociale, medici, ingineri, agronomi, învățători etc. A inițiat și îndrumat acțiunea de cercetare monografică a satelor din România (1925–1948) și a obținut legiferarea serviciului social (1939), prin care se instituționaliza, pentru prima oară în lume, cercetarea sociologică, îmbinată cu acțiunea socială practică și cu pedagogia socială. A fondat și condus Asociația pentru Știință și Reformă Socială (1919–1921), Institutul Social Român (1921–1939, 1944–1948), Institutul de Științe Sociale al României (1939–1944), Consiliul Național de Cercetări Științifice (1947–1948). A creat, împreună cu Victor Ion Popa, H.H. Stahl și Gh. Focșa, Muzeul Satului (1936). A înființat și a condus revistele *Arhiva pentru știința și reforma socială* (1919–1943) și *Sociologie românească* (1936–1944). A fost profesor la Universitățile din Iași și București, ministru al învățământului (1932–1933), membru al Academiei Române (1919) și apoi președinte al ei (1944–1946), membru al multor academii, societăți și institute de sociologie străine. Scrieri: *Sociologia militans* (1935; 1946), *Problema sociologiei* (1940), *Știința realității sociale* (La science de la réalité sociale, 1941).

Dimitrie Gusti

gușa-porumbelului

Denumire comună pentru cele 500 de specii de plante erbacee ornamentale de grădină, care compun genul *Silene*, din familia *Caryophyllaceae*. Sunt răspândite pretutindeni în lume. Numele este folosit și pentru membrii genului *Lychnis* din aceeași familie. Unele specii ale genului *Silene* au tulpini cu o poziție verticală, altele au tulpini târâtoare. Tulpinile sunt acoperite adesea cu o substanță cleioasă. Unele specii au câte o singură floare, dar altele au ciorchini de flori roșii, albe sau roz. Fructul are forma unei capsule.

gușa-porumbelului (*Silene vulgaris*)

JEWEL CRAIG – COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

gușă

Hipertrofie a glandei tiroide, care duce la apariția unei proeminențe la nivelul gâtului. Tiroida poate atinge o greutate de 50 de ori mai mare decât cea normală, afectând respirația și deglutiția și dând senzația de sufocare. Gușa simplă (endemică) este forma cea mai des întâlnită, apariția ei fiind cauzată de un aport scăzut de iod în alimentație. Această afecțiune, precum și simptomele aferente, se datorează unor diverse deficiențe ale procesului de sinteză a hormonilor tiroidieni (hipotiroidism). Cazurile grave sunt tratate prin administrarea de hormoni tiroidieni sau prin extirparea pe cale chirurgicală a tiroidei, în cazul în care afectează respirația. Nu se cunosc cauzele gușei sporadice, afecțiune care apare în zonele geografice unde aportul de iod este mai mult decât suficient. Tiroida mărită poate avea funcție normală sau poate produce o cantitate mai mare de hormoni (hipertiroidism). *Vezi și* boala Graves.

gută

Afecțiune metabolică ereditară în care sărurile acidului uric, în mod normal excretate prin urină, se depun în articulații sub formă de cristale, provocând inflamații severe. Localizarea de predilecție este degetele mari de la picioare. Una dintre cele mai vechi boli prezentate în literatura de specialitate, ea se manifestă mai ales la bărbați. Crizele se manifestă la vârsta mijlocie. Simptomele sunt senzație de căldură, înroșire a zonei, sensibilitate și durere acută. Acestea cedează adesea într-o săptămână sau două. Colchicina este folosită pentru tratarea crizelor severe. Unele medicamente, precum alopurinolul, inhibă sinteza acidului uric.

Gutenberg, Johannes

(cca 1395, Mainz - probabil 03.02.1468, Mainz)

Inventator german al unei metode de tipărire cu litere mobile. Născut într-o familie de nobili, se pare că a lucrat ca aurar și bijutier în Mainz și Strasbourg, iar în 1438 a inventat tiparul. În 1450 a obținut un sprijin financiar de la bancherul Johann Fust (cca 1400–1466); nerăbdarea acestuia, dar și alți factori, l-au determinat pe Gutenberg, în 1455, să-i cedeze afacerea lui Fust. Capodopera lui Gutenberg și prima carte tipărită cu litere mobile a fost *Biblia cu 42 de rânduri*, terminată în 1455. În 1457 a apărut o *Psaltire* extrem de frumoasă, după care presa s-a pierdut. Celelalte lucrări care îi sunt atribuite au valoare minoră. Invenția include elemente unice, cum ar fi: un mulaj, cu ajutorul căruia literele puteau fi aranjate ordonat și în cantități mari; un aliaj poligrafic; o presă nouă, asemănătoare cu cea utilizată în vinărit, la obținerea hârtiei și legatul cărților; o cerneală tipografică pe bază de ulei. Nici unul dintre aceste elemente nu se găseau în tipografiile chinezești sau coreene, în tehnica europeană de imprimare a literelor pe diverse suprafețe sau în tiparul cu clișee de lemn. Invenția lui Gutenberg, care a influențat cursul civilizației occidentale, a constituit punctul de plecare pentru elementele de bază ale culegerii tipografice timp de 500 de ani.

Guthrie, Sir (William) Tyrone

(02.07.1900, Tunbridge Wells, Kent, Anglia - 15.05.1971, Newbliss, County Monaghan, Irlanda)

Director de teatru și producător englez. După primul său spectacol din 1931, a devenit director al Shakespeare Repertory Company (1933–1945), care a susținut spectacole la companiile teatrale Old Vic și Sadler's Wells. Celebru pentru abordarea originală a lui Shakespeare, a regizat și opere precum *Peter Grimes* (1946), *Carmen* (1949) și propria piesă, *Vârful scării* (Top of the Ladder, 1950). A contribuit la fondarea și organizarea Festivalului de la Stratford, în Canada (1953–1957), influențând în mod deosebit dezvoltarea teatrului canadian. A fost director al Teatrului Tyrone Guthrie din Minneapolis (1963–1966).

Guthrie, Woody *născut* Woodrow Wilson

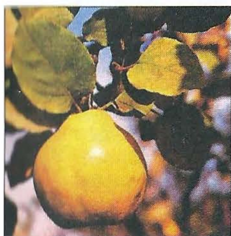
(14.07.1912, Okemah, Oklahoma, SUA - 03.10.1967, New York, New York)

Cântăreț și compozitor american, una dintre figurile legendare ale muzicii folk

americane. A plecat de acasă la 15 ani, călătorind prin țară cu trenuri de marfă. În timpul Marii Depresiuni a cântat la chitară și armonică în taberele imigranților și ale muncitorilor ambulanți, iar mai târziu și-a exprimat, prin intermediul muzicii, ideile populiste și muncitorești. A scris peste o mie de cântece, printre care *So Long (It's Been Good to Know Yuh)*, *Hard Traveling*, *Union Maid*. După ce a luptat în Al Doilea Război Mondial, a venit la New York și, împreună cu Peter Seeger și cu alții, a format grupul Almanac Singers, continuând să cânte pentru fermieri și muncitori. Cântecul *This Land Is Your Land* a devenit imn național neoficial. Autobiografia sa, *Menit succesului* (Bound for Glory 1943), a fost ecranizată în 1976. Fiul său, Arlo (n. 1947), este și el un compozitor și cântăreț de succes.

gutui

Denumire comună pentru cele câteva specii de arbuști sau pomi fructiferi cu fructe comestibile din genul *Cydonia*, familia *Rosaceae*. Gutuiul-comun (*C. oblonga*) este originar din Iran, Turcia și, probabil, din Grecia și Crimeea. Fructul galben-auriu are o aromă foarte parfumată și un gust astringent; capătă o culoare roz când este gătit; din gutui se face o dulceață excelentă. Gutuiul-japonez (speciile *Chaenomeles*) este un arbust ornamental folosit pentru florile sale, care apar pe tulpinile cu ramuri scurte înainte de deschiderea deplină a mugurilor foliari, la sfârșitul iernii și începutul primăverii.

gutuie (*Cydonia oblonga*)
WALTER CHANDOHA

guvern

Sistem politic care administrează și reglementează o colectivitate umană. Diversele tipuri de guverne au responsabilități diferite. Cel mai apropiat de popor este guvernul local. Guvernele regionale reprezintă o grupare de comunități individuale. Guvernele naționale controlează în mod oficial întregul teritoriu din interiorul granițelor recunoscute la nivel internațional și au responsabilități pe care nu le împart cu omoloagele lor de la nivel local. Majoritatea guvernelor exercită puteri executive, legislative și juridice, pe care le divizează sau le combină în diverse moduri. Unele răspund în același timp și de problemele religioase ale poporului respectiv; altele evită orice implicare în domeniul religios. Formele politice de la nivel național se răsfrâng și asupra puterilor exercitate la nivel subnațional. Printre acestea s-au numărat autocrația, democrația, fascismul, monarhia, oligarhia, plutocrația (guvernarea de către cei bogați), teocrația și totalitarismul.

guvernare militară

Administrare a unui teritoriu de către o forță de ocupație. Definiția exclude forțele militare staționate în teritorii neutre sau aliate, care împart responsabilitățile administrative cu autoritățile civile locale. Guvernarea militară este diferită, de asemenea, de legea militară și legea marțială. Un guvern militar se menține la putere până renunță din proprie voință sau este înlăturat. Termenul se aplică, de obicei, la o țară condusă de propria armată, fie că preia puterea printr-o lovitură de stat, fie că deține puterea de drept.

guvid

Denumire comună pentru cele peste 800 de specii de pești carnivori (subordinul *Gobioidei*, ordinul *Perciformes*), răspândiți în întreaga lume, care trăiesc în special în zona tropicală. Majoritatea speciilor au dimensiuni mici, trăiesc pe fundul apei și au pe abdomen o ventuză cu bază mică, formată prin fuziunea înotătoarelor abdominale. Aproximativ 700 de specii au corpul alungit, uneori lipsit de solzi, și trăiesc de-a lungul coastelor și al recifelor din mările tropicale și temperate. Au două înotătoare dorsale și o coadă rotunjită, nu prezintă linie laterală (organ senzitiv situat în lungul părților laterale ale corpului) și sunt adesea viu colorați. Majoritatea adulților au o lungime maximă de 10 cm.

Guwahati *sau* Gauhati

Oraș, 808 021 loc. (2001), în V statului Assam, în NE Indiei. Situat pe fluviul Brahmaputra, a fost capitala regatului hindus Kamarupa (sub numele de Pragjyotisa), pe la 400 d.Hr. Cucerit de ahomi, în 1681 a devenit reședința guvernatorului ahom al Assamului inferior. În 1826 a fost cedat britanicilor și a fost centrul administrativ al Assamului până în 1874. În prezent, Guwahati este un important port fluvial și principalul centru comercial al Assamului. Templele Kamakhya și Umananda, situate în împrejurimi, sunt locuri de pelerinaj pentru religia hindusă.

Guyana

Regiune din N Americii de Sud. Situată pe coastele atlantice și caraibiene, mărginită

la E și S de Brazilia și la V de Venezuela, acoperă o suprafață de 468 800 kmp. Se împarte în Guyana (în trecut Guyana Britanică), Surinam (în trecut Guyana Olandeză) și Guyana Franceză. Cea mai mare parte a regiunii este acoperită de păduri dese, copacii având lemn prețios. Așezările se află mai ales în regiunile de coastă și riverane. Primii locuitori cunoscuți au fost indienii surinam. Coasta a fost descoperită de Christofor Columb în 1498, iar regiunea a fost explorată de spanioli la începutul sec. XVI. Olandezii au întemeiat aici așezări pe la anul 1580, iar francezii și englezii la începutul sec. XVII.

Guyana *denumire oficială* **Republica Cooperatistă a Guyanei** *anterior (până în 1966)* **Guyana Britanică**

Stat din NE Americii de Sud. Suprafața: 215 083 kmp; 751 000 loc. (2005). Capitala: Georgetown. Aproximativ jumătate din populație este de descendență indiană, restul, în majoritate, este de origine africană. Limba oficială: engleza. Religii: creștinism (protestanți, romano-catolici), hinduism, islam. Moneda: dolarul guyanez. Are o câmpie de-a lungul coastei Atlanticului, cu o lățime de 16 km, care cuprinde suprafețe asanate, mărginite de diguri și canale. În interiorul teritoriului, pădurea tropicală acoperă trei pătrimi din suprafața țării. În V, în Munții Pacaraima, se află cursul superior al râului Essequibo. Are o economie de piață în curs de dezvoltare, proprietatea fiind atât publică, cât și privată. Exporturile principale sunt zahărul, orezul, bauxita și aluminiul. Este o republică multipartită, cu un singur for legislativ; președintele este șeful statului și al guvernului. Amerindienii au locuit Guyana înaintea venirii europenilor, dar se știu puține lucruri despre ei, în afara denumirii date de aceștia ținutului: guyana (ținutul apelor) este numele pe care l-a luat țara. A fost colonizată de olandezi în sec. XVII; în timpul războaielor napoleoniene, englezii au ocupat teritoriul și au cumpărat coloniile Demerara, Berbice și Essequibo, unite în 1831 sub numele de Guyana Britanică. Negoțul cu sclavi a fost abolit în 1807, însă emanciparea celor 100 000 de sclavi din colonii s-a terminat abia în 1838. Din 1840, au fost aduși la lucru pe plantații indieni și chinezi angajați cu contract; până în 1917, aproximativ 240 000 de indieni din E au migrat în Guyana Britanică. În 1928 a devenit colonie britanică, iar în 1953 a dobândit drept de autoguvernare. Au apărut partide politice organizate pe criterii etnice, precum Partidul Popular Progresist (al indienilor) și Forumul Național Popular (al negrilor). Forumul Național Popular a format un guvern de coaliție și a proclamat independența țării în 1966. În 1970, Guyana a devenit stat în cadrul Commonwealth; în 1980 a adoptat o nouă constituție. În ultimele decenii ale sec. XX, Guyana s-a îndepărtat de orientarea socialistă pe care a avut-o după câștigarea independenței. La începutul sec. XXI, este încă dominată de frământări pentru câștigarea stabilității economice și politice.

Guyana Franceză

Departament de peste mări al Franței, situat la NE coastei Americii de Sud. Suprafața: 86 504 kmp; 172 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Cayenne. Se învecinează cu

Brazilia, Surinam și cu Oceanul Atlantic. Majoritatea reliefului este format din podișuri joase, cu munți la S și o câmpie mlăștinoasă de coastă. Râul Maroni formează granița cu Surinam. Populația este formată în majoritate din creoli. Principalele limbi vorbite sunt franceza (limbă oficială) și creola; 90% din populație este de religie romano-catolică. Colonizat inițial de spanioli, francezi și olandezi, teritoriul Guyanei Franceze a fost cedat Franței în 1667, iar locuitorii țării au devenit cetățeni francezi după 1877. Prin 1852, francezii au înființat aici mai multe colonii penitenciare, dintre care cea mai cunoscută este Insula Diavolului. A devenit departament francez în 1946, iar coloniile penitenciare au fost închise în 1953.

Guy-Blaché, Alice

(01.07.1873, Paris, Franța - 24.03.1968, Mahwah, New York, SUA)

Pionieră a industriei cinematografice franceze și americane. Prima femeie regizor, este unanim recunoscută ca fiind și primul regizor care a filmat secvențe epice. A regizat primul film, *Zâna Verzei* (La Fée aux choux, 1896), pentru a demonstra că aparatul de filmat produs de șeful ei, Léon Gaumont, poate genera o formă de divertisment. A devenit producător executiv al companiei de film Gaumont, regizând aproape toate filmele produse de aceasta. Prin 1901 a început să lucreze la proiecte mai lungi și mult mai elaborate, dintre care se remarcă *Esmeralda* (1905), după romanul *Notre Dame de Paris*, al lui Victor Hugo, și *Viața lui Hristos* (La Vie du Christ, 1906). Între anii 1906 și 1907 a regizat cca o sută de filme, experimentând tehnologia audio. S-a căsătorit cu cameramanul Herbert Blaché în 1907 și l-a urmat în SUA, unde, în 1910, a înființat compania de succes Solax. Ca președinte al Solax, a regizat cca 45 de filme și a condus 300 de alte producții. Dintre sutele de filme pe care le-a făcut, doar câteva s-au păstrat.

Guyenne *în Antichitate* Aquitania

Regiune istorică din SV Franței. Regiunea Guyenne corespunde, în epoca modernă, departamentului Gironde și celei mai mari părți din departamentele Lot-et-Garonne, Dordogne, Lot și Aveyron. Vechi ducat cu capitala la Bordeaux, se află în apropiere de Garonne și Dordogne. Din vremea romanilor și până în Evul Mediu, a făcut parte din regiunea Aquitaine. În timpul stăpânirii engleze din perioada Evului Mediu târziu, a fost recucerită de francezi la începutul Războiului de 100 de Ani, dar în 1360 a fost cedată englezilor, împreună cu Aquitaine. Mai târziu, francezii au pus stăpânire pe regiune, iar din sec. XVII până în 1789 a făcut parte dintr-un „gouvernement" francez al Guyennei și Gasconiei.

Guzmán (Fernández), (Silvestre) Antonio

(12.02.1911, La Vega, Rep. Dominicană - 04.07.1982, Santo Domingo)

Președinte al Republicii Dominicane (1978–1982). Fiu al unui negustor de textile, a condus câteva magazine înainte de a fi ales președinte de centru-stânga, în pofida încercărilor de a opri numărătoarea voturilor făcute de către susținătorii lui Joaquín Balaguer, președintele aflat în funcție. Ca reacție la prăbușirea prețului la zahăr pe piața mondială, a lansat o politică agresivă în domeniul agriculturii, care a determinat obținerea rapidă a unei producții de orez și fasole suficiente pentru satisfacerea necesităților interne. Deși a moștenit o situație politico-economică dificilă, a reușit să lase în urma sa o economie stabilă și instituții democratice care garantau drepturile omului. Se pare că moartea sa a fost, de fapt, o sinucidere.

Gwalior

Oraș, 826 919 loc. (2001), în statul Madhya Pradesh, în partea de N a Indiei centrale. Orașul, acum un important centru comercial și industrial, este construit în jurul unei fortărețe, situată pe o stâncă cu înălțimea de 90 m deasupra câmpiei. Prima atestare datează din cca 525 d.Hr. S-a aflat sub stăpânire hindusă până în 1232, iar apoi, până în 1751, a trecut de câteva ori din stăpânirea musulmană în cea hindusă; de atunci a rămas o cetate Maratha, deși a fost cucerită de câteva ori de englezi. În fortăreață se află elemente remarcabile de arhitectură hindusă, printre care bazine, palate, temple și o moschee. Chiar sub zidurile ei se găsesc statui jainiste din sec. XV, sculptate în piatră, înalte de aproape 18 m.

Gwandu *anterior* Gando

Emirat tradițional din NV Nigeriei. A fost întemeiat de către Kebbawa, într-o zonă care, în sec. XVI, făcea parte din regatul Kebbi. Orașul Gwandu a devenit important în timpul jihadului fulani (1804–1812), iar din 1815 a fost una dintre cele două capitale ale emiratului fulani; în 1903 a intrat sub control britanic. Suprafața emiratului Gando a fost redusă în 1907, prin cedarea de către englezi a unor teritorii către Africa de Vest Franceză. Emirul a rămas un

important lider tradițional al musulmanilor din Nigeria. Orașul Gwandu este un centru comercial agricol.

Gwent

Regiune istorică în SE Țării Galilor. În centrul său se află câmpia Gwent; include o câmpie litorală de-a lungul estuarului râului Severn. Gwent a fost și este o piatră de hotar între Anglia și S Țării Galilor. Aici, romanii au instituit comandamente militare și fortărețe importante, iar normanzii au ridicat castele. Comitat galez în perioada 1974–1996, este împărțit de la această dată între mai multe autorități. Economia regiunii se bazează atât pe agricultură, cât și pe industrie.

Gwyn, Nell *născută* Eleanor

(02.02.1650, Londra, Anglia - 14.11.1687, Londra)

Actriță engleză. Vindea portocale la teatrul Drury Lane, când a devenit amanta actorului principal, Charles Hart, care a pregătit-o pentru scenă. A devenit comediana principală la King's Company (1666–1669), iar în rolul „frumoasei, isteței Nell", rostea prologuri și epiloguri sfidătoare. A devenit amanta lui Carol II (1669–1685). A fost foarte iubită de public, care considera că verva și îndrăzneala ei fățișă reprezintă un antidot binevenit împotriva puritanismului.

Gwynedd *sau* Gwyneth

Comitat, 116 838 loc. (2001), în NV Țării Galilor. Cuprinde o bună parte din comitatele istorice Caernarfonshire și Merioneth. Centrul administrativ este Caernarfon. Ținutul istoric Gwynedd ocupa o mare parte din N Țării Galilor. Normanzii au construit castele la Caernarfon și Conwy, dar nu au pătruns în interiorul teritoriului. Prin urmare, a rămas o fortăreață a culturii galeze, în care locuiesc numeroși vorbitori de galeză. Relieful este predominant muntos, cu stânci abrupte tăiate de ghețarii din era glaciară. Aici se află Parcul Național Snowdonia (1951), care se întinde pe aproape jumătate din teritoriul regiunii. Turismul joacă un rol important în economie.

Gyr, Radu *născut* Radu Demetrescu

(02.03.1905, Câmpulung Muscel, România - 28.04.1975, București)

Poet, dramaturg, gazetar și eseist român. Licențiat în litere, a debutat în 1924 odată cu apariția volumului *Liniști de schituri*. Colaborator statornic în perioada de după debut la revista *Universul literar* și apoi la alte reviste literare de formație naționalistă (*Gândirea*, *Vremea* și altele), precum și la ziarele *Cuvântul*, *Buna Vestire*, *Cuvântul Studențesc*, a publicat numeroase articole, studii literare și poezii. A fost membru al Mișcării Legionare, comandant legionar și șef al regiunii Oltenia. Conferențiar la Facultatea de Litere și Filozofie din București, pe timpul guvernării legionare (1940), a fost director general al teatrelor. După detenția de sub regimul lui Carol II, a fost închis și de Ion Antonescu, apoi eliberat și trimis spre „reabilitare" la Sărata. În 1945, regimul comunist l-a încadrat în „lotul ziariștilor" și l-a condamnat la 12 ani de închisoare. A revenit din detenție în 1956, dar după doi ani a fost din nou arestat și condamnat la moarte pentru poezia *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!*. Pedeapsa cu moartea i-a fost comutată la 25 de ani de muncă silnică. A fost eliberat la amnistia generală din 1964. Laureat al Societății Scriitorilor Români, al Institutului pentru Literatură și al Academiei Române, până în 1944 a publicat mai multe volume de versuri: *Plânge Strâmbă-Lemne* (1927), *Cerbul de lumină* (1928), *Stele pentru leagăn* (1936), *Poeme de război* (1942), *Balade* (1943).

Haakon IV Haakonsson
cunoscut drept **Haakon cel Bătrân**
(1204, Norvegia - 1263, insulele Orkney)

Rege al Norvegiei (1217–1263). După ce a devenit rege, pentru a elimina îndoielile referitoare la paternitate, mama sa a fost supusă unei probe cu fierul înroșit în foc, pe care a trecut-o. A extins suveranitatea Norvegiei asupra Islandei și Groenlandei (1261–1262) și a murit încercând să apere Insulele Hebride și insula Man de scoți. A fost un protector al artelor, iar domnia sa marchează începutul epocii de aur în istoria Norvegiei medievale.

Haakon VII *născut* Christian Frederik Carl Georg Valdemar Axel
(03.08.1872, Charlottenlund, Danemarca - 21.09.1957, Oslo, Norvegia)

Rege al Norvegiei (1905–1957). Prin naștere a primit titlul de prințul Carol al Danemarcei; coroana i-a revenit în 1905, când Norvegia și-a recăpătat statutul independent. A acceptat să devină rege numai după ce a primit acordul printr-un plebiscit și și-a luat numele Haakon, provenit din limba veche norvegiană. În Al Doilea Război Mondial, după ce Germania a invadat Norvegia (1940), s-a retras în Anglia, iar refuzul său de a abdica le-a dat curaj norvegienilor în lupta împotriva ocupației germane.

Haarlem

Oraș, 148 377 loc. (2001), în V Olandei. Se întinde de-a lungul râului Spaarne, la V de Amsterdam. În sec. XII a fost fortificat și a devenit reședința conților de Olanda. În 1245 a fost cartografiat, iar în 1577 a fost anexat Provinciilor Unite. A cunoscut apogeul prosperității în sec. XVII, când a devenit un loc de refugiu pentru hugheneoți, precum și centru artistic. În prezent, este un oraș industrial și centrul regiunii unde se cultivă lalele. Printre punctele sale de atracție se numără primăria veche din sec. XIII și Marea Biserică din sec. XIV.

Haas, Mary Rosamond
(12.01.1910, Richmond, SUA - 17.05.1996, Alameda County, California)

Lingvistă americană. A studiat cu Edward Sapir la Universitatea Yale. Și-a susținut disertația având ca temă tunica, una dintre limbile amerindiene pe cale de dispariție, și până la sfârșitul vieții și-a continuat cercetările în domeniu, realizând un studiu comparatist privind limbile amerindiene, în special cele din SE SUA, inclusiv limbile natchez și muskogean. Pe când lucra la Universitatea Berkeley, a condus un studiu asupra limbilor indiene din California (1945–1977). Mulți dintre studenții pe care i-a format au desfășurat o valoroasă activitate de descriere a limbilor aflate pe cale de dispariție.

Habacuc
(sec. VII sau VI î.Hr.)

Al optulea dintre cei doisprezece profeți minori ai Vechiului Testament, căruia i se atribuie *Cartea lui Habacuc*. Profeția lui face parte dintr-o carte mai mare, *Cei doisprezece*, din canonul evreiesc. Probabil a fost și cântăreț în templu, nu numai profet. A denunțat păcatele Regatului lui Iuda, i-a identificat pe chaldeeni (babilonieni) ca fiind dușmanii acestuia și unealtă a pedepsei divine, dar totodată a prezis triumful dreptății.

habeas corpus
(*în latină*, să păstrezi corpul)

În dreptul cutumiar, ordin judecătoresc sau document emis pentru a aduce pe cineva în fața curții. Cea mai importantă dispoziție (*habeas corpus ad subjiciendum*) este folosită pentru a împiedica violarea libertății personale și presupune cercetarea judiciară

a legalității detenției. Motivațiile frecvente ale punerii în libertate includ condamnarea bazată pe dovezi obținute prin mijloace ilegale, refuzul unei asistențe juridice eficiente sau o condamnare decisă de către jurați care nu au fost aleși conform procedurilor legale. Dispoziția judecătorească se poate folosi în chestiuni de drept civil, pentru a recuza custodia unui copil ori internarea într-un azil sau ospiciu a unei persoane declarată iresponsabilă.

Haber, Fritz

(09.12.1868, Breslau, Silezia, Prusia - 29.01.1934, Basel, Elveția)

Chimist și fizician german. După cercetări în domeniul electrochimiei și termodinamicii, a realizat, împreună cu cumnatul său, Carl Bosch (1874–1940), metoda Haber-Bosch, sinteza industrială a amoniacului. Fiind un mare patriot, a dirijat cercetările chimice în domeniul militar din Germania, în Primul Război Mondial, când a fost folosit pentru prima dată gazul toxic. A devenit celebru și apreciat pentru realizările sale importante, iar în 1918 i-a fost decernat Premiul Nobel. În 1933, politica antisemită a Partidului Național-Socialist l-a determinat să demisioneze din funcția de șef al Institutului Kaiser-Wilhelm, funcție pe care o deținea din 1911.

Haber-Bosch, metoda ~ *sau* metoda Haber de obținere a amoniacului *sau* metoda de obținere a amoniacului sintetic

Prima metodă eficientă din punct de vedere economic de sintetizare directă a amoniacului din hidrogen și azot atmosferic. A fost finalizată pe la 1909 de către Fritz Haber și Carl Bosch (1874–1940), având drept punct de plecare cererea crescândă de îngrășământ pe bază de azot. A fost primul proces industrial care a folosit presiunea ridicată (200–400 atmosfere) pentru a obține o reacție chimică. Un catalizator (de obicei fier) permite reacției să se desfășoare la o temperatură moderată (400–650°C), iar îndepărtarea imediată a amoniacului, pe măsură ce se formează, favorizează sintetizarea unei cantități și mai mari. Continuă încă să fie cel mai ieftin procedeu industrial de fixare a azotului și reprezintă un proces fundamental în industria chimică.

Habermas, Jürgen

(n. 18.06.1929, Düsseldorf, Renania de Nord, Westfalia, Germania)

Filozof german, reprezentant al Școlii de la Frankfurt. A obținut doctoratul în filozofie la Universitatea din Bonn în 1954. A fost profesor la Universitatea Johann Wolfgang Goethe din Frankfurt. A condus, de asemenea, Institutul Max Planck din Starnberg (1971–1980). În *Teoria acțiunii comunicative* (Theorie des kommunikativen Handelns, 1981), încearcă să dezvolte o concepție despre adevăr care să nu implice că adevărul este absolut sau transcendent – adică valabil pentru toate societățile din toate perioadele istorice. Teoria sa asupra adevărului este bazată pe observația că actele comunicării, spre deosebire de alte acțiuni umane, sunt orientate mai degrabă spre consens decât spre succes, în sensul că își propun mai degrabă înțelegerea reciprocă, decât să schimbe sau să controleze o parte a lumii. Procesul constituirii unei astfel de înțelegeri presupune, oricum, ca fiecare individ să accepte că afirmațiile celuilalt sunt în mare măsură adevărate și că interlocutorul poate proba veridicitatea lor, dacă i se cere s-o facă. Noțiunea de adevăr nu este, astfel, o ficțiune metafizică, ci mai degrabă o reglementare care face posibilă comunicarea.

Habima *sau* Habimah

Companie evreiască de teatru. Fondată în Polonia în 1912, a fost reînființată în 1917 la Moscova, cu sprijinul lui Konstantin Stanislavski. Prin spectacolul *Dybbuk* (1922), și-a dobândit renumele de companie cu înalte merite artistice și a fost afiliată Teatrului de Artă din Moscova. După reprezentația piesei *Golemul* (1925) a făcut turul Europei și al SUA. În 1931, majoritatea membrilor s-au stabilit la Tel Aviv, unde au pus în scenă piese în limba idiș, piese biblice și un repertoriu de piese clasice și contemporane, evreiești și străine. În 1958 a devenit Teatrul Național din Israel.

habitat

Loc unde trăiește un individ sau un grup de indivizi, inclusiv factorii și condițiile de viață oferite de mediul înconjurător. Un organism-gazdă infestat de paraziți este un habitat, la fel ca și o bucată de pământ, un desiș de copaci sau o zonă acvatică, de ex. un iaz. Noțiunea de microhabitat se referă la condițiile de viață și la organismele vii din imediata vecinătate a unei plante sau a unui animal.

Habsburgilor, dinastia ~

Familie regală germană, una dintre principalele dinastii ale Europei din sec. XV până în sec. XX. Habsburgii au guvernat Austria din 1282 până în 1918, ca duci, arhiduci și

împărați. De asemenea, au condus Ungaria și Boemia (1526–1918) și au stăpânit Spania și Imperiul Spaniol timp de aproape două secole (1504–1506, 1516–1700). Rudolf I, devenit împărat al Germaniei în 1273, a fost unul dintre primii Habsburgi ajunși la putere. Frederic V, împărat Habsburg al Germaniei, a fost încoronat împărat al Sfântului Imperiu Roman sub numele de Frederic III, în 1452, iar Habsburgii au deținut acest titlu până în 1806. Maximilian I, fiul lui Frederic, a dobândit prin căsătorie Olanda, Luxemburg și Burgundia. Puterea Habsburgilor a atins apogeul în sec. XVI, în timpul domniei lui Carol V. *Vezi și* Sfântul Imperiu Roman.

Hachiman

Unul dintre cei mai populari zei shintoiști japonezi. Considerat zeu al războiului, se crede că ar fi zeificarea lui Ojin, al cincisprezecelea împărat. Este protectorul clanului Minamoto și în general al războinicilor. Primul său sanctuar a fost construit în 725 d.Hr. și astăzi aproape jumătate din templele shintoiste îi sunt închinate. În sec. VIII d.Hr., Hachiman a devenit și divinitate budistă.

Haciaturian, Aram (Ilici)

(06.06.1903, Tbilisi, Georgia, Imperiul Rus - 01.05.1978, Moscova, URSS)

Compozitor sovietic de origine armeană. Născut în Tbilisi (Tiflis), Georgia, i-a avut profesori pe Reinhold Glière (1875–1956) și Nikolai Miaskovski (1881–1950). A fost remarcat pe plan internațional când Serghei Prokofiev i-a recomandat o piesă pentru un concert la Paris. Activ în Uniunea Compozitorilor, Haciaturian (împreună cu Dimitri Șostakovici și Prokofiev) a fost criticat de guvern în 1948 pentru „tendințe formaliste", deși muzica lui a fost întotdeauna conservatoare și accesibilă. După moartea lui Iosif Stalin (1953), a publicat un manifest în care susținea o mai mare libertate artistică. Printre piesele sale pentru balet se numără *Mascarada* (Masquerade, 1944) și *Spartacus* (1954); *Gayane* (1943) conține celebrul *Dans al săbiilor*. Alte lucrări cunoscute sunt concertele pentru pian și vioară.

hacienda

Fermă de mare întindere, în America Latină. Hacienda își are originea în perioada colonială și s-a păstrat până în sec. XX. Muncitorii, de obicei indieni, erau teoretic liberi, însă proprietarii haciendelor, care dețineau controlul asupra autorităților locale, puteau să-i transforme în eterni datornici, legându-i astfel de pământ. În sec. XIX, aproape jumătate din populația rurală a Mexicului trăia în sistemul iobăgiei. Multe haciende au fost desființate de Revoluția Mexicană. În prezent, haciendele se numesc *estancias* în Argentina și *fazendas* în Brazilia.

Hackman, Gene *născut* Eugene Alden

(n. 30.01.1930, San Bernardino, California, SUA)

Actor american de film. A obținut un rol principal în spectacolul *Orice miercuri* (Any Wednesday, 1964) de pe Broadway, debutând apoi în filmul *Lilith* (1964). Apreciat pentru jocul său din *Bonnie și Clyde* (Bonnie and Clyde, 1967) și *N-am cântat niciodată pentru tata* (I Never Sang for My Father, 1970), a câștigat statutul de vedetă cu rolul din filmul *Filiera franceză* (The French Connection, 1971, Premiul Oscar). Remarcat pentru rolurile sale de om obișnuit, a avut succes cu *Conversația* (The Conversation, 1974), *Mississippi în flăcări* (Mississippi Burning, 1988) și *Necruțătorul* (Unforgiven, 1992, Premiul Oscar). Alte filme sunt *Superman* (1978 și episoadele următoare din 1980 și 1987).

Hadar, fosilele ~

Fosile de hominide, descoperite începând cu 1973 în apropierea râului Awash, la 300 km de Addis Abeba, în Ethiopia. Rămășițele a cel puțin 30 de hominide, inclusiv Lucy și așa-numita „prima familie" de 13 specimene de *Australopithecus afarensis* care au dispărut, probabil, în același timp, sunt datate cu 3,4–2,9 m.a.u. În centrul regiunii Awash, spre S, cercetătorii au găsit unele dintre cele mai vechi fosile de hominide (cca 4 m.a.u.), iar în regiunea Gona din apropiere au fost descoperite unele dintre cele mai vechi unelte din piatră (cca 2,6 m.a.u.).

Haddad

Zeu babilonian și asirian al vremii, fiu al lui Anu (uneori numit și fiul lui Bel). Era cunoscut ca stăpân al abundenței, care aducea ploi ce făceau pământul să înflorească, dar dușmanilor săi le trimitea furtuni aducătoare de moarte. Era și zeu al oracolelor și al divinației. Deși venerat de foarte mulți, a fost un zeu minor și nu există dovezi că ar fi avut un centru propriu de cult.

Hades

Zeul grec al Infernului. Mai este cunoscut și sub numele Pluto. Echivalentul său din

mitologia romană era Dis. Fiu al titanilor Rhea și Cronos, Hades era frate cu Zeus și cu Poseidon. Soția lui era Persephona, fiica lui Demeter, pe care a răpit-o de pe pământ pentru a o duce în Infern. Aspru și neîndurător, neînduplecat de rugăciuni sau jertfe, îi judeca și pedepsea pe păcătoși după moarte. Numele său era folosit uneori pentru a desemna locul unde se duceau sufletele morților, iar mai târziu a devenit un sinonim pentru Infern.

hadith

În islam, cuvintele și faptele profetului Mahomed, ale familiei Însoțitorilor Profetului, atribuite prin tradiție orală. Tradiția hadith este venerată de musulmani ca sursă principală a legii islamice și a doctrinei morale. Este alcătuită din două părți: legea nescrisă și isnad sau șirul de autorități religioase care au transmis-o urmașilor. Diversele colecții de hadith reprezintă o sursă semnificativă de studiu privind dezvoltarea islamului în primele secole de existență.

Hadrian *nume complet* Caesar Traianus Hadrianus Augustus *născut* Publius Aelius Hadrianus

(24.01.76 d.Hr., Italica, Baetica? - 10.07.138, Baiae, în apropiere de Neapole)

Împărat roman (117–138 d.Hr.), nepot și succesor al lui Traian. După mulți ani de intrigi, a fost adoptat și numit succesor, exact înainte de moartea lui Traian. I-a executat pe senatorii care se opuneau alegerii sale, a abandonat teritoriile cucerite de Traian în Armenia și Mesopotamia și a înăbușit răscoalele din Mauritania și Parția. O mare parte dintre realizările lui se datorează călătoriilor îndelungate. A început construcția zidului care avea să-i poarte numele Zidul lui Hadrian, a inspectat și a pedepsit soldați în Algeria și în alte provincii. Admirator al civilizației grecești, Hadrian a terminat construcția templului lui Zeus din Atena și a creat o federație de orașe grecești. A conceput un plan de construcții la Delfi și s-a inițiat în misterele eleusine. După ce a jelit în public moartea tânărului său prieten Antinous, înecat în Nil (130 d.Hr.), i-a ridicat statui în întreg imperiul și cultul venerării acestuia s-a răspândit rapid. L-a desemnat succesor pe Antoninus Pius, urmat de Marcus Aurelius.

Hadrian, bust; Muzeul Național de Arheologie, Napoli

ANDERSON–ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

Hadrian, vila lui ~

Reședință de vară a lui Hadrian, construită (cca 125–134 d.Hr.) la Tivoli, lângă Roma. O construcție imperială somptuoasă, cu parcuri și grădini foarte întinse, cuprindea băi, biblioteci, complexe statuare, teatre, locuri pentru ospețe în aer liber, pavilioane și apartamente personale. Complexul de clădiri, întins pe o suprafață de 18 kmp, consta în reproduceri ale unor edificii celebre, văzute de împărat în călătoriile sale. Terasele și șirurile largi de scări compensau neregularitățile terenului. Părți importante din complex s-au păstrat până în zilele noastre.

Hadrian, Zidul lui ~

Zid de apărare roman, început de Hadrian în 122 d.Hr., care proteja frontiera de NV a provinciei Britannia de năvălirile barbarilor (mai ales celți). Se întindea pe o lungime de 118 km de la o coastă la alta, din Wallsend (Segedunum) până la Bowness. La intervale regulate, zidul avea turnuri, porți și bastioane, un șanț în față și un val de pământ (*în latină, vallum*) în spate. Deși abandonat pentru scurt timp în favoarea Zidului Antonin, a fost refolosit până prin 410 d.Hr. O parte destul de mare din zid a rezistat și este vizibilă și astăzi.

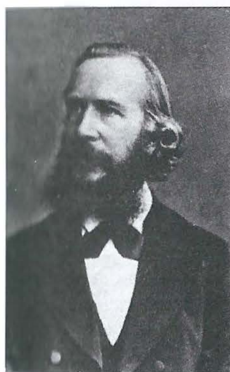
hadron

Particulă subatomică alcătuită din quarcuri, interacționând prin intermediul forțelor tari. Hadronii se clasifică în două categorii: mezoni și barioni. Cu excepția protonilor și neutronilor, care alcătuiesc nucleele, toți hadronii au o viață scurtă, fiind produși prin ciocnirile dintre particulele subatomice. Hadronii se supun gravitației; cei încărcați cu sarcini pozitive sau negative se supun forțelor electromagnetice. Unii hadroni se separă sub acțiunea unei forțe slabe (ca în dezintegrarea radioactivă); alții se descompun sub acțiunea forțelor tari și a celor electromagnetice.

Haeckel, Ernst (Heinrich Philipp August)

(16.02.1834, Potsdam, Prusia - 09.08.1919, Jena, Germania)

Zoolog și evoluționist german. După ce a obținut o diplomă în medicină în 1857, și-a susținut doctoratul în zoologie la Universitatea din Jena, unde a predat din 1862 până în 1909. Cercetările sale s-au axat pe categoria nevertebratelor marine.

Ernst Haeckel, cca 1870

ARHIVA BETTMANN

Influențat de Charles Darwin, Haeckel a văzut în evoluționism temeiul unei explicații fundamentale a vieții capabil să susțină edificiul unui sistem filosofic rațional. A încercat să creeze primul arbore genealogic al regnului animal. A afirmat că evoluția fiecărei specii se regăsește în dezvoltarea embrionară a indivizilor săi („Ontogenia repetă filogenia"). Prin teoriile sale privind evoluția umană, a atras atenția asupra unor probleme fundamentale ale biologiei. Numeroasele sale lucrări au contribuit la popularizarea teoriei evoluționiste.

haemophilus

Gen de bacterii în formă de bastonaș. Toate speciile de haemophilus parazitează strict căile respiratorii ale animalelor cu sânge cald, inclusiv ale oamenilor, și ale unor specii de animale cu sânge rece. Ele sunt gram-negative, imobile și necesită un element de creștere aflat în sânge. Unele au nevoie de oxigen, altele nu. *H. influentzae* cauzează la om o boală transmisibilă sexual, numită șancroid sau șancru moale. O altă specie cauzează infecții secundare la persoanele bolnave de gripă.

Hafez *sau* Hafiz *născut* Mohammad Shams od-Din Hafez

(1325/1326, Shiraz, Iran - 1389/1390, Shiraz)

Poet persan. Educat în spiritul tradiției religioase (numele Hafez înseamnă o persoană care a învățat Coranul pe de rost), era poet la curtea unor conducători din Shiraz. A perfecționat gazelul ca poezie cu formă fixă alcătuită din 6–15 cuplete, unite mai degrabă prin temă și simboluri, decât prin succesiunea logică a ideilor. Poeziile lui se remarcă prin simplitatea și muzicalitatea limbajului, prin folosirea unor imagini familiare și a expresiilor idiomatice. Cea mai cunoscută operă a lui este *Divanul* (Diwan). Este considerat unul dintre cei mai mari poeți persani.

Hafsizilor, dinastia ~

Dinastie berberă, sec. XIII–XVI, fondată de un conducător al dinastiei Almohazilor, Abu Zakariyya Yahya, în partea de N a Africii Centrale, în 1229. Fiul său, Mustansir (1249–1277), a extins imperiul și l-a adus la perioada lui de maximă glorie. În ciuda pirateriei de pe Marea Mediterană, imperiul avea legături comerciale cu italienii, spaniolii și provensalii. A ținut piept invaziilor repetate ale Marinizilor (*Vezi* dinastia Marinizilor). După 1452, luptele pentru putere au slăbit dinastia, permițându-le arabilor să preia conducerea. Mai târziu, armatele spaniole și turcești s-au luptat pentru supremația asupra teritoriului hafsid, iar în 1574 Imperiul Otoman l-a anexat ca provincie.

Haga *în olandeză* 's-Gravenhage *sau* Den Haag

Oraș, 468 421 loc. (2005), sediu al guvernului Olandei. Situat la 6 km de Marea Nordului, este capitala administrativă a țării, sediul justiției și al guvernului, deși capitala oficială este Amsterdam, situat la 53 km spre NV. În 1248, conții de Olanda au construit aici un castel care a devenit principala lor reședință. Astăzi, complexul este denumit Binnenhof și se află în partea veche a orașului, care a devenit sediul guvernului olandez în 1585. Orașul s-a dezvoltat foarte mult în sec. XIX–XX. Este centru guvernamental, al dreptului internațional și al administrației publice, iar majoritatea afacerilor se desfășoară în domeniul comerțului, în domeniul bancar și cel al asigurărilor. Curtea Internațională de Justiție a Națiunilor Unite are sediul în Palatul Păcii (1913). Orașul abundă în monumente arhitecturale, deși a suferit multe pagube în Al Doilea Război Mondial.

Haga, convențiile de la ~

Serie de tratate internaționale semnate la Haga (1899, 1907). Prima conferință s-a desfășurat la cererea Rusiei, pentru a stabili legile războiului și a reduce cursa înarmării. Cele douăzeci și șase de țări participante au votat câteva convenții propuse, inclusiv cea care stipula interzicerea gazelor asfixiante (nu a fost reînnoită în 1907) și crearea Curții Permanente de Arbitraj. La întâlnirea din 1907, inițiată de Theodore Roosevelt, au luat parte 44 de țări. Scopul a fost, din nou, limitarea înarmării, dar nu a fost atins. Înțelegerea de a organiza o conferință la fiecare opt ani confirmă ideea că aceste reuniuni internaționale reprezintă cea mai bună metodă de rezolvare a problemelor internaționale. Deși Primul Război Mondial a împiedicat desfășurarea următoarei întâlniri, conferințele internaționale au determinat crearea Ligii Națiunilor și a Organizației Națiunilor Unite. *Vezi și* Convențiile de la Geneva.

Hagana

Organizație militară sionistă (1920–1948). A fost constituită pentru a contracara atacurile arabilor palestinieni asupra coloniilor evreiești și chiar le-a apărat, deși era slab înarmată și scoasă în afara legii de autoritățile britanice. În Al Doilea Război Mondial a activat mai puțin, în comparație cu alte miliții sioniste; după război a recurs la terorism, când britanicii au interzis emigrările evreiești masive în Palestina. În 1947 s-a confruntat direct atât cu trupele britanice, cât și cu arabii palestinieni și aliații lor. Odată cu crearea statului Israel în 1948, Hagana a devenit armata națională.

hagealâc

În islam, pelerinaj la Mecca, făcut de toți credincioșii cel puțin o dată în viață, dacă sunt sănătoși și au posibilități financiare. Este unul dintre cei cinci stâlpi ai islamului. Conform tradiției, pelerinajul se face între ziua a șaptea și cea de-a douăsprezecea din ultima lună a anului islamic. La Mecca, pelerinii trebuie să îndeplinească anumite ritualuri, cum ar fi să înconjoare de mai multe ori moscheea unde se află Kaaba. Ei trebuie să viziteze și alte locuri sfinte din afara Meccăi și să jertfească un animal în amintirea sacrificării lui Isaac, impusă de Dumnezeu lui Avraam. În final, se întorc la Mecca și înconjoară pentru ultima oară moscheea.

Hagen, Walter (Charles)

(21.12.1892, Rochester, New York, SUA - 05.10.1969, Traverse City, Michigan)

Jucător american de golf. A câștigat numeroase campionate importante între 1910–1920. Căpitan al echipei americane Ryder Cup, între 1927–1937. Era un om plin de viață și dorea ca jucătorii de golf profesioniști să fie considerați gentlemeni (ceea ce nu se întâmpla întotdeauna). Printre cele mai cunoscute vorbe de duh ale sale se află observația că în viață trebuie să-ți faci timp pentru a te opri să miroși trandafirii.

UPI–EB INC

Walter Hagen, 1936

Haggadah
sau Haggada

În iudaism, text care însoțește actele ritualice și rugăciunile la cina seder și celebrează fuga din Egipt. *Haggadah* repovestește *Exodul* și oferă comentarii care dezvăluie filozofia religioasă a istoriei evreilor și răspunsuri la întrebările tradiționale puse de copii la începutul unei cine *seder*. Prin extensie, termenul se referă la textele rabinice care nu au legătură cu legea (de ex. povești, parabole, legende, istorie și astronomie).

Haggard, Sir H(enry) Rider

(22.06.1856, Bradenham, Norfolk, Anglia - 14.05.1925, Londra)

Romancier britanic. După ce a ocupat o serie de funcții oficiale în Africa de Sud (1875–1881), a început să scrie povestiri a căror acțiune avea loc în Africa. Din cele 34 de romane de aventuri, cel mai cunoscut este *Minele regelui Solomon* (King Solomon's Mines, 1885); altele sunt *Ea* (She, 1887), *Allan Quatermain* (1887), *Cleopatra* (1889) și *Ayesha* (1905). Ca fermier a scris *Anul fermierului* (A Farmer's Year, 1899) și *Anglia rurală* (Rural England, 2 vol., 1902). A fost înnobilat în 1912 pentru activitatea sa în comisiile de agricultură.

Haggard, Merle (Ronald)

(n. 06.04.1937, Bakersfield, California, SUA)

Cântăreț și compozitor american de muzică country. Copilăria i-a fost marcată de sărăcie, iar în tinerețe a furat și a jefuit. După ce a fost eliberat din închisoarea San Quentin în 1960, a devenit muzician profesionist în orașul său natal, Bakersfield, California. Curând, a început să compună cu regularitate cântece de succes, precum *Mama Tried, The Bottle Let Me Down, The Fightin' Side of Me, Okie from Muskogee* (controversat din cauza atacului aparent împotriva mișcării hippy) și, mai târziu, duete cu George Jones și W. Nelson.

Hagi, Gheorghe

(n. 05.02.1965, Săcele, Constanța, România)

Fotbalist român, supranumit de presa sportivă „Ucenicul vrăjitor". A fost descoperit de antrenorul Iosif Bukössi. În 1983 s-a tranferat la echipa Sportul Studențesc, iar în 1987 a ajuns la Steaua București, cu care a câștigat Supercupa Europei, el fiind autorul unicului gol în meciul cu echipa Dinamo Kiev. Căpitan al echipei naționale, a condus echipa la trei ediții ale turneului final al Cupei Mondiale. A îmbrăcat de 126 de ori tricoul echipei naționale a României. După 1989 a devenit jucător profesionist, activând la Real Madrid, Brescia, FC Barcelona, Galatasaray Istanbul, fiind și antrenorul echipei naționale a României și al echipelor turcești Bursaspor și Galatasaray, cu care a cîștigat titlul de campioană a Turciei. La sfârșitul lui 1999 a fost declarat

fotbalistul român al secolului. Este membru în Comisia pentru fotbal a FIFA, alături de cei mai mari fotbaliști ai lumii. În iulie 2001 a fost numit selecționer al echipei naționale de fotbal a României, funcție din care a demisionat în luna noiembrie a aceluiași an. I-a fost acordat titlul de Maestru Emerit al sportului.

Hagia Sofia (Sfânta Sofia) *sau* Aya Sofia

(*în greacă*, înțelepciune sfântă)

Catedrală din Istanbul, apoi moschee. Restaurată în forma ei inițială, a devenit în prezent muzeu. Este o capodoperă a arhitecturii bizantine. Proiectată în timpul împăratului Iustinian I de arhitecții Anthemios din Tralles și Isidor din Milet, construcția originală a fost ridicată în mai puțin de șase ani (532–537 d.Hr.). Este alcătuită dintr-o bazilică longitudinală și o clădire centrală construită în manieră originală, cu o uriașă cupolă principală (reconstruită în 563 d.Hr.), susținută de pandantive și de două semicupole. Secțiunea plană este aproape pătrată. Are trei nave laterale separate de coloane, cu galerii superioare și piloni uriași de marmură care susțin cupola. Zidurile de deasupra galeriilor și baza cupolei au ferestre prin care pătrunde o lumină care ascunde vederii suporții, astfel încât bolta pare că plutește în aer.

hagiografie

Literatură care descrie viețile sfinților. Hagiografia creștină include povestiri despre sfinții călugări, episcopi, prinți și fecioare, relatând martirajul lor și miracolele puse pe seama relicvelor, mormintelor, icoanelor și statuilor lor. Scrise în sec. II d.Hr. și larg răspândite în Evul Mediu, hagiografiile povestesc viețile unor sfinți sau grupuri de sfinți (de ex. martirii).

Hagler, Marvin

(n. 1954, Newark, New Jersey, SUA)

Campion american de box la categoria mijlocie. Supranumit „Uimitorul Marvin“, a câștigat titlul mondial în 1980 și l-a apărat de 12 ori, între 1981 și 1986. În final l-a pierdut în urma unui meci de 12 runde încheiat cu o decizie controversată, în fața lui Sugar Ray Leonard, în 1987. În cariera sa a înregistrat 62 de victorii, dintre care 52 prin knock-out.

Hahn, Otto

(08.03.1879, Frankfurt am Main, Germania - 28.07.1968, Göttingen, Germania)

Fizician și chimist german. A lucrat la Institutul de chimie Kaiser Wilhelm (1912–1944), iar din 1928 a fost directorul acestei instituții. În colaborare cu Lise Meitner, a descoperit mai mulți izotopi radioactivi. În 1938, împreună cu Meitner și cu Fritz Strassmann (1902–1980), a formulat teoria fisiunii nucleare. Ei au descoperit primele dovezi chimice ale fisiunii nucleare după ce uraniul a fost bombardat cu neutroni. Pentru descoperirea sa, Hahn a primit Premiul Nobel în 1944. A devenit președinte al Societății Max Planck. Personalitate remarcabilă, a susținut cu fermitate încetarea cercetărilor în domeniul armamentului nuclear. În 1966, împreună cu Meitner și Strassman, a primit Premiul Enrico Fermi.

Hahnemann (Christian Friedrich), Samuel

(10.04.1755, Meissen, Saxonia - 02.07.1843, Paris, Franța)

Medic german, fondator al homeopatiei. Remarcând asemănarea reacțiilor cauzate de chinină atât asupra organismelor sănătoase, cât și a celor bolnave, a formulat concluzia „cui pe cui se scoate“ și a susținut teoria potrivit căreia substanțele folosite astfel sunt mai eficiente în doze mici. Teoria sa este expusă în opera *Tratat de medicină rațională* (Organon der Heil Kunst, 1810). Altă lucrare, *Farmacologia pură* (Materia Medica Pura, 6 vol., 1811), explică pe larg simptomele generate de un mare număr de medicamente testate pe subiecți sănătoși.

Hai

Râu în provincia Hebei din China. Numele Hai desemnează și o mică parte a râului Bai, ce curge dinspre Tianjin și se varsă în Bo Hai, la 70 km depărtare. Termenul este, de asemenea, folosit ca nume generic pentru sistemul de afluenți care se varsă în mare prin acest canal. Din cauza fluxului puternic de apă, râul Hai se revarsă adesea; în 1939, întregul Tianjin a fost inundat vreme de o lună; în prezent, a început punerea în aplicare a unui proiect de stăvilire a apelor.

haida

Populație care locuiește pe coasta indiană de NE a SUA, pe insula Regina Charlotte, în Columbia Britanică și în S insulei Prince of Wales, Alaska. Există două triburi importante și fiecare copil devine membru al unuia dintre ele, în funcție de ascendența maternă. Fiecare trib este alcătuit din neamuri care au în stăpânire teritorii, au căpetenii proprii, pot declara război sau organiza ceremonii precum *potlatch*

și funcționează ca unități economice independente. Economia populației haida se bazează pe vânătoare și pescuit. Haida este cunoscută pentru meșteșugurile și arta ei populară, care include stâlpi-totem. Astăzi, populația numără în jur de 3 500 de persoane.

Haidarabad

Vezi Hyderabad

Haifa *în Antichitate* Sycaminum

Oraș, 270 500 loc. (2001), și port important în NV Israelului. Situat în golful Haifa, la Marea Mediterană, este menționat pentru prima oară în Talmud (sec. I–IV d.Hr.). Cucerit în 1100 de cruciați, a fost stăpânit, pe rând, de Napoleon, în 1799, și de generalul egiptean Ibrahim Pașa, în 1839. Ocupat de forțele engleze în 1918, a devenit parte a teritoriilor palestiniene aflate sub mandat. În 1948 a fost controlat de israelieni, în timpul Războiului arabo-israelian. Situat pe pantele de N ale Muntelui Carmel, cu excepția zonei portuare din golf, este centru turistic și comercial. Haifa este sediul mondial al mișcării Baha'i.

Haig, Douglas *ulterior* Contele Haig

(19.06.1861, Edinburgh, Scoția - 29.01.1928, Londra, Anglia)

General englez din Primul Război Mondial. Ofițer de carieră, a fost avansat la gradul de general în 1914 și a condus trupele britanice din N Franței. În 1915 l-a succedat pe John French în funcția de comandant al forțelor expediționare britanice. Susținător al războiului de uzură, a fost criticat pentru imensele pierderi suferite de armata britanică în Bătăliile de pe Somme (1916) și Ypres (1917). A fost avansat la gradul de mareșal în 1916. În 1918 a sprijinit numirea lui Ferdinand Foch în funcția de comandant al trupelor aliate; cei doi au colaborat bine și după încetarea ultimei ofensive germane. Haig a condus asaltul victorios al armatelor aliate în august 1918.

haiku

Formă poetică japoneză, fără rimă, alcătuită din 17 silabe dispuse în trei versuri, ce conțin 5, 7 și 5 silabe. În cuvinte cât mai puține, haiku dezvăluie și sugerează multe sensuri. Această formă s-a impus în sec. XVII, când Basho a transformat-o în artă a versificației. Este cel mai cunoscut tip de poezie japoneză. Poeții imagiști (1912–1930) și alții au imitat această formă în engleză și în alte limbi.

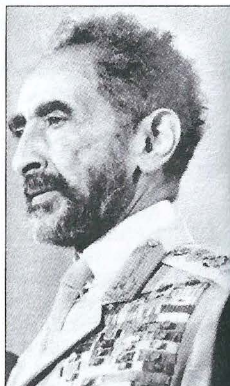
Haile Mariam, Mengistu

Vezi Mengistu Haile Mariam

Haile Selassie *născut* Tafari Makonnen

(23.07.1892, lângă Harer, Ethiopia - 26.08.1975, Addis Abeba)

Împărat (negus) al Ethiopiei (1930–1974) și mesia al religiei rastafarienilor. Tafari a fost fiul lui Ras Makonnen, consilierul principal al împăratului Menelik II. După ce fiica lui Menelik, Zauditu, a devenit împărăteasă (1917), Ras (prințul) Tafari, care era căsătorit cu strănepoata lui Menelik, a fost numit regent și moștenitor al tronului. La moartea lui Zauditu (1930), Tafari și-a luat numele de Haile Selassie („Puterea Treimii"), pentru a-și sublinia statutul imperial. Ca împărat, a încercat să modernizeze țara și să o impună în prim-planul politicii africane. Ethiopia a devenit membră a Ligii Națiunilor și a ONU, iar Addis Abeba a devenit centrul Organizației Unității Africane (OAU). În timpul domniei sale s-a bucurat de sprijinul majorității populației creștine. A fost detronat în 1974 în urma unei lovituri militare de stat conduse de Mengistu Haile Mariam și ținut în arest la domiciliu. Se pare că a fost ucis de cei care-l țineau prizonier.

Haile Selassie, 1967

AP

Hainan *sau* Hai-nan

Provincie, 8 030 000 loc. (2002), și insulă în China. Provincia include și insulele Paracel și Spratly. Se află în Marea Chinei, separată de Guangdong printr-o strâmtoare. Este provincia cea mai mică și cea mai sudică a Chinei; timp de secole a făcut parte din provincia Guangdong; a devenit provincie separată în 1988. Centrul administrativ: Haikou. Aflată sub dominație chineză încă din sec. II î.Hr., nu a fost controlată riguros până în timpul dinastiei Tang (618–907 d.Hr.). Chinezii au început să populeze insula în sec. XII–XIII, determinând populația indigenă să se mute treptat spre centrul insulei. Între 1939 și 1945 a fost ocupată de japonezi, iar după 1950 a fost preluată de regimul comunist. Deși guvernul a încercat să stimuleze dezvoltarea economică, este una dintre cele mai sărace regiuni ale Chinei.

Hainaut
în flamandă **Henegouwen**

Comitat medieval, astăzi provincie în SV Belgiei. Ținutul a făcut parte odinioară din comitatul Hainaut, care era mai mare decât actuala provincie și se învecina la N cu Flandra. S-a unit cu Flandra de mai multe ori, în sec. XI–XII, iar apoi a fost condus de mai mulți domnitori, printre care ducele de Burgundia și dinastia Habsburgilor. Anexat treptat Franței, în sec. XVII–XVIII, o parte din ținut a rămas teritoriu francez (acum Departamentul de N), iar restul a trecut în stăpânirea Olandei în 1814 și apoi a Belgiei, în 1831. Cea mai mare parte a provinciei este regiune agrară dezvoltată; se practică și creșterea animalelor, inclusiv a cailor de tracțiune belgieni.

Haiphong

Oraș în N Vietnamului, 591 100 loc. (2004). Situat în delta Fluviului Roșu, în apropierea golfului Tonkin, este al treilea oraș ca mărime din țară și servește ca port pentru capitala Hanoi, aflată la 97 km spre V. Fondat în 1874, s-a dezvoltat ca port comercial și capăt de cale ferată. A devenit un centru industrial important, iar după 1954 s-au construit multe uzine, cu ajutorul țărilor din blocul sovietic și al Chinei. Orașul a fost supus unor bombardamente puternice din partea americanilor, în timpul Războiului din Vietnam.

Haiti *denumire oficială* Republica Haiti

Stat din America Centrală insulară; ocupă o treime din insula Hispaniola. Suprafața: 27 700 kmp, 9 521 000 loc. (2009). Capitala: Port-Au-Prince. Aproape întreaga populație este neagră sau mulatră. Limba: creola haitiană și franceza (ambele oficiale). Religia: creștinism romano-catolic; voodoo. Moneda: gourde. Teritoriul este predominant muntos, două cincimi din suprafață se află la altitudine de peste 490 m. Crestele muntoase alternează cu depresiuni fertile, dar suprapopulate. Clima este tropicală, influențată de lanțurile de munți, cu perioade de secetă și uragane. Cel mai lung râu este Artibonite. Este cea mai săracă țară din America și are o economie de piață în curs de dezvoltare, bazată pe agricultură și industrie ușoară; principala sursă de venit este cafeaua. Este o republică pluripartită, cu două camere legislative; președintele este șeful statului, iar prim-ministrul este șeful guvernului (*vezi* Hispaniola). Haiti și-a dobândit independența când foștii sclavi de pe insulă, conduși la început de Toussaint-Louverture și ulterior de Jean-Jacques Dessalines, s-au răsculat împotriva stăpânirii franceze, în perioada 1791–1804. Noua republică cuprindea întreaga insulă Hispaniola, dar partea de E a fost preluată de spanioli, în 1809. A fost unificată în timpul președintelui haitian Jean-Pierre Boyer (1818–1843). După îndepărtarea acestuia de la putere, partea de E s-a separat și a format Republica Dominicană. Guvernarea haitiană a fost marcată de instabilitate, numeroase lovituri de stat și asasinate. În perioada 1915–1934, țara a fost ocupată de americani. În 1957 a venit la putere dictatorul François (Papa Doc) Duvalier. În ciuda declinului economic și a nemulțumirilor populare, Duvalier a condus țara până la moarte, în 1971. A fost urmat de fiul său, Jean Claude (Baby Doc) Duvalier, care a fost obligat să plece în exil, în 1986. Primele alegeri

prezidențiale democratice din 1990 au fost câștigate de Jean-Bertrand Aristide. Acesta a fost îndepărtat de la putere printr-o lovitură militară de stat în 1991, după care zeci de mii de haitieni au încercat să plece în SUA, cu bărcile. Guvernarea militară a luat sfârșit în 1994, iar Aristide a revenit din exil și a preluat președinția țării. Asociatul său, René Preval, a devenit președinte în 1995, iar în 2000 Aristide a candidat din nou la postul de președinte, fiind demis și expulzat din țară în 2004, din cauza crizei economice și a instabilității politice. A fost înființată o misiune inernațională pentru stabilitate, condusă inițial de forțele armate SUA, apoi de ONU. Sub supravegherea acesteia, până în 2006 a condus un guvern interimar, apoi Preval a câștigat iar alegerile prezidențiale. În ianuarie 2010, un cutremur puternic a zguduit țara, cauzând daune masive în Port-au-Prince și în zonă. Au fost estimate 200 000 de victime, poate și mai mult.

Haitink, Bernard (Johann Hermann)

(n. 04.03.1929, Amsterdam, Olanda)

Dirijor olandez. Inițial a fost violonist, cântând în orchestra Concertgebouw (1956). Din 1961 până în 1988 a fost dirijorul ei permanent și a făcut foarte multe înregistrări. De asemenea, a avut o carieră remarcabilă în domeniul operei, conducând Opera Glyndebourne (1978–1988) și Covent Garden (din 1988).

Hajjaj (ibn Yusuf al-Thaqafi), al-

(661 d.Hr., Al-Taif, Hejaz, Peninsula Arabiei - ?.06.714 d.Hr., Al-Wasit, Irak)

Guvernator de provincie în timpul dinastiei Omeiazilor (661–750 d.Hr.), întâi la Mecca și apoi în Irak. A înăbușit în sânge o răscoală la Mecca în 692 d.Hr., dar s-a remarcat prin prosperitatea și siguranța socială pe care le-a instaurat în Irak, prin emiterea de monede noi, prin modernizarea sistemului de irigații și îmbunătățirea producției agricole.

hakasioux, limbi ~

Familie de limbi amerindiene din America de Nord, localizate în special la V de Mississippi, între sec. XVII și XVIII. Principalele limbi și grupuri de limbi de atunci erau winnebago din Wisconsin, chiwere (Iowa, Oto și Missouri) din Iowa și Missouri de N, dhegiha (ponca, omaha, cansa, osage, quapaw) într-o zonă ce se întindea din Nebraska de E până în Arkansas, sioux și dakota (o varietate de dialecte, printre care se numără santee sau dakota în Minnesota, teton sau lakota în N și S Dakotei și assiniboin din Canada), hidatsa și mandan pe cursul intermediar al fluviului Missouri și craw în Wyoming și Montana. Separate de principalul grup al limbilor siouane sunt limbile tufelo și biloxi, dispărute acum, lângă golful Mexic, și catawba, vorbită odinioară în Carolina de Sud. Limbile hakasioux care au supraviețuit sunt acum vorbite cu preponderență de oameni în vârstă.

hakka

Grup etnic din China. Numele lor (care înseamnă musafir) fie derivă din cantoneză, fie și l-au dat singuri și arată că nu au fost asimilați în zonele de sud ale Chinei, unde trăiesc. În sec. XVIII–XIX au avut dese conflicte teritoriale cu vecinii lor. Răscoala Taiping (1850–1864) a pornit de la aceste conflicte locale. Ca urmare a acesteia, mulți hakka au emigrat în Taiwan și Malaysia.

Hakluyt, Richard

(1552, Londra, Anglia - 23.11.1616,/?/)

Geograf britanic. A făcut parte din cler, a ținut conferințe publice și a devenit primul profesor de geografie modernă la Universitatea din Oxford. Îi cunoștea pe toți căpitanii de cursă lungă și comercianții importanți din Anglia și a publicat descoperirile exploratorilor. În 1583 a fost trimis la Paris ca preot al ambasadorului englez și totodată ca spion, adunând informații despre comerțul cu blănuri din Canada și despre expedițiile transoceanice. Principala lui lucrare, *Cele mai importante călătorii, voiaje și descoperiri ale poporului englez* (The Principall Navigations, Voiages and Discoveries of the English Nation, 1589), descrie primele expediții engleze în America de Nord. După 1600 a devenit consilierul Elisabetei I în politici coloniale, iar în 1612 a devenit membru fondator al Companiei Pasajului de Nord-Vest.

Hakuin *sau* Hakuin Ekaku

(19.01.1686, provincia Hara Suruga, Japonia - 18.01.1769, Hara)

Preot și artist japonez care a sprijinit renașterea cultului Rinzai Zen. După ce a intrat în acest cult, în 1700, a devenit călugăr rătăcitor. A trăit în sărăcie într-o vreme în care mulți preoți luptau pentru carieră, în timpul shogunatului Tokugawa, și a atras mulți adepți, punând noi baze ale Rinzai Zen. Una dintre cele mai importante învățături ale lui Hakuin era că nemijlocita cunoaștere a adevărului este accesibilă tuturor și că viața morală trebuie să fie urmarea convingerilor religioase. A folosit

parabolele numite *koan* în sprijinul meditației și este autorul bine-cunoscutului paradox al contemplării sunetului unei mâini care aplaudă. Este cunoscut și ca artist și caligraf.

hal

În sufism, stare de extaz la care ajung uneori misticii, în timpul călătoriei lor spre Dumnezeu. *Ahwal* (pluralul lui *hal*) sunt stări de iluminare date de Dumnezeu și se manifestă atunci când sufletul rupe orice legătură cu lumea materială. Spre deosebire de *maqam*, care se datorează devotamentului religios, *ahwal* nu pot fi atinse prin eforturi personale ale individului; sufiștii așteaptă răbdători apariția acestor stări care-i umplu de bucurie spirituală și le sporesc dorința de a-l căuta pe Dumnezeu. Cele mai frecvente stări *ahwal* sunt contemplarea, apropierea, extazul, beatitudinea, sobrietatea și taina.

Halab

Vezi Alep

Halakhah *sau* Halakha

În iudaism, corpus de legi și reguli transmise din timpurile biblice, referitoare la venerație și la viața de zi cu zi a evreilor. Spre deosebire de legea scrisă a Torei, Halakhah reprezintă tradiția nescrisă. Aceste legi au fost transmise oral, din generație în generație, înainte de a fi transcrise în sec. I–III d.Hr. sub forma unei compilații numite Mishna, devenită baza Talmudului.

Halas, George Stanley

(02.02.1895, Chicago, SUA - 31.10.1983, Chicago)

Antrenor american și proprietar de echipă. A absolvit Universitatea Illinois și, pentru scurt timp, a jucat baseball la New York Yankees. În 1920 a fondat echipa de fotbal american Chicago Bears, pe care a antrenat-o mai bine de 50 de ani (1920–1930, 1933–1943, 1946–1955, 1958–1967). S-a remarcat prin reintroducerea formației de tip T cu un om în mișcare, strategie ale cărei variante sunt folosite și astăzi. Sub îndrumarea lui, Chicago Bears a câștigat șapte campionate și patru titluri regionale. Echipa a rămas în proprietatea sa până la sfârșitul vieții. A sprijinit fondarea Ligii Naționale de Fotbal.

Haldane, J(ohn) B(urdon) S(anderson)

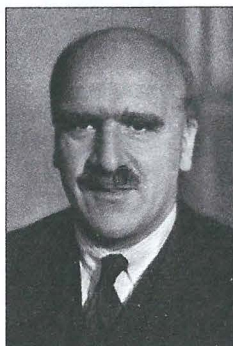
(05.11.1892, Oxford, Oxfordshire, Anglia - 01.12.1964, Bhubaneswar, India)

Genetician britanic, fiu al lui John Scott Haldane. A început să studieze științele încă de la opt ani, asistându-l pe tatăl său. A absolvit cursurile Universității Oxford, unde a obținut diploma de masterat. Haldane, R.A. Fisher și Sewall Wright, prin demonstrații matematice independente bazate pe analiza frecvenței mutațiilor, a dimensiunilor și a reproducerii, au stabilit o legătură între teoria evoluționistă a lui Charles Darwin și legile eredității ale lui Gregor Mendel. Haldane a contribuit la teoria acțiunii enzimelor și la studiul fiziologiei umane.

Haldane, John Scott

(03.05.1860, Edinburgh, Scoția - 14/15.03.1936, Oxford, Oxfordshire, Anglia)

Fiziolog și filozof britanic de origine scoțiană. A pus la punct metodele de studiere a fiziologiei aparatului respirator și circulator și a inventat un aparat pentru determinarea nivelului hemoglobinei, al unor gaze și al amestecurilor de gaze din sânge. A descoperit că respirația este reglată, în mare măsură, de acțiunea dioxidului de carbon asupra centrului respirației din creier. A studiat efectele presiunii atmosferice scăzute și a cercetat acțiunea gazelor în cazul exploziilor și surpărilor din mine (are o contribuție importantă la sporirea siguranței minerilor); a studiat și metoda de decompresie în trepte pentru ridicarea la suprafață după scufundările la mare adâncime. Totodată, a încercat să clarifice bazele filozofice ale biologiei. A fost fratele lui Richard Burdon Haldane și tatăl lui J.B.S. Haldane.

J.B.S. Haldane

STUDIOURILE BASSANO ȘI VANDYK

Haldane, Richard Burton *ulterior* Vicontele Haldane (de Cloan)

(30.07.1856, Edinburgh, Scoția - 19.08.1928, Cloan, Perthshire)

Avocat și om politic britanic de origine scoțiană. În calitate de secretar de stat al apărării al Marii Britanii (1905–1912) a făcut numeroase reforme în domeniul militar; mobilizarea rapidă a trupelor britanice în 1914 se datorează strategiilor sale. A fost lord cancelar (1912–1915) în guvernul lui H.H. Asquith și apoi (1924) în guvernul Partidului Laburist al lui James Ramsay MacDonald.

Haldeman H(arry) R(obbins)

(27.10.1926, Los Angeles, California, SUA - 12.11.1993, Santa Barbara, California)

Consilier american la Casa Albă. A lucrat ca director de publicitate între 1949 și 1968. A condus câteva dintre campaniile electorale ale lui Richard Nixon, inclusiv campania pentru alegeri prezidențiale din 1968. Numit șef al personalului de la Casa Albă, a fost supranumit „Consilierul de Fier" pentru eficiența sa și a devenit cel mai apropiat consilier al lui Nixon, împreună cu John D. Ehrlichman. A fost implicat în mușamalizarea plasării ilegale de microfoane de la Watergate (*vezi* scandalul Watergate), pusă la cale de Casa Albă, precum și în alte ilegalități din campania electorală din 1972. Silit să demisioneze în 1973, a fost judecat și condamnat pentru conspirație, sperjur și obstrucționarea justiției, în 1975; a făcut 18 luni de închisoare.

Hale, George E(llery)

(29.06.1868, Chicago, Illinois, SUA - 21.02.1938, Pasadena, California)

Astronom american. A studiat la Harvard și la Berlin. În 1888 a fondat Observatorul Kenwood din Chicago. În 1892 a devenit profesor la Universitatea din Chicago și a inițiat înființarea Observatorului Yerkes, al cărui director a fost până în 1904. A construit acolo un telescop cu refracție de 1 m, care este cel mai mare telescop de acest tip din lume. A fondat *Astrophysical Journal* (1895). În 1904 a înființat Observatorul Mount Wilson, al cărui director a fost până în 1923. Aici a construit un aparat performant pentru observarea Soarelui, precum și două telescoape cu reflexie, de 1,5 m, respectiv 2,5 m. În 1928 a început construcția unui telescop cu reflexie de 5 m, la Observatorul Palomar al Institutului pentru Tehnologie din California (Caltech), care a fost terminat în 1948 și a primit numele său. În calitate de cercetător, s-a remarcat prin descoperirea câmpurilor magnetice din petele solare.

Hale, John Parker

(31.03.1806, Rochester, New Hampshire, SUA - 19.11.1873, Dover, New Hampshire)

Om politic și reformist american. A fost ales în Camera Reprezentanților (1843–1845) și s-a remarcat prin faptul că s-a opus sclaviei. În Senatul american (1847–1853, 1855–1865), a inițiat o moțiune de abolire a bătăii cu biciul în Marină. Pentru atitudinea sa antisclavagistă, a fost nominalizat candidat la președinție din partea Partidului Pământului Liber în 1852, însă nu a fost ales. A revenit în Senat ca republican și a devenit liderul noului partid. Mai târziu a fost ambasador în Spania (1865–1869).

Hale, Sir Matthew

(01.11.1609, Alderley, Gloucestershire, Anglia - 25.12.1676, Alderley)

Expert juridic britanic. Orfan de la vârsta de cinci ani, voia să devină preot, dar a ales cariera juridică. A fost avocatul arhiepiscopului William Laud și al altor regaliști în timpul războaielor civile engleze (1642–1651). În calitate de membru al Parlamentului (1654–1660) și judecător la Tribunalul Pledant (1654–1658), a jucat un rol hotărâtor în reformarea sistemului juridic și în susținerea Restaurației lui Carol II. A fost ministru de finanțe (1660) și președinte al Tribunalului Regal (1671–1676). Unul dintre cei mai mari savanți din istoria dreptului civil englez, este cunoscut mai ales pentru *Istoria Curții regale de drept civil* (History of the Pleas of the Crown, 1680), publicată prima oară în 1736.

Hale, Nathan

(06.06.1755, Coventry, Connecticut - 22.09.1776, Manhattan, SUA)

Ofițer revoluționar american. După absolvirea cursurilor Universității Yale (1773), a devenit profesor. S-a alăturat unui regiment din Connecticut în 1775 și a participat la asediul Bostonului. A fost înaintat la gradul de căpitan în 1776 și a contribuit la capturarea unei șalupe britanice cu provizii în Long Island. S-a oferit voluntar pentru spionaj, a pătruns în spatele frontului britanic, dar a fost prins și, a doua zi, a fost spânzurat fără judecată, la vârsta de 21 de ani. Ultimele sale cuvinte ar fi fost „Regret că nu am decât o viață pe care să mi-o dau pentru țară".

Hale, Sarah Josepha *născută* Sarah Josepha Buell

(24.10.1788, Newport, SUA - 30.04.1879, Philadelphia, Pennsylvania)

Scriitoare și editoare americană. A început să scrie în 1822, fiind văduvă și încercând să-și întrețină familia. A editat *Ladies' Magazine* (1828–1837), iar apoi *Godey's Lady's Book* (1837–1877); în calitate de editor-șef al unei reviste pentru femei, a contribuit la modelarea atitudinilor și ideilor femeilor din acea vreme. Printre cărțile sale se numără *Cununa doamnelor* (The Ladies' Wreath, 1837), o culegere de versuri pentru femei, foarte populară, și *Jurnalul unei femei* (Woman's Record, 1853). Este și autoare a poeziei *Mary avea un mielușel* (Mary Had a Little Lamb, 1830).

Haleakala, Parcul Național ~

Parc național din E insulei Maui din Hawaii, SUA. Fondat în 1960, ocupă o suprafață de 11 597 ha. În parc se află craterul Haleakala, cel mai mare crater vulcanic inactiv din lume, cu o adâncime de peste 762 m și o circumferință de cca 32 km. Pe fundul craterului, întins pe o suprafață de 49 kmp, se află păduri, zone deșertice și lunci. Aici se găsește Orașul Științei (Science City), un complex de cercetare ce aparține Departamentului Apărării SUA și universităților Hawaii și Michigan.

halebardă

Armă alcătuită dintr-o secure și o suliță cu vârf de fier, dispuse la capătul unei cozi lungi. Avea 1,5–2 m lungime și a fost o armă redutabilă în Europa Centrală în sec. XV și începutul sec. XVI. Îi permitea unui pedestraș să lupte împotriva unui călăreț cu armură; vârful de suliță ținea călărețul la distanță, iar securea putea da o lovitură mortală. Armele de foc și renunțarea la armură au dus la dispariția ei.

Hale-Bopp, cometa ~

Cometă descoperită în 1994 de astronomii amatori Allan Hale și Thomas Bopp, la o distanță de șapte unități astronomice dincolo de orbita lui Jupiter, mult mai departe decât orice altă cometă descoperită până atunci de amatori. Astronomii consideră că nucleul ei măsoară cca 40 km în diametru, fiind mai mare decât cel al majorității celorlalte comete. Apropierea ei de Soare, în aprilie 1997, a făcut-o să fie una dintre cele mai strălucitoare comete din ultimele secole, deși nu cea mai strălucitoare văzută de pe Pământ. Tot în 1997, apariția cometei a determinat sinuciderea în grup a 39 de membri ai sectei religioase Heaven's Gate (*în engleză*, poarta raiului), lângă San Diego, California. Conducătorul sectei susținea că ei se vor reîncarna în interiorul unei nave spațiale care va veni pe Pământ după trecerea cometei.

Haley, Alex(ander Palmer)

(11.08.1921, Ithaca, New York, SUA - 10.02.1992, Seattle, Washington)

Scriitor american. A crescut în Carolina de Nord, a lucrat pentru paza de coastă (1939–1959), iar apoi a devenit jurnalist. După un interviu cu Malcolm X, a scris bestsellerul *Autobiografia lui Malcolm X* (Autobiography of Malcolm X, 1965, ecranizată în 1992). Cel mai mare succes l-a înregistrat cu romanul *Rădăcini* (Roots, Premiul Pulitzer, 1976), în care prezenta istoria a șapte generații de strămoși ai săi, din momentul în care au devenit sclavi. Adaptat pentru televiziune, a devenit unul dintre cele mai populare seriale americane de televiziune și a stârnit interesul pentru genealogia populației africane din SUA, deși Haley a recunoscut ulterior că materialul a fost parțial fictiv.

Haley, Bill *născut* William John Clifton

(06.07.1925, Highland Park, Michigan, SUA - 09.02.1981, Harlingen, Texas)

Cântăreț și chitarist american, unul dintre pionierii rock-and-rollului (*vezi* muzică rock). A lucrat ca DJ și a fost solist și chitarist în câteva trupe de muzică country după 1940, iar apoi și-a format propriul grup, The Saddlemen. Combinând elemente de country cu cele de rhythm and blues, a dat un nume nou formației, Bill Haley and His Comets, și a înregistrat primele sale hituri, printre care *Shake Rattle and Roll* (1954) și *Rock Around the Clock* (1955). A continuat să facă turnee nostalgice în anii 1970.

Haley, Sir William (John)

(24.05.1901, Jersey, Insulele Canalului, Anglia - 06.09.1987, Jersey)

Jurnalist și editor englez. Haley a început să studieze jurnalismul în 1918 și s-a angajat la *Manchester Evening News* în 1922. A devenit director al *Manchester Guardian and Evening News*, după care a fost numit director general la BBC (1944-1952) și apoi editorul cotidianului londonez *The Times* (1952–1966), cea mai importantă și influentă poziție din jurnalismul britanic.

Haliburton, Thomas Chandler

(17.12.1796, Windsor, Nova Scotia, Canada - 27.08.1865, Isleworth, Middlesex, Anglia)

Scriitor canadian. A lucrat în sistemul juridic al provinciei sale natale, Nova Scotia, iar ulterior a fost judecător al Curții Supreme (1841–1854), funcție în care s-a dovedit a fi la fel de conservator ca și în scrierile sale. S-a stabilit în Anglia în 1856 și a fost membru al Parlamentului din 1859 până la moarte. Celebru prin personajul pe care l-a creat, Sam Slick, ceasornicar ambulant american și filozof de doi bani, ale cărui aventuri au fost publicate prima dată în ziarul *Nova Scotian*, iar mai târziu în seria *Ceasornicarul* (The Clockmaker, 1836, 1838, 1840), precum și în alte volume.

halibut *sau* cambulă

Denumire comună pentru oricare dintre speciile de pești cu corpul plat, mai ales halibutul-de-Atlantic și halibutul-de-Pacific

(genul *Hippoglossus*, familia *Pleuronectidae*), ambele specii având ochii pe partea dreaptă a corpului, colorată. Halibutul-de-Atlantic trăiește pe ambele părți ale Oceanului Atlantic de N și este cel mai mare pește cu corp plat; poate atinge lungimea de 2 m și o greutate de 325 kg. Are culoare brună, negricioasă sau verde-închis pe partea pe care sunt amplasați ochii. Halibutul-de-Pacific, mai mic și mai subțire, trăiește pe ambele părți ale Pacificului de N. Alte specii comestibile de halibut sunt: halibutul-de-Groenlanda, cel din regiunile arctice ale Atlanticului și halibutul-de-California (familia *Bothidae*), care trăiește de-a lungul coastei californiene.

Halicarnas *ulterior* Bodrum

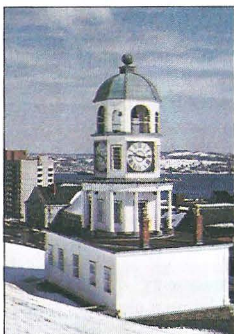
Oraș antic grecesc, în V Anatoliei, astăzi o localitate modernă din Turcia, pe o peninsulă din Marea Egee. A devenit capitala Cariei (cca 370 î.Hr.) sub conducerea satrapului persan Mausolus, care a construit un mare zid, instituții publice, un canal și un port secret. Văduva acestuia a înălțat Mausoleul (cca 350 î.Hr.) în amintirea lui. Era una dintre cele șapte minuni ale lumii antice; vestigiile sale se află acum la British Museum. Halicarnas este orașul natal al lui Herodot. A intrat sub stăpânire romană în 129 î.Hr., iar în timpul creștinismului timpuriu a fost episcopat. Ruinele castelului cavalerilor ioaniți, construit către 1400, domină străvechea așezare.

Halifax

Oraș, 119 292 loc. (2001), centrul administrativ al provinciei Nova Scotia, din Canada. Situat în golful Halifax din Oceanul Atlantic, a fost fondat de englezi în 1749, ca replică a coloniilor înființate de francezi la Capul Breton. A funcționat ca bază militară și navală britanică până când a fost preluat de guvernul canadian, în 1906. În 1917, orașul a fost afectat de explozia unui vas cu muniție, în urma căreia au murit 2 000 de persoane. În timpul celor două războaie mondiale, Halifax a fost cea mai importantă bază navală a Canadei. Este principalul centru comercial și industrial din Nova Scotia și are unul dintre cele mai aglomerate porturi din Canada. În oraș se află Universitatea Dalhousie (1818) și clădiri istorice, de ex. cea mai veche biserică protestantă din Canada, St. Pavel (1750).

JOHN DE VISSER

Ceasul de pe Dealul Cetății, orașul vechi, Halifax, Nova Scotia

Halifax, Contele de
născut **Edward Frederick Lindley Wood**

(16.04.1881, Powderham Castle, Devonshire, Anglia - 23.12.1959, Garroby Hall, lângă York, Yorkshire)

Om politic britanic. În 1910 a fost ales în Parlament. Ca vicerege al Indiei (1925–1931), a colaborat cu Mohandas K. Gandhi și a contribuit la democratizarea țării. Ca ministru de externe în guvernul lui Neville Chamberlain (1938–1940), a fost criticat din cauza politicii tolerante a guvernului față de Adolf Hitler, dar Halifax a rămas în funcție și în timpul guvernului lui Winston Churchill. Ca ambasador în SUA (1941–1946), a sprijinit cauza Aliaților în Al Doilea Război Mondial, fapt pentru care a fost înnobilat în 1944.

Halippa, Pan(telimon)

(01.08.1883, Cubolta, Soroca, Basarabia, Imperiul Rus - 30.04.1979, București)

Om politic și publicist român. A fost unul dintre principalii militanți pentru unirea Basarabiei cu România. A editat ziarul *Cuvânt moldovenesc*, a tipărit la Chișinău, în 1908, cu caractere chirilice, *Pilde și novele, Întâia carte moldovenească de citire* și a publicat în rusă lucrarea *Basarabia, schiță geografică* (1912). A fost președinte-fondator al Partidului Național Moldovenesc (1917), copreședinte și președinte al Sfatului Țării (1917–1919), forul politic care a decis unirea Basarabiei cu România. Membru marcant al Partidului Național Țărănesc, după Unire a fost senator în Parlamentul României și, de câteva ori, ministru în guvernul român. Arestat în 1950 de autoritățile comuniste, a fost predat sovieticilor, care l-au condamnat la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. Între 1955 și 1957 a fost deținut în închisoarea din Gherla. A scris versuri (*Flori de pârloagă*, 1921, Iași). A fost membru corespondent al Academiei Române (1918), exclus în 1948 din Academie de regimul comunist și repus în drepturi postum, în 1990.

halit

Clorură de sodiu (NaCl) în stare naturală, sare gemă. Se găsește pe toate continentele sub formă de zăcăminte stratificate, a căror grosime variază de la câțiva metri până la 300 m. Sunt numite și evaporite, deoarece se formează prin evaporarea apei saline din bazine parțial închise. Caracteristicile

halitului sunt asemănătoare cu cele ale calcarului, dolomitului și ale șisturilor bituminoase. Zăcăminte mari se găsesc în SUA (New York), în Rusia, Franța, India și Canada.

Hall, Charles Martin

(06.12.1863, Thompson, Ohio, SUA - 27.12.1914, Daytona Beach, Florida)

Chimist american. A urmat cursurile Colegiului Oberlin. După absolvire (1885), a descoperit metoda de obținere a aluminiului prin electroliză (în același timp cu Paul Héroult), o inovație care a făcut posibilă folosirea pe scară largă a acestui metal. Cu sprijinul familiei Mellon, a fondat compania Pittsburgh Reduction (mai târziu Alcoa). Deoarece avea nevoie de multă energie electrică ieftină, sediul firmei s-a mutat lângă cascada Niagara, iar în 1895 compania sa a devenit primul consumator de energie de la hidrocentrala Niagara.

Hall, efectul ~

Apariție a unui câmp electric transversal într-un material solid traversat de curent electric și plasat într-un câmp magnetic perpendicular pe direcția curentului. Descoperit în 1879 de către Edwin H. Hall (1855–1938), câmpul Hall este generat de forța exercitată de câmpul magnetic asupra particulelor din curent. Efectul Hall poate fi folosit pentru a măsura anumite proprietăți ale materialelor conductoare și pentru a detecta prezența curentului electric într-un câmp magnetic.

Hall, G(ranville) Stanley

(01.02.1844, Ashfield, Massachusetts, SUA - 24.04.1924, Worcester, Massachusetts)

Psiholog american. A studiat în Germania sub îndrumarea lui Wilhelm Wundt și Hermann von Helmholtz. S-a întors în America, unde a obținut primul titlu de doctor în psihologie acordat în SUA (Harvard, 1878). După ce a predat la Universitatea Johns Hopkins, a contribuit la înființarea Universității Clark (1888) în Worcester, Massachusetts, și a încercat aici să impună psihologia experimentală ca știință. Este considerat fondatorul psihologiei copilului și al psihologiei educației; a contribuit la integrarea ideilor lui Charles Darwin și Sigmund Freud în psihologia contemporană lui. A fondat câteva publicații, printre care *American Journal of Psychology*, și a înființat Asociația Americană de Psihologie (American Psychological Association, APA) al cărei prim președinte a fost. Opera lui Halls a marcat dezvoltarea psihologiei în SUA.

Hall, James

(12.09.1811, Hingham, Massachusetts, SUA - 07.08.1898, Bethlehem, New Hampshire)

Geolog și paleontolog american. A explorat de multe ori valea fluviului St. Lawrence pe când era profesor la Institutul Politehnic Rensselaer (1832–1836). În 1836 a fost numit geolog de stat în cadrul Programului de studiu geologic al New Yorkului; cercetările sale au culminat cu publicarea unei lucrări ample intitulate *Geologia New Yorkului* (Geology of New York, 4 părți, 1843), o lucrare clasică în geologia americană, care prezenta teoria geosinclinală a formării munților. A fost geolog al statelor Iowa (1855–1858) și Wisconsin (1857–1860), precum și director al Muzeului de Istorie Naturală al statului New York (1871–1898). Ultima sa lucrare importantă de mari dimensiuni a fost *Paleontologia New Yorkului* (Paleoantology of New York, 13 vol., 1847–1894).

Hall, Sir James

(17.01.1761, Dunglass, East Lothian, Scoția - 23.06.1832, Edinburgh)

Geolog și fizician scoțian. Este fondatorul geologiei experimentale. A produs, în mod artificial, diferite tipuri de roci în laborator. A observat că prin topirea mineralelor și răcirea lor treptată și controlată se pot obține diverse varietăți de roci. Ulterior, încălzind sub presiune carbonat de calciu, a produs o rocă foarte asemănătoare cu marmura naturală. A făcut multe experimente cu roci vulcanice din Scoția și a demonstrat că acestea au apărut ca urmare a unei încălziri puternice.

Hall, John H(owe)

(1881,/?/ - 1953, South Portsmouth, Rhode Island, SUA)

Metalurgist american. A urmat cursurile Universității Harvard. A lucrat în diferite turnătorii, deținând numeroase patente de invenție legate de obținerea oțelului. În Al Doilea Război Mondial, a produs primele tipuri de blindaj din oțel turnat. Este autorul lucrărilor de referință *Turnătoria de oțel* (The Steel Foundry, 1914) și *Topirea oțelului* (Steel Foundry Practice, 1955).

Hall, Sir Peter (Reginald Frederick)

(n. 22.11.1930, Bury Saint Edmonds, Suffolk, Anglia)

Regizor britanic de teatru, operă și film. După ce a regizat și a jucat în peste 20 de piese la Universitatea Cambridge, a început să lucreze la un teatru profesionist. A pus în scenă piese importante la Teatrul de Artă din Londra (1955–1956). Renumit mai ales

pentru spectacolele sale shakespeariene, a fost numit director executiv la Royal Shakespeare Co. (1962–1968), continuând multă vreme să regizeze. A fost succesorul lui Laurence Olivier ca director executiv al Teatrului Național din Londra (1973–1988). În 1988 și-a înființat propria companie teatrală. A regizat spectacole de operă la Covent Garden Opera și Glyndebourne; de asemenea, a regizat și câteva filme.

Hall, Radclyffe
născută **Marguerite Radclyffe-Hall**

(12.08.1880, Bournemouth, Hampshire, Anglia - 07.10.1943, Londra)

Scriitoare engleză. Născută într-o familie bogată și educată la Colegiul Regal din Londra, Hall și-a început cariera literară scriind versuri, editate ulterior în cinci volume. Romanul *Stirpea lui Adam* (Adam's Breed, 1926), o pledoarie pentru drepturile animalelor, a fost premiat de mai multe ori. A fost criticată pentru simpatia și toleranța față de lesbianism, exprimate în *Fântâna singurătății* (The Well Of Loneliness, 1928), unul dintre primele romane engleze cu această temă. Cartea a fost interzisă în Anglia, fiind considerată obscenă; interdicția a fost ridicată după moartea scriitoarei. Celelalte cinci romane ale sale sunt expresia unei puternice credințe creștine.

Hallaj, al-

(858 d.Hr., Tur, Iran - 26.03.922 d.Hr., Baghdad, Irak)

Propovăduitor musulman al sufismului. A crescut în orașul irakian Wasit; a fost atras de asceză de la o vârstă timpurie și a studiat împreună cu alți învățați sufiști. Începând cu 895 d.Hr. a călătorit mult ca învățat și predicator, a făcut trei pelerinaje la Mecca și a avut mulți adepți. Aceste călătorii și popularitatea lui i-au nemulțumit pe maeștrii săi sufiști, iar tendințele sale reformiste au stârnit protestele celorlalte comunități religioase musulmane. Acuzat de instigare la revoltă și de faptul că s-ar fi declarat sfânt, a fost arestat, întemnițat (911–922 d.Hr.), torturat și crucificat.

Halle (an der Saale)

Oraș, 243 045 loc. (2002), în partea central-estică a Germaniei. Situat de-a lungul râului Saale, orașul a fost ridicat pe locul vechilor așezări din jurul depozitelor de sare care au prosperat în perioada 1000–400 î.Hr. În 968 d.Hr. orașul și prețioasele sale saline au fost încredințate arhiepiscopului de Magdeburg. Orașul a fost membru al Ligii Hanseatice în perioada 1281–1478. În perioada existenței Republicii Democrate Germania, Halle a fost capitala regiunii cu același nume (1952–1990). Este un important nod feroviar, centru comercial și industrial. Este orașul natal al lui Georg Friedrich Händel. De asemenea, aici se află Universitatea Martin Luther Halle-Wittenberg, înființată în 1694.

Halleck, Henry W(ager)

(16.01.1815, Westernville, New York, SUA - 09.01.1872, Louisville, Kentucky)

General american. A absolvit Academia West Point. După ce a vizitat câteva baze militare din Europa (1844), a scris un manual despre arta războiului (1846), folosit ulterior pe scară largă. În 1861 a organizat și antrenat trupele de voluntari din V statului Missouri. În 1862 a fost numit comandant al armatei unioniste, dar nu a avut o strategie clară de luptă și victoriile lui au fost atribuite subalternilor săi Ulysses S. Grant și John Pope. Tras la răspundere pentru retragerile armatei unioniste din Virginia, a fost înlocuit cu Grant în 1864.

Halley, cometa ~

Prima cometă a cărei revenire a fost anticipată, demonstrându-se astfel că unele comete fac parte din sistemul solar. În 1705, Edmond Halley a demonstrat că toate cometele văzute în 1531, 1607 și 1682 erau, în realitate, una și aceeași și a prezis reîntoarcerea sa în 1758. Calculele ulterioare au arătat că este vorba despre cometa mare și strălucitoare observată în timpul cuceririi normande (și brodată pe tapiseria din Bayeux) și care apare la intervale de 76 de ani, începând cu 240 î.Hr. Singura cometă care poate fi văzută o dată în viață a trecut pe lângă Pământ de două ori în sec. XX (1910, 1985–1986). Are un nucleu cu diametrul de cca 15 km.

Halley, Edmond

(08.11.1656, Haggerston, Shoreditch, lângă Londra, Anglia - 14.01.1742, Greenwich, lângă Londra)

Matematician și astronom englez. A studiat la Universitatea Oxford. În 1676 a făcut o călătorie în Atlanticul de S cu intenția de a realiza o listă precisă a stelelor din emisfera sudică. Catalogul său stelar (1678) înregistra coordonatele a 341 de stele. În 1684 s-a întâlnit la Cambridge cu Isaac Newton, fapt care a condus la contribuția acestuia (împreună cu Robert Hooke și Christopher Wren) la dezvoltarea legii gravitației a lui Newton. În 1687, Halley a editat lucrarea newtoniană intitulată

Edmond Halley, pictură în ulei de Richard Phillips, cca 1720; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Principiile matematice ale filozofiei naturale (Philosophiae naturalis principia mathematica). În 1686 a realizat prima hartă sinoptică (cu direcția curenților oceanici dominanți), iar în 1701 a întocmit primele hărți magnetice ale Atlanticului și Pacificului. În astronomie, a descris orbitele parabolice a 24 de comete, observate în perioada 1337–1698. A demonstrat că trei dintre acestea sunt atât de asemănătoare, încât este vorba de aceeași cometă și a prezis reîntoarcerea acesteia în 1758 (*vezi* cometa Halley).

Halloween

Sărbătoare (31 octombrie) în ajunul Zilei Tuturor Sfinților. Își are originile păgâne în sărbătoarea celtică Samhain, celebrată în Antichitate în Anglia și Irlanda, pentru a marca sosirea Anului Nou celtic. Conform tradiției, sufletele morților se întorc acasă în ajunul zilei de Samhain. Vrăjitoarele, spiridușii, pisicile negre și fantomele hălăduiesc nestingherite. Se credea că seara aceasta era potrivită pentru preziceri referitoare la căsătorie, noroc, sănătate și moarte. Riturile păgâne au influențat sărbătoarea creștină din ajunul Zilei Tuturor Sfinților. Sărbătoarea a fost laicizată treptat și introdusă în SUA la sfârșitul sec. XIX. Spirite rele și personaje supranaturale sunt interpretate de copii mascați care sună la uși și primesc dulciuri, strigând „Trick or treat" (*în engleză*, plătești sau o pățești!), unde cuvântul „trick" se referă la poznele sau actele de vandalism care fac parte din tradiția de Halloween.

DIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

Coș din bronz, cimitirul din Hallstatt, Austria, cca sec. VI î.Hr.

Hallstatt

Localitate în Austria Superioară unde s-au descoperit obiecte care datează de la începutul Epocii Fierului (cca 1100 î.Hr.). Peste 2 000 de morminte se află lângă o mină de sare, care a conservat unelte, resturi de îmbrăcăminte și corpuri ale minerilor. Rămășițele sunt de patru tipuri (A, B, C, D) și diferă în funcție de ritualurile de înmormântare, de prezența unor mici tumuli funerari, cantitatea de bronz sau fier, ceramică, arme, podoabe și îmbrăcăminte. În general, motivele decorative sunt geometrice și simetrice, tinzând spre extravaganță.

Halmahera *în olandeză* Djailolo

Cea mai mare insulă din arhipelagul Moluce, Indonezia. Suprafața: 17 780 kmp. Este alcătuită din patru peninsule și cuprinde trei golfuri; din punct de vedere administrativ, cuprinde și micile insule Ternate și Tidore. Este dominată de lanțuri muntoase împădurite, iar în peninsula nordică se află trei vulcani activi. Populația băștinașă, ai cărei descendenți locuiesc în interiorul insulei, a fost probabil formată din papuași; pe coastă trăiește o populație venită de pe insulele învecinate. În 1863, cu ajutorul sultanului din Ternate, olandezii au obținut un avanpost la Halmahera. A fost anexată Republicii Indonezia în 1949, împreună cu insulele Moluce.

halogen

Denumire generică a cinci elemente nemetale cu proprietăți chimice asemănătoare: fluor, clor, brom, iod (I) și astatiniu (At). Ocupă penultima coloană din dreapta a tabelului periodic. Toate aceste elemente sunt agenți oxidanți foarte reactivi (*vezi* oxidoreducere), au valența 1 (pentru fluor, singura valență). Se combină ușor cu majoritatea metalelor și nemetalelor și formează diverși compuși; nu se găsesc în natură în stare pură. Astatiniul, care este un element radioactiv, apare în natură în cantități infime, fiind un produs intermediar al dezintegrării atomice; nu are izotopi neradioactivi stabili. Sărurile formate de halogeni cu metalele (haloizi) sunt foarte stabile; clorura de sodiu este întâlnită cel mai des. Compușii halogenilor din lămpile fluorescente produc lumină rece ca reacție a descărcărilor electrice din interiorul lămpii (*vezi* lampă cu descărcare electrică). Lămpile cu halogen au căpătat acest nume datorită halogenilor incluși în gaze din interiorul tuburilor cu filament de tungsten. Halogenii prelungesc viața filamentului și cresc strălucirea lămpii.

halou galactic

În astronomie, zonă aproape sferică, alcătuită din stele dispersate, roiuri de stele globulare și gaz diluat, care se observă în jurul galaxiilor spirală. Se poate extinde în afara discului și conține cea mai mare parte

a masei galaxiei. Se crede că haloul galaxiei Calea Lactee are o rază mai mare de 50 000 de ani-lumină și că este compus în special din materie neagră.

Hals, Frans

(1581/1585, Antwerp, Țările de Jos - 01.09.1666, Haarlem, Provinciile Unite)

Portretist flamand. Și-a petrecut viața la Haarlem, unde, în 1610, figura ca maestru în cadrul breslei Sf. Luca. Picta portrete ale membrilor din breslele locale și organizațiile militare; dintre tablouri se remarcă monumentalul *Banchet al ofițerilor din Garda civilă Sf. Gheorghe* (1616). Portretele au fost realizate cu o tehnică liberă, unică în pictura olandeză a vremii, asemănătoare celei impresioniste. A promovat un spirit jovial care a revoluționat arta portretului și l-a făcut să fie deosebit de cel al contemporanilor săi. Personajele tablourilor sale radiază de bucuria vieții, însă uneori dezvăluie și o umbră de tristețe. După 1650, a pictat oameni în vârstă încercând cu disperare să păstreze o scânteie de viață a timpului ce se stingea. Aceste portrete, printre care *Patroanele azilului din Haarlem* (1664), sunt capodoperele sale. Creația sa i-a influențat foarte mult pe Édouard Manet, Vincent van Gogh și Robert Henri.

Bețivul cel vesel, pictură de Frans Hals, cca 1628-1630; Muzeul Național, Amsterdam

MUZEUL NAȚIONAL, AMSTERDAM

Halsey, William F(rederick), Jr. *cunoscut ca* Bull Halsey

(30.10.1882, Elizabeth, New Jersey, SUA - 16.08.1959, Fishers Island, New York)

Amiral american. Și-a făcut studiile la Annapolis. A comandat un vas-distrugător în Primul Război Mondial. A devenit pilot al Marinei și fost înaintat la gradul de viceamiral în 1940. Când japonezii au atacat Pearl Harbor, flota sa nu se afla în port, rămânând astfel singura forță militară americană din apele Pacificului, timp de mai multe luni. A organizat atacuri prin surprindere împotriva japonezilor în apropierea insulelor Marshall și Gilbert. Reprezentant de primă mărime al căpitanilor de portavioane, a devenit celebru pentru strategiile sale creative și îndrăznețe. În calitate de comandant al forțelor navale din Pacificul de S, a fost un actor important în înfrângerea japonezilor la Guadalcanal. În 1944 a devenit comandant al Flotei a 3-a și portavioanele sale au participat la asalturi aeriene strălucite. El a descoperit și înfrânt flota japoneză în Bătălia din golful Leyte. În 1945 a fost avansat la rangul de amiral al Flotei, cel mai mare grad din Marina SUA. S-a pensionat în 1947.

Halsted, William Stewart

(23.09.1852, New York, New York, SUA - 07.09.1922, Baltimore, Maryland)

Pionier al chirurgiei științifice. În 1877 a absolvit Colegiul de Medici și Chirurgi. În 1881 a descoperit că sângele poate fi ventilat și reintrodus în organism prin perfuzie. A îmbunătățit metoda anesteziei prin conducție (1885); făcând experimente pe propriul său corp, și-a injectat cocaină în fibrele nervoase, dar a devenit dependent de cocaină (apoi s-a vindecat). A înființat prima școală de chirurgie din SUA la Universitatea Johns Hopkins. A fost unul dintre primii medici care au folosit proceduri antiseptice. Halsted a propus folosirea mănușilor de cauciuc în chirurgie (1890). A atras atenția asupra importanței homeostazei în timpul operației, precum și asupra necesității tratării cu o atenție deosebită a țesuturilor vii și a refacerii cu precizie maximă a țesuturilor afectate. A propus rezidențiatul pentru viitorii chirurgi.

haltere

Sport care constă în ridicarea halterelor, în cadrul competițiilor sau al exercițiilor. Cele două probe sunt (1) smuls, în care haltera este ridicată deasupra capului printr-o singură mișcare continuă; (2) aruncat, în cadrul căreia greutatea este ridicată până la nivelul umerilor și apoi, după o pauză, deasupra capului. Concurenții sunt împărțiți în zece categorii, în funcție de greutate. Halterele pot depăși greutatea de 455 kg la categoria grea. Originile concursurilor moderne se află în competițiile de forță din sec. XVIII–XIX. Primele trei Jocuri Olimpice (1896, 1900, 1904) au inclus ca probă halterele, după cum s-a întâmplat și în toate competițiile de după 1920.

haltia

În folclorul popoarelor balto-finice, spirit protector al casei. În Finlanda era spiritul primului proprietar al gospodăriei. Arătând la fel ca stăpânul casei, *haltia* stăpânea gospodăria și avea rolul unei forțe morale care descuraja purtările necuviincioase. Un *haltia* putea fi mutat într-o casă nouă numai dacă se ducea foc sau cenușă de la casa cea veche. La ferme existau spirite ale hambarelor care aveau grijă de animale, un

spirit al morii care ţinea morarul treaz şi un spirit al locului de treierat care veghea coacerea grâului.

halucinaţie

Percepţie a unor obiecte, sunete sau senzaţii fără vreo legătură cu realitatea, cauzată în mod obişnuit de o boală psihică sau de reacţia la anumite droguri (*vezi* halucinogen). Din multe puncte de vedere, halucinaţiile sunt similare cu visele şi rezultă din transformarea percepţiilor existente în memorie, deşi acestea sunt foarte deformate. Halucinaţiile sunt rezultatul cedării atenţiei din cauza stării de spirit extreme produse de spaimă, oboseală sau emoţii copleşitoare. Halucinaţiile figurează printre primele simptome ale schizofreniei.

halucinogen

Substanţă care produce efecte psihice asociate, în mod obişnuit, cu visele, schizofrenia sau viziunile religioase. Cauzează modificări ale percepţiei (care variază de la deformarea realităţii până la perceperea unor lucruri inexistente), ale gândirii şi sentimentelor. Substanţele care au stârnit cele mai multe controverse sunt LSD, mescalina, psyloscibina (extrasă din anumite ciuperci) şi bufotenina (extrasă din pielea broaştelor). Se mai poate adăuga şi marijuana. Modul în care acţionează nu este încă bine cunoscut de ştiinţă; serotonina, epinefrina sau alţi neurotransmiţători ar putea fi substanţele afectate de halucinogene.

hamadriadă

Vezi driadă

Hamamelidaceae, familia ~

Familie formată din 23 de genuri de arbuşti şi arbori, originari din regiunile tropicale şi temperate. Şase specii din genul *Hamamelis* sunt ornamentale, cum ar fi alunul-vrăjitoarei, alunul-de-iarnă şi *Fotergilla*, remarcabile prin înflorirea timpurie şi prin culoarea pe care o au frunzele toamna. Se caracterizează prin frunze simple şi flori cu patru sau cinci petale, fiecare având sepale. Alunul-american sau alunul-vrăjitoarei (*H. virginiana*) înfloreşte toamna şi îşi păstrează caliciul (suma sepalelor) sub formă de cupe galbene toată iarna. Numele comun se referă la rămurelele în formă de furculiţă care erau folosite uneori pentru identificarea surselor subterane de apă, cu ajutorul magiei. Aroma alunului se găseşte în frunzele uscate, iar uneori şi în rămurele şi coaja de copac. Culoarea strălucitoare a frunzelor de toamnă este o caracteristică remarcabilă a speciei *Parrotia persica*. Un alt gen, *Altingia*, are şapte specii, toate asiatice şi toate preţuite pentru lemnul lor. *A. excelsa* este unul dintre cei mai mari copaci de la tropicele asiatice, atingând uneori înălţimea de 25 m.

Hamangia

Sat în jud. Tulcea (azi comuna Baia), România, unde au fost descoperite, începând din 1953, o serie de figurine din lut aparţinând unei culturi din Neoliticul mijlociu (a doua jumătate a mileniului V î.Hr.). Cultura Hamangia s-a dezvoltat în Dobrogea, SE Munteniei şi NE Bulgariei. Două dintre cele mai reprezentative obiecte aparţinând acestei culturi, *Gânditorul* şi *Femeie şezând*, se află la Muzeul de Istorie Naţională a României. Cele două statuete au fost descoperite într-o necropolă de la Cernavodă, în 1956. Cultura Hamangia se caracterizează prin ceramica decorată prin imprimare şi prin statuete antropomorfe din lut ars. Cele mai importante descoperiri au fost făcute în necropola de la Cernavodă, în siturile de la Ceamurlia de Jos, Baia, Medgidia, Târguşor şi Durankulak.

Gânditorul şi *Femeie şezând*, statuete din lut aparţinând culturii Hamangia

Hamas *denumire oficială* Harakat-al-Muqawamah al-Islamiyya (Mişcarea de Rezistenţă Islamică)

Grupare palestiniană islamică extremistă, care are drept scop desfiinţarea Israelului şi crearea unui stat palestinian islamic. A fost înfiinţată în 1987 de şeicul Ahmad Yasin, iar conducătorii săi provin din Frăţia Musulmană. Scopurile grupării Hamas sunt predominant extremiste: susţine că Palestina nu poate fi lăsată în mâinile nonislamicilor. Nu recunoaşte acordul de pace (1993) dintre Organizaţia de Eliberare a Palestinei şi Israel. Începând din 2000, gruparea şi-a intensificat acţiunile violente, printre care atentate sinucigaşe cu bombă, împotriva israelienilor din Israel şi din teritoriile ocupate – Cisiordania şi Fâşia Gaza.

hambar

Clădire din cadrul unei ferme, folosită ca adăpost pentru animale, pentru hrana acestora sau pentru mașini, unelte agricole și produse (de ex. hambare pentru porci, pentru vaci, pentru tutun, pentru tractoare). Principalul tip de hambar în SUA este cel de folosință generală, pentru păstrarea hranei și pentru depozitarea de fân și grăunțe. Cele mai multe ferme nord-americane și europene au unul sau mai multe hambare. De obicei sunt alcătuite din două încăperi, deși hambarul cu o singură încăpere a devenit mai răspândit în sec. XX.

Hamburg

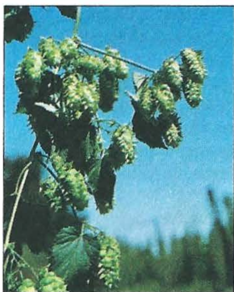
Oraș, 2 515 468 loc. (2002) în zona metropolitană, din N Germaniei, fost oraș-stat. Suprafața: 755 kmp. Situat pe fluviul Elba, este cel mai mare port al țării. S-a dezvoltat în jurul castelului Hammaburg, aproximativ în sec. IX d.Hr. Tratatele semnate cu Lübeck la mijlocul sec. XIII au condus la fondarea Ligii Hanseatice. A fost anexat la Imperiul Francez între 1810–1814. Devine membru al Confederației Germanice, ca oraș liber, în 1815. În Al Doilea Război Mondial, orașul a fost bombardat de trupele aliate, care l-au devastat și au ucis peste 55 000 de oameni. A fost reconstruit rapid. Orașul are o remarcabilă istorie muzicală. Aici s-au născut Felix Mendelssohn-Bartholdy și Johannes Brahms și tot aici se află Opera care poartă numele orașului. Este cel mai important oraș industrial și centru economic din N Germaniei.

hamei

În botanică, denumire comună pentru cele două specii ale genului *Humulus*, plante agățătoare, anuale sau perene, care nu au tulpini lemnoase, din familia cânepei, care se cultivă în America de Nord, Eurasia și America de Sud. În industria berii (*vezi* bere) se folosesc mănunchiurile uscate de flori de gen feminin (*vezi* con) ale hameiului comun (*H. lupulus*), o plantă perenă cu tulpini flexibile, rezistente. Hameiul conferă băuturilor fermentate un gust amărui, discret și o aromă delicată, contribuind și la conservarea acestora. Hameiul japonez (*Humulus japonicus*) este o specie anuală, cu creștere rapidă, folosită pentru a crea adevărate perdele naturale.

GRANT HEILMAN

hamei (*Humulus lupulus*) cu inflorescențe femeiești; făina obținută din conuri se folosește la fabricarea berii și, uneori, a pâinii

Hamhung

Oraș, 709 000 loc. (1993), din partea de E a zonei centrale a Coreei de Nord. A fost centrul comercial și administrativ al Coreei de Nord în timpul dinastiei Choson (1392–1910) și s-a dezvoltat ca oraș industrial modern în anii 1920. În timpul Războiului din Coreea, majoritatea fabricilor din zonă au fost distruse de bombardamentele SUA, dar au fost reconstruite. Este important atât din punct de vedere industrial, cât și datorită celor câteva instituții de învățământ care își au sediul aici.

Hamilton

Oraș, 1 100 loc. (2001), capitala insulelor Bermude. Este situat pe cea mai mare insulă din arhipelag, în V Atlanticului, de-a lungul coastei unui golf cu ape adânci. Fondat în 1790, a fost capitală începând cu 1815, după orașul St. George. Pentru a sprijini dezvoltarea sa economică, în 1956 a fost declarat port independent. Principala sursă de venituri este turismul; vasele de croazieră se aliniază de-a lungul străzii principale.

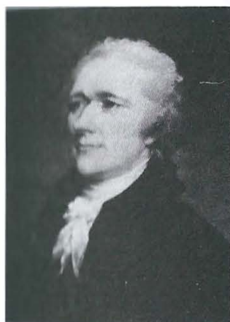
Hamilton

Oraș, 662 401 loc. în zona metropolitană (2001), în SE statului Ontario, Canada. Situat lângă golful Hamilton, la capătul de V al lacului Ontario, a fost înființat de către supușii britanici care căutau refugiu în timpul Revoluției Americane. Inaugurarea canalului Burlington (1830), care face legătura dintre golf și lacul Ontario, a dus la prosperarea orașului, ajungând port și centru feroviar important. În prezent, este unul dintre principalele centre comerciale și financiare ale Canadei; tot aici se găsește și Universitatea McMaster. Centru al unui district în care se cultivă extensiv fructele, este unul dintre locurile cu cele mai mari piețe în aer liber din țară.

Hamilton, Alexander

(11.01.1755/57, Nevis, Indiile Britanice de Vest - 12.07.1804, New York, New York, SUA)

Om de stat american. A ajuns pentru prima dată în SUA în 1772, la New Jersey. În timpul Revoluției Americane s-a înrolat în armata continentală și a dovedit un curaj remarcabil în Bătălia de la Trenton. A fost aghiotant al generalului George Washington (1777–1781) și, deoarece vorbea franceza fluent, a devenit mediator al comandanților francezi. După război

Alexander Hamilton, pictură de John Trumbull; Galeria Națională de Artă, Washington DC

GALERIA NAȚIONALĂ DE ARTĂ, WASHINGTON DC, COLECȚIA ANDREW MELLON

a lucrat în domeniul justiției, la New York. În cadrul Congresului Continental, a pledat pentru un guvern central puternic. Ca delegat la Convenția de la Annapolis din 1786, a rostit un discurs care a dus la convocarea Convenției pentru redactarea Constituției. Împreună cu James Madison și John Jay, a scris articole pentru jurnalul *The Federalist*, în care explica noua Constituție și sprijinea ratificarea ei. Numit în funcția de ministru de finanțe (1789), a pus bazele unei politici fiscale care consolida guvernul național și a sprijinit înființarea Băncii SUA. Opoziția manifestată de Thomas Jefferson față de politica lui a dus la înființarea unor partide politice; Hamilton a devenit liderul Partidului Federalist, iar Madison și Jefferson au creat Partidul Democrat Republican. Hamilton susținea ideea unor relații de colaborare cu Anglia și l-a convins pe Washington să adopte o poziție neutră față de Revoluția Franceză. A provocat o sciziune în Partidul Federalist, nefiind de acord cu nominalizarea lui John Adams drept candidat la președinție în 1796. În 1800 a încercat să preîntâmpine realegerea lui Adams, făcând să circule în particular un pamflet la adresa acestuia, document pe care Aaron Burr, care era în conflict cu Hamilton, l-a obținut și l-a făcut public. Atunci când Jefferson și Burr l-au învins pe Adams în alegeri, dar au avut număr egal de voturi, Hamilton i-a convins pe federaliștii din Camera Reprezentanților să-l aleagă pe Jefferson. În 1804 s-a opus candidaturii lui Burr ca guvernator al New Yorkului. Acest afront, împreună cu unele remarci atribuite lui Hamilton, prin care ar fi pus la îndoială caracterul lui Burr, l-au determinat pe Burr să-l provoace la un duel, în care Hamilton a fost rănit mortal.

Hamilton, Colegiul ~

Colegiu particular de științe socio-umane din Clinton, New York, SUA. A fost fondat în 1793, ca gimnaziu pentru copiii indienilor oneida și ai coloniștilor albi, dar a fost transformat în colegiu în 1812. În 1968 s-a deschis o școală similară pentru fete, cele două instituții fiind unite în 1978. Are cca 1 700 de elevi.

Hamilton, Edith

(12.08.1867, Dresda, Saxonia - 31.05.1963, Washington DC, SUA)

Savantă și educatoare americană. Născută în Germania din părinți americani, Hamilton a crescut la Fort Wayne, Indiana, în SUA. A ales cariera de profesor. După ce a absolvit colegiul Bryn Mawr, i s-a propus să preia conducerea școlii generale din cadrul acestei instituții, pe când avea 29 de ani. În loc de administrarea unei școli, a preferat studiile clasice și s-a retras pentru a scrie lucrări istorice precum *Civilizația grecilor* (The Greek Way, 1930) și *Civilizația romanilor* (The Roman Way, 1932). Cartea sa *Mitologie* (Mythology, 1943) a fost manualul a milioane de elevi. A devenit cetățean de onoare al Atenei la vârsta de 90 de ani.

Hamilton, Emma, lady *născută* Amy Lyon

(1761, Great Neston, Cheshire, Anglia - 15.01.1815, Calais, Franța)

Personalitate engleză. În 1786 a devenit amanta și apoi (în 1791) soția lui Sir William Hamilton (1730–1803), ambasador britanic la Napoli. O femeie frumoasă, adesea portretizată de George Romney, a fost favorita societății napolitane. A devenit amanta lui Nelson în 1789 și a avut cu acesta o fiică, Horatia, în 1801, apoi a trăit cu Nelson după moartea soțului ei (1803). Mai târziu, după ce a risipit toată averea pe care i-au lăsat-o cei doi bărbați, a fost întemnițată pentru datorii financiare (1813–1814) și a murit în sărăcie.

hamito-semitice, limbi ~

Vezi limbi afroasiatice

Hamm, Mia

nume complet **Mariel Margaret Hamm**

(n. 17.03.1972, Selma, Alabama, SUA)

Fotbalistă americană. La vârsta de 15 ani, Hamm a devenit cea mai tânără componentă a echipei naționale de fotbal feminin a SUA. În 1989 a fost admisă la Universitatea din Carolina de Nord la Chapel Hill, iar până la absolvire, în 1994, a câștigat numeroase medalii și premii, ajutându-și echipa să câștige patru campionate ale Asociației Naționale de Atletism Universitar. În onoarea sa, universitatea a retras tricoul cu numărul 19, care i-a aparținut. A contribuit la câștigarea Cupei Mondiale în 1991 și 1999. Hamm a devenit una dintre cele mai populare jucătoare din echipa feminină olimpică a SUA, care a câștigat medalia de aur în 1996 și pe cea de argint în 2000. Pe 16 mai 1999 a bătut toate recordurile internaționale la goluri înscrise, atât la bărbați, cât și la femei, într-un meci

contra Braziliei, marcând golul cu numărul 108 al carierei sale. În 2001 și-a început cariera profesionistă la echipa Washington DC Freedom, a nou-înființatei Asociații Unite de Fotbal Feminin (WUSA).

Hammar, Hawr al-

Lac mlăștinos de mare întindere, din SE Irakului. Situat la S de confluența Tigrului cu Eufratul, lacul este alimentat de afluenții Eufratului și are o suprafață de 2 000 kmp; comunică printr-un canal scurt cu Shatt al-Arab, în apropiere de Basra. În trecut a fost un teren mlăștinos, acoperit de stuf, care mai târziu a fost folosit pentru a iriga regiunea deltei. Ținut natal al arabilor Madan, numiți și arabii de mlaștină, un trib seminomad, a fost asanat în 1992 de guvern, în încercarea de a izgoni din zonă gherilele șiite care își stabiliseră tabăra acolo. În 1993, o treime din lac a secat, ceea ce a determinat mii de oameni să migreze spre centrul mlaștinilor sau spre Iran.

Hammarskjöld, Dag (Hjalamar Agne Carl)

(29.07.1905, Jönköping, Suedia - 18.09.1961, în apropiere de Ndola, Rhodesia de Nord)

Diplomat suedez. Secretar general al Organizației Națiunilor Unite (1953–1961). Tatăl său a fost prim-ministru al Suediei și președinte al Fundației Nobel. Hammarskjöld a studiat dreptul și economia la universitățile din Uppsala și Stockholm, apoi a predat la Stockholm (1933–1936). A intrat în administrația civilă și a lucrat la Ministerul de Finanțe, ca președinte al consiliului de administrație al Băncii Suediei, și în Ministerul de Externe, ca președinte al delegației suedeze la ONU (1952). A fost ales secretar general în 1953 și reales în 1957. Primii trei ani de activitate au fost mai liniștiți, apoi s-a confruntat cu criza Canalului de Suez, războaiele din Liban și Iordania, războiul civil ce a urmat constituirii Republicii Congo (1960). A murit în urma unui accident aviatic survenit în timpul unei misiuni diplomatice în Africa. I s-a decernat post-mortem Premiul Nobel pentru pace (1961). Jurnalul său, publicat sub titlul *Jaloane* (Vägmärken, 1963), dezvăluie un om cu adânci convingeri religioase.

Hammer, Armand

(21.05.1898, New York, New York, SUA - 10.12.1990, Los Angeles, California)

Industriaș și filantrop american. Hammer a câștigat primul milion de dolari în industria farmaceutică, după care a obținut diploma în medicină la Universitatea Columbia. A plecat în Rusia în 1921, pentru a acorda ajutor medical victimelor foametei, iar Vladimir Ilici Lenin l-a convins să rămână. Afacerile sale riscante, inclusiv o fabrică de stilouri, au fost cumpărate de sovietici în anii 1920. El a revenit în SUA cu o mulțime de opere de artă care aparținuseră familiei Romanov. Și-a mărit averea în SUA producând whisky și crescând vite; s-a retras din afaceri în 1956. A investit în puțuri de petrol considerate neproductive, devenind astfel președintele corporației Occidental Petroleum (1957–1990). A susținut dezvoltarea relațiilor comerciale dintre SUA și Uniunea Sovietică. Muzeul Armand Hammer din Los Angeles găzduiește colecția sa de artă.

Hammerfest

Cel mai nordic oraș-port din Europa, 9 651 loc. (1995), situat pe insula Kvaløya, din NV Norvegiei. Atestat în 1789, a fost aproape distrus de incendii în 1891. În timpul reconstrucției orașului, s-a construit prima hidrocentrală municipală din Norvegia. Orașul a fost ocupat de nemți în perioada 1940–1944; în timpul retragerii, aceștia au evacuat populația și au aruncat în aer instalațiile. De atunci și până în prezent, orașul se află în reconstrucție. În pofida latitudinii înalte la care se află orașul, apa din port nu îngheață niciodată, din cauza curenților calzi ai Atlanticului de N. Soarele strălucește fără întrerupere în perioada 17 mai - 29 iulie, iar în perioada 21 noiembrie - 21 ianuarie este întuneric deplin. Economia se bazează pe turism, industrie piscicolă și petrolieră.

Hammerstein, Oscar II

(12.07.1895, New York, New York, SUA - 23.08.1960, Doylestown)

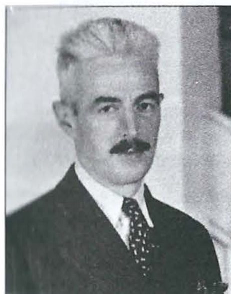
Poet american, autor și producător de musicaluri. Nepot al impresarului de operă Oscar Hammerstein. Înainte de a-și începe cariera în teatru, a studiat dreptul la Universitatea Columbia. Printre primele sale musicaluri se numără *Rose Marie* (1924, muzica de R. Friml), *Cântecul deșertului* (The Desert Song, 1925, muzica de S. Romberg), musicaluri regizate de J. Kern, *Sunny* (1925) și *Varieteu pe apă* (Show Boat, 1927), ultimul fiind un spectacol de referință în istoria acestui gen. La începutul anilor 1940 a inițiat celebra colaborare cu Richard Rodgers; în curând, aceștia au devenit două figuri importante ale musicalului american, realizând spectacolele *Oklahoma!* (1943, Premiul Pulitzer),

Carusel (Carousel, 1945), *Bâlciul de stat* (State Fair, 1945), *Allegro* (1948), *Pacificul de Sud* (South Pacific, 1949, Premiul Pulitzer), *Eu și regele* (The King and I, 1951), *Eu și Julieta* (Me and Juliet, 1953), *Cântecul tobei cu flori* (Flower Drum Song, 1958) și *Sunetul muzicii* (The Sound of Music, 1959). Au înființat compania Williamson Music și, din 1949, au devenit producători de teatru.

Hammett, (Samuel) Dashiel

(27.05.1894, St. Mary's County, Maryland, SUA - 10.01.1961, New York, New York)

Autor american de romane polițiste. A abandonat școala la 13 ani. A lucrat timp de opt ani ca detectiv particular, după care a început să scrie și să își publice textele în reviste de mâna a doua. Primele sale romane sunt *Secerișul roșu* (Red Harvest, 1929) și *Blestemul Dain* (The Dain Curse, 1929). *Șoimul maltez* (The Maltese Falcon, 1930, ecranizat în 1941), considerat a fi cea mai valoroasă operă a sa, prezintă evoluția personajului Sam Spade, prototipul detectivului experimentat. A publicat apoi culegerea de povestiri *Operațiunea continentală* (The Continental Op, 1930) și romanul *Cheia de sticlă* (The Glass Key, 1931). Romanul *Subțirelul* (The Thin Man, 1934) în care apare un cuplu de detectivi isteți, Nick și Nora Charles, a dat naștere unei serii de filme de succes. Personajul Nora a fost inspirat de Lillian Hellman, alături de care Hammet a trăit o poveste de dragoste din 1930 până la moarte. A lucrat apoi ca scenarist. A fost închis, în 1951, timp de șase luni, pentru că a refuzat să-și trădeze prietenii și să dea detalii despre legăturile sale cu Partidul Comunist.

Dashiell Hammett

CULVER PICTURES, INC.

Hamming, Richard W(esley)

(11.02.1915, Chicago, Illinois, SUA - 07.01.1998, Monterey, California)

Matematician american. Și-a susținut doctoratul la Universitatea din Nebraska. În 1945 a lucrat la Proiectul Manhattan și a coordonat computerele folosite la lansarea primelor bombe nucleare. De asemenea, a avut contribuții importante în teoria comunicației și în cibernetică, în special în domeniul probabilităților, al sistemelor ortogonale, în detectarea și corectarea erorilor în stocarea și transmiterea datelor. După război i s-a alăturat lui Claude E. Shannon la Bell Laboratories unde, în 1950, a inventat codul Hamming de corectare a erorilor. El a înțeles că, dacă se va efectua o verificare dublă (un extrabit sau un pachet de biți) a fiecărei unități de informație transmisă, erorile pot fi corectate automat, fără să fie nevoie ca mesajul să fie retransmis. Majoritatea cercetărilor sale s-au desfășurat în Laboratoarele Bell. În 1968 a primit Premiul Turing.

Hammurabi

(cca 1792–1750 î.Hr.)

Al șaselea și cel mai cunoscut rege babilonian din dinastia Amoriților. Regatul său era unul dintre principalele state din Babilon. În dorința sa de a stăpâni Eufratul, a cucerit orașele Uruk (Erech) și Isin în 1787 î.Hr., dar a renunțat la alte campanii militare în regiune și, în 1784 î.Hr., s-a îndreptat înspre NV și E. Au urmat 20 de ani de pace și alți 14 ani de război aproape neîntrerupt, în urma căruia a unificat Mesopotamia. S-a folosit de apele curgătoare pentru a-și învinge dușmanii (construia stăvilare pentru ca dușmanii să nu aibă apă sau dădea drumul apelor pentru a provoca inundații). A construit și a restaurat temple, ziduri în jurul orașelor, clădiri administrative și canale. Legile sale, adunate sub numele Codul lui Hammurabi, demonstrează dorința sa de a fi un conducător drept.

Hammurabi, relief în calcar; British Museum

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR BRITISH MUSEUM; FOTO J.R. FREEMAN & CO. LTD.

Hammurabi, Codul lui ~

Cea mai complexă culegere de legi babiloniene cunoscute în timpul domniei lui Hammurabi. Este alcătuită din 282 de prevederi, adunate spre sfârșitul domniei sale și inscripționate pe o stelă de granit negru, din templul lui Marduk. Textul este în limba akkadiană. Cu excepția câtorva referiri la responsabilitatea familiei, ordalii și legea talionului (*în latină, lex talionis*), adică ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, codul reprezintă o formă juridică superioară judecății tribale, deoarece nu ia în considerație conflictele dintre clanuri, despăgubirile și căsătoriile forțate. Partea principală a codului se păstrează la Muzeul Luvru din Paris.

Hampden, John

(1594, Londra, Anglia – 24.06.1643, Thame, Oxfordshire)

Lider parlamentar englez. În 1635 a refuzat să plătească 20 de șilingi, taxa navală impusă de Carol I pentru a-și construi flota, susținând că numai Parlamentul are puterea de a institui taxe. Deși instanța a deliberat în favoarea lui Carol, multă lume a refuzat să mai plătească taxa. În timpul Parlamentului cel Lung (1640), Hampden a atacat politica regală și a fost unul dintre cei cinci membri ai Parlamentului care au evadat din arestul impus de rege în 1642. Episodul controversat al taxei pentru nave a fost doar una dintre cauzele care au condus la declanșarea războaielor civile engleze, în care Hampden și-a pierdut viața.

Hampshire

District, 1 240 032 loc. (2001), în S Angliei, situat lângă Canalul Mânecii. Centrul administrativ: Winchester. Râuri mai importante sunt Test și Avon. În regiune există vestigii ale unor așezări preistorice din Epoca Bronzului până în Epoca Fierului. În timpul stăpânirii romane s-au dezvoltat orașele Silchester și Winchester de azi. Regiunea a fost atacată de vikingi, dar în Evul Mediu nu au fost conflicte notabile. Districtul a devenit cunoscut pentru calitatea lânii produse aici. Portsmouth și Gosport sunt două dintre cele mai importante centre navale engleze, iar Southampton este un important port pentru călători.

Hampton

Oraș, 146 437 loc. (2000), în SE statului Virginia, SUA. Situat în zona golfului Chesapeake și pe malul de N al canalului Hampton Roads, face parte dintr-o metropolă care include Newport News, Norfolk, Virginia Beach, Chesapeake și Portsmouth. A fost ridicat în jurul unei fortărețe construite de englezi în 1609 pe locul unui fost sat indian. Locuit permanent începând din 1610–1611, orașul reprezintă cea mai veche comunitate de origine engleză din SUA. În 1861 a fost incendiat de trupele Confederației pentru a preveni ocupația unionistă; a fost reconstruit după Războiul Civil American. Bazele militare și turismul joacă un rol important în economia locală. Universitatea Hampton a fost fondată în 1868 de Biroul pentru sclavii eliberați, în scopul a asigura învățământul superior pentru foștii sclavi.

Hampton, Lionel

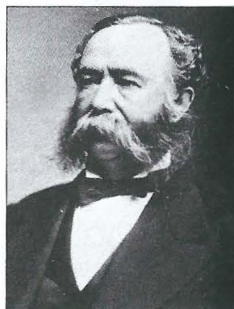
(20.04.1908, Louisville, Kentucky, SUA – 31.08.2002, New York, New York)

Vibrafonist, toboșar american de jazz și conducător al unuia dintre cele mai cunoscute și longevive big banduri. Hampton și-a înregistrat în 1930 prima melodie la vibrafon, acompaniindu-l pe Louis Armstrong. Înainte de a-și înființa propria orchestră, a devenit foarte cunoscut ca membru al formațiilor lui Benny Goodman (1936–1940). Ritmurile și impetuozitatea formației sale i-au scos în evidență virtuozitatea și capacitatea de a face spectacol, astfel încât a devenit un precursor direct al genului muzical cunoscut sub numele rhythm and blues.

Hampton, Wade

(28.03.1818, Charleston, Carolina de Sud, SUA – 11.04.1902, Columbia, Carolina de Sud)

Conducător politic din SUA și comandant militar american. Deși a studiat dreptul, nu a practicat, preferând să se ocupe de plantațiile familiei. A fost parlamentar în legislativul Carolinei de Sud (1852–1861). În Războiul Civil American a organizat și a condus Legiunea lui Hampton, formată din soldați din Carolina de Sud. A luptat la Bull Run și Gettysburg și a fost locțiitorul lui Jeb Stuart. După moartea lui Stuart, a fost avansat la gradul de general-maior și a devenit comandant al cavaleriei (1864). După război, a devenit adept al reconcilierii, dar s-a opus politicii de reconstrucție promovate de președintele Abraham Lincoln. Ca guvernator al Carolinei de Sud (1876–1879), a luptat pentru a impune din nou dominația albilor. A fost membru al Senatului american (1879–1891).

Wade Hampton

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Hampton Roads

Canal prin care râurile James, Elisabeth și Nansemond se varsă în golful Chesapeake. Este lat de cca 6 km și are o adâncime de 12 m. Este o importantă bază navală încă din perioada colonială. Aici s-a desfășurat, în 1862, bătălia dintre *Monitor* și *Merrimack*. Porturile orașelor Newport News, Norfolk și Portsmouth alcătuiesc complexul portuar Hampton Roads, unul dintre cele mai aglomerate porturi maritime americane.

Hampton Roads, Conferinţa de la ~
(3 februarie 1865)

Negocieri neoficiale pentru pace, soldate cu un eșec, desfășurate la Hampton Roads, Virginia, în timpul Războiului Civil American. Președintele Abraham Lincoln a fost de acord să se întâlnească cu vicepreședintele confederației, Alexander H. Stephens, în încercarea de a stabili termenii unei înțelegeri. Condițiile lui Lincoln erau unificarea națiunii, emanciparea sclavilor și desființarea armatei confederate. Întrucât Stephens era împuternicit să accepte doar independența, nu s-a ajuns la un acord.

Hamsun, Knut *născut* Knut Pedersen
(04.08.1859, Lom, Norvegia - 19.02.1952, Hørholm, lângă Grimstad)

Romancier, dramaturg și poet norvegian. Provenit dintr-o familie de țărani, nu a mers la școală. Primul său roman, pe jumătate autobiografic, intitulat *Foamea* (Sult, 1890), despre un tânăr scriitor muritor de foame, relevă stilul său liric și pasional. Au urmat lucrări precum *Mistere* (Mysteriér, 1892), *Pan* (1894) și *Victoria* (1898), prin care s-a declarat lider al mișcării neoromantice, care se opunea realismului social. *Roadele pământului* (Markens grøde, 1917) și multe alte romane sunt expresia unui individualism feroce și a unei filozofii care proclamă întoarcerea la natură. A primit Premiul Nobel în 1920. Antipatia sa față de cultura occidentală l-a determinat să susțină regimul nazist în perioada în care Norvegia era sub ocupație germană; după război a fost judecat și condamnat la închisoare, iar reputația sa a avut mult de suferit din această cauză.

han

Din punct de vedere istoric, conducător sau monarh al unui trib mongol. La început se făcea o distincție între titlul de han și cel de Mare Han. Ulterior, termenul han a fost adoptat de dinastiile Selgiucizilor și a Horezm-șahilor ca titlu pentru cel mai mare grad de nobilitate. Cu timpul, a fost atașat numelui oricărui proprietar musulman; în prezent este deseori folosit ca nume de familie.

Han

Râu în partea central-estică a Chinei. Afluent important al fluviului Yangtze, are o lungime totală de aproape 1 530 km. Izvorăște din munții aflați în provincia de SV Shaanxi; cursul superior are diferite nume: Han, la Hangzhongu, curge printr-un bazin lung de 100 km și lat de 19 km, apoi trece printr-o serie de defilee adânci și traversează bazinul central numit Yangtze, în provincia Hubei. Cursul său inferior formează o rețea densă de apă, care acoperă partea sudică a Câmpiei de N a Chinei.

Han, dinastia ~
(206 î.Hr. - 220 d.Hr.)

A doua mare dinastie imperială chineză. Spre deosebire de dinastia Qin care a precedat-o, dinastia Han a reprezentat o perioadă de înflorire culturală. A fost scrisă una dintre primele mari istorii, *Shiji*, de Sima Qian, și a început să se impună *fu*, o formă poetică devenită apoi norma scrisului literar. Yuefu, sau Oficiul Muzical, aduna și consemna nu doar cântările ceremoniale, ci și cântecele și baladele din popor. Industria obiectelor lăcuite, care începuse să se dezvolte din timpul dinastiei Shang, a atins un nivel de înaltă măiestrie, iar mătasea era țesută pentru comerțul cu alte țări, ajungând până în Europa. În această perioadă, în China a pătruns religia budistă. A fost inventată hârtia, timpul era măsurat prin ceasuri cu apă și cadrane solare, erau publicate, în mod frecvent, calendare. Dinastia Han a pus baze solide a ceea ce avea să fie mai târziu considerată a fi cultura chineză. Cuvântul chinez care desemnează noțiunea de popor este *han*.

Han, Oscar
(03.12.1891, Bucureşti - 14.02.1976, Bucureşti)

Sculptor român. Elev al lui Dimitrie Paciurea și membru al Grupului celor Patru (din care mai făceau parte și Nicolae Tonitza, Ștefan Dimitrescu și Francisc Șirato), Oscar Han a studiat la Academia de Arte Frumoase din București. A avut numeroase expoziții internaționale (Italia, Franța) și a fost distins cu titlul de Maestru Emerit al artei. A realizat portrete (*Eminescu, Tonitza, Dante, Eschil, Sofocle*), monumente statuare (*Brâncoveanu, M. Kogălniceanu, Anghel Saligny, Mihai Viteazul),* a scris o monografie despre Dimitrie Paciurea și diverse articole (reunite, în 1970, în volumul *Dălți și pensule*).

Han, Yongun *sau* Manhae
(1879, Coreea - 1944, Coreea)

Poet coreean, conducător religios și politic. După ce a luat parte la revolta Tonghak, care a eșuat, s-a retras pe Muntele Solok și a studiat budismul. A devenit preot în 1905 și a încercat să reînvie și să instaureze budismul în Coreea. În 1910, când Coreea a intrat sub stăpânire japoneză, s-a alăturat mișcării pentru independență. În 1919 a contribuit la redactarea unei Declarații de Independență a Coreei, dar a fost arestat

și închis trei ani. În 1927 a coordonat înființarea organizației Singanhoe, un front pentru independența și unitatea națională. Cea mai cunoscută operă a sa este un volum de versuri, *Nimui Chimmuk* (1926).

Hanafi, Alam al-din al-

Vezi Al-Hanafi

Hancock, Herbie *născut* Herbert Jeffrey

(n. 12.04.1940, Chicago, Illinois, SUA)

Pianist, compozitor și șef de orchestră american. A studiat la Colegiul Grinnell, în Iowa. Începând cu mijlocul anilor 1960 a făcut parte din trupa lui Miles Davis și a devenit conducător al grupului după plecarea lui Davis. În anii 1970 a fost preocupat de muzica funk și mai târziu de disco, dar a continuat să dea concerte alături de trupe de jazz, printre care Wynton Marsalis. În 1986 a jucat în filmul *Pe la miezul nopții* (,Round Midnight, 1986, Premiul Oscar) compunând și muzica acestuia. Preocupările sale ulterioare au fost extrem de diverse.

Hancock, John

(12.01.1737, Braintree, Massachusetts, SUA - 08.10.1793, Quincy, Massachusetts)

Lider revoluționar american. Din 1754 s-a ocupat de afacerile comerciale ale unchiul său, la Boston. În calitate de comerciant respectat, s-a opus aplicării Legii timbrului, dând dovadă de patriotism. În 1769, după ce britanicii i-au confiscat un vas, a fost ales în adunarea legislativă a statului Massachusetts și a devenit președinte al consiliului municipal din Boston, înființat după masacrul din Boston. A devenit președinte al congresului regional (1774–1775) și a condus Patrioții din Massachusetts, alături de Samuel Adams. În 1775, cei doi au fost siliți să plece în exil pentru a scăpa de trupele britanice trimise să-i aresteze pentru trădare. Hancock a devenit membru al Congresului Continental, în perioada 1775–1780, și a ocupat funcția de președinte al acestuia (1775–1777). În calitate de guvernator al statului Massachusetts (1780–1785, 1787–1793), a prezidat ratificarea Constituției, în 1788.

Hancock, Winfield Scott

(14.02.1824, districtul Montgomery, Pennsylvania, SUA - 09.02.1886, Governor's Island, New York)

Politician și general american. A studiat la West Point și a luptat în Războiul Mexican. La începutul Războiului Civil American a fost numit general de brigadă al voluntarilor, apoi a devenit comandant al unui corp din armata de pe Potomac (1863–1865). A ajutat apărarea unionistă în Bătălia de la Gettysburg. După război, a rămas comandant al diviziilor militare din Louisiana și Texas, păstrându-și și funcțiile civile. A obținut sprijinul democraților, care l-au desemnat candidat la președinție, în 1880; alegerile au fost câștigate de James Garfield.

Hand, (Billings) Learned

(27.01.1872, Albany, New York, SUA - 18.08.1961, New York, New York)

Jurist american. A studiat filozofia (cu William James, Josiah Royce și George Santayana) și dreptul la Harvard. În 1909 a fost numit judecător federal districtual, iar în 1924 a fost promovat la Curtea de Apel a SUA, al cărei judecător-șef a fost între 1939–1951. A deținut funcția de magistrat federal un timp record, de 52 de ani. Unele decizii ale sale, printre care cele din procesul antitrust Alcoa (1945) și din procesul din 1950 al celor acuzați de conspirație comunistă, sunt puncte de referință. Deși nu a făcut niciodată parte din Curtea Supremă a SUA, reputația sa o depășește cu mult pe cea a majorității membrilor acesteia.

handbal american

Orice tip de joc sportiv în care o minge mică din cauciuc este lovită de un zid cu mâna sau pumnul. Jocul se desfășoară pe un teren mărginit de trei sau patru pereți, cu doi sau patru jucători (în jocuri de simplu, respectiv dublu). Jocul este câștigat când se înscriu 21 de puncte. S-a jucat în Roma antică și, mai târziu (ca pelota), în Spania și Franța. Handbalul modern a apărut în Irlanda, unde este foarte popular și astăzi. A fost popular la New York, printre emigranții irlandezi, la sfârșitul sec. XIX, iar mai târziu s-a răspândit pe întregul continent.

Händel, Georg Friedrich

(23.02.1685, Halle, Brandenburg, azi Germania - 14.04.1759, Londra, Anglia)

Compozitor englez de origine germană (a locuit în Germania până în 1715) din perioada barocului târziu, remarcabil îndeosebi pentru operele, oratoriile și compozițiile instrumentale. A scris cel mai faimos oratoriu din toate timpurile, *Mesia* (1741), și este cunoscut, de asemenea, pentru piese ocazionale precum *Muzica apelor* (1717) și *Foc de artificii* (1749).

Viața

Fiu al unui bărbier, Händel a dat dovadă de un talent remarcabil în muzică și a devenit

în Halle elevul compozitorului Friedrich W. Zachow, de la care a învățat principiile interpretării la pian și ale compoziției. Tatăl său a murit când el avea 11 ani, însă educația îi fusese asigurată și, în 1702, s-a înscris ca student la drept la Universitatea din Halle. De asemenea, a devenit interpret la orgă la catedrala reformată (calvinistă) din Halle, însă a deținut acest post un singur an, după care a plecat în nord, la Hamburg, unde îl așteptau perspective mai bune. La Hamburg, a intrat în secțiunea de vioară a orchestrei Operei. De asemenea, a preluat o parte dintre îndatoririle unui harpist și, la începutul lui 1705, a condus premiera de la Hamburg a primei sale opere, *Almira*.

Händel a petrecut anii 1706–1710 călătorind în Italia, unde a cunoscut mulți dintre cei mai mari muzicieni italieni ai timpului, între care Arcangelo Corelli, Alessandro Scarlatti și fiul său, Domenico. A compus numeroase lucrări în Italia, inclusiv două opere, cantate italiene solo (compoziții vocale), *Il trionfo del tempo e del disinganno* (1707), și alt oratoriu, serenada *Aci, Galatea e Polifemo* (1708), și câteva piese bisericești în limba latină. Opera sa *Agrippina* s-a bucurat de un succes senzațional la premiera din Veneția, în 1710.

Anii petrecuți în Italia au influențat în mod deosebit dezvoltarea stilului său muzical. Faima lui se răspândise în întreaga Italie, iar măiestria cu care înțelegea stilul operei italiene i-a conferit renume internațional. În 1710 a fost numit capelmaistru al principelui elector de Hanovra, viitorul rege George I al Angliei, și ceva mai târziu, tot în acel an, Händel a mers în Anglia. În 1711, opera sa *Rinaldo* a fost interpretată în Londra și a fost receptată cu atât de mult entuziasm, încât a simțit posibilitatea de a se bucura de popularitate și prosperitate în Anglia. În 1712 a revenit la Londra pentru punerea în scenă a operelor *Il pastor fido* (Păstorul fidel) și *Taseo* (Tezeu, 1713). În 1713 a câștigat favorurile regale prin *Odă pentru onomastica reginei* și *Utrecht Te Deum* și *Jubileu* pentru sărbătorirea Păcii de la Utrecht, și i-a fost acordată suma anuală de 200 de lire din partea reginei Ana.

Recunoscut de membrii proeminenți ai aristocrației și intelectualității engleze, Händel nu se grăbea deloc să se întoarcă la Hanovra. Foarte curând, n-a mai avut nici un interes să facă acest lucru, deoarece, după moartea reginei Ana în 1714, principele elector Georg Ludovic a devenit regele George I al Angliei. În 1718, Händel a devenit dirijorul ducelui de Chandos, pentru care a compus cele 11 imnuri *Chandos* și farsele englezești *Acis și Galateea*, printre altele. Altă farsă, *Haman și Mordecai*, avea să fie punctul de pornire efectiv pentru oratoriul englezesc.

Georg Friedrich Händel, pictură în ulei după Thomas Hudson, 1756; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Cu excepția câtorva vizite pe continentul european, Händel și-a petrecut restul vieții în Anglia. În 1726 a devenit cetățean britanic, iar acest statut i-a permis să fie numit compozitor al Catedralei Regale. În această funcție a compus multă muzică, inclusiv *Imnurile de încoronare* pentru George II, în 1727, și *Imnul funerar* pentru regina Carolina, zece ani mai târziu.

Din 1720 până în 1728, operele de la Teatrul Regelui din Londra au fost puse în scenă de Academia Regală de Muzică, iar Händel a compus muzica pentru cea mai mare parte a acestora. Printre lucrările din anii 1720 se numără *Floridante* (1721), *Ottone* (1723), *Giulio Cesare* (1724), *Rodelinda* (1725) și *Scipione* (1726). Din 1728, după senzația produsă de *Opera cerșetorului*, de John Gay (care satiriza opera serioasă), viitorul operei în stil italian a devenit tot mai nesigur în Anglia. Aceasta a cunoscut un declin cauzat de diverse motive, unul dintre ele fiind lipsa de toleranță a englezilor față de o formă de divertisment într-o limbă neinteligibilă, interpretată de artiști a căror moralitate o dezaprobau. Dar, în pofida capriciilor gustului public, Händel a continuat să compună opere până în 1741, când strânsese peste 40 de astfel de lucrări. Pe măsură ce popularitatea operei a scăzut în Anglia, oratoriul a devenit tot mai popular. Reluarea în 1732 a farselor lui Händel, *Acis și Galatea* și *Haman și Mordecai* (redenumită *Ester*) a condus la fixarea oratoriului englezesc – o compoziție muzicală mare pentru voci solo, cor și orchestră, fără teatru sau decor, și dramatizând de obicei o poveste din Biblie în versuri în limba engleză. Händel a compus pentru prima dată în acest gen în 1733, odată cu *Deborah* și *Athalia*.

De asemenea, Händel a continuat să conducă o companie de operă italiană din Londra, în pofida multor dificultăți. Pe tot parcursul carierei la Londra, a fost concurat atât de compozitori rivali, cât și de opere din Londra care de-abia puteau

susține o singură operă italiană, pe lângă piesele lor englezești. În cele din urmă, în 1737, compania sa a intrat în faliment, iar el a suferit un atac de cord minor. După un tratament la Aachen (Germania), s-a însănătoșit și a compus *Imnul Funerar* pentru regina Carolina (1737) și două dintre oratoriile sale cele mai faimoase, *Saul* și *Israel în Egipt*, ambele interpretate în 1739. De asemenea, a scris 12 *concerti grossi* opus 6 și a pus bazele a ceea ce a devenit astăzi Societatea Regală a Muzicienilor.

Händel era în acest timp la apogeul carierei, iar în 1741 a compus cel mai important oratoriu al său, *Mesia*, și opera pe care a inspirat-o, *Samson*. *Mesia* a fost interpretată pentru prima dată la Dublin pe 13 aprilie 1742 și a făcut o impresie puternică. Lucrările din următorii trei ani cuprind oratoriile *Iosif și frații săi* (interpretat pentru prima dată în 1744) și *Belshazzar* (1745), oratoriile seculare *Semele* (1744) și *Hercule* (1745) și *Dettingen Te Deum* (1743), prin care se celebra victoria englezilor în fața francezilor în Bătălia de la Dettingen. Până atunci, Händel făcuse din oratorii și din lucrările corale de proporții cele mai populare forme muzicale în Anglia. Crease pentru el un public nou din rândul burgheziei în ascensiune, care nu suporta opera italiană, pe care o considera nedemnă moral, și era gata să primească învățăturile unei povești moralizatoare din Biblie, transpusă în muzică solemnă și, în acel moment, devenită deja de modă veche. Încă din timpul vieții sale, muzica lui Händel a fost recunoscută ca o ilustrare a caracterului național englezesc, iar capacitatea sa de a se adresa tuturor nu a fost demonstrată nicăieri mai bine decât în *Muzica pentru artificiile regale* (1749), prin care a sărbătorit pacea obținută prin Tratatul de la Aix-la-Chapelle (Aachen). Händel începuse pe atunci să aibă probleme de vedere. A reușit să termine cu mari dificultăți ultimul său oratoriu, *Jephtha*, care a fost interpretat la Teatrul de la Covent Garden, în Londra, în 1752. La moartea sa, pe 14 aprilie 1759, a fost înmormântat în Colțul Poeților din Westminster Abbey.

Muzica

Prima sursă de inspirație a stilului lui Händel a fost muzica din nordul Germaniei pe care a cunoscut-o în copilărie, dar acesteia i-a luat curând locul stilul italian cu care se familiarizase în tinerețe, în timpul călătoriilor în Italia. Influențele lui Arcangelo Corelli și Alessandro Scarlatti sunt sesizabile în lucrările de la sfârșitul lungii sale vieți, iar stilul francez al lui Jean-Baptiste Lully și, mai târziu, cel al compozitorului englez Henry Purcell ies, de asemenea, în evidență. În muzica de maturitate a lui Händel transpare o vigoare care îi conferă o calitate tipic englezească. Mai presus de orice, muzica sa este eminamente corală. Caracterul direct al stilului lui Händel îl face unul dintre cei mai mari maeștri ai muzicii corale. Corurile sale au o forță de neegalat, iar compoziția este remarcabilă pentru maniera în care împletește pasajele armonice simple, dar profunde, cu secțiunile contrapunctice de mare ingeniozitate, acest întreg ilustrând cel mai eficient textul. Compozițiile solo ies în evidență prin potrivirea cu mediul și prin linia melodică perfectă. Händel a avut o capacitate extraordinară de a înfățișa caracterul uman prin muzică, într-o singură scenă sau arie, un dar folosit cu o mare putere dramatică în opere și oratorii.

Deși cea mai mare parte a muzicii sale a fost vocală, Händel a fost și unul dintre cei mai mari compozitori de muzică instrumentală din barocul târziu. Lunga lui serie de uverturi (majoritatea în stil francez), concertele pentru orchestră (Opus 3 și Opus 6), muzica pentru concerte pentru instrumente cu coarde și de suflat (cum ar fi *Muzica apelor* și *Muzica focurilor de artificii*) și marile concerte duble și concertele pentru orgă l-au consacrat ca maestru deplin, care stăpânea foarte bine mijloacele orchestrale.

Händel a avut toată viața o mare pasiune pentru teatru; oratoriile sale chiar erau interpretate mai mult pe scenă decât în biserică. Până aproape de sfârșitul vieții a iubit opera italiană și abia când aceasta i-a adus pierderi financiare foarte mari a abandonat-o în favoarea oratoriului englez. La fel ca alți compozitori ai vremii sale, a acceptat convențiile operei italiene, printre care folosirea de tenori și de altiști și secvențele formalizate de recitaluri și arii stilizate după care a fost construită opera. Folosind aceste convenții, a produs multe capodopere. Operele italiene, cum ar fi *Giulio Cesare* (1724), *Sosarme* (1732) și *Alcina* (1735), constituie încă spectacole de scenă impresionante, cu unele scene de mare putere dramatică, emanată de grandoarea barocă formală. Multe dintre operele sale italiene au fost redescoperite în sec. XX.

Însă oratoriile lui Händel par acum chiar și mai dramatice decât operele sale și se pot interpreta pe scenă, fără să fie nevoie de modificări prea mari. Majoritatea, de la primele încercări, precum *Esther*, până la lucrările complexe târzii, precum *Saul*,

Samson, Belshazzar și *Jephtha*, tratează o temă dramatică particulară, inspirată din Vechiul Testament, care ilustrează eroismul și suferința unui anumit individ. Povestea este ilustrată prin recitaluri solo și arii și subliniată cu ajutorul corului. Însă, în *Israel în Egipt* și *Mesia*, accentul este destul de diferit, în Israel datorită lanțului neîntrerupt de bucăți pentru cor, care nu se pretează interpretării scenice, iar în *Mesia* deoarece reprezintă mai mult o meditație despre viața lui Hristos Mântuitorul decât o narațiune dramatică a Patimilor. De asemenea, Händel a folosit oratoriul dramatic în mai multe opere cu subiect laic, dintre care cele mai importante sunt *Semele* și *Hercule*, ambele bazate pe povești din mitologia greacă. Însă cea mai frumoasă dintre lucrările sale corale laice este *Acis și Galateea*, care transmite o magie a tinereții neegalată în nici una dintre lucrările ulterioare de acest gen.

Cea mai semnificativă contribuție a lui Händel la muzica bisericească este seria de imnuri complexe, dintre care cele mai importante sunt cele 11 *Imnuri Chandos*; deși scrise pentru un grup restrâns de cântăreți și instrumentiști, ele sunt concepute la scară mare. Aceste lucrări au fost urmate curând de cele patru *Imnuri ale încoronării* pentru George II; cel mai important dintre acestea, *Zadok preotul*, reprezintă un exemplu uimitor a ceea ce Ludwig van Beethoven numea capacitatea lui Händel de a obține „efecte spectaculoase cu mijloace simple".

Cea mai mare parte a muzicii pentru orchestră scrisă de Händel constă în cele 80 de uverturi, compuse de obicei în stilul lui Lully. Händel a adoptat în egală măsură forma de concert, mai ales cea de concerto grosso, în care folosea de obicei patru sau mai multe mișcări. Cele mai importante lucrări de acest tip sunt cele *Șase concerti grossi* (cunoscute drept *Concertele pentru oboi*), Opus 3, și cele *Doisprezece mari concerte*, care reprezintă punctul culminant al concerto grosso baroc pentru instrumente cu coarde. Suitele *Muzica apelor* și *Muzica focurilor de artificii*, pentru instrumente de suflat și cu coarde, se află într-o categorie specială a istoriei muzicii barocului târziu, datorită felului în care îmbină măreția cu bravura melodică. Încă se numără printre cele mai populare opere ale sale.

De asemenea, Händel a publicat și muzică pentru clavecin, dintre care două suite, *Suites de pièces pour le clavecin* din 1720 și *Suites de pièces* din 1733, care conțin 17 piese, reprezinză cea mai importantă contribuție a sa la repertoriul acestui instrument. Foarte faimoasele variațiuni *Fierarul armonios* (Harmonious Blacksmith) se află în Nr. 5 al *Suites de pièces* din 1720. Cea mai frumoasă muzică de cameră compusă de Händel constă în sonatele pentru terțet, mai ales în cele publicate drept *Șase sonate pentru două viori, oboi sau flaut și continuo*, Opus 2 (1733). De asemenea, a scris sonate diverse pentru unul sau mai multe instrumente solo, cu acompaniament de basso continuo pentru clavecin. Mai mult, a fost și un organist remarcabil și a compus peste 20 de concerte de orgă, dintre care pe cele mai multe le-a folosit în pauzele dintre spectacolele oratoriilor sale.

Influența

În Anglia, Händel a fost considerat compozitor clasic încă din timpul vieții și este, probabil, unic printre muzicieni prin faptul că reputația sa a rămas întotdeauna aceeași. Pe când era tânăr, pe continent, trebuise să satisfacă, într-o oarecare măsură, cererile unor patroni aristocrați, însă în Anglia s-a adaptat la un climat diferit de opinii și gusturi și a ajuns să servească și să exprime nevoile unui public mai larg. Mai mult decât oricine, a democratizat muzica, iar oratoriile, cântecele și mult-iubitele sale lucrări instrumentale au o semnificație socială complementară față de importanța lor pur muzicală. Muzica lui Händel a devenit o parte indispensabilă a culturii naționale a Angliei. Între timp, în Germania, interesul pentru muzica sa a devenit din ce în ce mai mare în sec. XVIII și l-a restabilit drept un compozitor german de importanță majoră.

handicap

În sport, metodă folosită în jocurile și întrecerile sportive, când unei echipe mai slabe i se acordă un avantaj pentru a echilibra șansele de câștig. De exemplu, în cursele de cai, arbitrul poate să decidă atașarea unor greutăți cailor, în funcție de rezultatele obținute în cursele anterioare. În jocul de golf, unui jucător slab i se oferă un avantaj de câteva lovituri. *Vezi și* pariu.

Handke, Peter

(n. 06.12.1942, Griffen, Austria)

Scriitor austriac. A studiat dreptul, după care s-a dedicat scrisului. A fost considerat de la început un reprezentant al avangardei. Printre operele sale dramatice, în care nu există intrigă propriu-zisă, personaje sau dialog, se numără *La naiba cu publicul* (Publikumsbeschimpfung, 1966) și *Kaspar* (1968), în care actorii analizează specificul teatrului și insultă spectatorii în timp

ce-și preamăresc „talentul". Scrierile sale, extrem de obiective în general, relatează într-o manieră inexpresivă stările interioare paroxistice ale unor personaje; exemple ar putea fi *Spaima portarului în timpul loviturii de la 11 metri* (Die Angst des Tormanns beim Elfmeter, 1970) și *Femeia stângace* (Die linkshändige Frau, 1976). O temă importantă este reprezentată de efectele alienante și iraționalul latent ascunse în limbajul cotidian, în realitatea de zi cu zi și în ordinea rațională.

Handsome Lake *sau* Ganioda'yo

(1735?, Ganawaugus, New York, SUA - 1815)

Șef amerindian din tribul seneca. A avut o viață dezordonată până în 1799, când s-a îmbolnăvit grav; odată însănătoșit, a declarat că a avut o viziune care i-a dezvăluit voința Marelui Spirit. A pus bazele unei credințe numite de el Vestea cea Bună (Gai'wiio), care îmbină elemente religioase creștine și indiene; ca predicator itinerant și-a îndemnat poporul să nu cadă în păcatul adulterului, beției, lenei și vrăjitoriei. Religia a contribuit la renașterea spirituală a irochezilor.

Handy, W(illiam) C(hristopher)

(16.11.1873, Florence, Alabama, SUA - 28.03.1958, New York, New York)

Compozitor american, cornist și șef de orchestră, cunoscut pentru introducerea unor elemente de blues în ragtime, impunând o nouă tendință în jazz. La începutul sec. XX, Handy a fost solist și dirijor în câteva orchestre, a lucrat la Memphis (1908), apoi la New York (1918) ca editor muzical. Compozițiile sale, printre care *St. Louis Blues*, *Beale Street Blues* și *Memphis Blues*, au devenit favoritele cântăreților vocali și instrumentiști din anii 1920 și au transformat genul blues într-un cadru ce permite improvizația.

Hanfeizi *sau* Han-fei-tzu

(m. 233 î.Hr.)

Unul dintre cei mai mari filozofi chinezi ai dreptului. Se cunosc puține lucruri despre viața lui; a murit în timpul unei misiuni diplomatice la curtea primului împărat Qin care îi admirase scrierile, fiind întemnițat și silit să bea otravă. Operele sale sunt adunate în volumul *Hanfeizi*, alcătuit probabil după moartea lui. Lucrarea, organizată în 55 de capitole de lungimi diferite, reprezintă o sinteză a teoriilor despre legile existente până la epoca dată. Pentru Hanfeizi era evident că instituțiile politice trebuie să se schimbe odată cu împrejurările istorice și să se adapteze la modelele de comportament uman determinate de factori economici, nu de sentimentele morale. După el, un conducător nu trebuie să-i facă pe oameni mai buni, ci să-i determine să se abțină de la rele.

Hangzhou *sau* Hang-chou *sau* Hangchow

Oraș, 1 346 148 loc. (1999), centrul administrativ al provincei Zhejiang din China. Situat în apropierea golfului Zhejiang, la capătul sudic al Marelui Canal, orașul este renumit pentru clădirile și grădinile sale și prin câteva dintre cele mai vestite mănăstiri din China, aflate în apropiere. A fost capitală în timpul dinastiei Song (cca 1126–1279 d.Hr.), sub numele Lin'an. La vremea aceea era un centru comercial prosper, cu o populație de 1–1,5 milioane de locuitori, și a fost numit Kinsai de Marco Polo, care l-a vizitat la sfârșitul sec. XIII. Importanța orașului ca port a scăzut pe măsură ce golful a fost colmatat de aluviuni, dar s-a menținut ca un centru comercial, iar din 1896 s-a dezvoltat și comerțul exterior. Este atât un centru cultural, cât și unul industrial.

Hannibal

(247 î.Hr., N Africii - 183-181 î.Hr., Libyssa, Bithynia)

General cartaginez, unul dintre marii conducători militari ai Antichității. A venit în Spania împreună cu tatăl său, generalul cartaginez Hamilcar Barca (m. 229/228 î.Hr.), și a jurat ură eternă față de Roma. După moartea tatălui și a cumnatului său, a preluat conducerea armatei cartagineze din Spania (221 î.Hr.). A fortificat Spania, apoi a trecut peste râul Ebru și a intrat pe teritoriul stăpânit de romani, în Gallia. A traversat Alpii și a pătruns în Peninsula Italică; marșul a fost greu. Armata a suferit din cauza atacurilor triburilor galice, a iernii crunte și a decimării trupelor hispanice. L-a învins pe Flaminius, dar a suferit multe pierderi în confruntarea cu Quintus Fabius Maximus Cunctator. În 216 î.Hr. a câștigat Bătălia de la Cannae. În 203 î.Hr. s-a îndreptat spre N Africii pentru a apăra Cartagina de atacul armatelor lui Scipio. A pierdut o bătălie decisivă la Zama în fața lui Scipio și a aliatului acestuia, Masinissa, însă a scăpat cu viață. A condus guvernul cartaginez (cca 202–195 î.Hr.); izgonit din Cartagina, s-a refugiat la Antioh III și a condus flota acestuia împotriva romanilor, însă a fost învins. După Bătălia de la Magnesia (190 î.Hr.), romanii i-au cerut să se predea; a încercat să scape, dar s-a otrăvit când nu a mai avut cale de scăpare.

haniwa

Stâlpi și sculpturi din teracotă, așezate pe mormintele japoneze în perioada tumulilor (cca 250–552 d.Hr.). Primele *haniwa* erau niște stâlpi scobiți în interior, folosiți pentru a delimita locul de înmormântare. Prin sec. IV d.Hr., stâlpii au fost înlocuiți cu sculpturi care reprezentau războinici, servitori, dansatori, animale, păsări, bărci și arme. *Haniwa* a dispărut odată cu expansiunea budismului și practicarea incinerărilor funerare.

Hanka *în chineză* **Xingkai Hu** *sau* **Hsing-K'ai Hu**

Lac la granița între Siberia și China. Cea mai mare parte a sa este teritoriu rusesc, altă parte aparține provinciei chineze Heilongjiang. Suprafața lui variază între 4 000 și 4 400 kmp, iar mare parte din țărm este un ținut mlăștinos. La ieșire se varsă în râul Ussuri.

Hanks, Tom *născut* **Thomas J.**

(n. 09.07.1956, Concord, California, SUA)

Actor american de film. A manifestat un talent deosebit pentru comedie în serialul de televiziune *Prieteni buni* (Bosom Buddies, 1980–1982) și a devenit vedetă prin comediile *Luat de val* (Splash, 1984) și *Vreau să fiu mare* (Big, 1988). Apreciat pentru rolul din *Liga lor* (A League of Their Own, 1992) și cel din filmul romantic *Nopți albe în Seattle* (Sleepless in Seattle, 1993), s-a dovedit un actor dramatic de excepție în *Philadelphia* (1993, Premiul Oscar), *Forrest Gump* (1994, Premiul Oscar), *Apollo 13* (1995), *Salvați soldatul Ryan* (Saving Private Ryan, 1998) și *Naufragiatul* (Cast Away, 2000). A debutat ca regizor și scenarist cu filmul *Ce-mi place la tine* (That Thing that You Do, 1996).

Hanlin, Academia ~

Institut academic de elită, înființat în sec. VIII d.Hr. în China, cu scopul de a realiza lucrări de secretariat, de arhivistică și literare pentru curtea imperială și pentru a redacta exegezele canonice ale clasicilor confucianiști (*vezi* Cei Cinci Clasici). În timpul dinastiei Ming, la această academie erau admiși doar cei care obțineau rezultate excepționale pe parcursul sistemului de examinare chinez. Savanții Hanlin erau cei mai apropiați sfătuitori ai împăratului și secretari de încredere. Academia a fost desființată în 1911, atunci când dinastia Qing a fost îndepărtată de la putere.

Hanna, Mark *născut* **Marcus Alonzo**

(24.09.1837, New Lisbon, Ohio, SUA – 15.02.1904, Washington DC)

Industriaș american și sponsor politic. A devenit om de afaceri în Cleveland extinzându-se în domeniul bancar, în industria minieră (cărbune și fier), în transporturi și în domeniul editorial. Convins că succesul în afaceri depinde de succesul Partidului Republican, în 1880 a determinat și alți industriași să susțină candidații acestuia. În 1892 l-a ajutat pe William McKinley să devină guvernator al statului Ohio. Strategia sa de a obține fonduri electorale pentru susținerea candidaturii lui McKinley la președinție le-a permis republicanilor să cheltuiască fabuloasa sumă de 3,5 milioane de dolari, cu mult mai mult decât posibilitățile opoziției ce-l sprijinea pe William Jennings Bryan, consolidând astfel legăturile dintre marii oameni de afaceri și partid. A fost senator în perioada 1897–1904.

Hanna, William (Denby)

(14.07.1910, Melrose, New Mexico, SUA – 22.03.2001, Hollywood, California)

Producător american de desene animate, cunoscut pentru animațiile realizate în colaborare cu Joseph (Roland) Barbera (24.03.1911, New York, New York, SUA – 18.12.2006, Studop City, Los Angeles). Amândoi au fost editori de film în studiourile cinematografice, apoi Hanna a fost angajat de MGM în 1937 și a început colaborarea cu Barbera pentru crearea personajelor de desene animate Tom și Jerry. Între 1940 și 1957 au produs peste 200 de filme de animație din seria *Tom și Jerry*, dintre care șapte au câștigat Premiul Oscar. În 1957 au fondat compania Hanna-Barbera Productions și au colaborat la realizarea unor seriale TV de animație foarte cunoscute, precum *Familia Flintstone* (The Flintstones), *Ursul Yogi* (Yogi Bear) și *Ogarul Huckleberry* (Huckleberry Hound).

Hanoi

Oraș, 1 420 400 loc. (2004), capitala Vietnamului. Situat în N Vietnamului, pe malul de V al Fluviului Roșu. A devenit capitală în 1010, în timpul dinastiei Ly. În 1802, în timpul dinastiei Nguyen, capitala a fost mutată spre S, la Hue. Sub dominația franceză, Hanoi a devenit un important centru administrativ, iar în 1902 a devenit capitala Indochinei franceze. În 1954 a devenit capitala Vietnamului de Nord, după ce francezii au fost învinși. În timpul Războiului din Vietnam, multe dintre monumentele și palatele sale au fost distruse de bombardamentele americane. Din 1975 este capitala Vietnamului reunificat și se află în reconstrucție, dezvoltându-se din punct de vedere industrial.

Hanotaux (Albert- Auguste-) Gabriel
(19.11.1853, Beaurevoir, Franța - 11.04.1944, Paris)

Om politic și istoric francez. Din 1880 a lucrat ca arhivist la ministerul de externe, a avansat rapid și a fost numit ministru de externe în 1894. Este promotorul expansiunii coloniale franceze din V Africii, Madagascar și Tunisia. În 1898 a avut o poziție fermă în cazul incidentului de la Fashoda. De asemenea, a susținut alianța ruso-franceză. Scrierile sale istorice au ca subiect istoria instituțională modernă și activitățile diplomatice contemporane.

Hanovra *în germană* **Hannover**

Oraș, 516 415 loc. (2002), centrul administrativ al landului Saxonia Inferioară din NV Germaniei. Situat pe malul râului Leine, este atestat documentar în 1100. A devenit membru al Ligii Hanseatice în 1386. Din 1495 s-a aflat sub stăpânirea dinastiei Welf (mai apoi casa de Hanovra). A fost capitala regatului Hanovra (1815–1866), apoi a intrat în stăpânirea Prusiei. A devenit capitala landului Saxonia Inferioară în 1946. Orașul a fost devastat în Al Doilea Război Mondial, dar ulterior a fost reconstruit. Astăzi este centru educațional, financiar și comercial, în care se desfășoară diverse activități industriale.

Hanovra, casa de ~

Dinastie regală britanică de origine germană. Descinde din prințul elector de Hanovra, George Ludovic, încoronat rege al Regatului Unit în 1714, sub numele de George I. Din această dinastie mai fac parte monarhii George II, George III, George IV, William IV și regina Victoria. Prin Actul de instalare (1701), coroana urma să-i revină prințesei Anne (din casa Stuart) și, dacă ea n-ar fi avut moștenitori, să fie transmisă Sofiei (1665–1714), prințesă de Hanovra (nepoata lui Iacob I), și urmașilor ei. În 1901, casa de Hanovra a fost urmată la tron de casa de Saxa de Coburg-Gotha, denumită, din 1917, casa de Windsor.

Hanseatică, Liga ~ *sau* **Hansa**
(*în germană, Hanse,* asociație)

Organizație fondată la sfârșitul Evului Mediu, formată din breslele negustorilor din orașele nordice ale Germaniei pentru a-și apăra interesele comerciale. Liga a dominat activitățile comerciale din N Europei din sec. XIII până în sec. XV. Avea ca obiectiv protejarea convoaielor comerciale împotriva piraților și tâlharilor, construcția farurilor pentru siguranța navigației. Însă cele mai importante obiective erau organizarea și controlul comerțului pentru a obține privilegii și monopoluri și pentru a stabili baze comerciale maritime. Membrii organizației mergeau la război numai în situații excepționale, așa cum s-a întâmplat în 1368, când armata lor i-a învins pe danezi, demonstrând astfel supremația Ligii în Marea Baltică. La un moment dat, peste 150 de orașe erau membre ale Ligii, printre care Bremen, Hamburg și Lübeck.

Hansberry, Loraine
(19.05.1930, Chicago, Illinois, SUA - 12.01.1965, New York, New York)

Autoare americană de piese de teatru. Întâmplările prin care a trecut copila unei familii de negri dintr-un cartier cu populație predominant albă au inspirat piesa *O stafidă în soare* (A Raisin in The Sun, 1959). Prima piesă a unei femei de culoare jucată vreodată pe Broadway, s-a bucurat de comentarii favorabile și a fost ecranizată în 1961. Următoarea piesă, *Semnul din fereastra lui Sidney Brustein* (The Sign in Sidney Brustein's Window, 1964), nu a avut același succes. Cariera ei promițătoare a fost scurtă. S-a îmbolnăvit de cancer și a murit.

Hansen, maladia ~
Vezi lepră

Hanson, Howard (Harold)
(28.10.1896, Wahoo, Nebraska, SUA - 26.02.1981, New York, New York)

Compozitor, dirijor și profesor american. A primit Premiul Romei în 1921. A studiat cu Ottorino Respighi în Italia. Întors în SUA, timp de 40 de ani a fost directorul Școlii de muzică Eastman (1924), pe care a transformat-o într-o instituție de învățământ cu renume internațional. Interesul său pentru muzica modernă nu l-a împiedicat să-și scrie propriile creații în stil neoromantic; a compus șapte simfonii, care au devenit foarte cunoscute - dintre care se remarcă simfonia a doua, *Romantica,* a patra (*Requiem,* Premiul Pulitzer) și opera *Merry Mount* (1934).

hantavirus

Tip de virus din familia *Bunyaviridae,* care provoacă pneumonie și febră hemoragică. Purtat de rozătoare, se transmite la oameni prin contact direct sau prin aer, dar se pare că nu este contagios. În anii 1990, o epidemie izbucnită în SV SUA a cauzat o boală misterioasă, chiar mortală, asemănătoare cu gripa, ce afecta sistemul respirator al persoanelor sănătoase. Vinovat

de producerea maladiei a fost un tip de hantavirus purtat de șoareci, despre care nu se știa că afectează și oamenii.

Hanukka

În iudaism, sărbătoare a sfințirii celui de-al doilea Templu din Ierusalim din 164 î.Hr., profanat de Antioh IV Epifanul cu trei ani înainte. Templul a fost sfințit după ce familia Macabeilor a organizat o răscoală în urma căreia Ierusalimul a fost eliberat de sub dominația siriană. Potrivit tradiției, uleiul din menoră a ars miraculos vreme de opt zile în loc de una. Numită Sărbătoarea Devoțiunii sau Sărbătoarea Luminilor, se aniversează în luna decembrie timp de opt zile, când se aprind lumânări ritualice, iar copiii primesc cadouri. Deși la început a fost o sărbătoare mai puțin semnificativă, a dobândit importanță datorită faptului că este situată în preajma Crăciunului.

Hanuman

Zeu-maimuță din mitologia hindusă, personaj central din *Ramayana*. Era un spirit protector, copil al unei nimfe și al zeului vântului. Una dintre faptele sale eroice a fost salvarea lui Sita, soția lui Rama, din captivitatea în care era ținută de demonul Ravana. De asemenea, Hanuman a zburat până în Himalaya, de unde s-a întors cu multe plante medicinale, pe care le-a folosit pentru a vindeca rănile grave ale lui Lakshmana, fratele lui Rama. Atribuindu-i-se chip de maimuță, este un zeu important datorită puterii și loialității sale față de Rama.

Han Yu *sau* Han Yü

(768 d.Hr., provincia Henan, China - 824 d.Hr., Chang'an)

MUZEUL PALATULUI NAȚIONAL, TAIPEI, TAIWAN, CHINA

Han Yu, portret de artist anonim; Muzeul Palatului Național, Taipei, Taiwan

Poet și prozator chinez, primul susținător al neoconfucianismului. A fost orfan; a lucrat în administrația chineză și a ocupat câteva funcții guvernamentale înalte. A contestat doctrina taoistă și budistă, care atunci erau în perioada de înflorire, și a încercat să-i restituie confucianismului statutul anterior. A reînviat interesul pentru scrierile lui Mencius și ale altor clasici confucianiști dați uitării. Propriile opere au fost redactate într-un stil simplu, în proză, diferit de maniera specifică acelei vremi; a fost cunoscut drept Prințul literelor.

haos

În miturile cosmogonice grecești, stare primordială a universului necreat sau abis al lui Tartaros, ultimul nivel al Infernului. În *Teogonia* lui Hesiod, la început a fost Haosul, apoi Geea și Eros. Haosul a dat naștere lui Erebus (întuneric) și Nix (noapte). Ovidiu a dat haosului o semnificație modernă: masă primordială dezordonată și fără formă din care a fost creat universul ordonat. Sfinții Părinți ai Bisericii creștine au aplicat această interpretare pentru povestea creației din *Geneză*.

harai

Ritual de purificare din shintoism, pe care trebuie să-l îndeplinească un credincios înainte de a se apropia de chipul unei divinități. Principalele substanțe de purificare sunt sarea, apa și focul, dar ritualurile variază de la îmbăiatul în apa rece a mării până la spălatul mâinilor înainte de a intra în templu. Preoții trec prin ritualuri mai complexe, cu scopul de a armoniza corpul, inima, natura și sufletul. Pe 30 iunie și 31 decembrie, în Japonia au loc mari ceremonii de purificare.

Hara Kei *sau* Hara Takashi

(15.03.1856, Morioka, Japonia - 04.11.1921, Tokyo)

Prim-ministru al Japoniei (1918–1921) și membru cofondator al unui partid politic, Rikken Seiyukai. Principala sa realizare a fost schimbarea sistemului de vot prin micșorarea suprafeței de pământ care trebuie deținută de un cetățean cu drept de vot, fapt ce a permis micilor proprietari de teren să voteze cu partidul Seiyukai. A încercat să limiteze puterea armatei, ceea ce a dus la asasinarea sa de către un adept al extremei drepte.

hara-kiri

Vezi seppuku

Harald III Sigurdsson
cunoscut drept **Harald Hardraade**
sau **Harald cel Nemilos**

(1015, Norvegia - 25.09.1066, Stamford Bridge, Yorkshire, Anglia)

Rege al Norvegiei (1045–1066). Fiu al unui căpitan viking, a luptat împotriva danezilor în 1030, dar a trebuit să părăsească țara și s-a înrolat în armata rusă, apoi în cea bizantină. S-a întors în 1045 și a preluat puterea. S-a străduit zadarnic să-l

îndepărteze de la tronul danez pe Sweyn II (1045–1062). A extins regatul norvegian prin alipirea insulelor Orkney, Shetland și Hebride și a încercat să cucerească Anglia în 1066, dar a fost învins și ucis în Bătălia de la Stamford Bridge.

Harare *anterior* Salisbury

Oraș, 1 572 000 loc. (2007), capitala statului Zimbabwe. Situat în NE țării, a fost fondat în 1890 de britanici, sub numele de Salisbury. A fost, pe rând, capitala coloniilor Rhodesia de Sud, a Federației Rhodesia și a Nyasalandului (1953–1963) și a Rhodesiei (1965–1979). Noul guvern al statului independent Zimbabwe (1980) i-a schimbat numele în Harare. Este un centru cultural-educativ, aici aflându-se și sediul Universității din Zimbabwe. Este cel mai important oraș industrial și economic al statului Zimbabwe și centru de distribuție regională a produselor agricole. În apropiere se află importante zăcăminte de aur.

Harbin *sau* Ha'erbin *sau* Ha-ehr-pin

Cel mai mare oraș, 2 735 095 loc. (2003), și centrul administrativ al provincei Heilongjiang din NE Chinei. Situat pe râul Songhua, din centrul Manciuriei, orașul s-a dezvoltat după ce rușii au construit, la sfârșitul sec. XIX, calea ferată de E. Bază militară rusă în timpul Războiului ruso-japonez, localitatea a devenit un paradis al refugiaților ruși după Revoluția Rusă din 1917. Orașul a avut cea mai mare comunitate de ruși din afara granițelor Uniunii Sovietice. În 1946, trupele comuniste chineze au pus stăpânire pe oraș și l-au transformat în cartier general al trupelor care, apoi, au cucerit întreaga Manciurie. După 1949 a devenit cea mai dezvoltată zonă industrială din NE Chinei. Este și port pentru transportul produselor agricole.

Harburg, E(dgar) Y(ipsel) *născut* Isidore Hochberg

(08.04.1896/1898, New York, New York, SUA - 05.03.1981, Hollywood, California)

Textier, producător și regizor american. A studiat la CCNY (City College of New York), împreună cu prietenul său, Ira Gershwin, în 1929. Atunci când afacerea sa cu dispozitive electrice a dat faliment, a început să compună cântece pentru Broadway, dintre care remarcabilă este melodia despre marea criză economică *Brother, Can You Spare a Dime?* (în colaborare cu Jay Gorney). Începând cu 1935, Harburg și Harold Arlen au compus cântece pentru multe filme, inclusiv *Vrăjitorul din Oz* (The Wizard of Oz, 1939) și *Bordeiul din cer* (Cabin in the Sky, 1943). Trecut pe lista neagră ca urmare a convingerilor sale politice, Harburg a revenit pe Broadway pentru a compune musicaluri, dintre care se remarcă *Curcubeul lui Finian* (Finian's Rainbow, 1947, în colaborare cu Burton Lane).

hard disk

Dispozitiv magnetic pentru stocarea datelor dintr-un microcomputer. Hard diskurile sunt discuri plate, rotunde, din aluminiu sau sticlă, acoperite cu un material magnetic. Hard diskurile pentru computerele personale pot stoca până la câteva sute de gigabytes (miliarde de bytes) de informații, care sunt înregistrate pe suprafața lor, în cercuri concentrice. Un electromagnet mic, numit cap magnetic, înscrie o unitate binară (0 sau 1) prin magnetizarea unor puncte mici de pe discul care se învârte în diferite direcții și citește informația detectând direcția de magnetizare a punctelor. Hard drive-ul unui computer este un dispozitiv alcătuit din câteva hard diskuri, capuri de scriere și de ștergere, un motor care învârte discul și circuite, toate plasate într-o cutie de metal pentru a proteja discul de praf. Pe lângă faptul că se referă la discuri, termenul *hard disk* este folosit și cu referire la întregul hard drive.

Hardanger

Fiord în SV Norvegiei, al doilea ca mărime din țară. Pătrunde spre uscat, de la Marea Nordului până la platoul Hardanger, pe o lungime de 113 km. Are o adâncime de 891 m. Cascade cu înălțimi de până la 1 500 m se varsă în el. Zona are multe fiorduri secundare și constituie o atracție turistică. La Rosendal, aproape de gura fiordului, se află un castel care datează din sec. XVII.

Hardee, William J(oseph)

(12.10.1815, lângă Savannah, Georgia, SUA - 06.11.1873, Whytheville, Virginia)

Conducător militar american. A absolvit West Point în 1838. În 1855 a scris *Tacticile infanteriei ușoare și ale pușcașilor* (Rifle and Light Infantry Tactics), un manual popular care a fost utilizat, mai târziu, de ambele tabere implicate în războiul civil. În 1861, când Georgia s-a separat, a renunțat la funcție și a preluat comanda forțelor confederate din NE Arkansasului, iar mai târziu și-a demonstrat talentul militar în bătăliile de la Shiloh și Chattanooga. A devenit șef al departamentului militar din Carolina de Sud, Georgia și Florida și a încercat să oprească marșul lui William

T. Sherman prin Georgia. După război, s-a întors pe plantațiile sale.

Harden, Sir Arthur

(12.10.1865, Manchester, Anglia - 17.06.1940, Bourne, Buckinghamshire)

Biochimist britanic. Timp de peste 20 de ani a cercetat fermentația zahărului și a contribuit la cunoașterea mai amănunțită a proceselor metabolice ale tuturor formelor de viață. În 1929 a primit Premiul Nobel pentru chimie, împreună cu Hans von Euler-Chelpin. Este printre primii savanți care au studiat enzimele bacteriilor și metabolismul. A fost înnobilat în 1936.

Hardenberg, Karl August, Fürst (Prinț) von ~

(31.05.1750, Essenrode, lângă Gifhorn, Brunswick - 26.11.1822, Genova, Italia)

Om politic prusac, care a contribuit la păstrarea integrității statului în timpul războaielor napoleoniene. În 1798 a câștigat încrederea lui Friedrich Willhelm III și a deținut funcția de ministru de externe (1804–1806). A fost silit să se retragă din viața politică, la porunca lui Napoleon, după ce Prusia a pierdut războiul din 1806–1807 împotriva Franței. În 1810, Prusia a devenit debitor insolvabil, nereușind să plătească despăgubirile de război, și Napoleon a consimțit ca Hardenberg să revină în funcția de prim-ministru cu puteri depline. A continuat reformele cu caracter intern începute de Karl Reichsfreiherr vom und zum Stein și a practicat o politică liberală în domeniile financiar, economic și agricol. În relațiile externe, a renunțat la alianța cu Franța în favoarea celei cu Rusia, în 1813, iar între 1814 și 1815 a reprezentat Prusia la negocierile pentru pace de la Paris și Viena.

Hardie, J(ames) Keir

(15.08.1856, Legbrannock, Lanark, Scoția - 26.09.1915, Glasgow)

Lider sindical britanic. A lucrat în mine de cărbune, a organizat greve și a contribuit la înființarea unor sindicate, apoi a fost jurnalist și a fondat două ziare. În 1892 a fost ales în Parlament; a sprijinit organizarea Partidului Laburist Independent. În 1906 a devenit primul lider al Partidului Laburist din Camera Comunelor. Ca pacifist, a încercat fără succes să determine Internaționala II să declare grevă generală în toate țările, în eventualitatea unui război. Începând cu 1903, a fost consilier principal al sufragetelor militante conduse de Emmeline Pankhurst.

Harding, Warren G(amaliel)

(02.11.1865, Caledonia, Ohio, SUA - 02.08.1923, San Francisco, California)

Al 29-lea președinte al SUA (1921–1923). A devenit jurnalist în Marion, unde a fost membru al Partidului Republican. A fost pe rând senator al statului (1899–1902), guvernator al acestuia (1903–1904) și senator al SUA (1915–1921), sprijinind politica conservatorilor. La adunarea republicanilor din 1920, a fost desemnat candidat la președinție, ceea ce a constituit un act de compromis. Susținând o „revenire la normalitate“ după Primul Război Mondial, l-a învins pe James Cox cu peste 60% din voturi, o diferență mare pentru vremurile respective. La recomandarea lui, Congresul a pus bazele unui sistem bugetar pentru guvernul federal, a votat un sistem vamal foarte protecționist, a revizuit impozitele pe timp de război și a limitat imigrările. În timpul administrației sale s-a organizat Conferința de la Washington (1921–1922). Unii membri ai cabinetului său, printre care și Albert Fall, au provocat scandalul Teapot Dome și l-au învinuit de corupție. La mijlocul lui iunie 1923, după o vacanță în Alaska, s-a întors în San Francisco extenuat, suferind de intoxicație alimentară și alte boli, și a murit acolo, pe 2 august, în circumstanțe neclare. L-a urmat în funcție vicepreședintele Calvin Coolidge.

Waren G. Harding

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

hardpan

Strat cimentat sau compactat, adesea argilos, din sol, care nu poate fi străbătut de rădăcini. Oxidul de calciu, ghipsul, fierul și alte minerale pot migra spre suprafața solului prin capilaritate, formând o masă solidă. În agricultură, se folosesc utilaje speciale pentru a îndepărta stratul compact, astfel încât plantele să se poată dezvolta.

hardware

Mecanisme și echipamente ale computerului: memoria, cablurile, sursa de alimentare, componentele auxiliare și circuitele integrate. Operațiile făcute de computer solicită atât sistemul hardware, cât și programele (software). Performanțele computerului depind de structura sistemului hardware, dar acesta funcționează și cu ajutorul programelor. Pe la sfârșitul anilor 1970,

dezvoltarea microprocesoarelor a permis obținerea unor sisteme hardware mult mai mici ca dimensiuni și a accelerat producția de computere. Computerele personale de astăzi sunt la fel de performante ca primele mașini electronice de calcul, în vreme ce serverele actuale sunt mai mici și mult mai performante decât modelele anterioare.

Hardy, Oliver

Vezi Stan și Bran

Hardy, Thomas

(02.06.1840, Higher Bockhampton, Stinsford, Anglia - 11.01.1928, Dorchester, Dorset)

Romancier și poet britanic. Fiu al unui pietrar și zidar, a practicat arhitectura, iar apoi a început să scrie poezii și proză. Acțiunea din multe romane ale sale, cum ar fi *Sub copacul înfrunzit* (Under the Greenwood Tree, 1872), se desfășoară în comitatul imaginar Wessex. După *Departe de lumea dezlănțuită* (Far from the Madding Crowd, 1874), primul său succes, au urmat *Întoarcerea băștinașului* (The Return of the Native, 1878), *Primarul din Casterbridge* (The Mayor of Casterbridge, 1886), *Pădurenii* (The Woodlanders, 1887), *Tess D'Urberville* (Tess of the D'Urbervilles, 1891) și *Jude neștiutul* (Jude the Obscure, 1895), toate fiind expresia unui pesimism resemnat și a concepției că viața stă sub semnul unei inevitabile tragedii. Permanenta lor popularitate (multe au fost ecranizate) se datorează, în mare parte, stilului variat și accesibil și îmbinării intrigilor romantice cu personaje realiste. Operele lui Hardy au intrat în conflict cu moralitatea epocii victoriene, iar dezaprobarea publică cu care a fost primit *Jude* l-a dezgustat într-atât, încât nu a mai scris alte romane. A revenit la poezie, scriind *Poeme din Wessex* (Wessex Poems, 1898), *Poeme despre trecut și prezent* (Poems of the Past and the Present, 1901) și *Suveranii* (The Dynasts, 1910), o amplă dramă în versuri despre războaiele napoleoniene.

Hardy-Weinberg, legea ~

Ecuație care descrie echilibrul genetic al unei populații. Poate fi descrisă astfel: la o populație în care împerecherile au loc aleatoriu, raportul dintre genele dominante și cele recesive (*vezi* dominanță și recesivitate) tinde să rămână constant de la o generație la alta, dacă nu este modificat prin intervenția unor forțe exterioare. Factorii care pot perturba acest echilibru natural sunt selecția, mutația, fluxul genelor și selecția naturală. Anumite trăsături determinate de gene pot fi admise sau respinse de către cei doi parteneri. Legea este folosită pentru a calcula probabilitatea apariției unor indivizi cu defecte și pentru a stabili dacă numărul mutațiilor dăunătoare care survin la nivelul unei populații crește din cauza poluării și a radiațiilor cauzate de industrializare, a tehnologiilor medicale și a precipitațiilor radioactive.

Hare-Krishna, mișcarea ~ *denumire oficială* Societatea Internațională a Spiritului Krishna

Mișcare religioasă hindusă din sec. XX. A fost fondată în SUA, în 1965, de către A.C. Bhaktivedanta Swami (1896–1977). Organizația consideră că își are originea în maeștrii spirituali ai trecutului, începând cu Caitanya (1485–1534?), pe care îi consideră reîncarnări ale lui Krishna. Hare-Krishna a devenit o mișcare populară în anii 1960 și 1970, în SUA și Europa, ca alternativă culturală la valorile impuse de sistem. Este răspândită în rândul tinerilor, care apar adesea în public purtând robe de culoare galbenă, cântând, dansând și colectând fonduri. Membrii acestei mișcări sunt vegetarieni, nu folosesc alcool și droguri și își petrec câteva ore pe zi cântând. Pacea și fericirea pot fi atinse prin supunerea față de Krishna. De la moartea fondatorului, în 1977, micile comunități Krishna sunt coordonate de un comitet internațional. De la înființarea ei și până în prezent, mișcarea a cunoscut câteva scindări și a fost printre primele grupări care au constituit ținta atacurilor din partea organizațiilor care militează împotriva sectelor.

harem

În țările musulmane, încăperi rezervate femeilor din familie, în care bărbații din afara familiei nu au acces. Haremurile existau în civilizațiile preislamice din Orientul Mijlociu; la curțile preislamice, haremul din Asiria, Persia și Egipt era adesea locul intrigilor politice dintre facțiunile rivale. Până în sec. XX, în casele arabe bogate existau mari haremuri destinate soțiilor și concubinelor; marele harem al sultanilor turci (sec. XV–XX) era alcătuit din câteva sute de femei, păzite de eunuci. După a doua jumătate a sec. XX, haremul mai apare doar în unele cercuri conservatoare din societatea arabă. Au existat haremuri și în reședințele nobililor din China, Japonia, ca și în India și SE Asiei.

Haret, Spiru

(15.02.1851, Iași, Moldova, România - 17.12.1912, București)

Matematician, pedagog și om politic român. Și-a dat doctoratul la Paris cu teza

Despre invariabilitatea marilor axe ale orbitelor planetare (Sur l'invariabilité des grandes axes des orbites planétaires, 1878). A fost primul român care și-a dat doctoratul la Paris. Profesor universitar la București, a predat la Facultatea de Științe, secția de fizică și matematică, din 1878 până în 1910. A fost membru al Academiei Române (1892). În calitate de ministru al cultelor și instrucțiunii publice (1897–1899, 1901–1904, 1907–1910) a conceput, inițiat și pus în practică un vast program de reformă a învățământului românesc. Ca savant, s-a remarcat în domeniile mecanicii sociale și astronomiei. A utilizat pentru prima dată matematica pentru a explica fenomenele sociale. Scrieri: *Mecanica socială* (1910, în franceză), *Pata cea roșie de pe planeta Jupiter* (1912).

harfă

Liră mare din Antichitatea clasică, principalul instrument cu coarde al grecilor, iar ulterior al romanilor. Avea un corp de rezonanță în forma unei cutii, din care ieșeau două brațe paralele, legate de o bară transversală prevăzută cu 3–12 coarde. Era ținută vertical, coardele fiind atinse, ciupite cu un plectru; mâna stângă era folosită pentru a opri și micșora intensitatea coardelor. Interpreții operelor epice grecești foloseau acest instrument, iar ulterior au apărut soliști și acompaniatori profesioniști.

Harghita

Județ, 6 639 kmp, 340 929 loc. (2001), situat în partea central-nordică a României, în bazinele superioare ale râurilor Mureș și Olt. Centrul administrativ: Miercurea-Ciuc. Relieful este predominant muntos, cu unități montane și depresiuni aparținând Carpaților Orientali. În SV apar dealuri și depresiuni care fac parte din Podișul Transilvaniei. Pe teritoriul său se află nouă orașe, dintre care două municipii. Din a doua jumătate a sec. XI, pe teritoriul actualului județ Harghita se extinde dominația statului feudal ungar, însoțită de colonizarea secuilor. Regiunea a fost pustiită de invazii succesive ale tătarilor (sec. XVII) și de ciuma de la începutul sec. XVIII. După 1918, în această regiune sunt înființate județele Odorhei și Ciuc, iar după 1968, județul Harghita. Economia este bazată, în special, pe activități industriale, preponderente fiind industria constructoare de mașini și cea metalurgică. Agricultura este specializată în cultura cartofului, a plantelor de nutreț, a secarei și grâului, iar creșterea animalelor este axată pe bovine. Ca obiective turistice, se numără stațiunile balneoclimaterice Borsec, Lacu Roșu, Băile Tușnad, lacul vulcanic Sf. Ana, defileele Oltului și Mureșului, cheile Bicazului.

Hargobind

(1595, Wadali, India - 1644, Kiratpur, în apropierea Munților Himalaya)

Al șaselea guru sikh (1606–1644). A devenit guru după ce tatăl său, guru Arjan, a fost executat de către conducătorii moguli ai Indiei. Până la el, religia sikh fusese o religie a păcii și membrii ei nu se amestecau în politică. Hargobind i-a conferit un puternic caracter militar, ca reacție la adversarii moguli. A pus bazele unei armate, a fortificat orașele și a construit o tabără militară defensivă, lângă orașul sfânt Amritsar. Pentru aceasta, a fost întemnițat timp de 12 ani, la porunca împăratului. După eliberare, a învins armatele lui Jahan Șah și astfel legenda invincibilității mogulilor a luat sfârșit. I-a succedat Hari Rai, nepotul său.

Hargreaves, James *sau* James Hargraves

(botezat pe 08.01.1720, Stanhill, Lancashire, Anglia - 22.04.1778, Nottingham, Nottinghamshire)

Inventator britanic al primei mașini de tors. Torcător și țesător sărac, neinstruit, se crede că ideea i-a venit pe când se uita la o roată de tors care se răsturnase întâmplător. Întrucât fusul continua să se învârtă și în poziție verticală, s-a gândit că mai multe fuse ar putea funcționa la fel. Apoi a construit prima mașină de tors (brevetată în 1770), cu ajutorul căreia o singură persoană putea toarce mai multe fire în același timp.

Haring, Keith

(04.05.1958, Reading, Pennsylvania, SUA - 16.02.1990, New York, New York)

Pictor și grafician american. A urmat Institutul de Arte Vizuale din New York. Și-a format un stil original, inspirat din graffiti, desene animate și benzi desenate. Lucrările, realizate noaptea, și le-a expus clandestin, pe zidurile stațiilor de metrou din oraș. În stilul graffiti, utiliza întreaga suprafață a paginii, desenând semne și simboluri abstracte, siluete contorsionate de oameni și animale într-un spațiu limitat, sufocant. În anii 1980 a făcut picturi murale la New York și a expus în întreaga lume, având un mare succes comercial. A murit prematur, de SIDA.

Haringvliet

Canal de apă dulce, în SV Olandei. Afluent al canalului Hollandsch, Haring are un

curs cu o lungime de cca 32 km și se varsă în Marea Nordului. În 1953, malurile sale joase au fost devastate de inundații cauzate de valurile fluxului. În cadrul proiectului de îmbunătățiri funciare și de protecție împotriva inundațiilor, în 1971 a fost construit un baraj la gura canalului; acesta cuprinde și o ecluză care permite canalului să rămână funcțional pentru navigare.

Hari Rai

(1630, Punjab, India - 1661, Punjab)

Al șaptelea guru sikh (1644–1661). A fost numit guru de către bunicul său, guru Hargobind. Adepții lui au fost nevoiți să suporte consecințele conducerii sale nepricepute. Având un temperament contemplativ, și-a neglijat îndatoririle militare, astfel încât comunitatea sikh a devenit vulnerabilă în conflictul cu împărații moguli ai Indiei. A comis o greșeală politică, sprijinindu-l pe fratele împăratului Aurangzeb într-o revoltă. Fiul său, Ram Rai, i-a obținut iertarea, dar a făcut aceasta modificând un rând din Adi Granth; Hari Rai l-a pedepsit pentru blasfemie, numind un alt succesor.

Harkov

Oraș, 1 470 000 loc. (2001), în NE Ucrainei. Fondat în 1655 ca fortăreață militară pentru a apăra granițele de S ale Rusiei, a devenit cetate de scaun a cârmuirii locale în 1732. A fost capitala R.S.S. Ucraina (1921–1934). Fiind al doilea oraș ca mărime din Ucraina, găzduiește un mare centru industrial, unde se produc mașini agricole și echipament electric.

Harlan, John Marshall

(01.06.1833, Boyle County, Kentucky, SUA - 14.10.1911, Washington DC)

Jurist american. A lucrat ca jurist în anii 1850; în timpul Războiului Civil American a comandat un regiment unionist, a fost procuror general al statului (1863–1867), apoi a fost numit membru al Curții Supreme de Justiție a SUA, de către președintele Rutherford B. Hayes. În cadrul Curții (1877–1891), a devenit unul dintre cei mai puternici oameni din istoria ei. Cele mai cunoscute pledoarii ale sale au fost în cazul Plessy vs. Ferguson (1896) și în cazuri de drepturi civile (1883), în care a apărat drepturile negrilor. De asemenea, este cunoscut prin rolul său în favoarea taxei federale pe venit (1895) și împotriva monopolurilor în cazuri care cădeau sub incidența Legii Sherman Antitrust din 1890 (Harlan susținea desființarea monopolurilor). Nepotul său, John Marshall Harlan (1899–1971), a fost și el membru al Curții Supreme (1955–1971).

Harlem

Cartier situat în N insulei Manhattan, din New York. Se află la N de Central Park, iar centrul său de afaceri este pe strada 125. Fondat de Peter Stuyvesant în 1658, ca Nieuw Haarlem, poartă numele orașului Haarlem din Olanda. În timpul Revoluției Americane, aici s-a desfășurat Bătălia de la Harlem Heights (16 septembrie 1776). În sec. XVIII era zonă agricolă, iar în sec. XIX a devenit un cartier modern de locuințe. În timpul Primului Război Mondial s-a transformat în cartier rezidențial și comercial al negrilor, iar în anii 1920 a fost centrul mișcării culturale cunoscute sub numele renașterea din Harlem.

Harlem, renașterea din ~ *sau* noua mișcare a negrilor

Perioadă, în anii 1920, de activitate literară și creativitate remarcabilă, cu centrul în ghetoul negrilor din Harlem, New York. Principalii reprezentanți sunt Alain Locke (1866–1954), James Weldon Johnson, Claude McKay, Countee Cullen, Langston Hughes, Zora Neale Hurston, Jessie Redmon Fauset, Jean Toomer (1894–1967), Wallace Thurman (1902–1934) și Arna Bontemps. Mișcarea, ce a coincis cu înflorirea creativă și comercială a jazzului, a influențat literatura negrilor din America. Aceasta a evoluat de la folosirea dialectului și imitarea convențională a scriitorilor albi spre explorarea sofisticată a vieții și culturii populației de culoare, fapt care a dat naștere unui sentiment de încredere și mândrie față de propria rasă.

Harlem Globetrotters

Echipă profesionistă de baschet, alcătuită numai din jucători de culoare. A fost înființată în 1927 de sponsorul Abe Saperstein, care a fost proprietarul ei până la moarte, în 1966. A câștigat campionatul mondial de profesioniști în 1940. Globetrotters fac turnee de meciuri demonstrative în toată lumea, impresionând prin controlul mingii și prin scheme de joc pline de haz. Principalul lor adversar este o altă echipă de turneu, Washington Generals. Din 1990, echipa a revenit în arena competițională.

Harley, Robert *ulterior* Conte de Oxford

(05.12.1661, Londra, Anglia - 21.05.1724, Londra)

Om politic englez. Ales în Parlament în 1688, a fost șeful unei coaliții alcătuite

din liberali și conservatori moderați. A fost președinte al Camerei Comunelor (1701–1705) și secretar de stat (1704–1708). Favorit al reginei Ana, și-a schimbat convingerile politice, începând să sprijine Partidul Conservator. A devenit cancelar al trezoreriei și prim-ministru în timpul guvernării Partidului Conservator în 1710. A primit titlul de conte de Oxford (1711) și lord trezorier; a negociat în condiții avantajoase Pacea de la Utrecht (1713). A fost îndepărtat de la putere de casa de Hanovra și întemnițat (1715–1717), după care s-a retras din politică.

Harlow, Jean *născută* Harlean Carpenter
(03.03.1911, Kansas City, Missouri, SUA - 07.06.1937, Los Angeles, California)

Actriță americană de film. A făcut figurație și a avut câteva roluri secundare înainte de a juca în primul ei film de succes, *Îngerii infernului* (Hell's Angels, 1930). Blonda platinată cu aer superficial a devenit sex-simbolul companiei Warner Brothers în filmele *Inamicul public* (The Public Enemy) și *Blondă platinată* (Platinum Blonde, 1931). S-a dovedit a fi o actriță bună, cu un talent înnăscut pentru comedie, în producțiile MGM, printre care *Dineu la ora opt* (Dinner at eight, 1933), *Mările Chinei* (China Seas, 1935), *Reputația domnișoarei Allenbury* (Libeled Lady, 1936) și *Saratoga* (1937). Trecând prin două divorțuri, un scandal public și sinuciderea celui de-al doilea soț, a murit la vârsta de 26 de ani, în urma unui blocaj renal.

Jean Harlow
FRAȚII BROWN

Harmsworth, Alfred
Vezi Vicontele Northcliffe

Harnett, William (Michael)
(10.08.1848, Clonakilty, Irlanda - 29.10.1892, New York, New York, SUA)

Pictor american de origine irlandeză, specialist în naturi moarte. Crescut în Philadelphia, a lucrat ca gravor și a dat dovadă de o îndemânare neobișnuită în trompe l'oeil. Pe durata unei călătorii în Europa a realizat lucrarea sa cea mai cunoscută, intitulată *După vânătoare* (After the Hunt, 1885). În 1886 s-a stabilit la New York. Printre tablourile demne de remarcat se numără *Vioara cea veche* (The Old Violin, 1886) și *Dulăul credincios* (The Faithful Colt, 1890). Opera sa a fost repudiată de critici, dar apreciată de public.

Harold I *cunoscut ca* Harold Harefoot
(m. 17.03.1040, Oxford, Anglia)

Rege al Angliei (1035–1040). Fiu nelegitim al lui Canut cel Mare, a fost regent al Angliei, în locul fratelui său vitreg, Hardecanute, rege al Danemarcei. În 1036 l-a ucis pe Alfred, pretendentul la tron, și s-a proclamat rege. A reușit să înfrângă invadatorii galezi și scoțieni, iar succesorul său a fost Hardecanute.

Harold II
cunoscut ca **Harold fiul lui Godwine**
(1020 - 14.10.1066, lângă Hastings, Sussex, Anglia)

Rege al Angliei (1066). Fiu al lui Godwine, conte de Wessex, cu mare influență politică. A moștenit titlul și averea tatălui său în 1053. La moartea lui Eduard Confesorul, în ianuarie 1066, susținătorii lui Harold au dominat *witan* (consiliul regal) și l-au ales rege. S-a luptat cu regele Harald III al Norvegiei, pe care l-a învins pe 25 septembrie 1066, la Stamford Bridge, lângă York. Apoi s-a îndreptat cu armata sa spre S, pentru a-l înfrunta pe William, duce de Normandia, și a fost omorât în Bătălia de la Hastings.

Harold III (Norvegia)
Vezi Harald III Sigurdsson

harpă
Instrument muzical cu coarde, acționat prin ciupirea coardelor. Cutia de rezonanță este plasată perpendicular pe planul coardelor. Harpa are o formă aproape triunghiulară. La primele harpe, precum și la cele populare, coardele sunt ciupite între corpul care rezonează și gât. Aceste două categorii de harpe nu au coloana de sprijin din față - care formează cea de-a treia latură a triunghiului - acesta fiind un element specific al harpei cu cadru. Coloana asigură o tensiune mai mare a coardelor și obținerea unor sunete mai înalte. Harpele mici, primitive, datează de pe la 3000 î.Hr., fiind întâlnite în Orientul Mijlociu și pe țărmul oriental al Mediteranei. În Europa, au jucat un rol important în societatea celtică. Harpa mare, folosită în orchestrele moderne, a apărut în sec. XVIII. Aceasta are 47 de coarde și acoperă aproape șapte octave. Poate emite sunete din toată gama cromatică, cu ajutorul a șapte pedale, ce

Harpă cu pedală cu dublă acțiune

PRIN AMABILITATEA LYON-HEALY

pot modifica cu două semitonuri înălțimea sunetelor (din fiecare octavă), întinzând sau slăbind coarda prin răsucirea unui șurub. Din acest motiv mai este numită și harpă cu pedale. Cutia de rezonanță masivă îi permite să emită sunete foarte puternice. *Vezi și* harpă eoliană.

harpă eoliană

Instrument cu coarde acționat de vânt (numit după zeul vântului, Eol). De obicei, este o cutie lungă, îngustă, cu adâncime mică, având găuri pentru sunet și 10 sau 12 coarde așezate între două călușuri. Coardele au aceeași lungime, dar grosimi diferite și sunt toate acordate la aceeași înălțime; vântul le face să vibreze în armonii succesive, tot mai înalte. Harpa poate fi suspendată sau așezată orizontal sub cadrul unei ferestre. Prima harpă eoliană cunoscută a fost construită în cca 1650 de Athanasius Kircher (1601–1680).

Harper, frații ~

Editori și tipografi americani. Cei doi frați mai mari, James (1795–1869) și John (1797–1875), au fondat în 1817 compania J.& J. Harper. Frații lor, Joseph (1801–1870) și Fletcher (1806–1877), li s-au alăturat în 1823, respectiv 1825. În 1833, compania și-a schimbat numele în Harper & Brothers. În 1850 au început să publice periodice; *Harper's New Monthly Magazine (vezi* Harper's magazine) a fost urmat de *Harper's Weekly* (1857) și de *Harper's Bazaar* (1867). Din 1900, afacerea nu a mai fost proprietatea familiei. În prezent, două reviste Harper sunt încă în circulație. Numele Harper s-a mai păstrat și în titlul editurii internaționale HarperCollins.

Harpers Ferry, Parcul Național Istoric ~

Rezervație naturală din Virginia de Vest, SUA, situată în Munții Blue Ridge, la granița dintre Virginia de Vest și Maryland. Declarată monument național în 1944, iar în 1963 parc istoric, se întinde pe o suprafață de 772 ha. Se află la confluența râurilor Shenandoah și Potomac; o mare parte din suprafața sa este ocupată de orașul Harpers Ferry (populația 2000: 307), din Virginia de Vest. În 1859, orașul a fost atacat de aboliționistul John Brown, incident care a grăbit declanșarea Războiului Civil American. Aici au avut loc și câteva bătălii din acest război.

Harper's Magazine

Revistă lunară ce apare la New York. Una dintre cele mai vechi și mai prestigioase publicații literare și de opinie din SUA. Fondată în 1850 de compania editorială Harper, sub numele *Harper's New Monthly*, a publicat pentru prima oară opere ale unor autori celebri, englezi sau americani. În 1865 devenise periodicul cu cel mai mare succes din SUA. În anii 1920 și-a schimbat formatul și orientarea, axându-se pe probleme de interes public și scurte povestiri. Începând cu anii 1960 s-a confruntat cu dificultăți economice, iar în 1980 dispariția ei a fost evitată grație sprijinului unei organizații filantropice, Fundația MacArthur. Din 1976, cu mici întreruperi, a fost editată de Lewis Lapham (n. 1935).

harpie

Pasăre de pradă cu chip de femeie, în mitologia greacă și romană. Este reprezentată adesea pe morminte. Este posibil ca harpiile să fi fost, inițial, considerate fantome. În literatura greacă veche, inclusiv în scrierile lui Homer și Hesiod, erau spirite ale aerului și nu erau descrise ca fiind hidoase și respingătoare. Cu toate acestea, în legenda lui Iason și a argonauților, harpiile erau păsări înfricoșătoare, urât mirositoare, cu chip de femeie, trimise pentru a-l pedepsi pe regele Phineus al Traciei, pângărindu-i mâncarea; au fost izgonite de fiii lui Boreas.

Harriman, Edward H(enry)

(25.02.1848, Hempstead, New York, SUA - 09.09.1909, lângă Turner, New York)

Bancher și magnat al transporturilor feroviare americane. A fost curier, apoi agent de bursă pe Wall Street. Și-a început cariera în domeniul transporturilor feroviare, ca director al companiei Illinois Central. În 1898 a fondat un sindicat pentru a achiziționa Union Pacific Railroad Co., pe care a salvat-o de la faliment și a făcut-o să prospere. Folosind metode neconvenționale în afaceri, a ajuns proprietar al altor companii importante, printre care Southern Pacific Railroad. Disputa inutilă dintre el și James J. Hill privind controlul asupra companiei Northern Pacific Railroad Co. a dus la una dintre cele mai serioase crize financiare de pe Wall Street, în 1901. Trustul feroviar pe care l-a înființat împreună cu J. P. Morgan a fost desființat în 1904 de Curtea Supremă de Justiție a SUA.

Harriman, W(illiam) Averell

(15.11.1891, New York, New York, SUA - 26.07.1986, Yorktown Heights, New York)

Diplomat american. Fiu al lui Edward H. Harriman. Din 1915 a lucrat în cadrul Union Pacific Railroad Co., fiind președinte al consiliului de administrație în perioada 1932–1946. În 1934, Franklin Roosevelt l-a numit în Administrația Refacerii Naționale. În 1941 a fost trimis în Marea Britanie ca să urgenteze ajutorul financiar, iar mai târziu a fost numit ambasador în Uniunea Sovietică (1943–1946) și în Marea Britanie (1946), secretar al comerțului (1947–1948) și trimis special al SUA pentru aplicarea planului Marshall (1948–1950). În perioada 1954–1958 a fost guvernator al statului New York. În 1961, președintele John F. Kennedy l-a numit adjunct al secretarului de stat pentru Extremul Orient și a luat parte la semnarea Tratatului de interzicere a testelor nucleare. Numit ambasador onorific de președintele Lyndon B. Johnson, Harriman a condus delegația SUA la negocierile de pace cu Vietnamul de Nord, desfășurate la Paris (1968–1969).

Harris, Sir Arthur Travers

(13.04.1892, Cheltenham, Gloucestershire, Anglia - 05.04.1984, Goring-on-Thames, Oxfordshire)

Pilot englez. A luptat în Primul Război Mondial. După război, a îndeplinit funcții diverse în Royal Air Force (RAF). În calitate de mareșal și comandant al unităților de bombardiere ale RAF (1942), a dezvoltat strategia bombardamentelor în masă (desfășurarea unui raid aerian masiv și lansarea unui nor de bombe asupra unui oraș). Aceasta a fost aplicată cu efecte devastatoare asupra Germaniei, în Al Doilea Război Mondial. Din acest motiv a fost supranumit Bombardierul Harris (Bomber Harris).

Harris, Joel Chandler

(09.12.1848, Eatonton, Georgia, SUA - 03.07.1908, Atlanta, Georgia)

Scriitor american. A devenit cunoscut ca umorist prin articolele pe care le-a scris pentru diverse ziare, inclusiv *Atlanta Constitution* (1876–1900). A creat gustul pentru un anume tip de literatură dialectală prin *Copilul de smoală* (Tar-Baby, 1879) și alte povestiri de mai târziu. Acestea, inspirate din folclor, prezentau personajul unchiului Remus, un bătrân negru prietenos, care își expune concepția despre viață prin povești despre iepurele Brer, vulpea Brer și alte animale.

Harris, Julie (Ann)

(n. 1925, Grosse Pointe Park, Michigan, SUA)

Actriță americană. A debutat în 1945 și a cunoscut succesul cu rolul din piesa *Nuntașul* (The Member of the Wedding, 1950, ecranizată în 1952). A jucat pe Broadway și a primit câteva premii Tony pentru rolurile din *Eu sunt o cameră de luat vederi* (I Am a Camera, 1952), *Ciocârlia* (The Lark, 1956), *Patruzeci de carate* (Forty Carats, 1969), *Ultima doamnă Lincoln* (The Last of Mrs. Lincoln, 1973) și *Frumoasa din Amherst* (The Belle of Amherst, 1977). A avut roluri memorabile în filmele *La est de Eden* (East of Eden, 1955), *Recviem pentru un boxer de categorie grea* (Requiem for a Heavyweight, 1962) și *Harper* (1966) și în multe dramatizări ecranizate. A câștigat premii Emmy pentru *Mica lună din Alban* (Little Moon of Alban, 1959) și *Victoria Regina* (1962). A jucat în serialul de televiziune *Knots Landing* (1979–1987).

Harris, Roy *născut* LeRoy Ellsworth

(12.02.1898, lângă Chandler, Oklahoma, SUA - 01.10.1979, Santa Monica, California)

Compozitor american. A lucrat ca zilier și a avut slujbe dintre cele mai diverse, pentru a-și plăti studiile. După Primul Război Mondial, a urmat cursurile Universității Berkeley din California. În anii 1920 a studiat cu Arthur Farwell (1872–1952) și Nadia Boulanger. Și-a dobândit reputația de compozitor talentat și ambițios. Dintre cele 12 simfonii pe care le-a scris, cea de-a treia (1937) este cea mai cunoscută. Muzica lui, deși absolut modernă, se inspiră din cântecele populare și este, adesea, plină de gravitate și cu un mesaj direct.

Harris, Townsend

(03.10.1804, Sandy Hill, New York, SUA - 25.02.1878, New York)

Diplomat american. A devenit președinte al consiliului local pentru educație din New York și membru fondator al Free Academy (Academia Liberă, ulterior City College of New York). În 1847 a părăsit New Yorkul și a plecat într-o călătorie pe Oceanul Pacific și Oceanul Indian. În 1853 l-a cunoscut pe Matthew Perry în Shanghai și a încercat să-l însoțească în Japonia, dar intrarea pe teritoriul japonez i-a fost refuzată. În 1856 a fost numit consul general în Japonia. Deși nu a fost bine primit la început, ca urmare a perseverenței lui s-a ajuns la încheierea unui tratat comercial (1858) între Japonia și SUA și la deschiderea porturilor japoneze pentru comerțul cu americanii.

Harrisburg

Oraș, 48 950 loc. (2000), centrul administrativ al statului Pennsylvania, SUA. Situat în SE statului, pe râul Susquehanna, orașul a fost fondat în jurul anului 1718, ca punct comercial și linie de feribot, de către John Harris, care l-a numit Harry's Ferry (Feribotul lui Harry). Din 1785 a devenit cunoscut sub numele de Harrisburg, iar din 1812 este capitala statului. Aici s-a desfășurat, în 1839, primul congres al Partidului Liberal, care l-a nominalizat pe William H. Harrison drept candidat la președinție. După terminarea în 1847 a liniei principale de cale ferată Pennsylvania, de la Harrisburg la Pittsburgh, a devenit un centru al transporturilor. Capitoliul, al cărui dom îl imită pe cel al catedralei Sf. Petru din Roma, a fost finalizat în 1906.

Harrison, Benjamin

(20.08.1833, North Bend, Ohio, SUA - 13.03.1901, Indianapolis)

Al 23-lea președinte al SUA (1889–1893). Nepot al lui William H. Harrison, al nouălea președinte al SUA, a lucrat ca avocat în Indianapolis în anii 1850. S-a înrolat în armata unionistă și a luptat în războiul civil, fiind avansat la gradul de general de brigadă. A fost ales senator în perioada 1881–1887. Deși a pierdut a doua rundă a alegerilor pentru Senat, a fost nominalizat candidat la președinție din partea Partidului Republican. A câștigat în fața președintelui în exercițiu, Grover Cleveland, chiar dacă acesta din urmă a obținut mai multe voturi populare decât Harrison. Pe timpul mandatului său, politica internă a fost marcată de promovarea Legii antitrust Sherman. În politica externă, a urmărit extinderea sferei de influență a SUA. Secretarul său de stat, James Blaine, a prezidat conferința care a dus la înființarea Uniunii Panamericane, a luptat pentru menținerea influenței SUA asupra insulelor Samoa (1889) și a negociat un tratat cu Marea Britanie privind Marea Bering. S-a întors în Indianapolis, ca avocat, după ce a fost învins de Cleveland în alegerile din 1892. Între 1898–1899 a fost consilier principal al Venezuelei, reprezentând interesele acesteia în disputa teritorială cu Marea Britanie.

Benjamin Harrison, fotografie de George Prince, 1888

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Harrison, John

(?.03.1693, Foulby, Yorkshire, Anglia - 24.03.1776, Londra)

Ceasornicar britanic. Fiu de tâmplar, în 1735 a inventat primul cronometru marin eficient. Apoi l-a perfecționat, construind alte trei, mai mici și cu precizie mai mare decât precedentul. În 1726 l-a construit pe cel de-al patrulea care a dat o eroare de numai cinci secunde (longitudine 1 1/4'). Cronometrul reprezintă prima metodă practică prin care marinarii pot să determine poziția navei, fixând-o față de bolta cerească. *Vezi și* Ferdinand Berthoud.

Harrison, Sir Rex *născut* Reginald Carey

(05.03.1908, Huyton, Lancashire, Anglia - 02.06.1990, New York, New York, SUA)

Actor britanic. A debutat în 1930, în filme și pe scena unui teatru din Londra, iar apoi a jucat în piese de succes, ca *Franceza fără lacrimi* (French Without Tears, 1936). După Al Doilea Război Mondial, a revenit pe ecran cu o prezență plină de rafinament, ca actor principal în filmele *Abracadabra* (Blithe Spirit, 1945) și *Un gentleman desăvârșit* (Notorious Gentleman, 1945). A debutat în cinematografia americană cu filmul *Ana și regele* (Anna and the King of Siam, 1946). Rolul său cel mai important este cel al profesorului Henry Higgins, din *My Fair Lady* (1956, Premiul Tony), care i-a adus un succes la fel de mare și în varianta cinematografică (1964, Premiul Oscar). L-a jucat admirabil pe Iulius Caesar în *Cleopatra* (1963).

Harrison, William Henry

(09.02.1773, Charles City, Virginia - 04.04.1841, Washington DC, SUA)

Al nouălea președinte al SUA (1841). Născut într-o familie de oameni politici, s-a înrolat în armată la 18 ani și a luptat în Bătălia de la Fallen Timbers, sub conducerea lui Anthony Wayne. În 1798 a devenit ministru al Teritoriilor de NV, iar în 1800 guvernator al noului Teritoriu Indiana. Ca răspuns la presiunile din partea coloniștilor, a negociat un tratat cu indienii, care au cedat SUA alte câteva milioane de acri. Atunci când, în 1811, Tecumseh a organizat o revoltă, Harrison a comandat trupele SUA și a învins indienii în Bătălia de la Tippecanoe, victorie care a contribuit la consolidarea imaginii sale în viața publică. În Războiul din 1812 a fost înaintat la gradul de general de brigadă și i-a învins

William Henry Harrison, pictură de Abel Nichols; Muzeul Peabody Essex, Salem, Massachusetts

MUZEUL PEABODY ESSEX, SALEM, MASSACHUSETTS

pe britanici și aliații lor indieni în Bătălia de la Thames, Ontario. După război s-a stabilit în Ohio, unde a devenit un membru important al Partidului Liberal. A fost membru al Camerei Reprezentanților (1816–1819) și al Senatului (1825–1828). În 1836 a fost candidat la președinție din partea Partidului Liberal și a pierdut, la o diferență mică de voturi. În 1840, el și colegul lui, John Tyler, au câștigat alegerile cu un slogan inspirat din victoria lui Harrison de la frontiera vestică: *Tippecanoe and Tyler, too* (Tippecanoe și Tyler). La vârsta de 68 de ani, Harrison a ținut primul său discurs ca președinte și, din cauza timpului rece și a lapoviței, s-a îmbolnăvit de pneumonie și a murit după o lună.

Harrods

Renumit magazin din Londra. A fost înființat în 1849 de un morar, Henry Charles Harrod. La început a fost o băcănie. Spre sfârșitul sec. XIX, magazinul s-a extins. Deși Harrods vinde și astăzi delicatese gastronomice, accentul cade pe îmbrăcămintea la modă. Cunoscut pentru modul deosebit de a servi clienții, este considerat cel mai important magazin din Marea Britanie. În 1985 a fost cumpărat de Mohammed al-Fayed (n. 1933).

Harrow, Școala ~

Cea mai importantă instituție de învățământ din Harrow, Londra, Anglia. Fondatorul ei, John Lyon (m. 1592), era un țăran liber din vecinătatea orașului Preston, care, an de an, economisea bani pentru educația copiilor săraci din Harrow. În 1571, Elisabeta I a acordat dreptul de înființare a școlii și primul corp de clădire a fost dat în folosință în 1611. Este recunoscută ca una dintre cele mai importante două sau trei școli publice (adică independente) engleze. Printre absolvenții săi se numără Richard Brinsley Sheridan, lordul Byron, Sir Robert Peel și Winston Churchill.

Harsa *sau* Harsavardhana

(590–647 d.Hr.)

Conducător al unui mare imperiu din N Indiei (606–657 d.Hr.). S-a convertit la budism, într-o epocă dominată de hinduism. A pus stăpânire pe ținuturile cunoscute azi sub numele de Uttar Pradesh, precum și pe o parte din Punjab și Rajasthan, dar s-a mulțumit cu tributuri și legături de vasalitate și nu a fondat niciodată un imperiu centralizat. Cronicarii săi, inclusiv călugărul pelerin chinez Xuanzang, îl descriu ca pe un om binevoitor și energic. A înființat instituții de binefacere pentru săraci și bolnavi și a stabilit primele relații diplomatice dintre India și China (641 d.Hr.). A fost patron al artelor, învățat și poet.

Hart, Albert Bushnell

(01.07.1854, Clarkesville, Mercer County, Pennsylvania, SUA - 16.07.1943)

Istoric american. A fost profesor la Universitatea Harvard (1883–1926). Printre lucrările sale se numără *Formarea Uniunii* (Formation of the Union, 1892), *Ghid pentru studiul istoriei Americii* (Guide to the Study of American History, 1896), în colaborare cu Edward Channing, *Bazele politicii externe americane* (Foundations of American Foreign Policy, 1901) și *Compendiu de istorie americană* (Essentials of American History, 1905). De asemenea, a editat mai multe serii de lucrări istorice, cum ar fi *Epoci din istoria Americii* (Epochs of American History, 1891–1926) și *Națiunea Americană* (The American Nation, 1903–1918).

Hart, Basil Liddel

Vezi Basil Liddell Hart

Hart, Lorenz (Milton)

(02.05.1895, New York, New York, SUA - 22.11.1943, New York)

Textier american, descendent al lui Heinrich Heine. A lucrat mai întâi ca traducător din germană. În 1918, la Universitatea Columbia, l-a cunoscut pe Richard Rodgers, pe atunci în vârstă de 16 ani. Printre hiturile lor de pe Broadway se numără *Fericirile lui Garrick* (The Garrick Gaieties, 1925), *Un yankeu din Connecticut* (A Connecticut Yankee, 1927), *Băieții din Syracuse* (The Boys of Syracuse, 1938) și *Prietenul Joey* (Pal Joey, 1940). Colaborarea lor, timp de 25 de ani (adesea dificilă din cauza înclinației spre alcoolism a lui Hart și a aversiunii sale față de termene limită de predare), s-a materializat în aproape 1 000 de cântece, printre care *Blue Moon* (singurul lor cântec care nu a fost cântat pe scenă sau într-un film), *My Funny Valentine*, *The Lady Is a Tramp*, *Bewitched, Bothered and Bewildered*. A murit la 48 de ani, din cauza unei insuficiențe hepatice.

Hart, Moss

(24.10.1904, New York, New York, SUA - 20.12.1961, Palm Springs, California)

Dramaturg și regizor american. A scris prima sa piesă la 17 ani și a cunoscut succesul când a început să colaboreze cu George S. Kaufman la *O dată în viață* (Once in a Lifetime, 1930). Acest succes l-a determinat să scrie și alte comedii populare: *Nu poți s-o iei cu tine* (You Can't Take It with You, 1936, Premiul Pulitzer, ecranizat în 1938) și *Omul care a venit la cină* (The Man Who Came to Dinner, 1939, ecranizat în 1942). Hart a scris scenariul pentru *Întâlnirea cu muzica* (Face the Music, 1932) al lui Irwing Berlin și pentru *Jubileu* (Jubilee, 1934), al lui Cole Porter, a scris și a regizat piese ca *Doamna în întuneric* (Lady in the Dark, 1941, ecranizată în 1944) și *Victorie înaripată* (Winged Victory, 1943, ecranizată în 1944), și a relizat muzica pentru *My Fair Lady* (1956, Premiul Tony) și *Camelot* (1960). A mai scris scenariile pentru *Pe cuvânt de gentleman* (Gentleman's Agreement, 1947) și *S-a născut o stea* (A Star Is Born, 1954). Autobiografia sa, *Actul I* (Act One, 1959), a fost un bestseller.

Hart, William S.

(06.12.1870, Newburgh, New York, SUA - 23.06.1946, Newhall, California)

Actor american de teatru și film. A debutat pe scenă în 1889, jucând în rolurile unor eroi western în piesele *Omul nevastă* (The Squaw Man, 1905), *Omul din Virginia* (The Virginian, 1907) și *Drumul pinului singuratic* (The Trail of the Lonesome Pine, 1912). În 1914 a plecat la Hollywood, unde stilul lui sobru l-a făcut celebru în roluri de cowboy. Printre numeroasele sale filme (a fost scenarist și regizor al multora dintre ele) se numără *Trecerea lui Hicks-Două Puști* (The Passing of Two-Gun Hicks, 1914–1915), *Omul cinstit* (The Square-Deal Man, 1917), *Sălbaticul Bill Hickok* (Wild Bill Hickok, 1923) și *Scânteia* (A Lighter of Flames, 1923).

MUZEUL DE ARTĂ MODERNĂ/ ARHIVA FOTOCINEMATOGRAFICĂ

William S. Hart în *Luptătorul cu arma* (The Gun Fighter), 1916-1917

Hartack, Bill *născut* William John

(n. 09.12.1932, Ebensburg, Pennsylvania, SUA)

Jocheu american. Este al doilea jocheu (după Eddie Arcaro) care a câștigat de cinci ori derby-ul Kentucky (1957, 1960, 1962, 1964, 1969). În 1956 a devenit primul jocheu care a câștigat 2 milioane de dolari într-un singur an; în anul următor a câștigat mai mult de trei milioane de dolari. În 1972 a devenit al cincilea jocheu care a câștigat peste 4 000 de curse.

hartă

Reprezentare grafică, elaborată la o anumită scară, de obicei pe o suprafață plană, desemnând caracteristici geografice, geologice sau geopolitice ale unei zone de pe Pământ sau ale unui corp celest. Globul este o hartă reprezentată pe suprafața unei sfere. Cartografia este arta și știința care se ocupă cu întocmirea hărților și a reprezentărilor grafice. Printre tipurile importante de hărți se numără cele topografice, înfățișând atributele suprafeței Pământului, cele nautice, reprezentând zonele de coastă și marine, hidrografice, descriind apele de suprafață și curenții oceanici, aeronautice, referitoare la caracteristicile suprafeței și la rutele aeriene.

Harte, Bret *născut* Francis Brett Harte

(25.08.1836, Albany, New York, SUA - 05.05.1902, Londra, Anglia)

Scriitor american. A plecat în California în 1854. A cunoscut viața din taberele minerilor de acolo, apoi a devenit jurnalist, editor de periodice și scriitor. Printre operele sale, care au influențat literatura americană prin descrierea specificului local, se numără povestirile *Norocul lui Tabără-Tunătoare* (The Luck of Roaring Camp, 1868) și *Pribegii de la Poker Flat* (The Outcasts of Poker Flat, 1869), poemul *The Heathen Chinee*, 1870, și piesa *Ah, păcatul* (Ah Sin, 1777, scrisă în colaborare cu Mark Twain). Într-o perioadă când Vestul era un subiect foarte popular, aceste scrieri l-au făcut celebru. În anii 1880 a încetat să mai scrie și a acceptat funcția de consul în Europa; nu a revenit niciodată în SUA.

Bret Harte

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Hartford

Oraș, 121 578 loc. (2000), centrul administrativ al statului Connecticut. Situat pe râul

Connecticut, a fost fondat de negustori olandezi, în anii 1630. Regulile Fundamentale din Connecticut, care mai târziu au servit drept model pentru Constituția SUA, au fost adoptate în Hartford, în 1639. Afacerile cu asigurări, foarte practicate aici, au început în 1794, când în oraș a fost emisă prima poliță de asigurare contra incendiilor. Sediul organului legislativ (construit în 1796) a fost proiectat de Charles Bulfinch. Printre instituțiile de învățământ superior se află Trinity College. Aici s-a născut J.P. Morgan, iar casele în care au locuit Harriet Beecher Stowe și Mark Twain există și azi.

Hartford, Convenția de la ~

(5 decembrie 1814 - 5 ianuarie 1815)

Întrunire secretă a delegaților Partidului Federalist din New England, opozanți ai Războiului din 1812. S-a hotărât adoptarea unei poziții care să pună în prim-plan drepturile statelor, în opoziție cu politica mercantilă promovată de președintele James Madison, cu Hotărârea de Embargo din 1807 și cu alte măsuri care interziceau comerțul cu Anglia și Franța. Vestea semnării Tratatului de la Gand, la 24 decembrie 1814, prin care se punea capăt războiului, a discreditat mișcarea separatistă care se contura în cadrul convenției și a diminuat influența federaliștilor.

Hartley, Marsden

(04.01.1877, Lewiston, Maine, SUA - 02.09.1943, Ellsworth, Maine)

Pictor american. După ce a urmat cursurile Școlii de Artă din Cleveland, s-a stabilit la New York, dar a locuit sporadic și în Franța și Germania. Începând cu 1900, și-a petrecut majoritatea vacanțelor la Maine, localitatea sa natală, pictând peisaje. Prima expoziție a fost organizată la galeriile de artă „291" ale lui Alfred Stieglitz, din New York, în 1909. În 1913 a expus alături de grupul expresionist Der Blaue Reiter din Berlin, precum și la Armory Show. Stilul timpuriu abstract, cu forme puternic evidențiate și culori strălucitoare, s-a dezvoltat într-o interpretare personală a expresionismului, ilustrată cel mai pregnant în peisajele sale din Maine, îndrăznețe și reflexive. Este autor al unei serii de pasteluri și picturi în ulei inspirate din peisajul din New Mexico (1918–1920). În 1932 a pictat o serie remarcabilă de tablouri înfățișând vulcanul Popocatépetl, din Mexic.

Hartline, Haldan Keffer

(22.12.1903, Bloomsburg, Pennsylvania, SUA - 17.03.1983, Fallston, Maryland)

Fiziolog american. A obținut titlul de doctor în medicină la Universitatea Johns Hopkins. A făcut experimente pe raci-de-Moluce și a fost primul care a înregistrat impulsurile electrice emise de o singură fibră nervoasă a nervului optic. A observat că, atunci când una dintre celulele receptoare din ochi detectează un stimul, celulele din jurul ei se dezactivează, pentru a mări contrastul și pentru a îmbunătăți percepția formelor. A demonstrat că mecanismele simple de la nivelul retinei au un rol extrem de important în procesul integrării informațiilor vizuale într-o imagine finală. În 1967 a primit Premiul Nobel, alături de George Wald și Ragnar Arthur Granit.

Hartmann von Aue

(activ în perioada 1190-1210)

Poet german medieval. Se pare că a fost poet la curtea regală suabă și a luat parte la cruciada din 1197. Este cunoscut prin operele sale epice, în special romanele cavalerești arturiene *Ereck* (cca 1180–1185) și *Iwein* (cca 1200), ambele inspirate din creațiile lui Chrétien de Troyes. Prin *Erek*, legendele arthuriene au intrat, pentru prima oară, în literatura germană. *Sărmanul Heinrich* (Der arme Heinrich) este cel mai frumos poem al său, epic moralizator, cu tematică religioasă. A mai scris versuri și poeme alegorice închinate dragostei.

Hartree Douglas R(ayner)

(27.03.1897, Cambridge, Cambridgeshire, Anglia - 12.02.1958, Cambridge)

Fizician englez, matematician și pionier în domeniul informaticii. La mijlocul anilor 1930, a construit la Universitatea din Manchester un calculator mecanic pentru rezolvarea ecuațiilor diferențiale, pe baza mașinii lui Vannevar Bush. În Al Doilea Război Mondial a lucrat la proiectul american ENIAC. La Universitatea Cambridge a popularizat lucrările americane de informatică și a susținut eforturile britanice privind construcția calculatoarelor cu programe stocate. A introdus o schemă de aproximare de câmp autoconsistent, care stă la baza majorității calculelor atomice și a înțelegerii elementare a fenomenului fizic în mecanica ondulatorie a atomului. Metoda Hartree – numită uneori și metoda Hartree-Fock, în onoarea lui Vladimir Fock (1898–1974), care a generalizat schema lui Hartree – este larg folosită pentru a descrie organizarea electronilor în atomi, molecule și solide.

Harun ar-Rașid *sau* al-Rașid

(cca 765-809 d.Hr.)

Al cincilea calif arab din dinastia Abbasizilor. A condus Imperiul Arab, cu capitala la Bagdad, în perioada lui de maximă

extindere și prosperitate (786–809 d.Hr.). Tatăl său fusese al treilea calif din dinastie. Mama și tutorele său, Yahya (*vezi* Barmakizi), l-au ajutat să ajungă la putere, reușind să devină calif după moartea misterioasă a fratelui său, cel de-al patrulea calif. În pofida unor revolte din regiune, în timpul domniei sale industria s-a dezvoltat foarte mult, iar comerțul s-a extins, astfel încât califatul a dobândit mari bogății, asemenea celor descrise în *O mie și una de nopți*. A împărțit imperiul în două, pentru ca ambii lui fii să poată domni, recunoscând astfel diferențele dintre interesele persane și cele arabe.

Harvard, Universitatea ~

Cea mai veche instituție de învățământ superior din SUA (fondată în 1636) și, probabil, cea mai prestigioasă. Colegiul Harvard a fost numit astfel în memoria unui pastor puritan, John Harvard (1607–1638), care a lăsat școlii din Cambridge, Massachusetts, cărțile lui și jumătate din avere. Departamentele de teologie, drept și medicină au fost înființate la începutul sec. XIX. În lunga perioadă în care a fost președinte, Charles Eliot (1869–1909) a contribuit la transformarea universității într-o instituție influentă la nivel național. La Harvard, au studiat șase președinți ai SUA, mulți judecători ai Curții Supreme, miniștri, lideri ai Congresului, zeci de scriitori și intelectuali de marcă. Aproape o treime dintre studenți sunt înscriși la Colegiul Harvard. Colegiul Radcliffe (1879) a fost o instituție de același rang, însă rezervată exclusiv femeilor. Începând cu 1960, femeile au avut acces în ambele universități, iar din 1999, Radcliffe s-a unit cu Harvard, titulatura păstrându-i-se în denumirea Institutului Radcliffe de Studii Avansate. Universitatea Harvard cuprinde facultăți și colegii de medicină, drept, economie, administrație, stomatologie, arhitectură și design, precum și de sănătate publică. Printre institutele de cercetare afiliate se numără Muzeul de Zoologie Comparată, Muzeul Peabody de Arheologie și Etnologie și Muzeul de Artă Fogg. Biblioteca Widener din cadrul universității este una dintre cele mai mari și mai importante biblioteci din lume. Universitatea are cca 18 000 de studenți.

Harvey, Paul

(04.09.1918, Tulsa, Oklahoma, SUA - 28.02.2009, Phoenix, Arizona)

Editorialist american și comentator de radio. În anii 1940 a fost crainic și director al unui post de radio din Midwest. În 1944 a devenit comentator și analist la postul ABC, iar în 1954 a fost numit editorialist al trustului. Unul dintre cei mai longevivi crainici de radio, apreciat pentru stilul său concis, hotărât și pentru comentariile sale conservatoare, dar personale, asupra evenimentelor zilnice.

Harvey, William

(01.04.1578, Folkestone, Kent, Anglia - 03.06.1657, Londra)

Medic englez. A studiat la Universitatea Cambridge, iar mai târziu și la Universitatea din Padova, considerată la acea vreme cea mai bună școală de medicină din Europa. După absolvire, a fost repartizat la spitalul Sf. Bartolomeu (1609). Aproximativ în 1618 a fost numit medic al regelui Iacob I și a continuat să fie medic regal și în timpul domniei lui Carol I, devenind și prietenul acestuia. Observațiile lui Harvey cu privire la circulația sângelui au răsturnat concluziile lui Galenus și le-au anticipat pe cele ale lui Andreas Vesalius și Hieronymus Fabricius. Concluziile lui Harvey s-au bazat pe numeroase observații clinice, autopsii și disecții pe animale. Lucrarea *Observații anatomice privind mișcarea inimii și a sângelui la animale* (Anatomical Exercise Concerning the Motion of the Heart and Blood in Animals, 1628) a consemnat constatările sale. A explicat funcționarea valvelor cardiace, a demonstrat că sângele nu trece prin septurile cardiace, a evidențiat rolul valvelor din vene și al circulației pulmonare, a arătat că sângele trece din atrii în ventricule și apoi în restul sistemului circulator și a dovedit că pulsul reflectă contracțiile inimii.

Haryana

Stat din N Indiei. Suprafața: 44 212 kmp; 21 082 989 loc. (2001). Se învecinează cu statele Rajasthan, Punjab, Uttaranchal și Uttar Pradesh și cu teritoriul capitalei naționale Delhi. Orașul Chandigarh este capitala administrativă a statelor Haryana și Punjab. Regiunea este legendarul loc de naștere al hinduismului, iar sărbătorile religioase de aici atrag numeroși pelerini. Cea mai mare parte a statului este situată în Câmpia Gangelui, o zonă prin care au trecut valuri succesive de migrații încă de pe timpul lui Alexandru cel Mare. În 1803 a devenit colonie britanică, parte a Companiei Indiilor de Est, iar în 1858 a fost alipită regiunii Punjab. În 1966 și-a câștigat independența. Economia este bazată pe agricultură.

Harz

Lanț muntos din centrul Germaniei. Situat între râurile Weser și Elba, are o lungime de 100 km și o lățime de aproape 32 km. Partea de NV, cea mai înaltă, se numește Oberharz, în partea de SE ocupă o suprafață mai mare și poartă numele de Unterharz. Muntele Brocken, care separă lanțul muntos în cele două părți, este considerat parte din Oberharz. Vârful cel mai înalt este Brocken. În sec. X–XVI, aici s-a dezvoltat intensiv mineritul. În prezent, este mai ales zonă turistică.

Hasan *nume complet* Hasan ibn Ali ibn Abi Talib

(624 d.Hr., Arabia - 680 d.Hr., Medina)

Nepot al lui Mahomed, fiul cel mai mare al fiicei lui Mahomed, Fatima. Este una dintre cele cinci persoane venerate de ramura șiită a islamului. După uciderea tatălui său, Ali, în 661 d.Hr., mulți l-au considerat urmaș legitim al Profetului. Atunci când Muawiyah I a contestat succesiunea sa și a început pregătirile de război, Hasan a adunat armata pentru a-și înfrunta inamicul. Din lipsă de resurse, în același an a început negocierile de pace și a renunțat la conducerea califatului în favoarea rivalului său. S-a retras la Medina, unde a trăit în pace până la sfârșitul vieții.

Hasan al-Basri, al- *nume complet* Abu Said ibn Abi al-Hasan Yasar al-Basri

(642 d.Hr., Medina, Arabia - 728 d.Hr., Basra, Irak)

Ascet musulman, personalitate importantă în islamul timpuriu. În tinerețe a luat parte la campania de cucerire a Iranului de E. S-a stabilit la Basra, iar din 684 d.Hr. a devenit un cunoscut predicator. A propovăduit importanța meditației religioase asupra sinelui și a afirmat că adevărații musulmani trebuie să ducă existența într-o permanentă neliniște privind destinul lor de după moarte. A respins determinismul, considerând că oamenii sunt deplin răspunzători pentru acțiunile lor. În perioada 705–714 d.Hr. a fost nevoit să se ascundă de autoritățile politice ale vremii, dar după aceea a trăit la Basra fără să se ascundă. Este considerat fondatorul celor două școli importante, Mutazila și Ashariya, ale islamului timpuriu sunnit.

Hasanlu

Sit arheologic din NV Iranului. Săpăturile au scos la iveală vestigii preistorice, datând mai ales de la sfârșitul mileniului II și începutul mileniului I î.Hr. Regiunea a fost locuită încă din 2100–825 î.Hr., dar cele mai multe vestigii datează din sec. X și IX î.Hr. și aparțin perioadei numite manneeană. În mijlocul sitului se găsea o citadelă înaltă, împrejmuită cu fortificații. Orașul nu avea ziduri de protecție și era format din locuințe obișnuite și un cimitir. Au fost găsite multe obiecte din metal, inclusiv un vas din aur masiv și două potire din bronz, în formă de capete de cal.

vas de Hasanlu din lut nesmălțuit, sec. IX d.Hr.; Muzeul de Artă Metropolitan, New York

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR MUZEULUI METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK; ACHIZIȚIE DIN 1960, FONDUL ROGERS

Hasdeu, Bogdan Petriceicu

(26.02.1838, Cristinești, Hotin, Basarabia, Imperiul Rus - 25.08.1907, Câmpina, România)

Filolog, istoric, folclorist, publicist și scriitor român. Director general al Arhivelor Statului (1876–1900), profesor universitar la București, membru al Academiei Române și al Societății de Lingvistică din Paris. Spirit polemic, neliniștit, adversar al monarhiei și al junimismului, și-a pus amprenta asupra vieții culturale a epocii ca editor și redactor al mai multor publicații (*Lumina,* 1862, *Aghiuță,* 1863, *Arhiva istorică,* 1864–1865; 1867, *Satyrul,* 1866, *Traian,* 1869–1870, *Columna lui Traian,* 1870–1877; 1882–1883, *Revista nouă,* 1887–1895). Ca unul dintre fondatorii filologiei românești moderne, a editat, în spirit critic și cu ample comentarii, numeroase texte românești vechi, în special în cele trei volume ale seriei *Cuvente den bătrâni,* vol. 1: *Limba vorbită între 1500–1600* (1878), vol. 2: *Cărțile poporane ale românilor* (1879); vol. 3: *Conspectul științelor filologice. Lingvistică în genere* (1881). Fiind între primii români care și-au însușit metoda comparativismului istoric în cercetarea lingvistică, a avut importante contribuții la cunoașterea limbii române: *Elementele turcești din limba română* (Sur les éléments turcs dans la langue roumaine, 1866), *Principii de filologie comparativă ario-europea* (1875), *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice. I. Ghiuj, II. Ghiob* (1876), *Cum s-au introdus slavismele în limba română* (1876), *Din istoria limbii române* (1883). Dintre scrierile de istorie sunt de reținut monografia *Ion-Vodă*

Bogdan Petriceicu Hasdeu

cel Cumplit (1865) și *Istoria critică a românilor* (I–II, 1873–1875). Însărcinat de Academie cu redactarea dicționarului-tezaur al limbii române, proiectează o operă lexicografică vastă, în bună măsură himerică prin enciclopedismul și dimensiunile sale, intitulată *Etymologicum Magnum Romaniae*, din care a reușit să publice doar patru volume (1887–1898), cuprinzând cuvinte începând cu a și b, până la *bărbat*. Ca scriitor, pe lângă capodopera sa, drama în versuri *Răzvan și Vidra* (1867), a mai scris poeme de inspirație romantică și proză realistă (*Duduca Mamuca*) sau de evocare istorică (*Ursita*). Alte scrieri: *Micuța – Trei zile și trei nopți din viața unui student* (1864), *Oda la boieri* 1848–1869 (1869), *Poesie* (1873), *Trei crai de la răsărit* (1879).

Hasdeu, Iulia

(02.11.1869, București, România - 17.09.1888, București)

Scriitoare română, fiică a lui B.P. Hasdeu. A avut o înzestrare intelectuală de excepție, care i-a permis ca la vârsta de 17 ani să obțină bacalaureatul în litere la Sorbona, Paris. A frecventat, tot la Paris, cursuri de limbi clasice, istorie și filozofie, concomitent cu lecții de pictură și muzică. Și-a întrerupt studiile din cauza declanșării tuberculozei și a murit înainte de a împlini 19 ani. Scrierile sale, de factură romantică - poezii, proză, teatru, eseuri, cugetări - redactate în franceză, sunt publicate postum (*Oeuvres*, 3 vol. 1889–1990), de tatăl ei. Dintre ele se detașează povestirea *Prințesa fluture* (La Princesse Papillon) și romanul *Domnișoara bosumflată* (Mademoiselle Maussade), ambele dedicate copiilor.

Iulia Hasdeu

Hašek, Jaroslav

(30.04.1883, Praga, Boemia, Imperiul Austro-Ungar - 03.01.1923, Lipnice nad Sazavou, Cehia)

Scriitor ceh. A publicat 16 volume de nuvele și povestiri satirice și umoristice, înainte de Primul Război Mondial, când a devenit prizonier de război. După eliberare, a început să lucreze la un roman în șase volume, *Peripețiile bravului soldat Svejk* (Osudy dobřeho vojáka Švejka za světové války), dar a murit după ce le-a scris pe primele patru (publicate între 1921–1923). Deși neterminat, romanul este considerat o capodoperă mondială a genului satiric.

hasidism

Mișcare mistică și pietistă a iudaismului, apărută în sec. XVIII în Polonia. S-a manifestat ca reacție împotriva rigidității religioase și a învățăturilor talmudice, promovând, în schimb, o formă de venerare mai deschisă, care să le aducă bucurie spirituală oamenilor de rând. Hasidismul s-a născut din predicile lui Baal Shem Tov. Acesta afirma că Dumnezeu este imanent în toate lucrurile și că devoțiunea este mai importantă decât erudiția; a câștigat adepți, numiți *hasidim* (loialiști). Prin 1710, Dov Baer a înființat prima comunitate hasidică și nenumărate alte comunități mai mici au apărut curând în Polonia, Rusia, Lituania și Palestina, fiecare dintre ele fiind condusă de un *zaddik*. În timpul slujbelor religioase, extazul spiritual era atins prin intermediul dansului, strigătelor și cântecelor. În 1772, hasidismul nu a mai fost recunoscut ca parte a iudaismului ortodox, dar a continuat să câștige adepți. În sec. XIX, hasidismul devenise o mișcare extrem de conservatoare. Foarte mulți adepți ai hasidismului au căzut victime Holocaustului, dar supraviețuitorii acestuia au revitalizat mișcarea în Israel și în SUA. Ramura Lubavitcher din Brooklyn, New York, numără aproape 200 000 de membri.

Haskala *sau* Haskalah

Mișcare intelectuală în cadrul iudaismului european, manifestată în perioada sec. XVIII–XIX. A încercat să impună, pe lângă învățăturile talmudice, și studii laice, învățarea limbilor europene și a ebraicii. Inspirându-se din Iluminism, Haskala a mai fost numită și iluminism iudaic. A fost fondată de evrei prosperi, care sperau să folosească reformele pentru a-i ajuta pe evrei să scape de marginalizarea socială și să se integreze în societatea și cultura europeană. Acest lucru se putea realiza prin introducerea în programa școlară a unor obiecte de studiu laice, învățarea unei limbi de largă circulație, în loc de idiș, renunțarea la veșmintele tradiționale și modernizarea serviciilor religioase din sinagogi. Unul dintre liderii mișcării a fost Moses Mendelssohn, inițiatorul unei reforme a scrierii în limba ebraică. Accentul pus de Haskala pe studiul istoriei iudaice și al limbii ebraice vechi, ca modalitate de revigorare a conștiinței naționale evreiești, a influențat sionismul, iar dorința de a

moderniza slujbele religioase a dus la apariția iudaismului reformat.

Hasmoneilor, dinastia ~

Dinastie din Iudeea antică, formată din descendenți ai Macabeilor. Numele provine de la strămoșul lor, Hasmoneu, dar primul din această dinastie a fost Simon Macabeul, care, către 143 î.Hr., a fost conducătorul revoltei Macabeilor împotriva regelui seleucid. După victorie, a devenit mare preot și rege al Iudeei. Ultimul dintre Hasmonei a fost detronat și executat în 37 î.Hr. de către romani, în timpul lui Marcus Antonius.

Hassam, (Frederick) Childe

(17.10.1859, Boston, Massachusetts, SUA - 27.08.1935, East Hampton, New York)

Pictor și litograf american. A studiat la Boston și la Paris, apoi s-a stabilit la New York. Subiectul său preferat a fost viața citadină, dar a realizat și peisaje inspirate din New England și din zona rurală a statului New York, care au avut succes. Lucrări precum *Arcul Washington* (Washington Arch, 1890), *Primăvară* (Spring, 1890) se evidențiază prin atmosfera limpede și luminoasă, prin culori vii. A mai realizat și cca 400 de gravuri și litografii. Între 1898 și 1918 a expus alături de un grup de pictori din New York și Boston, cunoscuți drept Cei Zece (The Ten) și considerați precursori ai impresionismului american.

Hassan II *născut* Mawlay Hassan Muhammad ibn Yusuf

(09.07.1929, Rabat, Maroc - 23.07.1999, Maroc)

Rege al Marocului (1961–1999). Când a venit la putere, a impus o nouă constituție care prevedea ca membrii legislativului să fie aleși prin vot popular. În perioada 1965–1970 a impus un sistem de guvernare autoritar și a promulgat o nouă constituție în 1970. A intrat în conflict cu Algeria, deoarece ambele țări aveau pretenții la teritoriul fostei Sahare spaniole. Anexarea acestuia de către Maroc a generat conflicte de durată. În 1986 a devenit al doilea lider al lumii arabe care a avut o întrevedere oficială cu un șef al statului Israel. A condamnat invazia Irakului în Kuwait, în 1990. Sub conducerea sa, Marocul a cunoscut stabilitatea politică și au fost inițiate reforme economice și sociale, deși nu au fost respectate în totalitate drepturile omului.

Hassler, Hans Leo

(26.10.1564, Nürnberg - 08.06.1612, Frankfurt am Main)

Compozitor și organist german. Născut într-o familie de cântăreți la orgă, a studiat la Veneția cu Andrea și Giovanni Gabrieli. Între 1586 și 1600 a fost angajat ca organist al familiei Fugger din Augsburg. Compozițiile sale au devenit foarte cunoscute și împăratul i-a acordat protecția drepturilor de autor în 1591. Fiind protestant, a părăsit orașul catolic Augsburg ca să lucreze în Nürnberg, Ulm și Dresda. Este foarte cunoscut pentru compozițiile corale religioase în latină, printre care cântări liturgice, psalmi și motete, dar a compus și madrigaluri în italiană, cântece polifonice în germană (câteva dintre acestea au devenit imnuri protestante) și muzică instrumentală.

Hassuna

Sit arheologic în N Irakului. Între 1943 și 1944, aici a fost descoperit un oraș care făcuse parte din Mesopotamia antică. Situat la S de Mosul, acesta reprezintă o cultură rurală avansată, răspândită în toată partea de N a Mesopotamiei. Chiar în Hassuna s-au găsit șase straturi arheologice de case, demonstrând evoluția materială a culturii. Au fost descoperite vase și ceramică datând din perioada 5600–5350 î.Hr. Obiecte similare au fost găsite și în alte părți din Orientul Mijlociu, ceea ce demonstrează că, la începutul mileniului VI î.Hr., în regiune exista o vastă rețea comercială.

Hastings, Bătălia de la ~

(14 octombrie 1066)

Bătălie în care William, duce de Normandia, l-a învins pe Harold II al Angliei și în urma căreia normanzii au cucerit Anglia. Pe patul de moarte, Eduard Confesorul i-a încredințat tronul Angliei lui Harold, conte de Wessex, deși îi făcuse aceeași promisiune și lui William. Acesta din urmă a venit în Anglia, cu o armată bine pregătită de 4 000–7 000 de oameni, a debarcat la Pevensey, în Sussex, și a pornit de-a lungul coastei, spre E, către Hastings. Harold i-a întâmpinat pe invadatorii normanzi cu o armată de 7 000 de oameni, formată în majoritate din țărani neinstruiți. Englezii au fost învinși după o zi întreagă de lupte, în care Harold și-a pierdut viața. Ducele de Normandia a fost încoronat cu numele William I. *Vezi și* cucerirea normandă.

Hastings, Warren

(06.12.1732, Churchill, Oxfordshire, Anglia - 22.08.1818, Daylesford)

Guvernator colonial britanic în India. Din 1750 a lucrat pentru Compania Indiilor de Est, fiind ales membru în consiliul acesteia din Bengal (1761–1764) și Madras (azi Chennai) (1769). În calitate de guvernator

Warren Hastings, pictură de Tilly Kettle; Galeria Națională de Portrete, Londra
GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

al Bengalului (1772–1774), a mutat capitala administrativă la Calcutta (azi Kolkata), sub controlul direct al britanicilor, și a reformat sistemul judiciar. În 1774 a primit o nouă funcție, cea de guvernator general, fiind însărcinat și cu administrarea altor colonii britanice din India. Împărțea responsabilitățile cu un consiliu alcătuit din patru persoane, care au încercat să-l învinuiască pentru neîncetatele abuzuri de putere ale englezilor. Din 1777 până în 1783 s-a străduit să țină sub control instabilitatea creată de căderea Imperiului Mogul și a căutat să mențină relații de pace cu statele învecinate, dar a fost atras în războaiele Maratha. Acest fapt, precum și încercările riscante ale lui Hastings de a obține cât mai mulți bani au pus în pericol relațiile comerciale ale companiei și au stârnit controverse în Anglia. În 1785 a revenit în Anglia, lăsând în urmă o Indie fără conflicte. În 1786, Edmund Burke l-a trimis în judecată sub acuzația de corupție; Hastings a fost achitat, după un proces care s-a desfășurat între 1788–1795.

hașiș

Substanță halucinogenă, obținută din rășina florilor de cânepă indiană. Marijuana, obținută din aceeași plantă, are o acțiune mult mai slabă. Hașișul se fumează sau se mestecă. Ingredientul activ, tetrahidrocanabinolul (THC), se găsește în hașiș în proporție de 10–15%.

Hatch, legea ~

(1939, amendată în 1940)

Lege adoptată de Congresul SUA pentru a elimina practicile de corupție din cadrul procesului electoral la nivel național. Proiectul de lege a fost inițiat de senatorul Carl Hatch din New Mexico (1889–1963), drept răspuns la afirmațiile că oficialii din Administrația Dezvoltării Lucrărilor s-au folosit de poziția lor pentru a câștiga voturi pentru Partidul Democrat în alegerile din 1936. Legea interzicea intimidarea sau mituirea alegătorilor și limita implicarea funcționarilor federali în campaniile electorale. De asemenea, limita sponsorizările electorale individuale și cheltuirea fondurilor de către membrii comitetului de campanie.

hateria *sau* tuatara

Denumire comună pentru cele două specii (*Sphenodon punctatus* și *S. guntheri*) de reptile nocturne, asemănătoare cu șopârlele, din ordinul *Sphenodontida*, întâlnite pe anumite insule mici din Noua Zeelandă. Cu o lungime de până la 60 cm și o greutate de peste un kg, au două perechi de membre bine dezvoltate, o creastă cu solzi de-a lungul gâtului și al spatelui, o a treia pleoapă care se închide orizontal și un ochi pineal între cei doi ochi normali. Un arc osos situat în spatele ochilor deosebește aceste reptile de șopârle. Se hrănesc cu insecte, alte animale mici și ouă de pasăre. Primăvara depun 8–15 ouă departe de cuib. Trăiesc peste 60 de ani.

Hatfield și McCoy

Două familii americane care, la sfârșitul sec. XIX, locuiau într-o regiune păduroasă izolată din Munții Apalași și care au intrat în conflict. Cele două familii, având în jur de 13 copii fiecare și numeroase alte rude, locuiau pe malurile opuse ale unui râu de frontieră. Familia Hatfield trăia în Virginia de Vest, iar familia McCoy în Kentucky. Este posibil ca originea acestui conflict să fi derivat din convingerile diferite ale celor două părți în timpul războiului civil. În 1882, prima ucidere a unui Hatfield a fost urmată de uciderea a trei McCoy. Crimele au continuat, fără ca poliția locală să se implice prea mult. În 1888, un grup de membri înarmați ai familiei McCoy, conduși de un ajutor de șerif, au capturat nouă oameni din familia Hatfield și i-au dus în Kentucky pentru a fi judecați pentru omor. Oficialii din Virginia de V i-au acuzat pe cei din Kentucky de răpire. Cursul evenimentelor a fost relatat de ziarele din întreaga țară. Curtea Supremă de Justiție a SUA a dat dreptate celor din Kentucky. Procesele s-au soldat cu o condamnare la moarte, ceilalți opt fiind condamnați la închisoare. Scandalul s-a stins abia în anii 1920.

Hathor *sau* Athyr

Zeiță a cerului, protectoare a femeilor, a fecundității și a iubirii în religia egipteană antică. Era reprezentată sub formă de animal, în special de vacă, și era asociată cu maternitatea. La Heliopolis, era venerată alături de Ra, fiind socotită soția sau fiica acestuia. În Egiptul de Sus, cultul ei era legat de cel al lui Horus, iar în necropola de la Teba era considerată zeița morților.

Hatshepsut

Regină a Egiptului antic (cca 1472–1458 î.Hr.). Fiică a lui Tutmes I și soție a lui Tutmes II. La început a domnit ca regentă a fiului ei vitreg, Tutmes III, dar curând a poruncit să fie încoronată faraon. S-a bucurat de o putere fără precedent, preluând toate titlurile și însemnele unui faraon, chiar și o barbă falsă. A investit profiturile obținute de pe urma dezvoltării comerțului și din tributuri în construcții impresionante, dintre care se remarcă minunatul templu de la Dayr el-Bahri. Tutmes III, care devenise comandantul armatei, a succedat-o la tron. Nu se știe cu siguranță dacă a murit din cauze naturale sau a fost detronată și ucisă.

Hatshepsut, sculptură din gresie, cca 1485 d.Hr.; Muteul de Artă Metropolitan, New York

DIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, FONDUL ROGERS ȘI CONTRIBUȚIA EDWARD S. HARKNESS, 1929

Hatta, Mohammad

(12.08.1902, Bukittinggi, Indiile de Est Olandeze - 14.03.1980, Jakarta, Indonezia)

Lider al mișcării pentru independența Indoneziei și prim-ministru (1948–1950). În timp ce se afla la studii în Olanda (1922–1932), a devenit președintele unei grupări de tineri naționaliști indonezieni din străinătate. Pentru activitățile sale a fost închis într-un lagăr de concentrare, în V Noii Guinee, apoi exilat pe insula Bandanaira. În Al Doilea Război Mondial a colaborat cu japonezii. A devenit prim-ministru în 1948 și în acel an a primit sprijinul unor țări din Occident pentru a reprima o revoltă comunistă. Hatta a contribuit la obținerea independenței complete a Indoneziei în 1949. A fost desemnat vicepreședinte în 1950, în timpul lui Sukarno, dar a demisionat în 1956. După prăbușirea regimului Sukarno, a fost consilierul lui Suharto.

Hatteras, Capul ~

Banc de nisip lung, îngust, care formează un promontoriu pe insula Hatteras din Carolina de Nord. Se întinde pe 113 km de-a lungul insulelor Outer Banks, care separă Oceanul Atlantic de brațul Pamlico. O mare parte este inclusă în componența Rezervației Naționale Marine a Capului Hatteras, fondată în 1937. Aici se află cel mai înalt far din SUA (63 m). Farul a fost mutat, în 2000, la 488 m de țărm, din cauza eroziunii care afecta construcția.

Hațieganu, Emil

(09.12.1878, Tritenii de Jos, Cluj, România - 13.05.1959)

Jurist și om politic român, profesor universitar la Cluj, membru marcant al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918) și, ulterior, fruntaș al Partidului Național Țărănesc, ministru în mai multe rânduri. Închis de maghiari între 1944 și 1945, ca militant pentru drepturile românilor în zona ocupată de Ungaria, a fost apoi deținut politic în închisorile comuniste (1948–1951). A fost membru onorific al Academiei Române, înainte de arestarea sa în perioada comunistă.

Emil Hațieganu

Hațieganu, Iuliu

(14.04.1885, Dârja, Cluj, România - 04.09.1959, Cluj)

Medic român. Frate al lui Emil Hațieganu. Profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române, este creator al școlii de medicină internă de la Cluj. Scrieri: *Sifilisul visceral medical, Clinică și patologie medicală, Tratat elementar de semiologie și patologie medicală*. A primit titlul de medic emerit.

hauhau

Membru al Pai Marire, un cult militar-religios al populației maori din Noua Zeelandă. Cultul a fost fondat în 1864 de către Te Ua Haumene, care a susținut că i s-a arătat arhanghelul Gabriel și că și-a sacrificat copilul pentru a răscumpăra rătăcirea poporului maori. Mișcarea îmbină elemente din credințele iudaice, creștine și maori, susținând că maori este noul popor ales, care trebuie să-i alunge pe europeni și să pună din nou stăpânire pe pământurile strămoșești. Strădaniile au fost zadarnice, deși luptele au durat până în 1872. Unele credințe din acest cult mai persistă în rândul populației maori.

Hauptmann, Gerhart (Johann Robert)

(15.11.1862, Bad Salzbrunn, Silezia, Prusia - 06.06.1946, Agnetendorf, Germania)

Dramaturg și poet german. A studiat sculptura, dar după vârsta de 20 de ani s-a orientat spre literatură. Prima sa piesă de teatru, o dramă puternică, realistă, cu tematică socială, *În zori* (Ver Sonnenaufgang, 1889), l-a făcut celebru și a marcat sfârșitul

Gerhart Hauptmann, gravură de Hermann Struck, 1904; Muzeul Național Schiller, Marbach, Germania

MUZEUL NAȚIONAL SCHILLER, MARBACH, GERMANIA

dramei germane convenționale. Piesele sale naturaliste, bazate pe realitatea socială și dramele proletare, printre care *Țesătorii* (Die Weber, 1892), *Haina de castor* (Der Biberpelz, 1893) și *Drayman Henschel* (1898), l-au făcut să fie considerat cel mai important dramaturg german al epocii. În 1912 a primit Premiul Nobel. În romanele, nuvelele, poemele epice și piesele de teatru de mai târziu, a renunțat la naturalism în favoarea religiozității mistice și a simbolismului mitic.

Hauptmann, Moritz

(13.10.1792, Dresda, Saxonia - 03.01.1868, Leipzig)

Muzicolog german. A studiat compoziția și vioara cu Louis Spohr și a cântat în câteva orchestre. Începând cu 1842 a fost dascăl al școlii de muzică de la fosta biserică a lui Johann Sebastian Bach, din Leipzig. A fost cofondator în 1850 al Bach Gesellschaft (Societatea Bach), care își propunea să editeze operele complete ale lui Bach. A fost președintele acesteia până la moartea sa și a editat primele trei volume. Ca teoretician, a subliniat importanța dualismului armonic dintre tonalitatea majoră și cea minoră (bazându-se pe filozofia lui Georg Wilhelm Friedrich Hegel).

hausa

Populație din NV Nigeriei și S Nigerului, vorbitoare de limbă hausa. Hausa, care numără 32 de milioane de persoane, reprezintă cel mai mare grup etnic din zonă. La mijlocul sec. XIV s-a format o confederație de state hausa, sub influența islamului propagat de Imperiul Mali. Organizarea tradițională a societății hausa este de tip feudal. Conducătorul unui emirat are în subordine oficiali cu titluri nobiliare, care au în stăpânire, sub formă de feude, un număr de sate din care colectează taxe. Economia se sprijină în special pe agricultură, deși meșteșugurile și comerțul au și ele un rol important. Societatea hausa se bazează pe un sistem puternic ierarhizat, în care raporturile dintre categoriile sociale și cele dintre deținătorii funcțiilor se exprimă prin intermediul unui complex sistem de norme. *Vezi și* fulani.

hausa, limba ~

Limbă afro-asiatică vorbită în Africa de V (*vezi* limbi afroasiatice) de cca 31 de milioane de oameni din N Nigeriei și din S Nigerului. Negustorii hausa au contribuit la răspândirea ei ca lingua franca și pe un teritoriu larg din sahelul african și regiunile de savană. Ca majoritatea limbilor ciadiene, limba hausa este tonală (*vezi* ton), are un sistem de consoane glotalizate (transcrise în alfabetul latin prin accente pe *b*, *d* și *k*), distinge două genuri gramaticale, iar topica este cea obișnuită, subiect-verb-obiect. În prezent, folosește alfabetul latin, introdus la începutul sec. XX. Scrierea cu alfabet arab, atestată cu un secol în urmă, este încă utilizată în școlile unde se predă Coranul, ca și în alte contexte.

hausen

Vezi beluga

Haushofer, Karl (Ernst)

(27.08.1869, München, Bavaria - 13.03.1946, Pähl, Germania de Vest)

Ofițer german, susținător important al geopoliticii. Ca ofițer de armată în Japonia (1908–1910), a studiat politica de expansiune în Asia, iar apoi a scris câteva cărți despre rolul Japoniei în politica sec. XX. După ce s-a retras din armată (1919), a fondat *Journal for Geopolitics* (1924) și a predat la Universitatea din München (1921–1939). A fost o personalitate marcantă în domeniul militar, iar în Al Doilea Război Mondial a justificat încercarea Germaniei și Japoniei de a controla lumea. Anchetat drept criminal de război, s-a sinucis împreună cu soția sa.

Haussmann, Georges-Eugène
ulterior **Baron Haussmann**

(27.03.1809, Paris, Franța - 11.01.1891, Paris)

Administrator și urbanist francez. În 1831 a început să lucreze ca funcționar în administrație, apoi a devenit prefect al departamentului Senei (1853–1870). A elaborat un program vast de reconstrucție a Parisului, care includea o nouă sursă de alimentare cu apă și un sistem de canalizare, prevedea bulevarde largi în locul aglomerației de străzi mici, schimbări de decor în peisajul din Bois de Boulogne, construcția Operei din Paris și a Pieței Halelor. Multe dintre ideile sale au fost aplicate în designul altor orașe, din toată lumea.

Haüy, René-Just

(28.02.1743, Saint-Just-en-Chaussée, Franța - 01.06.1822, Paris)

Mineralog francez, unul dintre fondatorii cristalografiei ca știință. A studiat teologia

și a fost profesor la Colegiul Navarra timp de 21 de ani. A devenit profesor de mineralogie la Muzeul de Istorie Naturală (1802) și la Sorbona (1809). Cu ajutorul experimentelor, a dedus teoria despre structura cristalelor, pe care apoi a aplicat-o în clasificarea mineralelor. Este cunoscut și pentru studiile în domeniul piezoelectricității cristalelor.

Havana *în spaniolă* La Habana

Oraș, 2 181 500 loc. (2001), capitala Republicii Cuba. Orașul, care este și capitala provinciei cu același nume, se află pe coasta de N a insulei. Este cel mai mare oraș din regiunea Mării Caraibelor, principalul port al Cubei și unul dintre cele mai importante porturi din emisfera vestică. A fost fondat de spanioli în 1515, iar în 1519 a fost mutat pe locul său actual. În 1592 a devenit capitala Cubei, fiind principala bază navală din America a Spaniei. În portul orașului a fost distrus vasul american de război *Maine*, în 1898, eveniment care a determinat declanșarea Războiul hispano-american. Înainte de 1959, când Fidel Castro a venit la putere, Havana era un centru de atracție pentru turiștii americani, datorită cazinourilor și vieții de noapte plină de strălucire. Este centrul comercial și industrial al Cubei. Aici se găsesc multe clădiri care reflectă stilul colonial spaniol, printre care catedrala (1704) în care s-a aflat odinioară mormântul lui Cristofor Columb, Palatul Guvernatorului, castelul Morro. Centrul Havanei face parte din Patrimoniul Mondial UNESCO.

Havel

Râu din NE Germaniei, afluent al Elbei. Izvorăște din podișul Mecklenburg și curge spre S la Spandau (în Berlin), unde se unește cu râul Spree. Cotește spre Potsdam și Brandenburg, apoi se îndreaptă spre NV, unde se varsă în fluviul Elba, după un parcurs de 343 km. O mare parte din cursul său formează un segment al sistemului de canale care face legătura între Elba și râul Oder.

Havel, Václav

(n. 05.10.1936, Praga, Cehia)

Dramaturg și om politic ceh, primul președinte al Republicii Cehe (din 1993). Din 1959 a lucrat într-un un teatru din Praga, iar în 1968 devine dramaturg disident. Piesele sale, printre care *Memorandumul* (Vyrozuměni, 1965), surprind rutina birocrației și compromisurile morale făcute de cei care trăiesc într-un regim totalitar. Piesele au fost interzise de autoritățile comuniste, iar Havel a fost arestat și închis de mai multe ori în anii 1970-1980. În timpul regimului comunist, a devenit liderul Forumului Civic, o coaliție care cerea reforme democratice. Partidul Comunist a capitulat (în pașnica Revoluție de Catifea) și a format o coaliție guvernamentală cu Forumul Civic, iar (în 1989) Havel a fost ales președinte. În 1993 a devenit președinte al noii Republici Cehe.

Havelok Danezul

Poveste de dragoste în versuri scrisă într-o formă arhaică a limbii engleze (cca 1300); numără aproape 3 000 de versuri. Este prima operă literară creată după cucerirea normandă și prezintă aspecte ale vieții de zi cu zi. Este compusă într-un dialect din Lincolnshire; conține referiri la numeroase obiceiuri locale și narează povestea prințesei engleze Goldeboru și a orfanului prinț danez Havelok, care înfrânge un uzurpator și devine rege al Danemarcei și al unei părți din Anglia.

Haverford, Colegiul ~

Colegiu privat de științe socioumane din Haverford, Pennsylvania, lângă Philadelphia, SUA. Fondat de quakeri, în 1833, și destinat inițial exclusiv băieților, a devenit accesibil și fetelor în 1980. Este una dintre școlile de mare prestigiu din SUA. Are proiecte de cooperare cu colegiile Bryn Mawr și Swarthmore și cu Universitatea Pennsylvania. Are cca 1 200 de studenți.

Havre, Le

Vezi Le Havre

Hawaii *anterior* Insulele Sandwich

Stat al SUA, alcătuit dintr-un grup de insule situate în centrul Oceanului Pacific. Suprafața: 16 729 kmp, 1 211 537 loc. (2000). Centrul administrativ: Honolulu. Situate la 3 857 km V de San Francisco, principalele insule sunt, de la V la E, Niihau, Kauai, Oahu, Molokai, Lanai, Kahoolawe, Maui și Hawaii, la care se mai adaugă peste 120 de insule mai mici. Printre vulcanii activi din statul Hawaii se numără Mauna Loa și Kilauea. Populația de origine hawaiiană constituie cca o optime din întreaga populație a statului, urmată de japonezi, care reprezintă o pătrime din total. Cei mai mulți locuiesc în insula Oahu. Primii hawaiieni erau de origine polineziană și au venit aici din insulele Marchize, către anul 400 d.Hr. Căpitanul James Cook a vizitat insulele în 1778 și le-a numit insulele Sandwich.

În 1796, Kamehameha I a unit grupul de insule sub domnia sa. Vânătorii americani de balene au început să facă popas aici, iar din 1820 au fost urmați de misionari. Influențele occidentale au adus schimbări mari pe insule. În 1851, Kamehameha III a acceptat protecția SUA. Interesele americane legate de industria zahărului au determinat punerea la cale a unei lovituri de stat care a însemnat sfârșitul monarhiei și proclamarea Republicii Hawaii (1893). În 1898, noua republică și SUA au căzut de acord asupra anexării, iar în 1900 Hawaii a devenit teritoriu american. Bombardarea portului Pearl Harbor de către japonezi, în 1941, a avut drept consecință intrarea SUA în Al Doilea Război Mondial, iar Hawaii a devenit o bază navală importantă. Din 1959, Hawaii a devenit al 50-lea stat al SUA. Economia sa se bazează pe turism. De asemenea, este centru astronomic mondial, telescoapele fiind montate pe Mauna Kea.

Hawaii

Insulă vulcanică din statul Hawaii, SUA. Este situată la S de Maui și constituie districtul Hawaii, cel mai mare oraș fiind Hilo, 40 759 loc. (2000). Numită și Marea Insulă, are cea mai mare suprafață, 10 433 kmp, și se află la extremitatea de SE a grupului de insule cu același nume. Din punct de vedere geologic, s-a format târziu, fiind alcătuită din cinci vulcani uniți prin creste de lavă. Kilauea, cel mai activ vulcan din lume, se află în Parcul Vulcanic Național Hawaii. Pe insulă mai există și alți vulcani, printre care Mauna Kea. Baza economiei o constituie producția de zahăr, turismul, creșterea vitelor, cultivarea orhideelor și a cafelei.

Hawaii, Parcul Vulcanic Național ~

Rezervație naturală, situată pe coasta de SE a insulei Hawaii. Fondat în 1916, ocupă o suprafață de 927 kmp și cuprinde vulcanii activi Mauna Loa și Kilauea, care se află la o distanță de 40 km unul de altul. Alte zone importante sunt deșertul Kau, o zonă de formațiuni din lavă în apropiere de Kilauea, și o pădure de ferigi arborescente, unde anual se înregistrează o cantitate de precipitații de cca 2 500 mm.

Hawaii, Universitatea ~

Complex universitar format dintr-un campus principal situat în Honolulu (Manoa) și alte câteva campusuri, dintre care unele sunt colegii cu durata de doi ani. Campusul principal, fondat în 1907, oferă diferite cursuri universitare și postuniversitare, inclusiv facultăți de drept și medicină. Printre principalele instituții universitare se află un centru de cercetare a vulcanilor, un centru de cercetare marină și unul biomedical. Numărul total de studenți atinge 20 000.

hawaiieni

Populație aborigenă din Hawaii, descendenți ai polinezienilor care au migrat spre Hawaii în două etape: primii au venit din insulele Marchize, probabil în 400 d.Hr., ceilalți au venit din Tahiti, în sec. IX sau X. Hawaiienii nu foloseau metale, ceramică sau animale de povară, ci își făceau unelte din piatră, lemn, scoici, colți și oase. Aveau o cultură orală foarte bine dezvoltată și utilizau instrumente muzicale de percuție, cu coarde și de suflat. Principala zonă de pământ ocupată, numită *ahupuaa*, se întindea de la țărm până spre vârful muntelui, astfel încât locuitorii aveau condiții necesare pentru agricultură și obținerea produselor necesare traiului. Hawaiienii venerau patru zei importanți și multe alte zeități mai mici. Legile lor, care includeau și restricții complicate, exercitau o puternică presiune asupra populației, mai ales asupra femeilor. După sosirea misionarilor creștini, în 1820, au fost desființate câteva dintre cele mai aspre legi și restricții. Aborigenii au fost decimați de bolile europene. Dacă în 1778 numărul lor era de 300 000, în prezent au rămas mai puțin de 10 000 de băștinași hawaiieni.

Hawkesbury

Râu din New South Wales, Australia. Izvorăște din Munții Marii Cumpene de Ape și parcurge o distanță de 472 km spre NE până la N de Sidney, spre Marea Tasman. Cursul superior se mai numește și Wollondilly, după confluența cu râul Nattai poartă numele de Warragamba, iar după ce se unește cu Grosse i se spune și Hawkesbury. Pe ultima parte, lungă de 160 km, cursul râului devine sărat din cauza fluxului.

Hawking, radiația ~

Radiație care, din punct de vedere teoretic, este emisă de orizontul gravitațional al unei găuri negre. În 1974, Stephen W. Hawking a explicat că perechile de particule subatomice, fotonii, neutrino și câteva particule masive din apropierea orizontului gravitațional rezultă din faptul că o particulă evadează din apropierea unei găuri negre, în vreme ce cealaltă particulă, de energie negativă, este înghițită de gaura

neagră. Fluxul particulelor negative într-o gaură neagră micșorează masa acesteia până când gaura neagră dispare într-o explozie de radiație.

Hawking, Stephen W(illiam)

(n. 8.01.1942, Oxford, Anglia)

Fizician englez. Și-a făcut studiile la Universitatea Oxford, dar și-a luat doctoratul la Cambridge. A studiat în special domeniul relativității generalizate și fizica găurilor negre. În 1971 a explicat că numeroasele corpuri formate după Big Bang aveau masa de un miliard de tone fiecare, dar dimensiunea unui proton. Aceste găuri negre minuscule sunt unice, întrucât se supun legilor relativității, din pricina masei și forței de atracție uriașe pe care le au, cât și legilor mecanicii cuantice, din cauza dimensiunilor microscopice. În 1974, el a explicat că găurile negre se „evaporă", fenomen cunoscut azi ca radiația Hawking. Cercetările sale au dat un nou imbold teoriilor asupra caracteristicilor găurilor negre și au arătat conexiunile acestor trăsături cu legile termodinamicii clasice și cu cele ale mecanicii cuantice. În ciuda unei paralizii aproape totale, provocate de o scleroză laterală amiotrofică, a realizat cercetări care i-au adus numeroase distincții. Printre cărțile sale se numără și *Scurtă istorie a timpului* (A Brief History of Time, 1988) care s-a bucurat de foarte mare succes.

Hawkins, Coleman (Randolph)

(21.11.1904, St. Joseph, Montana, SUA - 19.05.1969, New York, New York)

Muzician american de jazz, considerat primul solist important de saxofon-tenor din istoria jazzului. A câștigat notorietate ca membru al orchestrei lui Fletcher Henderson (1924–1934), alături de care a venit în contact cu stilul lui Louis Armstrong dezvoltând o interpretare *legato*, cu tonalitate viguroasă, devenită ulterior un model pentru interpreții la saxofon-tenor. A cântat în Europa (1934–1939), iar la revenirea în America a înregistrat *Body and Soul*, devenită un succes de public și considerată una dintre capodoperele jazzului de improvizație. Hawkins a fost receptiv la inovațiile armonice ale cântăreților mai tineri, care i-au recunoscut influența.

Coleman Hawkins, cca 1943

RETIPĂRIT CU PERMISIUNEA REVISTEI DOWN BEAT

Hawkins, Erick

(23.04.1909, Trinidad, Columbia, SUA - 23.11.1994, New York, New York)

Dansator american. A colaborat cu George Balanchine (1935–1937). În 1938 se alătura trupei Marthei Graham, ajungând solist, și a fost chiar căsătorit cu Martha Graham pentru câțiva ani. A stat în trupa ei până în 1951, când și-a făcut propria companie de dans, dedicându-se el însuși unei abordări bazate pe conștientizare kinestezică.

Hawkins, Sir John

(1532, Plymouth, Devon, Anglia - 12.11.1595, în largul portului Puerto Rico)

Administrator și comandant al flotei engleze. Rudă cu Sir Francis Drake, a făcut comerț în Africa și a devenit primul negustor englez de sclavi. După un transport reușit de sclavi în 1562–1563, un grup de persoane, printre care și regina Elisabeta I, a finanțat o a doua expediție. La al treilea voiaj (1567–1569), făcut împreună cu Drake, convoiul a fost atacat de flota spaniolă, fapt ce a dus la declanșarea războiului din 1585. Ca trezorier (1577) și administrator (1589) al flotei, a reparat corăbiile vechi și a contribuit la proiectarea și construcția unora noi, mai rapide, care au înfruntat Armada spaniolă în 1588. Ulterior, a pus la cale o blocadă navală pentru a captura galioanele spaniole. Unul dintre cei mai de seamă navigatori din Anglia sec. XVI, a fost și principalul făuritor al flotei elisabetane.

Hawks, Howard (Winchester)

(30.05.1896, Goshen, Indiana, SUA - 26.12.1977, Palm Springs, California)

Regizor, scenarist și producător american de film. A luptat în Primul Război Mondial ca pilot, apoi a devenit scenarist la Hollywood (din 1922) și a regizat câteva filme, înainte de a realiza primul său film important, *O fată în fiecare port* (A Girl în Every Port, 1928). Povestitor și regizor de excepție, a creat un sentiment de intimitate în cinema, filmând cu camera plasată la înălțimea ochiului. A regizat peste 40 de filme (pentru multe dintre acestea a fost și producător și scenarist), de diverse genuri – acțiune: *Escadrila morții* (The Dawn Patrol, 1930), polițist: *Scarface* (1932), comedie: *Leopardul Suzanei* (Bringing Up Baby, 1938), de război: *Sergentul York* (Sergeant York, 1941), musical: *Bărbații preferă blondele* (Gentlemen Prefer Blondes, 1953), thriller: *Somnul de veci* (The Big Sleep, 1946), science fiction: *The Thing* (1951) și western: *Râul Roșu* (Red River, 1948), *Rio Bravo* (1959).

Hawthorne, Nathaniel

(04.07.1804, Salem, Massachusetts, SUA - 19.05.1864, Plymouth, New Hampshire)

Romancier și nuvelist american. Descendent al unei familii puritane, de un adânc simț al moralității. După ce a scris câteva lucrări nu tocmai valoroase, a compus cele mai bune povestiri ale sale: *Ruda mea, maiorul Molineaux* (My Kinsman, Major Molineux, 1823), *Înmormântarea lui Roger Malvin* (Roger Malvin's Burial, 1832) și *Tânărul Goodman Brown* (Young Goodman Brown, 1835). Volumele sale de povestiri includ *Povestiri repovestite* (Twice-Told Tales, 1837), *Moise din vechea casă parohială* (Mosses from an Old Manse, 1846) și *Imagini de zăpadă* (The Snow Image, 1851). A devenit foarte cunoscut prin romanele *Litera stacojie* (The Scarlet Letter, 1850), povestea unui adulter, a cărui acțiune se desfășoară în New England, în perioada colonială, considerat unul dintre cele mai bune romane americane, și *Casa cu șapte frontoane* (The House of the Seven Gables, 1851), povestea unei familii care trăiește sub povara unui blestem vechi de câteva generații. Printre scrierile din ultima perioadă a vieții se numără *Povestea de la Blithedale* (The Blithedale Romance, 1852) și *Faunul de marmură* (The Marble Faun, 1860). Prozator cu un stil rafinat, maestru al alegoriei și al simbolismului, este considerat unul dintre cei mai valoroși scriitori americani.

Nathaniel Hawthorne, fotografie de Mathew Brady

COLECȚIA GRANGER, NEW YORK

Hay, John (Milton)

(08.10.1838, Salem, Indiana, SUA - 01.07.1905, Newbury, New Hampshire)

Scriitor și diplomat american. A studiat dreptul la Springfield, Illinois, unde l-a cunoscut pe Abraham Lincoln. A fost secretarul personal al președintelui Lincoln (1861–1865) și a ocupat câteva funcții diplomatice în Europa (1865–1870). După ce a lucrat ca editorialist la *New York Tribune* (1870–1875), a devenit secretar asistent al ministrului de externe (1879–1881). Este coautor al biografiei în zece volume a lui Lincoln (1890). A fost numit ambasador în Marea Britanie (1897–1898) de către președintele William McKinley. În calitate de ministru de externe (1898–1905), a participat la negocierile care au condus la încheierea Războiului hispano-american, a susținut hotărârea de a păstra Filipinele în sfera de influență a SUA, a promovat politica ușilor deschise și a luat parte la negocierile prin care SUA a obținut dreptul exclusiv de a construi canalul Panama.

Haya de la Torre, Victor Raúl

(22.02.1895, Trujillo, Perú - 02.08.1979, Lima)

Politolog și activist peruan. Descendent al unei familii bogate, în 1914 a fondat APRA, un partid reformist de centru-stânga. A candidat la președinție în repetate rânduri, dar s-a lovit de opoziția armatei și a altor forțe conservatoare. O mare parte din viață a fost închis, condamnat la exil sau obligat să se ascundă, dar a influențat politica peruană prin scrierile și activitățile sale din ilegalitate. *Vezi și* indigenism.

Hayashi Razan

(aug. 1583, Kyoto, Japonia - 04.02.1657, Edo)

Învățat japonez neoconfucianist. Inițial a studiat budismul, dar a devenit un adept credincios al neoconfucianismului, iar din 1607 a predicat în shogunatul Tokugawa. A făcut din învățăturile neoconfucianiste ale lui Zhu Xi dogma shogunatului, punând accent pe loialitate și ordine ierarhică în societate. Hayashi a reinterpretat shintoismul din perspectiva filozofiei lui Zhu Xi și a pus bazele shintoismului confucianist, dezvoltat câteva secole mai târziu. În 1630, al treilea shogun Tokugawa i-a dăruit o proprietate în Edo, unde Hayashi a înființat o academie.

Haydn, (Franz) Joseph

(31.03.1732, Rohrau, Austria - 31.06.1809, Viena)

Compozitor austriac, una dintre cele mai importante personalități pentru dezvoltarea stilului clasic în muzică în sec. XVIII. A contribuit la stabilirea formelor și stilurilor pentru cvartetul de coarde și pentru simfonie.

Tinerețea

Haydn era al doilea fiu al unor oameni simpli. Tatăl lui era căruțaș, iar mama lucra, înainte de căsătorie, ca bucătăreasă pentru mai-marii satului. Haydn a dat dovadă încă din copilărie de un talent muzical neobișnuit, iar un verișor care era director de școală și dirijor de cor în orașul din apropiere, Hainburg, s-a oferit să îl ia la el și să îl instruiască. Haydn, care nu împlinise încă șase ani, a plecat și nu s-a mai întors în casa părintească decât pentru vizite rare și scurte.

Tânărul Haydn a cântat în corul bisericii, a învățat să cânte la diverse instrumente și a deprins o bună cunoaștere a muzicii. Dar viața lui s-a schimbat decisiv când a împlinit opt ani. Dirijorul catedralei Sf. Ștefan din Viena observase copilul după o vizită la Hainburg și l-a chemat să devină corist în cea mai importantă biserică a capitalei austriece. Părinții lui Haydn au acceptat oferta și, astfel, în 1740, Haydn a plecat la Viena. A rămas la școala de coriști nouă ani, dobândind foarte multe cunoștințe practice de muzică prin intermediul interpretărilor constante, dar, spre dezamăgirea sa, a primit prea puțină instruire în teoria muzicii. A trebuit să muncească din greu pentru a-și îndeplini obligațiile de corist și, când vocea i s-a schimbat, a fost scos atât din corul catedralei, cât și din școala de coriști.

Rămas fără bani, Haydn s-a trezit la 17 ani pe cont propriu. A găsit refugiu un timp în mansarda unui prieten muzician și și-a câștigat cu greu existența, prin slujbe muzicale neobișnuite. Între timp, a început să învețe singur, cu mare greutate, studiind lucrări muzicale – îndeosebi cele ale lui Carl Philipp Emanuel Bach – și principalele manuale de teorie muzicală. O ocazie fericită l-a adus în atenția compozitorului italian și profesorului de canto Nicola Porpora, care l-a acceptat ca acompaniator pentru lecții de canto și i-a corectat compozițiile.

Cu perseverență și energie, Haydn a făcut progrese. A fost prezentat în final nobilului austriac iubitor de muzică Karl Joseph von Fürnberg, în a cărui casă a interpretat muzică de cameră. Pentru instrumentiștii de acolo a scris primele sale cvartete de coarde.

La recomandarea lui Fürnberg, în 1758, Haydn a fost angajat ca dirijor și compozitor de cameră pentru contele de Boemia, Ferdinand Maximilian von Morzin. Haydn a fost însărcinat să dirijeze o orchestră de cca 16 muzicieni și pentru acest ansamblu a scris prima lui simfonie, precum și numeroase divertismente pentru instrumente de suflat sau pentru instrumente de suflat și coarde. Aceste compoziții muzicale timpurii aveau încă un caracter convențional; totuși, o anumită prospețime de invenție melodică și strălucire le-a marcat drept opera unui viitor maestru.

Patronajul lui Esterházy

Haydn a rămas doar pentru scurt timp la von Morzin, deoarece greutățile financiare l-au obligat pe patronul său să concedieze orchestra. Foarte curând, Haydn a fost invitat să intre în serviciul prințului Pál Antal Esterházy. Familia Esterházy era una dintre cele mai bogate și mai influente din Imperiul Austriac și erau foarte cunoscuți ca patroni ai muzicii. Prințul Pál Antal avea o orchestră angajată să cânte regulat în castelul său de la Eisenstadt, un orășel de la 48 km de Viena. Pentru că bătrânul dirijor muzical se îmbolnăvise, prințul l-a însărcinat în 1761 pe Haydn, relativ necunoscut, să fie dirijor asistent. În timp ce dirijorul conducea muzica bisericească, Haydn conducea orchestra și îi instruia pe cântăreți în aproape toate repetițiile zilnice; a compus cea mai mare parte a muzicii cerute și a fost șeful muzicienilor angajați. Haydn și-a îndeplinit sarcinile extrem de bine și a dat dovadă de tact, blândețe și abilitate în modul în care trata oamenii. Din primele simfonii scrise pentru familia Esterházy, Haydn și-a dezvăluit pe larg umorul și inteligența caracteristice, precum și prospețimea ideilor muzicale, chiar dacă maturitatea avea să vină mult mai târziu. Postul obținut pentru familia Esterházy s-a dovedit decisiv pentru cariera sa și a rămas în serviciul lor până la moarte.

În 1766, Haydn a devenit dirijor la curtea lui Esterházy. Acesta a crescut calitatea și a mărit dimensiunea ansamblurilor muzicale ale prințului, angajând numeroși instrumentiști și cântăreți. Planurile sale ambițioase au fost susținute de prințul Miklós, care, la moartea fratelui său, în 1762, a devenit capul familiei Esterházy. El a apreciat contribuțiile muzicale ale lui Haydn și a creat o atmosferă favorabilă pentru dezvoltarea și maturizarea artei lui. Pe lângă faptul că a compus opere pentru curte, Haydn a compus simfonii, cvartete de coarde și alte tipuri de muzică de cameră. Prințul era un bariton pasionat, iar Haydn a furnizat pentru patronul său peste 150 de compoziții la instrumentul său, asemănător cu violoncelul, astăzi ieșit din uz.

Haydn a fost în serviciile prințului Miklós aproape 30 de ani. A vizitat frecvent Viena în suita prințului și în aceste vizite s-a dezvoltat o prietenie apropiată între el și Wolfgang Amadeus Mozart. Cei doi compozitori s-au inspirat reciproc. Mozart a declarat că a învățat de la Haydn cum să scrie cvartete și i-a dedicat un set superb de șase astfel de opere „dragului său prieten". De asemenea, muzica lui Haydn ilustrează impactul pe care l-a avut tânărul său prieten. Compozitorul matur nu era sub nici o formă fixat într-o manieră stabilă; era flexibil și receptiv la idei noi.

În anii 1760, faima lui Haydn a început să se răspândească în întreaga Europă. Mănăstirile austriece și cehești s-au străduit din plin pentru a-i răspândi muzica bisericească, precum și simfoniile, divertismentele, sonatele și concertele. Nobilii din sudul Germaniei, din Italia și din Imperiul Austriac au colecționat susținut muzica sa, iar bibliotecile lor au ajuns în final surse importante pentru copierea operei sale.

Perioada din 1768 până prin 1774 marchează maturitatea de compozitor a lui Haydn. Muzica scrisă atunci, de la *Stabat Mater* (1767) până la lucrarea de dimensiuni mai mari *Missa Sancti Nicolai* (1772), ar fi suficientă pentru a-l plasa în rândul principalilor compozitori ai epocii. Numeroasele opere pe care le-a scris în acești ani au contribuit la creșterea reputației sale și a curții lui Esterházy. Alte lucrări importante din această perioadă sunt cvartetele de coarde Opus 20, sonata pentru pian în do minor și simfoniile în gamele minore, mai ales așa-numita *Simfonie a plângerii* (Trauersymphonie) în mi minor, nr. 44 (denumită astfel deoarece mișcarea sa lentă, care era o preferință particulară a compozitorului, a fost interpretată la o slujbă de doliu pentru Haydn) și simfonia *Adio*, nr. 45. Din motive care nu au nici un fundament istoric, aceasta a ajuns să fie cunoscută ca perioada Sturm-und-Drang („Furtună și avânt") a lui Haydn, după o mișcare literară ulterioară; totuși, nepotrivit din punct de vedere istoric, termenul nu descrie caracterul multora dintre operele sale și, de fapt, a ajuns să reflecte stilul lor adesea pompos.

Următorul deceniu și jumătate a contribuit și mai mult la creșterea faimei lui Haydn. Compozițiile sale de operă au continuat susținut până în 1785, în pofida distrugerii sediului operei Esterházy în urma incendiului din 1779. Publicul lui s-a extins însă mult dincolo de curtea angajatorului său. În 1775 a compus primul său oratoriu de proporții, *Il ritorno di Tobia*, pentru Societatea Muzicienilor din Viena; din motive necunoscute, relațiile dintre Haydn și muzicienii din Viena s-au răcit considerabil câțiva ani mai târziu. La începutul anilor 1780 însă, situația s-a îmbunătățit mult și firma vieneză Artaria a publicat cele 33 de cvartete Opus. Aceste lucrări importante au stabilit rapid un nou standard pentru gen, îndepărtând o mare parte din concurența de pe această piață tot mai lucrativă. (Mozart era o excepție remarcabilă, însă până și lui i-au trebuit câțiva ani ca să termine propriul set de șase cvartete.) În 1784, Haydn a revizuit *Tobia* pentru altă reprezentație vieneză, adăugând părți pentru cor și renunțând la câteva dintre structurile sale *da capo* extinse, un semn clar că era foarte conștient de sensibilitățile schimbătoare. La jumătatea deceniului a venit, de asemenea, o comandă de la Paris pentru compunerea unui set de simfonii. Astfel au fost compuse simfoniile *Paris*, o marcă a genului. De asemenea, cam tot în acest timp a primit însărcinarea de a compune *Ultimele șapte cuvinte ale Mântuitorului pe Cruce*. Pentru o persoană veșnic jovială ca Haydn, scrierea a șapte compoziții triste succesive era o îndeletnicire foarte grea, dar efortul a dat naștere uneia dintre cele mai admirate opere ale sale.

Succesul profesional al lui Haydn nu s-a răsfrânt însă și în viața personală. Căsătoria cu Maria Anna Keller din 1760 nu a avut ca rezultat nici o viață liniștită, nici copii. Soția lui Haydn nu înțelegea muzica și nu a manifestat nici un interes pentru opera soțului. Disprețul a mers până la forme extreme, precum folosirea manuscriselor sale pe post de hârtie de copt sau moațe. Haydn nu a rămas insensibil la farmecele altor femei și, timp de mulți ani, a avut o legătură amoroasă cu Luigia Polzelli, o tânără mezzosoprană italiană din serviciul prințului.

Perioada engleză

În 1790, prințul Miklós a murit și a fost urmat de fiul său, prințul Antal, care nu era atras de muzică și care a concediat majoritatea muzicienilor de la curte. Totuși, Haydn a fost păstrat la curte și a continuat să își primească salariul. Nu avea vreo îndatorire, permițându-i-se să facă tot ceea ce dorea. Însă, după atât de mult timp la curtea Esterházy, compozitorul era dornic să încerce alt stil de viață. În acest moment, violonistul și directorul de concerte Johann Peter Salomon a sosit din Anglia și i-a comandat lui Haydn șase noi simfonii și 20 de compoziții mai mici care să fie dirijate de Haydn însuși într-o serie de concerte orchestrale din Londra, sponsorizate de Salomon. Haydn a acceptat cu bucurie această ofertă, iar cei doi au plecat la Londra în decembrie 1790.

Haydn a sosit în Anglia de Anul Nou 1791, iar următoarele 18 luni s-au dovedit extrem de satisfăcătoare. Numeroasele impresii noi, întâlnirea cu muzicienii eminenți și admirația pe care a resimțit-o au avut un impact puternic asupra operei sale creatoare. A fost celebrat, venerat și tratat ca un zeu; Charles Burney a publicat un

poem în onoarea sa. Cele 12 simfonii pe care le-a scris în prima și a doua sa vizită la Londra reprezintă apogeul realizărilor orchestrale. Virtuozitatea instrumentației, măiestria formelor muzicale și inspirația melodică liberă – ca să nu mai vorbim de ingeniozitatea lor incontestabilă – le-au făcut foarte iubite în rândul publicului britanic. Popularitatea lor este reflectată în diversele supranume pe care le-au primit – de exemplu, *Simfonia surpriză* (nr. 94), *Militară* (nr. 100), *Ceasornicul* (nr. 101) și *Simfonia cu „lovitură de timpan"* (nr. 103).

În iunie 1792, Haydn a plecat din Londra în Germania. În drum s-a oprit la Bonn, în Germania, unde i s-a făcut cunoștință cu tânărul de 22 de ani Ludwig van Beethoven și s-a aranjat ca acest compozitor furtunos să se mute la Viena pentru a fi instruit de Haydn. Într-o scrisoare din 1793 către susținătorul lui Beethoven, membru al colegiului electoral din Köln, Haydn spunea că „Beethoven va fi considerat într-o zi unul dintre cei mai mari compozitori ai Europei, iar eu voi fi mândru să fiu numit profesorul lui".

Primirea curios de rece a lui Haydn la întoarcerea la Viena, în 1792, poate să fi contribuit la decizia sa de a face încă o călătorie în Anglia în ianuarie 1794. Principalele compoziții ale celei de-a doua vizite la Londra au fost al doilea set de simfonii de la Londra (sau *Salomon*) (nr. 99–104) și cele șase cvartete *Apponyi* (nr. 54–59). În timp ce se afla la Londra, Haydn a atins chiar și mai mari culmi de inspirație, îndeosebi în ultimele trei simfonii pe care le-a scris (nr. 102–104), între care *Simfonia nr. 102 în si bemol major* este una dintre cele mai importante lucrări de acest gen compuse vreodată. Publicul britanic nu îl mai privea ca pe o senzație, ci ca pe un vechi și iubit prieten. Regele George III l-a invitat cu toată convingerea să rămână în Anglia, dar Haydn – din motive care nu au fost deslușite niciodată – a preferat să se întoarcă în Austria natală pentru a-l servi pe prințul Miklós II, noul cap al familiei Esterházy.

Perioada Esterházy și perioada vieneză târzie

În 1791, în timp ce se afla la Londra, Haydn a fost mișcat adânc de interpretarea oratoriilor remarcabile ale lui Georg Friedrich Händel. Hotărât să compună lucrări suplimentare în acest gen, el a obținut un libret adecvat și, după ce s-a stabilit la Viena și și-a reluat îndatoririle față de prințul Esterházy, a început să lucreze la oratoriul *Creațiunea*, al cărui text fusese tradus în germană de baronul Gottfried van Swieten. Lucrarea a fost planificată și executată astfel încât să poată fi interpretată în germană sau în engleză; este considerată prima piesă muzicală publicată cu textul în două limbi. Libretul se baza pe poemul epic *Paradisul pierdut* de John Milton și pe *Cartea Facerii* din Biblie.

Joseph Haydn
COLEGIUL REGAL DE MUZICĂ, LONDRA

Compunerea oratoriului s-a dovedit o activitate cu adevărat plăcută, iar cei trei ani dedicați acesteia au fost printre cei mai fericiți din viața lui Haydn. *Creațiunea* a fost interpretată pentru prima dată în public în 1798 și a câștigat imediat o popularitate uriașă. În consecință, Haydn a fost încurajat să creeze alt oratoriu, care i-a ocupat timpul până în 1801. Un poem extins, *Anotimpurile*, de James Thomson, a fost ales pentru a sta la baza libretului (mult mai scurt), din nou tradus și adaptat – într-o manieră oarecum neobișnuită – de van Swieten, pentru a permite interpretarea în germană sau engleză. Libretul i-a permis lui Haydn să compună lucrări muzicale încântătoare despre fenomenele naturale și, în consecință, oratoriul a avut mult succes la curtea austriacă și în spectacolele publice (însă nu și la Londra). Totuși, imaginarul său muzical a fost considerat în acel moment de modă veche – situație recunoscută cu mâhnire la Haydn, care a dat vina pe indicațiile slabe date de Swieten în privința textului.

Ultima perioadă de creație a lui Haydn cuprinde șase mise compuse pentru patronul său Miklós II; acestea sunt unele dintre cele mai semnificative mise scrise în sec. XVIII. De asemenea, a continuat să compună minunate cvartete de coarde, între care se remarcă cele șase cvartete Erdödy, denumite Opus 76. În 1797, Haydn a oferit națiunii austriece cântecul tulburător *Gott erhalte Franz den Kaiser*. Acesta a fost mai bine de un secol imnul național al monarhiei austriece, așa cum este cântecul *Deutschland, Deutschland über alles* în Germania, rămas imnul național până astăzi, sub denumirea *Deutschlandlied*. Cântecul a fost atât de iubit, încât Haydn a decis să îl folosească drept temă pentru variațiunile sale într-unul dintre cele mai reușite cvartete de coarde, *Cvartetul imperial* (Opus 76, nr. 3).

Se spune că ar fi zis că „*Anotimpurile* mi-au rupt spatele"; și, într-adevăr, pe lângă ultimele sale două mise din 1801 și 1802, nu a mai scris nici o compoziție de proporții. În ultimii ani ai vieții, se pare că nu a putut să mai lucreze. În 1809, armatele lui Napoleon au asediat Viena și în mai au intrat în oraș. Haydn a refuzat să-și părăsească domiciliul și să se refugieze în oraș. Napoleon a pus o gardă de onoare în fața casei lui Haydn și compozitorul a fost foarte mișcat de vizita unui ofițer de husari francez, care i-a cântat o arie din *Creațiunea*. Pe 31 mai, Haydn a murit în pace și a fost înmormântat două zile mai târziu.

Operă, evoluție și realizări

Haydn a fost un compozitor extrem de prolific. Opera sa completă cuprinde 106 simfonii; 68 de cvartete de coarde; 32 de divertismente pentru orchestră mică; 126 de terțete pentru bariton, violă și violoncel; 29 de terțete pentru pian, vioară și violoncel; 21 de terțete pentru două viori și violoncel; 47 de sonate pentru pian; cca 20 de opere; 14 mise și 6 oratorii. Realizările lui Haydn au fost multă vreme interpretate greșit, în sensul că numeroase lucrări i-au fost atribuite incorect; abia în anii 1950, cercetările muzicologice au reușit să îndepărteze acest volum incredibil de compoziții false din opera recunoscută a lui Haydn. Lucrul la catalogul definitiv al compozițiilor sale a continuat până la sfârșitul sec. XX.

În tinerețe și la începutul carierei, Haydn a experimentat tendințele stilistice predominante ale vremii. A fost inspirat de stilul pompos și complex al perioadei baroce precedente; apoi a adoptat maniera muzicală ușoară, veselă și elegantă, la modă în acea perioadă în Austria; și a fost ulterior influențat de stilul expresiv și puternic emoțional preferat de Carl Philipp Emanuel Bach și de alți compozitori din nordul Germaniei. În final și-a găsit propria identitate muzicală distinctivă, folosindu-se simultan de câteva elemente din toate aceste trei stiluri.

În anii 1760, Haydn a început să își solidifice stilul și să-i confere profunzime. Noua sa tehnică de lucru, cu mici motive pentru a lega materialul sonatei, a transformat prima mișcare a sonatei, a cvartetului și a simfoniei într-o mică dramă muzicală. În perioada din 1768 până în 1774, muzica sa a urmat o direcție mai profundă; intelectualizarea care se manifestase tot mai hotărât în anii 1760 și-a găsit rezultatul natural la jumătatea anilor 1780, când se pare că el și-a recâștigat forța emoțională pe care o mare parte a operei sale o pierduse după explozia de vitalitate de la începutul anilor 1770. Simfoniile *Paris* (nr. 82, 83, 84, 85, 86 și 87; 1785–1786) sunt miracole de frumusețe și de perfecțiune formală, combinate cu o profunzime deosebită, observabilă îndeosebi în mișcarea lentă din *Simfonia nr. 86 în re*.

Vizitele la Londra au adus o forță nouă în muzica lui Haydn, dar, alături de o tensiune nervoasă de proporții, compozițiile sale au început să dobândească o profunzime emoțională caracteristică adesea pentru muzica unui compozitor în vârstă. Haydn a început să exploreze noi relații armonice, îndeosebi în terțetele de maturitate pentru pian. La întoarcerea la Viena, s-a concentrat aproape exclusiv asupra muzicii vocale și a cvartetelor de coarde. Ultimele șase mise pe care le-a compus sunt o ilustrare a forței simfonice și a grandorii, mergând de la luminozitatea lucrării *Missa in tempore belli* (1796) până la drama succintă a compoziției *Misa Nelson în re minor* (1798). Aici, principiile simfonice aduse la perfecțiune în simfoniile de la Londra sunt combinate impresionant cu formele contrapunctice mai vechi (vezi contrapunct). Vocile solo sunt îngemănate cu cvartetul și corul vocal, și există o juxtapunere constantă de forțe disponibile. Ultimele lucrări instrumentale ale lui Haydn au fost cele șase cvartete Erdödy (Opus 76; 1797), cele două cvartete Lobkowitz (Opus 77; 1799) și cvartetul „Neterminat" (Opus 103; 1803). În aceste lucrări, el a revoluționat arta cvartetului și nu a fost egalat decât de cvartetele de maturitate ale lui Beethoven.

Haydn a fost un adevărat reprezentant al Iluminismului. Modul optimist în care a abordat viața, felul în care a urmărit să găsească un echilibru între intelect și emoție, simțul moderației, care l-a împiedicat să aibă stări puternic discordante, toate și-au găsit o expresie superbă în muzica pe care a compus-o și au fost apreciate de contemporani. De asemenea, iubitorii de muzică au considerat irezistibile noblețea și simplitatea aparentă a stilului său, întreținută de izbucniri de umor încântătoare. Vivacitatea și naturalețea muzicii lui Haydn au cunoscut însă mai puțină faimă în sec. XIX romantic, când în muzică au fost explorate stări complexe, tenebroase și emoții ambivalente; deși multe dintre simfoniile și cvartetele sale au fost interpretate oarecum frecvent mult după 1850, spre sfârșitul secolului, toate au ieșit din repertoriul cântăreților. În sec. XX a avut loc însă o reevaluare a operei lui Haydn;

complexitatea lui tematică impresionantă, ingeniozitatea sa angajată, originalitatea modulațiilor și măiestria orchestrației au fost apreciate din nou pe măsură.

Hayek, Friedrich (August) von

(08.05.1899, Viena, Austria - 23.03.1992, Freiburg, Germania)

Economist britanic de origine austriacă. S-a stabilit la Londra în 1931 și a predat la Universitatea din Londra și la Școala de Științe Economice din Londra, devenind cetățean britanic în 1938. A mai predat la Universitatea din Chicago (1950–1962). În lucrările sale s-a opus teoriilor lui John Maynard Keynes și a criticat intervenția guvernului pe piața liberă, susținând că astfel sunt distruse valorile individuale și că asemenea măsuri se dovedesc ineficiente în combaterea unor dificultăți economice precum inflația, șomajul și recesiunea. Printre lucrările sale se numără *Drumul către servitute* (The Road to Serfdom, 1944), *Constituția libertății* (The Constitution of Liberty, 1960) și *Organizarea politică a unui popor liber* (The Political Order of a Free People, 1979). Opiniile sale i-au influențat foarte mult pe conservatori, inclusiv pe Margaret Thatcher. În 1974 a primit Premiul Nobel pentru economie, împreună cu Gunnar Myrdal.

Hayes, Bob *născut* Robert Lee Hayes

(20.12.1942, Jacksonville, Florida, SUA - 18.09.2002, Jacksonville)

Alergător și jucător de fotbal american. A fost un alergător celebru al Universității A&M Florida. În 1963 a stabilit recordul mondial (9,1 secunde) în proba de 100 m plat, record nedepășit timp de 11 ani. A câștigat două medalii la Jocurile Olimpice din 1964 (la 100 m și la ștafeta de 4×100 m); performanța sa remarcabilă la această probă - 8,6 sec. - i-a adus titlul neoficial de „cel mai rapid om". A devenit jucător al echipei de fotbal american Dallas Cowboys (1965–1976). A făcut parte din echipa care, în 1972, a câștigat Super Bowl.

Hayes (Brown), Helen

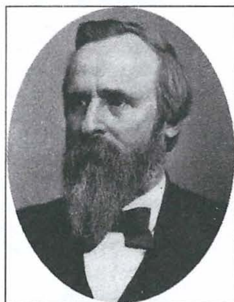
(10.10.1900, Washington DC, SUA - 17.03.1993, Nyack, New York)

Actriță americană. Și-a început cariera pe scenă la 5 ani, iar la 9 ani a debutat pe Broadway. Și-a continuat apoi cariera de succes cu roluri principale în piese de pe Broadway, precum *Cezar și Cleopatra* (Caesar and Cleopatra, 1925), *Ce știe orice femeie* (What Every Woman Knows, 1926) și *Regatul animalelor* (The Animal Kingdom, 1932) și a devenit cunoscută ca „prima doamnă a teatrului american". Deși mică de statură, avea o prezență scenică maiestuoasă, care a făcut-o memorabilă în *Regina Maria a Scoției* (Mary of Scotland, 1933–1934) și *Victoria Regina* (1935–1939). A jucat rolul principal în *Prin urechile acului* (The Skin of Our Teeth, 1955), *Menajeria de sticlă* (The Glass Menagerie, 1956), *Lungul drum al zilei către noapte* (Long Day's Journey into Night, 1971), în teatrul radiofonic și în spectacole de teatru pentru televiziune. A fost distinsă cu Premiul Oscar pentru filmele *Păcatul lui Madelon Claudet* (The Sin of Madelon Claudet, 1931) și *Aeroportul* (Airport, 1970), precum și cu trei premii Tony și cu Medalia Prezidențială a Libertății. A fost căsătorită cu Charles MacArthur.

Hayes, Rutherford B(irchard)

(04.10.1822, Delaware, Ohio, SUA - 17.01.1893, Fremont, Ohio)

Al 19-lea președinte al SUA (1877–1881). A practicat avocatura în Cincinnati, fiind avocat al apărării în cazurile unor sclavi fugari, și a devenit susținătorul noului Partid Republican. După ce a luptat în armata unionistă în timpul Războiului Civil American, a fost membru al Camerei Reprezentanților (1865–1867). În calitate de guvernator al statului Ohio (1868–1872, 1875–1876) a pledat pentru întărirea monedei prin rezerve de aur. În 1876 a fost nominalizat candidat la alegerile prezidențiale, din partea Partidului Republican. Deși rivalul său, Samuel Tilden, a adunat mai multe voturi populare, conducătorii de campanie ai lui Hayes au contestat voturile electorilor din patru state și o comisie electorală specială l-a desemnat pe Hayes câștigător al alegerilor. În baza înțelegerii secrete făcute cu sudiștii în timpul disputelor electorale (*vezi* Conferința Wormley), Hayes a retras trupele federale rămase în Sud, fapt ce a marcat încheierea Reconstrucției. A promis să nu intervină în alegerile locale, permițând astfel reîntoarcerea la putere a albilor din Partidul Democrat. A inițiat o reformă în administrația publică, susținând promovarea în funcție de merite, provocând conflictul cu Roscoe Conkling și cu puternica aripă conservatoare a Partidului Republican.

Rutherford B. Hayes, 1877

BIBLIOTECA CONGRESULUI WASHINGTON DC

În 1877, la cererea câtorva guvernatori, a trimis armata să înăbușe greva muncitorilor de la căile ferate. A refuzat să mai candideze pentru un al doilea mandat și s-a dedicat cauzelor umanitare.

Haymarket, Revolta din ~

(4 mai 1886)

Ciocnire violentă între poliție și protestatarii din Chicago, care a intensificat mișcările muncitorești pentru recunoașterea forței sindicale. Sindicaliștii au organizat o mare adunare în piața numită Haymarket, pentru a protesta împotriva intervențiilor brutale ale polițiștilor în timpul unei greve. O bombă aruncată în mulțime a omorât șapte polițiști și a rănit alte 60 de persoane. Muncitorii și polițiștii s-au împușcat unii pe alții. În urma presiunilor publice, opt anarhiști au fost arestați (*vezi* anarhie). Acuzați de conspirație la crimă, ei au fost condamnați la moarte; patru dintre ei fost executați, iar unul s-a sinucis. În 1893, ceilalți trei au fost grațiați de guvernatorul John Peter Altgeld.

Hayne, Robert Young

(10.11.1791, districtul Colleton, Carolina de Sud, SUA - 24.09.1839, Asheville, Carolina de Nord)

Om politic american. A practicat avocatura începând cu 1812. Ales senator între 1823–1832, a susținut energic cauza Sudului și ideea dreptului la autodeterminare statală. În faimoasa lui polemică cu Daniel Webster (1830) privind Constituția, a promovat doctrina nulificării. În 1832, la conferința reprezentanților statului Carolina de Sud pe tema nulificării, a propus o ordonanță prin care se prevedea că legile fiscale federale erau nule și inaplicabile pe teritoriul Carolinei de Sud. A demisionat din Senat și a devenit apoi guvernator (1832–1834) și primar al orașului Charleston (1834–1837).

Hays, Biroul ~ *anterior* Producătorii și Distribuitorii de Filme Artistice din America

Organizație americană care a elaborat un cod etic pentru realizarea filmelor. În 1922, după o serie de scandaluri în care au fost implicate personalități de la Hollywood, liderii din industria cinematografică au pus bazele acestei organizații, pentru a contracara amenințarea cenzurii guvernamentale și pentru a crea o imagine favorabilă industriei de film. Sub conducerea lui Will H. Hays (1879–1954), un avocat activ și pe tărâmul politicii, s-a realizat o „listă neagră", în contractele actorilor s-au introdus clauze privind comportamentul decent, iar în 1930 s-a elaborat primul cod privind realizarea filmelor, în care se preciza ce este acceptabil din punct de vedere moral într-o peliculă. Codul a fost înlocuit în 1966 cu un sistem de evaluare voluntară.

Haywood William D(udley)

(04.02.1869, Salt Lake City, Utah, SUA - 18.05.1928, Moscova, Rusia)

Lider sindical american. S-a angajat ca miner la 15 ani. În 1905 a prezidat Conferința Muncitorilor Industriali din lume și a fost șeful comitetului de organizare. În 1907 a fost achitat de acuzația de complicitate la crimă împotriva fostului guvernator antisindical din Idaho, Frank Steunenberg (1861–1905). „Marele Bill" Haywood a efectuat un turneu de conferințe, organizat de Partidul Socialist, și a sprijinit inițierea multor greve. A fost exclus din partid pe motiv că susține violența. În 1917 a fost acuzat de instigare la trădare față de SUA, care intrase în Primul Război Mondial, și condamnat la 20 de ani de închisoare; în 1921, eliberat pe cauțiune, a fugit în Rusia.

Hayworth, Rita *născută* Margarita Carmen Cansino

(17.10.1918, Brooklyn, New York, SUA - 14.05.1987, New York)

Actriță americană de film. A dansat cu tatăl ei prin cluburi de noapte încă de la vârsta de 12 ani și a avut roluri secundare în câteva filme, până în 1935. A avut apariții strălucitoare și complexe în *Numai îngerii au aripi* (Only Angels Have Wings, 1939), *Roșcovana* (Strawberry Blonde, 1941) și *Sânge și nisip* (Blood and Sand, 1941). Musicalurile sale, *Nu te vei îmbogăți niciodată* (You'll Never Get Rich, 1941), *N-ai fost niciodată mai frumoasă* (You Were Never Lovelier, 1942) și *Modelul* (Cover Girl, 1944), au transformat-o în vedetă și a devenit actrița preferată a soldaților americani. Rolul ei sofisticat și senzual din *Gilda* (1946) a confirmat poziția sa de zeiță a iubirii la Hollywood. Printre ultimele sale filme se numără *Doamna din Shanghai* (The Lady from Shanghai, 1948), *Amicul Joe* (Pal Joey, 1957) și *Mese separate* (Separate Tables, 1958). În ultimii 15 ani de viață a suferit de maladia Alzheimer.

Hazeltine, (Louis) Alan

(07.08.1886, Morristown, New Jersey, SUA - 24.05.1964, Maplewood)

Inginer-electrician și fizician american. La începutul anilor 1920 a inventat circuitul în neutrodină, fapt ce a dus la dezvoltarea radioului comercial, prin neutralizarea paraziților ce afectau receptoarele radio

din acea perioadă. Până în 1927 circuitul a fost instalat în cca 10 milioane de aparate de radio. Ulterior, Hazeltine a devenit consilier guvernamental pe probleme de radioemisii, iar Al Doilea Război Mondial a lucrat în Comitetul de Cercetare pentru Apărare Națională.

Hazlitt, William

(10.04.1778, Maidstone, Kent, Anglia - 18.09.1830, Soho, Londra)

Eseist britanic. A vrut să devină preot, dar din cauza sărăciei a devenit critic, eseist și conferențiar, câștigând astfel banii necesari existenței. A început să colaboreze la diverse publicații, mai ales la *Examiner*, condus de Leigh Hunt, a participat la alcătuirea unor volume de eseuri, în special *Masa rotundă* (The Round Table, 1817). Conferințele sale publice au fost inserate în volumele *Poeții englezi* (On the English Poets, 1818) și *Scriitorii comici englezi* (On the English Comic Writers, 1819). Multe dintre eseurile sale foarte cunoscute au fost editate în două cărți, *Conversații* (Table Talk, 1821) și *Verde-n față* (The Plain Speaker, 1826). Lucrarea *Spiritul epocii* (The Spirit of the Age, 1825) include cele mai bune eseuri ale sale.

hărțuire sexuală

Comportament verbal sau fizic nesolicitat, de natură sexuală. Astăzi, prin hărțuire sexuală se înțelege orice comportament sexual considerat ofensiv de către cel (sau cea) căruia îi este destinat. Acoperirea legală este valabilă în cazul în care se întâmplă la locul de muncă, dar este foarte dificil să se obțină o condamnare. În 1994, Curtea Supremă a Statelor Unite a hotărât că un anumit comportament poate fi considerat hărțuire sexuală și o îngrădire a drepturilor civile ale unui individ, dacă el creează un mediu de muncă ostil și abuziv.

hârâitoare

Jucărie de lemn, plată, având o lungime cuprinsă între câțiva centimetri și 40 cm, legată la un capăt de o sfoară, de care este ținută și învârtită în aer, pentru a produce sunete asemănătoare unui zumzăit sau urlet de animal. Se întâlnește în Australia, America și în alte zone. Poate simboliza strămoși totemici sau se crede că poate provoca sau vindeca boli, avertizează femeile și copiii să se îndepărteze de ceremoniile sacre ale bărbaților, controlează vremea sau asigură fertilitatea animalelor și a recoltelor.

hârciog

Rozător robust din Europa, care face parte din familia *Muridae*. Are coadă scurtă, blană pufoasă și două fălci prevăzute cu pungi, în care transportă proviziile. Este un animal nocturn și trăiește de obicei în galerii subterane, unde și hibernează. Se hrănește cu fructe, grăunțe și legume, dar unele specii mănâncă insecte și alte animale mici. Hârciogul-comun din Europa și din V Asiei măsoară cca 20–30 cm; are blană cafenie pe spinare și neagră pe burtă, cu pete albe pe părțile laterale. Hârciogul-auriu din Siria este un animal de casă foarte răspândit și folosit în laboratoare pentru experimente; are culoarea maro-gălbuie, este alb pe burtă și măsoară cca 15–20 cm, cu tot cu coadă.

hârciog-auriu (*Mesocricetus auratus*)

JOHN MARKHAM

Hârtibaci

Râu din Transilvania, România, afluent al Cibinului; are o lungime de 89 km și un bazin hidrografic cu o suprafață de 1 027 kmp.

Hârtibaciului, Podișul ~

Subunitate a Podișului Târnavelor, din Transilvania, România. Apare sub forma unei largi platforme de eroziune, intens fragmentată de văi, având altitudinea de cca 500 m.

hârtie

Foaie mată sau poroasă, de obicei confecționată din fibre de celuloză, formată pe o sită, prin suspensia apei. Materialele folosite includ și pastă de lemn, fibre și hârtie reciclată. Fibrele sunt separate (prin procese care pot fi mecanice, chimice sau de ambele tipuri) și udate, pentru a produce pastă de hârtie. Miezul este filtrat printr-o sită, pentru a forma foi de fibre, care sunt presate și comasate eliminând aproape întreaga cantitate de apă. Apa rămasă este înlăturată prin evaporare, iar foaia uscată este comprimată mai departe, fiind adeseori (în funcție de utilizare) acoperită sau îmbibată cu alte substanțe. Printre tipurile cele mai folosite de hârtie sunt: hârtia de ambalaj, hârtia pentru cărți, hârtia cartonată, hârtia de ziar, hârtia pentru artizanat și hârtia sanitară (pentru prosoape, scutece etc.). *Vezi* calandrare, mașina Fourdrinier.

hârtie pentru cromatografie

Hârtie de filtru sau alte tipuri de hârtie specială folosită în cromatografie ca fază

staționară. Materiale de referință sau pete ale acestora sunt aplicate pe una dintre marginile hârtiei. Marginea hârtiei este înmuiată într-un solvent, care o străbate prin capilare, mișcând componenții mostrei cu viteze diferite, în funcție de solubilitatea acestora în solvent. Hârtia este adusă la 90° și înmuiată într-un solvent diferit. Componentele amestecului-mostră, vizibile ca pete diferite, sunt identificate prin compararea distanțelor parcurse de ele cu acelea ale materialelor de referință cunoscute. Hârtia pentru cromatografie este folosită pentru amestecurile complexe de aminoacizi, peptide, glucide, steroizi și mulți alți compuși organici și ioni anorganici.

H.D.

Vezi Hilda Doolittle

Head, Bessie
născută **Bessie Amelia Emery**

(06.07.1937, Pietermaritzburg, Africa de Sud - 17.04.1986, Serowe, Botswana)

Scriitoare botswaneză. S-a născut în Africa de Sud într-un cuplu ilegal, în care mama era albă, iar tatăl, negru. A suferit de timpuriu din cauza neacceptării sociale și a sentimentului de înstrăinare. În romane și povestiri cu un adânc sens moralizator a prezentat contradicțiile și neajunsurile din societatea africană pre- și postcolonială: *Când se adună norii de ploaie* (When Rain Clouds Gather, 1969), *Maru* (1971), *O chestiune de putere* (A Question of Power, 1973), *Colecționarul de comori* (The Collector of Treasures, 1977), *Serowe, Satul musonului* (Serowe, Village of the Rainwind, 1981), *Răscrucea vrăjită* (A Bewitched Crossroad, 1984) și *Cardinalii* (The Cardinals, 1993).

Head, Edith

(28.10.1897, San Bernardino, California, SUA - 24.10.1981, Hollywood, California)

Creatoare de costume americană. A devenit designer-șef la studiourile Paramount în 1933, iar apoi a lucrat pentru studiourile Universal. Considerată cel mai cunoscut designer de la Hollywood, s-a remarcat prin varietatea de costume create, de la cele mai simple până la cele mai sofisticate. În activitatea sa a câștigat un număr record de opt premii Oscar pentru filme precum *Totul despre Eva* (All About Eve, 1950), *Vacanță la Roma* (Roman Holiday, 1953) și *Cacealmaua* (The Sting, 1973).

Heade, Martin Johnson

(11.08.1819, Lumberville, Pennsylvania, SUA - 04.09.1904, St. Augustine)

Pictor american. A studiat în Europa și în Marea Britanie. Întors în SUA, a început să picteze portrete și peisaje. Iubitor de natură, a făcut lungi călătorii în America Centrală și de Sud, precum și în Caraibe (1863–1870), în timpul cărora a pictat peisaje inspirate din pădurile tropicale, pline de luminozitate și cu detalii meticulos realizate (de ex. *Orhidee și pasăre colibri* – Orchids and Hummingbird, cca 1865). Coasta Noii Anglii și țărmul stâncos al lacului George (New York) au fost surse de inspirație pentru tablouri remarcabile (de ex. *Mlaștinile sărate* – Salt Marshes, *Newport, Rhode Island,* cca 1863). A fost un reprezentant de seamă al luminismului.

Healy, T(imothy) M(ichael)

(17.05.1855, Bantry, districtul Cork, Irlanda - 26.03.1931, Dublin)

Conducător politic irlandez. Imediat după ce a intrat în parlament, în 1880, a devenit celebru în Irlanda prin clauza Healy din Legea pământului (1881), clauză care proteja investițiile fermierilor care lucrau pământul în regim de arendă. A fost asociat cu Charles Stewart Parnell, dar a rupt legătura cu el în 1886. Mai târziu, nemulțumit atât de liberali, cât și de naționaliștii irlandezi, după Revolta de Paște din 1916, a sprijinit partidul Sinn Féin, după 1917. A fost susținut atât de miniștrii britanici, cât și de cei irlandezi, în funcția de guvernator general (1922–1928) al noului stat irlandez liber.

Heaney, Seamus (Justin)

(n. 13.04.1939, lângă Castledawson, Londonderry County, Irlanda de Nord)

Poet irlandez. A studiat la Universitatea Queen's din Belfast și a devenit profesor și conferențiar. Revoltat de violența din ținutul său natal, Irlanda de Nord, în 1972 s-a mutat în Republica Irlanda. În anii următori a predat la universitățile Harvard, Oxford și Cambridge. Operele sale, ancorate adânc în tradiția rurală din Irlanda de Nord, evocă evenimente istorice și se bazează pe mituri irlandeze, dar reflectă și tulburările din ultimele decenii. Printre volumele sale se numără *Moartea unui naturalist* (Death of a Naturalist, 1966), *Ușă în întuneric* (Door into the Dark, 1969), *Nord* (North, 1975), *Insulă de pelerinaj* (Station Island, 1984), *Lanterna de păducel* (The Haw Lantern, 1987), *Vedenii* (Seeing Things, 1991) și *Nivelul spiritului* (The Spirit Level, 1996). *Preocupări* (Preoccupations, 1980) este un volum de eseuri despre poezie și poeți. În 1995 a fost distins cu Premiul Nobel pentru literatură.

Hearn, (Patricio) Lafcadio (Tessima Carlos) *în japoneză* Koizumi Yakumo

(27.06.1850, Levkas, Insulele Ioniene, Grecia - 26.09.1904, Okubo, Japonia)

Scriitor, traducător și profesor irlandez (născut dintr-un tată irlandez și o mamă grecoaică), stabilit întâi în SUA, dar care a primit ulterior cetățenia japoneză. A emigrat în SUA la 19 ani și a lucrat ca reporter și traducător, scriind articole cu subiecte foarte variate. În 1890 a călătorit în Japonia, în calitate de corespondent al unei reviste. Curând după aceea a devenit profesor, s-a căsătorit cu o japoneză și și-a luat un nume japonez, iar apoi i-a fost acordată și cetățenia. A scris articole și cărți despre obiceiurile, religia și literatura japoneză, printre care *Fragmente dintr-o Japonie necunoscută* (Glimpses of Unfamiliar Japan, 1894), *Exotice și retrospective* (Exotics and Retrospectives, 1898), *În fantomatica Japonie* (In Ghostly Japan, 1899), *Umbre* (Shadowings, 1900) și *Cocktail japonez* (A Japanese Miscellany, 1901). *Kwaidan* (1904) este o colecție de povestiri fantastice și traduceri de haiku-uri. A contribuit foarte mult la răspândirea bogatei culturi japoneze în Occident.

Hearst, William Randolph

(29.04.1863, San Francisco, California, SUA - 14.08.1951, Beverly Hills, California)

Editor american de ziare. A preluat în 1887 ziarul *San Francisco Examiner*, care avea dificultăți financiare, și l-a transformat într-un amalgam de reportaje de investigație și știri de senzație, plin de succes. După ce a cumpărat *New York Morning Journal* în 1895 (ulterior *New York Journal-American*), s-a angajat într-o competiție acerbă cu celelalte ziare și a contribuit la instaurarea epocii jurnalismului bulevardier, folosind stratageme de mărire a tirajului ce au marcat profund jurnalismul american. Reportajele care distorsionau realitatea, apărute în ziarele lui Hearst, au intensificat resentimentele publicului față de Spania și au condus la declanșarea Războiului hispano-american. A fost membru al Congresului (1903–1907) și a candidat, fără succes, pentru alte funcții. În anii 1920 a construit un castel grandios la San Simeon, California. În 1935, la apogeul carierei, deținea 28 de ziare importante, 18 reviste, posturi de radio, companii cinematografice și agenții de știri. Extravaganța sa și Marea Depresiune i-au slăbit imperiul financiar și către 1940 a pierdut controlul asupra acestuia. Și-a petrecut ultimii ani de viață în izolare.

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

William Randolph Hearst, 1906

Heath, Sir Edward (Richard George)

(09.07.1916, Broadstairs, Kent, Anglia - 17.07.2005, Salisbury, Wiltshire)

Om politic britanic, prim-ministru al Marii Britanii (1970–1974). După 1950, când a fost ales în Parlament, a deținut numeroase funcții guvernamentale, iar după eșecul conservatorilor în 1964, a devenit un lider al opoziției. În calitate de prim-ministru s-a confruntat cu conflictul din Irlanda de Nord, căreia i s-a impus guvernarea britanică în 1972; a câștigat votul de încredere al Franței pentru intrarea Marii Britanii în Comunitatea Economică Europeană. Aflat în imposibilitatea de a gestiona crizele socio-economice din Regatul Unit, în special creșterea inflației, a șomajului și repetatele greve muncitorești, a fost înlocuit de Harold Wilson în 1974, iar în 1975 a fost înlocuit și din funcția de președinte al partidului de către Margaret Thatcher.

Heathcoat, John

(07.08.1783, Duffield, Derbyshire, Anglia - 18.01.1861, Tiverton, Devon)

Inventator britanic. Mașina de fabricat dantelă, pe care a patentat-o în 1809, era cea mai modernă mașină textilă a vremii și producea dantele care le imitau exact pe cele realizate manual. Fabrica lui de dantelă a fost distrusă, în 1816, de ludditi. Mai târziu, a descoperit modalități de a ornamenta țesătura în timpul procesului de fabricație, de a face panglici și țesături împletite sau răsucite și de a aduna mătasea din gogoșile viermilor-de-mătase.

Heaven's Gate

Sectă religioasă americană bazată pe credința în OZN-uri. A fost fondată în 1972 de Marshall H. Applewhite (1932–1997) și Bonnie Nettles (1927–1985), iar secta a purtat mai multe denumiri de-a lungul anilor, inclusiv Human Individual Metamorphosis (*în engleză,* Metamorfoza Umană Individuală). În speranța „trecerii" la o viață nouă cu ajutorul unei nave spațiale, adepții sectei propovăduiau renunțarea la plăcerile lumești, chiar castrarea. În cele din urmă, secta s-a stabilit, în 1996, în apropiere de San Diego și s-a extins prin crearea de site-uri pe internet, pregătindu-se în liniște pentru sfârșitul lumii.

Membrii sectei erau convinși că în urma cometei Hale-Bopp vine o navă spațială care ar urma să-i transporte într-o lume mai bună. După un ritual dinainte stabilit, la 26 martie 1997, în timp ce cometa se apropia de Pământ, cei 39 de membri ai sectei au înghițit otravă și au murit.

Heaviside, Oliver

(18.05.1850, Londra, Anglia - 03.02.1925, Torquay, Devon)

Fizician englez. În 1902 a prevăzut existența ionosferei. Întrucât Arthur Kennelly (1861–1939) făcuse o predicție similară, ionosfera a mai fost numită și stratul Kennelly-Heaviside. Cercetările lui Heaviside în domeniul telefoniei au dus la apariția serviciilor telefonice (convorbiri la mare distanță). În lucrarea *Teoria electromagnetică* (Electromagnetic Theory, 1893–1912) a arătat că o sarcină electrică își mărește masa odată cu accelerația, anticipând unul dintre principiile expuse în teoria relativității restrânse a lui Albert Einstein. A elaborat un sistem de transformări matematice, cunoscute drept calculul Heaviside.

heavy metal

Tip de muzică rock caracterizat prin sunetele puternice emise de coardele unei chitare electrice, de ritmul alert și basul bubuitor, însoțite adesea de versuri pesimiste. S-a dezvoltat la sfârșitul anilor 1960, în Marea Britanie și în SUA. Își are originea în rockul cu influențe blues, promovat de Steppenwolf, J. Hendrix și alții, constituindu-se, ulterior, ca gen de sine stătător, prin muzica promovată de unele formații precum Led Zeppelin, Black Sabbath, Grand Funk Railroad și Aerosmith. După o perioadă de declin, genul a fost revitalizat, pe la sfârșitul anilor 1980, de o nouă generație, precum Iron Maiden sau Mötley Crüe, și de unii pionieri ai genului, ca Ozzy Osbourne.

Hebbel, (Christian) Friedrich

(18.03.1813, Wesselburn, Schleswig-Holstein, azi Germania - 13.12.1863, Viena, Austria)

Poet și dramaturg german. După o viață marcată de sărăcie, a devenit vestit prin piesa de teatru *Judith* (1840), bazată pe o poveste biblică. Printre ultimele sale tragedii se află *Maria Magdalena* (1843), care descrie viața burgheziei, și *Gyges și inelul său* (Gyges und sein Ring, 1856), probabil cea mai matură și subtilă operă a sa. Acestea sunt tragedii realiste bazate pe conceptele istorice și valorile morale ale lui G.W. Hegel. Trilogia mitologică *Nibelungii* (Die Nibelungen, 1862) surprinde discrepanța dintre păgânism și creștinism.

Hebe

Zeiță a tinereții în mitologia greacă, fiică a lui Zeus și a Herei. Era paharnica zeilor, iar atunci când Herakles a ajuns în ceruri, după moarte, ea a devenit mireasa lui. În general, era venerată împreună cu mama ei.

Hebe ducând nectar și ambrozie, detaliu de pe un vas pictat

MUZEUL JATTA, RUVODI PUGLIA, ITALIA

Hebei *sau* Hopeh *anterior* Chihli

Provincie, 67 350 000 loc. (2002), în NE Chinei. Orașul Beijing formează o enclavă în centrul provinciei. Barieră istorică în calea invaziilor din N. Aici se găsește o parte a Marelui Zid Chinezesc. Din 1644 până în 1912 a fost condusă de dinastia Qing. Ocupată de japonezi în 1937, a căzut în mâinile comuniștilor chinezi în 1949. Până în 1958, capitala provinciei a fost Baoding, apoi aceasta a fost mutată la Tianjin și, în cele din urmă, la Shijiazhuang, în 1967. Din punct de vedere cultural și economic, Hebei este cea mai dezvoltată provincie din N Chinei. Câmpia de N a Chinei, care se întinde în S provinciei, este populată de câteva milenii; aici a fost descoperit *Homo erectus pekinensis.*

Hébert, Anne

(01.08.1916, Sainte-Catherine-de-Fossambault, Québec, Canada - 22.01.2000, Montréal, Québec)

Romancieră și poetă canadiană. Fiică a unui poet și critic, Hébert și-a început cariera scriind poezii. Pe la mijlocul anilor 1950 s-a mutat la Paris, unde a scris o serie de romane, adevărate studii psihologice despre violență, revoltă și lupta pentru libertatea interioară. A fost de trei ori distinsă cu cel mai important premiu literar canadian, Premiul Guvernatorului General, o dată pentru volumul de poezii *Poems* (1960) și de două ori pentru proză: *Kamourska* (1970) și *Povara de vise* (Burden of Dream, 1992).

Hébert, Jacques (-René) *cunoscut ca* Père Duchesne

(15.11.1757, Alençon, Franța - 24.03.1794, Paris)

Jurnalist, om politic și revoluționar francez, șef al grupării iacobine extremiste a sanculoților. A scris pamflete politice, sub pseudonim, iar ziarul său, *Le père Duchesne*,

avea foarte mulți cititori. A devenit o persoană influentă în clubul cordelierilor și, împreună cu adepții săi, numiți hebertiști, a contribuit la abolirea monarhiei în 1792. Datorită lui, credincioșii de la catedrala Notre-Dame și de la alte 2 000 de biserici au început să venereze Rațiunea. Ca purtător de cuvânt al sanculoților, a făcut presiuni asupra regimului iacobin să instituie regimul Terorii. Era considerat un extremist periculos; a fost arestat și ghilotinat în 1794 de către Comitetul pentru Siguranța Publică.

Hebride *sau* Insulele de Vest
în Antichitate **Ebudae**

Grup de insule în NV Scoției, 26 502 loc. (2001). Se împart în două subgrupuri, separate de strâmtoarea Little Minch: Hebridele Exterioare (cuprind regiunea administrativă Western Isles) și Hebridele Interioare. Sunt peste 40 de insule, dintre care doar câteva populate. Primii locuitori ai insulelor au fost celții. Invaziile vikingilor, care mai târziu au dus la stăpânirea vikingă, au început după sec. VIII d.Hr. și au durat până în 1266, când insulele au fost cedate Scoției. Economia lor se bazează pe agricultură, pescuit și industria textilă, aceasta din urmă renumită mai ales pentru un anume tip de țesătură (tweedul Harris).

Hebron *în arabă* Al-Khalil

Oraș la SV de Ierusalim, 119 401 loc. (1997). Este un oraș sacru în religia iudaică și în cea islamică, sălaș al lui Avraam și mormânt al acestuia (peștera Machpelah). Regele David și-a instalat aici capitala, în sec. X î.Hr. Musulmanii au stăpânit orașul din 635 d.Hr. până după Primul Război Mondial, cu excepția perioadei 1100–1260, când a fost controlat de către cruciați. A făcut parte din Palestina din 1923 până în 1948, când a fost anexat de Iordania. Cucerit de Israel în Războiul de Șase Zile (1967), a devenit parte a teritoriului Cisiordania, sub administrație israeliană. În 1997, Israelul și Organizația pentru Eliberarea Palestinei au convenit asupra unei retrageri parțiale a israelienilor din Hebron.

Heb-Sed

Una dintre cele mai vechi sărbători din Egiptul antic, celebrând 30 de ani de domnie a unui rege, apoi ținută o dată la trei ani. Evenimentul era, probabil, o evocare ritualică a unificării Egiptului de către Menes, în cca 3000 î.Hr. Sărbătoarea începea cu un sacrificiu în onoarea zeilor, regele era încoronat cu coroana albă a Egiptului de Sus, urmată de coroana roșie a Egiptului de Jos și urma în fugă, de patru ori, un traseu ritualic. La sfârșit era însoțit de o procesiune până la templele lui Horus și Seth.

Hecate

Zeiță a magiei și vrăjilor în mitologia greacă. Își are originea probabil în Asia Mică. Hesiod o considera fiica titanului Perseu și o prezenta drept cea care dă bogăție și binecuvântează viața de zi cu zi. A fost martoră la răpirea Persefonei de către Hades și a luat parte la căutarea acesteia. La intrarea în case și la răscruci erau ridicați stâlpi numiți *hecate*, pentru a îndepărta spiritele rele. Uneori era înfățișată ca având trei trupuri așezate spate în spate, astfel încât, la o răscruce, putea privi în toate direcțiile.

Hecatompylos

Oraș antic, la V de Khorasan, în Iran. A fost, un timp, capitala regatului Partia și era așezat la poalele Munților Elburs, în partea de S. A fost un avanpost seleucid, către 300 î.Hr. Prin anii 200 î.Hr. era capitala dinastiei iraniene arsacide. Se știe că era situat pe Drumul Mătăsii, undeva între Orientul Apropiat și China; este posibil să se fi aflat între orașele iraniene Damghan și Shahrud, dar nu se cunoaște locul exact.

Hecht, Ben

(28.02.1894, New York, New York, SUA – 18.04.1964, New York)

Jurnalist, romancier, dramaturg și scenarist american. A lucrat la ziarele din Chicago în perioada 1910–1922; la *Daily News* a pus bazele unui tip de articol-portret care a fost imitat pe scară largă. Mai târziu, a lucrat în același timp la New York și Hollywood. Împreună cu Charles MacArthur, a scris piesele: *Prima pagină* (The Front Page, 1928), care a influențat atât concepțiile publicului, cât și presa, cu privire la lumea jurnalismului; *Secolul XX* (Twentieth Century, produsă în 1932) și *Doamnelor și domnilor* (Ladies and Gentlemen, produsă în 1939). Printre scenariile sale cinematografice, scrise adesea în colaborare cu MacArthur, se numără *Gunga Din* (1938), *La răscruce de vânturi* (Wuthering Heights, 1939), *Fascinație* (Spellbound, 1945) și *Notorious* (1946).

Heckman, James J.

(n. 19.04.1944, Chicago, Illinois, SUA)

Economist american. A primit Premiul Nobel pentru științe economice în 2000, împreună cu Daniel McFadden, pentru perfecționarea unor metode de analiză a comportamentului individual și casnic.

Heckman a studiat matematica la Colegiul Colorado (a obținut diploma în 1965) și economia la Universitatea Princeton (diploma de master - 1968, titlul de doctor - 1971). A predat la Universitatea Columbia (1970–1974) și la Universitatea din Chicago (din 1973). Corecția Heckman, o abordare statistică în două etape, oferă o metodă de corectare a erorilor în datele statistice. Asociația Americană de Economie i-a acordat, în 1983, medalia John Bates Clark.

Heckscher, Eli Filip

(24.11.1879, Stockholm, Suedia - 26.11.1952, Stockholm)

Economist suedez și specialist în istoria economiei. Începând din 1909 a predat la Institutul de Economie din Stockholm și a fost unul dintre fondatorii Institutului de Istorie a Economiei din Stockholm, iar apoi director al acestuia. A scris mai ales lucrări de istoria economiei, cum ar fi *Sistemul continental* (The Continental System, 1922) și *Mercantilism* (1935). A creat conceptul de *commodity points*, care limitează fluctuațiile valutare, și a susținut comerțul liber, afirmând că, în raporturile de comerț internațional, diferențele de factori de producție la nivel național determină avantaje diferite la nivelul schimburilor de mărfuri. Această ipoteză, dezvoltată apoi de studentul său Bertil Ohlin (1899–1979), este cunoscută azi ca teoria Heckscher-Ohlin.

Hector

În legendele grecești, fiul cel mai mare al lui Priam și al Hecubei, soț al Andromacăi și cel mai mare războinic din armata troiană. În *Iliada* lui Homer, el se remarcă nu numai prin eroismul său, ci și prin noblețea caracterului. Era favoritul lui Apollo, cel care l-a ajutat să-l ucidă în luptă pe Patrocle, prietenul lui Ahile. Drept răzbunare, Ahile l-a ucis pe Hector în timpul bătăliei și i-a târât trupul gol în jurul zidurilor Troiei.

Hecuba

În miturile grecești, soție a regelui troian Priam și mamă a lui Hector. După terminarea războiului troian, a fost luată prizonieră. Conform lui Euripide, fiul ei cel mai mic, Polydoros, a fost lăsat în grija lui Polymestor, rege al Traciei. Când Hecuba a sosit în Tracia, a aflat că Polydoros fusese ucis. Ca să se răzbune, l-a orbit pe Polymestor și i-a omorât pe cei doi fii ai lui. În alte versiuni ale legendei, a fost transformată în câine. Mormântul ei de lângă Hellespont a devenit punct de reper pentru nave.

hedging

Modalitate de a reduce riscul pierderilor cauzate de fluctuațiile de preț. Constă în achiziționarea sau vinderea unor cantități egale sau aproape egale de mărfuri pe două piețe diferite, cam în același timp, cu speranța că o schimbare a prețului de pe o piață va fi echilibrată de o schimbare în sens opus de pe piața cealaltă. De ex., un agent care deține un siloz de cereale poate conveni să cumpere o tonă de grâu, dar în același timp să vândă și contractul futures pentru aceeași cantitate de grâu; când grâul este vândut, el cumpără înapoi contractul futures. Dacă prețul grâului a scăzut, agentul poate cumpăra contractul cu o sumă mai mică decât prețul de vânzare; profitul astfel obținut compensează pierderile din vânzarea directă a grâului. Hedging este o metodă des utilizată și pe piețele de asigurări și de comerț exterior.

Heeger, Alan J.

(n. 22.01.1936, Sioux City, Iowa, SUA)

Chimist american. Și-a luat doctoratul la Universitatea Berkeley din California, în 1961. Împreună cu Alan G. MacDiarmid și Hideki Shirakawa, Heeger a demonstrat că proprietățile anumitor materiale plastice pot fi modificate chimic pentru a deveni conductori electrici la fel de ușor ca și metalele. Cercetările au condus la descoperirea altor polimeri conductibili și au contribuit la dezvoltarea electronicii moleculare. După ce a predat la câteva universități, în 1990 a fondat compania UNIAX. În 2000 a primit Premiul Nobel pentru chimie, împreună cu MacDiarmid și Shirakawa.

Hefaistos

Zeu grec al focului. Inițial era o zeitate din Asia Mică și insulele învecinate (în special Lemnos). Este corespondentul zeului Vulcan din mitologia romană. Șchiop din naștere sau devenit infirm pe când era copil, a fost alungat din cer de către părinții săi, Zeus și Hera. Era ocrotitorul fierarilor și al meșteșugarilor și era adesea reprezentat lucrând în atelierul său. Se credea că vulcanii sunt focurile din fierăriile lui.

Hefei *sau* Ho-fei *anterior* Lu-chow

Oraș, 1 000 655 loc. (1999), din centrul Chinei. Actualul oraș datează din timpul dinastiei Song (960–1126) și este centrul administrativ al provincei Anhui, din 1949. Situat la intersecția unor mari drumuri comerciale, este un centru natural de comunicație, cu ieșire la fluviul Yangtze. O cale ferată construită în anii 1930 este folosită

pentru a transporta produsele locale. În oraș se află sediul Universității de Știință și Tehnologie din China.

Hefner, Hugh (Marston)

(n. 9.04.1926, Chicago, Illinois, SUA)

Fondator de revistă și întreprinzător american. Și-a făcut studiile la Universitatea din Illinois. În 1953 a fondat revista *Playboy*, destinată bărbaților. Cu articole incitante, dar serioase și având o atitudine hedonistă, *Playboy* a avut un rol major în „revoluția sexuală" din anii 1960. Ulterior, Hefner și-a extins afacerea prin înființarea unor cluburi de noapte și prin implicarea în industria de divertisment.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich

(27.08.1770, Stuttgart, Württemberg, Germania - 14.11.1831, Berlin)

Filozof german care a dezvoltat o schemă dialectică prin care a subliniat progresul istoriei și al ideilor în teze și antiteze și, pornind de la aceasta, a elaborat o sinteză.

Hegel a fost ultimul mare creator de sisteme filozofice din epoca modernă. Opera sa, care a urmat-o pe cea a lui Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte și Friedrich Schelling, marchează astfel apogeul filozofiei clasice germane. Ca idealist absolut, inspirat de înțelegerea dogmei creștine și legat în filozofia sa de un fond imens de cunoaștere concretă, Hegel a găsit câte un loc pentru tot - partea logică, naturală, umană și divină - într-o schemă dialectică oscilând repetat de la teză la antiteză și înapoi, până la o sinteză mai înaltă și mai bogată. Influența sa a fost la fel de fertilă atât în reacțiile pe care le-a trezit - pentru Søren Kierkegaard, existențialistul danez; pentru marxiști, care au trecut la acțiunile sociale; pentru pozitiviștii din Viena; și pentru G.E. Moore, un pionier al filozofiei analitice britanice -, cât și în impactul pozitiv pe care l-a avut.

Tinerețea

Hegel era fiu de funcționar financiar. Învățase ceva latină de la mama sa când a intrat la gimnaziul clasic de la Stuttgart, unde a studiat până la 18 ani. La școală, a făcut o colecție de extrase, aranjate alfabetic, cuprinzând adnotări despre autorii clasici, pasaje din ziare și tratate de morală și matematică din lucrările normative ale perioadei.

În 1788, Hegel a plecat la Universitatea din Tübingen, respectând dorința părinților săi. Aici a studiat filozofia și limbile clasice timp de doi ani și a absolvit în 1790. Chiar dacă a urmat cursul teologic, era plictisit de tradiționalismul profesorilor săi; iar certificatul pe care l-a primit atunci când a plecat, în 1793, enunță că, deși s-a devotat foarte serios filozofiei, a manifestat un interes sporadic pentru teologie. Despre el se mai spunea și că nu era un bun orator, o deficiență care avea să îl urmărească pe tot parcursul vieții. Deși colegii studenți l-au poreclit „bătrânul", lui îi plăcea să aibă parte de o companie veselă și de vin bun și se bucura de prezența femeilor. Principalii prieteni din această perioadă au fost poetul panteist J.C.F. Hölderlin și filozoful naturalist Schelling, cu cinci ani mai mic decât el. Împreună, i-au citit pe marii tragici greci și au sărbătorit victoriile Revoluției Franceze.

La absolvirea facultății, Hegel nu a devenit preot; în schimb, dorind să aibă răgaz pentru studiul filozofiei și literaturii grecești, a devenit profesor particular. În următorii trei ani a trăit la Berna, având la dispoziție timp și o bibliotecă foarte bună, unde a citit lucrarea lui Edward Gibbon despre căderea Imperiului Roman și *Despre spiritul legilor*, de Charles Louis, baron de Montesquieu, precum și clasicii greci și romani. De asemenea, l-a citit pe filozoful critic Immanuel Kant și eseul său despre religie l-a inspirat să scrie anumite lucrări care au devenit recunoscute doar atunci când, după mai bine de un secol, au fost publicate ca parte din *Scrierile teologice de tinerețe ale lui Hegel* (Hegels theologische Jugendschriften, 1907). Kant susținuse că, deși tendința religioasă necesită o credință în faptele istorice și în doctrine pe care rațiunea însăși nu le poate justifica și le impune credincioșilor un sistem moral de porunci arbitrare, pretinse a fi revelate, Iisus, din contră, îi învățase pe oameni de la început moralitatea rațională, compatibilă cu învățăturile din lucrările etice ale lui Kant, și o religie care, spre deosebire de iudaism, era adaptată la rațiunea tuturor oamenilor. Hegel a acceptat aceste învățături; dar, pentru că era mai preocupat de istorie decât Kant, le-a supus testului istoriei prin scrierea a două eseuri. Primul a fost despre viața lui Iisus, în care Hegel a încercat să reinterpreteze Evanghelia pornind de la teoriile kantiene. Al doilea eseu a fost un răspuns la întrebarea despre cum a ajuns creștinismul religie autoritară de vreme ce, de fapt, învățăturile lui Iisus nu erau autoritare, ci raționale.

Hegel era singur la Berna, de aceea a plecat cu bucurie, la sfârșitul anului 1796, la Frankfurt am Main, unde Hölderlin îi obținuse un post de meditator. Totuși, dorința de a fi în compania prietenului său nu s-a îndeplinit: Hölderlin se implicase

într-o legătură amoroasă ilicită și foarte curând a uitat de rațiune. Hegel a început să sufere de melancolie și, pentru a se vindeca, a lucrat mai mult decât oricând, mai ales la studii despre filozofia greacă și despre istoria și politica modernă. A citit și a extras pasaje din ziarele englezești, a scris despre problemele interne ale orașului natal, Wurtemberg, și a studiat economia. Hegel a reușit acum să se elibereze de dominația influenței lui Kant și să privească liber problema originilor creștinismului.

Eliberarea de kantianism

Nu trebuie exagerată importanța pe care a avut-o pentru Hegel această problemă. Este adevărat că primele sale scrieri teologice conțin afirmații dure despre creștinism și Biserici; însă obiectul atacurilor sale a fost tradiția, nu teologia însăși. Tot ce a scris în această perioadă exprimă o convingere religioasă de o natură care lipsește cu totul la Kant și la ceilalți filozofi din sec. XVIII. Hegel a fost inspirat mai ales de o doctrină a Sfântului Duh. Spiritul omului, rațiunea sa, reprezintă, spune Hegel, lumânarea lui Dumnezeu, prin urmare nu poate fi supus limitelor pe care i le fixase Kant. Această credință în rațiune, cu baza sa religioasă, a animat de atunci înainte întreaga operă a lui Hegel.

De asemenea, perspectiva sa a devenit cea a unui istoric – fapt care îl distinge din nou de Kant, care a fost influențat mai mult de conceptele din științele naturii. Fiecare dintre lucrările majore ale lui Hegel a fost o istorie; și, într-adevăr, el s-a numărat mai degrabă printre istoricii și cărturarii clasici decât printre filozofii sec. XIX.

Când, în 1798, Hegel s-a întors să își analizeze eseurile pe care le scrisese la Berna cu doi sau trei ani înainte, a observat cu ochi de istoric că, sub influența lui Kant, interpretase greșit viața și învățăturile lui Iisus și istoria Bisericii creștine. Noua înțelegere câștigată și-a găsit expresie în eseul *Spiritul creștinismului și soarta sa* (Der Geist des Christentums und sein Schicksal), rămas de asemenea nepublicat până în 1907. Aceasta este una dintre cele mai remarcabile lucrări ale lui Hegel. Stilul său este adesea dificil, iar modalitatea de expunere a ideilor nu întotdeauna simplă, dar lucrările sunt scrise cu pasiune, discernământ și convingere.

El începe prin a schița esența iudaismului, pe care îl înfățișează în culorile cele mai negre. Evreii au fost sclavii legii mozaice, care i-a obligat să ducă o viață lipsită de iubire, prin comparație cu cea a vechilor greci, și să urmărească satisfacția materială a unui ținut unde ar curge lapte și miere. Iisus i-a învățat pe oameni ceva complet diferit. Oamenii nu sunt meniți să devină sclavii unor porunci obiective: legea este făcută pentru om, nu invers. Ei sunt chiar destinați să depășească tensiunea prin experiența morală între înclinația și raționalizarea legii datoriei, deoarece legea trebuie să fie „împlinită" în dragostea pentru Dumnezeu, unde toată încordarea încetează, iar credinciosul respectă voința lui Dumnezeu în mod voluntar și din toată inima. Comunitatea formată din astfel de credincioși este chiar aceea a împărăției lui Dumnezeu. Acesta este regatul pe care Iisus a venit să îl propovăduiască. El se bazează pe o credință în unitatea dintre om și divinitate. Viața care curge prin ele este una singură; doar pentru că omul este și spirit poate cuprinde și înțelege spiritul lui Dumnezeu. Hegel elaborează această concepție într-o exegeză a pasajelor din *Evanghelia după Ioan*. Totuși, regatul nu poate fi realizat niciodată în această lume: omul nu este numai spirit, ci și trup. „Biserica și statul, venerarea din viață, mila și virtutea, acțiunile spirituale și cele lumești nu se pot contopi niciodată într-unul."

În acest eseu sunt fixate principalele idei ale sistemului filozofic al lui Hegel. Kant susținuse că omul poate cunoaște doar o lume finită a aparențelor și că, de fiecare dată când rațiunea încearcă să treacă dincolo de această sferă și să se confrunte cu infinitul sau cu realitatea supremă, acesta e prins în contradicții insolubile. Totuși, Hegel a găsit în dragoste, teoretizată drept uniunea contrariilor, o prefigurare a spiritului ca unitate în care sunt cuprinse și sintetizate contradicțiile, cum ar fi infinitul și finitul. Alegerea termenului *Geist* pentru a exprima acest concept principal al său a fost deliberată: cuvântul înseamnă atât spirit, cât și minte, deci are nuanțe religioase. Contradicțiile în gândire la nivelul științific al „înțelegerii" lui Kant sunt într-adevăr inevitabile, dar gândirea ca activitate a spiritului sau a „rațiunii" se poate ridica deasupra acestora într-o sinteză în care se rezolvă contradicțiile. Toate acestea, exprimate într-o frazeologie religioasă, sunt cuprinse într-un manuscris scris spre sfârșitul șederii lui Hegel la Frankfurt. „În religie", a scris el, „viața finită se ridică la viața infinită." Filozofia lui Kant s-a îndepărtat de religie. Dar există spațiu pentru altă filozofie, bazată pe conceptul de spirit, care se va distila într-o formă conceptuală: înțelegerea religiei. Aceasta a fost filozofia pe care Hegel se simțea gata să o prezinte.

Conferențiar la Jena

Din fericire, situația lui s-a schimbat în acel moment și a putut, în sfârșit, să-și înceapă cariera academică, de mult timp una dintre ambițiile sale. După moartea tatălui său, în 1799, a primit o moștenire, relativ mică, dar suficientă, care i-a permis să renunțe la căutarea unor venituri constante și să își asume riscul de a deveni un *Privatdozent* (profesor privat). În ianuarie 1801 a sosit la Jena, unde Schelling fusese profesor din 1798. Jena, care fusese leagănul misticismului fantastic al fraților Schlegel și al colegilor lor, precum și al kantianismului și idealismului etic al lui Fichte, cunoscuse epoca sa de aur, dar acești mari cărturari plecaseră. Precocele Schelling, care avea 26 de ani în momentul sosirii lui Hegel, publicase deja numeroase cărți. Capabil să „filozofeze în public", Schelling purtase aproape singur o luptă la universitate împotriva urmașilor destul de greoi ai lui Kant. S-a sugerat că Hegel fusese chemat pentru a-și ajuta prietenul. Această impresie a primit o oarecare confirmare prin dizertația prin care Hegel s-a certificat ca profesor la universitate, care trădează influența filozofiei naturii a lui Schelling, precum și din prima lucrare publicată a lui Hegel, un eseu intitulat *Diferența dintre sistemele filozofice ale lui Fichte și Schelling* (Differenz des Fichte'schen und Schelling'schen Systems der Philosophie, 1801), în care își manifesta preferința pentru filozofia lui Schelling. Totuși, încă din acest eseu și din cele care au urmat, diferența dintre filozofia lui Hegel și cea a lui Schelling a fost marcată clar; amândoi erau interesați de filozofia greacă, ambii doreau să ducă mai departe opera lui Kant, ambii erau iconoclaști; dar Schelling avea un entuziasm mult prea romantic pentru a fi pe placul lui Hegel; și tot ce a preluat Hegel de la el – și asta pentru o perioadă scurtă de timp – a fost terminologia.

La cursurile de logică și metafizică, pe care Hegel le-a ținut în iarna 1801–1802, au participat 11 studenți. Ulterior, în 1804, în fața unei săli de 30 de persoane, a vorbit despre întregul său sistem, la care a lucrat treptat, pe măsură ce îl preda. La fiecare curs promitea un manual de filozofie, însă acesta nu a apărut. După plecarea lui Schelling de la Jena (1803), Hegel a putut să-și dezvolte propria viziune. În afara studiilor filozofice și politice, a făcut selecții din cărți, a participat la cursuri de fiziologie și a studiat și alte științe. Ca rezultat al reprezentațiilor sale de la Weimar, în februarie 1805 a fost numit profesor extraordinar la Jena; iar în iulie 1806, la intervenția lui Goethe, a încasat primul salariu - 100 de taleri. Cu toate că unii dintre ascultătorii săi erau încântați de el, Hegel nu devenise încă un lector prea apreciat.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, pictură în ulei de Jakob von Schlesinger, cca 1825; Staatliche Museen zu Berlin.
DEUTSCHE FOTOTHEK, DRESDEN

Hegel, la fel ca Goethe, nu a simțit nici un fior patriotic atunci când Napoleon a obținut victoria de la Jena (1806), căci vedea în Prusia doar o birocrație coruptă și îngâmfată. Într-o scrisoare trimisă unui prieten cu o zi înainte de bătălie, a vorbit admirativ de „sufletul lumii" și despre împărat și cu satisfacție la gândul eventualei alungări a prusacilor.

În acea perioadă, Hegel a publicat prima lucrare importantă, *Fenomenologia spiritului* (Phänomenologie des Geistes, 1807). Această carte, poate cea mai interesantă și mai dificilă dintre cele ale lui Hegel, descrie felul în care spiritul uman a evoluat de la simpla conștientizare, trecând prin autoconștientizare, rațiune, spirit și religie, către cunoașterea absolută. Deși atitudinea nativă a omului față de existență este să se bazeze pe simțuri, e suficientă puțină reflecție pentru a demonstra că realitatea atribuită lumii exterioare se datorează în egală măsură concepțiilor intelectuale și simțurilor și că aceste concepții îl induc în eroare pe om atunci când încearcă să le regleze. În cazul în care conștiința nu poate detecta un obiect permanent în afara ei, nici autoconștientizarea nu poate găsi un subiect permanent în ea însăși. Prin rezervă, scepticism sau imperfecțiune, autoconștientizarea s-a izolat de lume; și-a închis porțile în fața vieții. Percepția acestui lucru este rațiunea. Prin urmare, rațiunea își abandonează eforturile de a modela lumea și se mulțumește să lase obiectivele indivizilor să-și atingă rezultatele independent.

Dar stadiul spiritului *(Geist)* nu mai prezintă conștiința ca izolată, critică și antagonistă, ci ca spirit intern al comunității. Acesta este stadiul cel mai de jos al conștiinței concrete, vârsta moralității inconștiente. Însă, prin culturalizare treptată, spiritul se emancipează în fața convențiilor, ceea ce pregătește drumul

pentru conștiință. De la lumea morală, pasul următor este religia. Însă și ideea de divinitate trebuie să treacă prin venerarea naturii și a artei înainte să își găsească expresia completă în creștinism. Astfel, religia se apropie de stadiul cunoașterii absolute, al „spiritului care se cunoaște pe sine ca spirit". Aici, după cum afirmă Hegel, începe domeniul filozofiei.

Director de gimnaziu

În ciuda publicării *Fenomenologiei*, veniturile lui Hegel se micșoraseră destul de mult. De aceea, a acceptat bucuros să devină redactor la *Bamberger Zeitung* (1807–1808). Însă aceasta nu era o profesie care i se potrivea și a fost bucuros să devină director la Aegidiengymnasium din Nürnberg, funcție pe care a deținut-o între decembrie 1808 și august 1816 și care i-a oferit un venit mic, dar sigur. Acolo, Hegel le-a dat încredere elevilor săi și a menținut disciplina, fără să intervină în asociațiile și sporturile lor.

În 1811, Hegel s-a căsătorit cu Marie von Tucher (cu 22 de ani mai mică decât el), din Nürenberg. Căsătoria a fost foarte fericită. Soția i-a născut doi fii: Karl, care s-a remarcat ca istoric; și Immanuel, pasionat de teologie. Familiei i s-a alăturat și Ludwig, un fiu natural al lui Hegel, din Jena. În 1812 a publicat la Nürnberg *Logica obiectivă* (Die objektive Logik), prima carte din *Știința logicii* (Wissenschaft der Logik), care în 1816 a fost completată cu a doua parte, *Logica subiectivă* (Die subjecktive Logik).

Profesor universitar

Logica, în care sistemul său a fost prezentat în forma finală, i-a adus oferte pentru funcția de profesor la Erlangen, Berlin și Heidelberg.

La Heidelberg

A acceptat postul de la Heidelberg. Pentru cursurile pe care le-a ținut acolo a publicat *Enciclopedia științelor filozofice* (Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse; 1817), o prezentare generală a sistemului său. Filozofia lui Hegel este o încercare de a înțelege întregul univers ca un întreg sistematic. Sistemul se bazează pe credință. În religia creștină, Dumnezeu s-a revelat ca adevăr și spirit. Ca spirit, omul poate primi această revelație. În religie, adevărul este învăluit în imagini, însă în filozofie acest văl este îndepărtat, astfel că omul poate să cunoască infinitul și să vadă toate lucrurile în Dumnezeu. Astfel, sistemul lui Hegel reprezintă un monism spiritual, însă un monism în care diferențierea este esențială. Doar printr-o experiență a diferenței se pot atinge identitatea gândirii și obiectul gândirii, o identitate în care gândirea atinge inteligibilitatea brută, adică obiectivul ei. Astfel, adevărul este cunoscut doar pentru că au apărut greșelile și a triumfat adevărul; iar Dumnezeu este infinit doar pentru că și-a asumat limitările finitudinii și le-a depășit. În mod asemănător, căderea omului a fost necesară pentru a atinge bunătatea morală. Spiritul, inclusiv spiritul infinit, se cunoaște pe sine ca spirit doar prin contrast cu natura. Sistemul lui Hegel este monist prin faptul că are o temă unică: elementul care face universul inteligibil este să-l vedem ca un proces ciclic etern în care spiritul absolut ajunge să se cunoască pe sine ca spirit (1) prin propria gândire (2) prin natură și (3) prin spiritele finite și autoexprimarea lor în istorie și autodescoperirea lor în artă, în religie și în filozofie, ca fiind una cu însuși Spiritul Absolut.

Compendiumul sistemului lui Hegel, *Enciclopedia științelor filozofice*, este alcătuit din trei părți: *Logica, Natura* și *Filozofia spiritului*. Metoda de expunere a lui Hegel este dialectică. Se întâmplă de multe ori ca, într-o discuție, doi oameni care la început au două puncte de vedere diametral opuse să accepte să-și respingă propriile viziuni parțiale și să îmbrățișeze o vedere nouă și mai largă, care face dreptate substanței ambelor puncte de vedere. Hegel credea că gândirea acționează întotdeauna după acest model: începe prin expunerea unei teze pozitive, care este negată de antiteza sa; apoi, analiza mai elaborată produce sinteza. Însă, la rândul său, acest lucru produce o antiteză și se reia același proces. Dar procesul este circular: în final, gândirea ajunge la o sinteză identică cu punctul de plecare, cu excepția faptului că tot ceea ce era implicit acolo a devenit explicit. Astfel, gândirea în sine, ca proces, include negativismul ca unul dintre momentele constituente, iar finitul, ca automanifestare a lui Dumnezeu, este o parte a infinitului însuși. Acesta este tipul de proces dialectic pentru care sistemul lui Hegel oferă o descriere în trei faze.

Logica Sistemul începe cu o descriere a gândirii lui Dumnezeu „înainte de crearea naturii și a spiritului finit"; cu alte cuvinte, cu categoriile sau formele pure ale gândirii, care reprezintă structura întregii vieți fizice și intelectuale. În această parte, Hegel tratează esențialități pure, în care spiritul își gândește propria esență; iar acestea sunt legate între ele printr-un proces dialectic care trece de la abstract la concret. Dacă omul încearcă să gândească noțiunea de Ființă

pură (cea mai abstractă dintre categorii), află că aceasta este pur și simplu vid; adică, Nimic. Și este nimic. Noțiunea de Ființă pură și cea de Nimic sunt opuse; și totuși, fiecare, așa cum sunt gândite de oameni, trece în cealaltă. Iar metoda de a ieși din această contradicție este de a respinge ambele noțiuni separat și de a le afirma împreună; adică, de a afirma noțiunea de devenire, întrucât ceea ce devine este și nu este, în același timp. Procesul dialectic trece prin categorii din ce în ce mai complexe și culminează cu ideea absolută sau cu spiritul ca obiectiv față de el însuși.

Natura Natura este opusă spiritului. Categoriile studiate în *Logica* erau toate legate între ele și se dezvoltau una din alta. Pe de altă parte, natura reprezintă o sferă de relații exterioare. Părți din spațiu și momente din timp se exclud reciproc; iar în natură totul există în spațiu și timp, adică este finit. Însă natura este creată de spirit și poartă semnul creatorului său. În ea, categoriile apar ca structură esențială, iar misiunea filozofiei naturii este de a detecta dacă structura este dialectică; însă natura, ca domeniu al exteriorului, nu poate fi rațională ca atare, cu toate că rațiunea care se prefigurează în ea devine explicită treptat, când apare omul. În om, natura se ridică la autoconștientizare.

Filozofia spiritului Aici, Hegel urmărește dezvoltarea spiritului uman, trecând prin subconștient, conștiință și voință rațională; apoi prin instituțiile umane și istoria umană ca întruchipare sau obiectivare a acelei voințe; și, în final, prin artă, religie și filozofie, în care omul se cunoaște pe sine ca spirit, ca una cu Dumnezeu și deține adevărul absolut. Astfel, omul este deschis la cunoașterea propriei esențe; prin urmare, revenim la ideile prezentate în *Logica*. Hegel s-a întors, în sfârșit, la punctul de plecare al sistemului, însă, pe parcurs, a explicitat tot ce era implicit în el și a descoperit că „nu există nimic în afara spiritului, iar spiritul este activitate pură".

Sistemul lui Hegel depinde în întregime de rezultatul analizelor științifice, istorice, teologice și filozofice. Toți cititorii sunt impresionați de profunzimea și amploarea gândirii sale și de cunoștințele foarte vaste care, din punctul său de vedere, erau necesare pentru scrierea oricărei lucrări de filozofie. O civilizație trebuie să fie matură și chiar în pragul dispariției, pentru ca gândirea filozofică, adică implicit substanța ei, să devină conștientă de ea însăși și de semnificația ei. Astfel, când filozofia intră în scenă, înseamnă că o anumită formă a lumii a îmbătrânit.

La Berlin

În 1818, Hegel a acceptat propunerea reînnoită de a fi profesor de filozofie la Berlin, post devenit vacant după moartea lui Fichte. Acolo, influența pe care a avut-o asupra studenților a fost imensă. Tot acolo a publicat *Bazele filozofiei dreptului* (Grundlinien der Philosophie des Rechts, 1821) cu titlul alternativ final *Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*. În lucrările politice și istorice ale lui Hegel, spiritul uman se obiectivează în încercarea de a găsi un obiect identic cu el însuși. *Bazele filozofiei dreptului* se împarte în trei secțiuni. Prima tratează dreptul și drepturile în sine: persoanele (oamenii ca oameni, independent de caracterul lor individual) reprezintă subiectul dreptului, iar ceea ce li se cere este simpla supunere, indiferent de motivele acelei supuneri. Astfel, dreptul este un lucru universal abstract și servește doar elementului universal al voinței umane. Însă individul nu poate fi satisfăcut decât dacă faptele pe care le îndeplinește sunt conforme nu doar cu legea, ci și cu propriile convingeri. Astfel, problema lumii moderne este construirea unei ordini sociale și politice care să satisfacă ambele pretenții. Nici o ordine politică nu poate satisface cererile rațiunii decât dacă este organizată astfel încât să evite pe de o parte o centralizare care i-ar transforma pe oameni în sclavi sau care ar ignora conștiința și, pe de altă parte, o autonomie care ar permite libertatea de convingere a tuturor indivizilor și, astfel, ar duce la o lipsă de reguli care ar face imposibilă ordinea socială și politică. Statul care ajunge la această sinteză se bazează pe familie și pe bresle. Acesta ar fi fost deosebit de toate statele care existau în vremea lui Hegel; este o formă de monarhie limitată, cu guvern parlamentar, tribunal cu jurați și toleranță față de evrei și opozanți.

După publicarea *Bazelor filozofiei dreptului*, Hegel s-a dedicat aproape în întregime cursurilor sale. Între 1823 și 1827, activitatea sa a atins perioada de înflorire maximă. Notele sale au fost revizuite și adăugite permanent. E posibil să ne facem o idee despre ele din forma în care au apărut în scrierile publicate. Cele despre estetică, filozofia religiei, filozofia istoriei și istoria filozofiei au fost publicate de redactorii săi, în principal pe baza notelor studenților săi, în timp ce textele despre logică, psihologie și filozofia naturii au fost compilate sub

forma unor note ilustrative și explicative la secțiunile corespunzătoare din *Enciclopedie*. În acei ani, sute de audienți din toate regiunile Germaniei au fost influențați de el, iar faima sa a fost dusă în străinătate de discipoli pasionați și inteligenți.

Trei seturi de cursuri sunt produsul principal al perioadei de la Berlin: cele de estetică, de filozofia religiei și de filozofia istoriei. În anii care au precedat revoluția de la 1830, interesul public, exclus din viața politică, s-a îndreptat către teatre, săli de concerte și galerii de artă. Hegel a devenit un vizitator frecvent și admirativ al acestora și a publicat în ziare fragmente din notele sale despre artă. În timpul excursiilor din vacanțe, interesul pentru artele plastice l-a determinat de multe ori să se abată din drum pentru a vedea un tablou vechi. Cunoașterea artei, deși nu în profunzime, a conferit prospețime cursurilor de estetică; acestea adunate din note scrise în ani diferiți între 1820 și 1829, se numără printre încercările sale cele mai de succes.

Cursurile de filozofia religiei reprezintă o altă aplicare a acestei metode, iar cu puțin timp înainte de moarte pregătise pentru tipar un set de cursuri despre dovezi ale existenței lui Dumnezeu. Pe de o parte, el a întors armele împotriva școlii raționaliste, ce reducea religia la un minim compatibil cu un spirit lumesc obișnuit. Pe de altă parte, critica școala lui Schleiermacher, care ridicase sentimentul în religie deasupra teologiei sistematice. În calea de mijloc pe care a ales-o, Hegel a încercat să arate că, de fapt, crezul dogmatic reprezintă dezvoltarea rațională a ceea ce era implicit în sentimentul religios. Desigur, pentru asta, filozofia trebuia să devină interpret și disciplină superioară.

În filozofia istoriei, Hegel a presupus că istoria umană în general reprezintă un proces prin care umanitatea a făcut progrese spirituale și morale și s-a apropiat de autocunoaștere. Istoria are un subiect, iar misiunea filozofului este de a-l descoperi. Unii istorici au găsit cheia în funcționarea legilor naturale de diverse tipuri. Însă atitudinea lui Hegel se baza pe convingerea că istoria reprezintă îndeplinirea scopului lui Dumnezeu și că omul a înaintat suficient de mult pentru a distinge acel scop: conștientizarea treptată a libertății umane.

Primul pas era trecerea de la viața naturală sălbatică la ordine și lege. Era nevoie ca statele să fie întemeiate prin forță și violență; nu exista altă metodă de a-i face pe oameni să se supună legii în perioada în care spiritul nu se înălțase suficient de mult în spirit pentru a accepta raționalismul unei vieți ordonate. Există un stadiu în care unii au acceptat legea și au devenit liberi, în timp ce alții au rămas sclavi. În lumea modernă, omul a ajuns să înțeleagă că toți oamenii sunt liberi în esență, iar misiunea sa este să întemeieze instituții sub care să fie liberi formal.

În ciuda acuzațiilor unor critici, Hegel nu credea că istoria a luat sfârșit în timpul vieții sale. Chiar l-a combătut pe Kant, afirmând că eliminarea războiului era imposibilă. Fiecare stat-națiune este un individ; și, după cum menționase Hobbes despre relațiile dintre indivizi în stare naturală, acordurile fără sabie nu sunt altceva decât cuvinte. Respectul lui Hegel pentru realitate îl împiedica să accepte idealismul lui Kant.

Cursurile de istorie a filozofiei sunt remarcabile mai ales datorită felului în care tratează filozofia greacă. Lucrând fără indici moderni și fără ediții adnotate, Hegel i-a înțeles într-un fel uimitor pe Platon și Aristotel; lui Hegel i se datorează faptul că toată cultura a beneficiat atât de mult de filozofia greacă în secolul de după moartea sa.

În acea perioadă, începuse deja să se structureze o școală hegeliană. Printre membrii acesteia se numărau studenți inteligenți, imitatori flușturatici și romantici care transformau filozofia în versuri. Opoziția și critica serveau doar la definirea mai clară a adepților noii doctrine. Cu toate că, în curând, filozoful a tăiat toate legăturile oficiale directe cu școlile de la Brandenburg, adevărata influență a lui Hegel în Prusia a fost considerabilă. În 1830 a devenit rector al universității. În 1831 a fost decorat de către Frederic Wilhelm III. Unul dintre ultimele sale demersuri literare a fost înființarea *Almanahului de critică filozofică* (Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik).

Revoluția de la 1830 a fost o mare lovitură pentru Hegel, iar gândul la o eventuală dominație a maselor aproape că l-a îmbolnăvit. Ultima sa lucrare literară, a cărei primă parte a fost publicată în *Preussische Staatszeitung*, restul fiind cenzurată, a fost un eseu despre legea engleză privind reforma din 1832, în care analiza efectele sale posibile asupra caracterului noilor membri ai Parlamentului și măsurile pe care aceștia le-ar putea introduce. El a dezbătut pe larg mai multe puncte în care Anglia făcuse mai puțin decât multe state continentale pentru abolirea monopolurilor și a abuzurilor.

În 1831, Germania a fost măcinată de holeră. Hegel și familia lui s-au retras în timpul verii în suburbie, unde a terminat revizuirea primei părți a *Științei logicii*. Întors acasă pentru sesiunea de iarnă, la 14 noiembrie, după doar o zi de boală, a murit de holeră și a fost îngropat, după cum dorise, între Fichte și Karl Solger, autorul unei dialectici ironice.

Posteritatea

În sala de curs, Hegel era mai degrabă impresionant decât fascinant. Studenții vedeau un chip obișnuit, de modă veche, lipsit de strălucire, care nu păruse niciodată tânăr și îmbătrânise prematur. Stând cu tabachera în față și capul aplecat, părea bolnav și continua să întoarcă paginile notelor sale. Discursul era întrerupt de accese frecvente de tuse; fiecare propoziție era rostită cu efort. Stilul era la fel de neregulat: uneori era stângaci în povestirea propriu-zisă, iar în pasajele mai dificile se simțea ca acasă, își regăsea darul de orator și fascina publicul prin măreția dicției.

Primele scrieri teologice și *Fenomenologia spiritului* includeau numeroase metafore strălucite. În lucrările târzii, concepute ca manuale pentru cursurile sale, *Enciclopedia științelor filozofice* și *Bazele filozofiei dreptului*, și-a comprimat materialul în paragrafe relativ scurte, numerotate. Trebuie doar să le traducem pentru a le aprecia caracterul concis și precizia. Părerea obișnuită că filozofia lui Hegel este una foarte dificilă este destul de eronată. După ce-i înțelegem terminologia și principiile fundamentale, constatăm că este mult mai puțin dificilă decât, de exemplu, filozofia lui Kant. Unul dintre motive este un anumit aer de dogmatism: afirmațiile lui Kant sunt de multe ori îngrădite de rezerve; însă Hegel avusese o viziune a adevărului absolut, pe care o prezintă cu încredere.

Sistemul lui Hegel reprezintă o încercare fățișă de a uni concepte contradictorii - spiritul și natura, universalul și particularul, idealul și realul - și de a constitui o sinteză în care toate filozofiile parțiale și contradictorii ale predecesorilor sunt incluse în egală măsură și depășite. Astfel, el este în același timp idealist și realist; nu este surprinzător că succesorii săi, evidențiind o caracteristică sau alta a gândirii sale, l-au interpretat în mod diferit. Conservatorii și revoluționarii, credincioșii și ateii au găsit în el o sursă de inspirație. Într-o formă sau alta, învățăturile sale au dominat universitățile din Germania mulți ani după moartea sa și s-au răspândit în Franța și în Italia. La mijlocul sec. XX, interesul pentru primele sale scrieri teologice și pentru *Fenomenologie* a crescut odată cu răspândirea existențialismului. În același timp, răspândirea tot mai mare a comunismului i-a încurajat pe gânditorii politici să studieze lucrările politice ale lui Hegel, pe lângă *Logica* sa, datorită influenței pe care aceste scrieri au avut-o asupra lui Karl Marx. Iar în momentul bicentenarului său din 1970, se contura deja o renaștere hegeliană.

hegelianism

Curent filozofic apărut ca urmare a sistemului de gândire impus de Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Se pot distinge patru etape. Prima este formată de școala hegeliană apărută în Germania în perioada 1827–1850. Școala era împărțită în trei curente: bătrânii hegelieni, de dreapta, care susțineau legătura dintre gândirea filozofică a lui Hegel, pe de o parte, și ortodoxismul evanghelic asociat cu orientările politice conservatoare, pe de alta. Tinerii hegelieni, de stânga, interpretau într-un sens revoluționar identitatea promovată de Hegel între rațional și real. Exegeții moderați, de centru, se rezumau la discuții privind geneza și semnificațiile sistemului filozofic hegelian. În cea de-a doua etapă (1850–1904), numită și neohegelianism, lucrările exegeților moderați au jucat un rol major. La începutul sec. XX, Wilhelm Dilthey a descoperit câteva manuscrise nepublicate, scrise de Hegel în tinerețe, fapt ce a dus la revitalizarea curentului în Germania. Această renaștere a hegelianismului constituie cea de-a treia etapă, punând accent pe reconstituirea surselor care au stat la baza gândirii lui Hegel. În cea de-a patra etapă, plasată după Al Doilea Război Mondial, dezvoltarea studiilor marxiste în Europa a adus în prim-plan importanța moștenirii hegeliene pentru marxism.

Hegira *sau* Hejira

(*în arabă: Hijra*, zbor)

Fugă a profetului Mahomed de la Mecca la Medina, în 622 d.Hr., pentru a scăpa de persecuții și a fonda o comunitate nouă de credincioși. Întâmplarea coincide cu nașterea islamului. Practica a fost inițiată de cel de-al doilea calif, Umar Ibn Al-Khattab, care a considerat evenimentul drept prima zi a calendarului musulman, anii fiind azi marcați cu inițiale AH (*în latină, Anno Hegirae*: „în anul Hegirei"). Discipolii care s-au refugiat cu Mahomed la Medina se numesc Însoțitorii Profetului.

Heian, perioada ~

(794-1185)

Perioadă din istoria Japoniei numită după capitala Heian-kyo (Kyoto). Este cunoscută în special prin cultura aristocractică înfloritoare de la curtea imperială și prin rafinamentul estetic ce transpare din poezie și caligrafie. Viața din această epocă este prezentată în romanul lui Murasaki Shikibu intitulat *Povestea lui Genji* (Genji monogatari). O expunere schematică despre Japonia din perioada Heian oferă și volumul de povești și povestiri populare *Konjaku monogatari*. Dezvoltarea esteticii se datorează cultului budist Shingon și a celui sincretic Tendai (în China: Tiantai), care au înlocuit influentul cult budist Nara. Pietatea a devenit foarte răspândită în perioada Heian târzie, fapt ce a dus la apariția cultului budist al Pământului Pur, fondat de Honen. Până în 1156, clasa politică era alcătuită din civili, apoi clanurile de războinici au fost chemate să arbitreze o dispută politică și au preluat puterea. A urmat o scurtă perioadă de dominație a clanului militar Taira. *Vezi și* familia Fujiwara; Războiul Gempei; Sugawara Michizane; Taira Kyiomori.

Heidegger, Martin

(26.09.1889, Messkirch, Schwarzwald, Germania - 26.05.1976, Messkirch, Germania de Vest)

Filozof german. A ținut cursuri la Universitățile din Marburg (1923–1927) și Freiburg (1927–1944). În 1927 a publicat monumentala lucrare *Ființă și Timp* (Sein und Zeit), care a avut o influență puternică asupra lui Jean-Paul Sartre și a altor existențialiști. În ciuda protestelor sale, Heidegger a fost considerat un existențialist ateu. Scopul său declarat a fost acela de a pune, încă o dată, problema sensului existenței. Analiza preliminară a existenței umane (*în germană, Dasein*, existență) se fundamentează pe metoda fenomenologiei. La începutul anilor 1930 și-a schimbat concepțiile, moment pe care unii l-au considerat un abandon al problematicii ridicate în *Ființă și Timp*. Heidegger s-a înscris în Partidul Național-Socialist în 1933 și a susținut ideile lui Hitler, în calitate de rector al Universității din Freiburg (1933–1934), dar a devenit mai puțin activ către sfârșitul războiului. Simpatia față de naziști, pe care nu a dezavuat-o niciodată în mod public, a pus problema dacă filozofia lui este în mod inerent „totalitară" sau nu. Opera lui Heidegger a avut o mare influență asupra hermeneuticii și poststructuralismului.

CAMERA PRESS

Martin Heidegger

Heidelberg

Oraș, 141 509 loc. (2002), din SV Germaniei, situat pe malul râului Neckar. Atestat documentar din 1196, a devenit capitala palatinatului Renaniei și reședința conților electori palatini până în 1720. A fost centrul calvinismului german în sec. XVI. A fost devastat în timpul Războiului de Treizeci de Ani (1622), precum și de francezi, în 1689 și 1693. În oraș se află castelul Heidelberg, construit în sec. XIII, o atracție turistică, și Universitatea Heidelberg, cea mai veche din Germania.

Heidelberg, Universitatea ~ *în germană* Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg

Centru universitar autonom din Heidelberg, Germania. A fost fondat în 1386, după modelul Universității din Paris. Primul colegiu a fost înființat de călugării ordinului cistercian. Universitatea a cunoscut un declin în sec. XVII și XVIII, dar și-a recâștigat prestigiul în urma reorganizării de la începutul sec. XIX, când a devenit centru de studiu al științelor, dreptului și filozofiei. Viața studențească de aici a făcut subiectul multor povestiri ale romanticilor. Astăzi are în jur de 28 000 de studenți.

Heiden, Eric (Arthur)

(n. 14.06.1958, Madison, Wisconsin, SUA)

Patinator de viteză american. A devenit primul campion mondial la proba de patinaj viteză, titlu pe care l-a deținut timp de trei ani (1977–1979). La Jocurile Olimpice de iarnă din 1980 a fost primul câștigător din istorie al tuturor celor cinci medalii de aur la probele de patinaj viteză. Ulterior a trecut la ciclism. Sora sa mai mică, Beth, a fost și ea patinatoare de talie mondială.

Heidenstam, (Carl Gustaf) Verner von

(06.07.1859, Olshammar, Suedia - 20.05.1940, Övralid)

Poet și romancier suedez. Primul său volum de versuri, *Ani de rătăcire și pelerinaj* (Vallfart och vandrigsår, 1888), inspirat de anii petrecuți în S Europei și în Orientul Mijlociu, a devenit un succes. Eseul intitulat *Renașterea* (Renässans, 1889), prin care recomanda întoarcerea la literatura

fanteziei, a frumuseții și a specificului național, l-a transformat în reprezentantul artiștilor suedezi care se opuneau naturalismului. Multe dintre poemele sale fidele acestei orientări sunt traduse în *Laureații Suediei* (Sweden's Laureate, 1919). A scris și proză istorică, precum *Oamenii lui Charles* (Karolinerna, 1897–1898) și *Copacul Folkungilor* (Folkunga Trädet, 1905–1907). În 1916 a primit Premiul Nobel.

Heifetz, Jascha

(02.02.1901, Vilnius, Lituania - 10.12.1987, Los Angeles, California, SUA)

Violonist american de origine lituaniană. De la cinci ani a luat lecții de la tatăl său, iar la 8 ani a interpretat *Concertul pentru vioară* al lui Felix Mendelssohn. Între 1909 și 1914, deși evreilor le era interzis să trăiască în St. Petersburg, a studiat acolo cu Leopold Auer (1845–1930). În 1917 a emigrat în SUA, unde timp de mulți ani a format un trio cu Arthur Rubinstein și Gregor Piatigorsky (1903–1976). În ciuda unei prezențe scenice distante, Heifetz a dat dovadă de o tehnică desăvârșită și de talent muzical și a devenit unul dintre cei mai mari violoniști din lume. Începând din 1959 a ținut cursuri la Universitatea din Carolina de Sud și s-a pensionat în 1972.

Heilong

Vezi Amur

Heilongjiang *sau* Heilungkiang

Provincie, 36 890 000 loc. (2000), din NE Chinei. Centrul administrativ: Harbin. Este mărginită de fluviul Amur și este cea mai nordică provincie chineză. A făcut parte dintr-o regiune cunoscută anterior sub numele de Manciuria. Până la sfârșitul sec. XIX, regiunea nu a cunoscut dezvoltarea; s-a aflat sub dominație rusească până în 1917, când a intrat sub dominație chineză. În 1931 a fost cucerită de japonezi, dar forțele sovietice au preluat controlul în 1945 și au redat provincia forțelor (comuniste) chineze. După ruperea relațiilor ruso-chineze din 1960, la granițele provinciei au avut loc mai multe confruntări. Regiunea se află astăzi în plină dezvoltare industrială.

Heimdall

Portar al zeilor în mitologia scandinavă. Numit și zeul luminos, se remarca prin pielea sa albă. Locuia la intrarea în Asgard pentru a păzi curcubeul ce lega lumea pământească de cea a zeilor. Înzestrat cu vedere și auz excepționale, Heimdall avea un corn al cărui sunet putea fi auzit atât pe Pământ, cât și în ceruri; cu el ar urma să anunțe într-o bună zi Ragnarok, sfârșitul lumii, și atunci se va lupta până la moarte cu dușmanul său, Loki.

Heimlich, manevra ~

Procedură de scoatere a unui corp străin din gâtul unei persoane care se îneacă. Inventată de chirurgul american Henry J. Heimlich, metoda se folosește doar atunci când circulația aerului este total blocată, împiedicând vorbirea sau respirația. Salvatorul cuprinde victima cu brațele, din spate, își unește mâinile chiar sub cutia toracică a acesteia și lovește de câteva ori în stomacul victimei. Această manevră elimină corpul străin cu ajutorul aerului din plămânii victimei.

Heine, (Christian Johann) Heinrich

(13.12.1797, Düsseldorf, Prusia - 17.02.1856, Paris, Franța)

Poet german. Născut din părinți evrei, s-a convertit la protestantism pentru a-și face o carieră pe care, de fapt, nu a urmat-o. Și-a câștigat reputația internațională în domeniul literar cu *Cartea cântecelor* (Buch der Lieder, 1827), care cuprinde poeme de dragoste. Proza lui, *Imagini de călătorie* (Reisebilder, 4 vol., 1826–1831), a fost imitată de mulți autori. În 1831, poetul s-a stabilit la Paris, unde a scris articole și studii pe teme politice și sociale, multe dintre ele criticând conservatorismul german. A doua carte de versuri, *Poezii noi* (Neue Gedichte, 1844), reflectă implicarea sa în problematica socială. Scrise într-o perioadă când starea sănătății și situația financiară erau precare, poemele au o tonalitate sumbră, dar foarte apreciată. Este considerat unul dintre cei mai mari poeți germani, iar multe dintre poeziile sale au fost puse pe muzică de compozitori precum Franz Schubert, Robert Schumann și Johannes Brahms.

Heinlein, Robert A(nson)

(07.07.1907, Butler, Missouri, SUA - 08.05.1988, Carmel, California)

Autor american de science-fiction. A urmat studii în domeniul fizicii și matematicii. Și-a început cariera literară publicând în revista de anticipație *Astounding Science Fiction*, în anii 1930. Primul dintre multele sale romane și culegeri de povestiri a fost *Racheta Galileo* (Rocket Ship Galileo, 1947). *Străin pe un tărâm straniu* (Stranger in a Strange Land, 1961), cea mai cunoscută scriere a sa, a atras mulți pasionați ai genului. Alte cărți sunt *Steaua dublă* (Double Star, 1956), *Copiii lui Matusalem* (Methuselah's Children, 1958), *Trupele*

stelare (Starship Troopers, 1959), *Luna e o iubită crudă* (The Moon Is a Harsh Mistress, 1966) și *Nu mă voi teme de nimic* (I Will Fear No Evil, 1970). Este primul scriitor distins cu patru premii Hugo, iar operele sale complexe au contribuit mult la impunerea acestui gen de literatură.

Heinz, H(enry) J(ohn)

(11.10.1844, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA - 14.05.1919, Pittsburgh)

Om de afaceri american, fondator al unei mari fabrici de produse alimentare. A intrat în afacerea cu cărămizi a tatălui său. Totodată, a inițiat o altă afacere, livrând băcanilor din oraș legume și fructe cultivate pe pământurile lui. În 1876, împreună cu un frate și un văr, a fondat F.&J. Heinz Co., o fabrică de murături, ketchup, conserve de fasole și alte preparate. În 1888, compania a fost restructurată sub numele de H. J. Heinz Co. și a fost înregistrată în 1905. Heinz a fost președintele ei până în anul morții.

Heisei

Vezi Akihito

Heisei, perioada ~

Perioadă de domnie începută în 1989, când Akihito a devenit împărat al Japoniei după moartea tatălui său, Hirohito. Pentru japonezi, perioada Heisei este una marcată de tulburări politice (în nouă ani s-au succedat nouă prim-miniștri), declin economic și crize în domeniul financiar. Un cutremur devastator în Kobe și atacul cu gaz sarin din metroul din Tokyo, revendicat de Aum Shinriko (ambele în 1995), au contribuit la crearea unei imagini nefavorabile acestei perioade. Printre evenimentele pozitive se numără nunta prințului moștenitor și organizarea Jocurilor Olimpice de Iarnă de la Nagano, în 1998. *Vezi și* Keizo Obuchi, perioada Showa.

Heisenberg, Werner (Karl)

(05.12.1901, Würzburg, Germania - 01.02.1976, München, Germania)

Fizician german. A studiat la München și la Göttingen, a predat la Universitatea din Leipzig (1927–1941) și a condus Institutul de Fizică Max Planck (1942–1976). În 1925 a rezolvat problema stocării energiei statice într-un oscilator anarmonic, soluție care a dus la dezvoltarea mecanicii cuantice. În 1927 a publicat faimosul studiu despre principiul incertitudinii. De asemenea, a contribuit la elaborarea unor teorii legate de hidrodinamica turbulențelor, nucleul atomului, de feromagnetism, de radiații cosmice și de particulele subatomice. În 1932 a fost distins cu Premiul Nobel pentru cercetările în domeniul mecanicii cuantice.

Heisman, John (William)

(23.10.1869, Cleveland, Ohio, SUA - 03.10.1936, New York, New York)

Antrenor al unor echipe universitare de fotbal american, unul dintre marii inovatori ai jocului. A jucat atât pentru Universitatea Brown, cât și pentru Universitatea Pennsylvania. Din 1892 până în 1927 a fost antrenor la mai multe universități, având un palmares de 185 de victorii, 68 de înfrângeri și 18 meciuri egale. Trofeul Heisman îi poartă numele.

Heisman, Trofeul ~

Cupă înmânată anual celui mai bun jucător de fotbal american dintr-o echipă universitară din SUA, votat de jurnaliștii sportivi. Trofeul a fost instituit în 1935 de către New York's Downtown Athletic Club, iar în anul următor a primit numele primului director al clubului, antrenorul John Heisman.

Hejaz *în arabă* Al-Hijaz

Regiune din V Arabiei Saudite. Ocupă o suprafață de 348 600 kmp, de-a lungul coastei Mării Roșii, din Peninsula Arabia, de la Iordan până la provincia Asir. Partea ei nordică a fost populată din sec. VI î.Hr. Mecca și Medina, orașe din această regiune, reprezintă locul de naștere a islamului și rămân (alături de Ierusalim) orașele cele mai sfinte ale religiei islamice. În 1258 a fost cucerită de egipteni, iar în 1517 de turci. În 1916, Husayn ibn Ali s-a răsculat și s-a proclamat rege al ținutului Hejaz. Ibn Saud, sultan Nejd, a preluat titlul în 1926, iar în 1932 a unit Hejaz, Nejd și alte ținuturi, formând Regatul Arabiei Saudite.

Hejira

Vezi Hegira

Hel

În mitologia scandinavă, ținut al morților și, mai târziu, zeiță a morții. Era fiica lui Loki. Ținutul ei, Niflheim (sau Lumea Întunericului), era format din mai multe regiuni. Ucigașii, cei care au jurat strâmb și cei care au săvârșit adulter erau supuși caznelor într-un castel plin cu venin de șarpe, iar dragonul Nidhogg le sugea sângele. Cei care erau răpuși în luptă mergeau în Walhalla și astfel scăpau de ținutul lui Hel.

Helena

Oraș, 25 780 loc. (2000), centru administrativ al statului Montana, SUA. Situat în

apropiere de fluviul Missouri, în partea de V a Montanei, într-o zonă vizitată de expediția Lewis și Clark (1805). A fost înființat în 1864, după ce aici s-au descoperit zăcăminte de aur (în Last Chance Gulch, acum strada principală a orașului). În 1875 a devenit capitala ținutului, iar în 1889 a statului. Este sediul guvernului statului și, totodată, centru comercial pentru produse agricole și animale și centru al industriei ușoare. Clădirea în care se află sediul guvernului are cupola acoperită cu bronz, iar pe ea se află o copie a statuii Libertății.

Helga, Sfânta ~

Vezi Sfânta Olga

Heliade-Rădulescu, Ion

(06.01.1802, Târgoviște, Dâmbovița, Țara Românească, România - 27.04.1872, București)

Scriitor, lingvist și om politic român. A contribuit fundamental la întemeierea învățământului național, a fondat, alături de Dinicu Golescu, Societatea Literară (1827), a editat primul ziar românesc (*Curierul românesc*, 1829), prima revistă teatrală (*Gazeta Teatrului Național*) și prima revistă literară (*Curierul de ambe sexe*, 1837). A alcătuit una dintre primele gramatici moderne ale limbii, a demonstrat caracterul latin al limbii, a susținut o concepție echilibrată în problema neologismelor și a ortografiei fonetice. A imaginat un proiect grandios, „Biblioteca universală", în scopul stimulării creației originale și a traducerii scriitorilor străini în românește. Scrierile sale originale poartă pecetea curentului romantic: poezii (de o varietate tematică și prozodică unică până la acea dată), poeme ample (etalând viziuni cosmice, propunându-și reînvierea unor mituri primare), proză satirică (*Domnul Sarsailă autorul*), memorialistică și texte politice (*Mémoires sur l'histoire de la régéneration roumaine ou sur le événements de 1848 accomplis en Valachie*, 1851), rezultat al implicării sale active în toate acțiunile revoluționare de la 1848, precum și eseuri filozofice (*Echilibru între antiteze sau Spiritul și materia*, 1869).

helicon

Tubă spiralată sau circulară, contrabas sau bas. La început din alamă, în prezent, pentru a fi mai ușoară, este confecționată mai ales din fibre de sticlă. Heliconul a fost descoperit probabil în Rusia, dar a fost perfecționat în Viena la 1849 de Ignatz Stowasser, care l-a confecționat în diferite mărimi. În 1892, John Philip Sousa a realizat un clopot detașabil rotativ pentru acest instrument, dându-i un nume și design nou, devenit un instrument standard în formațiile de fanfară.

Helicon

Munte în Grecia de E, formează o parte a lanțului muntos Helicon și o continuare a lanțului Parnas. Este situat în preajma golfului Corint și are o înălțime de 1 749 m. Vechii greci îl considerau sălașul muzelor; aici se găseau fântânile lui Aganippe și Hippocrene, considerate surse ale inspirației poetice.

helioflagelate

Denumire comună pentru speciile unei clase de protozoare dulcicole. Datorită pseudopodelor lor subțiri, dispuse radial, sunt considerate uneori înrudite cu heliozoarele (organisme care se deplasează cu ajutorul unor prelungiri citoplasmatice numite pseudopode, nu flageli). Centrele pseudopodelor unor helioflagelate radiază dintr-o granulă centrală, ca la unele heliozoare. Ciclurile de viață ale helioflagelatelor alternează între fazele flagelatelor și cele ale heliozoarelor. Indivizii au formă sferică sau rotundă.

Heliogabal

Vezi Elagabal

heliopauză

Limită dintre heliosferă – regiune în formă de picătură din jurul Soarelui, creată de vântul solar și care conține câmpuri magnetice solare și emanații de gaz solar – și zona de tranziție spre mediul interstelar. Coada ei se întinde până la 50–100 unități astronomice depărtare de Soare, cuprinzând orbitele tuturor planetelor mari. Forma ei variază, fiind influențată de curenții de gaz interstelar generați de mișcarea Soarelui prin acesta.

Heliopolis *în Biblie* On

Vechi oraș sfânt din Egipt. Ruinele acestuia există și astăzi, la NE de Cairo; aici era venerat Ra, zeul egiptean al Soarelui. Marele templu al lui Ra era al doilea ca mărime, după cel al lui Amon, de la Teba, iar preoții lui erau foarte importanți. În Regatul Nou, templul a devenit depozitarul actelor regale. Un monument care s-a păstrat până azi este obeliscul lui Sesostris I, cel mai vechi din câte au supraviețuit. Două obeliscuri ridicate aici de Tutmes III, cunoscute sub numele de Acele Cleopatrei, sunt plasate acum pe malul fluviului Tamisa în Londra și în Central Park din New York.

Helios

Zeu al soarelui în Grecia antică. Își mâna zilnic carul, tras de patru cai, pe bolta cerească, de la răsărit la apus, și naviga de-a lungul oceanului în fiecare noapte, într-o cupă uriașă. Era venerat mai ales pe insula Rhodos, unde era considerat zeul principal, încă din sec. V î.Hr. În Grecia a fost mai târziu identificat cu Apollo. Romanii îl venerau sub numele de Sol.

heliotrop

Denumire comună generică pentru cele cca 250 de specii de plante din zona tropicală sau temperată, majoritatea erbacee. Fac parte din genul *Heliotropium*, familia *Boraginaceae*, răspândite în toată lumea. Genul cuprinde și multe buruieni. Cea mai cunoscută este ochiul-soarelui (*Heliotropium arborescens*), o plantă perenă care crește sub formă de tufe, având flori parfumate, cu cinci petale, colorate de la violet până spre alb, dispuse în mănunchiuri pe tulpini răsucite, asemănătoare cu florile de nu-mă-uita.

heliotrop-de-grădină (*Heliotropium arborescens*)

WALTER DAWN

heliu

Element chimic, având simbol He și număr atomic 2. Este un gaz nobil rar, incolor, inert și inodor. A fost descoperit prin spectroscopia atmosferei solare, în 1868; este al doilea din punctul de vedere al răspândirii și al greutății (după hidrogen). Heliul se găsește în atmosferă într-o proporție mică, dar reprezintă 7% din gazele naturale. Este produsul dezintegrării radioactive (*vezi* radioactivitate) și e utilizat în datarea cu heliu. Mai e folosit ca gaz inert la sudură, în propulsia rachetelor și la umplutul baloanelor dirijabile, în scufundări marine (*vezi* narcoză cu azot), la semnale luminoase etc. Heliul lichid, care există doar la temperaturi sub –268,9°C (cu cca 4°C peste zero absolut), este un „fluid cuantic" (*vezi* mecanica fluidelor), cu proprietăți unice, printre care suprafluiditatea, supraconductibilitatea și vâscozitatea minimă.

Heller, Joseph

(01.05.1923, Brooklyn, New York, SUA - 12.12.1999, East Hampton, New York).

Scriitor american. Înainte de a-și termina studiile la Columbia și Oxford, a fost pilot pe un bombardier și a zburat în 60 de misiuni în Al Doilea Război Mondial. Apoi a lucrat ca agent publicitar. Romanul satiric *Catch-22* (1961), bazat pe experiențele sale din război, este una dintre cele mai importante opere ale literaturii de protest de după război și a fost apreciat mult de critici și de public. Printre ultimele sale romane se numără *S-a întâmplat ceva* (Something Happened, 1974), *La fel de bun ca aurul* (Good as Gold, 1979), *Dumnezeu știe* (God Knows, 1984) și *Ora închiderii* (Closing Time, 1994).

Heller, Yom Tov (Lipmann ben Nathan Ha-Levi)

(1579, Wallerstein, Bavaria - 07.09.1654, Cracovia, Polonia)

Învățat evreu din Boemia. După ce a fost rabin în Moravia și la Viena, a devenit rabin-șef la Praga, în 1627. A fost obligat să colecteze o taxă foarte mare, impusă evreilor de Ferdinand II în timpul Războiului de Trei Ani, fapt care i-a distrus reputația în cadrul comunității evreiești. Mai târziu, ca rabin în Volânia, și-a atras dușmănia evreilor bogați, pentru că denunța simonia. Începând cu 1643 a fost rabin-șef la Cracovia. Este cunoscut pentru comentariul său privind Mishnei, *Completările lui Yom Tov* (1614–1617).

Hellespont

Vezi Dardanele

Hellman, Lilian (Florence)

(20.06.1905, New Orleans, Louisiana, SUA - 30.06.1984, Vineyard Haven, Martha's Vineyard, Massachusetts)

Dramaturg american. A scris recenzii la cărți, a lucrat ca agent de presă și, concomitent, și-a scris propriile piese de teatru. Primul ei mare succes a fost *Ora copiilor* (The Children's Hour, 1934), în care se vorbește despre două profesoare puse sub falsa acuzație de lesbianism. A surprins tensiunile din interiorul familiei în piesa *Micile vulpi* (The Little Foxes, 1939) și nedreptățile din politică în *Veghea de pe Rin* (Watch on the Rhine, 1941). Toate au fost ecranizate, devenind filme de succes. Somată să se prezinte în fața Comisiei parlamentare pentru activități antiamericane, în 1952, a refuzat să depună mărturie. A adaptat *Candide* al lui Voltaire, pentru o versiune muzicală de Leonard Bernstein (1956). Piesa ei *Mansarda cu jucării* (Toys in the Attic, 1956) a fost și ea ecranizată. A scris mai multe volume de memorii și a editat operele tovarășului ei de viață, Dashiell Hammet.

Hells

Defileu al râului Snake. Formează un segment al frontierei dintre statele Idaho și Oregon, SUA, este lung de 200 km, iar pe un parcurs de 64 km are o adâncime de peste 1 600 m. Este cel mai adânc canion din America de Nord, atingând o adâncime maximă de 2 400 m. Împreună cu o zonă de 268 000 ha din jurul său, canionul Hells a fost declarat, în 1975, zonă națională de recreere.

Helmand *sau* Helmund *în Antichitate* Etymander

Râu situat în SV Afghanistanului și în E Iranului. Izvorăște în partea central-estică a Afghanistanului, curge spre SV, traversând mai bine de jumătate din teritoriul țării, apoi se îndreaptă spre N, prin Iran, și se varsă în mlaștinile Helmand, situate la frontiera dintre cele două țări. Lung de 1 400 km, este unul dintre cele mai importante râuri din Afghanistan, folosit foarte mult pentru irigații. O dispută de durată dintre Afghanistan și Iran a avut drept obiect pretențiile Iranului asupra unei porțiuni din cursul râului.

Helmholtz, Hermann (Ludwig Ferdinand) von

(31.08.1821, Potsdam, Prusia - 08.09.1894, Charlottenburg, Berlin, Germania)

Om de știință german, unul dintre cei mai mari savanți ai sec. XIX. După ce a studiat medicina, a predat cursuri de fiziologie și apoi de fizică la câteva universități din Germania. A fost mereu interesat de noi discipline, iar în cercetările sale a aplicat, în mod constant, cunoștințele din domeniile studiate anterior. A adus contribuții importante în domeniul fiziologiei, opticii, electrodinamicii, matematicii, acusticii și meteorologiei, dar este renumit, în special, pentru elaborarea legii transformării și conservării energiei (1847). Abordarea sa era puternic empirică, într-o perioadă în care mulți savanți practicau deducția, pornind de la concepte teoretice. A inventat câteva instrumente de măsură, printre care miograful, oftalmoscopul și oftalmometrul. A explicat fenomene precum căldura și energia corpului, transmiterea impulsurilor nervoase și fiziologia ochiului. Analiza matematică a vortexurilor în fluide (1858) a constituit un veritabil tur de forță. Contribuțiile sale în domeniul electrodinamicii se bazează pe descoperirile lui Michael Faraday și James Clerk Maxwell, dar a fost în cele din urmă depășit de Albert Einstein.

Helmont, Jan Baptista van

(12.01.1580, Bruxelles, Țările de Jos - 30.12.1644, Vilvoorde, Țările de Jos)

Chimist, fiziolog și medic flamand. Deși a avut înclinații spre misticism, a fost un observator atent și un experimentator meticulos. Este primul care a descoperit că există și alte gaze în afară de aer, a inventat cuvântul gaz și a demonstrat că „spiritele rele" (dioxidul de carbon) produse prin arderea cărbunelui și cele care rezultă din fermentarea strugurilor sunt identice. A fost numit părintele biochimiei, pentru că a aplicat principii din chimie în studierea digestiei și nutriției. Operele sale complete au fost publicate în 1648.

Helper, Hinton Rowan

(27.12.1829, Davie County, Carolina de Nord, SUA - 09.03.1909, Washington DC)

Scriitor aboliționist american. A scris, în 1857, lucrarea *Iminenta criză a Sudului* (The Impending Crisis of the South), în care a argumentat că sclavia determină vulnerabilitatea economică și a folosit statisticile pentru a demonstra că sclavia îi afecta pe albii care nu erau proprietari de sclavi și încetinea progresul economic în Sud. Cartea a devenit apreciată în mediile antisclavagiste din Nord; în Sud însă, a produs furie și a fost interzisă în câteva state. Pentru siguranța sa, Helper s-a mutat la New York. După războiul civil, a scris trei pamflete rasiste în care cerea ca negrii să fie deportați în Africa sau în America Latină.

Helpmann, Sir Robert (Murray)

(09.04.1909, Mount Gambier, Australia - 28.09.1986, Sydney)

Balerin, coregraf, actor și regizor australian. După ce a dansat și a jucat pe scenele din Australia, în 1933 s-a mutat la Londra, pentru studii. S-a angajat în trupa Vic-Wells (mai târziu Baletul Regal), unde a devenit partenerul lui Margot Fonteyn. Printre spectacolele sale de balet se numără *Hamlet* (1942), *Miracol în Gorbals* (Miracle in the Gorbals, 1944) și *Adam Zero* (1946). A dansat în filmele *Pantofii roșii* (The Red Shoes) și *Povestirile lui Hoffman* (The Tales of Hoffman), a jucat ca actor în multe piese shakespeariene și a regizat câteva. A fost coregizor artistic al Baletului Australian (1965–1976).

Helsinki *în suedeză* Helsingfors

Oraș, 559 718 loc., în zona metropolitană 964 953 loc. (2000), capitala Finlandei. Este situat în partea de S a Finlandei, pe o peninsulă cu porturi naturale, și este cel mai mare port maritim al țării. E numit

adesea orașul alb din N datorită clădirilor albe, construite din granit decolorat. A fost fondat de suedezi în 1550 și mutat pe lacul actual în 1640. A intrat sub dominație rusă în 1808. În timpul domniei țarului Aleksandru I, în 1812, a devenit capitala Marelui Ducat al Finlandei și a rămas și capitala țării. În 1919, Finlanda și-a declarat independența față de Rusia. În capitală a avut loc un scurt, dar sângeros război civil. În deceniile următoare s-a transformat într-un centru comercial important. A fost devastat de bombardamentele rusești din Al Doilea Război Mondial (*vezi* Războiul de Iarnă), dar a fost reconstruit. Aici s-a desfășurat, în 1975, Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (*vezi* acordul de la Helsinki).

Helsinki, Acordul de la ~

Acord internațional semnat în 1975 cu scopul de a slăbi tensiunile dintre Uniunea Sovietică și țările vest-europene, pentru a asigura un status-quo în Europa după Al Doilea Război Mondial, inclusiv în privința divizării Germaniei. Acordul, semnat atât de toate țările europene (cu excepția Albaniei), cât și de SUA și Canada, nu a fost parafat și nu a avut statut de tratat. Acordul a fost inițiat de Uniunea Sovietică, pentru a căpăta implicit recunoașterea hegemoniei sale în E Europei. În replică, SUA și statele vest-europene au cerut respectarea drepturilor omului, cooperare în domeniile economiei și științei și în alte domenii umanitare. În următoarele întâlniri, de la Belgrad (1977–1978), Madrid (1980–1983) și Ottawa (1985), Uniunea Sovietică a fost dur criticată pentru nerespectarea drepturilor omului, dar ea a reacționat cu contraacuze. Conferința din 1990, de la Paris, a pus capăt Războiului Rece și a recunoscut reunificarea Germaniei.

Helvetă, Republica ~

Republică fondată în martie 1798. A fost constituită pe teritoriul reîntregit al Elveției după ce a fost cucerită de francezi în urma războaielor revoluționare franceze. Guvernul a fost format după modelul Directoratului din Franța. Delegații au solicitat ca Napoleon să soluționeze disputele dintre facțiuni, iar în 1803 acesta a înlocuit republica cu noua Confederație Elvețiană, pe care a obligat-o să încheie o alianță cu Franța.

Helvétius, Claude-Adrien

(26.01.1715, Paris, Franța - 26.12.1771, Voré, Collines des Perches)

Filozof francez, polemist și protector al filozofiei. S-a făcut remarcat prin atitudinea hedonistă (*vezi* axiologie), prin negarea bazelor religioase ale eticii și prin teoria educației. Lucrarea sa *Despre spirit* (De l'esprit, 1785) a devenit cunoscută grație atacului lansat asupra tuturor formelor de moralitate bazate pe religie. A afirmat că toți oamenii au în aceeași măsură capacitatea de a învăța, teză opusă celei exprimate de Jean-Jacques Rousseau în *Émile*, și a susținut că posibilitățile de a rezolva problemele umane prin educație sunt nelimitate.

Hemacandra *născut* Candradeva

(1088, Dhandhuka, Gujarat, India - 1172, Gujarat)

Înțelept jainist. Nașterea sa a fost pusă sub semnul profețiilor și a fost educat de preoți jainiști. A devenit preot în 1110 și apoi consilier al regelui Kumarapala în 1125, iar după convertirea regelui a răspândit jainismul în Gujarat. Operele sale includ lucrări din aproape toate ramurile filozofiei indiene și scrieri literare, ca epopeea sanscrită *Viețile celor 63 de mari personalități*. Conform tradiției jainiste, a postit până a murit.

hemangiom

Tumoare benignă congenitală formată din vasele sangvine la nivelul pielii. Hemangiomul capilar (*în latină, nervus flammeus*, pata vineție) este o masă anormală de capilare pe cap, nas sau față, de culoare roz spre roșie-vineție. Mărimea și forma sunt variate. Dispare odată cu vârsta. Hemangiomul incipient (*în latină, hemangioma simplex*, urmă de căpșună) este o excrescență roșiatică formată din mici vase sangvine dilatate. Apare în primele șase luni după naștere și se poate transforma în ulcerație, dar intră în recesiune după un an. Hemangiomul cavernos, o protuberanță vineție a vaselor de sânge mai mari, poate apărea, mai rar, pe piele, în membranele mucoase, în creier sau pe organele interne. Este complet dezvoltat la naștere și rareori malign. Hemangiomul poate fi îndepărtat prin chirurgie estetică.

hematit

Oxid natural de fier, mineral greu și relativ dur. Oxidul feric (Fe_2O_3) reprezintă cel mai important minereu de fier datorită abundenței și conținutului ridicat de fier. Deseori, hematitul (denumire derivată de la cuvântul grecesc sânge, din cauza culorii sale roșii) apare într-un agregat mineral ușor, cu granulație fină, numit cretă roșie sau ocru. Ocrul este folosit drept colorant în vopsitorie; o formă purificată este întrebuințată pentru a lustrui sticla de

oglinzi. Cea mai mare producție mondială se extrage din lanțul muntos Hamersley din V Australiei.

hematologie

Ramură a medicinei care cercetează structura, funcțiile și bolile sângelui, precum și structura celulelor și a serului sangvin, procesul de coagulare, formarea celulelor sângelui, sinteza hemoglobinei, ca și disfuncționalitățile acestora. În sec. XVII, Marcello Malpighi a examinat, pentru prima dată, celulele roșii din sânge (eritrocite), iar în sec. XVIII, medicul britanic William Hewson (1739–1774) a cercetat sistemul limfatic și coagularea sângelui. În sec. XIX s-a stabilit că celulele sangvine se formează în măduva spinării și s-au descoperit boli ale sângelui, precum anemia și leucemia. La începutul sec. XX a fost descoperit sistemul AB0 al grupelor sangvine și s-a studiat rolul nutriției în formarea sângelui. După Al Doilea Război Mondial, cercetătorii au studiat bolile sângelui și au stabilit tratamente, au analizat sinteza hemoglobinei și rolul trombocitelor în coagularea sângelui.

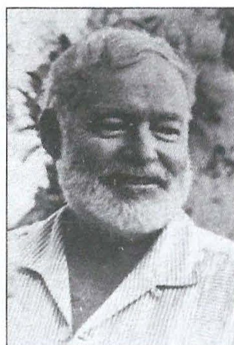
hematurie

Prezență a sângelui în urină. Este, de obicei, simptomul unei afecțiuni renale sau a unei alte părți a sistemului urinar la bărbați, posibil și a sistemului reproducător. Poate fi consecința unei infecții, inflamații, tumori, pietre la rinichi sau a unei alte disfuncții. Culoarea sângelui și data apariției lui în urină demonstrează că afecțiunea este localizată în uretră, în vezica urinară sau în rinichi.

Hemingway, Ernest (Miller)

(21.07.1899, Oak Park, Illinois, SUA - 02.07.1961, Ketchum, Idaho)

Scriitor american. După terminarea liceului a lucrat ca jurnalist. A fost rănit în luptele din Primul Război Mondial, când s-a înrolat voluntar ca șofer de ambulanță. Mai târziu, a făcut parte dintr-un grup de scriitori expatriați la Paris și a călătorit mult, a schiat, a pescuit și a vânat, experiențe ce se vor reflecta în opera sa. Volumul de povestiri *În timpul nostru* (In Our Time, 1925) a fost urmat de romanul *Fiesta* și de nuvela *Arene însângerate* (The Sun Also Rises, 1926). Printre romanele următoare se numără *Adio arme!* (A Farewell to Arms 1929) și *A avea și a nu avea* (To Have and Have Not, 1937). Dragostea sa pentru Spania (și pentru luptele cu tauri) l-a determinat să fie corespondent în timpul Războiului Civil din Spania și în Franța și Anglia în Al Doilea Război Mondial. Aceste evenimente i-au inspirat tematica romanului *Pentru cine bat clopotele* (For Whom The Bell Tolls, 1940). Alte volume de povestiri sunt *Bărbați fără femei* (Men Without Women, 1927), *Câștigătorul nu ia nimic* (Winner Takes Nothing, 1933) și *Coloana a cincea* (The Fifth Column, 1938). A locuit în Cuba din 1940, locul unde se desfășoară acțiunea nuvelei *Bătrânul și marea* (The Old Man and the Sea, Premiul Pulitzer, 1952). În 1954 a primit Premiul Nobel. A fost nevoit să plece din Cuba după revoluția din 1959; deprimat și bolnav, s-a împușcat un an mai târziu. Volumul postum *Sărbătoare neîntreruptă* (A Moveable Feast, 1964) este un jurnal din perioada pariziană. Stilul concis și concentrat din primele lucrări a avut o mare influență asupra scriitorilor englezi și americani.

Ernest Hemingway, fotografie de Yousuf Karsh, 1959

PRIN AMABILITATEA LUI MARY HEMINGWAY; FOTO © KARSH DIN RAPHO/PHOTO RESEARCHERS

hemodializă

Vezi dializă

hemofilie

Boală ereditară a sângelui cauzată de lipsa unor factori de coagulare. Lipsa factorului VIII cauzează hemofilia obișnuită; celelalte tipuri sunt provocate de lipsa factorilor IX sau XI. Primele două tipuri sunt transmise ereditar, de mamă, copiilor de sex masculin. Cea de-a treia formă poate fi moștenită atât de femei, cât și de bărbați. Se manifestă prin sângerări spontane. Chiar și o rană banală poate cauza pierderi masive de sânge. Se tratează cu medicamente. Pierderea unor cantități mai mari de sânge necesită transfuzii.

hemoglobină

Proteină din sângele multor animale (la vertebrate se află în celulele roșii sangvine) care transportă oxigen de la plămâni în țesuturi și aduce înapoi dioxid de carbon. În combinație cu oxigenul are culoarea roșie-purpurie, iar pe parcursul dezoxigenării devine purpurie-albăstrie. Fiecare moleculă de hemoglobină este alcătuită dintr-o moleculă de globină (un tip de proteină) și patru grupe de hemuri. Hemul, un compus heterociclic complex, este o

moleculă organică derivată din porfirină, cu un atom de fier în centru (*vezi* ligand, element de tranziţie). Hemoglobinele cu o structură anormală (*vezi* hemoglobinopatie) pot fi folosite pentru reconstituirea migraţiilor umane din trecut şi pentru cercetarea legăturilor genetice dintre anumite populaţii.

hemoglobinopatie

Tip de afecţiune cauzată de structura genetică anormală a moleculei de hemoglobină. Cel mai des întâlnite tipuri de boli sunt anemia celulelor în seceră şi talasemia, un grup de boli ale căror simptome variază de la zero la anemie letală.

hemoragie

Scurgere abundentă (internă sau externă) de sânge din vasele de sânge în ţesuturile înconjurătoare. La ruperea unui vas, hemoragia continuă atât timp cât vasul rămâne deschis, iar presiunea din interiorul său este mai mare decât cea din exterior. În mod normal, prin coagulare, vasul de sânge se închide şi sângerarea se opreşte. Terapiile de anticoagulare, hemofilia şi ruperea altor vase de sânge pot cauza hemoragii masive şi pot duce la pierderi mari de sânge şi la intrarea în stare de şoc.

hemoroizi

Dilatare şi trombozare a venelor din zona rectului şi a anusului. Pot apărea în urma unor infecţii sau din cauza presiunii abdominale mărite (aşa cum se întâmplă în cazul sarcinii sau al ridicării de greutăţi). Formele uşoare de hemoroizi se tratează cu unguente, laxative şi băi. În cazul apariţiei coagulării, sângerării şi durerilor, poate fi necesară intervenţia chirurgicală. Hemoroizii interni, fără inervaţii, pot fi îndepărtaţi în mai multe feluri, fără anestezie. Hemoroizii externi, formaţi sub piele, sunt extirpaţi după anestezia locală.

Henan *sau* Honan

Provincie în partea de E a Chinei Centrale. Suprafaţa: 167 000 kmp, 96 130 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Zhengzhou. Se învecinează cu provinciile Shanxi, Hebei, Shandong, Anhui, Hubei şi Shaanxi. Aici s-au descoperit primele mărturii ale civilizaţiei chinezeşti din care s-a născut dinastia Shang (secolele XVIII–XII î.Hr.), prima din cele câteva dinastii care au domnit până în 936 d.Hr. În timpul dinastiei Song de Nord, care a fost înlăturată de la putere de mongoli în 1127, capitala a fost la Kaifeng, apoi a fost mutată la Zhengzhou. Principala cultură agricolă a provinciei este grâul. În regiune se află mari zăcăminte de cărbune, petrol şi gaze naturale, care sunt valorificate în industriile din marile oraşe ale provinciei, precum şi o puternică reţea de transport feroviar.

Henderson, Fletcher (Hamilton)

(18.12.1898, Cuthbert, Georgia, SUA – 29.12.1952, New York, New York)

Pianist american, muzician şi şef al uneia dintre cele mai cunoscute orchestre de jazz. Şi-a format o orchestră de muzică de dans, la New York, în 1923. Trupa s-a remarcat rapid prin două elemente: angajarea lui Louis Armstrong ca solist a pus un mare accent pe improvizaţiile swing, iar aranjamentele muzicale făcute de Henderson şi Don Redman (1900–1964) au sistematizat grupele de instrumentişti din cadrul orchestrei, înlocuind, astfel, improvizaţia colectivă a primelor trupe de jazz. Exemplul lor a fost urmat, aproape imediat, de toate marile orchestre de jazz. Nu a fost un om de afaceri priceput, aşa că a fost nevoit să-şi desfiinţeze orchestrele de câteva ori, dar aranjamentele sale muzicale au jucat un rol important în succesul trupei lui Benny Goodman, la sfârşitul anilor 1930, şi au oferit un tipar pentru mai toată muzica perioadei swing.

Hendricks, Thomas A(ndrews)

(07.09.1819, lângă Zanesville, Ohio, SUA – 25.11.1885,/?/)

Om politic american. A fost avocat în Indiana înainte de a fi ales în Camera Reprezentanţilor (1851–1855), în Senat (1863–1869) şi apoi guvernator (1873–1877). În 1876 a candidat din partea Partidului Democrat pentru funcţia de vicepreşedinte (împreună cu Samuel Tilden), iar în 1884 a câştigat alegerile împreună cu Grover Cleveland. A murit la scurt timp după învestirea în funcţie.

Hendrix, Jimi *născut* James Marshall

(27.11.1942, Seattle, Washington, SUA – 18.09.1970, Londra, Anglia)

Chitarist american, interpret de muzică blues şi rock (*vezi* muzică rock). Născut într-o familie cu ascendenţă afro-cherokee, stângaci, Hendrix a învăţat să cânte la chitară ţinând instrumentul invers. A făcut armata la paraşutişti, iar mai târziu a devenit chitarist împreună cu Little Richard şi alţii. În 1966 s-a mutat la Londra, unde a format trioul The Jimi Hendrix Experience, foarte cunoscut în Europa. Evoluţia sa excepţională la festivalul pop din Monterey, în 1967, şi succesul albumului din acel an, intitulat *Are you experienced?*, l-au

transformat în vedetă, iar următoarele sale albume au fost printre cele mai căutate în anii 1960. A murit la vârsta de 27 de ani, în urma unei supradoze, se pare accidentală, de barbiturice.

Henie, Sonja

(08.04.1912, Christiania, azi Oslo, Norvegia - 12.10.1969, în avion, pe ruta spre Oslo)

Patinatoare norvegiană de patinaj artistic. A făcut mai întâi balet. Campioană mondială la proba de individual feminin timp de 10 ani consecutiv (1927–1936) și multiplă campioană la Jocurile Olimpice de iarnă (1928, 1932, 1936). Experiența de dansatoare a ajutat-o să transforme o serie de elemente tehnice banale și anoste în execuții spectaculoase și foarte apreciate. A devenit patinatoare profesionistă și actriță de film. În 1941 a primit cetățenie americană.

Sonja Henie în spectacolul *Hollywood Ice* din 1950

PICTORIAL PARADE

Henle, Friedrich Gustav Jacob

(15?.07.1809, Fürth, Bavaria - 13.05.1885, Göttingen, Germania)

Patolog și anatomist german. A făcut prima descriere a structurii anatomice a epiteliului, a ochiului și creierului. Henle a fost adeptul controversatei teorii a microorganismelor, elaborată de Girolamo Fracastoro. Lucrarea sa *Tratat de anatomie* (Handbuch der systematischen Anatomie des Menschen, 1841) a fost prima lucrare sistematizată de histologie. O altă lucrare, *Manual de patologie* (Handbuch der rationallen Pathologie, 2 vol., 1846–1853), include descrieri ale unor organe bolnave în comparație cu funcționarea lor normală, deschizând astfel era cercetărilor moderne de patologie.

Henlein, Konrad

(06.05.1898, Maffersdorf bei Reichenberg, Boemia - 10.05.1945, Pilzen, Cehia)

Om politic german. În 1933 a devenit conducătorul Frontului Național Germano-Sudet, al doilea partid ca importanță din Parlamentul ceh. În 1938, după o revoltă în Sudeția, guvernul a dizolvat acest partid, acuzându-l de trădare, iar Henlein s-a refugiat în Germania. În urma acordului de la München, Sudeția a fost cedată Germaniei, iar Henlein a fost numit comisar al ținutului. La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, pe când se afla în custodia forțelor aliate, Henlein s-a sinucis.

Henley, William Ernest

(23.08.1849, Gloucester, Gloucestershire, Anglia - 11.07.1903, Woking, lângă Londra)

Poet britanic, critic și editor. În urma unei afecțiuni tuberculoase i s-a amputat un picior, celălalt fiind operat. Henley a început să scrie poezii impresioniste, în vers liber, despre viața de spital, prin care a ajuns să fie cunoscut. Ele au apărut în volumul *Versuri* (A Book of Verses, 1888). Cel mai cunoscut poem al său, *Invictus* (1875), datează din aceeași perioadă. Mai târziu a editat câteva reviste literare, printre care și apreciata *Scots Observer* (devenită ulterior *National Observer*), în care au fost publicate primele creații ale scriitorilor Thomas Hardy, George Bernard Shaw, H.G. Wells, James M. Barrie și Rudyard Kipling.

henna

Tufă sau arbust tropical (*Lawsonia inermis*), din familia *Lythraceae*, orginară din N Africii, Asia și Australia; colorant roșcat-maroniu ce se obține din frunzele acestei plante. Planta are frunze mici, dispuse față în față, și flori frumos mirositoare, a căror culoare variază de la alb la roșu. Este cultivată pentru colorantul din frunze și ca plantă ornamentală.

Hennepin, Ludovic

(12.05.1626, Ath, Flandra - după 1701, Roma?, Italia)

Misionar și explorator francez. Călugăr al ordinului franciscan, în 1675 l-a însoțit pe René-Robert La Salle în călătoria sa prin Canada. Au explorat zona din regiunea Marilor Lacuri și, în 1680, au fondat Fort Crèvecoeur (în apropiere de Peoria, Illinois). În timpul unei expediții pe Mississippi, când La Salle era plecat după provizii, Hennepin și însoțitorii săi au cercetat cursul superior al fluviului. Au fost prinși de indienii sioux și duși într-un loc pe care el l-a numit The Falls of St. Anthony (Cascada Sf. Anton, mai târziu Minneapolis); după patru luni, au fost salvați de Daniel Dulhut. În 1682, Hennepin a revenit în Franța și a scris un jurnal de călătorii.

Henri, Robert
născut **Robert Henry Cozad**

(25.06.1865, Cincinnati, Ohio, SUA - 12.07.1929, New York, New York)

Pictor american. A studiat la Philadelphia și la Paris și a ținut cursuri de artă la

Philadelphia. În 1900 s-a stabilit la New York și a devenit conducătorul grupului de tineri artiști cunoscut sub numele Cei Opt. În 1908 a expus alături de aceștia, iar mai târziu la Armory Show (1913). Ca portretist, s-a remarcat prin ușurința de a mânui penelul, culorile vii și capacitatea de a surprinde gesturi sau expresii trecătoare. Este mai cunoscut ca profesor, în special la Asociația Studenților de Arte Plastice din New York (1915–1928), unde a devenit unul dintre cei mai importanți profesori de artă din SUA. I-a determinat pe mulți dintre artiștii tineri să treacă de la formalismul tradițional la bogăția subiectelor oferite de viața citadină. Credința sa în implicarea socială a artistului a avut drept consecință formarea școlii Ash Can.

Henric I *cunoscut ca* Henri Beauclerc

(*în franceză*, Învățatul)

(1069 - 01.12.1135, Lyons-la-Forêt, Normandia)

Rege al Angliei (1100–1135) și conducător al Normandiei (1106–1135). Fiul cel mai mic al lui William I, a devenit rege la moartea lui William II. Fratele său mai mare, Robert Curthose (Robert II), s-a întors în 1101 din prima cruciadă și a ridicat pretenții la tronul Angliei. Henric l-a împăcat, cedându-i Normandia, dar Robert s-a dovedit a fi un conducător nepriceput și, în 1106, Henric a pus stăpânire pe Normandia și l-a trimis pe fratele său în închisoare. Henric a avut o dispută cu Anselm de Canterbury, în privința investiturii (*vezi* Controversa Învestiturii), dar s-au împăcat în 1107. A menținut controlul asupra Normandiei, în pofida atacurilor din partea fiului lui Robert, și a desemnat-o drept moștenitoare pe fiica sa, Matilda.

Henric I de Lorena

Vezi Al doilea duce de Guise

Henric II *în franceză* Henri *născut* duce d'Orléans

(31.03.1519, Saint-Germain-en-Laye, lângă Paris, Franța - 10.07.1559, Paris).

Rege al Franței (1547–1559). Cel de-al doilea fiu al lui Francisc I. A avut mari dispute cu tatăl său, accentuate de rivalitatea dintre amantele celor doi și de sprijinul acordat de Henric conetabilului Anne, duce de Montmorency (1493–1567). Deși a continuat mult din politica tatălui său, Henric și-a orientat favorurile către casa catolică de Guise și a reprimat cu asprime protestantismul în regatul său. În relațiile externe, Henric a continuat conflictul cu împăratul Carol V, până în 1559, când a semnat Tratatul Cateau-Cambrésis. Tratatul avea să fie pecetluit prin căsătoria fiicei lui Henric cu Filip II al Spaniei; în timpul festivităților, a fost lovit la cap de o lance și a murit.

Henric II *cunoscut ca* Henric de Anjou *sau* Henric Plantagenetul

(1133, Le Mans, Maine - 06.07.1189, lângă Tours)

Duce de Normandia (din 1150), conte de Anjou (din 1151), duce de Aquitania (din 1152) și rege al Angliei (din 1154). Fiu al Matildei și nepot al lui Henric I, a câștigat teritorii vaste în Franța prin căsătoria cu Alienor de Aquitania (1152). A invadat Anglia și, prin acordul de încheiere a războiului, regele Ștefan l-a desemnat moștenitor al său (1153). Ca rege, Henric și-a extins stăpânirea asupra unor ținuturi din N Angliei și din V Franței, a consolidat monarhia și a reformat organizarea curții. Încercarea sa de a impune autoritatea regală în dauna celei bisericești (*vezi* Constituțiile Clarendon) a dus la o ceartă cu arhiepiscopul de Canterbury, fostul său prieten Sf. Thomas Becket. Disputa s-a terminat cu uciderea lui Becket, urmată de penitența lui Henric la Canterbury (1174). Domnia sa a fost marcată de neînțelegeri între membrii familiei, mai ales lupte pentru întâietatea la tron între fiii săi, printre care Richard I (Inimă de Leu) și Ioan Fără de Țară. În 1189, Richard s-a aliat cu Filip II al Franței pentru a-l îndepărta de Henric de la tron.

Henric II *sau* Sfântul Henric *în germană* Heinrich

(06.05.973, Albach?, Bavaria - 13.07.1024, lângă Göttingen, Saxonia; canonizat în 1146, sărbătorit pe 13 iulie)

Duce de Bavaria (sub numele Henric IV, 995–1005), rege german (1002–1024) și împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1014–1024), ultimul din dinastia saxonă. A condus mai multe campanii militare împotriva Poloniei, înainte de a încheia pacea cu aceasta, în 1018. Pentru a proteja papalitatea, a luptat cu grecii și lombarzii, în Italia (1021). A sprijinit cooperarea dintre stat și biserică și i-a desemnat pe episcopii germani drept conducători laici, conferindu-le rangul de prinți ecleziaști.

Henric II de Lorena

Vezi Al cincilea duce de Guise

Henric III

(01.10.1207, Winchester, Hampshire, Anglia - 16.11.1272, Londra)

Rege al Angliei (1216–1272). A moștenit tronul la vârsta de nouă ani, dar a început să

domnească numai după izgonirea rebelilor susținuți de francezi (1234). I-a îndepărtat pe baroni prin indiferența sa față de tradiție și prin sprijinul financiar acordat lui Inocențiu IV, în schimbul coroanei Siciliei. Baronii l-au silit să accepte prevederile Hotărârilor de la Oxford, dar, începând cu 1261, Henric nu a mai respectat înțelegerea. În 1264, fostul său favorit, Simon de Montfort, a condus o rebeliune în urma căreia regele a fost învins și luat prizonier. După un an, fiul lui Henric, Eduard (devenit ulterior Eduard I), a răsturnat situația, iar Henric, slăbit și senil, i-a îngăduit lui Eduard să guverneze.

Henric III *în germană* Heinrich
(28.10.1017 - 05.10.1056, Pfalz Bodfeld, lângă Goslar, Saxonia)

Duce de Bavaria (sub numele de Henric VI, 1027–1041), duce de Suabia (sub numele de Henric I, 1038–1045), rege german (1039–1056) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1046–1056). A dobândit controlul asupra Boemiei și Moraviei și a contribuit la alegerea papei Clement II, care l-a încoronat împărat. Ultimul împărat care a dominat papalitatea, Henric a numit alți trei papi în anii care au urmat. A sprijinit reforma bisericii, promovată de mănăstirile de la Cluny și Gorze. A fost la un pas de a fi detronat în timpul unei revolte (1054–1055), iar în anii următori influența sa în NE Germaniei, Ungaria, S Italiei și Lorena s-a diminuat.

Henric III *în franceză* Henri *născut* Duce de Anjou
(19.09.1551, Fontainebleau, Franța - 02.08.1589, Saint-Cloud)

Rege al Franței (1574–1589). Al treilea fiu al lui Henric II și al Caterinei de Medici, a fost comandant al armatei regale în războaiele religioase împotriva hughenoților. A fost încoronat rege după moartea fratelui său, Carol IX. În timpul războaielor civile a făcut concesii hughenoților, determinându-i pe romano-catolici să înființeze Liga Sfântă. Îngrijorarea catolicilor a sporit în 1584, când protestantul Henric de Navarra (ulterior Henric IV) a devenit moștenitorul tronului. Henric III a încercat să câștige încrederea Ligii Sfinte, dar a fost silit de mulțime să părăsească Parisul. În 1588, ducele de Guise și cardinalul Ludovic II de Lorena au fost asasinați din porunca lui Henric. La rândul său, Henric a fost asasinat de un călugăr iacobin fanatic, în 1589.

Henric IV *în germană* Heinrich
(11.11.1050, Goslar?, Saxonia - 07.08.1106, Liège, Lorraine)

Duce de Bavaria (1055–1061). Rege german (1054–1106) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1084–1105/1106). A moștenit tronul imperial la vârsta de șase ani. Mama sa a fost regentă până în 1062, iar Henric a dobândit controlul asupra imperiului abia în 1065. Și-a reafirmat drepturile regale, fapt care a provocat o rebeliune în Saxonia (1073–1075). A intrat într-un conflict de durată cu papa Grigore VII, în privința învestiturilor laice (*vezi* Controversa Învestiturii). Papa l-a excomunicat și i-a absolvit pe supușii săi de jurământul de supunere. Pentru a obține iertarea, Henric a fost nevoit să traverseze Alpii pe timp de iarnă și, potrivit tradiției, a stat trei zile desculț în zăpadă, în fața castelului de la Canossa, unde locuia papa, pentru ca acesta să revină asupra hotărârii sale. Prinții germani l-au părăsit (1077) și l-au ales rege pe Rudolf I. În 1080, papa l-a excomunicat din nou și l-a recunoscut rege pe Rudolf. În replică, Henric a cucerit Roma (1084), unde a instaurat un papă. În ultimii ani de viață, fiii săi, Conrad și Henric, au condus rebeliuni împotriva lui.

Henric IV *sau* Henric de Navarra *în franceză* Henri de Navarre
(13.12.1553, Pau, Bearn, Navarra - 14.05.1610, Paris)

Primul rege al Franței din casa de Bourbon (1589–1610) și rege al Navarrei (sub numele Henric III, 1572–1589), una dintre cele mai cunoscute figuri din istoria Franței. Henric a fost crescut în spiritul religiei protestante și a fost instruit de comandantul militar hughenot Gaspar II de Coligny în timpul războaielor religioase. În 1572 s-a căsătorit cu Margareta de Valois. Oficierea căsătoriei a provocat masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu, care a avut loc șase zile mai târziu. Henric a fost reținut la curtea Franței din 1572 până în 1576, când a evadat și s-a alăturat celor care luptau împotriva lui Henric III. A luptat în Războiul Celor Trei Henrici și a triumfat. După asasinarea lui Henric III, în 1589, a devenit rege, dar a fost nevoit să lupte timp de nouă ani împotriva Sfintei Ligi, pentru a-și păstra tronul. În 1593 s-a convertit la catolicism, pentru a opri protestele împotriva domniei sale. În 1594 a intrat în Paris aclamat de mulțime, dar a trebuit să înceapă războiul (1595–1598) împotriva Spaniei, care îi sprijinea pe ultimii săi opozanți din Franța. În 1598,

Henric a semnat Edictul de la Nantes, care a pus capăt celor 40 de ani de război civil. Cu ajutorul miniștrilor săi, printre care ducele de Sully, Henric a instaurat ordinea și a adus prosperitate în Franța. Căsătoria sa anterioară a fost anulată, iar în 1600 s-a căsătorit cu Maria de Medici. În 1610 a fost asasinat de un fanatic romano-catolic.

Henric IV *născut* Henry Bolingbroke

(apr.? 1366, castelul Bolingbroke, Lincolnshire, Anglia - 20.03.1413, Londra)

Rege al Angliei (1399–1413), primul dintre cei trei monarhi ai sec. XV din casa Lancaster. Fiul lui John de Gaunt. Inițial l-a sprijini pe Richard II împotriva ducelui de Gloucester, dar, după ce a fost exilat, în 1398, s-a întors împotriva lui. În 1399 a invadat Anglia, silindu-l pe Richard să se predea și să abdice. După ce a obținut coroana prin uzurpare, și-a consolidat puterea, rezistând rebeliunilor repetate ale nobililor. Totuși, nu a reușit să-i supună pe galezi, conduși de Owen Glendower, și a fost înfrânt de scoțieni. De asemenea, nu a izbutit să elimine neajunsurile din sistemul fiscal și administrativ, care, în cele din urmă, au contribuit la prăbușirea dinastiei Lancaster. Succesorul său a fost Henric V, fiul său.

Henric V

(16?.09.1387, Monmouthshire, Țara Galilor - 31.08.1422, Bois de Vincennes, Franța)

Rege al Angliei (1413–1422), din casa de Lancaster. Fiul cel mai mare al lui Henric IV, a luptat împotriva rebelilor galezi (1403–1408). Ca rege, a reprimat cu cruzime o răscoală a lolarzilor (1414) și o conspirație a partizanilor casei de York (1415). A revendicat întinse teritorii în Franța și a pus la cale o invazie (1415), iar victoria sa uimitoare în Bătălia de la Azincourt a transformat Anglia într-una dintre cele mai mari puteri ale Europei. Victoriile sale au silit Franța să semneze Tratatul de la Troyes (1420), prin care Henric era numit moștenitor al tronului și regent al Franței. S-a căsătorit cu Catherine, fiica regelui francez, dar a murit de tifos exantematic înainte de a se întoarce acasă.

Henric VI

(06.12.1421, Windsor, Berkshire, Anglia - 21/22.05.1471, Londra)

Rege al Angliei (1422–1461, 1470–1471). Fiu al lui Henric V, a devenit rege pe când era copil. La maturitate a devenit un solitar pios și studios, care suferea de instabilitate psihică. Politica Angliei era marcată de rivalitatea dintre unii miniștri influenți ai caselor de Lancaster și York, iar incapacitatea lui Henric de a guverna a devenit una dintre cauzele Războiului celor Două Roze. În 1461, un membru al casei de York a fost proclamat rege, cu numele Eduard IV. Henric a părăsit țara, dar s-a întors în 1464 și, în urma unei rebeliuni eșuate a casei de Lancaster, a fost prins și întemnițat. După scindarea partidei York, a redobândit tronul, în 1470. Eduard a fugit, dar a revenit curând și și-a recăpătat tronul. Moartea în bătălie a prințului Eduard, moștenitorul lui Henric, a pecetluit soarta acestuia, Henric fiind asasinat în Turnul Londrei la puțin timp după eveniment.

Henric VI *în germană* Heinrich

(toamna 1165, Nijmegen, Țările de Jos - 28.09.1197, Messina, Italia)

Rege german (1169–1197) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1191–1197) din dinastia Hohenstaufen, care a dobândit, prin căsătorie, regatul Siciliei. A preluat conducerea Sfântului Imperiu Roman în 1189, atunci când tatăl său, Frederic I Barbarossa, a pornit într-o cruciadă spre pământul sfânt. La scurt timp după ce a fost încoronat, s-a confruntat cu revolta lui Henric Leul în Germania și a lui Tancred, în Sicilia, dar a reușit să facă pace, în 1194. Eforturile sale de a impune dreptul ereditar de succesiune asupra coroanei imperiului au eșuat, dar fiul său Frederic II i-a urmat la tron.

Henric VII *în germană* Heinrich

(cca 1270, Valenciennes, Hainaut - 24.08.1313, Buonconvento, lângă Siena, Italia)

Conte de Luxemburg (sub numele de Henric IV), rege german (1308–1313) și împărat al Sfântului Imperiu Roman (1312–1313). Primul rege german din casa Luxemburg, a consolidat poziția familiei sale prin obținerea tronului Boemiei pentru fiul său. A devenit conducător al Lombardiei (1311), dar s-a confruntat cu conflictele dintre guelfi și ghibelini. Deși a fost încoronat împărat la Roma, nu a reușit să supună Florența și nici Napoli. A eșuat și în încercarea de a stabili legături mai strânse între Italia și restul imperiului.

Henric VII *născut* Henry Tudor, Conte de Richmond

(28.01.1457, castelul Pembroke, Țara Galilor - 21.04.1509, Richmond, Surrey, Anglia)

Rege al Angliei (1485–1509) și fondator al dinastiei Tudor. Fiind conte de Richmond și înrudit cu casa de Lancaster, după triumful susținătorilor partidei York, în 1471, s-a retras în Bretania. Mai târziu a revenit

în Anglia, i-a unificat pe oponenții lui Richard III, pe care l-a învins în Bătălia de la Bosworth Field (1485). S-a căsătorit cu Elisabeta de York și a pus capăt Războiului celor Două Roze, deși comploturile facțiunii York au continuat. A făcut pace cu Franța (1492), Țările de Jos (1496) și Scoția (1499) și a pus la cale căsătoriile copiilor săi, astfel încât să stabilească alianțe europene. Tratatele sale comerciale și sprijinirea comerțului au făcut din Anglia o țară bogată și puternică. A fost urmat la tron de fiul său, Henric VIII.

Henric VIII

(28.06.1491, Greenwich, lângă Londra, Anglia – 28.01.1547, Londra)

Rege al Angliei (1509–1547) care a prezidat începuturile Renașterii engleze și Reforma din Anglia. Cele șase soții ale sale au fost, în ordine, Caterina de Aragon (mama viitoarei regine Maria I), Anne Boleyn (mama viitoarei regine Elisabeta I), Jane Seymour (mama succesorului lui Henric, regele Eduard VI), Anna de Cleves, Catherine Howard și Catherine Parr.

Ascensiunea la tron

Henric era al doilea fiu al regelui Henric VII, primul rege din dinastia Tudor, și al Elisabetei, fiica lui Eduard IV, primul rege din scurta dinastie York. În 1502, la moartea fratelui său mai mare, Arthur, Henric a devenit moștenitor al tronului; dintre toți monarhii dinastiei Tudor, Henric a fost singurul care a avut o copilărie liniștită, așteptând cu calm și încrezător încoronarea, ceea ce a contribuit la conferirea unei aure de maiestate, justiție și egocentrism caracterului său clocotitor și exuberant. Excela în îmbogățirea cunoștințelor citind cu pasiune, dar îi plăceau și exercițiile fizice, caracteristice societății aristocratice din Anglia acelor vremuri. În 1509, când s-a urcat pe tron, se așteptau lucruri mari de la el. Cu o înălțime de peste 1,80 m, un trup bine construit, atlet neobosit, vânător și dansator, el promitea Angliei bucuriile primăverii după lunga iarnă a domniei lui Henric VII.

Henric și miniștrii săi au exploatat nemulțumirile provocate de abuzul și apărarea energică de către Henric VII a drepturilor regale, sacrificând, fără să stea pe gânduri, unele dintre aceste instituții nepopulare și anumiți oameni care îl serviseră pe tatăl său. Dar măsurile nepopulare necesare pentru guvernarea regatului au trebuit curând să fie reinstituite. Curând după investitură, Henric s-a căsătorit cu Caterina de Aragon, văduva lui Arthur, iar petrecerile fastuoase care au urmat au diminuat și mai mult modestele rezerve ale vistieriei regale.

Mai gravă a fost hotărârea lui Henric de a se implica în aventuri militare. Europa era răvășită de rivalitățile dintre regatele francez și spaniol, cauzate în principal de pretențiile asupra teritoriilor din Italia; și, împotriva sfatului consilierilor săi mai vârstnici, în 1512 Henric s-a alăturat socrului său, Ferdinand de Aragon, împotriva Franței și, de ochii lumii, în sprijinul unui papă amenințat față de care, de multă vreme, piosul rege arăta un respect aproape slugarnic.

Henric însuși nu dispunea de nici un talent militar, dar o victorie reală împotriva unei invazii scoțiene a fost totuși obținută la Flodden (1513) de către contele de Surrey. În pofida inutilității angajării în aventuri militare, victoriile erau foarte populare. În plus, în Thomas Wolsey, care organizase prima campanie din Franța, Henric a descoperit primul său ministru capabil. Prin 1515, Wolsey era arhiepiscop de York, lord cancelar al Angliei și cardinal al Bisericii; mai important, era un bun prieten al regelui, care îi încredințase bucuros administrarea treburilor regatului. Dar Henric nu a abandonat niciodată în întregime prerogativele regale care îi reveneau și se implica adesea în treburile regatului; deși lumea putea crede că Anglia era condusă de cardinal, regele era perfect conștient de faptul că deținea controlul și putea să îl exercite oricând ar fi dorit, iar Wolsey, la rândul său, numai rareori confirma părerea lumii.

Totuși, anii 1515–1527 au fost marcați de ascensiunea lui Wolsey, inițiativele și acțiunile sale stabilind cadrul general al politicii Angliei.

Uneori, cardinalul își manifesta dorința de obținere a tiarei papale, ambiții încurajate de Henric; Wolsey la Roma ar fi constituit o carte importantă în mâinile englezilor. În fapt însă, nu a existat niciodată nici cea mai mică șansă ca acest deziderat să se realizeze, la fel ca și posibilitatea dobândirii de către Henric a coroanei imperiale, adusă pentru scurtă vreme în discuție în 1519, la moartea împăratului Maximilian I, care a fost succedat de nepotul său, Carol V. Acest eveniment a schimbat total situația din Europa. Prin Carol, coroanele Spaniei, Burgundiei (împreună cu Țările de Jos) și Austriei au fost unite într-un complex copleșitor de putere care a redus toate dinastiile din Europa, cu excepția celei din Franța, la o poziție inferioară. Începând

cu 1521, Henric a devenit un avanpost al puterii imperiale a lui Carol V, care, în 1525 la Pavia, a distrus, pentru moment, puterea rivală a Franței. Încercarea lui Wolsey de inversare a alianțelor în acel moment nepotrivit a provocat represalii care au afectat vitalul comerț cu postav anglo-olandez, pierzându-se și beneficiile pe care alianța cu învingătorul de la Pavia le-ar fi putut aduce Angliei. Această politică a provocat o serioasă reacție în Anglia, determinându-l pe Henric să ajungă la concluzia că utilitatea lui Wolsey se apropia de sfârșit.

Pierderea popularității

Pe măsură ce importanța Angliei în Europa apărea într-o lumină tot mai nefastă, regimul își pierderea din popularitate și pe plan intern. Bineînțeles că așteptările fanteziste din zilele de început nu puteau dura; era clar că realitatea crudă urma să se impună. Totuși, scriitorii au continuat să nutrească mari speranțe legate de un rege care din 1517 își luase un nou consilier, în persoana lui Sir Thomas Morus, una dintre cele mai strălucite minți ale vremii. Dar Morus a descoperit curând că lui Henric îi era foarte ușor să facă diferența între plăcerea unei conversații cu un înțelept și modul în care făcea politică. În acel moment nimic nu putea știrbi puterea lui Wolsey și acest lucru avea consecințe neplăcute pentru rege, care îl sprijinea. În țară se intensificau nemulțumirile, iar eforturile lui Wolsey de a remedia situația nu făceau decât să-i exaspereze pe cei din clasa de sus, fără să-i ajute pe săraci. Aceste sentimente au atins un punct culminant în anii 1523–1524. Deși îi displăceau parlamentele, Wolsey a fost nevoit să convoace unul în 1623, dar impozitele votate de acesta erau cu mult sub necesități. Anul următor, încercarea de a impune un impozit special a dus la o rezistență atât de înverșunată, încât Henric a renunțat la el, atât el cât și cardinalul încercând să profite de pe urma acestei măsuri, de care de fapt erau amândoi responsabili. Deoarece îl avea pe Wolsey care să poarte întreaga vină, Henric își putea permite astfel de eșecuri, spre deosebire de cardinal. Până în 1527 politica guvernului – care părea a fi opera lui Wolsey, dar în realitate era a regelui – a condus la faliment, fiind privită ca lipsită de eficiență în străinătate și de popularitate pe plan intern, regimul arătându-și adevărata față, lipsită de un țel pozitiv, exact așa cum era.

În această fază, regele s-a afirmat în mod evident și spectaculos în afacerile politice ale regatului. Printre eșecurile sale de până atunci se număra și incapacitatea lui, sau a Caterinei, de a produce un moștenitor al tronului de sex masculin; mai multe avorturi și decese premature au avut ca rezultat doar nașterea (1516) și supraviețuirea prințesei Mary (Maria), menită să perpetueze dinastia, și nimeni nu se bucura prea mult la perspectiva succesiunii la tron a unei femei, cu tot cortegiul de incertitudini politice și dinastice pe care o asemenea situație îl putea aduce. Din cauza caracterului său, Henric nu putea concepe că eșecul i se datora lui. Aversiunea din ce în ce mai mare față de Caterina era sporită și de pasiunea făcută pentru una dintre doamnele de la curte, Anne Boleyn, sora uneia dintre amantele sale anterioare. Henric nu era un desfrânat; de fapt, era destul de pudic, dar căuta momente de relaxare și evadări ocazionale dintr-un mariaj cu o prințesă de rang, dar suferindă, la care erau îndrituiți, de regulă, prinții. În Anne își găsise perechea; această fată în vârstă de 20 ani, crescută la școala dură a intrigilor de la curte, avea să fie mai mult decât o amantă a regelui. I-au trebuit lui Henric, care în orice caz trebuia să se căsătorească cu ea dacă dorea să rezolve problema succesiunii la tron, aproximativ șase ani pentru realizarea acestei dorințe comune. Fără să chibzuiască deloc, el a provocat o revoluție.

Începând cu 1527, Henric s-a preocupat asiduu de rezolvarea a ceea ce devenise cunoscut sub denumirea de „marea problemă a regelui": divorțul de Caterina. S-a autoconvins că prima sa căsătorie s-a încheiat împotriva legii divine, adică împotriva poruncii biblice (Levitic) care interzice căsătoria cu văduva unui frate. Moartea copiilor era dovada judecății lui Dumnezeu față de această uniune. Cu disponibilitatea caracteristică de a converti propriile dorințe în legea lui Dumnezeu, Henric s-a asigurat rapid că trăia cu Caterina în păcat mortal și că trebuia să se elibereze din acest mariaj dacă voia să fie acceptat din nou de Dumnezeu. A făcut apel la Roma pentru anularea căsătoriei. De regulă, papii răspundeau favorabil regilor în asemenea probleme, dar Henric alesese destul de rău atât momentul, cât și cazul său pentru formularea unei asemenea cereri. El cerea papei Clement VII să-l ajute să scape de mătușa împăratului, dar Clement, prizonierul împăratului în perioada 1527–1528, n-a mai îndrăznit niciodată după aceea să se opună lui Carol, a cărui credință puternică în onoarea familiei și în prestigiul public bara calea oricăror concesii în favoarea dorințelor lui Henric. Mai mult, refuzul papal era întărit și de faptul că i se ceruse

să declare ilegală o decizie papală anterioară – care autorizase căsătoria lui Henric cu văduva fratelui său –, decizie care adusese o mare sumă de bani în cuferele papale.

Și astfel, încercările lui Henric de a rezolva dilema sa pe calea legală acceptată au fost sortite încă de la început eșecului. Wolsey, aflat într-o dilemă și mai grea, deoarece numai succesul într-o asemenea problemă imposibilă l-ar fi menținut la putere, a obținut deschiderea unui proces în acest caz în Anglia, dar planurile i-au fost zădărnicite de celălalt judecător, cardinalul Campeggio, care primise ordine de la Roma (1529). După numai câteva săptămâni, Wolsey a fost înlăturat, dar dispariția sa nu a rezolvat nimic și consilierii care i-au succedat au fost de prea puțin ajutor în rezolvarea marii probleme a regelui lor, care știa ce vrea, dar nu și cum să obțină ceea ce vrea.

Postul de cancelar i-a fost încredințat lui Thomas Morus, care îi spusese lui Henric că dezaprobă divorțul și care dorea să se dedice luptei împotriva ereziei luterane. Politica următorilor trei ani a fost marcată de confuzie, regele oscilând între speranța că Roma ar putea fi silită să accepte un proces formal de divorț care să aibă loc în Anglia, și impulsurile de o natură mai radicală – să respingă hotărât decizia Romei. Dar, deși uneori declara că va proceda exact în acest fel, nici el și nici altcineva nu știa cum să convertească vorbele în acțiune.

Ruptura cu Roma

Acțiunea însemna o revoluție, iar revoluția avea nevoie de un bărbat care o putea concepe și executa. Acest bărbat a fost Thomas Cromwell, care, în aprilie 1532, a dobândit controlul asupra Consiliului și a rămas la conducere în următorii opt ani. Revoluția a constat în decizia ca Biserica Angliei să se separe de Roma, devenind efectiv un departament spiritual al statului sub conducerea regelui ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ. Revoluția pe care nu o luase în calcul i-a îndeplinit regelui dorința: în ianuarie 1533 s-a căsătorit cu Anne Boleyn; în luna mai un nou arhiepiscop, Thomas Cranmer, a prezidat un proces care a declarat nulă prima căsătorie; în septembrie s-a născut prințesa Elisabeta. Papa a răspuns cu o sentință de excomunicare, dar aceasta nu a speriat pe nimeni.

Deși nu urmărise acest lucru, conducerea supremă a Bisericii Angliei este realizarea majoră a lui Henric. Ea a avut consecințe extrem de importante, dar două dintre ele îl interesau în mod absolut pe rege. În primul rând, noul titlu îi consolida propriul concept despre regalitate, convingerea că (așa cum declarase odată) nu are nici un superior pe lume. El încununa imaginea maiestuoasă a conducătorului instituit prin pronia divină, care satisfăcea ambiția constantă a lui Henric de a prezenta această imagine unei lumi temătoare și supuse. Dar, în al doilea rând, a creat o problemă reală pentru rege: anterior, în cartea *Assertio septem sacramentorum adversus Martinum Lutherum* (1521), el îl atacase pe Luther și își exprimase devotamentul față de papalitate, pentru aceasta fiind recompensat cu titlul de Apărător al Credinței. Acum se întorsese împotriva papei; actul său echivala cu încurajarea Reformei protestante, un lucru care îi atrăgea pe Crammer și Cromwell (și poate că și pe Anne Boleyn), dar nu pe Henric, care îl disprețuia pe Luther. Religia noii biserici independente trebuia stabilită de șeful său: tot restul vieții, Henric, care se mândrea cu cunoștințele teologice, avea să dedice mult timp și multă gândire problemei naturii adevăratei religii. Cu excepția primatului papal, nu a renunțat niciodată la principalele învățături și doctrine ale credinței în care fusese crescut, dar și-a schimbat părerile în privința detaliilor, ajungând la un amalgam propriu în care transsubstanțierea și celibatul clerical se amestecau cu vederi radicale despre autoritatea pământească a Bisericii și capacitatea oamenilor de a dobândi mântuirea fără ajutorul preoților.

Henric VIII, ulei pe lemn, atelierul lui Hans Holbein cel Tânăr, după 1537; Liverpool, Anglia

THE BRIDGEMAN ART LIBRARY/NATIONAL MUSEUMS AND GALLERIES ON MERSEYSIDE (WALKER ART GALLERY, LIVERPOOL)

Reforme interne

Deceniul conducerii lui Cromwell, din anii 1530, a fost singura perioadă a domniei lui Henric în care a fost aplicat un set de politici coerente. Politicile implementate de Cromwell au consolidat și lărgit mult puterea lui Henric, îndeosebi prin transferul către coroană a bogățiilor mănăstirilor dizolvate între anii 1536–1540 și impunerea de noi impozite clericale; dar totodată, mai explicit ca oricând, l-au supus pe rege legii și supremației legislative a Parlamentului.

Întrucât Henric știa cum să lucreze cu Parlamentul, efectul imediat a fost acela de a-l face pe rege să apară mai autoritar ca oricând și să confere domniei sale un aer de aparentă autocrație – aparentă, deoarece supremația legii permitea controlul voinței suveranului. Aparența de autocrație era fals scoasă în evidență de faptul că toate revoluțiile au avut victimele lor. Pe măsură ce se rostogoleau capetele, reputația anterioară a regelui de monarh luminat și de înțelept a fost îngropată de faima perpetuă de om însetat de sânge. Vechi prieteni, cum a fost Thomas Morus, care au refuzat să accepte noua ordine, au căzut pradă măcelului, ca și alți 50 de oameni judecați și condamnați în baza legilor cu privire la trădare. Între 1538 și 1541, familiile Pole și Courtenay au fost distruse, fiind acuzate de trădare din cauza eforturilor întreprinse în străinătate pentru inversarea cursului evenimentelor din Anglia, dar în principal deoarece erau de descendență regală și puteau prezenta un pericol dinastic pentru neprolifica dinastie Tudor.

Acum regele s-a angajat într-o serie de aventuri matrimoniale care l-au făcut să apară atât ca un monstru, cât și ca o culme a ridicolului. Curând s-a săturat de Anne, care nu a reușit să nască un moștenitor de sex masculin; în 1536, ea a fost executată, împreună cu alți membri ai curții, fiind acuzată de un presupus adulter. Caterina de Aragon, repudiată, dar care rămăsese în Anglia, murise cu puțin timp înainte. Henric s-a căsătorit imediat cu Jane Seymour, care i-a născut un fiu, Eduard, mort prematur (1537). Următorii trei ani au fost marcați de tentativele pentru înlocuirea ei, iar mireasa aleasă a fost Anne, sora ducelui de Cleves, un pion în politica lui Cromwell de închegare a unei alianțe nord-europene împotriva pericolelor prezentate de Franța și de împărat. Dar Henric a urât-o de când a văzut-o și a cerut imediat eliberarea din această căsătorie, cerere satisfăcută printr-un divorț rapid.

Declinul fizic și psihic

Eșecul înregistrat de Cromwell cu Cleves l-a distrus; aceasta a permis numeroșilor săi dușmani să-l asmută pe rege împotriva lui și, în iulie 1540, a fost decapitat. Acum Henric devenise realmente periculos: în permanență secretos și suspicios, începuse să manifeste și tendințe paranoice. Convins că poate controla pe oricine, era, în fapt, ușor de manipulat de aceia care știau cum să-i alimenteze suspiciunile și să-i justifice megalomania. Avea multă experiență – fiind cel mai vechi rege din Europa – și era din ce în ce mai competent în rutina conducerii, însă îi lipseau viziunea cuprinzătoare și spiritul profund care ar fi făcut din el un mare om. Lipsurile temperamentale erau agravate de ceea ce el credea că sunt ghinioane nemeritate și de sănătatea tot mai precară; se îngrășase enorm. Mintea nu îi slăbise, dar era tot mai agitat, arțăgos și total imprevizibil; adesea melancolic și deprimat, era mereu nemulțumit și întotdeauna lipsit de răbdare și de înțelegere. În 1540–1542 i-a revenit pentru o scurtă perioadă tinerețea, căsătorindu-se cu Catherine Howard, în vârstă de 20 ani, a cărei prostie și nebunie de a continua să trăiască în promiscuitate, chiar și ca regină, au dus-o la eșafod. Lovitura l-a terminat pe Henric. După aceea a ajuns realmente un om bătrân, trist, înverșunat, plin de amărăciune și, deși s-a mai căsătorit încă o dată pentru a-și găsi o oarecare liniște cu calma și supusa Catherine Parr, ruina sa fizică era completă.

Dar era încă rege și, de la căderea lui Cromwell (pe care a regretat-o prea târziu), singurul care concepea și aplica politica. Politica în mâinile unui om bolnav, nemulțumit și violent nu avea premise să fie de bun-simț și nici nu putea aduce prosperitate, ceea ce s-a și dovedit. Lăsat de capul lui, Henric s-a concentrat pe menținerea unității regatului, în pofida vrajbei tot mai accentuate dintre facțiunile religioase, și pe promovarea în fața întregii lumi a propriei imagini de monarh glorios al timpului său. Prima s-a tradus în explozii frecvente de mânie față de ingratitudinea supușilor și a consilierilor săi. A doua l-a readus la prima sa iubire – războiul și cucerirea, sportul regilor.

În 1542, împăratul și regele Franței au reluat ostilitățile. După o pretinsă manifestare de independență, Henric s-a alăturat din nou împăratului; imediat, scoțienii s-au aliat cu Franța. Scoțienii au fost învinși la Solway Moss (1542) și regele lor a murit curând după aceea; acest fapt a deschis posibilitatea de subjugare permanentă a țării prin intermediul unei alianțe rezultate din căsătoria între moștenitorii tronurilor celor două regate. Dar visul scoțian s-a prăbușit rapid din cauza tratamentului brutal aplicat de Henric acestei națiuni, care a dus la controlul Scoției de către o facțiune profranceză, hotărâtă să reziste chiar și unei alianțe cu Anglia; cucerirea reală a Scoției depășea posibilitățile regelui. Henric s-a ocupat personal de mersul războiului și de negocierile care au urmat, dovedind o uimitoare energie pentru un om atât de

bolnav. Dar energia nu este același lucru cu competența. Războiul s-a dovedit ruinător. A trebuit să se strângă bani din vânzarea pământurilor mănăstirilor, care a adus venituri importante; expedientul disperat de devalorizare a monedei, deși a ajutat temporar, a condus la o inflație violentă care a înrăutățit și mai mult situația. Și, chiar după ce împăratul a încheiat pacea cu Franța (1544), Henric nu s-a retras din Scoția decât doi ani mai târziu.

Pe măsură ce 1546 se apropia de sfârșit, era clar pentru toți că regele nu mai avea mult de trăit. Dar acest lucru nu era conștientizat și de omul cel mai interesat; el continua, ca și înainte, să se plângă de disidența religioasă, participa la treburile guvernării și continua să se manifeste ca un autocrat, distrugând puternica familie Howard, pe care o suspecta că ar complota pentru a obține controlul asupra succesorului său. Conștient aproape până la sfârșit, a murit pe 28 ianuarie 1547. A lăsat în urmă un regat nefericit și o guvernare derutată, deoarece, până la sfârșit, a refuzat să facă toate aranjamentele necesare pentru succesiunea și domnia unui rege care era încă copil.

Evaluare

Ca rege al Angliei din 1509 până în 1547, Henric VIII a prezidat începuturile Reformei din Anglia, declanșată datorită implicării în propriile sale aranjamentele matrimoniale, chiar dacă nu a abandonat niciodată principiile fundamentale ale Bisericii Romano-Catolice. Deși excepțional de bine servit de câțiva miniștri străluciți, Henric s-a întors în ultimă instanță, fără excepție, împotriva lor; pe cei pe care i-a ridicat i-a și doborât. A fost atras de disciplinele umaniste și a fost un intelectual el însuși, dar tot el este responsabil pentru moartea unor străluciți umaniști englezi ai acelor vremuri. Deși căsătorit de șase ori, a lăsat doar un moștenitor minor și o problemă de succesiune primejdios de complicată. Dintre cele șase soții, două au făcut parte din marele număr de persoane importante executate pentru pretinsă trădare; și totuși, pe de altă parte, regimul său a respectat cu multă atenție și până la detaliu legile regatului. Formidabil ca înfățișare, memorie și intelect, înfricoșător ca temperament, s-a bucurat de un autentic devotament din partea celor care l-au slujit, având un talent deosebit de a atrage și fermeca oamenii. De un egotism monstruos și înconjurat de adulație, a reușit totuși să facă o evaluare rațională a ceea ce era posibil; făcând în permanență pași greșiți în politică, a reușit totuși să rămână neînvins și chiar a înregistrat succese superficiale în aproape tot ce a încercat să facă.

Henric VIII a fost întotdeauna perceput ca reprezentant al monarhiei autentice. Chiar și faptele sale rele, niciodată uitate, au fost amestecate cu ideea de măreție. El a dat națiunii sale ceea ce aceasta a dorit: un simbol vizibil de naționalitate. A reușit, totodată, să dea națiunii o guvernare mai bună, o flotă foarte utilă, un început pentru reforma religioasă și o îmbunătățire a condițiilor sociale. Dar nu a fost deloc un mare om. Deși un conducător din cap până în picioare, a înțeles prea puțin în ce direcție își conduce națiunea. Dar, deși nu a fost nici om de stat și nici profet, nu a fost nici monstrul însetat de sânge și nici zurbagiul petrecăreț descris de o tradiție sau alta. Deși era rece, egocentric, inflexibil, mereu suspicios față de ce se întâmpla în jurul lui, nu a coborât atât de jos încât să se încadreze în cel de al doilea model; deși cu un caracter nemilos, alimentat de ideea că avea întotdeauna dreptate, nu-i făcea plăcere să ucidă, așa cum i-ar fi dictat acest al doilea model. Pur și simplu, nu a înțeles niciodată de ce viața unui om atât de bine intenționat ca el trebuia să fie presărată cu atât de numeroase și nemeritate necazuri.

Henric, Războiul celor Trei ~
(1587-1589)

Ultimul război religios din Franța, între regele Henric III, ultracatolicul Henri I de Lorraine, duce de Guise, și liderul hughenot Henric de Navarra (ulterior, Henric IV). Primele bătălii au fost câștigate de Liga Sfântă condusă de Guise, care l-a forțat pe Henric III să semneze Edictul de Unire din 1588, numindu-l general de corp de armată al regatului. Umilit, Henric III a poruncit ca Guise să fie asasinat, chemându-l în ajutor pe vărul său, Henric de Navarra. Coaliția dintre rege și hughenoți i-a forțat pe membrii Ligii să se retragă. Henric III a fost asasinat și, înainte de a muri, i-a cerut viitorului Henric IV să treacă la catolicism.

Henric Navigatorul *în portugheză* **Henrique o Navegador** *născut* **Henrique, Infante (prinț) de Portugal, Duque (duce) de Viseu, senhor da Covilha**
(04.03.1394, Porto, Portugalia – 13.11.1460, Vila do Infante, lângă Sagres)

Prinț portughez, susținător al exploratorilor. L-a ajutat pe tatăl său, Ioan I, să cucerească orașul marocan Ceuta, în 1415, și a fost guvernator al acestuia, apoi al provinciei portugheze Algarve. Și-a stabilit curtea la Sagres și a finanțat călătorii ale

exploratorilor pe insulele Madeira și de-a lungul coastelor de V ale Africii. Ca mare maestru al Ordinului lui Hristos, a strâns fonduri pentru finanțarea călătoriilor ce aveau drept scop convertirea păgânilor. Sub patronajul lui s-a realizat perfecționarea caravelei portugheze și a instrumentelor de navigație și s-au făcut progrese în domeniul cartografiei.

Henry, capul ~

Promontoriu situat la intrarea de S a golfului Chesapeake, din SE Virginiei, SUA. Situat în orașul Virginia Beach, se află față în față cu capul Charles, de care este legat prin tunelul din golful Chesapeake. Este locul unde se află muzeul Cape Henry Memorial, care marchează sosirea primilor coloniști în America, în 1607. Complexul muzeal, care face parte din Parcul Național de Istorie Colonială, include Vechiul Far, primul din SUA (1792). Noul Far din apropiere (1881) emite una dintre cele mai puternice lumini din lume, putând fi văzut de la 32 km în larg.

Henry, Joseph

(17.12.1797, Albany, New York, SUA - 13.05.1878, Washington DC)

Fizician englez. L-a ajutat pe Samuel F.B. Morse la dezvoltarea telegrafului. A descoperit câteva dintre cele mai importante principii ale electricității, inclusiv autoinducția. A remarcat fenomenul de inducție electromagnetică, cu un an înainte ca Michael Faraday să anunțe descoperirea acestuia. A perfecționat electromagneții, a descoperit legile de funcționare a transformatorului electric, a cercetat descărcările electrice și a demonstrat că petele solare iradiază mai puțină căldură decât suprafața Soarelui. În 1846 a devenit primul secretar și director al Institutului Smithsonian – unde a organizat un grup de meteorologi voluntari – devenit ulterior Institutul Meteorologic al SUA. A fost consilierul pe probleme tehnice al lui Abraham Lincoln în timpul războiului civil și fondatorul Academiei Naționale de Științe. În 1893, unitatea standard de măsurare a inducției electrice a primit numele său, adică henry.

Henry, O. *născut* William Sydney Porter

(11.09.1862, Greensboro, Carolina de Nord, SUA - 05.06.1910, New York, New York)

Autor american de proză scurtă. A scris articole pentru ziare, apoi a fost casier la o bancă în Texas, unde a fost condamnat pentru delapidare. A început să scrie pe când se afla în închisoare, sub pseudonimul O. Henry. S-a stabilit la New York, unde povestirile sale, care descriau realitatea, în special viața newyorkezilor simpli, folosind coincidența și finalurile surprinzătoare, au devenit foarte populare. Printre volumele sale de povestiri se numără *Verze și regi* (Cabbages and Kings, 1904); *Cele patru milioane* (The Four Million, 1906), care cuprinde *Darul magilor* (The Gift of the Magi); *Lampa ornamentată* (The Trimmed Lamp, 1907), care cuprinde *Ultima frunză* (The Last Leaf); și *Whirligigs* (1910), care cuprinde *Răscumpărarea căpeteniei roșii* (The Ransom of Red Chief).

Henry, Patrick

(29.05.1736, Studley, Virginia, SUA - 06.06.1799, Red Hill, lângă Brookneal, Virginia)

Lider revoluționar american. De profesie avocat, și-a dovedit talentul oratoric în procesul Parson (1763). Membru al Consiliului Cetățenilor din Virginia, s-a opus Legii timbrului și a devenit un lider al opoziției radicale contra englezilor. A fost membru fondator al Comitetelor de corespondență și delegat la Congresul Continental. În 1775, la o întrunire din Virginia, a făcut celebra sa apologie a libertății, „Dați-mi libertatea sau dați-mi moartea", și a prezentat propuneri pentru înarmarea rezerviștilor din Virginia pentru războiul iminent. A contribuit la redactarea primei Constituții a statului și a fost guvernatorul acestuia în 1776–1779 și 1784–1786. L-a sprijinit pe generalul George Washington și a autorizat expediția lui George Rogers Clark. În 1788 s-a opus ratificării Constituției SUA, despre care credea că nu garantează drepturile individuale, și a contribuit la adoptarea Declarației Drepturilor.

Henslowe, Philip

(1550, Lindfield, Sussex, Anglia - 06.01.1616, Londra)

Director și proprietar de teatru englez. Înainte de 1577 s-a stabilit la Londra; a devenit proprietar al câtorva teatre, printre care teatrul Rose, pe care l-a construit (împreună cu un partener) în 1587. Cel mai important era teatrul Fortune, construit în 1600 pentru compania Admiral's Men, principalii rivali ai companiei lui William Shakespeare. Teatrele lui Henslowe au pus în scenă primele piese elisabetane. Jurnalul său reprezintă un document important pentru istoria teatrului.

Henson, Jim *născut* James Maury

(24.09.1936, Greenville, Mississippi, SUA - 16.05.1990, New York, New York)

Păpușar și producător american. Pe când era elev la liceu, a realizat o emisiune cu

păpuși pentru un post de televiziune și a creat primii „Muppets" (de la cuvintele *marionettes* – „marionete" și *puppets* – „păpuși"). În anii 1960 a făcut reclame TV. Începând cu 1969, PBS a difuzat Muppets în emisiunea *Sesame Street*, iar popularitatea lui Henson a crescut la nivel național. Spectacolul *Muppets Show* a fost difuzat în premieră la televiziune în 1976 și a fost apreciat în peste 100 de țări. A mai produs și regizat serialul *Filmul Muppet* (The Muppet Movie, 1979). Cariera sa a fost curmată de pneumonia care i-a adus moartea.

Henția, Sava

(01.02.1848, Sebeș, Alba - 21.02.1904)

Pictor român de orientare neoclasică. Elev al lui Theodor Aman. S-a făcut cunoscut mai ales prin portrete *(Ana Davila, Brătianu, Cap de fetiță)* și prin tablourile istorice, inspirate de Războiul de Independență (1877–1878). În 1901–1902 a restaurat mănăstirea de la Brebu, lucrând la refacerea tâmplei bisericii și altarului. Portretele ctitorilor mănăstirii Cernica sunt, și ele, opera lui Sava Henția.

Sava Henția, *Autoportret*

Henze, Hans Werner

(n. 01.07.1926, Gütersloh, Germania)

Compozitor italian de origine germană. A studiat cu Wolfgang Fortner (1907–1987), iar apoi cu René Leibowitz (1913–1972). În tinerețe, la Darmstadt, sub influența lui Leibowitz, fusese influențat de ideile avangardiste, apoi a revenit la tendințele tradiționale insuflate de Fortner. Din 1953, s-a stabilit pentru totdeauna în Italia. Este cunoscut mai ales pentru operele sale, printre care se numără *Regele Cerb* (Der König Hirsch, 1955), *Elegie pentru tineri îndrăgostiți* (Elegie für junge Liebende, 1961), *Der junge Lord* (1964) și *Bassarizii* (Die Bassariden, 1965). A mai compus numeroase simfonii și concerte în care și-a exprimat atașamentul față de marxism. Henze este considerat în Europa unul dintre marii compozitori de la sfârșitul sec. XX.

heparină

Compus natural organic, anticoagulant rapid, folosit la prevenirea trombozei în timpul intervențiilor chirurgicale și postoperatoriu în tratamentul unor afecțiuni cardiace, pulmonare sau circulatorii care implică un risc crescut de formare a cheagurilor de sânge. Este o combinație de molecule complexe de carbohidrați, numite mucopolizaharide; se găsește în stare naturală în ficat și în țesuturile pulmonare. A fost descoperită în 1922 și a fost utilizată, inițial, pentru a preveni coagularea sângelui recoltat pentru teste de laborator.

hepatită

Inflamație a ficatului. Se cunosc mai multe tipuri de hepatită (A-G). Cea de tip A este transmisă mai ales prin alimente contaminate. Hepatita B, transmisă pe cale sexuală sau prin injecții, provoacă icter și simptome asemănătoare cu cele ale gripei. Virusul hepatitei C se transmite, în special, prin folosirea în comun a acelor de seringă, la injectarea intravenoasă și poate cauza ciroză și cancer, după o lungă perioadă de latență. Până nu de mult, nu exista nici un test pentru detectarea ei la analiza sângelui și mulți oameni erau expuși pericolului, ca urmare a transfuziilor. Hepatita D se declanșează numai pe fondul hepatitei B; ea cauzează afecțiuni serioase ale ficatului. Hepatita E, ca și hepatita A, se transmite prin apă și alimente contaminate; simptomele ei sunt mai grave decât ale hepatitei A și poate provoca moartea. Virusul hepatitei F (HFV), identificat prima oară în 1994, se răspândește ca și în cazul celor de tip A și E. Virusul hepatitei G (HGV), identificat în 1996, este considerat transmisibil pe cale sexuală sau prin intermediul sângelui infectat. HGV provoacă forme acute și cronice ale bolii și, adesea, afectează persoane care sufereau deja de hepatita C. Există vaccinuri pentru hepatita A și B (cel de-al doilea previne și hepatita D). Tratamentul medicamentos nu dă întotdeauna rezultate în cazul hepatitei B și C. Celelalte tipuri nu necesită întotdeauna tratament. Hepatita cronică provoacă semne în formă de rețea sau striații pe piele, acnee și creștere anormală a părului. Are drept consecință moartea (necrozarea) țesuturilor ficatului, ceea ce duce la ciroză. Hepatita alcoolică, cauzată de consumul abuziv de alcool, poate fi vindecată, prevenind astfel ciroza, prin tratarea la timp, care presupune reducerea drastică sau renunțarea totală la consumul de alcool. Unele medicamente pot cauza hepatite neinfecțioase. O formă de hepatită autoimună afectează, în special, femeile tinere și este tratată cu corticosteroizi pentru ameliorarea simptomelor.

Hepburn, Audrey *născută* Edda van Heemstra Hepburn-Ruston

(04.05.1929, Bruxelles, Belgia - 20.01.1993, Tolochenaz, Elveţia)

Actriţă de film americană de origine belgiană. În Al Doilea Război Mondial a locuit în Olanda, aflată sub ocupaţie nazistă; a studiat baletul şi actoria la Londra. A fost descoperită de Colette, care i-a oferit rolul principal în *Gigi*, pe Broadway (1951). A debutat în filmul *Vacanţă la Roma* (Roman Holiday, 1953, Premiul Oscar), apoi a revenit pe Broadway cu *Ondine* (1954, Premiul Tony). Radia o inocenţă fermecătoare, combinată cu eleganţa, în filme precum *Sabrina* (1954), *Război şi pace* (War and Peace, 1956), *Funny Face* (1957), *Mic dejun la Tiffany* (Breakfast at Tiffany's, 1961), *My Fair Lady* (1964) şi *Aşteaptă până se întunecă* (Wait Until Dark, 1967). Ulterior s-a implicat în acţiuni de binefacere şi a fost ambasadoare UNICEF.

Hepburn, Katharine (Houghton)

(12.05.1907, Hartford, Connecticut, SUA - 29.06.2003, Old Saybrook, Connecticut)

Actriţă americană. A debutat pe Broadway în 1928 şi a devenit un star încă de la primul ei film, *Motiv de divorţ* (A Bill of Divorcement, 1932). A devenit tot mai celebră, odată cu *Focul sacru* (Morning Glory, 1933, Premiul Oscar), *Cele patru fiice ale doctorului March* (Little Women, 1933) şi *Leopardul Suzanei* (Bringing Up Baby, 1938), în care şi-a impus personalitatea dinamică şi tăria de caracter. A jucat rolul principal în marele succes de pe Broadway *Poveste din Philadelphia* (The Philadelphia Story, 1939, ecranizat în 1940). Alte filme remarcabile în care a jucat sunt *Regina africană* (The African Queen, 1951), *Vara* (Summertime, 1955) şi *Deodată în vara aceea* (Suddenly Last Summer, 1959). A jucat în opt filme alături de iubitul ei, Spencer Tracy, cum ar fi *Femeia anului* (Woman of the Year, 1942), *Pat şi Mike* (Pat and Mike, 1952) şi *Ghici cine vine la cină* (Guess Who's Coming to Dinner, 1967, Premiul Oscar) şi a mai obţinut două premii Oscar pentru *Leul în iarnă* (The Lion in Winter, 1968) şi *Pe lacul auriu* (On Golden Pond, 1981).

FRAŢII BROWN

Katharine Hepburn

Hepites, Ştefan

(17.02.1851, Brăila, Moldova, România - 15.09.1922, Brăila)

Fizician şi meteorolog român, membru al Academiei Române. După studii de matematică şi fizică la Bruxelles, a devenit inginer al căilor ferate, inspector general în Ministerul Domeniilor, director al Institutului Meteorologic, profesor la diferite licee şi şcoli superioare. În iulie 1884 a luat fiinţă, sub conducerea sa, Serviciul Meteorologic al României (prima staţie a fost înfiinţată în 1878 la Brăila); în 1884 a înfiinţat prima staţie meteorologică la Şcoala de Agricultură din parcul Herăstrău, mutată în 1888 la Filaret, şi a colaborat la realizarea primei hărţi magnetice a ţării. A publicat numeroase lucrări din domeniile astronomiei, seismologiei, meteorologiei, topografiei şi climatologiei (*Materiale pentru climatologia României, Cutremurele de pământ în România*). Academia Română acordă anual un premiu care îi poartă numele, în domeniul ştiinţelor geonomice.

Hepplewhite, George

(m. 1786, Londra, Anglia)

Ebenist englez. A fost ucenic într-un atelier de mobilă din Lancaster. Mai târziu şi-a deschis un magazin în Londra. A devenit cunoscut prin *Ghidul ebenistului şi al tapiţerului* (Cabinet-Maker and Upholsterer's Guide, 1788), care conţine peste 300 de schiţe. Piesele de mobilier bazate pe schiţele lui sunt rare şi nu se ştie cu certitudine dacă provin din atelierul său; nu se poate afirma nici dacă el este cu adevărat autorul schiţelor, deoarece acestea nu sunt semnate. Designul pieselor are simplitate, eleganţă şi funcţionalitate, asociate cu graţia stilului neoclasic (de ex., scaune cu picioare drepte, cu capetele ascuţite şi spătare ovale). Schiţele lui au fost preluate de Thomas Sheraton şi Duncan Phyfe.

heptatlon

Competiţie atletică feminină în care concurentele iau parte la şapte probe atletice: 100 m garduri, curse de 200 m, de 800 m, săritură în înălţime, săritură în lungime, aruncare a suliţei şi tir. După 1981, această întrecere desfăşurată timp de două zile a fost înlocuită, la Jocurile Olimpice, cu probele de pentatlon feminin.

Hepworth, Dame (Jocelyn) Barbara

(10.01.1903, Wakefield, Anglia - 20.05.1975, St. Ives)

Sculptoriţă britanică. Lucrările sale, la început realiste, au devenit abstracte prin anii

1930, când a realizat câteva sculpturi geometrice cu muchii drepte. În perioada de maturitate creativă s-a concentrat pe relația dintre masă și spațiu. În anii 1950 a devenit foarte cunoscută în plan internațional și a realizat multe lucrări pentru instituții de prestigiu, precum *Single Form* (1963) de la sediul Națiunilor Unite din New York, dedicată lui Dag Hammarskjöld. Alături de Henry Moore, este o reprezentantă de seamă a modernismului englez, fiind considerată un sculptor foarte important de la mijlocul sec. XX.

Hera

Regină a zeilor din mitologia greacă, soție și soră a lui Zeus. Îi corespunde Iunona din mitologia romană. Era venerată ca regină a cerurilor și protectoare a căsătoriei și a căminului. De asemenea, i se atribuia titlul de Eileithya, zeiță a nașterii. Era adorată ca patroană a orașelor Samos și Argos, unde se desfășurau festivaluri și procesiuni în onoarea ei. Animalul ei sacru era vaca. În literatură este înfățișată ca o soție geloasă, care se răzbuna pe toate femeile seduse de Zeus.

Heraclit

(540 î.Hr., Efes, Anatolia - 480 î.Hr.)

Filozof grec. Nu se cunosc prea multe despre viața lui; singura carte pe care se spune că ar fi scris-o s-a pierdut și gândirea sa filozofică s-a păstrat doar în câteva fragmente. Potrivit cosmologiei sale, focul este principiul element ce stă la baza ordinii universale. A numit ordinea universală „un foc veșnic viu care după măsură se aprinde și după măsură se stinge“ și a extins ideea de foc, incluzând printre manifestările sale și eterul, aflat în zonele superioare al atmosferei. Persistența unității, în ciuda schimbării, este ilustrată de celebra sa analogie a râului: nu ne scufundăm niciodată în apa aceluiași râu. Platon a afirmat, ulterior, că Heraclit considera că lucrurile se află într-o continuă devenire, indiferent de modul în care le percep simțurile noastre.

Herakles *în latină* Hercule

Erou din mitologia greacă și romană, recunoscut pentru puterea sa fizică. Fiu al lui Zeus și al muritoarei Alcmena, nepoata lui Perseu. La nașterea lui, soția geloasă a lui Zeus, Hera, a trimis doi șerpi veninoși să-l ucidă pe copil în leagăn, dar acesta i-a sugrumat. S-a căsătorit cu o prințesă pe care a ucis-o într-un acces de furie provocat de Hera și a devenit astfel sclavul lui Eurysteu, regele Greciei. Acesta l-a obligat să îndeplinească cele 12 munci, printre care

Herakles rupând coarnele căprioarei din Arcadia, flancat de Atena și Artemis, pictură pe un vas grecesc, cca 540 î.Hr.; British Museum

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

curățarea grajdurilor regelui Augias, furtul merelor de aur din grădina Hesperidelor, coborârea în Infern pentru a aduce câinele tricefal Cerber. S-a căsătorit cu Deianeira, care i-a trimis o cămașă înmuiată în otravă, crezând că este un elixir al iubirii. Aflat în agonia morții, Herakles și-a dat foc pe rug și spiritul său s-a ridicat la ceruri. A devenit semizeu și s-a căsătorit cu Hebe.

heraldică

Artă și știință a stemelor și blazoanelor, a stabilirii arborelui genealogic. Folosirea simbolurilor heraldice ca mijloc de identificare nobiliară s-a răspândit în aristocrația europeană în sec. XIII. Scutul a devenit principalul simbol heraldic; panașul, ca element auxiliar, a apărut în sec. XIV și era așezat pe coif. În reprezentările grafice, coiful și panașul sunt dispuse pe scut. Armele erau ereditare: toți descendenții de sex masculin cărora li s-au acordat armele respective erau obligați să le poarte. Ca însemne ale onoarei, erau protejate de lege în monarhiile europene, precum și în Irlanda, Elveția, Africa de Sud și Zimbabwe. *Vezi și* blazon, heraldică ecleziastică.

heraldică ecleziastică

Stemă asociată cu sistemele administrativ și academic ale bisericii, în special în cazul bisericilor anglicană, romano-catolică și prezbiteriană. Abațiile, starețiile și diocezele au steme proprii, iar înalții funcționari ecleziastici le-au adăugat dintotdeauna stemele lor personale. *Vezi și* blazon.

Herbert, George

(03.04.1593, castelul Montgomery, Țara Galilor - 01.03.1633, Bemerton, Wiltshire, Anglia)

Poet metafizic englez. În 1620 a fost ales orator al Universității Cambridge, funcție

ce implica relația cu casa regală. Mai târziu a fost hirotonisit și a devenit pastor al unei parohii rurale, unde a slujit cu devotament până la moarte. Poemele sale, publicate postum în volumul *Templul* (The Temple, 1633), cu tematică doctrinară și ritualică, se remarcă prin forma metrică desăvârșită, prin utilizarea alegoriei și analogiei, prin devotamentul religios. Unele dintre poeme sunt caligrame, cu versurile dispuse astfel încât să ilustreze tema poeziei.

Herbert, Victor (August)

(01.02.1859, Dublin, Irlanda - 26.08.1924, New York, SUA)

Compozitor și violoncelist american de origine irlandeză. După moartea tatălui său, mama lui s-a recăsătorit cu un doctor german, iar el a crescut la Stuttgart, unde a absolvit conservatorul. În 1886 s-a căsătorit cu soprana Therese Forrester și s-au stabilit împreună în SUA, pentru a cânta în nou-formata Orchestră Metropolitană. A fost dirijor, compozitor, violoncelist și profesor de muzică. Educația sa, talentul de dirijor și harul melodic au fost valorificate în peste 40 de operete, printre care *Fetițe în țara jucăriilor* (Babes in Toyland, 1903), *Domnișoara modistă* (Mlle Modiste, 1905), *Moara roșie* (The Red Mill, 1906) și *Marietta cea obraznică* (Naughty Marietta, 1910).

Herbert, Zbigniew

(29.10.1924, Lvov, Polonia - 28.07.1998, Varşovia)

Poet și eseist polonez. Herbert a început să scrie de la vârsta de 17 ani, dar până în 1956 a publicat puțin. Poeziile sale, scrise în vers liber, sunt expresia unui moralism ironic, încărcat de aluzii clasice și istorice. Cel mai valoros volum al său, *Elegie pentru o plecare* (Elegia na edejście), a apărut în 1990. Criticii consideră că eseurile publicate în volumele *Barbarii în grădină* (Barbarzyńca w ogrodzie, 1962) și *Regele furnicilor* (Król mrówek, 2001) sunt, de asemenea, memorabile.

Herblock
născut Herbert Lawrence Block

(13.10.1909, Chicago, Illinois, SUA - 07.10.2001, Washington DC)

Autor american de benzi desenate. A publicat primele benzi desenate în *Chicago Daily News* (1929). Apoi a lucrat pentru Newspaper Enterprise Association (1933–1943) și pentru *Washington Post* (din 1946). De-a lungul carierei sale de 70 de ani, a fost lider de opinie al liberalismului și a criticat nedreptățile din politică, din mediul de afaceri, din industrie sau din domeniul economiei. A devenit foarte cunoscut prin benzile sale desenate din anii 1950, în care îl ridiculiza pe senatorul Joseph McCarthy. A câștigat trei Premii Pulitzer (1942, 1954, 1979) și a fost decorat de președinte cu Medalia Libertății, în 1994.

Herculanum

Oraș antic din Campania, în Italia de azi. Situat în partea de NV a regiunii, la poalele vulcanului Vezuviu, a fost distrus, împreună cu orașele Pompeii și Stabiae, de erupția din 79 d.Hr. A fost îngropat sub un strat de tuf vulcanic, cu o grosime de 15–18 m, care, mai târziu, a îngreunat excavațiile, dar a conservat multe obiecte fragile. Săpăturile au început în sec. XVIII și s-au descoperit numeroase vestigii, cum ar fi piese de mobilier și picturi. Excavațiile recente au dezvăluit un teren de sport *(palaestra)* și o piscină mare.

Hercule

Vezi Herakles

Hercule, Coloanele lui ~

Două promontorii la capătul de E al strâmtorii Gibraltar. Includ stânca Gibraltar (în Gibraltar) în Europa și Jebel Musa în Ceuta, Africa de N. Legenda spune că au fost așezate acolo de Hercule în amintirea călătoriei făcute de el pentru a prinde vitele uriașului Gerion.

Herder, Johann Gottfried von

(25.08.1744, Mohrungen, Prusia Orientală, Germania actuală - 18.12.1803, Weimar, Saxa-Weimar)

Critic literar și filozof german. A studiat teologia și literatura, a fost profesor și predicator în Riga. În calitate de predicator la Bückeburg, a scris lucrări precum *Plastik* (1778) și *Tratat despre originea limbii* (Ursprung der Sprache, 1772), prin care s-a remarcat ca reprezentant de seamă al mișcării literare Sturm und Drang. În 1770 l-a cunoscut pe Johann Wolfgang von Goethe, al cărui prieten a fost vreme de mulți ani și împreună cu care a pus bazele romantismului german. În 1776 s-a mutat la Weimar, orașul lui Goethe. Volumele *Scrisori răzlețe* (Zerstreute Blätter, 1785–1797) și opera neterminată *Idei cu privire la istoria filozofiei umanității* (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784–1791), prin care autorul încerca să demonstreze că natura și istoria se supun aceluiași sistem de legi, arată un spirit inovator în filozofia istoriei și un precursor al ideii potrivit căreia cultura, și nu granițele politice, definește spiritul

unui popor. Răcirea relațiilor cu Goethe a avut drept consecință disprețul față de clasicismul din poezia și filozofia germană.

Hereford

Rasă de bovine foarte cunoscută, produsul încrucișărilor realizate pe parcursul mai multor generații de animale din districtul englez Herefordshire. Culoarea specifică, roșcată, cu fața albă și cu pete albe pe corp, a fost obținută de puțină vreme. Trăsăturile extraordinare ale rasei constau în coloritul uniform al animalelor, maturizarea rapidă și capacitatea de a trăi în condiții vitrege. Introdusă în SUA în 1817, a devenit rasa predominantă în America de N, din Canada până în Mexic.

Hereford și Worcester

District, 694 000 loc. (1995), din V Angliei. Este mărginit de Țara Galilor și de regiunea centrală a Angliei. Centrul administrativ se află în Worcester. Regiunea s-a constituit în 1974 prin unirea districtelor Herefordshire și Worcestershire unde se află multe câmpii, podișul Forest of Dean, Munții Black, văile bogate ale râurilor Severn și Avon și dealurile Cotswold. În district se află rămășițe ale unor fortărețe normande, abații benedictine și o mănăstire bine conservată. Agricultura este activitatea economică de bază; există și câteva zone cu industrie grea.

herero

Populație sud-africană (în centrul Namibiei, în E Botswanei, în Angola de S) înrudită cu vorbitorii de limbă bantu. Grupurile herero consumau, în special, lapte și carne de vită, dar, după venirea europenilor, pe la mijlocul sec. XIX, au început să cultive plante. În urma câtorva răscoale împotriva subjugării coloniale germane (1904–1907), trei sferturi din populație au fost exterminate, iar supraviețuitorii au fost mutați într-o regiune aridă din V deșertului Kalahari. Astăzi, populația herero numără peste 200 000 de persoane.

hering

Denumire comună pentru subspecile de *Clupea harengusi* din Atlantic sau Pacific (considerate inițial două specii diferite), cu corp zvelt, turtit lateral, cu cap mic, cu irizații argintii și spinarea albastră-închis cu nuanțe metalice. Denumirea se mai referă și la alte subspecii din familia *Clupeidae*. Lungimea peștilor adulți variază între 20 și 38 cm. Heringii se deplasează în bancuri uriașe. Se hrănesc cu crustacee planctonice și larve de pește. În Europa, heringii se consumă afumați; în E Canadei și în NE SUA sunt conservați ca sardine. Heringii pescuiți în Pacific se folosesc la obținerea unturii de pește și la gătit.

Heritage, Fundația ~

Fundație americană conservatoare „înființată cu scopul de a promova ideea unui stat liberal și prosper și de a construi o Americă în care înfloresc libertatea, progresul și societatea civilă". A fost fondată în 1973 de doi consilieri din Congres, Edwin Feulner și Paul Weyrich, pentru a se documenta în problemele politice dificile pentru Congres, instituții guvernamentale, trusturi mediatice și instituții academice. S-a dezvoltat în timpul președinției lui Ronald Reagan, iar studiul *Mandatul prezidențial* (Mandate for Leadership) a devenit baza sistemului său administrativ.

Herlea, Nicolae

(n. 28.08.1927, București)

Bariton român de renume internațional, despre care se spune că are una dintre cele mai frumoase voci din toate timpurile. A studiat la Conservatorul din București, avându-l ca îndrumător pe Aurelius Costescu-Duca și s-a specializat, apoi, cu maestrul Giorgio Favaretto, la Academia di Santa Cecilia. A debutat în 1951 pe scena Operei Naționale interpretând rolul Silvio, din opera *Paiațe* (I Pagliacci) de Ruggero Leoncavallo. A cântat pe marile scene ale lumii, precum Covent Garden, Staatsopera din Viena, Opera Mare din Paris, Teatrul Balșoi din Moscova, alături de artiști care astăzi sunt legendari, printre care Mario del Monaco, Franco Corelli, Carlo Bergonzi, și sub bagheta unor maeștri de seamă, începând cu Herbert von Karajan. Este susținător moral al Concursului Internațional Hariclea Darclée, al cărui juriu îl prezidează.

Nicolae Herlea

hermafroditism

Existență a ambelor organe de reproducere sexuală, masculin și feminin, în același organism (*vezi* reproducere). Este un fenomen normal pentru majoritatea plantelor cu flori și în cazul unor nevertebrate. Hermafrodiții adevărați sunt foarte rari. Țesutul ovarian și cel al testiculelor pot fi unite sau separate, organele genitale externe pot avea trăsături ale ambelor sexe

și se remarcă prezența simultană a ambelor perechi de cromozomi sexuali, XX și XY. Dacă hermafroditismul este depistat la naștere, sexul copilului poate fi ales, de obicei, pe baza organului sexual dominant; celălalt organ sexual poate fi extirpat prin intervenție chirurgicală. Dacă indivizii crescuți ca reprezentanți ai unui sex dezvoltă la pubertate trăsături ale sexului opus, ei pot apela la intervenția chirurgicală și la tratamentele cu hormoni sexuali pentru a obține identitatea sexuală dorită.

Herman, Jerry *născut* Gerald

(n. 10.07.1933, New York, New York, SUA)

Textier american. A studiat arta dramatică la Miami și a scris texte pentru spectacole TV, dar și-a îndreptat atenția spre teatru. După câteva succese a urmat debutul pe Broadway cu spectacolul *Lapte și miere* (Milk and Honey, 1961, Premiul Tony). A avut mare succes cu *Hello Dolly!* (1964, ecranizare în 1969), cu care a câștigat zece premii Tony. Cele mai recente musicaluri ale lui Herman sunt *Mame* (1966) și *Colivia cu nebune* (La Cage Aux Folles, 1983).

Herman, Woody *născut* Woodrow Charles

(16.05.1913, Milwaukee, SUA - 29.10.1987, Los Angeles, California)

Clarinetist, saxofonist și interpret american, șeful uneia dintre cele mai cunoscute orchestre de jazz. Și-a format prima orchestră în 1936. Cunoscut drept „Trupa care cântă blues", grupul său a lansat o melodie de succes în 1939, intitulată *Woodchopper's Ball*. Orchestrele sale din anii 1940, supranumite „turmele tunetului", au fost grupuri puternice și exotice care îmbinau sonoritățile melancolice cu aranjamente muzicale explozive de avangardă. Și-a condus grupul de jazz timp de peste 50 de ani și mulți muzicieni de valoare s-au lansat cu trupa sa.

herme

În religia grecească, obiect sacru din piatră, inclus în ritualurile de venerare a lui Hermes. Acestea erau folosite ca obiecte de cult, ca borne kilometrice și ca pietre de hotar. Între timp, aceste pietre au fost înlocuite cu stâlpi în vârful cărora era sculptat chipul lui Hermes sau cu statui ale zeului. În sculpturile romane, capul lui Iupiter era adesea înlocuit cu cel al zeului pădurii, Silvanus.

hermelină

Specie din familia nevăstuicii (*Mustela erminea*). Blana de iarnă, de culoare albă, era folosită pentru împodobirea mantiilor regale și încă este folosită în comerțul cu blănuri. Herminele sunt răspândite în America de N, Eurasia și Africa de N. Trăiesc în special în desișuri, păduri și zone semiîmpădurite. În timpul verii, blana este cafenie, cu pete albe pe gât, pe piept și pe burtă. Au o lungime de 13–29 cm la care se adaugă și coada lungă de 5–12 cm, și cântăresc mai puțin de 0,3 kg. Fiind animale carnivore, se hrănesc cu mamifere mici, păsări, ouă, broaște și, sporadic, cu nevertebrate.

hermelină (*Mustela erminea*)

hermeneutică

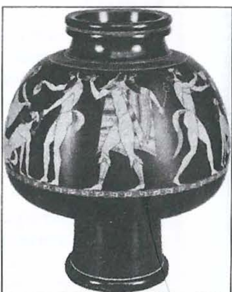
Știință de a interpreta textele biblice. Scopul principal este de a descoperi adevărurile și valorile Bibliei, considerată a fi un receptacul al revelației divine. Există patru tipuri de hermeneutică: literală (conform căreia textul trebuie interpretat potrivit sensului propriu), morală (care încearcă să stabilească principiile pe baza cărora se pot trage învățăminte morale), alegorică (interpretând povestirile biblice pornind de la un nivel de referință situat dincolo de sensul explicit) și analogică sau mistică (încercând să explice întâmplările biblice în conexiune cu viața de apoi). În ultima vreme, termenul a început să se refere la orice tip de interpretare în profunzime a unor texte literare și filozofice.

Hermes

Zeu grec, fiu al lui Zeus și al Maiei, cea mai vârstnică dintre Pleiade (cele șapte fiice ale lui Atlas și Pleione). Primul locaș de cult închinat lui Hermes a fost, probabil, în Arcadia, unde era venerat ca zeu al fertilității. Era considerat și protector al cirezilor de vite și al turmelor de oi. În *Odiseea* lui Homer, Hermes apare ca mesager al zeilor și însoțitor al sufletelor morților (psihopomp) spre Hades. Pe lângă mesager, era și protector al călătorilor, devenind și zeu al drumurilor și al porților. A fost considerat, de asemenea, zeul viselor. În mitologia romană, corespondentul său este Mercur.

Hermes dirijând un cor de satiri, vas pictat de Douris, sec. V î.Hr.; British Museum

hermetice, scrieri ~

Texte oculte pe teme filozofice și teologice, atribuite lui Hermes Trismegitos (*în greaca veche,* Hermes cel de trei ori preamărit), corespondentul zeului egiptean Toth, despre care se crede că ar fi inventat scrisul. Volumul, redactat în greacă și latină, a fost realizat probabil între sec. I–III d.Hr. Scrise sub forma unor dialoguri, sintetizează ideile religioase din Orientul Mijlociu, din platonism, stoicism și din alte curente filozofice. De asemenea, se regăsesc idei și credințe de astrologie, alchimie și magie, larg răspândite în Imperiul Roman timpuriu. Scopul acestor scrieri este de a înălța la rang divin umanitatea, prin cunoașterea Dumnezeului transcendent.

Hermon *în arabă* Jabal-al-Shaykh

Munte cu vârful acoperit de zăpadă de la granița siriano-libaneză. Situat la V de Damasc, cu o altitudine de 2 814 m, este cel mai înalt punct de pe coastele Mării Mediterane și este, adesea, considerat prelungirea de S a Munților Antiliban. Considerat un loc sacru în vremurile hitiților, palestinienilor și romanilor, a reprezentat limita de NV a cuceririlor făcute în timpul lui Moise și Josua Navi. Ca urmare a Războiului de Șase Zile (1967), o suprafață de cca 100 kmp de pe versantul de S și cel de V face parte acum din înălțimile Golan, regiune aflată în administrația statului Israel.

Hermontis

Oraș antic din Egiptul de Sus. Situat în apropiere de Teba, pe țărmul de V al Nilului, devenit astăzi sit arheologic, a fost capitala unui cult al soarelui și locul de încoronare al regilor. A fost orașul natal al regilor Tebei, care au unificat Egiptul în perioada 2130–1939 î.Hr. Săpăturile (1929–1938) au scos la iveală Bucheumul (necropola în care se află mumiile taurilor sacri Buchis), cimitire din diverse perioade și o parte din oraș, în care se afla și templul lui Mentu, zeul războiului.

Hermosillo

Oraș, 545 928 loc. (2000), centrul administrativ al statului Sonora din NV Mexicului. Situat pe câmpiile de coastă, la confluența râurilor Sonora și San Miguel, se află la S de orașul de frontieră Nogales, la granița cu SUA. Pe lângă funcțiile sale administrative, este centru comercial și industrial pentru regiunile agricole înconjurătoare. În oraș se află Universitatea din Sonora (1938) și o apreciată stațiune de iarnă.

Herne, James A. *născut* James Ahearn

(01.02.1839, Troy, New York, SUA - 02.06.1901, New York, New York)

Dramaturg american. A fost actor ambulant înainte de a cunoaște succesul cu prima sa piesă *Inimi de stejar* (Hearts of Oak, 1879, scrisă împreună cu David Belasco). Capodopera sa este *Margaret Fleming* (1890), deși piesa *Shore Acres* (1892) este cea mai cunoscută. Lucrările sale reprezintă o punte de legătură între melodramele sec. XIX și dramele de idei din sec. XX.

hernie

Deplasare a unui organ sau țesut din locul în care se află. Termenul se referă, de obicei, la hernia abdominală, care poate fi o deficiență congenitală sau poate surveni după naștere. Țesutul poate să iasă prin mușchiul abdominal, în zona vintrelor (inghinal), în partea de sus a coapsei (femural) sau a buricului (ombilical); circulația se poate bloca, generând inflamație, infecție și cangrenă. Dacă țesutul nu poate fi repus la locul său și fixat acolo cu un bandaj, devine necesară intervenția chirurgicală. Alte hernii comune sunt hernia hiatală (ieșirea unei părți sau a întregului stomac deasupra diafragmei) și hernia de disc (ieșirea țesutului dintr-un disc intervertebral).

Hero și Leandru

Îndrăgostiți legendari din mitologia greacă. Leandru din Abydos a văzut-o pe Hero, o tânără preoteasă a Afroditei, în timpul unei sărbători, și s-au îndrăgostit unul de celălalt. Pentru a-și întâlni iubita, el trecea în fiecare noapte înot Helespontul, călăuzindu-se după o lumină din turnul ei. Într-o noapte cu furtună, lumina s-a stins și Leandru s-a înecat. Când Hero i-a văzut trupul pe țărm, s-a aruncat din turn în mare. Povestea a fost spusă de Ovidiu și a devenit sursă de inspirație atât pentru poemul *Hero și Leandru* (Hero and Leander) de Christopher Marlowe, cât și pentru poemul *Logodnica din Abydos* (The Bride of Abydos) de George Gordon Byron.

Herodot

(484? î.Hr., Halicarnas, Asia Mică - 430/420 î.Hr.)

Istoric grec. A locuit la Atena, apoi la Thurii, în S Italiei. A călătorit mult prin Imperiul Persan. Este autorul primei istorii epice din lumea antică, *Istorii* (Historiai, în 9 cărți), o capodoperă literară cu multe digresiuni și anecdote, măiestrit inserate în istorisirile sale. În ciuda multor inexactități, aceasta rămâne principala sursă de

informații despre istoria Greciei în perioada 550–479 î.Hr. și despre o mare parte din V Asiei și din Egipt.

heroină

Compus heterociclic, derivat alcaloid al morfinei (din punct de vedere chimic este diacetilmorfină), care dă dependență și face obiectul traficului ilegal de narcotice. Se fabrică ușor din morfină și, inițial, a fost folosită ca analgezic, dar efectele nedorite erau mai mari decât valoarea sa medicală, așa că a fost interzisă în majoritatea țărilor. Injectarea heroinei induce senzații de extaz, căldură și iluminare, urmate de relaxare și împlinire. După o jumătate de zi, drogul își pierde efectul și apare dorința unei noi doze. Dependența de droguri este consecința obișnuirii organismului cu drogul, manifestată de necesitatea unei doze mai mari, cu aceleași efecte. Heroina vândută ilegal pe străzi are o puritate de 2–5%; supradoza injectată aproape pură are ca efecte blocajul, coma și moartea.

Heron, formula lui ~

Formulă de calcul a ariei unui triunghi, în funcție de lungimea laturilor sale. În simboluri, dacă *a, b,* și *c* reprezintă laturile: aria = $\sqrt{s(s-a)(s-b)(s-c)}$, unde *s* este semiperimetrul sau 1/2 din $(a + b + c)$.

Heron din Alexandria

(cca 60 d.Hr.)

Matematician și inventator grec. A descoperit formula de calcul a ariei triunghiului în funcție de lungimile laturilor acestuia și a inventat prima mașină cu aburi, care se presupune că este – ca design – o precursoare a motorului cu reacție. Într-unul dintre tratatele sale a fost descoperită o formulă de extragere a radicalului unui număr. Lucrările sale de mecanică includ prezentarea celor cinci mașini simple, a unor probleme de mecanică frecvent întâlnite și modul de construcție a multor tipuri de motoare.

Herophilus

(335 î.Hr. Chalcedon, Bithynia - cca 280 î.Hr.,/?/)

Medic din Alexandria, considerat părintele anatomiei. A făcut disecții pe cadavre umane în public; a studiat sinusurile creierului, pe care îl considera centrul sistemului nervos. A reconstituit traseul sinusurilor din duramater până la joncțiunea lor (*torcula Herophili*) și a clasificat trunchiurile nervoase ca motorii și senzoriale, deosebindu-le de tendoane și vase de sânge. A descris structura ochiului, ficatului, glandelor salivare, pancreasului, organelor genitale, duodenului și prostatei (a stabilit și denumirea ultimelor două) și a fost primul care a măsurat pulsul. Adept al învățăturilor lui Hipocrat (Hippokrates), a atras atenția asupra efectelor curative ale medicamentelor, dietei și gimnasticii. A scris cel puțin nouă lucrări, printre care un comentariu asupra doctrinei lui Hipocrat și un manual pentru moașe, dar toate s-au pierdut în incendiul care a distrus Biblioteca din Alexandria.

herpes simplex

Infecție cauzată de virusul herpesului simplex. Tipul I produce în mod obișnuit o aglomerare de vezicule (numite și inflamații sau bășici de febră), localizate, de obicei, pe buze sau pe față; poate afecta și ochii. Tipul II, transmis mai ales prin contact sexual, provoacă bășici la nivelul organelor genitale, care erup și devin foarte dureroase. Sexul oral poate duce la apariția fiecărui tip de herpes în locul de manifestare specific. Virusul poate afecta și nervii. În cazul ambelor tipuri, virusul rămâne în organism după dispariția simptomelor și se poate reactiva, provocând o nouă erupție de vezicule. Copiii născuți de mame care au herpes activ se pot infecta în timpul nașterii; acest lucru poate fi evitat prin cezariană. Nu există tratament, dar medicamentele pot reduce considerabil riscul de transmitere.

Herrera, Francisco

Nume a doi pictori spanioli. Francisco Herrera cel Bătrân (cca 1576, Sevilla, Spania – 1656, Madrid) a fost pictor și gravor. Primele sale lucrări sunt în stil manierist. Influențat de Francisco Zurbaran, și-a dezvoltat un stil naturalist, vizibil în cele patru lucrări care reprezintă scene din viața Sfântului Bonaventura (1627). Prin 1650 s-a mutat la Madrid. Ultima sa lucrare, un tablou reprezentându-l pe Sfântul Iosif (1648), realizată sub influența lui Anthonis van Dyck, scoate în evidență forme alungite și detaliile veșmintelor. A devenit celebru în Sevilla, unde l-a avut ca elev, pentru scurt timp, pe Diego Velázquez. Fiul său, Francisco Herrera cel Tânăr (1622, Sevilla, Spania – 25.08.1685, Madrid), a fost pictor și arhitect. Lucrările sale cu tematică religioasă sunt realizate în stilul artei baroce romane, pe care a introdus-o în Sevilla. În 1660 a fost numit președinte (alături de Bartolomé Esteban Murillo) al noii Academii de Pictură din Sevilla, dar a plecat apoi la Madrid, unde a lucrat ca pictor de

fresce și altare. În 1672 a devenit pictor la curtea regelui Carol II, iar în 1677 a primit titlul de maestru al curții. Cea mai mare realizare arhitecturală a sa este biserica El Pilar din Zaragoza (începută în 1681).

Herrick, James Bryan

(11.08.1861, Oak Park, Illinois, SUA - 07.03.1954, Chicago)

Medic cardiolog american. A obținut titlul de doctor în medicină la Colegiul Medical Rush. Studiul său efectuat pe o pacientă de culoare care suferea de anemie cuprinde prima descriere a eritrocitelor în formă de semilună, specifice anemiei cu celule în seceră (siclemie), care, ulterior, s-au dovedit a fi factorul declanșator al bolii. Herrick a fost primul cercetător care a identificat și a descris tromboza coronariană.

Herrick, Robert

(botezat pe 24.08.1591, Londra, Anglia - 10.1674, Dean Prior, Devonshire)

Poet englez. A studiat la Cambridge, apoi a fost hirotonisit. A devenit cunoscut ca poet, în deceniul al doilea al sec. XVII, iar la sfârșitul deceniului a fost numit vicar în comitatul Devonshire. Discipol al lui Ben Jonson, a scris versuri de factură clasică, a căror frumusețe constă în originalitatea și perfecțiunea formei și a stilului lor. Singura carte pe care a publicat-o, intitulată *Hesperidele* (Hesperides, 1648), cuprinde 1 400 de poeme, majoritatea scurte, multe fiind epigrame. Este autorul celebrului vers *Culege trandafirii cât mai ai vreme* (Gather ye rosebuds while ye may).

Robert Herrick, gravură de W. Marshall, din prefața operei lui Herrick, *Hesperidele*, 1648

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM; FOTOGRAFIE, J.R. FREEMAN & CO. LTD.

Herriman, George (Joseph)

(22.08.1881, New Orleans, SUA - 25.04.1944, Hollywood, Los Angeles, California)

Autor american de benzi desenate. A început să deseneze, deoarece nu a mai putut lucra ca zugrav, după ce a căzut de pe o schelă. Prima sa bandă desenată, *Lariat Pete*, a apărut în 1903, în *San Francisco Chronicle*; a fost urmată de alte câteva. Cea mai cunoscută bandă desenată a sa, *Pisica nebună* (Crazy Cat), a fost publicată începând cu 1910 în ziarele lui William Randolph Hearst, timp de 30 de ani. Fantezia, grafica și dialogurile din *Crazy Cat* au făcut-o să fie considerată cea mai bună bandă desenată comică din toate timpurile.

Herriot, Édouard

(05.07.1872, Troyes, Franța - 26.03.1957, Lyon)

Om politic și scriitor francez. În 1905 a devenit primar al orașului Lyon și și-a păstrat postul pentru aproape întreaga viață. Ca membru al Partidului Radical, a fost ales în Camera Deputaților (1919) și a dirijat opoziția spre Blocul Național, ca șef al Cartel des Gauches (1924). În calitate de prim-ministru (1924–1925), l-a determinat pe președintele Alexandre Millerand să demisioneze și a convins Franța să accepte Planul Dawes și să recunoască Uniunea Sovietică. În 1926 a fost prim-ministru timp de trei zile și a revenit în funcție în 1932. S-a abținut de la vot atunci când Adunarea Națională i-a conferit puteri depline lui Philippe Pétain la Vichy, în 1940, apoi a fost arestat și deportat în Germania (1942–1945). La întoarcerea în Franța, a devenit președinte al Adunării Naționale, între 1947–1954. În lunga sa carieră, a deținut funcții în nouă guverne.

Herriot, James
născut James Alfred Wight

(03.10.1916, Glasgow, Scoția - 23.02.1995, Thirlby, lângă Thirsk, Yorkshire, Anglia)

Medic veterinar și scriitor britanic. Wight a practicat medicina veterinară împreună cu doi frați ai săi, în Yorkshire Dales. Soția l-a convins pe când el împlinise 50 de ani să scrie anecdotele pe care le știa. Amintirile sale umoristice, ficționalizate, au fost publicate sub pseudonimul James Herriot și se intitulează *Dacă ar putea vorbi* (If Only They Could Talk, 1970) și *N-ar trebui să i se întâmple unui veterinar* (It Shouldn't Happen to a Vet, 1972); ele au apărut în America sub titlul *Toate creaturile mari și mici* (All Creatures Great and Small, 1972). Devenind imediat best-selleruri, au marcat începutul unei serii de cărți populare, care au fost adaptate cinematografic sub forma a două filme și a unui lung serial de televiziune.

Herrmann, Bernard

(29.06.1911, New York, New York, SUA - 24.12.1975, Los Angeles, California)

Compozitor american. A studiat la Universitatea din New York și la Școala de muzică Juilliard. În anii 1930 a făcut parte dintr-un grup de tineri compozitori, discipoli ai lui Charles Ives. A lucrat la radio, iar colaborarea cu Orson Welles i-a înlesnit cariera în cinematografie. A compus muzica

pentru filmele lui Orson Welles *Cetățeanul Kane* (Citizen Kane, 1941) și *Splendoarea Ambersonilor* (The Magnificent Ambersons, 1942), precum și pentru alte filme, cum ar fi *Tot ce pot cumpăra banii* (All That Money Can Buy, 1941, premiul Oscar). De asemenea, a orchestrat muzica din filmele lui Alfred Hitchcock, printre care *Vertigo* (1958), *La nord, prin nord-vest* (North by Northwest, 1959) și *Psihoză* (Psycho, 1960).

Herschel

Familie de astronomi britanici. William Herschel (15.11.1738, Hanovra, Germania – 25.08.1822, Slough, Buckinghamshire, Anglia) a emigrat în Anglia în 1757 și, inițial, și-a câștigat existența prin muzică. Pentru a studia corpurile cerești îndepărtate, și-a construit singur oglinzi și telescoape performante. La 43 de ani a descoperit planeta Uranus și a devenit celebru. A susținut ipoteza că nebuloasele sunt alcătuite din stele și a pus bazele teoriei despre evoluția stelelor. De asemenea, a descoperit radiațiile infraroșii. În 1816 i s-a conferit titlul de cavaler. Sora lui, Carolina Lucretia Herschel (16.03.1750, Hanovra, Germania - 09.01.1848, Hanovra), a contribuit la cercetările fratelui său, făcând multe dintre calculele necesare. Cu ajutorul telescopului, ea a descoperit trei nebuloase și opt comete. În 1787, regele i-a stabilit o pensie anuală, în semn de respect față de activitatea ei. Și-a continuat cercetările timp de câteva decenii după moartea lui William. Fiul lui William, John (07.03.1792, Slough, Buckinghamshire, Anglia – 11.05.1871, Collingwood, Kent), a studiat matematica la Universitatea Cambridge, iar din 1816 a lucrat alături de tatăl său. Mai târziu a făcut o călătorie în emisfera sudică, pentru observații astronomice. S-a întors în 1838, după ce a înregistrat pozițiile a 68 948 de stele. A fost și un chimist bun, fiind inventator (independent de W.H. Fox Talbot) al procesului de fotografiere pe hârtie fotosensibilă. În 1831 i s-a conferit titlul de cavaler. Fiii săi, Alexander Stewart (05.02.1836 - 18.06.1907) și John (1837–1921), au devenit și ei astronomi.

Hersey, John (Richard)

(17.06.1914, Tientsin, China –
24.03.1993, Key West, Florida, SUA)

Romancier și jurnalist american. Fiu al unor misionari, a fost corespondent în Extremul Orient, Italia și Rusia, în perioada 1937–1946. Romanul său *Un clopot pentru Adano* (A Bell for Adano, 1944, Premiul Pulitzer) surprinde imaginea unui oraș sicilian aflat sub ocupație nazistă. Romanele *Hiroshima* (1946), axat pe experiențele făcute cu bomba atomică și efectele acesteia asupra supraviețuitorilor, și *Zidul* (The Wall, 1950), despre răscoala din ghetoul din Varșovia, sunt o combinație de realitate și ficțiune. Printre romanele sale de mai târziu se numără *O singură pietricică* (A Single Pebble, 1956), *Negustorul de copii* (The Child Buyer, 1960) și *Conspirația* (The Conspiracy, 1972).

Hersh, Seymour (Myron)

(n. 08.04.1937, Chicago, Illinois, SUA)

Jurnalist american. A absolvit cursurile Universității Chicago în 1954. Și-a început cariera jurnalistică în 1959, ca reporter de investigații speciale. A lucrat pentru UPI (United Press International) și *New York Times*, a fost corespondent național pentru *Atlantic Monthly*. Reportajul său despre incidentul din My Lai i-a adus Premiul Pulitzer, în 1970. A mai scris despre spionajul intern al CIA și multe alte reportaje de investigație. Articolul *Partea întunecată a Camelotului* (The Dark Side of the Camelot, 1997) a constituit o critică controversată la adresa lui John F. Kennedy; *Împotriva tuturor dușmanilor* (Against All Enemies, 1998) a luat în discuție afecțiunile de care suferă veteranii Războiului din Golful Persic.

Hershey, A(lfred) D(ay)

(04.12.1908, Owosso, Michigan, SUA –
22.05.1997, Syosset, New York)

Biolog american. A lucrat în special la spitalul Carnegie din Washington DC. El și Salvador Luria au demonstrat, în mod independent, apariția unor mutații spontane atât la nivelul bacteriofagilor, cât și al bacteriilor parazitate de aceștia. Ulterior, Hershey și Max Delbrück au descoperit, tot independent, recombinarea genetică a bacteriofagilor. Delbrück a interpretat greșit aceasta, Hershey însă a demonstrat că procesele genetice respective corespund cu încrucișarea unor segmente de cromozomi similari care se observă în celulele organismelor mai evoluate. El a menționat că ADN-ul bacteriofagilor este componenta principală care pătrunde în celula-gazdă în timpul infectării. ADN-ul, nu proteina este materialul genetic al bacteriofagilor. În 1969 a fost distins cu Premiul Nobel, alături de Luria și Delbrück.

Hertford

Oraș, 24 460 loc. (2001), centrul administrativ al comitatului Hertfordshire, în SE Angliei. Situat la periferia de N a Londrei, este cunoscut ca locul unde a

avut loc sinodul general condus de Teodor din Tars, în 672 d.Hr. Cele mai vechi clădiri care s-au păstrat sunt niște case din lemn din sec. XV. Pe lângă funcțiile administrative, se remarcă prin industria construcțiilor de mașini și prin legăturile cu zonele agricole.

Hertfordshire

Comitat, 1 033 977 loc. (2001), în S Angliei. Centrul administrativ: Hertford. Este situat la N de Londra. Cuprinde două foste „grădini ale orașului" - Letchworth (1903) și Grădina Welwyn (1920) – și patru dintre cele opt orașe noi, plănuite a fi construite în jurul Londrei după Al Doilea Război Mondial. Are o rețea de drumuri și linii de cale ferată spre Londra, este un centru al industriei ușoare, are multe birouri, studiouri cinematografice și mii de reședințe situate în extravilan.

Hertz, Heinrich (Rudolf)

(22.02.1857, Hamburg, Germania - 01.01.1894, Bonn)

Fizician german. Profesor la Politehnica Karlsruhe (1885–1889). A produs unde electromagnetice în laborator și le-a măsurat lungimea și viteza. A demonstrat că natura vibrației lor și capacitatea de reflecție și refracție sunt aceleași ca în cazul undelor luminoase și al celor de căldură. A demonstrat că lumina și căldura sunt radiații electromagnetice. A fost primul care a transmis și a recepționat unde radio. În 1889 a devenit profesor la Universitatea din Bonn, unde și-a continuat cercetările asupra descărcărilor electrice în gaze rarefiate. Hertzul (Hz), unitatea de măsură a frecvenței în cicluri pe secundă, îi poartă numele.

Hertzog, J(ames) B(arry) M(unnik)

(03.04.1866, lângă Wellington, Colonia Capului - 21.11.1942, Pretoria, Uniunea Sud-Africană)

Prim-ministru al Uniunii Sud-Africane (1924–1939). Principiile sale politice erau „Africa de Sud prima" (South Africa First), adică înaintea Imperiului Britanic, și „Politică Dublă" (Two Streams Policy), adică britanicii și cetățenii Africii de Sud vor fi egali în drepturi. A fost membru al guvernului Ludovic Botha (1910–1912), dar l-a părăsit, din cauza unei controverse legate de politica de reconciliere. A fondat Partidul Național. Ca prim-ministru, a stabilit steagul Uniunii, a conferit limbii afrikaans statutul de limbă oficială, a promovat apartheidul și a proclamat egalitatea în drepturi a cetățenilor britanici și a cetățenilor Africii de Sud sub steagul Uniunii. În 1933 a fost forțat să accepte coaliția cu Jan Smuts, iar în 1939 a demisionat, din cauza discuțiilor pe tema neutralității în Al Doilea Război Mondial.

Hertzsprung-Russel, diagrama ~ *sau* diagrama H-R

Diagramă în care strălucirea absolută a stelelor este reprezentată în funcție de culoarea lor. Diagrama, de mare importanță în teoriile despre evoluția stelelor, a evoluat pornind de la hărțile întocmite independent în 1911 de astronomul danez Ejnar Hertzprung (1873–1967) și de astronomul american Henry Norris Russell (1877–1957). Stelele sunt trecute pe diagramă de jos în sus, în funcție de luminozitate, și de la stânga la dreapta, în raport cu temperatura lor. Stelele tind să se grupeze în anumite părți ale diagramei, în special de-a lungul unei linii diagonale, numită „seria principală", care reprezintă stele de hidrogen de diferite mărimi.

Herțegovina

Vezi Bosnia și Herțegovina

Herțen, Aleksandr (Ivanovici)

(06.04.1812, Moscova, Rusia - 21.01.1870, Paris, Franța)

Scriitor și activist politic rus. A studiat la Universitatea din Moscova, unde s-a alăturat unei grupări socialiste, motiv pentru care a fost deportat să lucreze ca funcționar de provincie (1834–1842). Întors la Moscova, a susținut, inițial, occidentalizarea, iar apoi, socialismul de tip anarhist. A părăsit Rusia după ce a moștenit o avere considerabilă. La Paris a proclamat moartea instituțiilor occidentale și a dezvoltat o teorie potrivit căreia dezvoltarea Rusiei se poate face doar pe calea unică a socialismului, de tipul celui popular țărănesc. S-a stabilit la Londra în 1852, iar în 1857 a fondat agenția Free Russian Press (Presa liberă rusă) și un ziar influent, *Kolokol*; distribuită ilegal în Rusia, publicația era citită atât de reformatori, cât și de revoluționari. În 1861 a intrat în vigoare Actul de emancipare, pe care Herțen l-a considerat o trădare a intereselor țăranilor. În ultimii ani de viață a scris un volum de memorialistică, *Amintiri și cugetări* (Biloe i dumi, 1861–1867), lucrare considerată una dintre capodoperele prozei rusești.

heruvim

În literatura ebraică, islamică și creștină, ființă înaripată cu trăsături umane sau zoomorfe. Sunt incluși în rândul îngerilor, iar în Vechiul Testament erau descriși ca

purtători ai tronului lui Dumnezeu. În tradiția creștină și islamică, heruvimii sunt slujitorii lui Dumnezeu, pe care îl preamăresc continuu. Cunoscuți sub numele de *Karūbīn* în religia islamică, ei repetă mereu „slavă lui Allah" și sălășluiesc pe o treaptă a Raiului ce nu poate fi atacată de demoni. În artă sunt adesea reprezentați prin copii înaripați. *Vezi și* serafim.

Hervey

Golf și oraș în SE provinciei Queensland din Australia. Numele i l-a dat căpitanul James Cook, în 1770. A fost cartografiat în 1804. Golful are laturi de 89 pe 64 km. Orașul cu același nume, 33 000 loc. (1993), este format dintr-un complex de stațiuni situate pe malul golfului. În regiune există plantații de trestie-de-zahăr și de ananas.

Herzl, Theodor

(02.05.1860, Budapesta, Ungaria - 03.07.1904, Edlach, Austria)

Lider sionist ungur. Evreu de origine maghiară, a considerat că asimilarea este singura cale de combatere a antisemitismului. A devenit sionist în timp ce lucra ca jurnalist la Paris și relata cazul Alfred Dreyfuss. În 1897 a organizat un congres mondial al sioniștilor la care au participat cca 200 de delegați și a devenit primul președinte al Organizației Mondiale Sioniste, înființată după congres. Eforturile de a organiza și promova sionismul și diplomația de care a dat dovadă au transformat curentul sionist într-o mișcare politică de importanță mondială. Deși a murit cu 40 de ani înainte de înființarea statului Israel, rămășițele lui au fost strămutate la Ierusalim, în 1949, și înmormântate pe un deal cunoscut astăzi sub numele Muntele Herzl.

Herzog, Werner
născut **Werner H. Stipetic**

(n. 05.09.1942, München, Germania)

Regizor german. A câștigat două premii internaționale cu primul său film, *Semne de viață* (Lebenszeichen, 1968). A introdus tema nebuniei, pe care o va relua în filmele sale ulterioare, *Aguirre, mânia zeilor* (Aguirre, der Zorn Gottes, 1972), *Nosferatu* (1979) și *Fitzcarraldo* (1982). Și-a dezvăluit prietenia zbuciumată cu actorul Klaus Kinski în filmul *Dușmanul meu cel mai iubit* (Mein Liebster Feind, 1999). Filmele sale exotice și suprarealiste s-au numărat printre cele mai bune din prestigioasa cinematografie germană postbelică. După *Geamătul pietrelor* (Cerro Torre: Schrei aus Stein, 1991) s-a concentrat mai mult asupra documentarelor.

Heschel, Abraham Joshua

(1907, Varșovia, Polonia - 23.12.1972, New York, New York, SUA)

Filozof și teolog american, evreu polonez. Și-a făcut studiile la Universitatea din Berlin și a ținut cursuri de civilizație iudaică în Germania, până când a fost deportat de naziști, în 1938. Ajuns în SUA, a predat la Hebrew Union College (Colegiul Uniunii Evreiești) și apoi la Seminarul de Teologie Iudaică. A încercat să dezvolte o filozofie modernă a religiei, bazată pe tradiția iudaică antică și medievală, și a evidențiat aspectele profetice și mistice ale iudaismului. Considerând implicarea socială o expresie a unor convingeri etice pioase, s-a implicat în apărarea drepturilor civile ale negrilor și a militat împotriva Războiului din Vietnam. Printre lucrările sale se numără *Omul nu e singur* (Man Is Not Alone, 1951) și *Dumnezeu în căutarea omului* (God in Search of Man, 1956).

Heshen *sau* Ho-shen

(1750, China - 22.02.1799, Beijing)

Curtean chinez. A abuzat de influența sa asupra împăratului Qianlong, obținând înalte funcții ministeriale și supraveghind veniturile guvernamentale și angajarea de personal. A deturnat fondurile necesare pentru înăbușirea răscoalei Lotusului Alb, fapt ce a determinat prelungirea conflictului și i-a făcut pe soldații imperiali să treacă la jafuri, subminând astfel autoritatea dinastiei Qing. A fost arestat din ordinul succesorului împăratului Qianlong și obligat să se sinucidă.

Hesiod

(cca 700 î.Hr.)

Poet grec. Unul dintre primii poeți ai Greciei, este supranumit și părintele poeziei didactice grecești. Originar din Beoția, în centrul Greciei, pare să fi fost declamator profesionist de poeme. Din opera sa au rămas doar două poeme epice: *Nașterea zeilor* (Theogonia) consacrată zeilor, și *Munci și zile* (Erga kaì Hemérai) în care descrie viața țăranilor și dezvăluie concepțiile sale asupra conduitei morale a oamenilor. Creațiile sale se remarcă prin spirit de observație și prezintă o lume mai puțin strălucitoare decât cea din operele lui Homer. În timpul vieții sale, poemele erau atât de renumite, încât și operele altor poeți i-au fost atribuite tot lui.

hesperide

Denumire comună pentru cele cca 3 000 de specii de lepidoptere (familia *Hesperiidae*), numit astfel datorită zborului rapid și mișcărilor bruște (până la 20 m/s sau 30 km/h).

Capul și corpul solid al fluturelui adult se aseamănă cu cel al unei molii dar, spre deosebire de aceasta, își ține prima pereche de aripi în poziție verticală atunci când este în repaus, asemenea fluturilor. Majoritatea sunt insecte diurne și le lipsesc structurile de cuplare a aripilor, tipice moliilor. Larvele se hrănesc în general cu legume și ierburi trăind în interiorul unor frunze rulate, ce pot fi țesute împreună. Larva se transformă în pupă într-un cocon făcut din mătase sau din frunze și mătase.

Hess, (Walter Richard) Rudolf

(26.04.1894, Alexandria, Egipt - 17.08.1987, Berlin, Germania)

Conducător nazist german. În 1920 a intrat în Partidul Național-Socialist și s-a împrietenit cu Adolf Hitler. A participat la puciul de la berărie (1923) și a reușit să fugă, dar s-a întors de bunăvoie la închisoare, unde a scris după dictare cartea lui Hitler, *Lupta mea* (Mein Kampf). A devenit secretarul particular al lui Hitler, iar în 1933 a fost ales adjunct al liderului partidului. În primele zile ale celui de-Al Doilea Război Mondial, influența sa în partid a scăzut. În 1941 a făcut senzație când s-a parașutat în secret în Scoția, încercând zadarnic să negocieze pacea dintre Marea Britanie și Germania. Guvernul britanic l-a considerat prizonier de război, iar inițiativa sa a fost neglijată de Hitler. A fost condamnat la închisoare pe viață în timpul proceselor de la Nürnberg și, în 1966, a rămas singurul deținut din penitenciarul de la Spandau.

Hess, Victor Francis

(24.06.1883, Waldstein, Styria, Austria - 17.12.1964, Mount Vernon, New York, SUA)

Fizician american de origine austriacă. A obținut titlul de doctor în fizică în 1906, la Universitatea din Viena. A studiat fenomenul radioactivității și electricitatea atmosferică. Experimentele pe care le-a condus i-au confirmat ipoteza: o radiație de origine extraterestră pătrunde în atmosferă *(vezi* rază cosmică). Investigațiile ulterioare asupra acestei radiații, numită în 1925 radiație cosmică, l-au ajutat pe Carl D. Anderson (1905–1991) să descopere pozitronul și au deschis noi orizonturi de cercetare în fizica modernă. Pentru activitatea desfășurată, Hess și Anderson au primit Premiul Nobel, în 1936.

Hess, Walter Rudolf

(17.03.1881, Frauenfeld, Elveția - 12.08.1973, Locarno)

Fiziolog elvețian. A lucrat la Universitatea din Zürich între 1917 și 1951. A cercetat rolul nervilor care controlează funcțiile automate, precum digestia sau excreția, și reglează activitatea unor grupuri de organe ce reacționează la stimuli complecși, ca stresul. Cu ajutorul unor electrozi fini prin care stimula sau distrugea anumite zone ale creierului la pisici și câini, Hess a localizat centrii de control pentru fiecare dintre aceste funcții cu o asemenea precizie, încât putea să genereze reacțiile unei pisici confruntate cu un câine, stimulând doar anumite puncte din hipotalamusul pisicii. În 1949 a primit Premiul Nobel, împreună cu António Egas Moniz.

Hesse, Eva

(11.01.1936, Hamburg, Germania - 29.05.1970, New York, New York, SUA)

Sculptoriță americană de origine germană. În 1939 a ajuns la New York împreună cu familia, pentru a scăpa de regimul nazist. A studiat la Institutul Pratt, la Cooper Union și la Universitatea Yale. În 1964 s-a căsătorit și, pentru scurt timp, a locuit în Germania, unde a început să creeze, dezvoltând un stil nou cu forme senzuale și materiale neconvenționale (tuburi de cauciuc, rășini sintetice, sfori, haine și sârmă). În 1960 a avut expoziții în SUA și a primit critici favorabile: opera sa a fost asociată, uneori, cu minimalismul. În 1969 a suferit prima dintre cele trei intervenții chirurgicale nereușite, pentru extirparea unei tumori pe creier. Opera sa a devenit cunoscută după moartea autoarei.

Hesse, Hermann

(02.07.1877, Calw, Germania - 09.08.1962, Montagnola, Elveția)

Prozator și poet german. A părăsit seminarul teologic, neputându-se adapta la viața de acolo. Primul său roman este *Peter Camenzind* (1904); au urmat apoi *Sub roată* (Unterm Rad, 1906), *Gertrud* (1910) și *Rosshalde* (1914). Având convingeri antimilitariste, s-a stabilit în Elveția la începutul Primului Război Mondial. Operele sale ulterioare au ca temă dorința de împlinire spirituală a individului, adesea prin misticism. A devenit cunoscut cu romanul *Demian* (1919), inspirat de cunoștințele sale din domeniul psihanalizei. *Siddhartha* (1922), un roman despre tinerețea lui Buddha, a

Hermann Hesse, 1957

WIDE WORLD PHOTOS

fost scris în urma unei călătorii în India. *Lupul de stepă* (Steppenwolf, 1920), *Narcis și Gură de Aur* (Narcis und Goldmund, 1930) și *Jocul cu mărgelele de sticlă* (Das Glasperlenspiel, 1943), reflectă dualitatea și conflictul dintre viața contemplativă și cea activă. A primit Premiul Nobel în 1946. Misticismul său și dorința de împlinire l-au transformat postmortem într-un idol al adolescenților.

Hessen

Land în partea central-vestică a Germaniei. Suprafața: 21 114 kmp, 6 077 826 loc. (2002). Centrul administrativ: Wiesbaden. A fost format în 1945 prin unirea fostelor provincii prusace. Se crede că locuitorii din Hessen descind din tribul chaților, care au fost creștinați de Sf. Bonifaciu la începutul sec. VIII d.Hr. Landul a fost divizat de două ori în sec. XV, dar a fost refăcut integral de Philip. Astăzi, în regiune se află multe ferme mici, iar industria este localizată în zona fluviilor Main și Rin. Pe malurile râului Weser se află ruinele multor castele, biserici vechi și palate.

Hestia

Zeiță din mitologia greacă, protectoare a focului și una dintre cele mai importante 12 divinități de pe Muntele Olimp. Este fiică a lui Cronos și a zeiței Rhea. A jurat să rămână fecioară, după ce a refuzat cererile în căsătorie ale zeilor Apollo și Poseidon, iar Zeus i-a oferit onoarea de a conduce toate sacrificiile. Deși considerată în special protectoare a căminului și a vieții casnice, era uneori venerată și la aprinderea focului în vetrele instituțiilor publice.

Heston, Charlton
născut John Charles Carter

(04.10.1923, Evanston, Illinois, SUA - 05.04.2008, Beverly Hills, California)

Actor american. A debutat pe Broadway în *Antoniu și Cleopatra* (Antony and Cleopatra, 1947), iar în cinematografie cu *Orașul întunecat* (Dark City, 1950). A devenit celebru în *Cel mai mare spectacol* (The Greatest Show on Earth, 1952) și a fost un luptător curajos în *Cele zece porunci* (The Ten Commandments, 1956), *Ben-Hur* (1959, Premiul Oscar) și *Povestea poveștilor* (The Greatest Story Ever Told, 1965). Mai târziu a mai deținut rolul principal în *Aeroport 1975* (Airport 1975, 1974) și *Cutremurul* (Earthquake, 1974) și a fost actor și regizor în filmele *Antoniu și Cleopatra* (1972) și *Mama Lode* (Mother Lode, 1982). A fost președinte al Ligii Actorilor de Cinema (1966–1971) și, în calitate de conservator declarat, a fost ales președinte al Asociației Naționale a Deținătorilor de Arme din 1998 până în 2003. În 2003 a primit Medalia Prezidențială pentru Libertate din partea președintelui George W. Bush.

Hesychius din Alexandria

(secolul V d.Hr.)

Învățat și lingvist grec. A alcătuit *Culegerea alfabetică a tuturor cuvintelor* (Synagoge pason lexeon kata stoicheion), cel mai complex lexicon grecesc cunoscut din Antichitate. Deși s-a păstrat numai într-o variantă prescurtată din sec. XV, publicată de un editor venețian, este considerată o lucrare de referință pentru studiul dialectelor, al limbii inscripțiilor și poeziilor din Antichitate, al scrierilor sacre ale fondatorilor Bisericii Ortodoxe (*vezi* literatură patristică).

heterozis

Îmbunătățire a unor caracteristici cum ar fi dimensiunea, ritmul de creștere, fertilitatea și productivitatea unui organism hibrid, în comparație cu părinții săi. Crescătorii de plante și animale folosesc heterozisul pentru hibridizarea a două linii pure diferite, care au caracteristici demne de a fi reproduse. De obicei, prima generație are, în mare măsură, trăsăturile dorite ale ambilor părinți. Din cauza faptului că aceste calități pot degenera dacă hibrizii sunt înmulțiți între ei, liniile parentale trebuie menținute și încrucișate din nou pentru a obține o nouă recoltă sau un grup de indivizi cu trăsăturile dorite.

heterozigot

Vezi homozigot și heterozigot

Heuss, Theodor

(31.01.1884, Brackenheim, Imperiul German - 12.12.1963, Stuttgart, Germania de Vest)

Om politic și autor german. Membru al Partidului Democrat German în timpul Republicii de la Weimar, a fost membru al Reichstagului între 1924 și 1928, respectiv 1930 și 1933. După venirea la putere a lui Adolf Hitler, cărțile de științe politice ale lui Heuss au fost arse, fiind considerate „negermane". După Al Doilea Război Mondial, a contribuit la fondarea Partidului Liber Democratic și a fost membru al consiliului parlamentar (1948–1949) care a redactat Constituția Germaniei Federale. A fost președinte al noului stat, din 1949 și până la retragerea sa, în 1959.

Hewish, Anthony

(n. 11.05.1924, Fowey, Cornwall, Anglia)

Astrofizician britanic. În 1967, Hewish a constatat că semnalele radio cu frecvență

regulată (pulsarii) descoperite de Jocelyn Bell Burnell nu erau provocate de interferențele Pământului sau, după alte ipoteze, de formele de viață inteligente care ar încerca să comunice cu planetele îndepărtate, ci erau emisii de energie provenite de la anumite stele. Pentru cercetările sale care au dus la identificarea pulsarilor drept o nouă categorie de stele, a fost distins cu Premiul Nobel în 1974, împreună cu Martin Ryle.

Hewitt, Abram S(tevens)

(11.07.1822, Haverstraw, New York, SUA - 18.01.1903, Ringwood, New Jersey)

Industriaș și om politic american. A fondat în 1845, împreună cu Edward și Peter Cooper, o afacere în domeniul prelucrării fierului la New York, apoi a contribuit la fondarea școlii Cooper Union (1859). În timpul războiului civil a lucrat pentru guvern, producând fier pentru țevile puștilor, iar în 1871 a fost primul care a produs oțel de calitate superioară în SUA. În 1870 l-a ajutat pe Samuel Tilden să-i ia locul lui William Marcy Tweed în cursa electorală. A fost membru al Camerei Reprezentanților (1875–1879 și 1881–1886), a fost ales primar al New Yorkului (1887–1888). A inițiat reforme importante care au micșorat influența Organizației Centrale a Partidului Democrat.

Hewitt, Don S.

(n. 14.12.1922, New York, SUA)

Producător american de televiziune. A fost corespondent de război în Al Doilea Război Mondial. În 1948 a început să lucreze la CBS și a produs, împreună cu Douglas Edwards (1948–1962), primul buletin de știri al acestei companii, transmis seara. A fost director executiv al *Jurnalul CBS cu Walter Cronkite* (CBS News with Walter Cronkite, 1962–1981), iar în 1968 a realizat emisiunea de succes *60 minutes*.

Hewlett-Packard Co.

Companie producătoare de computere, imprimante și instrumente de măsură. Fondată în 1938 la Palo Alto, California, de William Hewlett (1913–2001) și David Packard (1912–1996), s-a dezvoltat după Al Doilea Război Mondial, odată cu sectorul de electronică al industriei de apărare americane. În 1966 a produs primul computer, iar în 1968 unul dintre primele computere electronice de birou. Hewlett-Packard a pătruns pe piața computerelor personale în 1980, cu HP-85, iar imprimanta laser HP produsă de această companie a dominat piața imprimantelor în anii 1980. Până în 1990, compania a devenit un important producător de minicomputere utilizate în domeniul afacerilor și în instituții și un lider în domeniul imprimantelor laser și cu jet de cerneală. În 2002, compania a cumpărat firma rivală, Compaq Computer, pentru 25 de miliarde de dolari.

hexacord

(*în greacă*, șase coarde)

În muzică, grup de șase sunete muzicale dispuse într-un anumit mod, de obicei după modelul de interval ton-ton-semiton-ton-ton (ca în sol-la-si-do-re-mi). Se pare că hexacordul a fost conceput atunci când Guido d'Arezzo a observat că gamele gregoriene se suprapun în anumite cazuri. Sistemul său de solfegiere atribuia fiecărui hexacord aceleași silabe (do-re-mi-fa-sol-la) și, prin intermediul suprapunerii unor hexacorduri, teoreticianul putea să reprezinte întreaga gamă de sunete. Deși muzicienii moderni nu sunt obișnuiți cu acest mod, preferând octava, conceptul de hexacord a fost unul fundamental în teoria muzicii în timpul Evului Mediu și al Renașterii.

Heydrich, Reinhard (Tristan Eugen)

(07.03.1904, Halle, Germania - 04.06.1942, Praga, Protectoratul Boemiei și Moraviei)

Conducător nazist german. A demisionat din marină în 1931 pentru a se înrola în SS, devenind comandantul trupelor SS din Berlin (1934), șeful Biroului Central de Securitate al Reichului (1939) și reprezentantul lui Heinrich Himmler. În primii ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial s-a făcut cunoscut prin cruzimea sa împotriva dușmanilor statului și a organizat execuții în masă în teritoriile ocupate de armata germană, ajungând să fie supranumit Călăul. În 1942 a prezidat Conferința Wannsee. A fost asasinat de patrioții cehi după ce a devenit guvernator al Boemiei și Moraviei. Drept răzbunare, Gestapo-ul a distrus din temelii satul Lidice, iar 200 de bărbați au fost executați.

Heyerdahl, Thor

(06.10.1914, Larvik, Norvegia - 18.04.2002, Colla Michari, Italia)

Etnograf și călător norvegian. În urma unei călătorii în Polinezia, s-a convins că în America de Sud se găsesc urme ale culturii polineziene. A construit o plută, *Kon-Tiki* (vechiul nume al zeului solar incaș Viracocha), cu care a traversat Pacificul din America de Sud în Polinezia (1947), pentru

Thor Heyerdahl
PIERRE VAUTHEY-GAMMA/LIAISON

a demonstra posibilitatea unei astfel de migrații. Aventura este descrisă în volumul de succes *Kon-Tiki* (1950). În 1969 a navigat din Maroc până în Caraibe cu o barcă făcută după modelul unei ambarcațiuni egiptene din stuf (*Ra*), pentru a arăta că populațiile mediteraneene ar fi putut ajunge în Lumea Nouă înaintea lui Cristofor Columb. În 1977 a călătorit cu pluta de stuf *Tigris* pe fluviul Tigru din Irak, de-a lungul coastelor Mării Arabiei, până în Pakistan și înapoi în Marea Roșie, pentru a dovedi presupusa existență a unor rute comerciale care ar fi contribuit la răspândirea culturii sumeriene spre E. Teoriile sale nu sunt acceptate de toți antropologii.

Heyse, Paul (Johann Ludwig von)

(15.03.1830, Berlin, Prusia - 02.04.1914, München, Germania)

Scriitor german. Fire savantă și autodidact, a condus un cerc de scriitori din München, care încercau să păstreze tradițiile artistice departe de influența radicalismului politic, realismului și materialismului. Cele mai bune povestiri și nuvele ale sale au fost adunate în mai multe volume. A publicat câteva romane, printre care *Copiii lumii* (Kinder der Welt, 1873) și *Merlin* (1892), și mai multe piese de teatru lipsite de succes. S-a remarcat prin traducerile excelente din opera lui Giacomo Leopardi și a altor poeți italieni și spanioli; multe dintre ele au fost puse pe muzică de H. Wolf. În 1910, când a primit Premiul Nobel, faima sa era în declin.

Heywood, John

(1497?, Londra?, Anglia - după 1575, Mechelen, Țările de Jos)

Dramaturg britanic. Scria farse spirituale în versuri satirice (dialoguri pe anumite teme) care au contribuit la dezvoltarea teatrului englez, prefigurând comedia elisabetană. Farsele sale au înlocuit alegoriile biblice cu viața și obiceiurile zilnice; printre ele se numără *Piesa batalului* (The Play of the Wether), *Piesa iubirii* (A Play of Love) și *Istețul și nătărăul* (Wytty and Wytless), tipărite în 1533, și *Piesa numită cei patru P.P.: un pelerin, un vânzător de indulgențe, un spițer, un negutător* (The Playe Called the Foure P.P.: a Palmer, a Pardoner, a Poticary, a Pedler, tipărită cca 1544). A mai scris și epigrame, balade și o alegorie în versuri, *Păianjenul și musca* (The Spider and the Flie, 1556).

Hezbollah

(*în arabă*, Partidul lui Dumnezeu)

Organizație libaneză islamică șiită. Fondată în S Libanului în 1982 ca răspuns la invazia Israelului, obiectivele sale au fost eliminarea trupelor israeliene din Liban și construirea Republicii Islamice Șiite, similară celei create în urma Revoluției din Iran, în 1979. Poziția sa politică a fost antioccidentală, iar membrii săi au fost implicați în multe acțiuni teroriste care au avut loc în timpul anilor 1980, inclusiv răpiri, bombe în mașini-capcană, deturnări de avioane, unele dintre ele îndreptate împotriva cetățenilor americani. A fost susținută material din Siria și Iran, iar în anii 1990 s-a angajat într-o campanie de gherilă împotriva forțelor Israelului în S Libanului. În același timp, Hezbollah a sprijinit activ comunitatea șiită din Liban, punând la dispoziție servicii sociale neoferite de guvern. În anii 1990, candidații partidului au câștigat în alegeri locuri în Parlamentul libanez, liderul grupului hotărând să-i îmbunătățească imaginea. În ciuda retragerii unilaterale a trupelor israeliene din Liban în 2000, partidul a continuat cu atacuri la granița dintre Liban și Israel. *Vezi și* ayatollahul Sayyid Muhhamad Hussayn Fadlallah.

Hialeah

Oraș, 226 419 loc. (2000), în SE Floridei, SUA. Întemeiat în 1910 de către pionierii aviației James Bright și Glenn H. Curtis. Numele orașului provine de la un cuvânt din dialectul indian seminole, care înseamnă „frumoasa prerie". Localitatea este, de fapt, o suburbie rezidențială a orașului Miami. Aici se desfășoară cursa hipică Hialeah Park (1925).

Hiawatha

(*în ojibwa*, Cel care face râuri)

Căpetenie legendară (cca 1450) a tribului de indieni onondaga din NV Americii, considerat, în mod tradițional, fondatorul Confederației Irocheze. Povestea lui este relatată de Henry W. Longfellow în cunoscutul poem *Cântecul lui Hiawatha* (Song of Hiawatha, 1855), deși Longfellow repetă eroarea lui Henry Rowe Schoolcraft, care îl plasează pe Hiawatha într-un trib din Vestul Mijlociu.

hibernare

Stare metabolică a unor animale, puternic diminuată la temperatură scăzută în timpul iernii. Printre animalele care hibernează cu adevărat se numără animalele cu sânge rece și câteva mamifere (de ex. liliacul, ariciul), care intră într-o stare de latență, cu temperatura corpului aproape de limita înghețului și ritm cardio-respirator diminuat. Mamifere precum ursul, care dorm profund, fără ca temperatura corpului să scadă foarte mult, se trezesc ușor, astfel încât nu se consideră că hibernează cu adevărat. Majoritatea animalelor care hibernează își creează din timp o rezervă de grăsime în corp sau pun deoparte provizii. Ele pot să se trezească și să mănânce de câteva ori în timpul iernii. Animalele cu sânge rece trebuie să hiberneze în zonele în care temperatura scade sub zero. Echivalentul hibernării în anotimpul cald se numește estivație.

hibiscus

Vezi zămoșiță

hibrid

Rezultat al încrucișării unor specimene cu trăsături genetice diferite *(vezi* genetică), din specii, genuri și (mai rar) familii diferite. Cuvântul corcitură se referă la animale sau plante rezultate din încrucișarea a două rase, ramuri sau varietăți ale aceleiași specii. Din cauza incompatibilităților biologice fundamentale, în urma încrucișării dintre specii pot rezulta hibrizi sterili (care nu pot avea urmași), precum catârul (o corcitură între măgar și iapă). Totuși, alte specii hibride au capacitatea de a se înmulți și pot sta la baza formării de noi specii. Multe plante cultivate, de mare importanță economică sau estetică (de ex. bananierul, arborele-de-cafea, alunul, dalia, trandafirii, grâul, lucerna), s-au dezvoltat prin hibridizare naturală sau artificială. Hibridizarea este importantă din punct de vedere biologic pentru că duce la creșterea varietății genetice în cadrul unei anumite specii.

hibrid de zmeură și mur
în engleză **logenberry**

Plantă rug (*Rubus loganobaccus*) din familia rozaceelor. Este originară din Santa Cruz, California, atestată în 1881 ca un hibrid natural între murul sălbatic de pe coasta Pacificului și zmeura roșie. Se cultivă pe scară largă în Oregon și Washington (SUA), dar și în Marea Britanie și Tasmania. Este o plantă asemănătoare murului, viguroasă, aproape târâtoare, cu frunze compuse și ramuri spinoase. Fructele sale roșii ca vinul, acre, sunt conservate sau congelate în vederea folosirii ulterioare sau pentru producerea vinului.

Hickok, Wild (Sălbaticul) Bill
născut **James Butler**

(27.05.1837, Troy Grove, Illinois, SUA – 02.08.1876, Deadwood, Teritoriul Dakota)

Locuitor de lângă frontiera de V a SUA. S-a mutat în Kansas ca să cultive pământul și apoi a lucrat ca polițist în Monticello. Pe când era conducător de diligență, în 1861, l-a împușcat și ucis pe proscrisul Dave McCanles, fapt care a dat naștere unor legende despre iscusința lui ca țintaș. În războiul civil a fost cercetaș și spion al armatei unioniste, apoi a fost desemnat reprezentant al șerifilor din SUA (1866–1867). Autoritatea sa ca șerif în Hays City (1869–1871) și Abilene (1871) a contribuit la instaurarea ordinii în aceste orașe. S-a alăturat lui Bufallo Bill în Wild West Show (1872–1874). În timp ce vizita câmpurile aurifere din teritoriul Dakota, a jucat poker într-o tavernă din Deadwood și a fost împușcat de un străin beat, Jack McCall.

Wild Bill Hickok

CULVER PICTURES

Hicks, Edward

(04.04.1780, Attleboro, Pennsylvania, SUA – 23.08.1849, Newtown, Pennsylvania)

Pictor naiv american. A fost meditator și pictor de firme încă din tinerețe. În

GALERIA NAȚIONALĂ DE ARTĂ, WASHINGTON DC, DONAȚIE DIN PARTEA LUI EDGAR WILLIAM ȘI A LUI BERNICE CHRYSLER GARBISCH

Ferma Cornell, ulei pe pânză, tablou de Edward Hicks, 1848; Galeria Națională de Artă, Washington DC

perioada de maturitate a început să picteze scene de la ferme și peisaje. Era quaker și se temea că arta contravine convingerilor sale religioase, dar a adăugat versuri moralizatoare lucrărilor pentru a le explica sensurile. A pictat *Tărâmul păcii* (The Peaceable Kingdom), cel mai cunoscut subiect al său, în 100 de variante, dintre care doar 25 s-au păstrat. În acest tablou viu și încântător, quakerul William Penn este înfățișat în partea stângă, în timp ce semnează tratatul cu indienii, iar în partea dreaptă apar copilași care se joacă printre animale.

Hicks, Sir John R(ichard)

(08.04.1904, Leamington Spa, Warwickshire, Anglia - 20.05.1989, Blockley, Gloucestershire)

Economist britanic. A predat la câteva universități, printre care și Oxford. I s-a conferit titlul nobiliar în 1964. Lucrarea *Valoare și capital* (Value and Capital, 1939) a ajutat la soluționarea conflictului dintre teoria ciclului economic și teoria echilibrului, potrivit căreia forțele economice tind mai degrabă să se echilibreze una pe cealaltă, decât să reflecte pur și simplu tendințele ciclice. În 1972 a primit Premiul Nobel împreună cu Kenneth Arrow.

hicsoși

Grup de populații mixte, semito-asiatice, care s-au stabilit în N Egiptului, în sec. XVIII î.Hr. Au preluat puterea către anul 1630 î.Hr. și au condus Egiptul timp de 108 ani. Nu au fost influențați prea mult de egipteni și nu au preluat elemente din cultura egipteană. Zeul lor principal era Seth, pe care îl identificau cu un zeu asiatic al furtunii. Hicsoșii au adus în Egipt calul și căruța, arcul cu scripeți, securi de luptă perfecționate și tehnici avansate în domeniul fortificațiilor. Faraonii hicsoși au încercat să oprească extinderea unei răscoale tebane, dar dinastia lor a căzut în fața faraonului Ahmosis, în 1521 î.Hr.

Hidalgo

Stat în partea central-estică a Mexicului. Suprafața: 20 813 kmp, 2 235 591 loc. (2000). Centrul administrativ: Tula. A făcut parte din statul Mexic până în 1869, când a devenit stat separat, numit astfel în onoarea patriotului revoluționar Miguel Hidalgo. Relieful este predominant muntos, cu zăcăminte minerale importante, printre care aurul și argintul. A fost centru de dezvoltare al civilizației toltece, în perioada precolumbiană. Orașul Tula, situat la V de Pachuca, este fosta capitală a civilizației toltece, ale cărei vestigii sunt conservate într-un sit arheologic. Economia statului se bazează pe prelucrarea metalelor și pe agricultură.

Hidalgo (y Costilla), Miguel

(08.05.1753, lângă Penjamo, Guanajuato, Mexic - 30.07.1811, Chihuahua)

Preot mexican, supranumit părintele independenței mexicane. A devenit preot în 1789, iar în primii ani a avut o viață liniștită, timp în care s-a luptat pentru bunăstarea enoriașilor săi. S-a alăturat unui grup de conspiratori din orașul Dolores (astăzi Dolores Hidalgo), care încercau să obțină independența față de Spania, în timpul campaniei lui Napoleon în Peninsula Iberică. Pe 16 septembrie 1810, când conspirația a fost demascată, el a tras clopotele bisericii și a citit în fața credincioșilor manifestul *Strigătul orașului Dolores* (Grito de Dolores), prin care îi îndemna la revoltă. La chemarea sa au răspuns mii de indieni și metiși, cu ajutorul cărora a reușit să cucerească Guanajuato și alte orașe din regiune. Înainte de a ajunge în orașul Mexico, din cauza ezitărilor, revoluționarii au fost învinși, iar Hidalgo a fost executat. Martirul Hidalgo a devenit un simbol al mișcării de independență care, în cele din urmă, a avut succes și, în fiecare an, pe 16 septembrie – considerată Ziua Independenței în Mexic – președintele citește *Strigăt de durere* din balconul Palatului Național.

hidatsa *sau* gros ventres (din Missouri)

Populație de amerindieni de câmpie din familia triburilor sioux, cu viață seminomadă, care trăiau în satele de pe cursul superior al fluviului Missouri, în Dakota de N, SUA. Vânau bizoni și cultivau porumb, fasole și dovleci. Organizarea socială a indienilor hidatsa se baza pe ierarhia militară, în funcție de vârstă; existau și numeroase triburi organizate social pe baza descendenței materne. Cel mai important ritual religios era dansul soarelui. Alături de populația mandan, cu care au trăit în pace vreme de 200 de ani, au făcut comerț cu europenii, în schimbul armelor, cuțitelor și al altor obiecte. La mijlocul primului deceniu din sec. XIX, populația a fost decimată de boli și de războiul cu indienii dakota (sioux). Doar 625 de persoane au afirmat, cu ocazia recensământului care a avut loc în 2000, în SUA, că sunt descendente ale populației hidatsa. Alături de populațiile mandana și akira, formează Cele Trei Triburi Afiliate.

hidraulică

Ramură a științei care studiază legile de echilibru și de mișcare ale lichidelor și

aplicarea lor în practică. Se înrudește cu mecanica fluidelor, care furnizează, în mare parte, bazele teoretice. Hidraulica are ca obiect de studiu curgerea lichidelor în țevi, în râuri și în canale, construcția barajelor și a bazinelor de colectare. O parte dintre principiile hidraulicii se aplică și în privința gazelor, mai ales în cazurile în care variația de densitate este relativ mică. Printre aplicațiile hidraulicii se numără realizarea dispozitivelor mecanice de punere în mișcare a lichidelor sau sistemele de control ale acestora. *Vezi și* principiul lui Bernoulli, legea lui Pascal, pompă.

hidră

Denumire comună pentru cele 20–30 de specii de cnidari de apă dulce (genul *Hydra*). Corpul este un polip subțire și translucid, ca un tub, care măsoară cca 25 mm. Ingestia hranei și eliminarea deșeurilor se realizează prin orificiul înconjurat de tentacule de la extremitatea corpului. Indivizii sunt de obicei hermafrodiți (*vezi* hermafroditism). Reproducerea prin înmugurire este un proces obișnuit. Speciile se deosebesc prin culoare, numărul și lungimea tentaculelor, poziția și mărimea gonadei. Toate hidrele se hrănesc cu nevertebrate (de ex. crustacee).

hidroavion

Aparat de zbor care poate ateriza, pluti și decola de pe apă. Primele hidroavioane au fost construite și pilotate în 1911–1912 de către Glenn H. Curtiss, care a creat atât hidroavionul plutitor, în esență un avion terestru cu pontoane în loc de roți de aterizare, cât și o barcă zburătoare, un avion cu înfățișare de barcă, la care se combina un plutitor principal și un fuselaj într-un singur corp. Roțile retractabile pentru aterizare au fost adăugate ulterior, pentru a crea un aparat amfibiu de zbor. Până la sfârșitul anilor 1920, hidroavioanele dețineau recordurile de viteză și distanță pentru aparatele de zbor. În anii 1940, utilitatea lor s-a diminuat, odată cu construirea avioanelor de cursă lungă, a noilor aeroporturi și a aparatelor de zbor pentru transport.

hidrocarbură

Clasă de compuși organici alcătuiți din carbon și hidrogen. Atomii de carbon formează structura, iar cei de hidrogen sunt atașați de ei. Hidrocarburile sunt constituenți principali ai petrolului și gazelor naturale. Se întrebuințează drept combustibili, lubrifianți și ca materie primă pentru producția de mase plastice, fibre, cauciucuri sintetice, solvenți, explozibili și substanțe chimice de uz industrial. În timpul arderii cu oxigen, hidrocarburile se transformă în dioxid de carbon și apă, iar în timpul arderii fără oxigen, în monoxid de carbon. Există două mari categorii de hidrocarburi, cele alifatice, constituite din atomi de carbon legați în lanțuri libere, drepte sau ramificate ori din inele nearomatice, și cele aromatice (*vezi* compus aromatic). Compușii alifatici pot fi saturați (parafine) sau nesaturați (de ex. olefine, alchene, alchine), dacă un atom de carbon face parte din legături duble sau triple. Cu excepția hidrocarburilor simple, compușii din această clasă au izomeri (*vezi* izomerie). Etilena, metanul, acetilena, benzenul, toluenul și naftalina sunt hidrocarburi.

hidrocefalie

Acumulare de lichid cefalorahidian (CSF) în cavitățile cerebrale, cauzată de supraproducția de CSF, de un blocaj congenital care împiedică drenajul (*vezi* disfuncție a tubului neural) sau de complicații ale rănilor sau infecțiilor la cap. În mod normal, CSF circulă prin creier și prin coloana vertebrală și se drenează prin sistemul circulator. La nou-născuți sau la copii, hidrocefalia provoacă mărirea creierului și a cutiei craniene, din cauză că oasele craniene nu s-au sudat complet. E necesară o intervenție chirurgicală pentru a îndepărta excesul de lichid în sânge sau în abdomen. Acumularea de lichid cefalorahidian presează creierul și generează convulsii, retard mental și, în cele din urmă, moarte.

hidroenergie

Energie produsă de cursul unei ape în momentul când acesta învârte o roată sau un dispozitiv similar. Moara de apă, inventată probabil în sec. I d.Hr., a fost mult folosită în Evul Mediu și în epoca modernă pentru măcinarea grânelor sau pentru punerea în funcțiune a foalelor de furnale. Turbina de apă, în care apa trece printr-o serie de lame fixe și rotoare, a fost introdusă în 1827. Turbinele de apă, folosite inițial la irigarea mecanică directă, sunt utilizate, în prezent, aproape exclusiv pentru obținerea de energie hidroelectrică.

hidrogen

Cel mai ușor element chimic, cu simbol chimic H și număr atomic 1. Este un gaz incolor, inodor, insipid și inflamabil ce face parte din molecula diatomică de H_2. Un atom de hidrogen este format dintr-un proton (nucleul) și un electron; izotopii de deutroniu și tritiu au încă unul,

respectiv doi neutroni. Deși ocupă doar locul nouă printre cele mai răspândite elemente chimice de pe Terra, el reprezintă cca 75% din întreaga materie a universului. În trecut, hidrogenul era folosit pentru a umple baloane; a fost înlocuit ulterior cu heliul. Are multiple întrebuințări: în sinteza de amoniu, etanol, anilină și metanol, la tratarea combustibililor din petrol, ca agent reducător (*vezi* reducere) și pentru a furniza o atmosferă reducătoare, la fabricarea clorurii de hidrogen (*vezi* acid clorhidric) și a bromurii de hidrogen, la hidrogenare. Hidrogenul lichid (punct de fierbere –252,8°C) este folosit în condiții de laborator pentru a obține temperaturi extrem de scăzute și drept combustibil pentru rachete. Arderea hidrogenului în prezența oxigenului produce apă. Proprietățile majorității acizilor, în special în soluțiile de apă, provin de la un ion de hidrogen (H^+, sau ionul de hidronium, H_3O^+, forma sub care se găsește H^+ într-o soluție de apă). *Vezi și* hidrina; hidrocarbon.

hidrogenare
Reacție chimică dintre hidrogenul molecular (H_2) și un alt element sau compus, de obicei în prezența unui catalizator. Poate implica fixarea hidrogenului la locul legăturilor duble sau triple (*vezi* legătură), pentru a le transforma în legături simple (de ex. pentru a satura un compus nesaturat; *vezi* saturare), sau în cazul compușilor aromatici, pentru a-i transforma în hidrocarburi ciclice. Uleiurile comestibile care conțin acizi grași nesaturați sunt lichide la temperatura camerei; producătorii de alimente folosesc hidrogenarea pentru a converti o parte în acizi grași saturați, astfel încât produsul să devină mai compact. Un al doilea tip de hidrogenare presupune separarea unui compus (hidrogenoliză sau hidrogenare destructivă) și are un rol important în industria petrolului. Numeroase procese din industria de fabricare a benzinei și produselor petrochimice se bazează pe această reacție.

hidroliză
Reacție chimică în care apa (H_2O sau HOH) și un alt reactant schimbă reciproc grupări funcționale pentru a forma două produse, unul care conține gruparea H, iar celălalt gruparea OH. În majoritatea reacțiilor de hidroliză în care sunt implicați compuși organici, ceilalți reactanți și produși sunt neutri; de ex., un ester poate fi hidrolizat pentru a obține un acid carboxilic și un alcool. Asemenea reacții sunt adesea accelerate de către enzime (în majoritatea reacțiilor din digestie și metabolism în general) sau de alți catalizatori. În hidroliza compușilor cu legătură ionică, reactanții, în afară de apă, sunt săruri, acizi sau baze, care participă la reacții de disociere.

hidrologie
Știință care studiază apele Pământului, respectiv apariția lor, distribuția, circulația în cadrul ciclului hidrologic și interacțiunea cu ființele vii, precum și proprietățile chimice și fizice ale apei în toate stadiile ei.

hidrologie chimică *sau* hidrochimie
Subdiviziune a hidrologiei care studiază caracteristicile chimice ale apei de suprafață și subterane. Apa, în toate formele ei, este afectată chimic de materialele cu care vine în contact și poate, la rândul ei, să dizolve multe elemente, în cantități semnificative. Hidrologia chimică studiază astfel de procese, incluzând deci studiul unor fenomene, cum ar fi transportul sărurilor de pe uscat pe mare (prin eroziunea solului și scurgeri de suprafață) și de pe mare pe uscat (prin evaporare, formare de nori și precipitații), precum și vârsta și originea apelor subterane din regiunile deșertice, a învelișurilor de gheață și a ghețarilor.

hidrometalurgie
Ramură a metalurgiei care se ocupă cu extragerea metalului din minereu, cu ajutorul soluțiilor apoase, și apoi recuperarea lui din soluție. Operațiile implicate de obicei sunt extragerea (dizolvarea în apă), în mod obișnuit în prezența unor agenți adiționali, apoi separarea reziduurilor și purificarea soluției filtrate, precipitarea metalului sau a unuia din componentele sale pure din soluție prin mijloace chimice sau electrolitice. Deși începuturile hidrometalurgiei datează din sec. XVI, dezvoltarea ei începe abia în sec. XX. Inventarea unor procese precum schimbul de ioni, extragerea cu ajutorul solvenților etc. face posibilă în prezent extragerea prin hidrometalurgie a peste 70 de elemente metalice, inclusiv a aurului, a unei cantități însemnate de argint, precum și a cuprului și zincului.

hidroponică
Cultivare a plantelor în apă îmbogățită cu nutrienți, cu sau fără suportul mecanic al unui mediu inert precum nisipul sau pietrișul. Soluția de îngrășăminte este pompată periodic prin sistem. Pe măsură ce plantele se dezvoltă, cresc concentrația soluției și frecvența cu care este pompată. Foarte

multe legume și flori pot fi cultivate cu succes în pietriș prin această metodă. Udarea și fertilizarea automată economisesc forța de lucru, dar costurile instalațiilor sunt mari, iar soluțiile de îngrășăminte trebuie testate periodic. Recoltele sunt comparabile cu cele obținute prin cultivarea plantelor pe suport de sol.

hidrosferă

Strat discontinuu de apă situat pe suprafața Terrei sau în adâncul acesteia. Cuprinde toate apele de suprafață, lichide sau înghețate, apa din sol, reținută de pământ și de roci, și vaporii de apă din atmosferă. Practic, toate aceste forme de apă se găsesc în continuă mișcare, prin ciclul hidrologic. Deși componentele hidrosferei sunt supuse unor transformări continue în ce privește starea și locul, cantitatea totală de apă are o distribuție constantă. Componentele hidrosferei au fost serios afectate de activitățile poluante din societatea modernă.

hidrostatică

Ramură a fizicii care studiază caracteristicile fluidelor statice, în special presiunea unui fluid sau presiunea exercitată de un fluid (gaz sau lichid) asupra unui corp scufundat în el. În practică, principiile hidrostaticii sunt aplicate în cazul apelor adânci (presiunea crește odată cu adâncimea) și în atmosferă (presiunea scade odată cu creșterea altitudinii).

hidroterapie

Folosire a apei în scop curativ. Căldura umedă calmează durerile, îmbunătățește circulația și aduce o stare de relaxare. Răceala umedă determină constricția vaselor de sânge, reducând inflamarea și durerile ce survin în cazul rănirilor. Gimnastica în apă contribuie la întărirea mușchilor slăbiți, repune în funcțiune articulațiile după rănire, curăță și vindecă plăgile arsurilor, ajută la reabilitarea mușchilor după un accident vascular cerebral, vindecă malformațiile și reduce durerea produsă de artrită. Sunt folosite, de asemenea, băile cu jet de apă și dușurile. Hidroterapia este recomandată de obicei de către specialiști în medicina fizică și reabilitare.

hidroxid

Compus cu una sau mai multe grupări funcționale, alcătuite dintr-un atom de hidrogen și unul de oxigen, legați unul de celălalt, și care alcătuiesc gruparea hidroxil sau anion hidroxil (OH^-). Printre hidroxizi se numără și cunoscutele baze din procesele de laborator și din cele industriale. Hidroxizii metalelor alcaline (litiu, sodiu, potasiu, rubidiu și cesiu), baze puternice, sunt cei mai stabili și mai solubili. Hidroxizii metalelor alcalino-pământoase (calciu, bariu și stronțiu), de asemenea baze puternice și solubile, sunt mai puțin stabili. Hidroxizii celorlalte metale sunt puțin solubili, dar neutralizează acizii. Unii sunt amfoteri, adică intră în reacție atât cu acizii, cât și cu bazele.

hidrură

Compus anorganic de hidrogen cu un alt element. Există trei tipuri de hidruri, în funcție de legătură. În hidrurile saline (ionice; *vezi și* legătură ionică), hidrogenul este anion, H–, și se comportă ca un halogen. Hidrurile saline – hidrura de sodiu (NaH) sau hidrura de calciu (CaH_2) – reacționează violent în combinație cu apa, eliminând hidrogenul (H_2), și sunt compuși purtători de hidrogen. Hidrurile metalice, precum hidrura de titaniu (TiH_2), sunt compuși cu caracteristici de aliaje (*vezi* aliaj), având proprietăți specifice metalelor – luciu și conductibilitate electrică. Din hidrurile covalente (*vezi* legătură covalentă) fac parte, în special, compuși alcătuiți din hidrogen și nemetale: apa, amoniacul, sulfura de hidrogen (H_2S) și metanul. În hidrurile polimerice, hidrogenul face legătura între alți atomi (de ex. hidrura de bor sau cea de aluminiu). Aceste hidruri degajă o mare cantitate de energie prin ardere și pot fi folosite drept combustibil pentru rachete.

hidrură de siliciu

Vezi silan

hienă

Denumire comună pentru cele trei specii de carnivore (familia *Hyaenidae*), asemănătoare cu câinele, cu blana aspră, cenușie, răspândite în Asia și Africa. În realitate, sunt mai strâns înrudite cu pisicile decât cu câinii, au membre prevăzute cu patru degete, cele anterioare sunt lungi, gheare neretractile, fălci și dinți extrem de puternici. Trăiesc singure sau în haite și sunt active atât noaptea, cât și ziua. Hienele se hrănesc cu cadavre, dar atacă și pradă vie. Hiena-pătată sau urlătoare, ale cărei urlete se aseamănă cu hohotele de râs, poate fi întâlnită în aproape toate regiunile Africii subsahariene. Are culoarea gălbuie sau gri, cu pete întunecate, cu lungimea de cca 1,8 m, inclusiv coada de 30 cm, și atinge o greutate de 80 kg. Atacă oamenii și poate răpi copiii nesupravegheați.

Hierakonpolis

Oraș antic din Egiptul de Sus. Situat la S de Teba, a fost din cele mai vechi timpuri reședința regilor din Egiptul de Sus. Astăzi este un sit arheologic foarte important pentru istoria timpurie a Egiptului. Orașul a cunoscut perioada de glorie între 3400 î.Hr. și întemeierea Regatului Vechi (cca 2575 î.Hr.). În timpul faraonului Tutmes III, a fost reconstruit vechiul templu. În vremea Regatului Nou, orașul El-Kab, situat pe celălalt mal al Nilului, a devenit mai important din punct de vedere economic, dar Hierakonpolis și-a păstrat statutul de centru religios și istoric.

Hierapolis

Oraș antic din Siria. Vestigiile sale se află la NE de Alep. Cel mai important loc de venerare a zeiței siriene Atargatis, a fost numit de greci Orașul Sfânt (*în greacă, Hierapolis*). În sec. III d.Hr. a fost unul dintre cele mai înfloritoare orașe din Siria, dar, ulterior, a decăzut. Harun ar-Rașid i-a redat strălucirea în sec. VIII d.Hr. A fost cucerit de cruciați în sec. XII, dar recucerit de Saladin în 1175, iar mai târziu a devenit cartierul general al mongolilor, care l-au devastat.

hierofant

Mare pontif al misterelor eleusine din Grecia antică. Principala lui sarcină era de a purta obiectele sacre în timpul celebrării misterelor și de a le explica inițiaților înțelesul lor secret. Preotul era, de obicei, un bărbat în vârstă, necăsătorit, cu voce puternică, ales dintre membrii unei familii originare din Eleusis, familia Eumolpizilor. După învestire, el renunța la numele său și purta doar denumirea de *hierophantes*.

hierogamie

(*în greacă*: *hieros gamos*, căsătorie sacră)

Relație sexuală între zeitățile fertilității, prezentă în miturile și ritualurile specifice culturilor primitive bazate pe agricultură (de ex. în Mesopotamia, Fenicia, Canaan). Cel puțin o dată pe an, oameni costumați în zei întrețineau relații sexuale pentru a asigura fertilitatea pământului. Festivalul începea cu o ceremonie de căsătorie, urmată de schimburi de daruri, petrecere de nuntă, pregătirea camerei nupțiale și desfășurarea actului sexual.

hieroglifă

Semn din sistemele de scriere pictografică. Inițial, termenul a fost folosit pentru a desemna cel mai vechi sistem de scriere al limbii egiptene vechi (*vezi* limba egipteană). Hieroglifele egiptene se pot citi iconic (reprezentarea unei case ținea locul cuvântului *pr*, „casă“), fonetic (semnul „casă“ poate avea valoarea fonetică *pr*) sau asociativ (semnul ce reprezenta un anumit lucru putea desemna și un omofon, însă cu alt sens). Spre deosebire de scrierea cuneiformă contemporană, hieroglifele fonetice exprimau consoane, nu silabe, așa că nu exista un sistem organizat de redare a vocalelor. În baza unei convenții, egiptologii au introdus vocala „e“ între consoane pentru a pronunța cuvintele egiptene. Ortografia standard din vremea Regatului de Mijloc (2050–1750 î.Hr.) folosea 750 de hieroglife. În primele secole d.Hr. scrierea hieroglifică a decăzut – ultimul text datează din 394 d.Hr. –, iar sensul hieroglifelor a fost uitat până la începutul sec. XIX când s-au făcut primele descifrări (*vezi* Jean-François Champollion, Piatra de la Rosetta). În prezent, termenul hieroglifă desemnează sisteme asemănătoare de scriere pictografică, în special vechea scriere a limbii anatoliene și scrierea mayașilor (*vezi* scrierea hieroglifică mayașă).

Higgs, particula ~ *sau* bosonul Higgs

Purtătoare a câmpului fundamental (câmpul Higgs) a cărei existență este postulată ca modalitate de evidențiere a masei unor particule elementare, prin interacțiunea cu ele. Poartă numele lui Peter W. Higgs (n. 29.05.1929) de la Universitatea de Edinburgh, unul dintre primii fizicieni care au emis această ipoteză. Teoria lui Higgs explică de ce purtătorii de forțe slabe au masă considerabilă, în vreme ce purtătorii de câmp electromagnetic au masă zero. Nu există dovezi experimentale directe ale existenței particulei Higgs sau câmpului Higgs.

hiking

Excursie cu piciorul, pe dealuri sau pe munți, ca sport recreativ. Reprezintă o activitate în sine, dar poate să facă parte și din activități de drumeție, camping, vânătoare, alpinism sau din concursurile de orientare. Programe de hiking sunt oferite de grupuri de tineri și de alte organizații, precum US Wilderness Society. În SUA, majoritatea traseelor sunt prezervate în cadrul parcurilor naționale și federale. Majoritatea orașelor europene au trasee de hiking în zonele înconjurătoare. Unul dintre cele mai lungi trasee de hiking din SUA este Traseul Turistic Național din munții Apalași.

Hilbert, David

(23.01.1862, Königsberg, Prusia – 14.02.1943, Göttingen, Germania)

Matematician german care a încercat să pună bazele formaliste ale matematicii.

A obținut titlul de doctor la Universitatea din Königsberg (1884), apoi a trecut la Universitatea din Göttingen în 1895. La Congresul Internațional de Matematică din Paris, în 1900, a pus în discuție 23 de probleme de cercetare, ca o provocare pentru sec. XX. De atunci, multe dintre ele au fost rezolvate, iar fiecare rezultat a fost anunțat cu mare pompă. Numele lui Hilbert este legat de spațiul cu dimensiuni infinite, numit spațiul Hilbert (*vezi* spațiu produs intern), concept utilizat în analiza matematică și în mecanica cuantică.

Hildebrand, Joel Henry

(16.11.1881, Camden, SUA - 30.04.1983, Kensington, California)

Profesor și chimist american. A predat la Universitatea Pennsylvania și la Universitatea Berkeley din California. Monografia sa *Solubilitatea* (Solubility,1924), despre solubilitea nonelectroliților, a devenit o lucrare de referință vreme de aproape jumătate de secol. Printre lucrările sale științifice de chimie se numără *Introducere în teoria cineticii moleculare* (An Introduction to Molecular Kinetic Theory, 1963) și *Vâscozitate și difuziune* (Viscosity and Diffusivity, 1977). I-a fost decernată Medalia pentru Servicii Merituoase, în 1918, și Medalia Regală, în 1948.

Hildegard von Bingen

(1098, Böckelheim, Franconia Occidentală - 17.09.1179, Rupertsberg, lângă Bingen)

Mistică germană. A fost stareță a unui schit benedictin din Disibodenberg în 1136. În copilărie a avut viziuni, fapt care i-a permis să scrie *Scivias* (1141–1152), lucrare în care a prezentat 26 de viziuni profetice, simbolice și apocaliptice. Această lucrare a fost urmată de încă două volume similare. A fondat un schit la Rupertsberg în cca 1147, unde a continuat să profețească. A fost supranumită „Sibila de pe Rin", iar cele mai importante personalități ale Europei i-au cerut sfatul. Printre alte lucrări ale sale se numără o dramă morală, o carte despre viețile sfinților, tratate de medicină și de istorie naturală și o vastă corespondență. Volumul *Symphonia armonie celestium revelationum* este alcătuit din 77 de poeme lirice, însoțite de melodii monofonice. Se pare că este prima femeie compozitor din tradiția occidentală a cărei muzică este cunoscută. Deși multă vreme a fost considerată sfântă, nu a fost niciodată canonizată.

Hill, David Octavius *și* Robert Adamson

(1802, Perth, Scoția - 17.05.1870, Newington; 1821, Berunside, Scoția - ian. 1848, St. Andrews)

Fotografi scoțieni. Hill, inițial pictor, a fost unul dintre membrii fondatori ai Academiei Regale Scoțiene și secretar al acesteia timp de 40 de ani. În 1843 a început să colaboreze cu Adamson, un chimist cu experiență în domeniul fotografiei, pentru a realiza portretele delegaților care s-au adunat cu ocazia înființării Bisericii Libere Scoțiene. Au folosit procedeul calotipiei, prin care imaginea era obținută pornind de la un negativ pe hârtie. Portretele realizate de ei fac dovada unui deosebit simț al formei și compoziției, a folosirii efectelor dramatice ale luminii și umbrei. În cei cinci ani cât a durat colaborarea, au realizat în jur de 3 000 de fotografii, printre care multe înfățișează imagini din Edinburgh și din mici sate pescărești.

Hill, James J(erome)

(16.09.1838, lângă Guelph, Ontario, Canada - 29.05.1916, St. Paul, Minnesota, SUA)

Bancher și constructor de căi ferate american de origine canadiană. Și-a început cariera în St. Paul, ca supraveghetor al mărfurilor transportate cu vapoarele cu aburi. În 1873 a redresat o companie de transporturi feroviare falimentară, sub numele de Compania de Căi Ferate St. Paul, Minneapolis și Manitoba. Începând cu 1882 a fost președintele ei. Aceasta a fost preluată de Great Northern Railway Co. în 1890, iar Hill a devenit președintele ei (1893–1907) și președinte al consiliului de administrație (1907–1912). A dobândit controlul asupra Northern Pacific și asupra căilor ferate din Chicago, Burlington și Quincey. Încercarea lui E. Harriman de a prelua controlul asupra companiei Northern Pacific (1901) a provocat panică pe Wall Street. Activitatea sa ca bancher și președinte al companiei Northern Securities Co. a fost considerată, în 1904, o violare a Legii Antitrust a lui Sherman. *Vezi și* Edward H. Harriman.

Hill, Joe

născut **Joel Emmanuel Hägglund**

(07.10.1879, Gävle, Suedia - 19.11.1915, Salt Lake City, Utah, SUA)

Cântăreț și activist al Sindicatului Mondial al Muncitorilor Industriali (IWW), american de origine suedeză. Hill a emigrat în SUA în 1902 și s-a înscris în IWW în 1910. Cântecele sale exprimau protestul și

solidaritatea – inclusiv *The Preacher and the Slave*, în care a inventat expresia *pie in the sky* (traducere literală: „plăcinta din cer", cu sensul de promisiune deşartă), drept replică ironică a răsplăţii care îi aşteaptă pe cei umili în lumea de dincolo – şi au devenit foarte populare. În 1914 a fost arestat la Salt Lake City şi acuzat de uciderea unui băcan şi a fiului său în timpul unui jaf. A fost condamnat pe baza unor probe false, în pofida unor demonstraţii în favoarea sa, şi a murit împuşcat de plutonul de execuţie. Execuţia sa l-a transformat în martir în ochii mişcării laburiste radicale din SUA.

Hill, pictură ~

Vezi pictură Pahari

Hillary, Sir Edmund (Percival)

(20.07.1919, Auckland, Noua Zeelandă - 11.01.2008, Auckland)

Alpinist şi explorator neozeelandez. A devenit apicultor profesionist, dar îi plăcea să facă alpinism în Alpii din Noua Zeelandă. Împreună cu Tenzing Norgay au fost primii care au cucerit vârful Everest (1953), performanţă care l-a făcut celebru în toată lumea. În 1958 a participat la prima traversare a Antarcticii cu autoturismul. Începând cu anii 1960 a contribuit la construirea unor şcoli şi spitale pentru populaţia sherpa.

Sir Edmund Hillary, 1956

UPI

Hillel

(sec. I î.Hr., Babilonia - sec. I d.Hr.)

Înţelept evreu, creator al iudaismului rabinic. A plecat în Palestina pentru a-şi continua studiile sub îndrumarea fariseilor. A devenit conducătorul venerat al şcolii care îi poartă numele, şcoala Hillel, iar metodele sale de exegeză au fost numite *Cele şapte reguli ale lui Hillel*. A eliberat textele de interpretarea literală, lipsită de originalitate, şi a încercat să facă Legea accesibilă şi acceptabilă pentru toţi evreii. Scrierile sale în domeniul juridic au exercitat o influenţă considerabilă asupra compilării Talmudului, în care se găsesc multe poveşti şi legende despre viaţa sa. Este considerat un învăţat demn de urmat şi un conducător al comunităţii, iar calităţile sale – inteligenţă, răbdare şi bunătate – ar trebui urmate de toţi rabinii.

Hilliard, Nicholas

(1547, Exeter, Anglia - 07.01.1619, Londra)

Pictor britanic. Fiu al unui aurar, în tinereţe a învăţat meseria de bijutier şi a început să picteze miniaturi. În 1570 a fost numit pictor de miniaturi la curtea Elisabetei I. A creat multe portrete ale acesteia şi ale unor curteni precum Francis Drake şi Walter Raleigh. Şi-a păstrat statutul şi în vremea lui Iacob I (1603), lucrând, în paralel, ca aurar şi pictor. Este primul mare pictor al Renaşterii născut în Anglia. A dus arta picturii în miniatură la maxima înflorire şi a influenţat portretistica engleză de la începutul sec. XVII.

Hillman, Sidney *născut* Simcha

(23.03.1887, Zagare, Lituania - 10.07.1946, Point Lookout, New York, SUA)

Lider sindical american de origine lituaniană. A emigrat în SUA în 1907, a devenit muncitor textilist şi, în 1914, a fost ales preşedinte al Uniunii Muncitorilor din Industria Textilă din America. Sub conducerea lui a crescut numărul membrilor uniunii, a fost obţinută acordarea ajutorului de şomaj şi au fost înfiinţate două bănci. A fost membru în diverse organizaţii muncitoreşti care făceau parte din programul New Deal, printre care Administraţia Reconstrucţiei Naţionale. A contribuit la înfiinţarea Congresului Organizaţiilor Industriale şi a fost membru activ al acestuia până la moarte.

Hillquit, Morris *născut* Morris Hillkowitz

(01.08.1869, Riga, Letonia - 07.10.1933, New York, New York, SUA)

Lider socialist american de origine letonă. A emigrat în SUA în 1886, s-a înscris în Partidul Socialist Muncitoresc şi a contribuit la înfiinţarea Uniunii Comerciale Evreieşti, în 1888. Când partidul s-a scindat, a condus o facţiune moderată şi a fondat Partidul Social Democrat, care a devenit, în 1901, Partidul Socialist. Ca ideolog al partidului, a adoptat o poziţie pacifistă în timpul Primului Război Mondial şi a luat apărarea multor socialişti în faţa justiţiei. A candidat fără succes, de două ori, la funcţia de primar al oraşului New York, din partea partidului (1917, 1932).

hilomorfism

Concepţie metafizică, conform căreia orice corp din natură este alcătuit din două principii intrinseci, unul potenţial (materia primară) şi unul real (forma substanţială). A fost doctrina principală a filozofiei aristotelice a naturii. Argumentele lui Aristotel

se bazau pe o analiză a schimbării. Dacă o ființă trece printr-o schimbare (de ex. trece de la starea de frig la cea de căldură), trebuie să existe ceva permanent, care să persiste pe parcursul schimbării; în plus, trebuie să existe un principiu actual care să distingă starea anterioară de cea posterioară. Principiul permanent este materia, iar principiul actual, forma.

hilozoism

Concepție potrivit căreia materia, în întregul ei, este vie, fie prin ea însăși, fie prin participarea la ființarea unui suflet al lumii sau a unui principiu similar. Hilozoismul se distinge, din punct de vedere logic, de formele incipiente ale animismului, care atribuie conștiință și personalitate naturii, și de panpsihism, care atribuie întregii materii o formă de conștiință sau de senzație. Cuvântul a fost folosit prima dată în sec. XVII, de către Ralph Cudworth, care, împreună cu Henry More (1614–1687), vorbea despre „natura plastică", o substanță lipsită de conștiință, acorporală, care controlează și organizează materia, producând astfel evenimentele naturale, asemenea unui agent divin al schimbării.

Hilton, Conrad (Nicholson)

(25.12.1887, San Antonio, New Mexico, SUA - 03.01.1979, Santa Monica, California)

Om de afaceri american, fondator al uneia dintre cele mai mari companii hoteliere din lume. L-a ajutat pe tatăl său să transforme casa de chirpici a familiei într-un han pentru negustorii ambulanți. După moartea tatălui său, în 1918, a cumpărat câteva hoteluri în Texas, iar până în 1939 a ajuns să construiască, să închirieze și să cumpere hoteluri în California, New York, Illinois și în alte locuri. În 1946 a fondat Corporația de Hoteluri Hilton; în 1948, pe măsură ce afacerile companiei s-au extins și pe alte continente, și-a schimbat denumirea în Compania Hilton International. Mai târziu a pus bazele unei companii de cărți de credit și ale unei firme de închiriat mașini. În 1966, fiul său, Barron, i-a luat locul ca președinte.

Hilton, James (Glen Trevor)

(09.09.1900, Leigh, Lancashire, Anglia - 20.12.1954, Long Beach, California, SUA)

Romancier britanic. A studiat la Universitatea Cambridge. A scris numeroase romane, dar este cunoscut, în special, pentru trei bestselleruri care au avut succes și în varianta cinematografică: *Orizont pierdut* (Lost Horizon, 1933; ecranizat în 1937), *Adio, domnule Chips* (Good Bye, Mr. Chips, 1934; ecranizat în 1939 și în 1969) și *Prizonierii trecutului* (Random Harvest, 1941, ecranizat în 1942). S-a stabilit apoi în California, unde a lucrat ca scenarist.

Himachal Pradesh

Stat federal în N Indiei, situat în V Himalayei. Suprafața: 55 673 kmp; 6 077 248 loc. (2001). Centrul administrativ: Shimla. Istoria acestui teritoriu începe în perioada vedică; mai târziu, arienii au asimilat populația băștinașă. Timp de secole a fost expus unor invazii succesive, ultima fiind dominația engleză din sec. XIX. Teritoriul și statutul administrativ au variat de multe ori între 1948 și 1971, când a devenit stat federal. Este unul dintre cele mai puțin urbanizate state federale ale Indiei, iar majoritatea locuitorilor sunt țărani al căror nivel de trai se situează sub cel mediu.

Himalaya

Lanț muntos din S Asiei. Barieră muntoasă între podișul Tibet la N și câmpiile subcontinentului indian la S. Este cel mai mare lanț muntos de pe Pământ și cuprinde 110 vârfuri ce ating înălțimi de peste 7 300 m, printre care și vârful Everest. Lanțul se întinde pe o lungime de 2 500 km de la E la V și acoperă o suprafață de 595 000 kmp. Lanțul Himalaya este împărțit în patru ramuri: ramura tibetană Himalaya, Marele Himalaya (cu cele mai importante vârfuri), Micul Himalaya (cu vârfuri a căror înălțime atinge 2 000–4 500 m) și Himalaya Exterior (cu cele mai mici vârfuri). Între extremitatea de V și cea de E a arcului himalayan se află câteva state indiene și regatele Nepalului și Bhutanului. Lanțul muntos are un rol climatic foarte important, cauzând ploi și ninsori abundente în partea indiană și ariditate în Tibet și este, în multe locuri, o barieră de netrecut chiar și pentru curenții de aer. Ghețarii și zăpada de pe munți reprezintă surse de apă pentru 19 cursuri de apă importante, precum Ind, Gange și Brahmaputra.

Himera

Oraș din Grecia antică situat pe coasta de N a Siciliei. A fost fondat pe la 649 î.Hr. de exilații din Siracuza și locuitorii orașului Zancle *(vezi* Messina), originari din peninsula Calcidică. Încercarea nereușită a cartaginezilor de a invada Sicilia s-a soldat cu moartea lui Hamilcar în Bătălia de la Himera din 480 î.Hr. În 409 î.Hr., orașul a fost distrus de Hannibal, nepotul lui Hamilcar. Singurul vestigiu care mai poate fi văzut astăzi este un templu doric (480 î.Hr.); multe fântâni arteziene în formă

de capete de lei din acea perioadă sunt expuse la Muzeul din Palermo.

himeră

Denumire comună pentru cele 28 de specii de pești primitivi care alcătuiesc subclasa *Holocephali* (clasa *Chondrichthytes*), răspândiți în apele reci sau temperate ale oceanelor. Asemenea rechinilor fusiformi sau turtiți, himerele au un schelet mai mult cartilaginos decât osos, masculii având organe externe de reproducere (mixopterigii). Pe fiecare parte a corpului au un orificiu branhial extern, acoperit cu un opercul, la fel ca la peștii osoși. Masculii au și un organ de reproducere suplimentar, unic la pești. Himerele au înotătoare pectorale și pelviene mari și două înotătoare dorsale, una dintre acestea fiind dotată cu un spin ascuțit. Lungimea lor variază de la 60 la 200 cm, iar culoarea, de la argintiu la negru. Trăiesc în râuri, estuare, ape de coastă și oceane deschise, la adâncimi de 2 500 m sau mai mult. Se hrănesc cu pești mici și nevertebrate. Din ficatul acestor pești se prepară lubrifianți pentru arme și pentru instrumente de precizie.

himeră

În mitologia greacă, monstru cu chip de femeie, care scuipa foc. Era închipuită ca un animal cu cap de leu, trup de capră și coadă de dragon. A distrus pământul din jurul orașelor Caria și Lycia, fiind, în cele din urmă, ucisă de Bellerophon. Astăzi, cuvântul este folosit pentru a denumi o fantezie irealizabilă sau o iluzie.

Himmler, Heinrich

(07.10.1900, München, Germania - 23.05.1945, Lüneburg)

Șef al poliției germane naziste, care a devenit al doilea om ca importanță în timpul celui de-Al Treilea Reich. A intrat în Partidul Național-Socialist în 1925, ajungând comandantul trupelor SS ale lui Adolf Hitler. După 1933 a fost numit comandantul unităților de poliție din Germania, în 1934 a preluat conducerea Gestapo-ului și a înființat primul lagăr de concentrare la Dachau. A transformat SS într-o rețea eficientă de exercitare a terorii, iar în 1936 a devenit șeful tuturor forțelor polițienești din Reich. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a organizat Wafen-SS (trupele militarizate SS), făcând concurență armatei; după 1941 a organizat lagărele morții din E Europei. În ultimele luni ale războiului a încercat să predea Germania forțelor aliate, iar Hitler a ordonat să fie arestat. În timpul tentativei de evadare a fost capturat de trupele britanice și s-a sinucis prin otrăvire.

CAMERA PRESS

Heinrich Himmler

Hims

Vezi Homs

hinayana

Denumire dată școlilor mai conservatoare ale budismului. Este un termen sanscrit și înseamnă „Micul Vehicul" (pentru că urmărește mântuirea individului). Inițial, a avut un sens peiorativ, dat școlilor hinayana de adepții mișcării budiste reformiste Mahayana, denumită și „Marele Vehicul", pentru că urmărea mântuirea generală. Vechile școli hinayana au continuat să înflorească și după dezvoltarea mișcării mahayana în sec. I d.Hr., dar budismul Theravada a fost singura școală hinayana care s-a menținut după decăderea budismului indian în sec. XIII.

Hincmar de Reims

(806 d.Hr., N Franței? - 21.12.882 d.Hr., Épernay, lângă Reims)

Arhiepiscop și teolog francez. Cel mai important om al Bisericii din perioada carolingiană. A fost sfetnicul regilor Franței Ludovic I și Carol II și a devenit arhiepiscop de Reims în 845 d.Hr. Și-a menținut poziția, în ciuda ostilității lui Lothar I (al cărui divorț a avut în Hincmar un potrivnic înverșunat), și l-a sprijinit pe Carol să ajungă împărat al Sfântului Imperiu Roman. Operele sale teologice includ scrieri despre predestinare, în care afirmă că Dumnezeu nu-l pedepsește pe om înainte ca acesta să păcătuiască, și o apărare a opoziției Bisericii creștine față de divorț.

Hindemith, Paul

(16.11.1895, Hanau, lângă Frankfurt am Main, Imperiul German - 28.12.1963, Frankfurt am Main, Germania)

Compozitor german. Cânta la violă, vioară, clarinet și pian. Talentul lui a fost remarcat de timpuriu. La 20 de ani era concertmaistru la opera din Frankfurt și a început să participe la festivalurile de muzică cu compoziții proprii. A fost nevoit să părăsească Germania în 1938, pentru că soția sa era evreică, iar muzica lui era

considerată de naziști degenerată. În 1940 a ajuns în SUA. Partizan al *Gebrauchsmusik* (*în germană*, muzica utilă), a scris sonate și concerte pentru multe instrumente din orchestra tradițională. *Mathis pictorul* (Mathis der Maler, 1935) este cea mai cunoscută dintre cele șase opere ale sale; simfonia bazată pe această operă și *Metamorfoze simfonice pe teme de Weber* (Symphonische Metamorphose von Themen Carl Maria von Weber, 1943) sunt interpretate în toată lumea. Cercetările sale referitoare la teoria tonalității au avut drept efect revizuirea (nu și îmbunătățirea) multora dintre compozițiile sale de tinerețe.

Hindenburg, dezastrul ~

Explozie a dirijabilului *Hindenburg*, cel mai mare aparat de zbor construit vreodată. Fabricat în Germania în 1936, era destinat transporturilor aeriene de pasageri peste Oceanul Atlantic și a făcut zece astfel de curse. Pe 6 mai 1937, în timpul aterizării în Lakehurst, New Jersey, SUA, hidrogenul din balon a făcut explozie, distrugând dirijabilul și ucigând 36 dintre cele 97 de persoane aflate la bord. Dezastrul, surprins pe peliculă, a marcat sfârșitul folosirii dirijabilelor în transporturile comerciale.

Hindenburg, Paul von *nume complet* Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff und von Hindenburg

(02.10.1847, Posen, Prusia - 02.08.1934, Neudeck, Germania)

Mareșal german și cel de-al doilea președinte (1925–1934) al Republicii de la Weimar. Provenit dintr-o familie de aristocrați prusaci, a părăsit armata Prusiei cu rangul de general, în 1911. Chemat la datorie în timpul Primului Război Mondial, a comandat trupele germane din Prusia Orientală și a devenit erou național după Bătălia de la Tannenberg (1914). Împreună cu Erich Ludendorff, adjunctul său, a comandat armatele germane până la încheierea războiului și s-a retras din armată în 1919. În 1925 a fost ales președinte al Germaniei, fiind susținut de grupările conservatoare. În timpul crizei politice din perioada Marii Depresiuni economice a solicitat formarea unui guvern subordonat în mai mică măsură Parlamentului. În 1930 i-a permis cancelarului Heinrich Brüning să dizolve Reichstagul, iar în urma alegerilor, partidul naziștilor a devenit al doilea ca importanță. În 1932 a fost reales președinte de oponenții naziștilor. Consilierii săi au considerat că se poate ajunge la o înțelegere cu naziștii și l-au convins, în 1933, să-l desemneze cancelar pe Adolf Hitler.

CULVER PICTURES

Paul von Hindenburg

hindi, limba ~

Limbă indo-europeană din India, vorbită sau înțeleasă de cca 30% din populația țării. Hindi literară modernă este lingua franca (dar și limbă maternă) pentru milioane de vorbitori din N Indiei, cât și limba oficială a federației indiene. Reprezintă o variantă literară a hindustanei, dezvoltată, la rândul ei, din dialectul khari boli, vorbit de anumite clase sociale din Delhi, în timpul domniei mogulilor din sec. XVI–XVIII. O altă variantă a dialectului, khari boli, cu numeroase influențe persane, a fost folosită de scriitorii musulmani și stă la baza limbii urdu. Hindustana a fost normată de britanici la Fort William College din Calcutta (acum Kolkata), la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX. Intelectualii hinduși au propus atunci o formă sanscritizată (*vezi* limba sanscrită), scrisă după modelul devanagari (*vezi* sistemul de scriere indian); din ea s-a dezvoltat hindi, limba literară modernă, folosită de scriitori. În timpul mișcării pentru independența Indiei, limba hindustani a fost privită drept un factor de unificare națională, dar, după separarea din 1947, atitudinea față de ea s-a schimbat și vorbitorii au început să folosească fie limba hindi, fie urdu. Lingviștii, în special George Abraham Grierson, folosesc termenul hindi și pentru a se referi la dialectele și limbile literare regionale folosite de vorbitorii din N Indiei (*vezi* limbi indo-ariene). Gramatica complicată a vechii limbi indo-europene a fost simplificată în hindi, dar s-au păstrat anumite trăsături fonetice.

hinduism

Credințe și practici religioase ale hindușilor, exprimate într-o serie de forme doctrinare, ritualice, sociale, narative și poetice.

Termenul hinduism

Termenul hinduism a fost inventat de scriitorii englezi în primele decenii ale sec. XIX și a devenit cunoscut ca denumire pentru ideile religioase și practicile specifice Indiei, odată cu publicarea unor cărți precum *Hinduismul* (Hinduism, 1877) a lui Sir Monier-Williams. La început, termenul a fost folosit de străini, pe baza utilizării

vechi de secole a cuvântului hindus. Primii călători prin valea Indului, începând cu grecii, au numit hinduși (în greacă: indoi) locuitorii din regiunea respectivă; în sec. XVI, locuitorii Indiei au început să folosească termenul pentru se deosebi de turci. Treptat, distincția a devenit esențial religioasă, opunându-se altor diferențe de natură etnică, geografică sau culturală.

De la sfârșitul sec. XIX, hindușii au reacționat în diferite moduri față de termenul hinduism. Unii l-au respins, în favoarea unor formulări indigene. Cei care preferă Veda sau religia vedică vor să adopte un nucleu textual antic și tradiția învățăturilor brahmanice care păstraseră și interpretau această religie. Cei care preferau *sanatana dharma* („legea eternă" sau, așa cum a sugerat, în mod ludic, Philip Lutgendorf, „religia timpurilor vechi") pun în evidență o tradiție mai universală a credinței și practicii (precum venerarea prin imagini, codurile alimentare și cultul vacilor) care nu sunt în mod necesar mediate de brahmani. Totuși, alții, poate chiar majoritatea, au acceptat pur și simplu termenul hinduism ori termeni similari din diferite limbaje hinduse, în mod special *hindū dharma.*

De la începutul sec. XX, manualele de hinduism au fost scrise chiar de hinduși, uneori sub denumirea de *sanatana dharma.* Aceste eforturi de a se explica pe ei înșiși au intenționat și intenționează să pună hinduismul în paralel cu alte tradiții religioase și să fie predat sistematic tinerilor hinduși. Astfel, cei care le-au elaborat adaugă un nou strat la complexa tradiție a practicilor de învățare și doctrinelor *āgama* și *śāstra,* ce datează încă din mileniul I d.Hr. Rădăcinile acestei tradiții merg însă mult mai departe în timp – din punctul de vedere al textelor, până la școlile de comentarii și dezbateri despre care se vorbește în scrierile epice și vedice și care datează din mileniul II î.Hr.; iar din punct de vedere vizual, până la *yaksha* (spirite luminoase corespunzând unor fenomene naturale și locale specifice) și *naga* (divinități serpentiforme), venerate în perioada 400 î.Hr – 400 d.Hr., precum și până la venerarea zeităților feminine, a cărei existență este presupusă pe baza figurinelor feminine de teracotă ce se găsesc în toate siturile arheologice corespunzând civilizației din valea Indului (mileniile III–II î.Hr.). În semn de recunoaștere a acestor surse străvechi, hinduiștii actuali afirmă adesea că hinduismul este cea mai veche religie din lume.

Cele mai importante sărbători hinduse

Dată	Nume	Semnificație
Caitra (mar.-apr.) Shukla (luna în creștere) 9	Ramanavami (ziua a noua a lui Rama)	Celebrează nașterea lui Rama
Vaishakha (apr.-mai)		
Jyastha (mai-iunie)		
Asadha (iun.-iul.) Sh. 2	Rathayatra (procesiunea carelor)	Celebra sărbătoare Jagganatha a templului din Puri, statul Orissa
Shravana (iul.-aug.) Krishna (luna în descreștere) 8	Janmastami (ziua a opta a nașterii)	Nașterea zeului Krishna
Bhadrapada (aug.-sept.) Sh. 4	Ganeshacaturthi (ziua a patra a lui Ganesha)	Sărbătoare în onoarea lui Ganesha, deosebit de iubit în statul Maharashtra
Ashvina (sept.-oct.) Sh. 7-10	Durga-puja (venerarea lui Durga)	Sărbătoare deosebită în Bengal, în onoarea zeiței Durga
Ashvina Sh. 7-10	Dashahra (zece zile) sau Dussera	Sărbătorește victoria lui Rama asupra lui Ravana; tradițional, începutul sezonului luptelor
Ashvina Sh. 15	Lakshmipuja (venerarea lui Lakshmi)	Data la care se închid registrele comerciale și încep noi înregistrări anuale
Karttika (oct.-nov.) K. 15 și Sh. 1	Divapali, Divali (șiruri de lumini)	Festivalul luminilor, când lumina este transmisă de la luna în descreștere la luna în creștere
Margashirsa (nov.-dec.) K. 13	Maha-shivaratri (noaptea cea mare a lui Shiva)	Sărbătoare în onoarea lui Shiva, în noaptea cea mai întunecată a lunii
Pausa (dec.-ian.) Sh. 15	Guru Nanak Jayanti	Nașterea lui Nanak, întemeietorul sikhismului
Magha (ian.-febr.)		
Phalguna (febr.-mart.) Sh. 14	Holi (numele unui demon feminin)	Festivalul fertilității și al schimbării de roluri, moment în care superiorii pot fi tachinați insistent
Phalguna Sh. 15	Dolayatra (festivalul legănatului)	Festival la care, în statul Orissa, se practică faimoasele ritualuri de legănat în cârlige

Natura generală a hinduismului

Mult mai pregnant decât orice altă mare comunitate religioasă, hindușii acceptă și se bucură de natura tradiției lor, complexă, organică, organizată pe mai multe niveluri și uneori plină de contradicții interne. Această expansivitate este posibilă datorită concepției hinduse, împărtășită pe larg, potrivit căreia adevărul sau realitatea nu se poate închista în nici o formulă fixă, în nici un crez. După cum afirmă mulți hinduși, în rugăciunea „Fie ca gândurile bune să ne vină de peste tot", adevărul este de asemenea natură, încât trebuie să fie căutat în moduri multiple, nu afirmat dogmatic. Felul în care vede cineva adevărul – fie el chiar și un guru, care se consideră că posedă o autoritate superioară – este condiționat fundamental de elemente specifice, precum timpul, vârsta, sexul, starea de conștiință, poziția socială și geografică și stadiul de autorealizare. Aceste perspective multiple măresc larga percepere a adevărului religios, mai degrabă decât s-o micșoreze; de aceea, la hindușii contemporani se manifestă o puternică tendință de a afirma că toleranța este cea mai importantă virtute religioasă. Pe de altă parte, chiar și hindușii cosmopoliți, care trăiesc într-un mediu globalizat, recunosc și prețuiesc faptul că religia lor s-a dezvoltat în mediul geografic, social, istoric și ritual specific al subcontinentului indian. Practicile religioase și formulările ideologice care pun

în evidență acest fapt – de la pelerinajele inofensive, până la aspectul violent al naționalismului hindus – afirmă legătura strânsă cu ținutul natal hindus. Această tensiune între impulsurile universaliste și cele naționaliste animează de mult timp tradiția hindusă. Când hindușii vorbesc despre identitatea lor religioasă ca *sanatana dharma*, o formulă care s-a răspândit la sfârșitul sec. XIX, ei evidențiază existența lor continuă, aparent eternă *(sanatana)*, precum și faptul că aceasta descrie o rețea organică de obiceiuri, obligații, tradiții și idealuri *(dharma)* care depășesc cu mult tendințele secularizante recente ale creștinismului și ale Occidentului de a considera religia un sistem de credințe. Un mod adoptat de obicei de hindușii vorbitori de engleză pentru se distanța de acest mod de gândire este să insiste că hinduismul nu este o religie, ci un mod de viață. De-a lungul istoriei religioase a Indiei din ultimele două milenii, au existat cel puțin cinci elemente care au modelat tradiția religioasă hindusă: doctrina, practica, societatea, povestirea și devotamentul. Nici unul dintre aceste elemente nu este univoc: nici un hindus nu va susține că ele corespund celor cinci stâlpi ai islamului. Mai degrabă, pentru a prelua o metaforă hindusă, ei se vor referi la aceste elemente ca la firele dintr-o împletitură meșteșugită. Mai mult, fiecare fir se dezvoltă dintr-o istorie de discuții, de elaborări și de provocări. Așadar, dacă vom încerca să vedem ce face tradiția coerentă, e preferabil uneori să localizăm punctele centrale de tensiune, decât să ne așteptăm să găsim o înțelegere clară în ce privește gândirea și practica hinduse.

Doctrina

Primul dintre cele cinci fire ale hinduismului este doctrina, așa cum este enunțată și dezbătută într-o mare tradiție textuală, cu originea în Vede („cunoașterea"), cel mai vechi nucleu al exprimărilor religioase hinduse, și organizată de-a lungul secolelor la început de către membrii castei învățate a brahmanilor. Aici și-au făcut apariția mai multe tensiuni caracteristice. Una dintre ele se referă la statutul lui Unu în relație cu Mai Mulți – probleme ținând de politeism, monoteism și monism – sau la adevărul divin, în relație cu copia sa întrupată, fenomenală. O altă tensiune se referă la deosebirea dintre idealul *dharmei*, care ține lumea (comportamentul potrivit, definit în relație cu zeii și cu societatea) și idealul *moksha* (eliberarea de lumea inerent stricată). O a treia tensiune se manifestă între destinul fiecărui individ, modelat de *karma* (acțiunile din această viață și din altele), și legătura strânsă a oricărei persoane cu familia, societatea și divinitățile asociate acestora.

Practica

Al doilea fir din țesătura hinduismului este practica. De fapt, mulți hinduși ar plasa-o pe primul loc. În ciuda enormei diversități a Indiei, o gramatică comună a ritualului face legătura între diferitele locuri, straturi și perioade ale vieții hinduse. Deși este adevărat că diferitele elemente ale ritualului vedic supraviețuiesc în practica modernă, în special în riturile din ciclul vieții (vezi *samskara*), și au astfel o funcție unificatoare, elemente comune mult mai importante apar în vocabularul ritual care guvernează venerarea zeului în forma unei icoane sau imagini (*pratima, murti* sau *arca*).

În general, acest lucru este numit *puja* („lauda" [zeității]). În ea răsună formele ospitalității, ce se poate manifesta față de un oaspete onorat, iar oferirea de hrană și masa în comun se află în centrul ritualului. Aceste alimente poartă denumirea de *prasada* (*în hindi*, grație) și reflectă recunoașterea faptului că, atunci când oamenii le fac ofrande zeilor, nu lor le aparține în mod real inițiativa. De fapt, ei reacționează față de generozitatea care i-a adus într-o lume plină de viață și de ocazii favorabile. Zeitatea, sub forma unei imagini venerate în templu sau în casă, primește *prasada*, gustă din ea (hindușii nu au căzut de acord dacă acesta este un act real ori simbolic, brut ori subtil) și oferă adoratorilor ce a rămas. Consumând aceste rămășițe, credincioșii își acceptă statutul de creaturi, de ființe inferioare divinității și dependente de aceasta. Astfel se manifestă și un element de tensiune, din cauză că logica ce guvernează *puja* și *prasada* par să acorde tuturor oamenilor același statut de robi ai divinității, deși ritualul bazat pe *prasada* mai degrabă a consfințit anumite reguli de excludere, decât să le conteste. În mod specific, celor din castele inferioare și celor considerați excluși sau purtători de impuritate li s-a interzis, de-a lungul istoriei, să intre în anumite temple hinduse, iar această practică poate fi întâlnită și azi în anumite momente.

Societatea

Al treilea aspect ce servește la organizarea vieții hindușilor este societatea. De când învățatul și omul de știință persan al-Biruni a călătorit prin India, la începutul sec. XI, cei care au vizitat această țară au fost frapați de sistemul neobișnuit de bine

stratificat (în ciuda unor diferențe locale) de relații sociale, care a ajuns să fie cunoscut sub denumirea familiară de sistem de caste. Deși este adevărat că există o mare diferență între viziunea antică despre societate, considerată ca fiind divizată în patru clasificări ideale *(varna)*, și miile de grupuri endogame de naștere (*jati*, nașteri) care constituie societatea indiană „autohtonă", puțini pun la îndoială faptul că societatea indiană este remarcabil de pluralistă și de ierarhizată în organizarea ei. Acest lucru este puternic legat de felul în care este perceput adevărul, sau realitatea, la fel de pluralist și de multistratificat, indiferent din ce parte se înțelege direcția din care decurge influența, de la faptele sociale către doctrina religioasă sau viceversa. Încercând să găsească un răspuns la această enigmă, un celebru imn vedic (Rig Veda 10.90) descrie în ce fel, la începutul timpului, o ființă primordială a fost sacrificată, într-un proces în urma căruia au apărut universul, împărțit în patru părți, și echivalentul său uman, ordinea socială cvadripartită.

Și în domeniul social există o tensiune caracteristică, similară celei din zonele doctrinei și ale practicii religioase. În mod ideal, avem de-a face cu o concepție umilă și imparțială, potrivit căreia fiecare persoană sau grup se apropie de adevăr într-un fel necesarmente deosebit, reflectând astfel perspectiva proprie. Numai dacă i se permite fiecăruia să vorbească și să acționeze în astfel de termeni, o societate se poate constitui ca o reprezentare corectă a adevărului sau a realității. Totuși, acest mod de gândire pluriform, atent la contexte, poate fi folosit cu prea mare ușurință pentru a legitima un sistem social care păstrează cu sfințenie privilegiile și prejudecățile. Dacă se crede că nu există standarde universal aplicabile, atunci un grup poate să-și justifice cu ușurință dominația asupra altuia. Astfel, în mod istoric, unii hinduși au putut să adopte toleranța la nivel doctrinar, dar să practice intoleranța în domeniul social: discriminarea de caste. Reacționând la o asemenea opresiune, mai ales când era justificată de pretinse norme hinduse, grupurile din castele inferioare au afirmat uneori: „Noi nu suntem hinduși!" Cu toate acestea, propriile comunități pot pune în practică inegalități similare, iar practicile și credințele lor religioase continuă să-i lege de marele grup hindus.

Povestea

O altă dimensiune care îi include pe hinduși într-o comunitate unică a discursului este narațiune. De cel puțin două milenii, oamenii din aproape toate colțurile Indiei – iar acum și din locuri mult mai îndepărtate – au reacționat față de anumite povestiri importante despre acțiunile divine și despre interacțiunile dintre zei și oameni. Acestea se referă la personaje importante din panteonul hindus: Krishna și iubita lui, Radha, Rama, soția lui, Sita, și fratele lui, Lakshmana, Shiva și consoarta lui, Parvati (sau, într-o altă viață, Sati), și marea zeiță Durga, sau Devi, care l-a omorât pe demonul taur Mahisasura. Adesea, aceste povești ilustrează interacțiunea sferelor divină și umană, zeități precum Krishna și Rama luând parte la drama umană. Multe povestiri au ca subiect diferitele grade ale exemplarității dharmei, genealogiile experienței umane, formele de iubire și lupta dintre ordine și haos sau între datorie și joc. Creând, interpretând și ascultând aceste povești, hindușii s-au considerat adesea membri ai unei singure familii imaginare.

Totuși, aceste narațiuni servesc deopotrivă și ca o arenă în care se dă glas tensiunilor. Povestitoarele femei narează adesea *Ramayana* ca povestea muncilor Sitei pentru Rama, mai degrabă ca o mărturie a victoriilor drepte ale lui Rama. Calitățile lui Ravana, dușmanul lui Rama, pot fi puse în evidență, uneori chiar depășindu-le pe cele ale lui Rama, în narațiunile din sudul Indiei. Iar muzicienii din castele inferioare din nordul Indiei performează epopei religioase, precum *Alha* sau *Dhola*, punându-și în evidență propria experiență despre lume, mai degrabă decât să înfățișeze mediul castelor superioare din *Mahabharata*, al cărei ecou răsună totuși în aceste poeme. Aceste variante sunt atât ecou, cât și provocare adresată tradițiilor narative celebre panhinduse, având în centrul lor personaje masculine.

Devoțiunea

În sfârșit, există un al cincilea fir care contribuie la complexa unitate a experienței hinduse de-a lungul timpului: *bhakti* (împărtășire sau devoțiune), o tradiție foarte răspândită a iubirii față de zeu, legată mai ales de viețile și de cuvintele poeților-sfinți din toată India. Poemele de devoțiune, atribuite acestor personaje inspirate, de ambele sexe și din toate clasele sociale, au dus la elaborarea unui depozit de imagini și stări sufletești la care se poate avea acces în douăzeci de limbi. Poemele individuale sunt uneori frapant de asemănătoare, de la un limbaj sau un secol la altul, fără să existe nici o urmă a unei posibile medieri prin intermediul sanscritei, limba castelor superioare, răspândită în toată India. Adesea,

motive individuale din viețile poeților-sfinți *bhakti* conțin puternice asemănări de familie. Deoarece versurile *bhakti* au apărut inițial în limba tamil din sudul Indiei (sec. VI d.Hr.), ele sunt adesea atribuite unei muze ori zeițe care și-a petrecut tinerețea în acea regiune, îmbătrânind și renăscând pe măsură ce se îndrepta spre nord, în alte regiuni, cu limbi diferite. Prin afirmația sa centrală, potrivit căreia entuziasmul religios este mai fundamental decât regulile rigide ale practicii sau doctrinei, *bhakti* pune în discuție alte aspecte ale vieții hinduse. În același timp, contribuie la moștenirea comună hindusă - inclusiv la moștenirea comună de proteste. Totuși, anumite expresii ale *bhakti* sunt mult mai contestatoare decât altele, în ce privește criticarea castelor, venerarea imaginilor, jurămintele, pelerinajele și actele de automortificare.

Concepții de bază

Vom analiza mai multe aspecte ale acestui complex, procedând într-un mod care ne permite să dezvoltăm într-o anumită măsură o perspectivă istorică referitoare la evoluția tradiției hinduse. Această abordare implică anumite costuri, datorită priorității acordate unor aspecte ale tradiției care apar în primele texte existente. Acestea își datorează supraviețuirea în primul rând lucrărilor oamenilor din castele superioare, în special brahmanilor, și vorbesc adesea mult prea puțin despre perspectiva celorlalți. De aceea, chiar încă de la începuturi, trebuie să se citească atât în mod tradițional, cât și în răspăr, observând tăcerile și imaginându-și respingerea concepțiilor diferite ale femeilor, comunităților regionale și oamenilor pe care brahmanii îi considerau de statut inferior - toți aceștia spunându-și astăzi hinduși sau identificându-se cu grupuri care pot fi, în mod rațional, plasate în marele domeniu hindus.

Vede, brahmani și autoritate religioasă

Pentru membrii castelor superioare, o trăsătură principală a hinduismului a fost în mod tradițional recunoașterea Vedelor, cel mai vechi corp de literatură religioasă indiană, ca fiind autoritatea absolută ce revela adevărul fundamental și incontestabil. Se consideră că Vedele se află la baza tuturor textelor *shastra* ulterioare, folosite în doctrina și practica hinduse, precum corpusul de texte medicale cunoscute sub numele *Ayurveda*. Părți din Vede sunt citate în ritualuri esențiale hinduse (precum cele de căsătorie) și sunt sursa unor modele foarte rezistente ale gândirii hinduse, deși conținutul lor rămâne practic necunoscut majorității hindușilor și rareori se recurge la ele pentru informații literale ori pentru sfaturi. Totuși, cei mai mulți hinduși venerează de la distanță Vedele, iar cei care le resping autoritatea desăvârșită (precum budiștii sau jainiștii) sunt considerați de către hinduși necredincioși față de tradiția lor comună.

Shiva, statuie de bronz, Madras, cca 900 d.Hr.

PRIN AMABILITATEA GOVERNMENT MUSEUM, CHENNAI; PHOTOGRAPH, ROYAL ACADEMY OF ARTS, LONDON

O altă caracteristică tipică pentru mare parte din gândirea hindusă este respectul special purtat brahmanilor, în calitate de clasă care posedă încă din naștere supremație spirituală. Ca manifestări speciale ale puterii religioase și ca purtători și învățători ai Vedelor, s-a considerat adesea că brahmanii reprezintă un ideal de puritate rituală și prestigiu social. Dar și acest lucru a fost pus la îndoială, fie din cauza celor care au concurat cu ei pentru autoritatea religioasă - mai ales regii sau alți conducători -, fie deoarece se consideră că la statutul de brahman se ajunge prin învățare aprofundată, nu prin naștere. Mărturii ale acestor contestări pot fi găsite chiar în literatura vedică, mai ales în *Upanișade*, iar literatura *bhakti* este plină de scenete în care micimea gândirii brahmanilor oglindește în mod invers adevărul profund al experienței religioase, așa cum se întâmplă la sfinți-poeți precum Kabir și Ravidas.

Hindușii cred într-un principiu necreat, etern, nesfârșit, transcendent și atotcuprinzător, care, „cuprinzând în el ființa și neființa", este unica realitate, cauza supremă și baza, sursa și scopul oricărei existențe. Această realitate supremă se numește Brahman. Fiind Totul, Brahman fie face ca universul și toate ființele să emane din el, fie se transformă pe sine în univers sau ia aparența universului. Brahman se află în toate lucrurile și este sinele *(atman)* tuturor ființelor vii. Brahman e creatorul, păstrătorul sau transformatorul și cel care reabsoarbe totul. Însă hindușii nu se pun de acord dacă această realitate supremă este concepută cel mai bine ca fiind lipsită de atribute sau de calități - Brahman impersonal - sau dacă este un zeu personal, în special Vishnu, Shiva sau zeița Devi (aceștia fiind preferați de adepți numiți, după caz, vishnuiști, shivaiști ori

shaktiști). Convingerea referitoare la importanța căutării lui Unu care este Totul este înrădăcinată în viața spirituală a Indiei de mai bine de trei mii de ani.

Panteonul

De obicei, hindușii își centrează venerația celui Unic pe o divinitate favorită; însă nu consideră că există nimic exclusivist în această alegere. Deși pot fi venerate multe divinități, majoritatea hindușilor îi venerează pe Vishnu și Shiva. Vishnu este considerat adesea o manifestare specială a aspectului conservator al realității Supreme, în timp ce Shiva este văzut ca manifestarea aspectului ei distrugător. Un alt zeu, Brahma, al cărui nume este forma masculină a substantivului neutru Brahman, este creatorul și rămâne retras, ca demiurg. Acești trei mari zei (Brahma, Vishnu și Shiva) constituie așa-numita treime hindusă (*trimurti*, „unul cu trei forme"). Această concepție a fost o încercare timpurie de a sintetiza și armoniza convingerea potrivit căreia Puterea Supremă este unică, în chiar mulțimea zeilor cărora li se adresează actele cotidiene de venerare. Trimurti este importantă în scrierile teologice hinduse, însă lipsește, în mod virtual, din practică, deoarece Brahma este rareori venerat. Mult mai aproape de religia vie se află o altă încercare clasică de a face coerent panteonul, în care Marea Zeiță (cunoscută ca Devi, Durga ori Shakti) îl înlocuiește pe Brahma, ca al treilea element al treimii.

Karma, samsara și moksha

Hindușii acceptă în general doctrina transmigrației și renașterii, precum și credința complementară în *karma* (acțiune), ideea că acțiunile anterioare condiționează formele ulterioare de viață ale ființelor. Tot procesul renașterilor este numit *samsara*, un proces ciclic care nu are un început sau un sfârșit evidente și care cuprinde viețile cu atașamente perpetue, în serie. Dacă acțiunile *(karma)* sunt generate de dorință și de pofta de rezultate, duc mai departe sistemul și leagă spiritul *(jiva)* omului de un ciclu de morți și renașteri, cu excepția momentului când o persoană ajunge să poată controla cauza primordială a acțiunilor interesate, care este dorința. Dorința motivează orice interacțiune socială (mai ales când implică sexul sau hrana), ducând la schimbul reciproc de *karma* bună și rea. În concepția predominantă, înțelesul însuși al salvării este eliberarea finală *(moksha)* a persoanei de această situație fără ieșire, scăparea de instabilitatea care este o trăsătură de neevitat a existenței pe pământ. În această concepție, unicul scop este principiul unic, permanent și etern – Unul, Zeul, Brahman – care este total opus existenței fenomenale. Oamenii care nu și-au dat seama că ființa lor este identică total cu a lui Brahman sunt considerați amăgiți. Din fericire, însăși structura experienței umane îi învață despre identitatea supremă dintre Brahman și esența personalității umane, sinele, numit *atman*. Această lecție se poate învăța în moduri diferite: dându-ți seama de identitatea esențială cu toate ființele vii, răspunzând cu dragoste la exprimarea personală a divinului sau ajungând să înțelegi că atenția și stările sufletești ale conștiinței treze sunt înrădăcinate într-o unitate transcendentală – avem o presimțire a acestei unități în experiența zilnică a somnului profund, fără vise.

***Dharma* și cele trei căi**

Hindușii nu au ajuns la un consens în ce privește cea mai bună cale *(marga)* de a atinge eliberarea și sunt de acord că nu există „o mărime bună pentru toți". Într-un text religios foarte important, *Bhagavad-Gita* (Cântecul zeului, cca 100 d.Hr.), sunt prezentate trei căi spre mântuire: *karma-marga* („calea datoriilor"), descărcarea dezinteresată de obligațiile rituale și sociale; *jnana-marga* („calea cunoașterii"), folosirea concentrației meditative, precedată de un lung și sistematic antrenament yoga etic și contemplativ, pentru a putea ajunge la o cunoaștere interioară supraintelectuală a identității ființei cu Brahman; și *bhakti-marga* („calea devoțiunii"), iubirea pentru un Dumnezeu personal. Aceste căi sunt considerate potrivite pentru diferite tipuri de oameni, dar pot interacționa și, potențial, sunt acccesibile tuturor. Deși căutarea *moksha* este instituționalizată în viața hindușilor, prin intermediul ascetismului și prin idealul retragerii din lume la sfârșitul vieții, însăși *Bhagavad-Gita* respinge explicit practicile retragerii din lume. Cum nu se poate evita acțiunea, aceste trei discipline sunt mai bine considerate ca atingerea simultană a scopurilor de a se menține în lume (*dharma*, a-și face datoria) și de a se elibera de lume *(moksha)*. Prin suspendarea dorinței și a ambiției și prin faptul de a gusta fructele *(phala)* acțiunii, ființa poate ajunge să plutească liberă prin viață, chiar luând pe deplin parte la ea. Acest lucru se potrivește cu scopurile reale ale celor mai mulți hinduși, care sunt: să-și îndeplinească în mod corespunzător îndatoririle sociale și rituale; să aibă grijă de castă, familie și profesie; și să-și îndeplinească obligațiile, pentru a

ajuta la obținerea unei mai mari stabilități a universului, naturii și societății. Denumirea *sanatana dharma* dată hinduismului pune în evidență acest scop de a menține echilibrul personal și universal, atrăgând în același timp atenția asupra rolului important jucat de performarea practicilor religioase tradiționale *(sanatana)*, în scopul realizării acestui obiectiv. O asemenea tradiție este inerent pluriformă, deoarece nici o persoană nu poate juca toate rolurile sociale, ocupaționale și de vârstă necesare pentru a menține sănătatea organismului ca întreg. De aceea, maximele universale (de ex. *ahimsa*, dorința de a nu face rău) sunt calificate de *dharma* particulare, care se potrivesc fiecăreia dintre cele patru *varna*, sau clase ale societății: *brahmani* (preoți), *kshatriya* (războinici sau regi), *vaisya* (oamenii simpli) și *sudra* (servitori). Aceste patru categorii mai curând abstracte sunt înlocuite apoi de *dharma* care sunt mai aplicabile practic și care se potrivesc fiecăreia dintre miile de caste particulare *(jati)*. Iar acestea, în schimb, sunt în legătură cu obligațiile specifice genului și stadiului vieții *(ashrama)* fiecărui individ. Prin urmare, în principiu, etica hindusă variază foarte mult în funcție de context, iar hindușii pretind și acceptă foarte multe comportamente individuale.

Ashrama: cele patru etape ale vieții

În Occident, așa-numitele aspecte de negare a vieții pe care le are hinduismul – precum disciplina riguroasă cerută de yoga – au fost adesea scoase exagerat în evidență. Polaritatea ascetismului și a senzualității, care ia forma unui conflict între aspirația către eliberare și dorința izvorâtă din inimă de a avea urmași și de a trăi veșnic pe pământ, se manifestă în viața socială a hindușilor ca o tensiune între diferitele scopuri și stadii din viață. Timp de multe secole, valoarea relativă a unei vieți active și realizarea unor lucruri valoroase *(pravatti)*, opuse renunțării la toate interesele și activitățile lumești *(nivatti)* a fost o problemă îndelung discutată. Lucrări filozofice, precum *Upanișadele*, pun accentul pe renunțare, în timp ce textele *dharma* susțin că și capul familiei, care ține aprins focul sacru, aduce copii pe lume și își îndeplinește îndatoririle rituale, are merite religioase. În urmă cu aproape două mii de ani, pe baza acestor texte *dharma* a fost elaborată doctrina socială a celor patru *ashrama* (etape ale vieții). Conceptul reprezenta o încercare de a armoniza tendințele conflictuale ale hinduismului, articulându-le într-un sistem. Potrivit acestuia, la începutul vieții, un membru de sex masculin al uneia dintre cele trei caste superioare trebuia să devină un învățăcel abstinent sexual *(brahmacharin)*; apoi se însura și devenea cap de familie *(grihastha)*, plătindu-și datoriile față de strămoși prin zămislirea de fii, iar față de zei, prin sacrificii; după care se retrăgea (ca un *vanaprastha*), însoțit sau nu de soție, în pădure, devotându-se contemplării spirituale; și în cele din urmă, dar nu obligatoriu, devenea un ascet rătăcitor fără adăpost *(sannyasin)*. Starea de locuitor al pădurii era mereu un compromis delicat, problematic pe plan mitologic și adesea omis sau chiar respins în realitate.

Deși statutul de cap de familie era deseori foarte prețuit, iar unele autorități, care considerau starea de învățăcel o simplă pregătire pentru acest *ashrama* următor, ajungeau chiar să susțină că toate celelalte stadii sunt inferioare, au existat întotdeauna persoane care au deveni asceți rătăcitori imediat după starea de învățăcel. Teoreticienii erau înclinați să reconcilieze aceste opinii și practici divergente acordându-le dreptul la ascetism celor care, datorită efectelor înfrânărilor din viețile anterioare, s-au eliberat întru totul de dorințele lumești, chiar dacă nu au trecut prin stadiile tradiționale anterioare.

Textele ce descriu aceste etape ale vieții au fost scrise de bărbați, pentru bărbați; și nu au dat decât o atenție sporadică paradigmelor feminine. *Legile lui Manu* (Manu-smriti, 200 î.Hr.–300 d.Hr.) s-au mulțumit să afirme că mariajul este echivalentul feminin al inițierii în viață a unui învățăcel, contestându-le astfel în mod efectiv fetelor etapa de ucenicie, considerată nepotrivită pentru ele. Mai mult, în etapa familiei, scopul unei femei era centrat pe a-i face servicii bărbatului. Lucrurile pe care le știm din practicile actuale pun însă la îndoială ideea că aceste norme patriarhale au fost vreodată îndeplinite perfect sau că femeile au acceptat vreodată integral valorile presupuse de acestea. Deși unele femei au devenit asceți *(sannyasini)*, multe altele și-au îndreptat viața religioasă spre scopul de a atinge un stadiu de binecuvântare presupus ca fiind deopotrivă din această lume, dar și exprimând o mai mare bunăstare cosmică, pe care o reflectă această lume. Femeile și-au direcționat adesea cultivarea forței *(shakti)* benefice *(sri)* și dătătoare de viață pe care o posedă către beneficiul soților și familiilor, dar, ca ideal, acest lucru are un statut independent.

Vedele

Veda (Cunoașterea) este un termen colectiv folosit pentru scrierile sacre ale hindușilor. Încă din sec. V î.Hr., s-a considerată că Veda nu a fost creată nici de oameni, nici de zei; ea este mai degrabă văzută ca adevărul etern care, în timpurile străvechi, le-a fost revelat sau a fost „auzit" de înțelepți *(rishi)* dăruiți și inspirați, iar aceștia l-au exprimat în limba umană perfectă, care este sanscrita. Deși cea mai mare parte a religiei Vedelor, care se centrează pe ritualurile din sacrificiul focului, a fost eclipsată de alte aspecte ale doctrinei și practicii hinduse, părți din Vede sunt încă învățate pe de rost și recitate ca acte religioase de o mare importanță.

Vedele au fost elaborate de primii locuitori ai subcontinentului indian, care își spuneau *arieni* (*în sanscrită*, arya, nobil). Ele reprezentau interesele celor două clase ale societății ariene – preoții *(brahman)* și regii-războinici *(kshatriya)* – care domneau împreună peste țăranii *(vaishya)* mult mai numeroși. Cum Veda este literatura claselor superioare, probabil că nu reprezintă toate miturile și cultele primilor indo-arieni, excluzând miturile populațiilor neariene.

Literatura vedică se întinde de la *Rig Veda* (compusă prin 120 î.Hr.) până la *Upanișade* (compuse între 700 î.Hr. și 100 d.Hr.). Textele cele mai importante sunt cele patru colecții *(Samhita)*, cunoscute ca Veda sau Vedele (Cartea/Cărțile cunoașterii): *Rig Veda* (Înțelepciunea versurilor), *Yajur Veda* (Înțelepciunea formulelor de sacrificiu), *Sama Veda* (Înțelepciunea cânturilor) și *Atharva Veda* (Înțelepciunea preoților atharva). *Rig Veda* este cea mai veche dintre ele. În textele vedice ulterioare acestor culegeri timpurii, *Brahmanele* (discuții despre ritualul vedic), *Aranyaka* (cărți studiate în pădure) și *Upanișade* (învățăturile secrete referitoare la corelațiile cosmice), dispare interesul pentru zeii timpurii din *Rig Veda*, aceștia devenind doar simple accesorii în ritul vedic. Politeismul începe să fie înlocuit cu un panteism sacrificial al lui Prajapati (Domnul creaturilor), care este Totul. În *Upanișade*, Prajapati se unește cu conceptul de Brahman, realitatea supremă și substanța universului, înlocuind orice altă reprezentare specifică și transformând mitologia în filozofie abstractă.

Împreună, toate cele patru colecții de texte vedice – *Samhita, Brahmanele, Aranyaka* și *Upanișadele* – constituie scripturile revelate ale hinduismului, numite și *shruti* (*în sanscrită*, turma). Toate celelalte scrieri – în care sunt notate doctrinele și practicile reale ale hindușilor – sunt considerate a fi fost compuse de oameni și, de aceea, sunt numite *smriti* (*în sanscrită*, amintite). Totuși, categorizarea Vedelor este destul de flexibilă. În primul rând, *shruti* nu este un domeniu total închis; de exemplu, *Upanișadele* au fost compuse până aproape de timpurile noastre. În al doilea rând, textele categorizate drept *smriti* susțin, inevitabil, că sunt în acord cu textele cu autoritate shruti și, de aceea, merită să li se acorde același respect și caracter sacru. Lucrul cel mai important de reținut în acest caz este că Vedele funcționează ca un simbol al autorității și al tradiției sacre.

Rig Veda

Religia, așa cum se reflectă în *Rig Veda*, este un politeism a cărui preocupare esențială este îmbunarea divinităților cerului și ale atmosferei. Vechiul zeu tată indoeuropean al cerului, Dyaus, nu se bucura de prea mare respect la momentul în care au fost compuse imnurile din *Rig Veda*. Zei precum Indra, Varuna (păzitorul ordinii cosmice), Agni (focul sacrificiului) și Surya (soarele) erau mult mai importanți.

Activitatea ritualică de bază la care face referire *Rig Veda* este sacrificiul *soma*. Cercetătorii nu au căzut de acord dacă băutura soma era un halucinogen, obținut din ciuperca buretele-muștelor *(Amanita muscaria)*, ce crește în zonele montane, sau (mai degrabă) un stimulant stors dintr-o specie de cârcel *(Ephedra)*, un arbust de deșert. În *Rig Veda* apar foarte puține referiri clare la sacrificiul animal, care probabil că s-a răspândit ulterior. Nu e sigur că preoții formau o clasă separată a societății în perioada scrierii *Rig Veda*. Dacă era așa, granițele mult mai laxe dintre clase făceau posibil ca un om care nu avea descendență preoțească să devină preot. Însă, la sfârșitul acestei perioade, ei deveniseră o clasă deosebită, de specialiști (brahmani), care se considerau superiori tuturor celorlalte clase sociale, inclusiv *rajanya* (ulterior *kshatriya*), clasa regilor-războinici.

Upanișadele

Faza vieții religioase indiene ce se întinde între 700 î.Hr. și 500 î.Hr. a fost perioada începutului filozofiei și al misticismului, marcat de primele *Upanișade* (Legături sau Corespondențe). Odată cu ele, prima dezvoltare a ritualului a fost contestată de punerea accentului doar pe cunoaștere – în mod primar, cunoașterea interconectării și a identității supreme a tuturor fenomenelor, care par separate la suprafață. Din punct de vedere istoric, cele

mai importante *Upanișade* sunt cele două cele mai vechi, *Brihadaranyaka* (Marele text din pădure) și *Chandogya* (având legătură cu *chandoga*, o clasă de preoți care cântau imnuri în timpul sacrificiilor), ambele fiind culegeri în care sunt înregistrate tradițiile înțelepților acestei perioade, mai ales Yajnavalkya, unul dintre înaintașii noilor idei religioase.

Un motiv de bază al *Upanișadelor* este dorința de cunoaștere mistică, în stare să elibereze de *punarmrityu* (re-moarte). În timpurile vedice târzii, ideea că paradisul nu este sfârșitul – și că nici măcar în cer moartea nu putea fi evitată – a câștigat tot mai mare amploare. Pentru gânditorii vedici, teama de instabilitatea meritelor religioase și de pierderea lor pe lumea cealaltă, precum și anticiparea caracterului trecător al oricărei forme de existență după moarte, culminând cu temuta perspectivă a morților repetate, a devenit o adevărată obsesie. *Brahmanele* au pus în scenă un vast program ritual de eliberare și înfrângere a morții, pentru a atinge o viață deplină și împlinită. *Briharadaranyaka* insistă însă asupra cunoașterii legăturii cosmice care subîntindea ritualul. Când *Upanișadele* au elaborat doctrina identității dintre *atman* (sinele) și *brahman*, adevărata cunoaștere a sinelui și faptul de a realiza această identitate au fost plasate (de către înțelepții înclinați către gândirea meditativă) deasupra metodei rituale.

În secolele următoare, principalele teorii referitoare la esența divină care se află la baza lumii au fost armonizate și combinate sintetic, apărând tendința de a venera un singur zeu, ca Domnul suprem, cel aflat la originea tuturor lucrurilor *(Ishvara)*, care este în același timp Purusha, Prajapati, Brahman, dar și *atman* al tuturor ființelor. Pentru adoratorii săi, el a devenit scopul meditației de identificare, ce duce la totala încetare a existenței fenomenale și devine refugiul celor care caută pacea veșnică. Filozoful și teologul Shankara (cca 800 d.Hr.) a exercitat o imensă influență asupra gândirii hinduse ulterioare, prin eleganta lui sinteză a aspectelor nonteiste și teiste din învățăturile *Upanișadelor*. În comentariile la câteva *Upanișade*, el a făcut diferența între aspectele *nirguna* (fără atribute) și *saguna* (cu atribute) ale lui Brahman, realitatea supremă a cărei relație cu lumea fenomenală poate fi descrisă cel mai bine ca fiind non-duală *(Advaita)*. Această „nonrelație" exprimă cel mai profund adevăr al lumii.

Originea și dezvoltarea credinței în transmigrația sufletelor sunt învelite în ceață. Câteva pasaje sugerează că doctrina respectivă era cunoscută încă din perioada elaborării *Rig Veda*, însă a fost exprimată pentru prima dată în mod clar în *Bhagavad-Gita*. Acolo se afirmă că, în mod obișnuit, sufletul se întoarce în pământ și renaște în formă de animal sau de om. Această doctrină despre *samsara* (reîncarnare) îi este atribuită înțeleptului Uddalaka Aruni, despre care se spune că a învățat-o de la un conducător din casta *kshatriya*. În același text apare pentru prima dată și doctrina *karmei* (acțiunilor), potrivit căreia are parte de o renaștere fericită sau nefericită, în funcție de ceea ce a făcut în viața anterioară, aceasta fiindu-i atribuită înțeleptului învățător Yajnavalkya. Ambele doctrine dau impresia că erau noi și ciudate, circulând doar într-un mic grup de asceți care nu prea voiau să le aducă la cunoștința tuturor, însă probabil că s-au răspândit cu repeziciune, căci în *Upanișadele* ulterioare și în primele scrieri budiste și jainiste, ele sunt cunoscute de toată lumea.

Preot brahman citind un text sacru la un sacrificiu vedic

C.M. NATU

Sutre, shastre și smriti

Printre textele inspirate de Vede se află și câteva *Dharma Sutra*, sau manuale despre *dharma*, ce conțin reguli de conduită și rituri, așa cum erau practicate în diferitele ramuri ale școlilor vedice. Conținuturile lor principale prezintă îndatoririle oamenilor în diferitele epoci ale vieții *(ashrama)*: ucenicie, întemeiere a familiei, retragere din activitate și ascetism; reguli alimentare; jigniri și ispășiri; și drepturile și îndatoririle regilor. Ele vorbesc și despre riturile de purificare, ceremoniile funerare, formele de ospitalitate și ofrandele zilnice. În sfârșit, sunt tratate în ele și problemele juridice. Cele mai importante texte se găsesc în sutrele lui Buddha Gautama, Baudhayana și Apastamba. Deși nu este prea clară legătura directă, conținutul acestor scrieri a fost elaborat și mai mult în textele ulterioare, *Dharma Shastra*, care au devenit, în schimb, baza legii hinduse.

Prima dintre acestea este *Legile (Tradițiile) lui Manu* (Manava Dharma Shastra sau Manu-smriti), conținând 2 694 de strofe, împărțite în 12 capitole. Ea se referă la diferite subiecte, precum cosmogonia, definiția *dharmei*, sacramentele, inițierea și studiul Vedelor, cele opt forme de căsătorie,

ospitalitatea și ritualurile funerare, regulile alimentare, impuritatea și purificarea, regulile pentru femei și soții, legea regală, 18 categorii de probleme juridice, precum și probleme religioase, printre care ofrande, rituri reparatoare, doctrina *karmei*, sufletul și pedepsele din iad. Astfel, în sens juridic, legea este total încastrată în practica religioasă. Cadrul este oferit de modelul societății cu patru *varna* (caste). Influența *Legilor lui Manu* ca afirmare a normelor ideale a fost foarte mare și, fără îndoială, acestea conțin o mare cantitate de informație, bazată pe dispute reale, însă nu există nici o dovadă că ar fi fost folosite ca un cod legal efectiv în India antică.

După *Legile lui Manu* urmează *Dharma Shastra* a lui Yajnavalkya; cele 1 013 de sutre ale sale sunt organizate în trei părți, referitoare la buna conduită, la lege și la ispășire. Comentariul la aceste legi, *Mitaksara*, al lui Vijnaneshvara (sec. XI), i-a sporit influența, la fel cum a făcut și comentariul lui Medhatithi (sec. IX î.Hr.) pentru *Manu*.

Shastrele fac parte din literatura *smriti* (*în sanscrită*, amintită sau tradițională), care, la fel ca și literatura sutrelor care au precedat-o, pun accentul pe meritele religioase ale ofrandelor făcute brahmanilor. Cum regii le transferau adesea brahmanilor veniturile unor sate sau chiar grupuri de sate, statutul și bogăția clasei preoțești au crescut enorm. În *agrahara*, cum erau numite așezările brahmanilor, aceștia se dedicau studiului Vedelor și al scrierilor subsidiare acestora; însă mulți brahmani se aplecau asupra științelor vremii, precum matematica, astronomia și medicina, în timp ce alții cultivau literatura.

Epopeile și Puranele

În secolele imediat premergătoare și imediat următoare începutului epocii creștine au luat ființă cele două mari epopei sanscrite, *Mahabharata* și *Ramayana*, prin organizarea materialului existent sub formă de povestiri eroice, mitologie și filozofie și, mai presus de orice, prin discutarea *dharmei*. O mare parte din materialul aflat la baza acestor epopei datează încă din perioada vedică, iar restul a fost adăugat continuu, până după 1000 d.Hr. Compoziția actuală a textelor sanscrite datează însă din perioada dintre 500 î.Hr. și 400 d.Hr pentru *Mahabharata* și din perioada dintre 200 î.Hr. și 200 d.Hr., pentru *Ramayana*.

Mahabharata

Mahabharata (Marea epopee a neamului Bharata), un text de cca 100 000 de versuri, atribuite înțeleptului Vyasa, s-a transmis de-a lungul secolelor atât pe cale orală, cât și prin scris. Subiectul central se referă la marea bătălie dintre cei cinci fii ai lui Pandu (numiți Pandava) și fiii fratelui lui Pandu, Dhritarastra. Pandu fusese blestemat ca orice relație sexuală cu oricare dintre soțiile lui să-l ducă la moarte. Totuși, una dintre soții, Kunti, avea un dar care i-a permis să conceapă copii cu ajutorul unei mantre. Astfel, ea a invocat zeii ca să-i permită să-i conceapă pe Pava: cei cinci frați sunt Arjuna, conceput de Indra; Yuddhisthira, conceput de Dharma; Bhima, conceput de Vayu; și gemenii Nakula și Sahadeva, concepuți de Ashvini. Bătălia a dus la distrugerea întregului neam, cu excepția unui singur supraviețuitor, care a continuat dinastia. Epopeea este plină de aluzii religioase și chiar bătălia este considerată uneori un imens sacrificiu. Mai mult, există pasaje în care se vorbește sistematic despre *dharma*, de aceea hindușii consideră că *Mahabharata* este un text din categoria *Dharma Shastra*. Practicile religioase iau forma ritualurilor vedice (în situațiile oficiale), a pelerinajelor și, într-o oarecare măsură, a cultului zeilor. În afară de *Bhagavad-Gita* (care face parte din cartea a șasea din *Mahabharata*), foarte mult material didactic se află în Cartea Pădurii (cartea a treia), în care înțelepții îi învață pe eroii exilați, și în Cartea Păcii (cartea a 12-a), în care înțeleptul Bhishma expune anumite chestiuni religioase și morale.

În *Mahabharata*, zeii vedici își pierduseră importanța, supraviețuind în mod esențial doar ca personaje folclorice. Prajapati din *Upanișade* este personificat în mod popular ca zeul Brahma, care creează toate ființele și împarte daruri. Krishna a ajuns să aibă o mult mai mare importanță în *Mahabharata*. În cadrul epopeii, el este în primul rând un erou, un conducător al poporului său, care le sare mereu în ajutor prietenilor, dar, la un nivel mult mai înalt și mai subtil, este cel care supraveghează bătălia-sacrificiu, considerată ca întreg. Biografia lui Krishna este consemnată inițial în alte părți – în *Harisvarisha* (sec. I–III d.Hr.) și în diferite *Purane* –, iar acolo divinitatea lui este mai evidentă decât în epopee. Deși uneori, în *Mahabharata*, este identificat cu Vishnu, el este în primul rând un șef de clan, un consilier și un aliat al fraților Pandava, eroii epopeii. Îi ajută să domnească în regatul lor și, atunci când le este luat regatul, îi ajută să-l recucerească. În acest proces, se dezvăluie ca un mare învățător care dezvăluie *Bhagavad-Gita*, probabil cel

mai important text religios din hinduismul actual. În dezvoltarea ulterioară a cultului lui Krishna, acest aspect dharmic pălește oarecum, lăsând locul povestirii idilice despre tinerețea sa, în care se juca și se iubea cu tinerele femei care păşteau vacile *(gopi)* din satul unde el se ascundea de unchiul său care amenințase că-l omoară. Influența acestei teme a fost foarte puternică în artă. Dar chiar și în *Mahabharata*, în care se afirmă adesea că el s-a încarnat pentru a întări *dharma* atunci când slăbește și pentru a combate *adharma* (forțele contrare *dharmei*), Kirshna comite o serie de fapte care transgresează direct etica războinicilor și, indirect, este vinovat de distrugerea întregii sale familii. Umbrele *adharmei* se manifestă și în idila din *Purane*, deoarece femeile pe care el le curtează sunt soțiile altor bărbați. În ambele cazuri, acțiunile lui Krishna pun în lumină niveluri ale adevărului care ajung mai în adâncime decât orice altă *dharma* convențională – fie o *dharma* subtilă, de neobservat pentru războinicii implicați în marea bătălie din *Mahabharata*, fie o calitate a înclinației divine către joc, care caracterizează cele mai profunde ritmuri ale universului însuși.

Mult mai izolat decât Krishna, în *Mahabharata*, este Shiva, și el venerat ca zeu suprem în numeroase mituri, mai ales în Povestea celor cinci Indra, lupta lui Arjuna cu Shiva, și în povestea distrugerii de către Shiva a sacrificiului lui Daksha. Epopeea cuprinde multe informații despre locurile sacre și este evident că pelerinajele și îmbăierea în fluviile sacre constituiau o parte importantă a vieții religioase. Uneori, aceste locuri sacre sunt asociate cu sanctuarele zeilor. Mult mai frecvente sunt povestirile despre evenimentele mitice referitoare la un anumit loc și care îi măresc sacralitatea. Numeroase descrieri de pelerinaje *(tirthayatra)* le dau autorilor ocazia să prezinte mai în detaliu anumite mituri și legende locale. În plus, nenumărate povestiri edificatoare pun în lumină problemele religioase și morale ale epocii. Asceții dominanți, capabili de isprăvi fantastice, sunt aproape divini, oamenii încercând să le câștige bunăvoința și temându-se de blestemele lor.

Ramayana

Narațiunea clasică despre Rama este consemnată în epopeea sanscrită *Ramayana*, atribuită înțeleptului Valmiki. Rama este deposedat de regatul pe care l-a moștenit și exilat în pădure; soția lui, Sita, și fratele lui, Lakshmana, îl însoțesc. În această perioadă, Sita este răpită de Ravana, demonul-rege din Lanka. Căutând-o pe Sita, cei doi frați se aliază cu Vali (Bali), un rege-maimuță al cărui general, Hanuman (o zeitate importantă în hinduismul modern), o găsește pe Sita în Lanka. Într-o bătălie cosmică, Ravana e învins și Sita eliberată. Când Rama se întoarce pe tronul regatului său, populația aruncă umbra îndoielii asupra castității Sitei în timpul captivității ei. Rama o izgonește pe Sita într-o sihăstrie, unde ea îi naște doi fii și, în cele din urmă, moare, întorcându-se în pământul din care se născuse. Domnia lui Rama a devenit prototipul regatului armonios și drept, la care toți regii trebuie să aspire: Rama și Sita reprezintă idealul iubirii conjugale; relația lui Rama cu tatăl lui sunt expresia idealului dragostei filiale; iar Rama și Lakshmana reprezintă iubirea fraternă perfectă. Tot ce apare în mit are scopul să demonstreze armonia, care este recâștigată, după ce a fost perturbată – sau, cel puțin, așa ar fi vrut Valmiki. Acest lucru este în acord cu faptul că, în toate formele sale, cu excepția celor mai vechi (înainte de sec. I d.Hr.), *Ramayana* îi identifică pe Rama cu Vishnu.

Totuși, există și niște fisuri adânci: uciderea lui Vali de către Rama, care încalcă toate regulile luptei, și pedepsirea nevinovatei Sita au pus mari probleme tradițiilor ulterioare. Problemele legate de „subtilitatea" *dharmei* și de inevitabilitatea transgresării sale, ambele centrale atât în *Ramayana*, cât și în *Mahabharata*, au constituit locul unei dispute serioase de-a lungul istoriei Indiei, nu numai la nivelul filozofiei abstracte, dar și la cel al tradițiilor locale de reprezentare a epopeilor. De exemplu, în Kerala, bărbații din casta inferioară a meșteșugarilor îl venerează pe Vali prin rituri de posesiune prin dans în care protestează implicit împotriva morții strămoșilor lor, ca soldați în oștile unor conducători din castele superioare, precum Rama. Iar în toată India, femeile povestitoare au schimbat accentul din multe episoade, punând în evidență povestea Sitei – copilăria ei de orfană, răpirea de către Ravana, procesul ei și ordalia focului, faptul că și-a născut copiii izgonită –, opunând-o astfel deschis lui Rama. În cuvintele cântecului unei femei bengaleze, „Gravidă în cinci luni, Sita se afla în palatul regal, iar Rama cel lipsit de suflet a alungat-o în pădure!"

Mahabharata și *Ramayana* au avut un impact și în Asia de Sud-Est, unde au fost povestite continuu, în versiuni locale, orale și vizuale. În ce privește India, chiar și astăzi poveștile și istoriile din aceste epopei fac parte din educația timpurie a aproape tuturor hindușilor; citirea fără oprire

a *Ramayanei* – fie în sanscrită, fie într-o limbă locală, precum cea a lui Tulsidash (sec. XVI) – este un act de mare merit, iar jucarea versiunii *Ramayanei* a lui Tulsidash, numită *Ramcaritmanas*, este un eveniment anual în partea nordică a subcontinentului. Influența *Ramayanei* este exprimată într-o enormă varietate de tradiții locale și regionale – prin povești, dansuri, teatru, artă – și se extinde către multe și explicite „epopei pe dos", precum cele publicate de separatistul tamil E.V: Ramasami începând cu 1930.

Bhagavad-Gita

Bhagavad-Gita (Cântecul zeului) reprezintă, probabil, cel mai important dintre toate textele religioase indiene, deși nu este strict clasificat ca *sruti*, revelație. Este un text scurt, de 700 de versuri, împărțite în 18 capitole, într-o formă apropiată de cea a dialogului. Când cele două armate dușmane din războiul din *Mahabharata* se află față în față, așteptând să înceapă lupta, Arjuna, eroul pozitiv, este cuprins de disperare, gândindu-se că va trebui să-și ucidă rudele, și lasă jos armele. Krishna, vizitiul carului său și, în același timp, prietenul și sfătuitorul lui, îl ceartă pentru că nu-și îndeplinește îndatoririle de nobil. Disputa se ridică destul de repede la nivelul unui discurs general despre probleme religioase și filozofice, la apogeul căruia Krishna își dezvăluie forma infinită, zeiască, aceea a timpului însuși. Textul este tipic pentru hinduism, prin faptul că poate să reconcilieze diferite puncte de vedere, oricât de incompatibile ar părea, și să aibă totuși un caracter specific, numai al său. Astfel, el se constituie ca *sruti* (ceea ce s-a auzit), deoarece Arjuna primește aceste învățături de la Krishna cel divin.

Puranele

În perioada Gupta (cca 320–540 d.Hr.) au apărut primele texte dintr-o serie (18, în mod tradițional), care tratează într-un mod enciclopedic miturile, legendele și genealogiile zeilor, eroilor și sfinților. Împreună cu epopeile, de care sunt strâns legate din punctul de vedere al originilor, *Puranele* au devenit textele sacre ale oamenilor simpli; erau accesibile tuturor, inclusiv femeilor și membrilor castei celei mai de jos a societății *(sudra)* și, spre deosebire de Vede, lectura lor nu era limitată doar la bărbații inițiați din cele trei caste superioare. Originea unei mari părți a conținutului lor probabil că nu e brahmanică, însă au fost acceptate și adaptate de brahmani, care au introdus astfel noi elemente în religia lor tradițională. De exemplu, se vorbește foarte rar despre zeițe în Vede, însă ele apar cu mare forță în mitologia puranică. *Devi Mahatmya* (Glorificarea zeiței), care aparține genului *Puranelor*, datează din sec. V sau VI d.Hr., iar *Devi Bhagavata Purana* este considerată uneori aproape la fel de veche.

În alte *Purane*, Vishnu și Shiva își consolidează supremația. Ambii sunt cunoscuți în Vede, dar acolo joacă doar roluri minore. Vishnu este zeul care, din trei pași, a creat cele trei lumi (cerul, atmosfera și pământul), fiind astfel prezent în toate cele trei ordine; iar Rudra-Shiva este un zeu misterios care trebuie venerat. Literatura puranică scoate la iveală diferite stadii ale procesului prin care cei doi zei și-au însușit progresiv identitățile altor zei și eroi populari: Vishnu ia puterile zeilor care apără lumea și ordinea ei, iar Shiva are puteri aflate în afară și dincolo de cele ale lui Vishnu. La acești doi zei se adaugă uneori Brahma, creatorul lumii și învățătorul zeilor. Deși încă un personaj cosmic, Brahma apare în Purane în mod fundamental pentru a-i liniști pe înțelepții mult prea puternici și pe demoni, făcându-le diferite daruri.

Mituri despre timp și veșnicie

Miturile puranice s-au dezvoltat în jurul noțiunii de *yuga* (vârste ale lumii). Cele patru *yuga*, Krita, Treta, Dvapara și Kali – numite după cele patru aruncări, de la cea mai bună la cea mai proastă, de la jocul de zaruri – constituie o *mahayuga* (yuga mare) și sunt perioade de deteriorare din ce în ce mai mare a lumii. Timpul însuși se strică, deoarece vârstele sunt tot mai scurte. Fiecare *yuga* este precedată de un „răsărit" și de un „apus" intermediare. Krita *yuga* durează 4 000 de ani-zeiești, având un răsărit și un apus a câte 400 de ani-zeiești, deci un total de 4 800 de ani-zeiești; Treta durează în total 3 600 de ani-zeiești; Dvapara, 2 400 de ani-zeiești; iar Kali (*yuga* actuală), 1 200 de ani-zeiești. Prin urmare, o *mahayuga* durează 12 000 de ani-zeiești și păstrează coeficientul 12, derivat din anul cu 12 luni, unitatea creației. Cum fiecare an-zeiesc are 360 de ani omenești, o *mahayuga* durează 4 320 000 de ani, în timpul oamenilor. Două mii de *mahayuga* formează un *kalpa* (eon), care nu reprezintă decât o zi din viața lui Brahma, a cărui viață completă durează 10 de ani; *kalpa* actual se află la mijlocul vieții sale. Fiecare *kalpa* e urmat de o perioadă la fel de lungă de așteptare *(pralaya)*, în care universul doarme. Se pare că universul se va sfârși odată cu viața lui Brahma, însă

există nenumărați Brahma și, odată cu fiecare Brahma, ia naștere un nou univers.

Tradiții religioase majore

Vishnuismul Vishnuismul reprezintă cultul lui Vishnu și a multiplelor sale încarnări. Pe parcursul unui proces îndelungat și complex de dezvoltare, din timpurile vedice încoace, au apărut multe grupuri vishnuiste, având credințe și scopuri diferite. Printre grupurile vishnuiste mari se numără vishnuiștii Sri și Dvaitin (Dualiștii filozofici și religioși) din sudul Indiei, adepții învățăturilor filozofului Vallabha din vestul Indiei, precum și câteva grupuri vishnuiste din Bengal, în estul Indiei, care urmează învățăturile provenite din cele ale sfântului Caitanya. Majoritatea credincioșilor vishnuiști extrag însă ce doresc din numeroasele tradiții, amestecându-le cu diferitele practici locale.

În Vede, Vishnu este zeul care penetrează și traversează cele trei spații ale universului, pentru a le aduce la existență. Se consideră că toate ființele sălășluiesc în cei trei pași ai săi *(tri-vikrama)*; cel mai înalt pas, numit și cel de sus, a fost făcut dincolo de lumea muritoare, pe tărâmul ceresc. Vishnu este zeul care servește drept stâlp al universului și e identificat cu sacrificiul, care, prin intermediul ritului, ține deschise canalele între multiplele niveluri ale universului. Vishnu îi dă din puterea sa atotrăzbătătoare celui care face sacrificiul, care îi imită pașii, identificându-se cu zeul, punând astfel stăpânire pe univers și atingându-și „scopul, fundația sigură și lumina cea mai de sus" *(Satapatha Brahmana)*.

În secolele ce au precedat începutul erei creștine, Vishnu a devenit *ishvara* (zeitate imanentă) pentru adoratorii săi, fuzionând cu Purusha-Prakriti; cu Narayana, al cărui cult conține o puternică influență a asceților; cu Krishna, care a dezvăluit, în *Bhagavad-Gita*, o formă de religie de devoțiune care afirma *dharma*, fiind în principiu accesibilă tuturor; și cu Vasudeva, adorat de un grup numit Pancharatra. Mitologia extinsă care i s-a atașat lui Vishnu se bazează foarte mult pe mitologia încarnărilor sale (avatari, literal, „coborâri" în această lume). Deși noțiunea de încarnare se găsește și în alte părți în hinduism, ea este specifică vishnuismului. Conceptul este adaptat mai cu seamă la rolul social al lui Vishnu; de fiecare dată când *dharma* se află în pericol, Vishnu părăsește cerul său, Vaikuntha, și se încarnează într-o formă pământească, pentru a restabili ordinea. Fiecare dintre încarnările sale cunoaște o mitologie anume. În mod clasic, el are zece încarnări, urcând de la teriomorfism (forma animală) până la manifestările complet antropomorfe. În versiunile cele mai cunoscute, acestea sunt peștele (Matsya), țestoasa (Kurma), mistrețul (Varaha), omul-leu (Narasimha), piticul (Vamana), Rama cu securea (Parashurama), regele Rama, Krishna, Gautama Buddha și încarnarea ce va veni, Kalki.

Un zeu care acționează spre binele societății și al oamenilor inspiră dragoste. Vishnu a fost, într-un grad destul de înalt, obiectul unui cult de devoțiune *(bhakti)*, dar sunt venerate mai ales încarnările sale ca Rama și Krishna. Zeul răsplătește devoțiunea prin grația sa, datorită căreia adepții pot fi eliberați din ciclul transmigrației sau, mai important, pot fi duși în prezența zeului însuși. Ca și alți zei, și Vishnu este înconjurat de anumite personaje: soția sa este Lakshmi, numită și Sri, zeița lotusului, cea care oferă frumusețea, bogăția și norocul. Ea a ieșit din oceanul primordial de lapte atunci când zeii și demonii l-au smântânit, pentru a scoate din adâncurile lui ambrozia, elixirul nemuririi. De Divali sau Divapali, sărbătoarea pe care mulți hinduși o consideră începutul anului comercial, zeița este venerată în mod special, ca să asigure succesul în problemele personale. Animalul pe care călătorește Vishnu este pasărea Garuda, cel mai mare dușman al șerpilor, iar emblemele sale – pe care le ține în cele patru mâini – sunt lotusul, bâta, discul (ca armă) și o cochilie de scoică. Orice justificări ar da diferitele grupări vishnuiste pentru pozițiile filozofice pe care le adoptă, toți cred în zeu, văzut ca o persoană cu calități foarte înalte, și îl venerează în manifestările și reprezentările sale. Vishnuismul este o credință esențialmente monoteistă, indiferent dacă obiectul adorației este Vishnu-Narayana sau unul dintre avatarurile sale, precum Rama sau Krishna. Preferința pentru una sau alta dintre aceste manifestări este foarte mult o problemă de tradiție. Astfel, majoritatea vishnuiștilor Sri din sudul Indiei îl preferă pe Vishnu ori pe Sri; grupările din nordul Indiei îi venerează pe Krishna și pe consoarta lui, Radha, ori pe Rama și soția lui, Sita. Deși majoritatea hindușilor recunosc că avatarurile sunt un cadru mai mare de organizare a panteonului vishnuist, se pot întâlni și devoțiuni mai puternice față de Rama sau de Krishna, după cum spune frecvent citatul din *Bhagavata Purana*: „Krishna însuși e Zeul".

O trăsătură marcantă a vishnuismului este puternica tendință spre devoțiune

(bhakti), constând în iubirea pasionată și adorarea zeului, capitularea totală față de el. Mișcarea bhakti, răspândită în toată lumea, pare un corolar natural al idealului vishnuist al unui zeu personal iubitor și al aversiunii față de o concepție a salvării care pune capăt oricărei conștiințe sau individualități. Credința exprimată în *Bhagavad-Gita* – potrivit căreia cei care își caută adăpost la Zeu cu toată ființa lor vor găsi pacea supremă, sălașul etern, prin bunăvoința și grația *(prasada)* acestuia – a fost general acceptată: *bhakti* va duce la intercesiunea divină, în ce privește consecințele faptele oamenilor. O poziție mult mai radicală a fost adoptată de anumiți adepți ai teologului Ramanuja, care a trăit în sec. XI–XII. Ei considerau că eficacitatea acțiunilor umane se limitează la autosupunere *(prapatti)*; restul e în întregime grația lui Vishnu. Forme la fel de radicale – și chiar paradoxale – de *bhakti* au crescut pe solul shivaist și shaktist.

Shivaismul Caracterul și poziția zeului vedic Rudra – numit Shiva, „Cel Blând sau Binevoitor", când se manifestă sub aspectul amabil al naturii sale ambivalente – rămân clar perceptibile în unele dintre trăsăturile importante ale marelui zeu Shiva, care, împreună cu Vishnu și Marea Zeiță (Devi, Durga sau Shakti), au ajuns să domine hinduismul. Într-o dezvoltare complexă din timpurile antice, probabil prevedice, au apărut multe grupuri shivaiste. Cele mai importante, precum shivaiștii din Kashmir și shivaiștii siddhantini și virashivaiștii din sudul Indiei, au contribuit la apariția principiilor teologice ale shivaismului, iar venerarea lui Shiva a devenit un amalgam complex de filozofie shivaistă și forme locale de venerare.

Pentru indienii din Antichitate, Shiva pare să fi fost asociat în mod special cu aspectele necultivate, periculoase, nestatornice și foarte temute ale naturii. Caracterul lui Shiva a făcut ca el să fie împărțit în manifestări parțiale – fiecare considerată a reprezenta un singur aspect al lui –, precum și să-și însușească puteri divine sau demonice de o natură similară de la alte zeități. Încă din *Rig Veda*, chemarea lui în ajutor în cazul unui dezastru – pe care era posibil ca uneori să-l fi produs tot el – se combina cu confirmarea marii lui puteri. În perioada vedică, Shiva – la început un fel de exclus, atât din punct de vedere ritual, cât și conceptual, dar un zeu puternic, ale cărui aspecte binevoitoare erau imediat subliniate – a ajuns treptat în cercul zeilor respectabili, care prezidau diferitele sfere de interes ale oamenilor. Multe caracteristici ale vedicului Prajapati (creatorul), ale lui Indra, cel foarte potent sexual, și ale lui Agni (marele zeu vedic al focului) au fost incluse în figura lui Shiva.

În cercurile care au produs *Svetashvatara Upanishad* (cca 400 î.Hr.) Shiva s-a ridicat la rangul cel mai înalt. Aici, în descrierea naturii zeului, unele dintre cele mai proeminente trăsături ale lui Shiva, așa cum va apărea ulterior, pot fi clar observate: el este fundamentul suprem al întregii existențe, sursa și cel care domnește peste orice viață, cel care, prin faptul de a emana și de a se retrage din univers, este scopul meditației de identificare ce duce la o stare de completă separare de existența fenomenală. În timp ce Vishnu este considerat un aliat și un apărător al omenirii, Rudra-Shiva a devenit un stăpân ambivalent, cu multe aspecte. Ca Pashupati (Stăpânul vitelor), și-a asumat obligațiile vedicului Varuna; ca Aghora (Cel pentru care nimic nu e oribil), a scos la iveală trăsăturile nefirești ale naturii sale (rău, moarte, pedeapsă), dar și cele opuse. Shiva ar putea fi unicul principiu nesupus schimbărilor și variației, însă nu și-a tăiat legăturile cu nenumăratele zeități locale, unele dintre ele de-a dreptul înspăimântătoare. În timp ce Vishnu luptă de partea zeilor, Shiva se aliază deseori cu demonii.

Shiva exemplifică ideea că Ființa Supremă cuprinde opozițiile, prin intermediul aspectelor complementare: cel teribil și cel blând, creație și disoluție, pace eternă și activitate neîncetată. Aceste contradicții fac din Shiva un personaj paradoxal, dincolo de umanitate, și având ceva în mod misterios sublim. Deși filozofii brahmani preferă să scoată în evidență aspectele lui ascetice, iar tradiția tantra – sexualitatea lui, aceste trăsături, tot opuse, ale naturii lui sunt în general acceptate ca făcând parte din caracterul său.

Shiva și-a întrerupt austeritatea și ascetismul *(tapas)*, descris uneori ca fiind continuu, pentru a se căsători cu Parvati – se spune chiar că a recurs la ascetism pentru a-i cuceri dragostea – și combină rolurile de ascet și de amant atât de puternic, încât soția lui trebuie să fie și ea o ascetă *(yogi)*, când el se dedică practicilor ascetice, și o amantă plină de pasiune, când el este într-o dispoziție erotică. Diferite mituri legate de Shiva demonstrează că atât castitatea, cât și pierderea acesteia sunt necesare pentru fertilitate și pentru procesul ciclic de regenerare a naturii, iar asceții care îndeplinesc acte de erotism sunt o trăsătură familiară a

tradiției hinduse. Prin chiar castitatea lor, asceții acumulează putere (sexuală) care poate fi descărcată brusc și complet, pentru a produce rezultate remarcabile, cum ar fi fecundarea pământului. Sexualitatea de neînfrânat a lui Krishna are adesea și o oarecare componentă idilică, așa cum este reprezentată prin metafora iubirii dincolo de lanțurile căsniciei, în timp ce sexualitatea complexă a lui Shiva se poate observa în cadrul diferitelor aspecte ale căsătoriei sale cu Parvati. Această căsătorie devine un model al iubirii conjugale, sanctificând forțele care duc mai departe specia umană.

Multe dintre atitudinile lui Shiva exprimă aspectele pozitive ale naturii sale: ca dansator, el se află la originea ritmului veșnic al universului; adună apele Gangelui (Ganga) ceresc, care distrug toate păcatele; și poartă în păr cornul lunii în creștere, din care picură nectarul vieții eterne. Totuși, este foarte schimbător. Este vânătorul care își ucide și jupoaie prada și dansează un dans sălbatic, învelit în pielea însângerată. Stând departe de societate și de lumea ordonată, locuiește pe platoul inaccesibil al Muntelui Kalidasa din Himalaya, este un ascet auster, dușman al iubirii, care îl transformă pe Kama, zeul iubirii, în cenușă, doar cu o privire a celui de-al treilea ochi – ochiul vederii interioare, dincolo de dualitate – aflat în mijlocul frunții. Șerpii îl îndrăgesc și i se încolăcesc pe trup. Poartă un colier de cranii. Stă în meditație, cu părul împletit ca al unui ermit și corpul mânjit în alb, cu cenușă. Aceasta amintește de rugurile pe care *sannyasi* (cei care renunță) se despart de ordinea socială a lumii și pleacă într-o călătorie singuratică spre eliberare, având la ei un craniu de om. Și, la sfârșitul eonului, va dansa până la distrugerea universului. Totuși, este invocat ca Shiva, *shambu, sankara* (Cel Benefic sau Cel Pașnic), căci zeul care poate lovi poate să și cruțe.

Forma sub care Shiva este venerat frecvent se află printre cele mai grosolane și mai rezistente cu putință: un stâlp cu partea de sus rotunjită, numit *linga* (semn), de obicei din piatră. Comentatorii observă adesea că sexualitatea sa masculină erectă este contrabalansată de planul orizontal *(yoni)* – așa-numita sexualitate feminină – în care este adesea așezat *linga*. Totuși, nu dimensiunea sexuală este primordială pentru majoritatea adepților, din punctul de vedere al cărora forma aniconică a lingamului marchează doar stabilitatea enigmatică a lui Shiva.

Shaktismul Termenul shaktism este folosit, pe lângă vishnuism și shivaism, ca un mod de a desemna al treilea aspect al religiei hinduse care este, fără nici un dubiu, foarte vechi și important: cultul zeițelor, mai ales dacă sunt înțelese ca expresii ori aspecte ale unei unice Zeițe (Devi) sau Mari Zeițe (Mahadevi). Această zeiță personifică forța, sau energia *(shakti)*, prezentă în tot universul și se opune noțiunii de feminitate considerată în sens pasiv sau static. Ea poate fi pusă în legătură cu o tradiție foarte răspândită, care asociază zeitățile feminine puternice, multe sălășluind în locuri anume, cu ofrandele de sacrificii animale. Astfel de zeități sunt prezentate în legendele *Shakta pithas* (jilțurile puterii) despre care se spune că au apărut când au căzut acolo diferite părți din corpul dezmembrat al zeiței Sati, consoarta lui Shiva. Textele afirmă adesea că există 108 de astfel de *pithas*, răspândite în toată India și celebrate într-o rețea de temple. Puterea și diferitele forme ale Marii Zeițe sunt exprimate în mitul ei primar al originii, așa cum este înregistrat în *Devi Mahatmya*. Textul relatează că zeii erau neputincioși în lupta cu forțele opuse, mai ales cu un demon primordial cu înfățișare de bivol, numit Mahisasura, așa că și-au proiectat cu toții energiile furioase, pentru a crea o forță în stare să distrugă astfel de puteri malefice, ale haosului. Marea Zeiță, încununare și concentrare a diferitelor lor energii, a început să râdă amenințător, a băut vin, a refuzat cererea în căsătorie a bivolului și, călărind pe leul ei, l-a înfrânt, străpungându-i pieptul cu tridentul și decapitând-l cu discul ei. Victoria lui Devi este consemnată într-o serie de sculpturi care au început să apară în perioadele Gupta și Pallava (sec. IV–VIII d.Hr.), contemporane cu *Devi Mahatmya*.

Într-un mod vag comparabil cu procesul de strângere laolaltă a energiilor divine disparate, care este atât de evident în miturile despre originea lui Devi, zeițele regionale și locale din tot sudul Asiei au ajuns, timp de secole, să exemplifice persoana și mitologia unei zeițe atotcuprinzătoare, care se îngrijește ca o mamă de pământ (una dintre înfățișările sale) și de adepții ei, însă e mortală pentru adversarii amenințători. Totuși, aceste zeițe își păstrează și puterile locale, ca mame care se îngrijesc de locuri și neamuri anume. Un concept-cheie în enunțarea naturii acestei conexiuni este *shakti* – forța, personificată ca o femeie. Shakti poate fi asociată cu bărbații, precum

în mitul originii lui Devi sau în înfățișarea zeițelor ca soții, însă, în esență, eludează și contestă categoriile construite de bărbați. Considerată a poseda atât forță naturală, cât și rituală, și întruchipată în corpuri de femei, Shakti, ca expresie a divinității, exprimă (printre altele) recunoașterea faptului că femeile sunt mult mai puternice decât ar indica de obicei poziția lor socială. Deoarece texte precum *Devi Bhagavata Purana* feminizează efectiv treimea *(trimurti)* exclusiv masculină, mai veche, plasând Zeița, nu pe Brahma, împreună cu și chiar deasupra lui Vishnu și Shiva. Ca toate categoriile care încearcă să numească marile tradiții ale credinței și practicii, și shaktismul (ca și vishnuismul și shivaismul) este destul de vag. Totuși, shaktismul este în mod special astfel, deoarece vechile tradiții agamice ale ritualului și practicii teologice s-au coagulat în mod primar în jurul zeităților masculine – Vishnu și Shiva. Totuși, multe motive ies în mod particular în evidență, referitor la o orientare religioasă shaktistă. Una este comparația strânsă dintre povestirile puranice despre Marea Zeiță care se hrănește și bea cu lăcomie sânge și motivul ritual al sacrificiului de sânge, o schimbare a *shakti* care pare că a fost o trăsătură caracteristică a venerării zeiței în India încă din cele mai vechi timpuri. O altă orientare de menționat este și asocierea strânsă între diferite forme ale Zeiței și gropi, mai ales cele care sunt pline de vegetație, precum și puternica tendință pe care o au zeițe foarte diferite de a se exprima posedându-și adepții. Toate acestea pun în evidență energia organică a lui Shakti. Însă rolurile pe care Shakti și le asumă, ca una care dă putere tuturor ființelor, sunt foarte diferite și, mai ales în textele timpurii, sunt prezentate ca fiind atât înspăimântătoare, cât și benigne.

Rolul Marii Zeițe este foarte diferit, în funcție de multiplele sisteme. Poate fi considerată figura centrală într-o doctrină consacrată din punct de vedere filozofic, aspectul dinamic al lui Brahman, care produce universul prin *maya*, forța misterioasă a iluziei; o conducătoare de natură demonică și capricioasă, în aspectele ei distructive; o zeiță mamă binevoitoare; sau regina curții celești. Există un shaktism mai cuprinzător, care o identifică pe zeiță (de obicei Durga) cu Brahman și o venerează ca stăpâna universului, prin virtutea căreia Shiva există. Ca Mahayogini (Marea Maestră în yoga), produce, menține și reabsoarbe lumea. În cultul bengalez al zeiței Kali, ea le pretinde adepților ei sacrificii sângeroase, în lipsa cărora ar părăsi-o puterile creatoare. Adoratorii lui Kali consideră că viața și moartea sunt inseparabile, că bucuria și durerea provin din aceeași sursă și că manifestările înspăimântătoare ale divinității ar trebui privite cu liniște. Marea Zeiță se manifestă și ca o consoartă divină. Ca Ardhanarisvara (Stăpânul care e pe jumătate femeie), Shiva își împarte cu ea realitatea supremă și prezidează asupra procreației. Prin urmare, shaktiștii – adesea asociați îndeaproape cu shivaiștii – consideră că, de fapt, creația este rezultatul îmbrățișării amoroase veșnice a cuplului divin. Astfel, un bărbat înlănțuit în extaz de femeia iubită, corespondenta lui Parvati, preia personalitatea minunată a lui Shiva și, eliberat, participă la bucuria isprăvilor sale amoroase. În mod similar, în toate încarnările sale, Vishnu este reunit cu consoarta sa, Lakshmi. Poveștile sacre ale diferitelor sale relații cu manifestările ei îi fac pe credincioșii lui să privească devoțiunea umană în paralel cu iubirea divină, prima fiind astfel considerată universală, eternă și sacralizată. În starea lui supremă, Vishnu și *shakti* a sa sunt indisolubil asociați unul cu cealaltă, formând o divinitate duală, numită Lakshmi-Narayana. În imaginarul mitic, Lakshmi nu părăsește niciodată sânul lui Vishnu.

Moduri ale practicii religioase

Tantrismul Există o legătură strânsă între convingerile shaktiste și tantrism, însă cele două nu sunt unul și același lucru. Tantrismul reprezintă căutarea puterii spirituale și a eliberării supreme, prin repetiția silabelor și frazelor sacre *(mantra)*, prin desene simbolice *(mandala)* și prin alte rituri secrete, consemnate în texte numite *tantra* (războaie de țesut). Bazat mai ales pe convingeri despre energia creatoare divină (shakti) așa cum o simte corpul, tantrismul este o metodă de a primi puteri transcendente și de a atinge unitatea cu divinul prin metode yoga și rituale. Se găsește atât în budism, cât și în hinduism, încă din sec. V d.Hr., dând culoare multor tendințe și mișcări religioase.

Tantricii consideră ca de la sine înțeles că tot ce se găsește în macrocosmos și în microcosmos se află în interconectare. Adeptul *(sadhaka)* este considerat aproape întotdeauna un bărbat care îndeplinește riturile importante chiar cu trupul său, transformându-i starea haotică obișnuită într-un „cosmos". Macrocosmosul este conceput ca un sistem complex de forțe care, prin intermediul unor tehnici rituale

și psihologice, pot fi activate și organizate în trupul adeptului.

Potrivit tantrismului, prin concentrare se încearcă evocarea unei imagini interioare a zeității și resuscitarea forțelor inerente ale acesteia, astfel încât simbolul să se preschimbe într-o experiență mintală. Această „ambiguitate simbolică" este, de asemenea, pusă mult în evidență în interpretarea ezoterică a actelor rituale, îndeplinite în conexiune cu imagini, flori și alte obiecte de cult, și are scopul de a provoca o transfigurare în mintea adeptului. Mantrele (formule sacre, precum *hum, hrim* sau *klam*) sunt, de asemenea, un mijloc indispensabil de a intra în contact cu forța pe care o au și de a transcende existența normală, lumească. Cele mai puternice sunt mantrele monosilabice, fundamentale, așa-numitele *bija* (semințe), care constituie elementul de bază în formulele mai lungi și întrupează esența puterii divine, ca prototipul etern, indestructibil, din care orice fenomen își trage existența. Cosmosul însuși le datorează structura și armonia sa. Importantă este și introducerea calităților spirituale ale puterii divine în corp, punând un deget în punctele relevante pentru fiecare dintre ele (și recitând în acest timp o mantră). Tantriștii sunt clasificați adesea în două tipuri: „de mâna dreaptă" și „de mâna stângă". Primii se rezumă la metafore și vizualizări, în timp ce ultimii pun în practică totul, în mod literal. Tantriștii care urmează calea de mâna dreaptă pun mare preț pe yoga și pe *bhakti* și aspiră la uniunea cu Supremul prin mijloace emoționale și dinamice, yoga pe care o practică ei fiind o autorenunțare, pentru a atinge o stare de beatitudine extatică, la care sufletul, pasiv, este ridicat prin grația divină. Ei adoptă și Mantra Yoga tantrică așa cum a fost descris mai sus, și Hatha Yoga (Disciplinarea forței). Hatha Yoga presupune abstinența normală de tip yoghin – abstinență, ritual, posturi corporale, control al respirației, care presupune un antrenament intensiv, retragere a gândurilor de la tot ce-i exterior, precum și concentrare, contemplare și identificare, toate acestea fiind favorizate tehnic de *mudre* (împletire rituală a degetelor sau gesturi ce exprimă aspectul metaforic al ceremoniilor sau transformarea efectuată de mantre). Ea implică apoi contracții musculare viguroase, purificări interne (cum ar fi spălături stomacale și ale intestinelor), scuturare a abdomenului, precum și anumite forme de autodisciplină. Tot procesul are ca scop controlul „corpului grosolan", pentru a putea elibera „corpul subtil".

Practicile tantrice de mâna stângă *(vamachara)* transgresează conștient toate tabuurile hinduismului convențional, atât pentru a-i ajuta pe adepți să-și înțeleagă natura provizorie, cât și pentru a lucra de la baza forței oferite de capacitățile senzoriale inerente în existența corporală. Celor cinci elemente tradiționale *(tattva)* ale cosmosului hindus, tantriștii le substituie cei cinci „m": *mamsa* (carne), *matsya* (pește), *madya* (struguri fermentați, vin), *mudra* (grâu, cereale, pergament sau gesturi) și *maithuna* (raporturi sexuale). Acest din urmă element este în mod special antinomic, deoarece în el sunt implicate femei interzise, precum sora sau mama adeptului ori soția altui bărbat, o femeie dintr-o castă inferioară, identificată cu Zeița. Sângele menstrual, care este strict tabu în hinduismul convențional, este și el folosit uneori. Astfel de ritualuri, descrise în textele tantrice, dar și în tratate ce se opun tantrismului, au făcut tantra celebră pentru mulți hinduși. Totuși, se pare că astfel de ritualuri nu au fost niciodată performate regulat, cu excepția unui grup relativ mic de adepți foarte bine pregătiți; ceremoniile tantrice obișnuite (de mâna dreaptă) sunt pur simbolice și chiar mai dificile decât *puja* din templele hinduse.

Toate formele de tantrism încearcă să realizeze unitatea cărnii și a spiritului, interconectarea umanului cu divinul și experiența transcenderii timpului și a spațiului. Scopul de a depăși dualitatea fenomenală a spiritului și a materiei și de a regăsi unitatea primordială este conceput adesea sub forma realizării identității zeului cu shakti a sa – misterul central din shaktism. Practica rituală este variată. Comunitățile shaktiste extremiste îndeplinesc riturile nocturne secrete srichakra (roata iradierii, descrisă în Kularnava Tantra), în care se lasă purtați de proprietățile simbolice naturale și ezoterice ale culorilor, sunetelor și parfumurilor, pentru a-și intensifica experiențele sexuale. Or, experimentând „delectarea zeului", adeptul bărbat venerează marea putere a Mamei Divine, făcând dintr-o femeie obiectul venerației sexuale, invocând-o pe Zeiță în ea și coabitând cu ea până când mintea lui se eliberează de impurități. Textul reamintește cât sunt de periculoase aceste rituri pentru cei neinițiați și probabil că majoritatea shaktiștilor tantrici nu merg pe calea acestui tip de mâna stângă.

Pentru a face și mai clar acest aspect, practica tantrică în general a fost descrisă uneori ca având nu două tipuri contrastante – stânga și dreapta –, ci trei. Potrivit acestei taxonomii, un tantrist poate fi

pasu (bestial), *vira* (eroic) sau *divya* (divin). Dintre aceste tipuri, numai *vira* este de mâna stângă, consumând cele cinci substanțe, așa cum se prescrie în mod literal în texte. Din contră, *pasu* folosesc substitute fizice - de exemplu, ei beau lapte de cocos, mai degrabă decât vin, și se prosternează la picioarele Zeiței (sau ale altei zeități), mai degrabă decât să întrețină raporturi sexuale rituale. Uneori, ei sunt clasificați ca aparținând grupului de mâna dreaptă, însă alteori tipul lor de *bhakti* este resimțit ca scutindu-i de dihotomia stânga-dreapta. În sfârșit, adepții tipului *divya* sunt tantriști de mâna dreaptă care nu folosesc substitute fizice, ci mintale. În loc să bea vin, ei gustă nectarul ce se scurge din „centrul" cel mai de sus al corpului, *sahasrara chakra*, atunci când energia sa fizică în formă de șarpe *(kundalini)* se ridică din baza anală către vârful craniului, fiind rafinată în timpul procesului, până ajunge la o formă subtilă, spirituală. Aceasta este interpretată apoi ca sucul adevăratei iubiri, din jocul uniunii lui Shiva cu *shakti*, pe care adepții *divya* îl experimentează nu prin raporturi sexuale ritualizate, ci prin meditație. Ca în majoritatea comunităților religioase, astfel de oscilații între expresia vizibilă și înțelesul interior formează o dimensiune majoră a vieții hindușilor. Tradiția tantrică exploatează cu măiestrie această dinamică, însă puțini se îndoiesc că este vorba de un fapt cu caracter de excepție. Ritualurile performate în public, precum ceremoniile din temple, procesiunile, pelerinajele și venerările făcute acasă - ce-i drept, fiecare dintre acestea având posibilități nesfârșite de interpretare, toate având caracter specific - formează baza practicilor hinduse. Ne vom apleca acum asupra acestora, începând cu un set de ritualuri pe care mulți hinduși le consideră cele mai importante dintre toate.

Ritualuri domestice

Ritualurile focului, care au reprezentat nucleul religiei vedice, au fost de mult timp depășite, în majoritatea practicilor hinduse, de venerarea imaginilor sacre, fie acasă , fie în temple, și de diferite forme de devoțiune. Totuși, în zona ritualului domestic *(grihya)* se pot găsi încă formule și secvențe care au supraviețuit din perioada vedică. Ritualurile domestice cuprind cinci ofrande zilnice obligatorii: (1) ofrande către zei (mâncare de la masa zilnică), (2) o ofrandă rapidă *(bali)* făcută pentru „toate ființele", (3) o libație de apă și susan, oferită spiritelor celor morți, (4) ospitalitatea și (5) recitarea Vedei. Cu toate că unele tradiții prescriu un ritual clar, în care sunt performate aceste cinci „sacrificii", în majoritatea cazurilor cele cinci ofrande sunt mai degrabă un mod de a vorbi despre obligațiile religioase pe care un om le are în general.

Adorarea de dimineață și de seară *(sandhya)*, o îndatorire foarte importantă a capului familiei, în mod tradițional, are un caracter în esență vedic, însă, prin adăugarea unor elemente puranice și tantrice, a devenit un ritual destul de rar. Dacă nu sunt scurtate, ceremoniile de dimineață constau în autopurificare, în îmbăieri, rugăciuni și recitarea mantrelor, mai ales *gayatri mantra* (*Rig Veda* 3.62.10), o rugăciune de stimulare spirituală, adresată Soarelui. Ritualul care o însoțește presupune (1) aplicarea semnelor *(tilak)* pe frunte, care îi caracterizează pe cei care aderă la o comunitate anume; (2) prezentarea ofrandelor (apă și flori) Soarelui și (3) concentrarea meditativă. Există variante shivaiste și vishnuiste, iar unele elemente sunt opționale. Îndeplinirea obligațiilor zilnice, printre care grija pentru puritatea corpului și îndatoririle profesionale, duce la o recompensă lumească și contribuie la menținerea stării de sacralitate necesară pentru a intra în contact cu divinitatea.

Un al doilea aspect major al riturilor domestice se referă la ritualurile din ciclul vieții. Aceste sacramente *(samskara)* de rafinament și de tranziție au ca scop să facă o persoană potrivită pentru anumite scopuri sau pentru următorul nivel al vieții, prin înlăturarea corupției (păcatelor) ori prin apariția unor calități noi. În Antichitate, exista o mare divergență de opinii referitoare la numărul de rituri de trecere, însă ulterior s-a ajuns ca 16 să fie considerate cele mai importante. Așa cum se potrivește cu mișcarea rapidă a ceasului biologic, în timpul primelor stadii ale vieții unui copil, multe dintre aceste rituri *samskara* tradiționale se adună în această zonă, extinzându-se până înainte de naștere și de concepția propriu-zisă. Ritul de impregnare, consacrând timpul presupus al concepției, constă într-o masă rituală pe bază de orez pisat (amestecat „cu diferite alte lucruri, în funcție de ce dorește bărbatul însurat, un fiu cu pielea albă, măslinie sau întunecată; un fiu învățat; sau o fiică învățată"), o ofrandă de orez fiert în lapte; stropirea femeii și actul sexual; toate actele sunt însoțite de mantre. În a treia lună de sarcină, urmează ritul numit *punsavana* (obținerea unui fiu). Nașterea însăși este subiectul unor ceremonii elaborate, ale căror principale caracteristici sunt oferirea de *ghi* (unt limpezit), aruncat în foc; introducerea unui cocoloș de miere

și *ghi* în gura nou-născutului, fapt care, potrivit autorităților în materie, este un act menit să producă putere mintală și fizică; recitarea mantrelor, pentru a asigura o viață lungă; și rituri de înlăturare a influențelor nefaste. Există multe divergențe de opinie în privința momentului când ar trebui să aibă loc ceremonia de acordare a numelui unui copil; pe lângă numele personal, mai există adesea și altul, care trebuie ținut secret, de teama unor acțiuni sinistre împotriva copilului. Oricum ar fi, momentul definitoriu are loc când tatăl copilului îi șoptește numele la ureche.

Un lucru specific pentru *samskara* ale copilăriei este favorizarea în general a masculinului și mobilizarea proceselor naturale ce au loc într-o persoană, evocate cu ajutorul mijloacelor culturale și definite în mod primar de către actori bărbați. În ritualul nașterii *(jatakarman)*, manualele îl pun pe tată să respire deasupra capului copilului, într-un ritual transparent, pandant al rolului pe care biologia îl dă mamei. Însă în practică, și mama poate participa la acest ritual al respirației, complicând astfel logica simplă, de-la-natură-la-cultură, care subîntinde aceste texte. Mergând mai departe împotriva nucleului patriarhal, există și o mulțime de rituri legate de ciclul vieții care se concentrează mai ales pe viețile fetelor și femeilor. În sudul Indiei, de exemplu, se găsește un rit de inițiere *(vilakkitu kalyanam)* care corespunde în mare inițierii masculine numite *upanayana* și care le dă fetelor dreptul de a aprinde lămpile cu ulei, devenind astfel participanți cu drepturi depline la cultul domestic îndeplinit corespunzător. Există și rituri de celebrare a primei menstruații și de marcare a anumitor momente din timpul nașterii. În mod tipic, chiar femeile sunt oficiantele riturilor respective.

În perioada modernă, multe dintre *samskara* cerute de texte (cu excepția riturilor de impregnare, de inițiere și de căsătorie) nu se mai folosesc ori sunt îndeplinite într-o formă prescurtată ori simplificată, fără recurgerea la mantre vedice sau la preot. De exemplu, importanta tradiție *upanayana* ar trebui să aibă loc atunci când un băiat dintr-o castă superioară are între 8 și 12 ani, pentru a-i marca intrarea în comunitatea rituală, definită prin accesul la învățătura vedică. În acest rit, el devine un „născut de două ori", *dvija*, și i se dă firul sacru *(upavita)*. În mod tradițional, acesta era începutul unei lungi perioade de studiu al Vedelor și de educație în casă, sub supravegherea unui învățător (guru). Însă, în practica modernă, ceremonia de tăiere a părului – care avea loc înainte atunci când un băiat avea trei ani – și inițierea sunt îndeplinite adesea în aceeași zi, iar ceremonia de întoarcere acasă, la sfârșitul unei perioade de studiere a Vedelor, devine adesea doar o simplă formalitate, în caz că mai are loc. Într-un caz și mai extrem, și *upanayana* poate fi ignorată, până când este introdusă ca un preludiu la căsătorie.

Ceremoniile de nuntă, cele mai importante dintre toate *samskara*, nu numai că au rămas complexe (și adesea foarte costisitoare), dar au și încorporat diferite elemente – printre care propițieri și expieri – care nu sunt indicate în sursele cele mai vechi. Încă din Antichitate existau serioase divergențe, în funcție de obiceiurile locale sau familiale și de tradițiile de castă. Totuși, următoarele practici sunt considerate de obicei esențiale. Data este fixată numai după calcule astrologice făcute cu atenție; mirele este condus la casa viitorilor socri, care îl primesc ca pe un oaspete onorat; se fac ofrande de grâu prăjit în foc; mirele o ia de mână pe mireasă; el o conduce în jurul focului de sacrificiu; mirele și mireasa fac șapte pași, pentru a face și mai solemnă irevocabilitatea uniunii lor; ambii sunt duși, în procesiune, la noua lor casă, unde mireasa intră fără a atinge pragul. Dintre cele opt forme de căsătorie recunoscute de autoritățile antice, două au rămas: darea fetei, pur și simplu, și legalizarea alianței prin intermediul darului de căsătorie plătit familiei miresei. Însă este demn de notat că plata unei dote – adesea foarte mari – către mire a devenit mult mai tipică. În perioada vedică, fetele nu se căsătoreau înainte să ajungă la maturitate, însă și acest lucru s-a schimbat cu timpul. Prin sec. XIX, căsătoria copiilor și interdicția din castele superioare de recăsătorire a văduvei (fapt ce era adesea necesar, dacă fete foarte tinere fuseseră măritate cu bărbați mult mai în vârstă) deveniseră probleme sociale urgente în anumite părți ale Indiei. Aceste practici sunt în puternic declin de pe la mijlocul sec. XIX, dar au fost cerute legi împotriva căsătoriei copiilor și acestea sunt luate uneori și azi în râs.

Metoda funerară tradițională este incinerarea (care presupune participarea activă a membrilor familiei decedatului), însă îngroparea este mai potrivită pentru cei care nu au fost foarte pătați de viața pe lume aceasta, încât să aibă nevoie să fie purificați prin foc (de exemplu, copiii) și pentru cei care nu mai au nevoie de focul ritual pentru a ajunge pe lumea cealaltă, precum asceții care au renunțat

la toate grijile omenești. Un complement important și merituos al riturilor funerare este ceremonia *sraddha*, în timpul căreia li se oferă hrană brahmanilor, pentru binele decedatului. Mulți oameni sunt dornici să îndeplinească acest rit cel puțin o dată pe an, chiar și atunci când nu mai fac nici una dintre cele cinci ofrande zilnice.

Venerarea în temple

Cultul imaginilor are loc atât în mici altare din casă, cât și la temple. Multe autorități hinduse susțin că venerarea regulată în temple a uneia dintre zeitățile cărora li s-au dedicat culte de devoțiune are pentru inițiat aceleași rezultate ca și marile sacrificii vedice, iar cel care contribuie la construirea unui templu este numit sacrificant *(yajamana)*. Mai mult, odată ce au fost aduse la viață printr-un proces mantric de inaugurare rituală, imaginile *(murti)* instalate în temple, altare și case sunt considerate ca luând parte la substanța reală a zeității pe care o reprezintă. Unele sunt considerate chiar automanifeste *(svayambhu)*. De aceea, întâmpinarea lor cu un sentiment corect *(bhava)* este un mod de a stabili un contact corect cu divinitatea. Aceasta are loc prin intermediul unor acte paradigmatice, precum *darshan*, actul reciproc de a „vedea" și de a fi văzut de divinitate; *arati*, iluminarea imaginii și primirea acelei lumini de către credincioși; și *prasada*, ofrande de alimente care, după ce au fost consumate parțial ori simbolic de către divinitate, se întorc la credincioși ca binecuvântări de la masa divină. Ridicarea unui templu este o faptă merituoasă, recomandată oricui dorește o răsplată cerească. Alegerea unui loc, care ar trebui să fie calm și încântător, este determinată cu ajutorul astrologiei și al divinației, precum și prin raportarea lui la așezările omenești: de exemplu, sanctuarul unei divinități binevoitoare ar trebui plasat cu fața la sat. Templele sunt foarte diferite, în funcție de mărime și de valoarea artistică, de la micile altare sătești, conținând doar niște statuete simple, până la marile temple din sudul Indiei, între ale căror ziduri de incintă, străpunse de porți monumentale *(gopura)*, se află multe clădiri, curți, bazine pentru îmbăieri ceremoniale și uneori chiar și școli, spitale și mănăstiri. Din punct de vedere arhitectural, nu există diferențe marcate între templele shivaiste și cele vishnuiste, dar ele pot fi ușor deosebite, în funcție de obiectele centrale de devoțiune (*murti* sau *linga*), imaginile de pe pereți, simbolul fixat în vârful construcției (adică ornamentele de vârf) și prezența taurului lui Shiva Nandi sau a păsării lui Vishnu, Garuda (dublurile, manifestările teriomorfe ale naturii fiecărui zeu), în fața intrării.

În templele hinduse, venerarea se manifestă într-o mulțime de feluri, de la ceremonii caracterizate pin participarea orchestrată din plin a comunității la ritualuri centrate aproape în întregime pe preoți, care se manifestă ca servitori rituali ai divinității, până la rugăciuni episodice și ofrande inițiate de familii sau de credincioși individuali. Uneori, adepții se adună ca să mediteze, să ia parte la cântece și imnuri ori să asculte o expunere a doctrinei. Deși *puja* (venerarea), îndeplinită în public „pentru bunăstarea lumii", este uneori mai complexă, se identifică totuși în mod larg cu cea care are loc în interese personale. Ea constă în mod esențial într-o invocație, o petrecere și onorarea zeului, ca oaspete regal. În mod paradigmatic, ea are 16 „îndatoriri" *(upachara)*: o invocație prin care divinitatea omniprezentă este invitată să-și îndrepte atenția către actul respectiv de venerare; oferirea unui scaun, a apei (pentru spălarea picioarelor și a mâinilor și pentru clătirea gurii), a unei băi, a unui fir sacru, oferirea de parfumuri, flori, tămâie, a unei lămpi, oferirea de mâncare și de omagii, precum și mersul în jurul imaginii zeului și despărțirea de zeu. *Darshan, arati* și *prasada* apar ca trăsături specifice ale acestor „îndatoriri", indiferent dacă sunt făcute în anumite perioade ale zilei (precum cele opt „străji" care sunt respectate în multe temple ale lui Krishna) sau după o schemă mai liberă și poate mai dezordonată. În fața unor anumite temple, pot apărea și posedări rituale.

Timpuri și locuri sacre

Sărbători Sărbătorile hinduse reprezintă combinații de ceremonii religioase, spectacole semirituale, venerare a zeilor, rugăciuni, lustrații, procesiuni (pentru a pune ceva ce este sacru în mișcare și a-i extinde puterea printr-o anumită regiune), muzică, dansuri, mese comune, băuturi, caracter licențios, hrănire a celor săraci și alte activități cu caracter religios sau tradițional. Funcțiile acestor activități reies foarte clar din sursele literare și din observația antropologică: au scopul de a purifica, de a îndepărta influențele malefice, de a înnoi societatea, de a trece peste momentele grele, precum și de a stimula, a celebra și a resuscita forțele vitale ale naturii (de aici vine termenul *utsava*, care desemnează atât generarea de forță, cât și o sărbătoare).

Sărbătorile calendaristice îi ajută pe participanți să fie mai veseli, le extind

conștiința puterii lor, îi ajută să contracareze orice senzație de frică sau de inferioritate prin raportare la marile forțe ale naturii și, în general, îi ajută, ca indivizi sau comunități, să-și adapteze speranțele și interesele proprii la ritmurile universului. Sărbătorile hinduse sunt în funcție de calendarul lunar, care este pus în concordanță cu cel solar la fiecare trei ani, prin intercalarea unei luni în plus, al cărei statut aberant duce la o concentrare specială asupra ritualului. Există și nenumărate festivități în onoarea unor zei specifici, celebrate în temple individuale, în sate și comunități religioase.

Calendarul sărbătorilor hinduse e atât de încărcat și de variat de la o regiune la alta, încât e greu să le fie descrise pe scurt contururile generale. De aceea, vom menționa doar două sărbători importante ale reînnoirii, care funcționează în general ca rituri de Anul Nou într-o mare parte a nordului și centrului Indiei.

Prima este Holi, o sărbătoare de tipul saturnaliilor, legată de echinocțiul de primăvară și, în vestul Indiei, de secerișul grâului. Tradiția mitică referitoare la festival descrie felul în care tânărul Prahlada, în ciuda opoziției tatălui său demon, continua să-l venereze pe Vishnu și a fost dus în foc de către demonul femeie Holika, întrupare a răului, care se credea imună la foc. Prahlada a ieșit însă nevătămat din foc, dar Holika a ars, transformându-se în cenușă. Se aprind focuri în aer liber, în amintirea acestui eveniment sau mai degrabă pentru a reface triumful virtuții și al religiei asupra răului și sacrilegiului. Acest lucru explică de ce obiectele reprezentând boala și impuritățile anului ce a trecut (noul an începe imediat după Holi) sunt aruncat în aceste focuri și se consideră că e de rău augur să nu le privești. În plus, oamenii plătesc sau iartă datoriile, se împacă dacă s-au certat și încearcă să se curețe de rău, de conflicte și de impuritățile acumulate în lunile ce au trecut, transferând concepția generală a sărbătorii către o justificare a modului nou de abordare a situațiilor cu care se confruntă în viață. Diferite reprezentări ale haosului (precum aruncarea cu apă colorată), ale inversării rolurilor (o bătaie rituală, în care femeile poartă măciuci, iar bărbații se apără cu scuturile) și acte extreme (mersul prin focurile de Holi) constituie „corpul" sărbătorii Holi. Acestea contrastează puternic cu reafirmarea decentă a relațiilor sociale, care se petrece la sfârșitul sărbătorii: oamenii se îmbăiază, se îmbracă în haine albe, curate și își vizitează familiile și învățătorii (guru). Există variații locale ale sărbătorii; de exemplu, în Maratha, eroii care au murit pe câmpul de luptă sunt „dansați" de urmașii lor, cu sabia în mână, până când acești descendenți devin posedați de spiritele eroilor. În Bengal și Braj se fac leagăne pentru Krishna.

O sărbătoare de Anul Nou și mai răspândită este Divali, sau Divapali, care se ține la Luna Nouă a lunii Karttika, la mijlocul toamnei. Acum se aprind lumini ceremoniale, în semn de bun venit pentru Lakshmi, zeița bogăției și a norocului; se dă foc la artificii, despre care se spune că izgonesc spiritele fantomelor rătăcitoare; și se joacă jocuri de noroc, un vechi obicei ritual al cărui scop este de a asigura norocul în anul ce vine. Ca și Holi, sărbătoarea se termină cu afirmarea ordinii rituale, sociale și calendaristice; o atenție specială este acordată onorării vitelor și celebrării și gustării roadelor din recoltele toamnei.

Pelerinaje Ca și procesiunile, pelerinajele *(tirthayatra)* la fluviile sfinte, la anumiți munți, la păduri și orașe erau cunoscute încă din timpurile vedice și epice și sunt și azi câteva dintre cele mai remarcabile aspecte ale vieții religioase indiene. Se spune adesea că pelerinajul reprezintă renunțarea unui laic *(sannyasa)*: este greu, din punct de vedere fizic presupune renunțarea la toate îndatoririle și plăcerile casei și familiei, și, timp de secole, a reprezentat un aspect major al vieții multor asceți. În diferite părți din *Purane* sunt elogiate templele și sacralitatea locurilor situate în peisaje minunate sau în pustietăți sălbatice (mai ales în Munții Himalaya). Toată India este considerată un pământ sfânt, care le dă tuturor ocazia să atingă împlinirea religioasă, însă anumite locuri au fost privite, timp de multe secole, ca posedând o sacralitate excepțională. *Puranele* sanscrite menționează adesea Ayodhya, Mathura, Hardwar, Varanasi (Benares), Kanchipuram, Ujjain și Dvaraka, dar și tradițiile regionale puternice trimit la cu totul alte locuri. Motivul care duce la sanctificarea acestor locuri derivă din localizarea lor pe malurile unei ape sfinte (mai ales Gange), din legătura lor cu personaje din Antichitate despre care se spune că au trăit acolo sau din legendele locale referitoare la manifestarea unui zeu. Multe locuri sunt sacre pentru o anume divinitate; de exemplu, în regiunea Mathura se află multe locuri de pelerinaj legate de Krishna, în special Vrindabad (Vrindavana) și Muntele Govardhan. Pelerinajele la Gaya, Hardwar și Varanasi se fac adesea pentru a asigura binele strămoșilor morți. Însă,

în majoritatea cazurilor, credincioșii speră să-și mărească bunăstarea proprie și a familiilor în această viață (adesea ca răspuns la împlinirea unui legământ), să fie eliberați de păcate sau de impurități ori chiar să se elibereze de lume *(moksha)*. Ultima speranță o nutresc cei care, atunci când își simt moartea aproape, se duc la Varanasi, ca să moară în apropierea Gangelui.

În anumite ocazii, fie ele benefice sau, ca în cazul unei eclipse de soare, malefice, mulțimea credincioșilor se mărește enorm. Cea mai impresionantă este adunarea de la Kumbh Mela, cea mai mare adunare religioasă din lume (zece milioane de pelerini la Hardwar în 1998). Kumbh Mela atinge dimensiunile maxime o dată la 12 ani, când se ține la confluența fluviilor Gange și Jamuna, la Prayag (Allahabad). Acest pelerinaj, ca și altele, a contribuit mult la răspândirea ideilor religioase și a unificării culturale a Indiei.

Geografia pelerinajelor hinduse este într-un proces de evoluție constantă. Zeitățile montane din Himalaya și Aiyappa (de pe dealurile Nilgiri) au atras mulțimi tot mai mari de pelerini spre sfârșitul sec. XX, la fel ca și guru precum Sathya Sai Baba, la centrele sale din statul Andhra și de lângă Bangalore. Totuși, templele tradiționale vishnuiste, precum Puri și Tirupati, și siturile shivaiste, precum Amarnath, au ținut și ele pasul. Cum hindușii consideră că granițele dintre hinduism și alte credințe sunt destul de fluide, ei merg și la locurile de pelerinaj musulmane, jainiste și creștine; turismul sacru și secular (către destinații precum Taj Mahal) se combină adesea.

Expresii regionale ale hinduismului

Multe dintre cele mai atrăgătoare locuri pentru pelerinajele hindușilor sunt regionale, ca scop – de exemplu Srinagam pentru Tamil Nadu, Pandharpur pentru Maharashtra sau Gangasagar pentru Bengal. În mod asemănător, viața hindușilor este exprimată într-o mulțime de limbi materne care contrastează puternic cu sanscrita răspândită pe teritoriul întregii Indii. Literaturile sacre locale au legături complexe cu textele sanscrite și, în mod crucial, unele cu altele.

Dintre cele patru literaturi dravidiene de bază – tamil, telugu, kannada și malayam – cea mai veche și mai bine cunoscută este cea tamil. Primele bucăți literare consemnate în tamil, așa-numitele *Cankam* sau *Sangam*, antologii de poezie, datează din sec. I î.Hr. Aceste poeme sunt clasificate, în funcție de temă, în *akam* („interior", mai ales poezie de dragoste) și *punam* („exterior", poeme despre război, sărăcia poeților și moartea regilor). Mișcarea bhakti își trage originile din poezia tamilă, începând cu poemele adepților lui Shiva (Nayanar) și ale adepților lui Vishnu (Anvar). Nayanar, care datează de prin 500–750 d.Hr., au compus imnuri extrem de personale, adresate manifestărilor locale ale lui Shiva, în care „dansează, plâng, îl venerează, îi slăvesc picioarele". Cei mai cunoscuți poeți Narayan sunt Appar (ale cărui cuvinte au fost citate în fraza anterioară), Campantar și Cuntarar; imnurile lor se găsesc în culegerea *Tevaram* (cca sec. XI).

Perechile vishnuiste ale acestora sunt Anvari, relativ contemporani cu primii; printre aceștia se numără poeta Anvara, Tiruppan (un paria) și Nammanvar, din casta țăranilor, considerat cel mai mare dintre ei. Indiferent dacă devoțiunea lor este către Shiva ori către Vishnu, ea exemplifică mișcarea bhakti, care prețuiește contactul direct între oameni și zeu (mai ales prin cântece), pune la încercare granițele rigide de castă și de ritual și celebrează experiența grației divine. Acești sfinți au devenit sursa de inspirație pentru marile sisteme teologice: shivaiștii pentru Siddhanta, vishnuiștii pentru Visinadvaita. În Kannada, aceeași mișcare a fost exemplificată de poeți-sfinți precum Basava și Mahadevi, ale căror spuse au devenit foarte răspândite. Religia lor, virashivaism, reprezintă probabil varianta cea mai „protestantă" a religiei bhakti.

Noi genuri dravidiene au continuat să apară în sec. XVII și XVIII, atunci când Cittari tamili (al căror nume vine din sanscrită, *Siddhas*, „cei perfecți"), care erau mistici eclectici, au compus poeme remarcate pentru puterea expresiei lor naturaliste. Simțul și stilul tamil al acestor poeme au dus la titlul derivat din sanscrită al autorilor lor, fenomen ce poate fi considerat un simbol al relațiilor complexe dintre textele religioase dravidiene și cele sanscrite.

Din centrul Indiei, către nord, se întâlnesc limbi vernaculare indo-ariene înrudite cu sanscrita, printre care bengali, hindi (ale cărei dialecte literare cele mai importante sunt brajbhana și avadhi și care se varsă în urdu, cu componenta sa perso-arabică din ce în ce mai puternică), punjabi, gujarati, marathi, oriya, kashmiri, sindhi, assam, nepali, rajasthani și sinhaleza. Majoritatea acestor limbi au început să dezvolte o tradiție literară prin 1000 d.Hr. În marathi a apărut primul corpus substanțial de poezie bhakti și de hagiografie, începând cu sfinții vishnuiști din sec. XIII–XIV Jnanesvar

și Namdev, ambii onorând mai ales pe zeul Vinhal (Vinhhoba) din Pandharpur, așa cum au făcut și Muktabai, sora lui Jnanesvar, și sfântul paria Chokhamela (sec. XIV). Tukaram (sec. XVII), cu poemele sale căutat autobiografice, avea să devină cel mai faimos dintre acești poeți Varkari (literal, pelerini).

Poezia religioasă cu semnificație durabilă a început în hindi cu o culegere de afirmații *(bani)* Hatha Yoga antinomice, atribuite lui Gorakhnath, probabil prin sec. XIV, continuând cu poetul-sfânt Kabir (sec. XV), iconoclast și orientat spre interior. Cele mai timpurii manuscrise de bhakti în hindi au apărut către sfârșitul sec. XVI, Kabir fiind plasat lângă Nanak (fondatorul sikhismului) într-o colecție și lângă Surdas (poet din sec. XVI, adorator al lui Krishna), în alta. Primele hagiografii (cca 1600), scrise de Anantadas și Nabhadas, tind să facă mai puternică distincția între sfinți ca Nanak ori Kabir și vishnuiști preum Surdas și Mirabai, deși nu în mod absolut. Surdas, cu scrierea *Sursagar* (Oceanul lui Sur), și Tulsidas (sec. XVI–XVII), cu *Ramcharitmanas* (Lacul sacru al actelor lui Rama), își dispută onoarea de a fi cei mai mari poeți de limbă hindi. Mirabai este la fel de bine cunoscută, deși corpusul de poezie de dragoste a lui Krishna, care îi este atribuit, aproape că nu e atestat deloc înainte de sec. XIX și prezintă dovezi ale unor scheme complexe de transmitere orală în limbile gujarati, rajasthani și brajbhana. Poeții de limbă hindi, precum Surdas și Ravidas, un pielar dintr-o castă inferioară, îl menționează pe poetul de limbă marathi Namdev, indicând astfel importanța afilierilor interregionale, iar Namdev are o culegere independentă de poezii scrise în hindi și punjabi.

Deși primul text hindus în limba bengali este un poem din sec. XV despre Radha și Krishna, probabil că texte medievale de laudă a zeilor și zeițelor, numite *mangal-kavyas*, au existat, în versiuni orale, cu mult înainte de această dată. În vishnuismul bengalez ulterior, accentul se schimbă, de la servire și supunere către dragoste reciprocă și atracție între zeu (Krishna) și omenire: se spune că zeul tânjește ca adeptul să se identifice cu el, darul său pentru adeptul în întregime pur. Astfel, cea mai mare realizare a *bhakti* este acceptarea adeptului în distracțiile veșnice ale lui Krishna și ale iubitei sale Radha, care sunt considerate adesea dragostea reciprocă dintre zeu și sufletul uman. Cei mai bine-cunoscuți poeți cu această tonalitate sunt bangalezul Chadidas (cca 1400) și poetul de limbă maithili Vidyapati (cca 1400). Cea mai mare influență a exercitat-o Caitanya, care a revigorat, în sec. XVI, krishnaismul, punând accentul pe cântecele în comun și pe celebrare *(sarkirtan)* și pe dedicarea lui către ceea ce a considerat a fi renașterea culturii vishnuiste în Braj, unde se consideră că și-a petrecut tinerețea Krishna. Caitanya nu a lăsat texte proprii, însă a inspirat multe hagiografii, printre cele mai importante aflându-se *Caitanya Charitamrita* (Nectarul vieții lui Caitanya), de Krishna Das (n. 1517). O influență aproape la fel de mare, dar într-un mod foarte diferit, au exercitat cântecele lui Ramprasad Sen (1718-1775), care o slăvesc pe Shakti ca mama universului și sunt încă și azi mult folosite în devoțiune. Moștenirea shaktistă a continuat cu poezia lui Kamalakanta Bhattacharya (cca 1796–1821), culminând cu extaticul și eclecticul Ramakrishna Paramahamsa (1836–1886), a cărui inspirație l-a ajutat pe Vivekananda să întemeieze Ramakrishna Math în India și Societatea Vedanta în Occident.

Multe opere importante ale literaturii hinduse au fost omise din această scurtă prezentare, nu numai din cele cinci limbi regionale pe care le-am menționat, ci și din gujarati, telugu, maliyalam și multe altele. Ne-am concentrat atenția pe lirica *bhakti*, dar aceasta este combinată cu diferite epopei în limbi vernaculare, precum *Ramayana* în tamil, telugu și bengali, traduse de Kampan, Buddharaja și Krittibasi (sec. XI–XIV), precum și *Mahabharata* foarte individuală a poetului Gadugu (sec. XVI), de limbă kannada. Tamilii au compus propriile epopei, mai ales *Cilappatikaram* (Cântecul inelului), de Ilanko Atikal, și continuarea sa, *Manimekhalai* (Centura de pietre prețioase). În telugu există marea epopee Palnadu; în rajasthani există un întreg ciclu epic despre eroul Pabuji; iar hindi îi are pe Alha și Dhola, ultimul provenit dintr-o castă inferioară și concentrându-se pe cultul zeiței Shakti.

Cu aceasta, am oferit doar o vedere de suprafață a unei imense „literaturi" transmise oral, care cuprinde și dansul și teatrul. Aproape toată este circumscrisă ritual, într-un fel sau altul, iar unele texte sunt chiar performate în temple, însă aceasta nu înseamnă că subestimăm importanța unor poeme precum cele ale lui Surdas ori Kabir, cântate de vreun cântăreț orb care se deplasează dintr-un vagon în altul al unui tren local pe marile câmpii din nordul Indiei. De asemenea, nu trebuie diminuată importanța înregistrările pe casete ale

cântecelor de devoțiune, în foarte multe limbi regionale, sau puterea evidentă pe care o au versiunile în hindi, transmise la televiziunea națională, ale *Ramayanei, Mahabharatei* și *Bhagavata Purana*. *Ramayana* lui Ramanand Sagar (1987–1988), care susținea că a preluat versiuni ale epopeii într-o duzină de limbi, dar care se inspira mai ales din *Ramcharitmanas* a lui Tulsidas, a fost, de departe, programul cel mai urmărit vreodată la televiziunea indiană. Marea majoritatea a populației Indiei a văzut măcar un episod săptămânal, mulți neputând suporta să piardă nici măcar unul.

Corelații sociale ale religiei

Castele Originea așa-numitului sistem de caste nu este cert cunoscută. Hindușii atribuie proliferarea castelor *(jati)* subîmpărțirilor celor patru clase, numite *varna*, datorată căsătoriilor mixte (interzise în textele hinduse referitoare la *dharma*). Teoreticienii moderni tind să considere însă că aceste caste au apărut din diferențele între practicile rituale familiale, din deosebirile de rasă și din diferențierile și specializările ocupaționale. Mulți savanți moderni se îndoiesc că sistemul *varna* ar fi mai mult decât un ideal teoretic socio-religios și insistă asupra faptului că diviziunea extrem de complexă a societății hinduse în aproape 3 000 de caste și subcaste apăruse încă din Antichitate.

În general, o castă reprezintă un grup endogam ereditar de familii, care poartă același nume, consideră adesea că se trag din același strămoș, își aleg, în mod ereditar, aceleași meserii, au aceleași obiceiuri (mai ales privitoare la puritate, mâncare și căsătorie) și se divid adesea în subgrupuri ereditare mai mici. În sens mai larg, triburile, breslele sau comunitățile religioase care au anumite obiceiuri particulare – de exemplu, virashivaiștii – pot fi considerate cu ușurință ca fiind caste. Statutul castelor variază în diferite locuri, iar mobilitatea socială este posibilă în special în regiunile urbane.

Hindușii tradiționali sunt înclinați să evidențieze faptul că impuritatea rituală și „interdicția de a fi atins", inerentă în aceste grupuri, nu diferă esențial de interdicțiile care îi lovesc temporar pe cei în doliu sau pe femeile aflate la menstruație. Acesta, precum și faptul că un grup exterior sau altul ar putea crește în ochii celorlalți, pătrunzând într-un cerc interior, sau că indivizii care nu mai aparțin nici unei caste pot fi destul de avuți nu schimbă realitatea că spiritul de excludere a ajuns, de-a lungul timpului, până la forme extreme. Castele inferioare au fost supuse unor privări de drepturi socio-religioase, până când tendințele de atenuare a acestora le-au ajutat să reformeze sistemul. După ce India și-a câștigat independența, discriminarea socială a fost interzisă, practica interdicției atingerii pentru paria a fost declarată jignire ce poate fi pedepsită și au fost create diferite programe de ameliorare socială, printre care rezervarea unui anumit procentaj de locuri în instituțiile de învățământ și slujbe oferite de guvern pentru candidații din castele inferioare. Însă, înainte de acest moment, castelor de jos li se interzicea adesea explicit accesul în temple, în alte instituții religioase și în școlile publice, grupurile respective confruntându-se cu multe restricții oprimante în relațiile cu cei din castele superioare. Se considera că texte hinduse precum *Manu-smriti* justifică statutul social inferior, explicându-l ca un rezultat inevitabil al păcatelor dintr-o viață anterioară.

Proteste sociale De multe secole, în India au apărut comunități religioase dedicate întru totul sau în parte eliminării discriminării de castă. Multe erau ghidate de sentimente de tip *bhakti*, precum virashivaiștii, sikhii, grupurile numite Kabir Panthi, Satnami și Ramnami, toți având o relație complexă cu grupul cel mare al hindușilor. O temă importantă în poezia *bhakti* din toată India a fost ridiculizarea castelor și a etichetei de puritate rituală aflată în legătură cu ele, deși acest element este mai puternic în latura *nirguna* a devoțiunii *bhakti* decât în latura *saguna*.

Alte religii le ofereau celor din castele inferioare speranțe de a scăpa în viitor de ierarhiile sociale tipice pentru practicile hinduse. Am menționat deja sikhismul. Islamul a jucat același rol în Kerala, începând cu sec. VIII d.Hr., și în tot restul Indiei, din sec. XII încoace, deși anumite grupuri convertite și-au păstrat organizarea originară în caste și după ce au trecut la mahomedanism. Creștinismul a exercitat o atracție asemănătoare, fiind de secole un magnet pentru hindușii dezavantajați. Iar în 1956, B.R. Ambedkar, principalul părinte al Constituției indiene și membru al castei inferioare Mahar, a renunțat la hinduism în favoarea budismului, fiind apoi urmat de milioane de discipoli din castele inferioare. Totuși, mulți Ambedkarite Dalit (oprimați) continuă să venereze sfinți precum Kabir, Chokhamela și Ravidas, aflați în folclorul general al *bhakti* hinduse. Alți Dalit, în special membrii castei Camar

(tradițional pielari) au mers și mai departe, identificându-se explicit cu Ravidasis, creând o scriptură care îi pune în evidență poeziile și construind temple care îi adăpostesc imaginea. Totuși, alte comunități Dalit au susținut încă de la începutul sec. XX că reprezintă religia originară a Indiei *(adi dharma)*, respingând credințele și practicile vedice, bazate pe caste, ca fiind denaturări introduse de invadatorii arieni în mileniul II î.Hr.

Despre cei care renunță și despre respingerea ordinii sociale Alte căi de respingere a ordinii sociale, care formează fundalul unor porțiuni semnificative din credințele și practicile hinduse, este instituția renunțării. Ritualurile *sannyasa*, care servesc în mod arhetipal de portal de trecere către o viață de disciplină religioasă, imită adesea ritualurile funerare, simbolizând astfel faptul că acela sau aceea care renunță înțelege că nu mai are un loc în familie sau în societate. Alte ritualuri au o funcție complementară, introducându-l pe cel care renunță într-o nouă familie – familia alternativă pe care o oferă ordinul religios de celibatari, concentrat de obicei în jurul unui guru. În principiu, această familie nu ar trebui să fie structurată potrivit sistemului castelor, iar inițiatul ar trebui să jure că renunță la restricțiile alimentare legate de comensalitate. În practică însă, anumite restricții alimentare se păstrează în cele mai importante comunități de renunțare din India (deși nu în toate), iar anumite ordine de indivizi care au renunțat sunt strâns legate de anumite comunități de familii. Acest fapt cristalizează un model care este prezent, deși în mod vag, peste tot. Capii familiilor și cei care renunță își oferă beneficii reciproce, primii dându-le celor care renunță (teoretic lipsiți de mijloace de trai) obiecte materiale, iar cei din urmă le dau în schimb învățături spirituale și răsplăți religioase. O asemenea punere în practică a valorilor legate de *dharma* și de *moksha* este, evident, o simbioză, însă nu are scopul de a-i readuce în întregime printre oameni pe cei care renunță. Existența lor pune la îndoială orice este legat de caste, de ierarhii și de bunăstarea trupească.

Hinduismul și lumea

Hinduismul și religiile de origine indiană Hinduismul, budismul și jainismul au apărut în același mediu: cercurile celor care renunțau la lume, în sec. VI î.Hr. Deși au în comun anumite practici nonvedice (precum renunțarea însăși și diferite tehnici de meditație yoghine) și doctrine (precum credința în renaștere și scopul de a se elibera de veșnica transmigrație), budiștii și jainiștii nu acceptă autoritatea tradiției vedice și, de aceea, sunt considerați eretici de către hinduși. Mai ales în sec. VI–XI a existat o competiție puternică și adesea sângeroasă pentru patronajul regal între cele trei comunități – brahmanii reprezentând valorile hinduse –, precum și între vishnuiști și shivaiști. În general, grupurile de brahmani au câștigat. Într-un gest tipic de absorbție, hindușii au recunoscut cu timpul în Buddha una dintre încarnările lui Vishnu – de obicei a noua –, dar aceasta a fost calificată de obicei ca un avertisment, potrivit căruia Vishnu a luat această formă pentru a-i înșela și distruge pe dușmanii Vedelor. Așadar, avatarul Buddha este rareori venerat de hinduși, deși este adesea foarte respectat. La nivel instituțional, anumite temple budiste, precum cel ce marchează locul Iluminării lui Buddha, la Bodh Gaya, au rămas parțial sub supravegherea asceților hinduși și sunt vizitate de pelerinii hinduși.

După apariția studiilor referitoare la budism în Occident, combinate cu descoperirile arheologice și cu restaurările de la sfârșitul sec. XIX, făcând astfel mai evidente realizările ecumenice ale împăratului budist Ashoka, Republica India a adoptat capul de leu de pe stâlpul găsit la Sarnath, care marca locul unde Buddha și-a propovăduit pentru prima dată învățăturile, ca emblemă națională. Hinduismul are atât de multe în comun cu jainismul, care a rămas până de curând o religie indiană, mai ales în instituțiile sociale și în viața rituală, încât astăzi mulți hinduși tind să-l considere o sectă hindusă. Punctele de diferență – de exemplu, practica mai strictă a *ahimsa* și absența sacrificiilor pentru cei morți în jainism – nu-i ofensează pe hindușii ortodocși. Mai mult, mulți jainiști laici venerează imagini, la fel ca hindușii, deși dintr-un motiv diferit. Există chiar și locuri, în afara Indiei, unde hindușii și jainiștii s-au unit ca să construiască un unic templu, împărțind spațiul de cult.

Hinduismul și islamul Relațiile hindușilor cu islamul și creștinismul sunt, într-un fel, foarte diferite de legăturile și tensiunile care leagă laolaltă religiile de origine indiană. Hindușii trăiesc cu moștenirea unei dominații a conducătorilor musulmani și creștini care s-a întins pe multe secole – în nordul Indiei, până la sultanatul din Delhi, apărut la începutul sec. XIII. E greu să afirmăm că hindușii ar fi fost dezgustați de stăpânirea hindusă. Patronajul direct

și indirect al împăraților moguli Akbar (1542–1605) și Jahangir (1569–1627), ai căror generali erau hinduși rajputani, a pus bazele marii explozii de temple și de clădiri hinduse care au transformat regiunea Braj încă de la începutul sec. XVI. Totuși, au existat perioade în care ambițiile politice ale conducătorilor islamici și-au tras forța din aspectele iconoclaste ale învățăturilor musulmane și au dus la devastarea multor complexe de temple hinduse, de la Mathura și Varanasi, în nord, până la Chidambaram și Madurai, în sudul extrem; povestea aceasta a dat apă la moară retoricii războinicilor hinduși, dornici să se afirme împotriva rivalilor musulmani. Împărțirea sângeroasă a subcontinentului din sud-estul Asiei în India și Pakistan, în 1947, a adăugat o nouă dimensiune acestui conflict. Mobilizând sensibilitățile hinduse referitoare la sacralitatea teritoriului ca întreg, extremiștii au descris adesea crearea Pakistanului ca o violare a trupului Indiei, demonizându-i astfel pe musulmanii care au rămas între granițele politice ale Indiei.

Aceste fire s-au unit la sfârșitul sec. XX într-o campanie pentru a distruge moscheea ridicată în 1528 de un locotenent al împăratului mogul Babar la Ayodhya, un oraș care fusese identificat încă din sec. II d.Hr. cu locul omonim din *Ramayana* unde s-a născut și a domnit Rama. În 1992, militanții hinduși din toată India, organizați de către Consiliul Internațional Hindus (VHP, Vishwa Hindu Parishad), Alianța Națională a Voluntarilor (RSS,) Rashtriya Swayamsevak Sangh și Partidul Național Indian (BJP, Bharatiya Janata Party), au distrus moscheea, într-un efort de a-l „elibera" pe Rama și de a construi un imens „Templu al locului natal al lui Rama" în acel loc. În consecință, câteva mii de oameni – majoritatea musulmani – au fost uciși în timpul răzmerițelor care s-au răspândit în nordul Indiei.

Conflictul din Ayodhya ilustrează parțial complexitatea relațiilor dintre hinduși și dintre hinduși și musulmani. Forțele locale de poliție, din care, la scurt timp după împărțirea țării, fuseseră epurați în mare parte musulmanii, au rămas în majoritate pasive. Anumiți conducători ai comunităților de asceți hinduși din Ayodhya s-au alăturat militanților, în timp ce alții au considerat că acțiunile acestora sunt o lovitură a unor străini, jignitoare pentru statutul și integritatea lor. Musulmanii din regiune, care timp de secole trăiseră în pace cu vecinii hinduși, au putut să reflecteze cu amărăciune că mulțimile de hinduși au atacat și un sanctuar mai îndepărtat, dedicat unui om sfânt *(pir)* musulman, a cărui sărbătoare anuală atrăgea de obicei chiar mai mulți închinători hinduși decât musulmani. Un colectiv de artiști din Delhi, făcându-se ecoul lamentației a milioane de hinduși, au elaborat o expoziție numită „Toți suntem Ayodhya", care arăta prin documente istoria vie, plurireligioasă, a orașului și care a călătorit prin India și în străinătate.

Hinduismul și creștinismul Relațiile dintre hinduism și creștinism au fost și ele modelate de balanța inegală a puterii politice și a influențelor culturale. Deși comunități creștine au existat în sudul Indiei încă de la mijlocul mileniului I d.Hr., marea expansiune a creștinismului indian s-a făcut în urma eforturilor misionarilor care predicau sub protecția conducerii coloniale britanice. Denigrarea făcută de misionari a unor aspecte ale practicilor hinduse – în primul rând venerarea imaginilor, practica sati și căsătoria copiilor (primele două criticate și de către musulmani) – era împărtășită și de unii hinduși. Inițiată în sec. XIX și continuând până în prezent, o mișcare ce-ar putea fi numită neo-Vedanta a pus în evidență monismul anumitor *Upanișade*, a criticat pe față „degenerările populare" hinduse, precum venerarea idolilor. A acționat ca un agent al reformei și a fost partizana dialogului între alte comunități religioase.

Relațiile dintre hinduism și creștinism sunt complicate. Mulți hinduși sunt dispuși să accepte învățăturile etice ale Evangheliilor, în special Predica de pe Munte (a cărei influență asupra lui Gandhi este bine-cunoscută), însă resping suprastructura teologică. Ei pot să privească ideile creștine despre iubire și consecințele sale sociale ca o formă de *bhakti* și să-l venereze pe Iisus ca pe un sfânt, însă mulți nu suportă organizarea, întemeierea pe autorități și exclusivismul islamului și al creștinismului, considerând că aceste trăsături sunt obstacole în calea unei cooperări armonioase. Ei sunt de acord cu opinia lui Gandhi, potrivit căreia misionarii ar trebui să-și limiteze activitățile la serviciile umanitare, și nu văd cu ochi buni convertirile, găsind și în hinduism ceea ce pare atrăgător în creștinism. Astfel de sentimente au luat o formă neobișnuit de radicală la sfârșitul sec. XX, când activiștii hinduși i-au atacat pe creștinii Dalit și bisericile lor în multe părți ale Indiei, mai ales în Orissa și Gujarat. Un sentiment mult mai tipic este exprimat în zelul cu care hindușii din

toate categoriile sociale, dar mai ales cei din clasa mijlocie, își trimit copiii la școli de calitate (adesea de limbă engleză), fondate și menținute de organizații creștine. Nu există nici o temere serioasă că elementul religios din curriculum îi va face pe copiii hinduși să abandoneze credința părinților.

Hinduismul din diaspora De la apariția lui Swami Vivekananda la Parlamentul Mondial al Religiilor de la Chicago, în 1893 și, apoi, de la fondarea Societății Vedanta în multe orașe americane și britanice, hinduismul a căpătat un profil misionar tot mai puternic, dincolo de granițele subcontinentului indian. De obicei, scopul nu e convertirea, în sensul dat de creștini și musulmani. Așa cum se observă în Societatea Vedanta, punctele de vedere hinduse sunt considerate suficient de încăpătoare, astfel încât nu le cer noilor adepți să renunțe la tradițiile religioase care le sunt familiare, ci mai degrabă să le vadă ca făcând parte dintr-un întreg mai mare. Formula vedică „Adevărul e unul singur, dar învățații îl spun în multe feluri" *(ekam sat vipra bahudha vadanti)* este foarte citată. Multe comunități hinduse transnaționale, printre care Radhasoami, meditația transcendentală, Siddha Yoga, Frăția Autorealizării, Sathya Sai Baba Satsang, precum și Societatea Internațională pentru Conștiința lui Krishna (ISKCON, numită de obicei Hare Krishna), au încercat să pună în valoare anumiți guru, mai ales în fazele de creștere foarte rapidă. Ele pun frecvent accentul pe tehnici de disciplină spirituală, mai mult decât pe doctrină. Dintre grupările menționate, numai ISKCON are un aspect mai profund exclusivist – ceea ce o face, de fapt, în general mult mai doctrinară decât descendența Gaudiya Vaishnava, din care a apărut guru fondator al mișcării, A.C: Bhaktivedanta. Cel puțin la fel de importante ca aceste comunități centrate pe învățătura unor guru, în viața hindusă care ia din ce în ce mai mult o turnură internațională, sunt comunitățile de hinduși care au emigrat din sudul Asiei în alte părți ale lumii. Caracterul lor diferă puternic, în funcție de regiune, clasă și momentul în care a avut loc emigrarea. Tamilii din Malaysia au o sărbătoare în cinstea zeului Murukan (Thaipusam) care integrează practicile de străpungere a corpului mult timp respinse în India. Foștii muncitori necalificați cu contract care s-au stabilit în insula caraibiană Trinidad la mijlocul sec. XIX au încercat să consolideze doctrina și practica din multe caracteristici locale provenind din India gangetică, rezultatul fiind că Rama și Sita au un profil mai vizibil. Mulți emigranți din India de Vest, preponderent rurală, mai ales din Gujarat, s-au stabilit în orașele din vestul Africii la sfârșitul sec. XIX, iar de acolo s-au stabilit acum în Marea Britanie. Ca și cei din Gujarat care au plecat direct în SUA din India, după liberalizarea legilor privitoare la imigrație ale Statelor Unite, în 1965, odată ajunși în străinătate, ei sunt mai dispuși să îmbrățișeze credința Swaminarayan, reformistă și centrată pe învățătura unor guru, decât ar fi în Gujaratul natal, deși această tendință nu poate fi considerată universală.

Emigranții din clasele profesionale din sudul Indiei au condus construcția unor temple impresionante în stil Sri Vaishnava în Statele Unite, uneori profitând de asistența tehnică și financiară a instituțiilor marelui templului vishnuist din Tirupati. Alegerea locului unora dintre aceste temple, precum templul din Penn Hills, lângă Pittsburgh, Pennsylvania, dezvăluie dorința explicită de a pune în evidență pe pământ american amintirea mediului natural din regiunea Tirupati. Tot astfel, preoți vorbitori de limbă telugu, din regiunea Tirupati, au fost aduși pentru a servi în temple, precum cel istoric al lui Ganesha, construit pe locul unei biserici existente anterior în Queens, New York, în 1975–1977. Totuși, populația care merge la aceste temple pare să fie mult mai mixtă decât ar fi putut fi în India. Acest lucru produce, pe de o parte, un eclectism sectar și regional – imagini și sanctuare care corespund unei mari varietăți de preferințe de devoțiune –, iar pe de altă parte, o încercare viguroasă de a produce o bază doctrinară comună. După cum a observat Vasudha Narayanan, materialele educative produse în cadrul acestor temple afirmă, în mod tipic, că hinduismul nu este o religie, ci un mod de viață, insistă în principiu pe toleranța religioasă, afirmă că divinitatea sa este în mod funcțional întreită (cu referire la *trimurti* masculină, formată din Brahma, Vishnu și Shiva, deși în templu sunt adesea foarte active și altarele închinate zeițelor) și că ritualurile hinduse au semnificații interioare, care sunt în consonanță cu principiile științifice și duc la o viață sănătoasă.

Chiar dacă aceste lucruri par a fi foarte pașnice și ecumenice, comunitățile templelor respective contribuie substanțial la VHP, ale cărei eforturi, începând din 1964, de a găsi o bază comună pentru grupurile disparate de hinduși au dus adesea la răspândirea naționalismului hindus, așa cum s-a văzut la Ayodhya, în 1992. La

începutul sec. XXI, se dă o luptă puternică între latura „de stânga" și cea de „dreapta" a hinduismului, iar grupurile din diaspora joacă un rol mai important decât oricând. Datorită bogăției și educației, deoarece procesele de globalizare le oferă un prestigiu și le permit să comunice constant cu hindușii din sudul Asiei și întrucât experiența lor de minorități tinde să-i separe de familiile lor din India, contribuția lor la evoluția hinduismului va fi cu siguranță una foarte interesantă. Așa cum am văzut, „hinduismul" a fost la început un cuvânt folosit de străini și desemnează o mulțime de realități, definite în funcție de perioadă, timp, sectă, clasă și castă. Totuși, vasele de sânge și oasele care constituie acest complex organism nu sunt doar himere ale percepției externe. Hindușii înșiși – și în mod special cei din diaspora – le afirmă, accelerând procesul de autodefinire care durează de milenii.

Hindukush *în latină* Caucasus Indicus

Lanț muntos din centrul Asiei. Are o lungime de 950 km. Separă valea fluviului Amu-Daria din NV de valea fluviului Ind din SE. Se învecinează cu podișul Pamir la E, trece de-a lungul graniței pakistano-chineze și prin Pakistan, întinzându-se către V Afghanistanului. De-a lungul istoriei, trecătorile sale au avut mare importanță militară, oferind căi de acces către câmpiile din N Indiei. Șirul de munți include peste douăzeci de piscuri mai înalte de 7 000 m, dintre care cel mai înalt este vârful Mir, cu o altitudine de 7 699 m.

Hindustan

Nume al Indiei. Din punct de vedere istoric, termenul desemnează India de N, în opoziție cu Deccan, adică India de S. Include regiunea mărginită la N de Himalaya, învecinată la S cu munții Vindhya și râul Narmada și traversată de câmpia fluviului Gange, de la Punjab la Assam. Numele se mai referă și la o mică zonă din care face parte bazinul superior al Gangelui.

Hine, Lewis (Wickes)

(26.09.1874, Oshkosh, Wisconsin, SUA – 03.11.1940, Hastings-on-Hudson, New York)

Fotograf american. A făcut studii de sociologie. În 1904 a făcut primele fotografii ale imigranților din Insula Ellis, precum și ale locuințelor, atelierelor sau fabricilor în care aceștia trăiau sau lucrau. În 1911 a fost angajat de Comitetul Național de Angajare a Copiilor, pentru a verifica condițiile în care muncesc minorii. Pe durata călătoriilor sale prin E a făcut fotografii cutremurătoare ale copiilor exploatați. În timpul Primului Război Mondial a lucrat ca fotograf pentru Crucea Roșie. Întors la New York, a imortalizat construirea Empire State Building. Până la sfârșitul vieții s-a implicat numai în proiecte guvernamentale.

Hines, Earl (Kenneth)

(28.12.1905, Duquesne, Pennsylvania, SUA – 22.04.1983, Oakland, California)

Pianist american și șef de orchestră care a avut o mare influență asupra dezvoltării jazzului pentru pian. Supranumit Fatha (Tătucul), Hines era un pianist foarte energic, cu o tehnică uluitoare. Depărtându-se de tradiția stilului stride (în care, tradițional, ritmul de două măsuri al mâinii stângi acompania melodia cântată cu mâna dreaptă), el dialoga cu instrumentele care produc o singură notă (de ex. trompeta), prin crearea, cu mâna dreaptă, a variațiilor melodice ale cântecului. Între 1928 și 1948, Hines a fost șeful unei orchestre de succes, originare din Chicago. A fost influențat de Louis Armstrong și au cântat împreună de multe ori de-a lungul carierei; înregistrările cântecelor interpretate de cei doi, în special *Weather Bird*, au devenit piese clasice de jazz.

Hiparh

(Niceea, Bitinia – după 127 î.Hr., Rhodos?)

Astronom și matematician grec. A descoperit precesiunea echinocțiilor, a calculat durata unui an cu o eroare de 6,5 minute, a realizat primul catalog stelar cunoscut și a descoperit primele formule trigonometrice. Observațiile sale au fost obiective și precise. A respins cercetările de astrologie și teoria heliocentrică a universului. Gândirea sa a avut o influență decisivă asupra lui Ptolemeu. În catalogul său stelar, a înregistrat 850 de aștri, în funcție de coordonatele celeste, și a precizat strălucirea lor în baza unui sistem cu șase magnitudini, similar celui contemporan. A calculat că Luna are o orbită eliptică și ușor neregulată. Principala sa contribuție în domeniul geografiei a constat în folosirea principiilor matematice pentru a determina locul unor puncte de pe suprafața terestră, prin specificarea latitudinii și longitudinii.

hiperactivitate

Vezi sindromul deficitului de atenție

hiperbolă

În geometrie, curbă cu două segmente separate, una dintre secțiunile conice. Poate fi definită în termenii geometriei euclidiene ca fiind intersecția dintre un plan și un

con circular drept, atunci când planul este paralel cu axa conului. Dacă liniile conului continuă dincolo de vârful său, pentru a forma un al doilea con, cu vârful în jos, prin secționare se obțin două arce ale unei hiperbole. În geometria analitică, o hiperbolă este mulțimea tuturor punctelor ale căror distanțe până la două puncte fixe (focare) diferă printr-o constantă. Ecuația standard a unei hiperbole este $\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{a^2} = 1$. Hiperbolele au multe însușiri fizice importante care le fac utile în proiectarea lentilelor și antenelor.

hipertensiune

Presiune arterială anormal de mare. În timp, afectează rinichii, creierul, ochii și inima. Hipertensiunea favorizează dezvoltarea aterosclerozei și crește riscul infarctului miocardic, al atacului cerebral și al blocajului renal. Apare mai ales la persoanele în vârstă și la cele de culoare. Nu se manifestă prin simptome, dar poate fi depistată la orice control medical al tensiunii. Hipertensiunea secundară este cauzată de o anumită boală (mai ales bolile de rinichi sau dezechilibrele hormonale) la 10% dintre persoanele afectate. Pentru restul de 90% dintre cazuri, hipertensiunea nu are o cauză anume. Alimentația fără sare, pierderea în greutate, renunțarea la fumat și la consumul excesiv de alcool sunt factorii prin care boala poate fi prevenită sau ameliorată, iar medicația poate fi redusă. Hipertensiunea malignă este o formă agravată a bolii, se dezvoltă rapid și implică un tratament medicamentos imediat pentru dilatarea vaselor de sânge.

hipertext *sau* hiperlink

Legare a unei informații înrudite prin conexiuni electronice, pentru a permite unui utilizator să le acceseze cât mai ușor. Conceptualizat de Vannevar Bush (1945) și inventat de Douglas Engelbart în anii 1960, hipertextul este o trăsătură a programelor de computer care permite utilizatorului să selecteze un anumit cuvânt și să primească informații suplimentare, cum ar fi o definiție sau alt material informativ de aceeași natură. În browserele de internet, legăturile de hipertext (hotlink) sunt ilustrate prin punerea în evidență a unui cuvânt sau a unei fraze, prin litere sau culori diferite. Legăturile de hipertext creează o rețea ce permite accesul direct, imediat, la un anumit tip de informație. Hipertextul a devenit o trăsătură fundamentală a world wide web (*vezi* HTML, http). Prin hiperlinkuri pot fi conectate nu numai texte, ci și alte elemente (de ex., selectarea unei imagini mici poate face legătura cu versiunea ei mărită).

hipnoză

Stare asemănătoare cu somnul, indusă de o persoană (hipnotizator) ale cărei sugestii sunt acceptate imediat de un anumit subiect. Persoana hipnotizată pare să răspundă sugestiilor într-o manieră automată, lipsită de discernământ, și ignoră elementele mediului înconjurător (de ex. imagini sau sunete), dacă hipnotizatorul nu-i atrage atenția asupra lor. Starea de hipnoză poate afecta chiar memoria și atenția subiectului, iar efectele sugestiilor pot afecta (posthipnotic) activitatea conștientă a unei persoane. În trecut, hipnoza era asociată cu arta magiei sau cu vrăjitoria. În sec. XVIII, hipnoza a fost popularizată de Franz Anton Mesmer (ca mesmerism) și a fost studiată, în secolul următor, de chirurgul scoțian James Braid (1795–1860). Sigmund Freud a folosit hipnoza în cercetările sale asupra inconștientului, fiind, în cele din urmă, recunoscută ca o tehnică folositoare în medicină și psihologie, mai ales pentru calmarea sau anestezierea pacienților, pentru a modifica unele comportamente nedorite și pentru a scoate la iveală amintirile reprimate. Nu există o explicație general acceptată a stării de hipnoză, deși una dintre teoriile majore explică hipnoza prin existența unor discrete stări disociative care afectează anumite zone ale conștientului.

Hipocrat *sau* Hippokrates

(cca 460 î. Hr., insula Cos, Grecia – cca 375 î.Hr., Larissa, Tesalia)

Medic grec care a trăit în perioada clasică greacă și este considerat în mod tradițional părintele medicinei. Separarea aspectelor din viața reală a lui Hipocrat de relatările despre el apărute ulterior este dificilă, cum la fel de dificilă este și evaluarea corectă a medicinei sale după secole de laude la adresa celui considerat medicul ideal. Au supraviețuit cca 60 de lucrări medicale purtând numele său, majoritatea nefiind scrise însă de el. A fost lăudat și venerat pentru standardele sale etice din practica medicală, în special pentru jurământul medical (Jurământul lui Hipocrat) pe care se bănuiește că nu l-a scris el.

Viața și activitatea

Se știe că, în timpul vieții, Hipocrat era apreciat ca medic și profesor. Platon, mai tânărul său contemporan, se referă de două ori la el. În Protagoras, Platon îl numește „Asclepios din Cos“, sugerând

că Hipocrat era la fel de bine-cunoscut ca medic cum erau Polyclitus și Fidias ca sculptori. Acum este larg acceptat faptul că un „Asclepiad“ nu era un preot al templului sau un membru al breslei medicilor, ci un medic aparținând unei familii care produsese medici bine-cunoscuți vreme de mai multe generații. A doua referire a lui Platon la Hipocrat este făcută în *Fedru* (Phaidros), în care se spune despre el că este un Asclepiad faimos care are o abordare filozofică în ce privește medicina.

Menon, un elev al lui Aristotel, menționează în istoria medicinei pe care a scris-o părerile lui Hipocrat cu privire la cauza bolilor, și anume că reziduurile nedigerate sunt produsul unei diete necorespunzătoare și că aceste reziduuri emană vapori care ajung în corp și produc boli. Aristotel spunea că Hipocrat era numit „marele medic“, dar că era mic de statură *(Politica)*.

Acestea sunt singurele referiri care au supraviețuit, contemporane sau necontemporane. Cinci sute de ani mai târziu, medicul grec Soranos a scris o carte despre viața lui Hipocrat, dar conținutul acesteia și ale celor care au fost scrise ulterior pe această temă este în mare parte tradițional sau pură imaginație. Se pare că, în cursul vieții, Hipocrat a călătorit mult în Grecia și Asia Mică, practicându-și arta și predând învățăceilor; se presupune că a predat frecvent și la școala medicală din Cos. Datele nașterii și morții au fost stabilite tradițional. Nu există nici un fel de îndoială că Hipocrat a fost o figură istorică, un mare medic, care a exercitat o influență permanentă asupra dezvoltării medicinei, a idealurilor și eticii medicilor.

Reputația și miturile despre viața lui Hipocrat și a familiei sale au început să se răspândească în perioada elenistică, la aproximativ un secol după moartea sa. În acea perioadă, Muzeul din Alexandria (Egipt) strângea pentru biblioteca sa scrieri din perioadele anterioare pentru a celebra măreția trecută a Greciei. În măsura în care ele puteau fi integrate, lucrările medicale rămase din perioada clasică (printre cele mai timpurii scrieri în proză în limba greacă) au fost asamblate într-un grup numit *Lucrările lui Hipocrat (Corpus Hippocraticum)*. Ulterior, lingviștii și medicii au scris comentarii la ele și, în consecință, toate virtuțile lucrărilor medicale clasice i-au fost în cele din urmă atribuite lui Hipocrat, personalitatea sa fiind construită pe baza lor.

Virtuțile scrierilor hipocratice sunt numeroase și, deși variază ca amploare și calitate literară, sunt simple și directe, sincere în dorința lor de a ajuta, lipsite de jargon tehnic și argumentare elaborată. Lucrările expun opinii și stiluri atât de diferite, încât nu puteau fi scrise de o singură persoană, iar unele dintre ele au fost evident elaborate în perioade mai târzii. Și totuși, toate lucrările din *Corpus Hippocraticum* conțin descrieri de bază despre modul cum funcționează organismul și ce este boala, dând în mod clar ideea de substanță și de atracție exercitată de medicina antică greacă practicată de Hipocrat și de alți medici din perioada respectivă. Un loc important printre aceste lucrări atractive îl ocupă *Epidemiile*, care cuprind date anuale despre vreme și bolile legate de aceasta, precum și cazuri individuale, istorii și însemnări despre tratamentul aplicat, strânse din orașele din nordul Greciei. Diagnosticele și prognozele sunt subiecte frecvente. Alte lucrări arată cum se tratează fracturile și rănile, cum trebuie alimentați și alinați pacienții și cum trebuie să avem grijă de organism pentru a evita bolile. Lucrările referitoare la *Boli* se ocupă de bolile serioase, plecând de la cap la picioare, descriind simptomele, prognozele și tratamentul acestora. Există și scrieri despre bolile femeilor, despre nașteri și pediatrie. Medicația prescrisă, alta decât mâncarea și leacurile locale, constă în general din purgative menite să scape organismul de substanțele nocive presupuse a fi provocat boala. Unele lucrări argumentează că medicina este într-adevăr o știință, cu principii și metode ferme, deși teoria medicală explicită este foarte rară. Medicina depinde de mitologia referitoare la modul în care funcționează organismul și cum sunt interconectate organele interne. Mitul este construit laborios, pe bază de experiență, dar nu trebuie pierdut din vedere faptul că pe vremea lui Hipocrat nu se practicau nici cercetarea sistematică și nici disecția corpurilor umane. Drept urmare, în timp ce multe dintre lucrări par să cuprindă aprecieri și descrieri înțelepte și corecte, există mari zone unde multe lucruri rămân necunoscute.

Hipocrat, copie romană, cca sec. III î.Hr.; Colecția de Antichități, Ostia, Italia

Ambasada, o lucrare de ficțiune care leagă familia lui Hipocrat de evenimentele critice

din istoria insulei Cos și a Greciei, a fost inclusă în colecția originală a lucrărilor atribuite lui Hipocrat din Biblioteca din Alexandria. În următoarele patru secole, *Ambasada* a influențat alte lucrări de ficțiune, incluzând scrisori între Hipocrat și regele persan, precum și între Hipocrat și filozoful Democrit. Deși evident ficțiune, aceste lucrări au sporit reputația lui Hipocrat, constituind baza biografiilor de mai târziu și a imaginii tradiționale a lui Hipocrat ca părinte al medicinei. În continuare, la *Corpus Hippocraticum* au fost adăugate alte lucrări în perioada dintre prima colecție și prima ediție erudită apărută aproximativ la începutul sec. II d.Hr. Printre aceste lucrări se afla și Jurământul lui Hipocrat și alte lucrări de natură etică, stabilind principiile de comportament al medicului.

Influență

Știința tehnică medicală s-a dezvoltat în perioada elenistică și după aceea. Chirurgia, farmacia și anatomia au avansat; fiziologia a devenit subiect de speculații serioase, iar critica filozofică a contribuit la îmbunătățirea logicii teoriei medicale. Școli de medicină aflate în competiție (mai întâi empirismul, iar mai târziu raționalismul) l-au revendicat pe Hipocrat ca sursă de inspirație a doctrinelor lor. În sec. II d.Hr., medicul Galen din Pergamon a conceput magnificul său sistem medical, o sinteză a lucrărilor anterioare și a propriilor contribuții, care a devenit baza medicinei europene și arabe până în perioada Renașterii. Galen era argumentativ și prolix, adesea abuziv și injurios la adresa contemporanilor și medicilor dinaintea lui, dar, în același timp, cu un respect exagerat, care ignora cinci secole de progres, el afirma că Hipocrat era sursa tuturor lucrurilor pe care le cunoștea și aplica. Pentru medicii de mai târziu, Hipocrat a constituit sursa de inspirație, în timp ce mai dificilul Galen a oferit amănunte foarte importante.

Odată cu trecerea timpului, respectul pentru trecut a trebuit să se concilieze cu noile noțiuni ale metodelor științifice și cu noile descoperiri. În acest proces, autoritatea lui Galen a scăzut, dar eminența lui Hipocrat ca părinte al medicinei a rămas nealterată. Progresul științific în domenii ca anatomia, chimia, microbiologia și microscopia, îndeosebi începând cu sec. XVI și XVII, cerea ca medicina lui Galen să fie criticată și revizuită bucată cu bucată. Argumentele împotriva medicinei galenice erau adesea mai eficiente dacă erau prezentate ca o reîntoarcere la adevărata medicină hipocratică. Noile metodologii științifice pledau în favoarea reîntoarcerii la observare și la studiul naturii, abandonând autoritatea livrescă pedantă. Stilul simplu și direct al scrierilor din *Corpus hipocraticum* se aseamănă bine cu textele empirice model, care evită dogma. Spre sfârșitul sec. XIX, Galen și-a pierdut importanța pentru practica medicală, iar cunoștințele generale din scrierile medicale din *Corpus hipocraticum* au început să pălească. Totuși, în zilele noastre, Hipocrat continuă să reprezinte aspectele etice și umane ale profesiei medicale.

Mai multe imagini idealizate, datând din Antichitate, ale lui Hipocrat au supraviețuit, dar nici una dintre ele nu pare a fi bazată pe vreun portret contemporan al savantului.

hipofiză *sau* glandă pituitară

Glandă endocrină de la baza creierului. Joacă un rol major în reglarea sistemului endocrin. Lobul său anterior secretă majoritatea hormonilor hipofizari, care stimulează creșterea *(vezi* hormon de creștere) și aparatul de reproducere, secreția laptelui, eliberarea hormonilor glandei tiroide, ai glandelor suprarenale sau ai sistemului reproducător și producerea de pigmenți. Lobul posterior înmagazinează și eliberează hormoni din hipotalamus care controlează funcția hipofizară, contracția uterină și lactația, tensiunea arterială și echilibrul hidroelectrolitic.

hipofosfatemie

Scădere a nivelului de fosfat din sânge. De obicei este însoțită de alte tulburări metabolice care perturbă energia metabolică și produc o insuficiență a oxigenului în țesuturi. Hipofosfatemia acută dă naștere unor simptome neurologice (stări de slăbiciune, frisoane și stări de confuzie). Hipofosfatemia cronică produce o stare generală proastă și pierderea poftei de mâncare. Se ameliorează sau se vindecă prin tratarea tulburărilor metabolice și administrarea unor suplimente de fosfați. Hipofosfatemia ereditară, o disfuncție genetică, este o cauză importantă în apariția rahitismului. *Vezi și* ATP.

hipoglicemie

Scădere a nivelului de glucoză din sânge, care poate fi remediată imediat prin administrarea de glucoză pe cale orală sau intravenoasă. Chiar și manifestările de scurtă durată pot determina afecțiuni grave ale creierului. Hipoglicemia cauzată de postul îndelungat poate pune în pericol

viața unei persoane; apare cel mai adesea la bolnavii de diabet zaharat, care nu aplică în mod corespunzător tratamentul cu insulină sau nu mănâncă în mod regulat. Poate apărea și din cauza tumorilor provocate de insulină, inaniție și dezechilibre metabolice. Hipoglicemia reactivă se declanșează când organismul produce prea multă insulină ca reacție la zahărul consumat. Simptomele sunt iritare, confuzie, pierdere a cunoștinței și chiar comă și moarte, în cazurile grave.

hipopotam

Mamifer african amfibiu (*Hippopotamus amphibius*), cel mai mare nerumegător. În trecut era răspândit prin toată Africa subsahariană, dar astăzi arealul său s-a restrâns la câteva regiuni din E și SE Africii. Are corpul în formă de butoi, o gură enormă, picioare scurte și câte patru degete la fiecare picior. Atinge lungimea de 3,5 m, înălțimea la greabăn de 1,5 m și greutatea de 3 200 kg. Pielea este foarte groasă, aproape lipsită de păr, brună-cenușie pe spate, dar mai deschisă, roz, pe partea ventrală. Urechile și nările rămân la suprafața apei când restul corpului este scufundat. Hipopotamii trăiesc în apropierea râurilor, a lacurilor, mlaștinilor sau a altor ochiuri de apă, de obicei în grupuri de șapte până la 15 indivizi. În cursul zilei dorm și se odihnesc în apă sau în apropierea acesteia. Noaptea ies pe uscat pentru a se hrăni cu ierburi, pe care le rup cu marginea dură a buzelor. În apă pot înota repede sau merg pe fundul apei și pot rămâne scufundați (cu nările și urechile astupate) mai mult de 5 minute. Hipopotamul-pitic (*Hexaprotodon liberiensis*) reprezintă a doua specie a familiei *Hippopotamidae*. Exemplarele acestei specii sunt mult mai rare și trăiesc de-a lungul apelor curgătoare și în pădurile umede sau în mlaștinile din V Africii. Are mărimea unui porc domestic.

hiposenzitivitate

Vezi desensibilizare

hipostil

Sală mare și impunătoare, al cărei plafon se sprijină pe mai multe șiruri de coloane. Un astfel de proiect arhitectural permite construcția unor spații largi, fără arcade. A fost foarte răspândit în Egiptul antic (de ex. templul lui Amon de la Karnak) și în Persia. Coloanele cu sculpturi detaliate ocupau o mare parte din podea și sugerau impresia de măreție. În arhitectura modernă, hipostilele sunt mai rar întâlnite, din cauza existenței unor mijloace mai eficiente de susținere a acoperișului.

hipotalamus

Regiune a creierului în care se află centrii de control ai mai multor procese din sistemul nervos vegetativ și parte importantă a sistemului endocrin, caracterizată de interacțiunea complexă cu glanda pituitară. Este punctul central de legătură între cele două sisteme de control ale organismului și reglează homeostaza. Este legat prin conexiuni nervoase și hormonale de hipofiză, care stimulează eliminarea unor hormoni. Hipotalamusul influențează digestia, greutatea corporală, hidratarea prin consumul de lichide, setea, temperatura corpului și ciclul de somn. Tulburarea activității sale poate produce afecțiuni ale glandei pituitare, diabetul nezaharat, insomnia și fluctuații ale temperaturii corporale.

hipotensiune

Presiune arterială anormal de mică. Poate apărea ca o consecință a scăderii volumului sângelui (de ex. din cauza unor hemoragii grave sau a pierderii de plasmă, în cazul arsurilor grave) sau a măririi capacității vaselor de sânge (de ex. în cazul sincopei). Hipotensiunea ortostatică – scădere a presiunii sângelui când o persoană stă în poziție verticală – este cauzată de pierderea reflexelor ce produc contracția mușchilor și a vaselor de sânge din picioare, pentru a compensa atracția gravitațională, în momentul în care o persoană se ridică. Hipotensiunea se manifestă și în cazul poliomielitei, al atacului cerebral și în excesul de barbiturice.

hipotermie

Stare caracterizată de scăderea temperaturii corpului sub valorile normale, urmată de o încetinire a activității fiziologice a organismului. Poate fi provocată în mod artificial (prin pungi cu gheață), pentru anumite intervenții chirurgicale sau în cazul unor tratamente ale cancerului. Hipotermia accidentală poate fi cauzată de căderea în ape reci sau de expunerea îndelungată la temperaturi scăzute. Este accentuată de anumite tulburări cerebrovasculare. Hipotermia devine gravă când temperatura corpului scade sub 35°C și este considerată critică sub 32,2°C, moment în care încetează tremuratul. Scad pulsul, ritmul respirator și presiunea arterială. Chiar și în cazul în care victima pare moartă, resuscitarea este posibilă prin încălzire progresivă (de ex. cu pături). *Vezi și* degerătură.

hipoxie

Stare în care țesuturile resimt lipsa oxigenului. Cazul extrem este reprezentat de

anoxie (absența oxigenului). Există patru tipuri: hipoxemia, din cauza conținutului scăzut de oxigen în sânge (de ex. în răul de înălțime); hipoxia anemică, din cauza capacității scăzute a sângelui de a transporta oxigenul (de ex. în intoxicarea cu monoxid de carbon); hipoxia stagnantă, din cauza presiunii sângelui (de ex. generală, în cazurile de șoc, sau locală, în cazurile de arterioscleroză); și hipoxia histotoxică, din cauza unor intoxicații (de ex. cu cianură) care împiedică celulele să asimileze oxigenul. Dacă nu este tratată rapid, hipoxia poate provoca necroză (moartea țesuturilor), așa cum se întâmplă în infarctul miocardic.

Hippias

(m. 490 î.Hr.)

Tiran al Atenei (528/527–510 î.Hr.). I-a succedat tatălui său, Pisistrate. A fost protector al poeților și meșteșugarilor, iar Atena a prosperat în timpul domniei sale, dar a devenit dictatorial după asasinarea fratelui său, Hipparchos (514 î.Hr.). A fost detronat de spartani (510 î.Hr.) și s-a autoexilat în Asia Mică. Hippias a încercat să obțină ajutorul perșilor și i-a însoțit în invazia asupra Greciei. El a fost cel care l-a sfătuit pe Darius I să atace la Marathon, în 490 î.Hr., bătălie încheiată cu înfrângerea perșilor.

Hira *în arabă* al-Hirah

Oraș antic din Asia de S. Situat între câmpia din cursul inferior al fluviului Eufrat și partea superioară a Golfului Persic, lângă regiunea Al Kufah din S zonei centrale a Irakului. A fost stăpânit de dinastia Lakhmid (sec. III d.Hr.), care era vasală a Sassanizilor din Persia. Orașul era centru diplomatic, politic și militar, un punct important pe ruta caravanelor dintre Persia și Arabia. Conform tradiției, aici a apărut scrierea arabă. De asemenea, a fost sediul unui episcopat al creștinilor nestorieni. Pornind de aici, monoteismul creștin s-a răspândit în peninsula Arabia. Hira a decăzut în primele decenii ale sec. VII d.Hr., iar în 633 d.Hr. orașul a fost cucerit de musulmani.

Hirata Atsutane

(25.09.1776, Akita, Japonia - 04.10.1843, Akita)

Conducător al școlii shintoiste nipone. La 20 de ani s-a stabilit la Edo (actualul Tokyo) și a devenit discipol al lui Motoori Norinaga. Hirata a încercat să creeze un sistem teologic shintoist care să ofere principii pentru acțiunile sociale și politice. A proclamat superioritatea naturală a Japoniei și a susținut politica imperială. Pentru că a criticat shogunatul Tokugawa, care redusese atribuțiile împăratului până la transformarea acestuia într-un simbol lipsit de putere, a fost pedepsit cu recluziunea pe viață în locul său natal. Teoriile sale au contribuit la înfrângerea shogunatului și au influențat naționalismul shintoist și japonez din sec. XX.

hirax

Denumire comună pentru reprezentanții celor trei genuri de mici mamifere patrupede cu copite, asemănătoare cu rozătoarele (ordinul *Hyracoidea*), originare din Africa și din S extrem al Asiei. Hiracșii au corp îndesat, gât și coadă scurte și picioare scurte, dar zvelte. Adulții pot atinge lungimea de 30–50 cm și greutatea de 4–5 kg. Sunt animale erbivore, agile și se cațără ușor cu ajutorul unor pernuțe speciale pe care le au pe picioare. Nu este cunoscută cu precizie înrudirea lor cu copitatele.

hirax de stâncă, o specie de marmotă (*Procavia capensis*)

LEONARD LEE RUE III

Hirohito *sau* Showa, împăratul ~

(29.04.1901, Tokyo, Japonia - 07.01.1989, Tokyo)

Împăratul cu cea mai lungă perioadă de domnie din istoria Japonei (1926–1989). Domnia lui coincide cu militarismul Japoniei din sec. XX, conflictele cu China, Asia de SE și cele din Oceanul Pacific, în Al Doilea Război Mondial. Deși Constituția Meiji garanta autoritatea supremă a împăratului, în realitate el nu făcea decât să ratifice politicile adoptate de miniștrii și consilierii lor. Istoricii au dezbătut îndelung asupra posibilității ca Hirohito să fi oprit înarmarea Japoniei și cât de responsabil a fost pentru acțiunile guvernului și ale armatei în timpul războiului. În august 1945 a renunțat la tradiția imperială și a ținut o cuvântare difuzată la radio, prin care a anunțat capitularea Japoniei, iar în 1946 a citit un al doilea comunicat prin care nega statutul semidivin al împăraților Japoniei. Este primul împărat care a ieșit din țară, efectuând vizite în mai multe state (1971).

Hiroshige Ando *supranumit* Utagawa Hiroshige *sau* Ichiyusai Hiroshige *născut* Ando Tokutaro

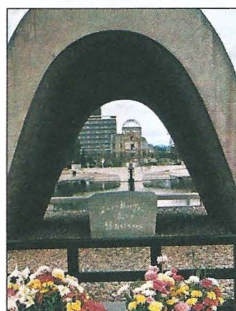
(1797, Edo, Japonia - 12.10.1858, Edo)

Pictor și xilogravor japonez, maestru de gravură colorată în lemn. În 1811, la

Edo (actualul Tokyo), a devenit elev al maestrului *ukiyo-e* Utagawa Toyohiro. În 1833–1834 a devenit unul dintre cei mai mari artiști *ukiyo-e* din toate timpurile, datorită seriei de gravuri reprezentând peisaje (*Cincizeci și trei de scene de pe Tokaido*). Lucrările sale erau atât de căutate, încât producerea lor în cantități prea mari a determinat scăderea calității lor. A realizat peste 5 000 de gravuri, iar unele dintre ele au fost reproduse în 10 000 de copii. Primii din Occident care i-au recunoscut geniul au fost impresioniștii, pe care i-a influențat foarte mult. *Vezi și* perioada Edo.

Hiroshima

Oraș 1 113 786 loc. (2002), în SV insulei Honshu, Japonia. A fost fondat ca oraș-castel, în sec. XVI. Începând cu 1868 a devenit un centru militar. În 1945 a fost nimicit de bomba atomică lansată de SUA cu scopul de a pune capăt celui de-Al Doilea Război Mondial. Reconstrucția a început în 1950 și Hiroshima este acum cel mai mare oraș industrial din regiune. S-a transformat într-un centru spiritual al mișcării pentru pace, care luptă pentru eliminarea bombelor nucleare. Parcul memorial al păcii este dedicat celor uciși de bombă, iar Domul atomic păstrează rămășițele singurei clădiri care a supraviețuit exploziei.

Cenotaf în Parcul Memorial al Păcii, Hiroshima, Japonia; Domul atomic poate fi observat prin arcadă

BOB GLAZE–ARTSTREET

Hirsch, Samson Raphael

(20.06. 1808, Hamburg – 31.12.1888, Frankfurt am Main, Germania)

Învățat evreu german. A fost rabin în Oldenburg, Emden, Nikolsburg și Frankfurt am Main. Și-a expus sistemul neoortodox în lucrarea *Nouăsprezece scrisori ale lui Ben Uziel* (Neunzehn Briefe über Judenthum, 1836), contribuind la răspândirea iudaismului ortodox în Germania sec. XIX. A susținut corelarea învățării Torei cu educația laică modernă și a argumentat că evreii ortodocși ar trebui să se separe de comunitatea evreiască, pentru a-și apăra tradițiile. Printre numeroasele sale scrieri se numără comentarii asupra Pentateuhului și o carte ortodoxă despre iudaism.

Hirschfeld, Al(bert)

(21.06.1903, St. Louis, SUA – 20.02.2003, New York, New York)

Caricaturist american. A trăit în special la New York. A studiat arta în Europa și a călătorit în Orientul Îndepărtat, stilul său grafic fiind influențat de arta japoneză și javaneză. Este renumit în special pentru desenele sale la modă, apărute timp de mai multe decenii în *New York Times* (începând cu 1929), reprezentând portrete ale unor personalități din lumea showbizului, desene în care cititorii căutau numele fiicei lui, Nina. Hirschfeld a mai ilustrat numeroase cărți și a creat acuarele, litografii, gravuri și sculpturi.

His, Wilhelm

(29.12.1863, Basel, Elveția – 10.11.1934, Wiesental)

Cardiolog elvețian. Tatăl său, Wilhelm His (1831–1904), a descoperit că fiecare fibră nervoasă pornește de la un singur neuron și a inventat microtomul, un instrument folosit pentru a tăia secțiuni subțiri de țesut pentru investigații la microscop. Tânărul His a descoperit, în 1893, fibrele musculare (fasciculul His) situate de-a lungul septului, între camerele din partea dreaptă și cele din partea stângă a inimii. A mai descoperit că ele ajută la stabilirea unui singur ritm al contracțiilor, comun tuturor părților inimii, și a fost primul care a admis faptul că bătăile inimii își au originea în celulele individuale ale mușchiului inimii.

Hispaniola *în spaniolă* Española

Insulă din centrul Americii Centrale insulare. A doua ca mărime din zonă, situată la E de Cuba. Se împarte în Haiti, la V, și Republica Dominicană, la E. Insula are o lungime de cca 650 km și lățimea de 241 km. Cristofor Columb a ajuns aici în 1492. Spaniolii au exterminat populația băștinașă și au populat insula cu sclavi africani. Spre sfârșitul sec. XVIII, sclavii s-au răsculat, conduși de Toussaint-Louverture și Jean-Jacques Dessalines, și au devenit independenți în 1804, proclamând Republica Haiti în partea de V a insulei. În 1843 s-au răsculat și cei din partea de E și au format Republica Dominicană. Partea estică a aparținut o vreme Spaniei, iar încercările de a forma Republica Dominicană (1844) au fost inițial blocate de autoritățile haitiene.

hispano-american, Războiul ~

(1898)

Conflict între SUA și Spania, care a pus capăt dominației coloniale a Spaniei în

Lumea Nouă. Războiul a pornit de la lupta cubanezilor pentru independență. Ziarele lui William Randolph Hearst au trezit simpatia SUA față de rebeli, sentiment care a luat amploare după distrugerea, încă neelucidată, a navei *Maine* (15 februarie 1898). Congresul a aprobat rezoluțiile care proclamau dreptul Cubei la independență și cereau ca Spania să-și retragă forțele armate. Spania a declarat război SUA în 24 aprilie 1898. Comandorul George Dewey s-a aflat la comanda escadrei navale care a învins flota spaniolă în Filipine (*vezi* Bătălia din golful Manila), iar generalul William Shafter a condus trupele de soldați și de voluntari (inclusiv Călăreții Duri ai lui Theodore Roosevelt), distrugând flota spaniolă din Caraibe, lângă Santiago de Cuba (17 iulie 1898). Prin Tratatul de la Paris (10 decembrie 1898), Spania a renunțat la pretențiile asupra Cubei și a cedat Statelor Unite Guamul, Puerto Rico și Filipine. Astfel, SUA s-au afirmat ca o nouă putere pe scena mondială.

Hiss, Alger

(11.11.1904, Baltimore, Maryland, SUA – 15.11.1996, New York, New York)

Înalt demnitar american. A urmat cursurile Facultății de Drept de la Harvard și a fost secretarul lui Oliver Wendell Holmes, Jr. În anii 1930 a lucrat în cadrul Departamentului de Stat al SUA, a luat parte la conferința de la Ialta în calitate de consilier al lui F. Roosevelt, a fost, pentru scurt timp, secretar general al Națiunilor Unite și președinte al Fundației Internaționale Carnegie pentru Pace (1946–1949). În 1948, Whittaker Chambers a depus mărturie în fața Comitetului pentru activități antiamericane ale guvernului, afirmând că Hiss ar fi făcut parte din cercul spionilor comuniști din anii 1930. Hiss l-a dat în judecată pe Chambers pentru calomnie, deoarece acuzația a fost făcută public, fără să se respecte imunitatea parlamentară. Chambers a prezentat documente de la Departamentul de Stat și susținea că Hiss i le dăduse pentru a le preda Uniunii Sovietice. Hiss a fost pus sub acuzația de jurământ fals. Juriștii nu au putut să dea un verdict în primul său proces, din 1949; în al doilea proces (1950) a fost găsit vinovat. A ieșit din închisoare în 1954, susținând în continuare că este nevinovat. În 1992, studierea arhivelor rusești nu a produs nici o dovadă cum că Hiss ar fi fost spion sovietic, dar în 1996, declasificarea telegramelor secrete sovietice interceptate de agențiile de contraspionaj SUA a furnizat probe importante care dovedeau că el ar fi putut fi agentul sovietic „Ales". Cazul Hiss a precedat era Joseph McCarthy, creându-i lui Richard Nixon faima de investigator al Congresului și, în urma durului interogatoriu la care l-a supus pe Hiss, de anticomunist fervent.

histamină

Compus organic care se găsește în aproape toate țesuturile animale, în microorganisme și în unele plante. Eliminarea ei produce dilatarea vaselor sangvine, făcându-le mai permeabile, și determină secrețiile nazale, lăcrimarea ochilor și inflamarea țesuturilor, caracteristice febrei fânului, și alte alergii. Histamina pare să aibă un rol fiziologic în răspunsul corpului uman la un mediu ostil, de vreme ce poate fi eliminată când organismul este traumatizat, dacă se declanșează o infecție sau se administrează medicamente alergene. Histamina influențează secreția sucului gastric, diminuează contracțiile musculare și are legătură cu șocul anafilactic (*vezi* anafilaxie). Urzicile și veninul anumitor insecte conțin histamină. În corpul uman, histamina se formează prin eliminarea unei grupări carboxil din histidină. Efectele histaminei sunt contracarate de antihistamine.

histerectomie

Extirpare chirurgicală a uterului, fie completă (histerectomie totală), fie cu păstrarea cervixului (histerectomie subtotală). Intervenția se realizează în unele cazuri de cancer sau de fibromatoză, dacă fibromul este mare sau se dezvoltă rapid, provocând hemoragii și dureri mari, sau în cazul altor afecțiuni ale uterului. Histerectomia poate fi realizată și după cezariană, dacă apar complicații cum ar fi hemoragia masivă, infecțiile majore sau cancerul de cervix. În trecut, se realiza în speranța că, prin extirparea uterului (și adesea a ovarelor), pot fi controlate anumite comportamente și dorințe sexuale, considerate nepotrivite, iar această intervenție, de altfel inutilă, este realizată frecvent și astăzi.

histereză

Fenomen de defazare în magnetizarea unui material feromagnetic (*vezi* feromagnetism), precum fierul, în urma variațiilor câmpului de magnetizare. Când un astfel de material este plasat într-o spirală formată dintr-un fir prin care trece curent electric, câmpul magnetic astfel format face ca atomii din materialul respectiv să se alinieze câmpului. Acest fapt determină

o intensificare a câmpului magnetic total, deși întregul câmp este defazat față de câmpul magnetic total. Când intensitatea unui câmp de magnetizare descrește spre zero, o parte din câmp rămâne în material, dar dacă sensul câmpului de magnetizare este inversat, atunci se inversează și magnetizarea totală, dar rămâne în urmă. Ciclul complet, cunoscut drept curbă de histereză, eliberează energie sub formă de căldură, atunci când se inversează sensul magnetizării.

histidină

Aminoacid esențial, izolat pentru prima dată în 1896. Se găsește în cantități mari în hemoglobină și poate fi izolat din celulele sangvine. Este folosită în domeniul cercetării, în biochimie și medicină și ca supliment sau aditiv alimentar.

histogramă *sau* grafic cu coloane

Grafic alcătuit din coloane verticale sau orizontale, ale căror lungimi arată cantitățile. Pe lângă diagrama circulară, histograma este forma cea mai obișnuită de reprezentare a datelor statistice. Avantajul ei este că nu evidențiază doar categoriile cele mai mari și pe cele mai mici, ci oferă o imagine imediată a distribuției datelor. De fapt, o histogramă este reprezentarea unei distribuții de frecvență.

histologie

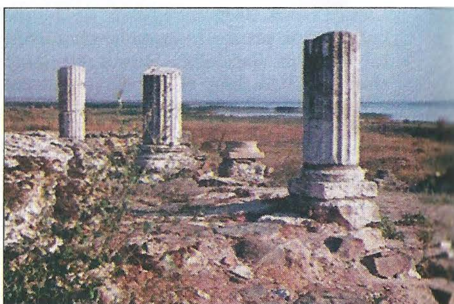
Ramură a biologiei care studiază compoziția și structura țesuturilor vegetale și animale în relație cu funcțiile lor. Scopul ei este să determine modul în care sunt organizate țesuturile la toate nivelurile, de la celule și substanțe intercelulare la organe. Histologii examinează la microscop bucăți extrem de subțiri de țesut uman, folosind coloranți pentru a mări contrastul dintre componentele celulelor.

histonă

Proteină simplă care se găsește în nucleul celulelor și, în combinație cu ADN-ul, formează nucleoproteine. Poate fi obținută atât din plante, cât și din animale. Spre deosebire de majoritatea proteinelor, se dizolvă rapid în apă. A fost descoperită în 1884.

Histria

Cea mai veche colonie din Dobrogea, România, întemeiată către 657 î.Hr. de coloniști greci veniți din Milet și stabiliți în golful Halmyris. Cetatea a atins o mare înflorire în sec. VI–V î.Hr., având o intensă activitate portuară, pentru a cunoaște apoi o accentuată decădere economică, printre altele și din cauza înnisipării golfului. Histria a participat la revolta orașelor pontice împotriva lui Lisimah, la războiul cu cetatea Byzantion și la războiul lui Mithridate VI Eupator, regele Pontului, împotriva romanilor. În vremea stăpânirii romane, Histria a avut statut de cetate liberă (scutită de dări) și de cetate aliată; epoca de înflorire a fost curmată în sec. III d.Hr., odată cu invazia goților, care au provocat mari distrugeri orașului; acesta s-a refăcut în sec. IV–VI d.Hr., dar s-a limitat la o suprafață mai mică. Cercetările arheologice au scos la lumină vestigii interesante: ziduri de incintă din diverse perioade (sec. VII–V î.Hr.), templul lui Zeus Polieus (sec. V î.Hr.), fragmente din templul Marelui Zeu, bazilici civile și creștine, terme, un cartier aristocratic din sec. V–VI d.Hr.

Histria, ruinele cetății greco-romane

Hitchcock, Sir Alfred

(13.08.1889, Londra, Anglia – 29.04.1980, Bel Air, California, SUA)

Regizor de film american de origine engleză. Din 1920 a lucrat la Londra într-o companie americană de film, iar în 1925 a fost promovat regizor. În filmul *Chiriașul* (The Lodger, 1926) se vorbește despre o persoană obișnuită implicată în evenimente ieșite din comun, o temă recurentă a filmelor sale. Fascinat de voyeurism și de crimă, s-a impus ca maestru al thrillerului, prin filmele *Omul care știa prea multe* (The Man Who Knew Too Much, 1934), *Treizeci și nouă de trepte* (The 39 Steps, 1935) și *Femeia dispărută* (The Lady Vanishes, 1938). În primul său film american, *Rebecca* (1940), a transformat un roman romantic într-o dramă psihologică plină de suspans, iar talentul său este și mai evident în filmele de succes de mai târziu, cum ar fi *Barca de salvare* (Lifeboat, 1944), *Fascinație* (Spellbound, 1945), *Notorious* (1946), *Fereastra din spate* (Rear Window, 1954), *Vertigo* (1958), *La nord, prin nord-vest* (North by Northwest,

1959), *Psycho* (1960), *Păsările* (The Birds, 1963) și *Frenezie* (Frenzy, 1972).

Hitchings, George Herbert

(18.04.1905, Hoquiam, Washington, SUA - 27.02.1998, Chapel Hill, Carolina de Nord)

Farmacolog american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Havard. În aproape 40 de ani, a creat, împreună cu Gertrude Elion, o varietate de noi medicamente care împiedică reproducerea sau alte funcții vitale ale agenților patogeni, precum și medicamente pentru tratarea leucemiei, a artritei reumatoide severe și a altor boli autoimune (de asemenea, pot fi folosite și în prevenirea reacției de respingere în transplanturile de organe), gută, malarie, infecții ale tractului respirator și urinar și în cazurile de herpes. În 1988 a primit Premiul Nobel, împreună cu Elion și James Black.

hitiți

Popor indo-european al cărui imperiu (Regatul Vechi - cca 1700–1500 î.Hr., Regatul Nou - cca 1400–1180 î.Hr.) era situat în Anatolia și în N Siriei de azi. Documentele din Regatul Vechi atestă expansiunea teritorială hitită; cele din Regatul Nou consemnează descrieri ale Bătăliei de la Kadesh, împotriva Egiptului, una dintre cele mai mari bătălii din Antichitate. Regii hitiți dețineau puterea absolută și erau reprezentanți ai zeilor, devenind ei înșiși, după moarte, zei. Societatea hitită era feudală și agrariană, dar s-a dezvoltat și tehnica prelucrării fierului. Imperiul s-a prăbușit probabil din cauza migrațiilor pe scară largă ale popoarelor mării și ale frigienilor în acea zonă.

Hitler, Adolf *supranumit* Der Führer

(20.04.1889, Braunau am Inn, Austria - 30.04.1945, Berlin, Germania)

Șef al Partidului Național-Socialist (Nazist) din 1920–1921, cancelar (Kanzler) și Führer (Conducător) al Germaniei (1933–1945). A fost cancelar din 30 ianuarie 1933 și, după moartea președintelui Paul von Hindenburg, și-a asumat titlul dublu de Führer și cancelar (2 august 1934).

Tatăl lui Hitler, Alois (n. 1837), era copil nelegitim. O vreme a purtat numele mamei sale, Schicklgruber, dar din 1876 a reușit să obțină pentru familia sa numele de Hitler. Adolf nu a folosit niciodată alt nume de familie.

Copilăria și anii tinereții

După retragerea tatălui său din serviciul vamal austriac, Adolf Hitler și-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei la Linz, capitala Austriei Superioare. Acesta a rămas orașul său favorit tot timpul vieții și și-a exprimat dorința să fie înmormântat acolo. Alois Hitler a murit în 1903, dar a lăsat o pensie destul de bună și economii corespunzătoare pentru soția și copilul său. Deși Hitler nu-și iubea tatăl și se temea de el, era foarte atașat de mamă, care a decedat în 1907 după o îndelungată și grea suferință. Cu rezultate amestecate ca elev, Hitler nu a avansat dincolo de cursurile secundare. După terminarea școlii a vizitat Viena, apoi s-a reîntors la Linz, unde visa să devină artist. Ulterior s-a folosit de mica alocație de care dispunea pentru a continua să trăiască la Viena. Dorea să studieze pictura, pentru care avea ceva aptitudini, dar a căzut de două ori la examenul de intrare la Facultatea de Belle Arte. Câțiva ani a dus o viață singuratică și izolată, câștigându-și cu greu traiul din pictarea de cărți poștale și a unor reclame și mutându-se dintr-o pensiune municipală în alta. Dădea deja semne care îi vor caracteriza viața de mai târziu: singurătate și secretomanie, o existență boemă și ură față de cosmopolitismul și caracterul multinațional al Vienei.

În 1913, Hitler s-a stabilit la München. La recrutarea pentru serviciul militar austriac, din februarie 1914, a fost declarat inapt din cauza lipsei de vigoare fizică, dar, la izbucnirea Primului Război Mondial, s-a înscris imediat voluntar în armata germană și a fost înrolat în Regimentul 16 bavarez de infanteriști de rezervă. A servit în tot cursul războiului, a fost rănit în octombrie 1916 și intoxicat cu gaz doi ani mai târziu. La sfârșitul războiului a fost spitalizat. În timpul războiului s-a aflat în permanență pe front, servind drept curier de stat major; pentru curajul și bravura demonstrate, în decembrie 1914 a fost distins cu Crucea de Fier, clasa a II-a, în august 1918 cu Crucea de Fier, clasa I (o decorație rară și foarte mare pentru un caporal). A întâmpinat războiul cu entuziasm, pentru el fiind o mare eliberare față de viața civilă, lipsită de țel și plină de frustrări. Găsea foarte satisfăcătoare disciplina și camaraderia din armată, fapt ce-i întărea credința în virtuțile eroice ale războiului.

Ascensiunea la putere

Ieșit din spital în mijlocul haosului social care a urmat înfrângerii Germaniei, în mai-iunie 1919 Hitler s-a implicat în politică la München. În calitate de agent politic al armatei, a intrat în micul Partid German

al Muncitorilor din München (septembrie 1919). În 1920 a fost însărcinat cu propaganda partidului și a părăsit armata pentru a se dedica îmbunătățirii poziției sale în cadrul partidului, care, în acel an, a fost redenumit National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nazi) – Partidul Muncitoresc German Național-Socialist (Nazist). În acea vreme, în Germania erau create condițiile favorabile pentru apariția și creșterea influenței unui asemenea partid. Resentimentele apărute ca urmare a pierderii războiului și severitatea condițiilor impuse de învingători pentru încheierea păcii se adăugau la suferințele economice, cauzând nemulțumirea generală. Aceste nemulțumiri erau deosebit de accentuate în Bavaria, din cauza separatismului tradițional al regiunii și a opiniei proaste a locuitorilor săi față de regimul republican de la Berlin. În martie 1920, o încercare de lovitură de stat întreprinsă de o mână de ofițeri, cu scopul de a instaura un guvern de dreapta, s-a soldat cu un eșec.

München era locul de adunare pentru militarii nemulțumiți, membrii Freikorps (unitățile paramilitare germane), organizate în anii 1918–1919 din unități ale armatei germane care nu mai doreau să se reîntoarcă la viața civilă, precum și pentru complotiștii politici care se pronunțau împotriva republicii. Mulți dintre aceștia au intrat în Partidul Nazist. O figură importantă a partidului era Ernst Röhm, ofițer în cadrul comandamentului districtual al armatei, care se alăturase Partidului German al Muncitorilor înaintea lui Hitler și care l-a ajutat mult să avanseze în ierarhia partidului. Ernst Röhm a instituit batalioanele de asalt, „brațul puternic", folosite de Hitler pentru protejarea întrunirilor partidului, pentru atacarea socialiștilor și comuniștilor și pentru exploatarea violenței, în scopul creării iluziei de putere și tărie pe care o conferea aceasta. În 1921, aceste trupe au fost organizate formal de Röhm în armată particulară – S.A. (*Sturmabteilung*, ca batalioane de asalt). Röhm a reușit totodată să-și asigure protecția guvernului bavarez, care depindea de comandamentul local al armatei pentru menținerea ordinii și care accepta tacit unele dintre tacticile teroriste folosite de acesta.

Condițiile erau favorabile pentru dezvoltarea micului partid, iar Hitler era suficient de abil pentru a le folosi la maximum. Când s-a alăturat partidului, a constatat că acesta era ineficient, că voia să introducă un program bazat pe idei naționaliste și socialiste, dar nu avea un țel precis, iar conducerea îi era divizată. El a acceptat programul, dar l-a considerat doar un mijloc pentru a-și atinge scopurile. Propaganda și ambițiile personale au cauzat fricțiuni între el și alți șefi ai partidului. Hitler a contracarat încercările acestora de a-l struni amenințând că-și dă demisia și, deoarece viitorul partidului depindea de capacitatea lui de a organiza propaganda și de a strânge fonduri, oponenții săi au cedat. În iulie 1921 a devenit șef al partidului, cu puteri aproape nelimitate. Încă de la început, s-a angajat pe calea creării unei mișcări de masă ale cărei mijloace de seducere și putere să fie suficiente pentru a-i face pe membrii lui să-i fie total loiali. S-a angajat într-o propagandă dezlănțuită prin intermediul ziarului partidului, *Völkischer Beobachter* (Observatorul Popular), achiziționat în 1920, și al întrunirilor politice a căror audiență a sporit curând de la câțiva participanți la mii de oameni. Cu personalitatea sa charismatică și cu o conducere dinamică, a reușit să atragă în jurul său un nucleu de cadre de conducere naziste devotate, oameni ale căror nume au devenit astăzi sinonime cu infamia – Alfred Rosenberg, Rudolf Hess, Hermann Göring și Julius Streicher.

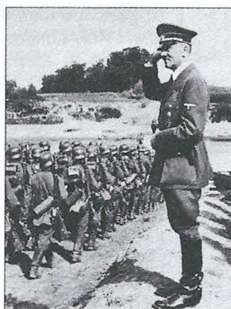
Apogeul acestei ascensiuni rapide a partidului s-a manifestat în tentativa de lovitură de stat, puciul pornit dintr-o berărie din München în noiembrie 1923, când Hitler și generalul Erich Ludendorff au încercat să se folosească de confuzia și opoziția accentuată față de Republica de la Weimar pentru a-i forța pe liderii guvernului bavarez și pe comandantul local al armatei să proclame o revoluție națională. În învălmășeala care a urmat, poliția și armata au tras în coloana de manifestanți, omorând câțiva dintre ei. Hitler a fost rănit și patru polițiști au fost uciși. Judecat pentru trădare, a folosit această situație și uriașa publicitate de care se bucura, în stilul său caracteristic, în propriul avantaj. Din acest puci a tras și o învățătură vitală – că mișcarea trebuie să ajungă la putere prin mijloace legale. A fost condamnat la cinci ani de închisoare, dar a executat doar nouă luni, acestea în confortul relativ al castelului Landsberg. Hitler a folosit acest timp pentru a dicta primul volum din *Lupta mea* (Mein Kampf), o autobiografie politică, dar și un compendiu al multelor și diverselor sale idei.

Printre ideile lui Hitler se numărau inegalitatea dintre rase, națiuni și indivizi, ca parte a unei ordini naturale imuabile ce preamărea „rasa ariană" ca element creativ

al omenirii. Potrivit lui Hitler, unitatea naturală a omenirii era *Volk* (*în germană,* poporul), poporul german fiind cel mai măreț. În plus, el credea că statul există ca să servească poporul - o misiune pe care, credea el, Republica de la Weimar o trădase. Întreaga moralitate și adevărul erau judecate potrivit acestor criterii. Guvernarea democratică parlamentară era de două ori condamnată: ea promova egalitatea între indivizi, care pentru Hitler nu exista, și presupunea că interesul poporului poate fi decis prin proceduri parlamentare. În opoziție cu aceasta, Hitler argumenta că unitatea poporului își va găsi încarnarea și materializarea prin Führer, învestit cu autoriate deplină și perfectă. Sub Führer, partidul era format din elemente atrase din popor, fiind, la rândul său, garanția apărării drepturilor și intereselor poporului.

Cel mai mare dușman al nazismului nu era, în opinia lui Hitler, democrația liberală din Germania, deja pe cale să se prăbușească. Era concepția rivală despre lume *(în germană, Weltanschauung)*, marxismul (care pentru el includea social-democrația și comunismul), cu insistența sa pe internaționalism și conflict economic. În afară de marxism, credea el, cel mai mare dintre toate pericolele erau evreii, care pentru Hitler erau încarnarea răului. Între istorici există dezbateri asupra momentului când antisemitismul a devenit cea mai profundă și de neclintit convingere a lui Hitler. Încă din 1919 el scria: „Antisemitismul rațional trebuie să conducă la opoziție sistematică legală. Obiectivul său final trebuie să ducă la înlăturarea în totalitate a evreilor". În *Mein Kampf*, el îl descrie pe evreu ca „distrugător al culturii", „un parazit în interiorul națiunii" și „o amenințare".

În timpul cât Hitler s-a aflat în închisoare, Partidul Nazist a stagnat, din cauza disensiunilor interne. După ieșirea lui Hitler din închisoare, s-a confruntat cu dificultăți care nu existaseră înainte de 1923. Se reușise stabilizarea economică prin mijlocirea unei reforme monetare, iar Planul Daves redusese cuantumul daunelor de război datorate de Germania. Republica părea a fi devenit mai respectabilă. Lui Hitler i se interzisese să mai țină discursuri, mai întâi în Bavaria, apoi în multe alte landuri germane (această prohibiție a rămas în vigoare până în anii 1927–1928). Totuși, partidul a continuat să crească numeric și în 1926 Hitler a reușit să-și întărească poziția în interiorul său, în defavoarea lui Gregor Strasser, ai cărui adepți se aflau în principal în nordul Germaniei.

Adolf Hitler trecând în revistă trupele pe frontul de est, 1939

HEINRICH HOFFMANN, MUNICH

Dar declanșarea Marii Depresiuni din 1929 a dus la o nouă perioadă de instabilitate politică. În 1930, Hitler a încheiat o alianță cu naționalistul Alfred Hugenberg, în cadrul unei campanii împotriva Planului Young, a doua renegociere a cuantumului daunelor de război datorate de Germania. Cu sprijinul ziarelor lui Hugenberg, Hitler a reușit pentru prima oară să aibă o audiență la scară națională. Alianța i-a permis totodată să caute sprijinul multor magnați ai comerțului și industriei, care controlau fondurile politice și doreau să le folosească în scopul venirii la putere a unui puternic guvern de dreapta, antisocialist. Subsidiile pe care le-a primit Hitler de la marii industriași au asigurat partidului său o securitate financiară confortabilă și i-au permis să facă un apel emoțional eficient la clasa mijlocie de jos și la șomeri, bazat pe proclamarea credinței că Germania se va trezi și va pune capăt suferințelor, afirmându-și din nou măreția sa naturală. Înțelegerile lui Hitler cu Hugenberg și magnații industriali exemplifică talentul său de a se folosi de cei care căutau să-l folosească pe el. Dar cea mai importantă realizare a fost crearea unui autentic partid național (cu votanți și adepți atrași din diferite clase sociale și grupuri religioase), realizare unică în Germania acelei perioade.

Propaganda insistentă, concentrată asupra eșecului guvernului în privința îmbunătățirii condițiilor de trai în timpul Marii Depresiuni, a produs o creștere constantă a electoratului Partidului Nazist. Partidul a devenit al doilea ca mărime din țară, crescând de la 2,6% la alegerile din 1928 la peste 18% în septembrie 1930. În 1932, Hitler s-a confruntat cu Hindenburg la alegerile prezidențiale, obținând 36,8% din voturi în al doilea tur de scrutin. Aflându-se pe o poziție puternică în virtutea voturilor primite, a intrat într-o serie de intrigi cu conservatori ca Franz von Papen, Otto Meissner și Oskar, fiul președintelui Hindenburg. Teama de comunism și respingerea social-democraților i-a unit. În pofida unui declin în voturi al Partidului Nazist la alegerile din noiembrie 1932, Hitler a insistat că postul de cancelar este

singurul pe care îl va accepta. Pe 30 ianuarie 1933, Hindenburg i-a oferit postul de cancelar al Germaniei. În acel moment, cabinetul său includea puțini naziști.

Viața și obiceiurile

Viața personală a lui Hitler a devenit mai relaxată și stabilă prin confortul adus de succesul politic. După eliberarea din închisoare, mergea adesea la Obersalzberg, aproape de Berchtesgaden. Veniturile sale la acea vreme proveneau din fondurile partidului și din articolele publicate în ziarele naționaliste. Era în mare parte indiferent la îmbrăcăminte și mâncare, dar nu consuma carne și renunțase la bere (și la orice alte băuturi alcoolice). Munca lui, destul de neregulată, prima. De regulă, se scula târziu, petrecea mult timp la birou și se culca noaptea târziu.

La Berchtesgaden, era însoțit de sora sa vitregă, Angela Raubal, și de cele două fiice ale ei. Hitler s-a îndrăgostit de una dintre ele, Geli, și se pare că gelozia sa posesivă a determinat-o să se sinucidă în septembrie 1931. Hitler a rămas neconsolat mai multe săptămâni. Ceva mai târziu, Eva Braun, asistentă la un atelier foto din München, a devenit amanta lui. Hitler s-a afișat rareori în public cu ea. Nu voia să se căsătorească, socotind că acest lucru i-ar afecta cariera. Braun era o tânără simplă, cu puține înzestrări intelectuale. Marea ei virtute în ochii lui Hitler era loialitatea de necontestat și, în semn de recunoaștere a acestei loialități, s-a căsătorit legal cu ea înainte de moartea lor.

Dictator, 1933–1939

Odată ajuns la putere, Hitler a instaurat o dictatură absolută. Și-a asigurat acordul președintelui pentru organizarea de noi alegeri. Incendierea Reichstagului în noaptea de 27 februarie 1933 (probabil acțiunea unui comunist olandez, Marinus van der Lubbe) a furnizat pretextul pentru promulgarea unui decret ce suprima toate libertățile și pentru intensificarea violențelor. În aceste condiții, când au avut loc alegerile, pe 5 martie, naziștii au obținut 43,9% din voturi. Pe 21 martie, Reichstagul s-a întrunit la biserica garnizoanei din Potsdam, pentru a demonstra unirea național-socialismului cu vechea Germanie conservatoare, reprezentată de Hindenburg. Două zile mai târziu, Actul de Împuternicire, care îi conferea puteri depline lui Hitler, a fost votat de Reichstag cu ajutorul voturilor combinate ale deputaților naziști, naționaliști și ai Partidului Catolic de Centru (23 martie 1933). După mai puțin de trei luni, toate partidele și organizațiile nenaziste, cât și uniunile sindicale și-au încetat existența. Dispariția Partidului Catolic de Centru a fost urmată în luna iulie de Concordatul Germaniei cu Vaticanul.

Hitler nu avea nici o intenție să declanșeze o revoluție radicală. „Ideile" conservatoare erau încă necesare dacă voia să ajungă la președinția Germaniei și să-și asigure sprijinul armatei; mai mult, el nu intenționa să-i exproprieze pe conducătorii industriei, dacă aceștia continuau să servească interesele statului nazist. Dar Ernst Röhm era promotorul „revoluției continue"; el era și șeful SA, în care armata nu avea încredere. Inițial, Hitler a încercat să-și asigure sprijinul lui Röhm pentru politicile sale, prin convingere. Hermann Göring și Heinrich Himmler doreau să-l înlăture pe Röhm, dar Hitler a ezitat până în ultimul moment. În final, pe 29 iunie 1934, a luat decizia. În „Noaptea Cuțitelor Lungi", Röhm și locotenentul său Edmund Heines au fost executați fără judecată, împreună cu Gregor Strasser, Kurt von Schleicher și alții. Conducătorii armatei, bucuroși să vadă SA distrusă, au aprobat acțiunile lui Hitler. La moartea lui Hindenburg, pe 2 august, conducătorii armatei, împreună cu von Papen, au acceptat contopirea instituției cancelarului cu cea a instituției prezidențiale, căreia îi revenea comanda supremă a forțelor armate ale Reichului. Acum, atât ofițerii, cât și soldații trebuiau să depună un jurământ de credință față de Hitler personal. Redresarea economică și o reducere rapidă a șomajului (care coincidea cu cea de pe plan mondial, dar despre care Hitler a susținut că i se datorează) au făcut regimul tot mai popular, iar combinația între aceste succese și politica de teroare a întrunit 90% din voturile electoratului în cadrul unui plebiscit.

Hitler acorda puțină atenție organizării și conducerii problemelor interne ale statului nazist. Ocupându-se numai de formularea și implementarea liniilor generale ale politicii, ca și de buna funcționare a sistemului de teroare care asigura securitatea statului, a lăsat detaliile administrării în sarcina subordonaților. Fiecare dintre aceștia exercita o putere arbitrară în propria sferă de competență; dar, prin crearea deliberată de funcții și organizații a căror autoritate se suprapunea, Hitler a reușit să evite eficient ca oricare dintre aceste funcții și organizații să devină vreodată suficient de puternică încât să poată submina sau contesta autoritatea sa absolută.

A acordat mare atenție politicii externe. Așa cum menționase destul de clar în *Mein Kampf*, unirea tuturor germanilor într-o singură patrie era ambiția sa cea mai mare. Pe lângă aceasta, zona naturală de expansiune era spre est, spre Polonia, Ucraina și URSS – expansiune ce implica în mod necesar reluarea conflictului istoric cu popoarele slave, care în noua ordine urmau să fie subordonate rasei superioare teutonice. Vedea în Italia fascistă aliatul său natural în această cruciadă. Marea Britanie era un aliat posibil, cu condiția să abandoneze politica tradițională de menținere a echilibrului puterii în Europa și să-și limiteze interesele din teritoriile de peste mări (colonii). În vest, Franța rămânea inamicul natural al Germaniei și, prin urmare, trebuia intimidată sau îngenuncheată, pentru a face posibilă expansiunea spre est.

Înainte ca această expansiune să devină posibilă, era necesar să fie ridicate restricțiile aplicate Germaniei la sfârșitul Primului Război Mondial prin Tratatul de la Versailles. Hitler a folosit toate tertipurile propagandei pentru a liniști bănuielile celorlalte puteri. A pozat în apărător al Europei împotriva pericolului bolșevic și a insistat că este un om al păcii care dorea doar să înlăture inegalitățile instituite prin Tratatul de la Versailles. S-a retras de la Conferința pentru dezarmare și din Liga Națiunilor (octombrie 1933) și a semnat un tratat de neagresiune cu Polonia (ianuarie 1934). Fiecare repudiere a unui tratat era însoțită de oferta pentru negocierea unuia nou și de insistența asupra naturii limitate a ambițiilor Germaniei. Numai o dată naziștii au întrecut măsura și și-au făcut greșit calculele: când naziștii austrieci, cu complicitatea organizațiilor germane, l-au asasinat pe cancelarul Engelbert Dollfuss al Austriei și au încercat o revoluție (iulie 1934). Tentativa a eșuat și Hitler a negat orice legătură cu actele respective. În ianuarie 1935, un plebiscit în Saar a aprobat cu peste 90% din voturi realipirea acestui teritoriu la Germania. În martie același an, Hitler a introdus serviciul militar obligatoriu. Deși această acțiune a provocat proteste din partea Franței, Marii Britanii și Italiei, opoziția a fost destul de redusă, iar diplomația păcii promovată de Hitler a avut suficient succes pentru a convinge Marea Britanie să negocieze un tratat naval (iunie 1935), recunoscând dreptul Germaniei de a-și construi o flotă considerabilă. Marea lovitură a reușit-o în martie 1936, când s-a folosit de pretextul încheierii unui pact între Franța și Uniunea Sovietică pentru a ocupa zona demilitarizată a Rinului – decizie pe care a luat-o împotriva sfatului multor generali. Între timp, alianța cu Italia, anticipată în *Mein Kampf*, a devenit rapid o realitate, ca rezultat al sancțiunilor impuse Italiei de Franța și de Marea Britanie în perioada războiului etiopian. În octombrie 1936 a fost proclamată de către Benito Mussolini Axa Roma-Berlin; curând după aceea a fost încheiat Pactul Anti-Comintern cu Japonia, iar un an mai târziu toate cele trei țări au aderat la acest pact. Deși, teoretic, Franța avea mulți aliați în Europa, în timp ce Germania nu avea nici unul, Al Treilea Reich al lui Hitler a devenit principala putere europeană.

În noiembrie 1937, la o întâlnire secretă cu conducătorii militari, Hitler a schițat planurile pentru cuceririle viitoare (începând cu Austria și Cehoslovacia). În ianuarie 1938 s-a lipsit de serviciile celor care nu sprijineau cu prea mare entuziasm dinamismul nazist – Hjalmar Schacht, însărcinat cu conducerea economiei germane, Werner von Fritsch, reprezentant al aripii precaute a soldaților profesioniști, și Konstantin von Neurath, omul lui Hindenburg de la afacerile externe. În februarie, Hitler l-a invitat la Berchtesgaden pe cancelarul austriac Kurt von Schuschnigg și l-a silit să semneze un acord prin care includea naziști austrieci în guvernul de la Viena. Când Schuschnigg a încercat să se opună, anunțând un plebiscit referitor la independența Austriei, Hitler a ordonat imediat invadarea Austriei de către trupele germane. Primirea entuziastă de care s-a bucurat l-a convins pe Hitler să pecetluiască viitorul Austriei prin anexarea imediată a acestei țări *(Anschluss)*. S-a reîntors în triumf la Viena, scena umilințelor și vieții grele duse aici în tinerețe. Hitler nu a întâmpinat nici o rezistență din partea Marii Britanii sau a Franței în ce privește această acțiune. A acordat însă o atenție specială asigurării sprijinului Italiei; la primirea acestuia și-a proclamat recunoștința eternă față de Mussolini.

În pofida asigurărilor că *Anschluss*-ul nu va afecta relațiile cu Cehoslovacia, Hitler a trecut de îndată la elaborarea unor planuri împotriva acestei țări. Konrad Henlein, conducătorul minorității germane din Cehoslovacia, a fost instruit să agite spiritele și să facă cereri imposibil de acceptat în numele germanilor sudeți, permițându-i astfel lui Hitler să continue planurile de dezmembrare a Cehoslovaciei. Disponibilitatea Marii Britanii și a Franței de a accepta cedarea către Germania a unor zone din regiunea sudetă i-a oferit

lui Hitler posibilități alternative de a obține câștiguri teritoriale substanțiale prin mijloace pașnice sau printr-un război spectaculos împotriva Cehoslovaciei. Intervenția lui Mussolini și a prim-ministrului britanic Neville Chamberlain pare să fi fost decisivă. Hitler a acceptat Acordul de la München din 30 septembrie. El a declarat totodată că aceasta a fost ultima pretenție teritorială din Europa. După numai câteva luni însă, a trecut la ocuparea completă a Cehoslovaciei. Pe 5 martie 1939 a sosit la Praga, unde a declarat că restul „Cehiei" va deveni protectorat german. Câteva zile mai târziu (23 martie), guvernul lituanian a fost silit să cedeze Germaniei Memel (Klaipeda), de la frontiera de nord cu Prusia Orientală.

Imediat după aceasta, Hitler și-a îndreptat atenția spre Polonia. În fața protestelor națiunii poloneze și ale conducătorilor ei, a căror hotărâre de a rezista era întărită de garanțiile date de Franța și Marea Britanie, Hitler a confirmat alianța sa cu Italia (Pactul de Oțel, mai 1939). Mai mult, pe 23 august, abia în limitele datei stabilite pentru atacul împotriva Poloniei, el a semnat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică a lui Iosif Stalin – cea mai mare bombă diplomatică a secolelor. Hitler continua încă să pretindă că nu are nici un conflict cu Marea Britanie, dar în zadar; la două zile după invadarea Poloniei de către armatele lui Hitler (1 septembrie), Franța și Marea Britanie au declarat război Germaniei.

În politica externă, Hitler a combinat oportunismul cu coordonarea ingenioasă și alegerea inteligentă a situațiilor favorabile. A demonstrat o capacitate uimitoare de apreciere a stării de spirit a conducătorilor democrațiilor occidentale și le-a exploatat slăbiciunile – în pofida faptului că abia dacă ieșise din Austria sau Germania și nu vorbea nici o limbă străină. Până în acest punct, fiecare mișcare a sa fusese un succes. Chiar și îngrijorarea sa referitoare la intrarea în război a Franței și a Marii Britanii s-a împrăștiat datorită succeselor rapide înregistrate în cadrul campaniei din Polonia. Putea, credea el, să se încreadă în talentele sale și în vreme de război, așa cum se bizuise pe ele și mai înainte.

Al Doilea Război Mondial

Strategia de război a Germaniei a fost asumată de Hitler încă de la început. Când succesul campaniei din Polonia nu a reușit să producă doritul acord de pace cu Marea Britanie, a ordonat armatei să pregătească imediat o ofensivă în vest. Vremea proastă i-a determinat pe unii generali, mai șovăielnici, să amâne ofensiva din vest. Această situație a dus la două schimbări majore ale planului. Prima a fost ordinul lui Hitler de a dejuca o eventuală prezență britanică în Norvegia prin ocuparea de către germani a acestei țări și a Danemarcei, în aprilie 1940. Hitler s-a ocupat îndeaproape de încheierea cu succes a acestor operațiuni îndrăznețe. Din acel moment, intervenția sa în detaliile operațiunilor militare a sporit în permanență. A doua schimbare a fost adoptarea de către Hitler a planului generalului Erich von Manstein de ofensivă prin Ardeni (care a început pe 10 mai), în loc de ofensiva planificată inițial mai la nord. Acesta a fost un succes uimitor și strălucit. Armatele germane au ajuns în porturile de la Canalul Mânecii (la care nu reușiseră să ajungă în cursul Primului Război Mondial) în numai zece zile. Olanda s-a predat după patru zile, iar Belgia, după 16 zile. Hitler a ordonat ca tancurile generalului Karl von Rundstedt să se oprească la sud de Dunkerque, ceea ce le-a permis britanicilor să evacueze mare parte din armată. Dar campania din vest în ansamblu a fost un succes uimitor. Pe 10 iunie, Italia a intrat în război alături de Germania. La 22 iunie, Hitler a semnat armistițiul cu Franța, în același loc în care fusese semnat și armistițiul din 1918.

Hitler spera că britanicii vor negocia un armistițiu. Cum acest lucru nu s-a întâmplat, a procedat la elaborarea planului de invazie a Marii Britanii, care includea eliminarea forțelor militare aeriene britanice. Concomitent, au început pregătirile pentru invadarea Uniunii Sovietice, care, în opinia lui Hitler, era ultima speranță a Marii Britanii de stopare a controlului Germaniei asupra întregului continent.

Apoi Mussolini a invadat Grecia, unde eșecul armatei italiene a făcut necesară venirea în ajutor a forțelor germane în Balcani și Africa de Nord. Planurile lui Hitler au fost apoi perturbate de lovitura de stat din Iugoslavia din martie 1941, care a răsturnat guvernul ce încheiase un acord cu Germania. Hitler a ordonat imediat armatei sale să ocupe Iugoslavia. Campaniile din teatrul de război din Mediterana, deși încheiate cu succes, au fost limitate în comparație cu invazia Rusiei. Hitler a adunat toate forțele disponibile pentru Operațiunea Barbarossa, planificata invazie a Uniunii Sovietice.

Atacul împotriva URSS a fost lansat pe 22 iunie 1941. Armata germană a înaintat rapid pe teritoriul Uniunii Sovietice, luând aproape trei milioane de prizonieri, dar nu

a reușit să distrugă adversarul rus. Hitler a devenit arogant în relațiile cu generalii săi. Nu era de acord cu ei în ce privea direcția atacului principal, risipind timp și forțe pentru că nu se concentra pe un singur obiectiv. În decembrie 1941, la câțiva kilometri de Moscova, o contraofensivă sovietică a dus, în final, la concluzia că speranțele lui Hitler de a încheia războiul cu Uniunea Sovietică printr-o singură campanie nu pot fi realizate.

A doua zi, pe 7 decembrie, japonezii au atacat forțele americane de la Pearl Harbor. Alianța lui Hitler cu Japonia l-a silit să declare război Statelor Unite. Din acel moment, întreaga lui strategie s-a schimbat. Spera, și a încercat (asemenea idolului său Frederic II cel Mare) să spargă ceea ce el considera a fi coaliția nenaturală a oponenților lui, forțând pe unul sau pe altul din această coaliție să încheie o pace separată. (Până la urmă, „nenaturala" coaliție dintre Stalin, Winston Churchill și Franklin D. Roosevelt s-a rupt, dar prea târziu pentru Hitler). A ordonat totodată și reorganizarea economiei Germaniei pe baze de război.

Între timp, Himmler pregătea terenul pentru o „nouă ordine" în Europa. Din 1933 până în 1939 și, în unele cazuri, chiar și în primii ani ai războiului, planurile lui Hitler au fost să expulzeze evreii din Marele Reich German. În 1941, politica lui s-a schimbat de la expulzare la exterminare. Lagărele de concentrare create de regimul nazist au fost, prin urmare, transformate și extinse pentru a include lagăre de exterminare, precum cel de la Auschwitz, creându-se și echipe de exterminare mobile, numite Einsatzgruppen (grupuri de intervenție). Deși catolicii, polonezii, homosexualii, romii (țiganii) și persoanele handicapate constituiau țintele persecuției, dacă nu ale exterminării totale, evreii din Germania, Polonia și Uniunea Sovietică au constituit, de departe, cele mai numeroase victime; în Europa ocupată de germani au fost uciși în cursul războiului cca 6 000 000 de evrei. Suferințele altor populații au fost mai mici, dacă se compară numărul celor uciși.

La sfârșitul lui 1942, înfrângerile suferite de armata germană la Stalingrad și El-Alamein, precum și debarcarea americană în Africa de Nord franceză au constituit punctul de cotitură al războiului, iar comportamentul și modul de viață ale lui Hitler au început să se schimbe. Conducând operațiunile militare din cartierul său general din est, a refuzat să viziteze orașele bombardate ori să permită retragerile, devenind tot mai dependent de medicul său, Theodor Morell, și de tot felul de medicamente pe care le lua în cantități mari. Totuși, nu-și pierduse capacitatea de a reacționa viguros în fața adversităților. După arestarea lui Mussolini în iulie 1943 și armistițiul italian, nu numai că a dispus ocuparea tuturor pozițiilor importante deținute de armata italiană, dar a ordonat și recuperarea lui Mussolini, cu intenția de a-l pune la conducerea unui nou guvern fascist. Însă pe frontul de est era din ce în ce mai greu să se țină piept avansării trupelor sovietice. Relațiile cu comandanții de armate deveniseră tensionate, mai cu seamă din cauza importanței sporite acordate diviziilor SS (Schutzstaffel). Concomitent, eșecul campaniei submarinelor germane împotriva vaselor aliate din Atlantic și bombardarea orașelor germane făceau foarte improbabilă o victorie a Germaniei în război.

Ofițeri disperați și civili antinaziști erau pregătiți să-l înlăture pe Hitler și să negocieze pacea. În 1943–1944 au avut loc mai multe atentate la viața lui Hitler; cel mai aproape de îndeplinirea acestui obiectiv a fost acela din 20 iulie 1944, când colonelul Claus von Stauffenberg a detonat o bombă la o conferință ținută la cartierul general al lui Hitler din Prusia Orientală. Dar Hitler a scăpat numai cu răni superficiale și, cu câteva excepții, cei implicați în complot au fost executați. Reducerea independenței armatei era acum completă; au fost numiți ofițeri politici național-socialiști în toate comandamentele militare germane.

Hitler era tot mai bolnav, dar nu s-a relaxat și nici nu a pierdut controlul, continuând să-și exercite aproape hipnotic puterea asupra subordonaților apropiați, nici unul dintre aceștia nedispunând de autoritate independentă. Debarcarea Aliaților în Normandia (6 iunie 1944) a marcat începutul sfârșitului. În decursul a numai câteva luni au fost eliberate de Aliați ori s-au predat lor opt capitale europene (Roma, Paris, Bruxelles, București, Sofia, Atena, Belgrad, Helsinki). În decembrie 1944, Hitler și-a mutat cartierul general în vest pentru a conduce ofensiva din Ardeni, menită să facă o breșă între armata engleză și cea americană. Când aceasta a eșuat, speranțele sale în victorie au devenit mai himerice decât oricând, bazându-se pe folosirea noilor arme (rachetele germane fuseseră folosite împotriva Londrei încă din iunie 1944) și pe o eventuală dezbinare între puterile aliate.

După ianuarie 1945, Hitler nu a mai părăsit niciodată cancelaria Reichului din Berlin sau buncărul acesteia, abandonând planul de a opune o rezistență finală în sud, în momentul când trupele sovietice se apropiau de Berlin. Într-o stare de extremă nervozitate și epuizare, a acceptat în sfârșit inevitabilitatea înfrângerii și s-a pregătit să-și ia viața, lăsând în voia sorții țara asupra căreia își exercitase puterea absolută. Înainte de aceasta a mai făcut două lucruri. Pe 28–29 aprilie, la miezul nopții, s-a căsătorit cu Eva Braun. Imediat după aceea și-a dictat testamentul politic, justificându-și cariera și numindu-l pe amiralul Karl Dönitz șef al statului, iar pe Josef Goebbels, cancelar.

Pe 30 aprilie și-a luat rămas-bun de la Goebbels și de la puținii care mai rămăseseră în buncăr, apoi s-a retras în apartamentele sale și s-a împușcat. Soția lui a luat otravă. În conformitate cu instrucțiunile pe care le dăduse, cadavrele lor au fost arse.

Succesele lui Hitler se datorează susceptibilității Germaniei postbelice și talentelor sale unice de lider național. Ascensiunea la putere nu era inevitabilă; dar nu a existat nici o altă persoană care să egaleze abilitatea sa de a exploata și modela evenimentele în propriul scop. Puterea pe care a deținut-o a fost fără precedent, atât ca întindere, cât și în ce privește resursele tehnice de care dispunea. Ideile și țelurile sale au fost acceptate, în întregime sau parțial, de milioane de oameni, îndeosebi în Germania, dar și în alte părți. La vremea când a fost învins, distrusese mare parte din ce mai rămăsese din vechea Europă, în timp ce poporul german era silit să se confrunte cu ceea ce s-a numit mai târziu „Anul Zero" 1945.

Locul lui Hitler în istorie

De la moartea sa până la începutul sec. XXI, despre Hitler au fost scrise mai multe cărți decât despre Napoleon în cursul jumătății de secol ce a urmat căderii sale. Timpul și distanța de la evenimentele celui de-Al Doilea Război Mondial au afectat și ele interpretările istorice despre Hitler.

Există un consens referitor la importanța sa istorică (termen care nu implică o judecată pozitivă). Hitler a fost, în primul rând, unicul responsabil pentru declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. (Acest fapt diferă față de diversele responsabilități ale conducătorilor și oamenilor de stat care au dezlănțuit Primul Război Mondial.) Vina sa pentru declanșarea Holocaustului – adică schimbarea politicii germane de la expulzarea la exterminarea evreilor, inclusiv, mai târziu, a evreilor din întreaga Europă și din Rusia europeană – este, de asemenea, evidentă. Deși nu există nici un singur document care să susțină cele de mai sus, discursurile lui Hitler, materialele scrise, rapoartele asupra discuțiilor cu asociații și oamenii de stat străini, ca și mărturisirile făcute de cei care au îndeplinit aceste acțiuni au fost adesea evocate ca dovezi ale rolului său. Multe dintre declarațiile sale cele mai violente au fost înregistrate de subordonați în cursul discuțiilor private (inclusiv, dar nu în totalitate autenticele „Remarci ale lui Bormann" din februarie–aprilie 1945). Spre exemplu, pe 30 ianuarie 1939, cu ocazia celei de-a șasea aniversări a venirii la putere, Hitler declara în Reichstag: „Astăzi voi fi din nou un profet: Dacă finanțele internaționale evreiești din Europa și din afara ei vor reuși să arunce încă o dată națiunile într-un război mondial, atunci rezultatul nu va fi bolșevizarea pământului și, prin urmare, victoria evreilor, ci anihilarea rasei evreiești din Europa."

În testamentul său, scris cu puțin înainte de a se sinucide, în aprilie 1945, le-a cerut germanilor să continue lupta împotriva evreilor: „Mai presus de orice, ordon guvernului și poporului să susțină până la capăt legile rasiale și să se opună fără îndurare otrăvitorului tuturor națiunilor, evreimea internațională."

În pofida imensei cantități de documente germane care au fost salvate (și a marelui volum de discursuri și alte declarații înregistrate), Hitler era, așa cum a spus-o el însuși în câteva ocazii, un om secretos, iar unele dintre opiniile sale difereau uneori de cele exprimate în public.

Multă vreme istoricii și alți comentatori au considerat de la sine înțeles faptul că dorințele, ambițiile și ideologia lui Hitler erau expuse clar (și înfricoșător) în *Mein Kampf*. Dar în prima parte, autobiografică, a acestei cărții, el deformează adevărul în cel puțin trei chestiuni: relațiile cu tatăl său (care erau foarte diferite de afecțiunea filială descrisă în *Mein Kampf*); condițiile de viață de la Viena (care erau mai puțin marcate de sărăcie abjectă, așa cum le descrie el) și cristalizarea părerii sale despre lume, inclusiv antisemitismul, în perioada petrecută la Viena (dovezile existente sugerează astăzi că această cristalizare s-a petrecut mult mai târziu, la München).

Percepția populară asupra lui Hitler implică adesea speculații și presupuneri

asupra sănătății sale mintale. A existat tendința de a-l considera pe Hitler nebun. În pofida unor izbucniri ocazionale de furie, cruzimile, expresiile și ordinele sale cele mai dure sugerează o brutalitate rece, pe deplin conștientă. A-i atribui o boală mintală lui Hitler l-ar absolvi, desigur, de responsabilitatea faptelor și vorbelor sale (la fel cum i-ar absolvi de responsabilitate și pe cei care nu ar mai vrea să se gândească la el și la faptele lui). Cercetarea extinsă a fișelor medicale indică totuși că, în afară de ultimele zece luni ale vieții, nu a fost profund handicapat de vreo boală (cu excepția simptomelor tot mai dese ale bolii Parkinson). De necontestat este însă faptul că Hitler avea o tendință certă de ipohondrie; că în timpul războiului ingera mari cantități de medicamente și că, încă din 1938, era convins că nu va trăi prea mult - acesta putând fi un motiv pentru care a grăbit la acea dată planurile de cucerire. Trebuie, de asemenea, reținut că Hitler dispunea de capacități mintale care i-au fost contestate de unii dintre criticii săi timpurii; acestea includeau o memorie uimitoare pentru anumite detalii și o detectare instinctivă a slăbiciunilor adversarilor. Din nou trebuie spus că aceste talente îi măresc, mai degrabă decât să-i diminueze responsabilitatea pentru imensa cantitate de rele și brutalități pe care le-a comis sau le-a ordonat.

Cea mai uimitoare realizare a sa a fost mobilizarea marii mase a poporului german (și austriac) în spatele său. În întreaga carieră, popularitatea sa a fost mai mare și mai profundă decât popularitatea Partidului Național-Socialist. Mare parte a germanilor au crezut în el până la sfârșit. Din acest punct de vedere, el se detașează de aproape toți dictatorii sec. XIX și XX, ceea ce este foarte impresionant dacă ținem seama de faptul că poporul german se situa printre cele mai educate popoare ale sec. XX. Nu există nici o îndoială că majoritatea covârșitoare a poporului german l-a sprijinit pe Hitler, deși adesea numai pasiv. Încrederea poporului în el era mai mare decât încrederea în ierarhia nazistă. Desigur, ceea ce a contribuit la creșterea acestui sprijin au fost succesele economice și sociale, pe care și le-a arogat în permanență în prima etapă a conducerii: dispariția virtuală a șomajului, creșterea prosperității maselor, noile instituții sociale și creșterea prestigiului Germaniei în anii 1930 - realizări nemaiatinse în istoria dictaturilor totalitare moderne. În pofida existenței unor precursori spirituali și intelectuali ai ideilor sale, nu există nici un conducător național german cu care să poată fi comparat. În concluzie, nu are predecesori - o altă diferență între el și alți dictatori.

În 1938, Hitler făcuse din Germania cea mai puternică și temută țară din Europa (și poate chiar din lume). A reușit toate acestea fără război (și sunt acum unii istorici care declară că, dacă ar fi murit în 1938, înaintea de începerea execuțiilor în masă, ar fi intrat în istorie drept cel mai mare om de stat din istoria poporului german). În fapt, a fost foarte aproape să câștige războiul în 1940; dar rezistența Marii Britanii (personificată de Winston Churchill) l-a împiedicat. Desigur, a trebuit să fie formată covârșitoarea, și în multe privințe ciudata coaliție anglo-americană cu Uniunea Sovietică pentru ca Al Treilea Reich să poată fi înfrânt; și sunt motive să se creadă că nici una dintre părți nu l-ar fi putut înfrânge singură. În același timp, brutalitatea și unele dintre deciziile sale au dus la distrugerea lui, contribuind la formarea neobișnuitei alianțe dintre capitaliști și comuniști, care i-a unit pe Churchill, Roosevelt și Stalin. Hitler se credea un mare om de stat, dar nu și-a dat seama cât de condamnabile și vrednice de dispreț au fost acțiunile pe care le-a întreprins și războiul pe care l-a dezlănțuit; credea că marea coaliție formată de inamicii săi se va dezmembra până la urmă și apoi el va putea să cadă la înțelegere cu una sau alta dintre părți. Gândind astfel, s-a înșelat pe el însuși, deși asemenea dorințe și speranțe au existat până la sfârșit în mintea multor germani.

Admiratori deschiși sau ascunși ai lui Hitler continuă să existe și azi (și nu numai în Germania); unii îl admiră datorită unei atracții maligne exercitate de eficacitatea răului, alții datorită realizărilor lui Hitler, oricât de vremelnice sau brutale au fost acestea. Totuși, brutalitatea și crimele asociate cu numele lui fac să fie puțin probabil ca reputația lui Hitler de încarnare a răului să se schimbe vreodată.

Hitler-Jugend

(*în germană*, Tineretul Hitlerist)

Organizație înființată de Adolf Hitler în 1933 pentru educarea și antrenarea băieților cu vârsta între 13–18 ani în conformitate cu principiile naziste. Sub conducerea lui Baldur von Schirach (1907–1974), în 1935, organizația includea aproape 60% dintre tinerii din Germania, iar în 1936 a devenit o organizație de stat în care erau

invitați să se înroleze toți tinerii arieni. Aceștia duceau o viață spartană, bazată pe devotament, camaraderie și respectarea ideilor naziste, părinții fiind mai puțin implicați în educația lor. Liga Fetelor Germane era o organizație similară, care pregătea fetele pentru îndatoriri casnice și pentru maternitate.

Hito-no-michi

Sectă religioasă japoneză înființată de Miki Tokuharu (1871–1938). Este sinteza unei mișcări religioase anterioare, inițiate de Kanada Tokumitsu (1863–1919), care susținea că suferințele adepților săi pot fi transferate asupra lui prin meditație divină, astfel încât el să poată îndura indirect necazurile lor. Deși a fost silită de guvern să se alieze shintoismului, Hito-no-michi a continuat să-și răspândească învățăturile neconvenționale și, în 1934, ajunsese să aibă 600 000 de adepți. În 1937, secta a fost desființată. Tokuharu și fiul său, Miki Tokuchika, au fost arestați, iar Tokuharu a murit în anul următor. În 1945, Miki Tokuchika a fost eliberat și a reînființat secta, sub numele PL Kyodan.

HIV /human immunodeficiency virus/

(virusul imunodeficienței umane)

Retrovirus care provoacă SIDA. HIV atacă și distruge treptat sistemul imunitar, lăsând organismul vulnerabil la infecții. Nu se poate răspândi prin contacte întâmplătoare ci, în special, prin contactul cu sânge (de ex., prin folosirea în comun a seringilor hipodermice sau prin înțepături accidentale cu ace de seringă), prin spermă și secrețiile organelor genitale feminine sau prin laptele de mamă. O femeie însărcinată poate transmite virusul fetusului prin placentă. Virusul se multiplică mai întâi în ganglionii limfatici din preajma locului prin care a pătruns în organism. Simptomele apar după ce HIV se răspândește în corp, de obicei cu cca 10 ani mai târziu, marcând îmbolnăvirea de SIDA. „Cocteilurile“ de medicamente pot întârzia declanșarea bolii, dar pot face corpul rezistent la medicație. Ca și alte virusuri, HIV are nevoie de o celulă-gazdă pentru a se multiplica. El atacă celulele T, dar poate infecta și alte celule. Ritmul rapid al mutației îi permite să reziste atât atacurilor sistemului imunitar, cât și încercărilor de tratament. Nu există vaccin sau tratament împotriva bolii. Abstinența sexuală, folosirea prezervativului sau a altor mijloace de prevenire, precum și evitarea uzului în comun al seringilor au dus la scăderea ritmului de îmbolnăvire în unele zone.

Hiwasee

Râu în SE SUA. Izvorăște din Munții Blue Ridge, în N Georgiei, curge spre Carolina de N și spre SE statului Tennessee pe parcursul a 213 km și se varsă în fluviul Tennessee, în bazinul Chickamauga. Are trei mari baraje ridicate de Autoritatea Fluviului Tennessee. Melcul-darter, specie aflată pe cale de dispariție, a fost naturalizat în Hiwassee, în anii 1970.

Hizb al-Nahdah

(*în arabă*, Partidul Renașterii)

Partid politic din Tunisia, fondat în 1981 de Rachid al-Ghannouchi și Abdel Fatah Mourou. Programul partidului susține o distribuție mai echitabilă a resurselor economice, democrație pluripartită și mai multă activitate religioasă în viața zilnică, toate acestea fără apel la violență. După 1984, partidul s-a reorganizat pentru a opera atât clandestin, cât și public. Denumirea actuală a fost adoptată în 1988. Și astăzi se află în afara legii, cu toate că guvernul condus de Zine el-Abidine Ben Ali nu l-a persecutat, așa cum s-a întâmplat în timpul guvernului condus de Habib Bourguiba.

hlei

Sol argilos lipicios sau strat de sol format sub suprafața unor soluri impregnate cu apă. Specific zonelor slab drenate, hleiurile conțin cantități reduse de fier și alte elemente și au o culoare gri marmorată.

Hmelnițki, Bogdan (Zinovi Mihailovici)

(1595, Cigirin, Ucraina - 16.08.1657, Cigirin)

Conducător al cazacilor ucraineni (1648–1657). Deși a fost educat în Polonia și a făcut parte din armata poloneză, a fugit în cetatea cazacilor din Zaporojie în 1648, organizând o rebeliune printre aceștia. După ce a câștigat sprijinul țăranilor ucraneni nemulțumiți și al orășenilor, s-a ridicat împotriva Poloniei. După ani de război, a cerut, în 1654, ajutor de la Rusia, care a invadat Polonia, reușind transferul controlului asupra pământurilor ucrainene de la Polonia la Rusia. Încercările lui de a obține autonomie pentru cazacii săi au eșuat, ducând doar la supunerea lor în fața regimului rus.

hmong *sau* miao

Populație din China, Vietnam, Laos și Thailanda, care locuiește în munți și vorbește dialecte sino-tibetane. De asemenea, unii imigranți din SUA aparțin populației hmong. Pentru locuitorii hmong din Extremul Orient, principalul mijloc de trai este agricultura. Ei cultivă cereale și orez;

produc opiu, folosit ca monedă de schimb. Majoritatea venerează spirite, demoni și duhuri ancestrale; sacrificiul animal este foarte răspândit. În gospodării locuiesc reprezentanții mai multor generații ale unei familii. În China, mulți hmong respectă tradiția chineză a căsătoriilor aranjate.

hmong-mien, limbi ~ *sau* miao-yao

Familie de limbi din S Chinei, N Vietnamului, Laos și N Thailandei, cu peste 9 milioane de vorbitori. Hmong (miao, meo) are trei dialecte: vestic, central și nordic. Începând cu sec. XVIII, grupuri de vorbitori ai dialectului vestic au emigrat în N Indochinei. După războaiele din Indochina, care au luat sfârșit în 1975, mulți hmong au plecat din Laos în Thailanda. Unii s-au stabilit în SUA, unde locuiesc cca 150 000 de vorbitori ai dialectului vestic. Mien (yao) are trei mari dialecte; cel mai important, mien (mian), este folosit de cca 85% dintre vorbitori. Deși se aseamănă din punct de vedere structural cu alte limbi din zonă, în special cu chineza, nu s-a demonstrat existența nici unei legături între hmong-mien și alte familii de limbi.

Hoar, Ebenezer R(ockwood)

(21.02.1816, Concord, Massachusetts, SUA - 31.01.1895, Concord)

Om politic american. Absolvent al Colegiului Harvard (1835) și al Școlii de Drept Harvard (1839). A devenit cunoscut ca susținător declarat al aboliționismului. A fost ales în Senatul statului, ca membru al facțiunii liberalilor aboliționiști sau „liberali cu conștiință". Mai târziu, a contribuit la înființarea Partidului Pământului Liber și a partidelor republicane din Massachusetts. A fost membru al Curții Supreme a statului (1859–1869), apoi, pentru scurtă vreme, procuror general al SUA (1869–1870) și a fost ales în Camera Reprezentanților SUA (1873–1875).

Hoar, George Frisbie

(29.08.1826, Concord, Massachusetts, SUA - 30.09.1904, Worcester, Massachusetts)

Om politic american. A absolvit Colegiul Harvard (1846) și Școala de Drept Harvard (1849) și a fost avocat în Worcester. A contribuit la fondarea Partidului Pământului Liber în Massachusetts. Împreună cu fratele său, Ebenezer Hoar, și tatăl său, Samuel Hoar (1778–1856), a sprijinit înființarea Partidului Republican. A fost membru al Camerei Reprezentanților SUA (1869–1877) și al Senatului (1877–1904). A susținut reformele din administrația civilă și a fost un adversar declarat al Asociației Protecționiste Americane.

Hoarda de Aur

Hanat în partea de V a Imperiului Mongol, înființat la mijlocul sec. XIII. Se pare că numele provine de la cortul auriu al lui Batu, unul dintre nepoții lui Genghis-Han, care a extins teritoriul Hoardei de Aur printr-o serie de campanii strălucite. Printre acțiunile acestor campanii s-au numărat jefuirea și incendierea Kievului, în 1240. La apogeul său, statul cuprindea cea mai mare parte a Rusiei europene. Apariția Marii Ciume în 1346 a cauzat începutul destrămării statului. În sec. XV, acesta a fost divizat în mai multe hanate mici.

Hoare, Sir Samuel (John Gurney) *ulterior* Vicontele Templewood (de Chelsea)

(24.02.1880, Londra, Anglia - 07.05.1959, Londra)

Om politic britanic. Ca ministru de externe pentru India (1931–1935), a avut imensa responsabilitate de a redacta și de a susține, în diverse polemici, noua Constituție a Indiei și a fost principalul autor al Legii de guvernare a Indiei (1935). Pentru implicarea sa, ca ministru al afacerilor externe, în Pactul Hoare-Laval (1935), care a eșuat, a fost nevoit să demisioneze. În funcția de ministru al afacerilor interne (1937–1939), a contribuit la stabilirea Pactului de la München, dovedindu-se dispus spre concesii, însă reputația sa a avut de suferit. În Al Doilea Război Mondial a fost ambasador în Spania (1940–1944).

Hoare-Laval, pactul ~

(1935)

Plan secret prin care i se oferea lui Benito Mussolini aproape întreg teritoriul Ethiopiei (numită pe atunci Abisinia), în schimbul unui armistițiu în Războiul italo-etiopian. A fost conceput de ministrul afacerilor externe, Sir Samuel Hoare, și prim-ministrul Franței, Pierre Laval, care au încercat, fără succes, să stabilească relații bune între Franța și Italia. Când detaliile planului au devenit publice, a fost retras și criticat violent.

Hobart

Oraș, 191 169 loc. (2001), port principal și centru administrativ în Tasmania, Australia. Situat pe estuarul râului Derwent, la baza Muntelui Wellington, este cel mai mare oraș din Tasmania și cel mai sudic oraș din Australia. Înființat în 1803, a devenit un port important pentru balenierele sale din oceanele de S. Lipsa resurselor

naturale i-a limitat dezvoltarea. Acum are un port cu ape adânci, linii de cale ferată și un aeroport, fiind astfel un centru al transporturilor și unul comercial. În oraș se află catedrale anglicane și romano-catolice și prima sinagogă evreiască din Australia (construită în 1843–1845).

Hobbema, Meindert
născut **Meyndert Lubbertsz(oon)**
(botezat pe 31.10.1638, Amsterdam - 07.12.1709, Amsterdam)

Peisagist olandez. A locuit în special în Amsterdam, pictând scene rurale cu copaci, clădiri rustice, râuri domoale și mori de apă. În 1689 a creat capodopera sa, *Aleea din Middelharnis*. Deși se pare că nu a fost foarte apreciat în timpul vieții, operele sale au devenit cunoscute și importante în Anglia sec. XIX.

Hobbes, Thomas
(5.04.1588, Westport, Wiltshire, Anglia - 4.12.1679, Hardwick Hall, Derbyshire)

Filozof, om de știință și istoric englez, cunoscut mai ales pentru filozofia sa politică, enunțată în special în capodopera *Leviatanul* (Leviathan, 1651). Hobbes considera guvernul în primul rând un dispozitiv pentru asigurarea securității colective. Autoritatea politică este justificată printr-un contract social ipotetic între mase, care investește într-o persoană sau o entitate suverană responsabilitatea pentru securitatea și bunăstarea tuturor. În metafizică, Hobbes a fost un susținător al materialismului, conform căruia doar lucrurile materiale sunt reale. Lucrările sale științifice prezintă toate fenomenele observate ca efecte ale materiei în mișcare. Hobbes a fost un adevărat om de știință și, în plus, a sistematizat strălucit descoperirile științifice ale contemporanilor săi, inclusiv Galileo și Johannes Kepler. Marea sa contribuție s-a exercitat în domeniul filozofiei politice, confirmând puterea guvernamentală sporită, pe baza acordului cetățenilor.

Primii ani

Tatăl lui Hobbes era un vicar coleric la o mică biserică parohială din Wiltshire. Rușinat, după implicarea într-o încăierare în propria biserică, el și-a abandonat cei trei copii în grija fratelui său, un fabricant de mănuși înstărit din Malmesbury. Pe când avea patru ani, Hobbes a fost trimis la școală în Westport, apoi la o școală privată, iar în cele din urmă, la vârsta de 15 ani, la Magdalen Hall la Universitatea din Oxford, unde și-a luat diploma în arte tradiționale, iar timpul liber și l-a dedicat interesului față de hărți.

Aproape toată viața, Hobbes a lucrat pentru bogata și aristocratica familie Cavendish. Când și-a luat diploma la Oxford, în 1608, el era angajat ca însoțitor și meditator pentru tânărul William Cavendish, ulterior al doilea conte de Devonshire. Pe parcursul multor decenii, Hobbes a servit familia și asociații acesteia în calitate de traducător, însoțitor de călătorie, contabil, reprezentant de afaceri, consilier politic și colaborator științific. Datorită angajării sale de către William Cavendish, primul conte de Devonshire, precum și de moștenitorii săi, Hobbes a intrat în contact cu latura regalistă în disputele dintre rege și Parlament, care au continuat până în 1640, culminând cu războaiele civile (1642–1651). Hobbes a lucrat și pentru marchiza de Newcastle-upon-Tyne, o verișoară a lui William Cavendish, și pentru fratele lui Newcastle, Sir Charles Cavendish. Acesta din urmă era figura centrală a „Academiei Wellbeck", un grup informal de oameni de știință, denumit după una dintre casele familiei, din Wellbeck Abbey, în Nottinghamshire.

Dezvoltarea intelectuală

Cele două familii Cavendish au hrănit interesele intelectuale ale lui Hobbes pentru politică și științele naturale. Hobbes a lucrat intermitent pentru ducii de Devonshire până în 1628; Newcastle și fratele său l-au angajat în următorul deceniu. El s-a întors la familia Devonshire după anii 1640. Prin cele două familii Cavendish, precum și prin contactele pe care și le-a făcut singur pe continent ca însoțitor de călătorie pentru diferiți deținători ai titlului de Devonshire, Hobbes a devenit membru al mai multor grupuri de intelectuali din Anglia. La Paris, el a cunoscut cercul oamenilor de știință, al teologilor și al filozofilor prezidat de teologul Marin Mersenne. Acest cerc îl includea și pe René Descartes.

Hobbes a cunoscut politica practică înainte să devină teoretician al filozofiei politice. Tânărul William Cavendish a fost membru al parlamentelor din 1614 și 1621, iar Hobbes se pare că a participat la dezbaterile parlamentare. Un nou contact cu politica s-a ivit datorită interesele comerciale ale ducilor de Devonshire. Hobbes a participat la multe întâlniri ale consiliului de conducere al Companiei Virginia, o companie comercială întemeiată de Iacob I pentru a coloniza părți ale coastei de est a Americii de Nord, și a intrat în contact cu

somitățile de acolo. (Hobbes însuși a primit un mic procent în cadrul companiei din partea angajatorului său.) S-a confruntat cu probleme politice prin intermediul unor persoane pe care le-a întâlnit în Great Tew; cu acestea a discutat chestiuni nu doar de natură teologică, ci și probleme legate de modul în care Biserica Anglicană ar trebui să fie condusă și organizată, precum și de modul în care autoritatea acesteia ar trebui să fie legată de un guvern civil.

La sfârșitul anilor 1630, Parlamentul și regele au intrat într-un conflict referitor la cât de mult ar putea fi depășită puterea regelui în cazuri excepționale, mai ales în ce privește strângerea de fonduri pentru armate. În 1640, Hobbes a scris un tratat unde lua apărarea regelui Carol I pentru interpretarea prerogativelor sale. Membrii regaliști ai Parlamentului au folosit argumente din tratatul lui Hobbes în dezbateri, iar tratatul a circulat în formă de manuscris. *Elemente de drept, naturale și politice* (Elements of Law, Natural and Politic, scrisă în 1640, publicată într-o versiune neautorizată în 1650) a fost prima lucrare de filozofie politică a lui Hobbes, deși el nu a avut intenția să o publice sub formă de carte.

Dezvoltarea lui Hobbes ca om de știință a început în a doua parte a vieții. El nu învățase matematică sau științe la Oxford, iar anii de școală de la Wiltshire s-au bazat pe limbile clasice. Interesul său față de mișcare și efectele acesteia a fost stimulat în special prin conversație și de lecturile de pe continent, precum și prin asocierea sa cu ramura Wellbeck a nobililor Cavendish, oameni de știință și matematicieni. În 1629 sau 1630, Hobbes a descoperit încântat metoda lui Euclid de a demonstra teoreme în *Elemente*. Conform unui biograf contemporan, el a găsit un volum al lui Euclid și s-a îndrăgostit de geometrie. Mai târziu, probabil pe la mijlocul anilor 1630, acumulase destule cunoștințe încât să înceapă o cercetare independentă în optică, o disciplină în care este considerat un pionier. În cadrul Academiei Wellbeck, a făcut schimb de opinii cu alte persoane interesate de acest subiect. Iar ca un membru al cercului Mersenne din Paris, după 1640, a fost luat în serios ca un teoretician nu numai de etică și politică, ci și de optică și de balistică. Într-adevăr, i-a fost recunoscută competența în matematică de către matematicieni francezi foarte cunoscuți, printre care Gilles Personne de Roberval.

Autodidact în domeniul științei și inovator, cel puțin în optică, Hobbes s-a considerat un profesor sau un transmițător al științelor elaborate de către alții. În acest sens, se referea la științele care, precum optica, se preocupau de fenomene controlate și de principiile despre mărimi, forme, poziții, viteze, precum și traiectorile părților de materie. Trilogia sa importantă – *Despre corp* (De Corpore, 1655), *Despre om* (De Homine, 1658), și *Despre cetățean* (De Cive, 1642) – a fost o încercare de a organiza piesele variate ale științei naturale, precum și ale psihologiei și politicii, într-o ierarhie, începând cu cele mai generale și fundamentale, până la cele mai specifice. Deși, în mod logic, constituia ultima parte a sistemului său, *De Cive* a fost publicată prima, pentru că tulburările politice din Anglia au făcut ca mesajul acesteia să fie foarte actual, iar doctrina sa inteligibilă, cu sau fără preliminariile natural-științifice. *De Corpore* și *De Homine* cuprindeau, printre altele, descoperirile lui Galileo privind mișcarea corpurilor terestre, ale lui Kepler privind astronomia, ale lui William Harvey cu privire la circulația sângelui, și ale sale în domeniul opticii. Știința politicii din *De Cive* a fost anticipată de fapt în partea a II-a a *Elementelor de drept* și dezvoltată mai departe în *Leviatan sau Materia, forma și puterea Commonwealthului ecleziastic și civil* (Leviathan; The Matters or, and Power of Form, Commonwealth, Ecelesiastical and Civil, 1651), ultima – și cea mai cunoscută în lumea anglo-saxonă – formulare a filozofiei politice a lui Hobbes..

Exil la Paris

În 1640, când conflictul a devenit acut, Hobbes a început să se teamă pentru siguranța lui. La scurt timp după finalizarea cărții *Elemente de drept*, a fugit la Paris, unde s-a alăturat iar cercului lui Mersenne și a intrat în contact cu alți exilați din Anglia. A rămas la Paris mai mult de un deceniu continuându-și cercetările de optică și lucrul la *De Cive, De Corpore* și *Leviatanul*. În 1646, tânărul principe de Wales, care avea să devină ulterior Carol II, a căutat refugiu la Paris, iar Hobbes a acceptat invitația de a-l instrui în domeniul matematicii.

Filozofia politică

Hobbes și-a prezentat filozofia politică în forme diferite pentru varii tipuri de auditoriu. *De Cive* enunță teoria în forma sa cea mai științifică. Spre deosebire de *Elemente de drept*, care a fost compus în limba engleză pentru parlamentarii englezi – și care a fost scris cu deziderate politice locale la adresa lui Carol I –, *De Cive* a fost scris în latină pentru savanții de pe continent, interesați de „noua“ știință – acel tip de

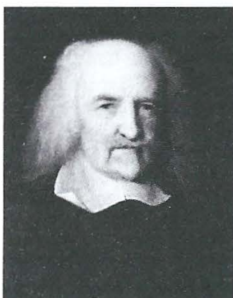
știință care nu mai făcea apel la autoritatea anticilor, ci aborda diverse probleme cu principii noi de explicare.

Ruperea, prin *De Cive*, de autoritatea antică prin excelență - Aristotel - nu ar fi putut fi anunțată cu mai mare gălăgie. După numai câteva paragrafe, Hobbes a respins una dintre cele mai faimoase teze ale politicii lui Aristotel, și anume că ființele umane sunt în mod natural potrivite pentru viața în societate și nu realizează pe deplin natura umană până când nu își exercită rolul de cetățean. Hobbes întoarce pe dos afirmația lui Aristotel: ființele umane sunt prin natură inadecvate pentru viața politică. Oamenii se denigrează în mod natural și concurează între ei, sunt foarte ușor conduși de retorica unor bărbați ambițioși și au o părere mai bună despre ei înșiși decât despre alți oameni. Pe scurt, pasiunile lor exagerează valoarea pe care o acordă propriilor interese, mai ales celor pe termen scurt. În același timp, cei mai mulți oameni, în căutarea propriilor interese, nu au capacitatea de a triumfa asupra rivalilor. Și nici nu pot apela la vreun model natural comun de comportament, pe care toată lumea se va simți obligată să îl respecte. Nu există autocontrol natural, chiar și atunci când ființele umane sunt moderate în poftele lor, iar cei nemiloși și însetați de sânge îi pot face chiar și pe cei moderați să se simtă obligați să ia măsuri preventive violente, pentru a nu pierde totul. Chiar și autocontrolul unei persoane moderate se poate transforma cu ușurință în agresiune. Cu alte cuvinte, nici o ființă umană nu este mai presus de agresiune și de anarhia adiacentă acesteia.

Războiul e mai natural pentru om decât ordinea politică. Într-adevăr, ordinea politică este posibilă doar când oamenii își abandonează înclinația naturală de a judeca și de a urmări doar ce îi interesează și transmit această hotărâre altcuiva. Această delegare este efectuată în cazul în care masele încheie un contract de supunere cu un suveran în schimbul siguranței fizice și al unei minime bunăstări. Fiecare dintre cei în cauză îi spune altuia: „Îmi transfer dreptul meu de conducere lui X (suveran), dacă și tu faci asta". Transferul se încheie colectiv, doar cu condiția ca o persoană să fie mai puțin o țintă de atac sau de deposedare decât ar fi în starea sa naturală. Deși Hobbes nu presupune că a existat vreodată un eveniment istoric real în care a fost făcută o promisiune reciprocă de a delega autoguvernarea unui suveran, el a afirmat că modalitatea cea mai bună de a înțelege statul era să ne imaginăm că acesta a apărut dintr-un astfel de acord.

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Thomas Hobbes, pictură în ulei de John Michael Wright, Galeria Națională de Portrete, Londra

În contractul social al lui Hobbes, masele își dădeau libertatea pe siguranță. După Hobbes, libertatea, care ducea permanent la conflicte locale și în cele din urmă la război total - un „război al fiecărui om împotriva altuia" -, este supraevaluată în filozofia politică tradițională și în opinia populară; este mai bine pentru oameni să își transfere dreptul de guvernare unui suveran. Odată transferat, acest drept de guvernare este absolut, cu excepția cazului în care masele simt că viețile lor sunt amenințate prin supunere. Suveranul determină cine ce deține, cine va avea funcții publice, modul în care va fi reglementată economia, ce fapte vor fi considerate crime și ce pedepse ar trebui să primească infractorii. Suveranul este comandantul suprem al armatei, interpretul suprem al legii, precum și exegetul suprem al Scripturii, cu autoritate peste orice biserică națională. Este nedrept - un caz de renunțare la ceea ce s-a stabilit - ca un supus să ia atitudine față de aceste dispoziții, întrucât, în actul de creare a statului, sau primind protecție din partea acestuia, acea persoană este de acord să lase hotărârile cu privire la mijloacele de prosperitate și securitate în seama suveranului. Legile și decretele luate de suveran și numirile în funcții publice pot fi nepopulare, uneori chiar greșite. Dar dacă suveranul nu eșuează în așa fel încât supușii să considere că starea lor ar fi mai puțin îngrozitoare într-o dispută în afara statului, este mai bine pentru aceștia să îndure domnia suveranului.

Este mai bine atât din punctul de vedere al prudenței, cât și din cel al moralei. Pentru că nimeni nu poate întâmpina cu prudență un risc mortal mai mare, nimeni nu poate prefera în mod prudent libertatea totală oprimării. Libertatea totală stârnește războiul, iar oprimarea este cea mai bună asigurare împotriva războiului. Moralitatea sprijină această concluzie, pentru că, așa cum afirmă Hobbes, toate preceptele morale ce impun un comportament virtuos pot fi înțelese ca fiind deduse din preceptul fundamental moral conform

căruia omul ar trebui să caute pacea – adică libertatea departe de război – dacă acest lucru este mai sigur. Fără pace, a observat acesta, omul trăiește în „continuă frică și în pericolul unei morți violente", iar viața lui este „solitară, săracă, urâtă, brutală și scurtă." Ceea ce Hobbes numește „legile naturii", acel sistem de norme morale la care este restrânsă toată lumea, nu corespunde în condiții de siguranță cu ceea ce se află în afara statului, întrucât libertatea totală pe care oamenii o au în afara statului include libertatea de a respinge cerințele morale dacă supraviețuirea cuiva depinde de aceasta.

Suveranul nu participă la contractul social; el primește supunerea maselor ca un dar gratuit, în speranța că va avea grijă de siguranța lor. Suveranul nu promite nimic maselor ca să le câștige supunerea. Deoarece el nu transferă nimănui dreptul său de autoguvernare, el își păstrează libertatea totală pe care supușii o dau la schimb pentru siguranță. El nu este obligat prin lege, inclusiv legile proprii. Și nici nu face nimic pe nedrept atunci când ia decizii care nu plac supușilor cu privire la siguranța și prosperitatea acestora.

Deși suveranul este în măsură să judece mijloacele de supraviețuire și bunăstare a maselor mult mai imparțial decât sunt acestea capabile să o facă, el nu este imun la pasiunile personale. Hobbes își dă seama că suveranul se poate comporta nedrept. El insistă asupra faptului că este foarte imprudent pentru un suveran să acționeze așa de nedrept, dezamăgindu-și supușii care se așteaptă la siguranță, făcându-i să se simtă nesiguri. Supușii care se tem pentru viața lor pierd obligația de a se supune și astfel îl privează pe suveran de puterile sale. Redus la statutul de om oarecare prin renunțarea supușilor săi, suveranul detronat ar simți cu siguranță mânia celor care i s-au supus în zadar.

Capodopera lui Hobbes, *Leviatanul* (1651), nu se abate semnificativ de la obiectivul volumului *De Cive* în ce privește relația dintre protecție și supunere, dar acordă o atenție sporită obligațiilor civile ale credincioșilor și rolurilor corespunzătoare și necorespunzătoare ale Bisericii în cadrul statului. Hobbes susține că credincioșii nu pun în pericol perspectivele lor de mântuire prin respectarea decretelor suveranului și este de părere că Bisericile nu au nici o autoritate care nu este acordată de către un suveran civil.

Opiniile politice ale lui Hobbes au exercitat o vizibilă influență asupra operei sale în alte domenii, inclusiv istoriografie și teorie juridică. Filozofia sa politică se preocupă în special de modul în care trebuie să fie organizat guvernul pentru a evita un război civil. Prin urmare, ea cuprinde o prezentare a cauzelor tipice de război civil, toate fiind regăsite în *Behemoth* sau *Parlamentul cel Lung* (Behemoth; or, The Long Parliament 1679), istoria războaielor civile engleze. Hobbes a făcut prima traducere în limba engleză a *Istoriei războiului peloponesiac* a lui Tucidide, despre care considera că este plină de lecții importante pentru contemporanii săi în ce privește excesele democrației, cea mai îngrozitoare modalitate de dizolvare a autorității suverane, după părerea sa.

Lucrările lui Hobbes despre istoria Bisericii și istoria filozofiei au reflectat, de asemenea, politica sa. Era împotriva separării puterilor în stat, fie între ramuri ale guvernului, fie între Biserică și stat. Istoria lui ecleziastică subliniază modul în care preoții și papii avizi de putere amenințau autoritatea civilă legitimă. În istoria filozofiei se ocupă mai ales de modul în care metafizica era folosită ca mijloc de a menține oamenii sub conducerea romano-catolică, cu prețul supunerii în fața unei autorități civile. Teoria lui privind dreptul dezvoltă o temă similară în ce privește amenințările la adresa unei puteri civile supreme reprezentate de drept comun, precum și multiplicarea interpreților juridici autorizați.

Întoarcerea în Anglia

Există indicii că Hobbes intenționa ca *Leviatanul* să fie citit de un monarh, care ar fi putut să preia normele de guvernare din acesta. Un exemplar special legat i-a fost dat prințului Carol, aflat în exil la Paris. Din păcate, sugestia lui Hobbes din *Leviatan*, potrivit căreia un supus avea dreptul să renunțe la un conducător care nu ar mai putea să-l protejeze, i-a ofensat foarte tare pe consilierii prințului. Alungat de la curtea exilată și suspectat de către autoritățile franceze pentru atacul împotriva papalității, poziția lui Hobbes de la Paris a devenit tot mai intolerabilă. La sfârșitul lui 1651, cam în perioada în care a fost publicat *Leviatanul*, s-a întors în Anglia și a făcut pace cu noul regim condus de Oliver Cromwell. Hobbes s-a conformat acelui regim o lungă perioadă de timp, înainte ca monarhia să fie restaurată în 1660.

Din timpul Restaurației, în 1660, Hobbes s-a bucurat de o nouă poziție. Carol II i-a oferit din nou protecție. Deși prezența lui la curte îi scandaliza pe episcopi și pe cancelar, regele era încântat de mintea lui.

I-a acordat lui Hobbes o pensie de 100 de lire pe an și i-a pus portretul în biroul regal. Abia în 1666, când Camera Comunelor a pregătit un proiect de lege împotriva ateismului și a păgânismului, Hobbes s-a simțit cu adevărat în pericol, deoarece comisia la care a fost înaintat proiectul de lege a fost instruită pentru a investiga *Leviatanul*. Hobbes, care se apropia pe atunci de 80 de ani, a ars unele documente care ar fi putut să-l compromită.

Optica

Cea mai semnificativă contribuție a lui Hobbes în materie de științe ale naturii a fost în domeniul opticii. O teorie optică în vremea sa ar fi trebuit să se refere la natura luminii, la transmiterea luminii de la Soare la Pământ, la reflexie și refracție, precum și la anumite lucrări despre instrumente optice, cum ar fi oglinzi și lentile. Hobbes a abordat aceste teme în mai multe tratate relativ scurte și în corespondență, inclusiv cu Descartes, în legătură cu lucrarea acestuia *Dioptrica* (1637). Cea mai ireproșabilă contribuție la optică a lui Hobbes a fost *Schiță sau primul proiect despre optică* (A Minute or First Draught of the Optiques, 1646).

În forma sa matură, teoria optică a lui Hobbes susținea că dilatațiile și contracțiile unei surse principale de lumină, precum Soarele, sunt transmise prin contact cu un mediu uniform aerian, care, la rândul său, stimulează ochiul și nervii conectați la acesta, creând în cele din urmă o „fantasmă", sau imagine-sens, în creier. În teoria lui Hobbes, calitățile unei imagini-sens nu trebuie să fie explicate în termeni de calități ale unui obiect perceput. De fapt, mișcarea și materia – mișcarea unei surse de lumină, perturbarea unui sistem fizic nervos și membranele senzoriale – sunt solicitate. În schimb, optica tradițională – așa cum fusese dezvoltată în termeni aristotelici – susținea că vederea culorii unui lucru – o căpșună roșie, de exemplu – era o chestiune de reproducere a „formei" culorii în organele de simț; mintea extrage apoi forma de la organele de simț. „Formele sensibile", proprietățile caracteristice transmise de obiecte către simțuri prin acțiunea de percepție, au fost distribuite în întregime de teoria lui Hobbes.

Sistemul lui Hobbes

Teoriile care marchează toate efectele observate la materie și mișcare sunt numite mecanice. Hubbes a fost un materialist mecanic: susținea că doar lucrurile materiale sunt adevărate și că obiectul tuturor științelor naturii constă în mișcarea lucrurilor materiale, la diferite niveluri de generalitate. Geometria consideră efectele mișcării punctelor, liniilor și corpurilor solide; mecanica pură se preocupă cu mișcarea corpurilor tridimensionale în spațiu plin, închis. Fizica se ocupă cu analiza mișcării unor părți a corpurilor fără viață în măsura în care acestea contribuie la fenomenul observat; iar psihologia se ocupă cu efectele pe care mișcările interne ale corpurilor însuflețite le au asupra comportamentului. Sistemul științelor naturii descris în trilogia lui Hobbes reprezintă înțelegerea principiilor materialiste pe care este bazată întreaga știință.

Faptul că Hobbes include politica și psihologia în sistemul său a eclipsat oarecum perseverența asupra autonomiei înțelegerii politice față de cea natural-științifică. Conform lui Hobbes, politica nu trebuie înțeleasă în termenii mișcării lucrurilor materiale (deși, în cele din urmă, se poate pricepe și așa); un anume tip de autocunoaștere dovedește suficient predilecția omului spre război. Deși Hobbes este în mod curent interpretat ca diferențiind „legile mișcării" pentru ființele umane și societățile umane, el poate fi revendicat, cel mai plauzibil, ca punând bazele politicii filozofice pe principii psihologice, despre care credea că pot fi iluminate de legile generale ale mișcării.

Ultimii ani și influența

Deși era atacat de adversari în țară, nici un englez din acea perioadă nu s-a bucurat de o asemenea reputație în străinătate precum Hobbes, iar străinii care vizitau Anglia voiau să-și arate respectul față de bătrânul ale cărui vigoare și prospețime intelectuală erau la fel de mari. În ultimii ani, Hobbes s-a amuzat întorcându-se la studiile clasice din tinerețea sa. Autobiografia în versuri latine, plină de un umor jucăuș, adesea de patos și de o sublimă mulțumire de sine, a fost creată la vârsta de 84 de ani. În 1675 a realizat o traducere în engleză a *Odiseei* în rime neregulate, cu o prefață plină de viață, „Despre virtuțile unui poem eroic" (Concerning the Virtues of an Herdic Poem). O traducere a *Iliadei* a apărut în anul următor. Cu patru luni înainte de moarte, îi promitea editorului său „ceva de publicat în engleză".

Importanța lui Hobbes nu constă doar în filozofia sa politică, ci și în contribuția la dezvoltarea unui sistem antiaristotelic și a unei concepții materialiste complete asupra științelor naturii. Filozofia sa politică i-a influențat nu numai pe succesorii care au adoptat cadrul contractului social – de ex., John Locke, Jean-Jacques Rousseau și

Immanuel Kant –, dar și, în mod mai indirect, pe teoreticienii care făceau legătura între luarea de decizii morale și politice și considerațiile de interes personal, înțelese în linii mari. Înclinația materialistă a lui Hobbes spre metafizică este, de asemenea, în conformitate cu metafizica actuală anglo-americană, numită și analitică, aceea care tinde să recunoască drept reale doar acele entități pe care le presupune fizica, în special, sau științele naturii, în general.

Hobby, Oveta Culp *născută* Oveta Culp
(19.01.1905, Killeen, Texas, SUA - 16.08.1995, Houston, Texas)

Editor și funcționar guvernamental american. A fost parlamentar în adunarea legislativă din Texas (1925–1931). S-a căsătorit cu William P. Hobby, editor al *Houston Post-Dispatch*, și a devenit vicepreședinta comitetului executiv al publicației (1938). A condus Corpul de Armată al Femeilor între 1942–1945. În 1953 a fost numită director al Agenției de Securitate Federală, care a fost reorganizată sub numele de Departamentul de Sănătate, Educație și Asistență Socială. Ca ministru al acestui departament (1953–1955), a fost prima femeie care a ocupat o astfel de funcție în SUA. În 1965 a devenit președintele comitetului de administrație al ziarului *Post*.

Hobhouse, L(eonard) T(relawny)
(08.09.1864, St. Ives, Cornwall, Anglia - 21.06.1929, Alençon, Franța)

Sociolog englez, cunoscut pentru studiile sale comparatiste asupra dezvoltării sociale. A încercat să pună în legătură schimbările sociale cu evoluția generală a comunității, axându-se în special pe elementele de ordin intelectual, moral și religios ale schimbării. A făcut parte din echipa redacțională a publicației *Manchester Guardian* (1897), continuând să scrie în acest cotidian și în perioada în care a predat sociologie la Școala de Economie din Londra (1904–1929). Printre lucrările sale se numără *Evoluția moralei* (Morals in evolution, 1906), *Binele rațional* (The Rational Good, 1921) și *Elemente de justiție socială* (Elements of Social Justice, 1922).

Hobsbawm, Eric J(ohn Ernest)
(n. 09.07.1917)

Istoric marxist englez. A obținut titlul de doctor la Universitatea Cambridge, unde a predat ca bursier între 1949–1955. Din 1982 este profesor emerit de economie la Universitatea din Londra. Printre lucrările sale se numără *Industrie și imperiu* (Industry and Empire, 1968), *Inventarea tradiției* (The Invention of Tradition, 1983), dar este cunoscut mai ales pentru *Istoria Occidentului* în patru volume, care cuprinde perioada din 1789 până în 1991 și e alcătuită din *Vârsta revoluției* (The Age of Revolution, 1962), *Vârsta capitalului* (The Age of Capital, 1975), *Vârsta imperiului* (The Age of Empire, 1987) și *Secolul extremelor* (The Age of Extremes, 1994).

hochei pe gheață

Joc între două echipe de patinatori, de câte șase persoane fiecare, desfășurat pe

Teren tipic profesionist nord-american pentru hocheiul pe gheață. Terenurile pentru meciurile la nivel de colegiu sunt, de obicei, mai late (30 m), iar cele internaționale variază atât în lungime, cât și în lățime. Liniile albastre marchează respectivele zone de ofsaid; spațiul dintre ele reprezintă zona neutră (de centru). Pucul este pus în joc, fiind pasat între doi jucători în punctele de angajament; toți jucătorii, cu excepția celor angajați, trebuie să stea în afara cercului de angajament.

un patinoar. Pentru a obține un punct, jucătorii trebuie să introducă în poarta adversă un puc (un disc mic de cauciuc dur) cu ajutorul croselor de hochei. Primul joc autentic de hochei s-a desfășurat în 1875, între două echipe de studenți ai Universității McGill din Montréal, Canada. Liga Națională de Hochei, formată din echipe de hocheiști profesioniști din SUA și Canada, a fost înființată în 1917. În 1920, hocheiul a fost inclus ca probă la Jocurile Olimpice. Este un joc foarte agresiv. Pucul este adesea luat de la un jucător prin lovirea acestuia, deși anumite lovituri sunt neregulamentare și atrag penalizări. Un joc este format din trei reprize de câte 20 de minute de joc efectiv.

hochei pe iarbă

Joc la care iau parte două echipe a câte 11 jucători, desfășurat pe un teren acoperit cu iarbă, cu dimensiunile de 91,4 m, respectiv 55 m. Scopul este introducerea unei mingi în poarta echipei adverse, folosind o crosă de hochei cu capătul curbat. Hocheiul pe iarbă a început să fie practicat în școlile din Anglia, la sfârșitul sec. XIX, iar armata britanică l-a introdus în India și în Orientul Îndepărtat. Din 1928 a devenit sportul național al Indiei. Hocheiul masculin a fost inclus ca probă în Jocurile Olimpice din 1908, iar cel feminin, din 1980. Jocul a pătruns în SUA în 1901, răspândindu-se mai ales în școlile, colegiile și cluburile pentru femei. Anual, se desfășoară câteva turnee ale campionatului internațional, printre care Cupa Mondială.

Ho Chi Minh *sau* Ho Și Min
născut Nguyen That Thành

(19.05.1890, Hoang Tru, Vietnam – 02.09.1969, Hanoi)

Președinte (1945–1969) al Republicii Democrate Vietnam (Vietnamul de Nord). Fiu al unui învățător sărac, a crescut într-un sat; în 1911 a găsit de lucru pe un vapor cu aburi francez și a călătorit în toată lumea, apoi a petrecut șase ani în Franța, unde a devenit socialist. În 1923 a fost în Uniunea Sovietică, iar în anul următor în China, unde a început să facă propagandă printre vietnamezii exilați. În 1930 a înființat Partidul Comunist al Indochinei care, în 1941, a devenit Viet Minh. În 1945, Japonia a invadat Indochina și i-a îndepărtat de la putere pe guvernatorii coloniali francezi. Când aceștia s-au predat, Ho și partidul său, Viet Minh, au pus stăpânire pe Hanoi și au proclamat independența Vietnamului. Franța a refuzat să renunțe la fosta ei colonie și, în 1946, a izbucnit primul război din Indochina. Armata lui Ho i-a învins pe francezi în 1954 la Dien Bien Phu, după care țara a fost împărțită în Vietnamul de Nord și Vietnamul de Sud. Ho, președintele Vietnamului de Nord, a întreprins acțiuni împotriva regimului Ngo Dinh Diem din S, sprijinit de SUA, fapt care a dus la declanșarea Războiului din Vietnam. Forțele armate din Vietnamul de Nord au câștigat războiul la șase ani după moartea lui Ho.

Ho Chi Minh *sau* Ho Și Min, calea ~

Vechi sistem de drumuri, care se întinde din N spre S Vietnamului. Inaugurat în 1959, a fost folosit în Războiul din Vietnam de trupele nord-vietnameze ca principala cale de transport militar. Începând la S de Hanoi, drumul traversa Laosul și Cambodgia, îndreptându-se spre Vietnamul de S, iar parcurgerea lui necesita peste o lună de zile. Dotat cu facilități auxiliare precum spitale sau depozite de arme, a fost calea principală folosită la invadarea Vietnamului de Sud în 1975.

Ho Chi Minh *sau* Ho Și Min
anterior Saigon

Oraș, 4 549 000 loc. (1999), în S Vietnamului. Este situat pe râul Saigon, la N de delta fluviului Mekong. Vietnamezii au pătruns pentru prima dată în regiune în sec. XVII, când aceasta făcea parte din regatul Cambodgiei. În 1862, zona, inclusiv orașul, a fost cedată Franței. După Al Doilea Război Mondial, Vietnamul și-a proclamat independența, dar trupele franceze au preluat controlul și s-a declanșat primul război din Indochina. La conferința de la Geneva, din 1953, s-a hotărât divizarea țării, iar Saigon a devenit capitala Vietnamului de Sud. În Războiul din Vietnam, a fost cartierul general al operațiunilor militare americane; în 1975 a fost ocupat de trupele nord-vietnameze și a primit numele lui Ho Chi Minh. Procesul de reconstrucție de după război i-a sporit importanța comercială.

Hockney, David

(n. 09.07.1937, Bradford, Anglia)

Pictor, desenator, gravor, fotograf și scenograf englez. A studiat la Colegiul de Artă Bradford și la Colegiul Regal de Artă din Londra. În anii 1960 a predat la universitățile din Iowa, Colorado și California, iar în 1978 și-a stabilit domiciliul permanent la Los Angeles. Portretele, autoportretele, naturile statice și scenele care îi reprezintă

pe prietenii săi se caracterizează printr-un realism onest și prin culori strălucitoare, preluate din arta pop. Piscina californiană a devenit una dintre temele sale favorite, ilustrată în *Un val mai mare* (1967). Remarcabil desenator și gravor, a publicat serii de gravuri, printre care ilustrații la *Șase basme de frații Grimm* (1969). În anii 1970, s-a impus ca scenograf de operă și balet. Mai târziu, a făcut experimente în domeniul fotografiei și fotocolajului, iar apoi a folosit computerul și imprimanta în acest domeniu.

Hodges, Johnny *născut* John Cornelius

(25.07.1906, Cambridge, Massachusetts, SUA - 11.05.1970, New York, New York)

Saxofonist american, unul dintre cei mai mari artiști ai saxofonului alto în jazz. Pe la mijlocul anilor 1920, Hodges a fost sprijinit și influențat de Sidney Bechet. În 1928 s-a alăturat formației lui Duke Ellington și a devenit, îndată, cel mai remarcabil solist al ei. Cu excepția unei perioade în care a fost conducătorul propriei formații (1951–1955), Hodges a rămas alături de Ellington pe tot parcursul carierei. Tonalitățile sale inegalabile, pline de emoție, și ritmul său echilibrat l-au transformat într-un maestru al baladelor și bluesului, iar Ellington și Billy Strayhorn au compus multe piese special pentru el.

Hodgkin, Dorothy M(ary) *născută* Dorothy Mary Crowfoot

(12.05.1910, Cairo, Egipt - 29.07.1994, Shipston-on-Stour, Warwickshire, Anglia)

Chimistă britanică. După ce a studiat la Oxford și Cambridge, a predat la Oxford. Din 1942 până în 1949 a lucrat la o analiză structurală a penicilinei. În 1948, în colaborare cu colegii săi, a realizat prima fotografie cu raze X a vitaminei B_{12}, unul dintre cei mai complecși compuși nonproteici, iar în cele din urmă au stabilit structura atomică a acesteia. În 1969 a finalizat un studiu similar, o analiză tridimensională a insulinei. Cercetările i-au adus Premiul Nobel în 1964. A fost rector al Universității Bristol (1970–1988) și s-a remarcat prin activitatea sa în domeniul promovării păcii și cooperării științifice internaționale. În 1965 a devenit a doua femeie distinsă cu Ordinul de Merit.

Hodgkin, maladia ~ *sau* limforeticulom

Cel mai frecvent tip de limfom. Se manifestă prin mărirea locală, nedureroasă, a unor ganglioni limfatici și, uneori, prin umflarea splinei, a ficatului sau a altor organe interne, urmate de scăderea în greutate, stări de slăbiciune și apatie. Diagnosticarea se poate face numai prin biopsie, dintr-un ganglion limfatic. Cauza declanșării bolii rămâne necunoscută. Chimioterapia, tratamentul cu radiații sau ambele se aplică în funcție de stadiul bolii. Mai mult de 90% dintre bolnavii diagnosticați în primele etape ale bolii se pot vindeca, dar și mulți dintre cei aflați într-un stadiu avansat al bolii.

Hodgkinson, Eaton

(26.02.1789, Anderton, Cheshire, Anglia - 18.06.1861, Higher Broughton, Salford)

Matematician și inginer britanic. Din 1847 a predat la Colegiul Universitar din Londra. A studiat rezistența materialelor, precum fonta, a descoperit o modalitate de a determina linia neutră (unde forța trece de la tensiune la compresie) a unei bare de metal supusă îndoirii. Cercetările sale au condus la realizarea unor experimente despre rezistența materialelor, pentru a determina cel mai rezistent metal de construcții și în cele din urmă pentru a proiecta bara I, numită și „bara lui Hodgkinson".

Hodja (Hoxha), Enver

(16.10.1908, Gjirokastër, Albania - 11.04.1985, Tirana)

Conducător albanez, primul șef de stat comunist al Albaniei (1944–1985). Ca profesor, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial s-a ridicat împotriva fasciștilor albanezi, iar în 1941 a contribuit la fondarea Partidului Comunist Albanez, pe care l-a condus până la moarte. A devenit prim-ministru (1944–1954), iar în 1946 l-a silit pe regele Zog să abdice. Sub conducerea lui Hodja, economia Albaniei a fost revoluționată; el a transformat țara dintr-o provincie semifeudală a Imperiului Otoman într-o țară cu o economie industrializată. Pentru a impune programele sale radicale, a utilizat tactici staliniste brutale, făcând din Albania cea mai rigid controlată societate din Europa. Naționalist fanatic, a rupt legăturile cu Uniunea Sovietică în 1961, iar în 1978 pe cele cu China, declarând că Albania va deveni o republică socialistă exemplară prin forțe proprii.

Hodna, Chott el- *în arabă* Shatt al-Hodna

Lac salin de mică adâncime din partea de N a Algeriei. Situat la marginea unei depresiuni aride din podișul Hodna, are rolul unui bazin de drenaj. Din cauza evaporării, mărimea sa variază, fiind adesea secat. În apropiere se află vestigiile unor așezări

romane și din perioada premedievală, dar zona este prea puțin dezvoltată.

Hodoș, Nerva

(20.11.1869, Baia de Criș, România - 14.11.1913, Sibiu)

Istoric, filolog și bibliograf român. Născut la Baia de Criș, Hunedoara. A jucat un rol important în organizarea și modernizarea Bibliotecii Academiei Române. Pe lângă numeroase ediții critice, a publicat importantele instrumente de lucru *Bibliografia românească veche* (1898 și anii următori, împreună cu I. Bianu) și *Publicațiunile periodice românești* (împreună cu Al. Sadi-Ionescu). A participat la realizarea colecției de documente Hurmuzachi.

Hoe, Robert *și* Richard (March)

(29.10.1784, Hoes, Leicestershire, Anglia - 04.01.1833, New York, New York, SUA; 12.09.1812, New York, New York, SUA - 07.06.1886, Florența, Italia)

Inventatori americani, de origine engleză, tată și fiu. Au emigrat în SUA în 1803. Robert a fondat la New York o companie de vânzare a echipamentelor de tipografie, iar în 1827 a înlocuit scheletul de lemn al mașinilor de tipărit cu unul din fontă. Versiunea îmbunătățită a mașinii de tipărit cu cilindri Napier a devenit atât de performantă încât a înlocuit toate tiparnițele englezești din SUA. Richard a devenit asociat în 1827, iar după moartea tatălui său a ajuns președintele firmei. A înlocuit mașina de tipărit plană cu prima mașină de tipărit rotativă (patentată în 1847). A îmbunătățit succesiv rotativa (1865, 1871), fapt ce a făcut posibilă apariția cotidienelor de mare tiraj.

Hoff Jacobus H(enricus), van't

(30.08.1852, Rotterdam, Olanda - 01.03.1911, Berlin, Germania)

Specialist olandez în chimie fizică. În primele sale lucrări din domeniul stereochimiei a explicat activitatea optică în funcție de legăturile tetraedrice ale atomului de carbon din molecule organice. Mai târziu, a dezvoltat principiile cineticii chimice, a aplicat principiile termodinamicii de la echilibrul chimic, a introdus conceptul modern de afinitate chimică și a contribuit la studiul electroliților. Ecuațiile care fac legătura dintre presiunea osmotică (*vezi* osmoză) și fracția molară a substanței solubile sau dintre constanta de echilibru și temperatură îi poartă numele. În 1901 i s-a acordat primul Premiu Nobel pentru chimie.

Hoffa, Jimmy *născut* James Riddle

(14.02.1913, Brazil, Indiana, SUA - dispărut pe 30.07.1975, Bloomfield Hills, lângă Detroit, Michigan)

Lider sindical american. S-a stabilit cu familia la Detroit în 1924. A abandonat școala la 14 ani pentru a lucra ca hamal și magaziner. A devenit sindicalist în anii 1930 și a făcut carieră în Uniunea (Sindicatul) Camionagiilor în următoarele două decenii până a ajuns președinte, funcție pe care a deținut-o din 1957 până în 1971. Cunoscut în branșa camionagiilor drept un bun negociator, a avut un rol important în formarea primului acord național între transportatorii rutieri de mare capacitate și a convins camionagiii să formeze cel mai mare sindicat din SUA. S-a vorbit multă vreme despre legăturile sale cu lumea interlopă. În 1967 a fost închis pentru obstrucționarea justiției, fraudă și complicitate la săvârșirea unor infracțiuni. În 1971 a fost grațiat de președintele Richard Nixon. În 1975 a dispărut dintr-un restaurant din apropiere de Detroit. Se crede că a fost ucis pentru a fi împiedicat să preia conducerea sindicatului. Fiul său, James Riddle Hoffa jr. (n. 1941), a fost ales președinte al Sindicatului Camionagiilor în 1999.

Hoffman, Abbie *născut* Abbott

(30.11.1936, Worcester, Massachusetts, SUA - 12.04.1989, New Hope, Pennsylvania)

Activist politic american. A studiat la Universitatea Brandeis și la Universitatea Berkeley din California, după care s-a implicat activ în mișcarea drepturilor civile. În 1968 a fondat Partidul Internațional al Tinerilor-Yippies, care a protestat față de Războiul din Vietnam și sistemul politic american. Arestat în 1968 pentru dezordinea creată la convenția Partidului Democrat desfășurată la Chicago, a atras atenția mass-media prin comportamentele sale excentrice din timpul procesului numit Cei Șapte din Chicago. După o nouă arestare pentru vânzare de droguri (1973), a intrat în ilegalitate, și-a schimbat înfățișarea printr-o operație plastică și a început să activeze ca ecologist la New York, sub porecla Barry Freed. În 1980 a ieșit iar la rampă, a făcut un an de închisoare și și-a reluat preocupările de ecologist. S-a sinucis în urma unei depresii. A scris *Revoluție de dragul iadului* (Revolution for the Hell of It, 1968), *Fură această carte* (Steal this Book, 1971) și o autobiografie *În curând, o producție cinematografică fabuloasă* (Soon to Be a Major Motion Picture, 1980).

Hoffman, Dustin

(n. 08.08.1937, Los Angeles, California, SUA)

Actor american. A jucat în piese de teatru din 1965 și a debutat cu filmul de mare succes *Absolventul* (The Graduate, 1967). A avut multe roluri memorabile în filme precum *Cowboy-ul de la miezul nopții* (Midnight Cowboy, 1969), *Micul om mare* (Little Big Man, 1970), *Toți oamenii președintelui* (All the President's Men, 1976), *Kramer contra Kramer* (Kramer vs. Kramer, 1979, Premiul Oscar), *Tootsie* (1982), *Rain Man* (1988, Premiul Oscar) și *O după-amiază de câine* (Wag the Dog, 1997). A revenit pe Broadway cu spectacolul *Moartea unui comis-voiajor* (Death of a Salesman, 1984, ecranizat pentru televiziune, Premiul Emmy, 1985) și a jucat rolul lui Shylock din piesa *Negustorul din Veneția* (The Merchant of Venice) la Londra (1989) și la New York (1990).

Hoffman, E(rnst) T(heodor) A(madeus) *născut* Ernst Theodor Wilhelm

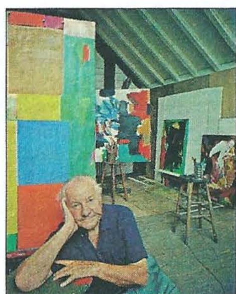
(24.01.1776, Königsberg, Prusia - 25.06.1822, Berlin, Germania)

Scriitor și compozitor german, unul dintre reprezentanții de seamă ai romantismului german. A lucrat ca funcționar pentru a se întreține (conflictul dintre lumea ideală a artei și viața cotidiană birocratică este ilustrat în multe dintre operele sale), dar mai târziu a început să scrie și să compună muzică. Volumul de nuvele și basme *Fantezii în maniera lui Callot* (Fantasienstücke in Callots Manier, 1814–1815) l-a consacrat ca scriitor. Lucrările ulterioare, grupate în volumele *Povestirile stranii ale lui Hoffmann* (Nachtstücke, 1817) și *Frăția Serapion* (Die Serapionsbrüder, 1819–1821), îmbină imaginația vie cu observația atentă a tipurilor umane. A fost și dirijor, critic muzical și director artistic de teatru. Cele mai apreciate dintre lucrările sale muzicale sunt baletul *Arlechin* (Arlequin, 1811) și opera *Undine* (spectacol din 1816). A murit la vârsta de 46 de ani din cauza unei paralizii progresive. Scrierile sale stau la baza unor opere muzicale și balete cunoscute, printre care *Povestirile lui Hoffman* (Les contes d'Hoffmann) de J. Offenbach, *Coppélia* (1870) de Léo Delibes, *Spărgătorul de nuci* (Șcelkuncik, 1891–1892) de P. Ceaikovski și *Cardillac* (1926) de P. Hindemith.

Hofmann, Hans

(21.03.1880, Weissenberg, Germania - 17.02.1966, New York, New York, SUA)

Pictor și profesor de artă american de origine germană. Din 1898 a studiat arta la München, iar în 1904 s-a stabilit la Paris, unde a fost influențat de lucrările lui Henri Matisse și Robert Delaunay. În 1915 și-a deschis la München prima școală de pictură. În 1930 a ajuns în SUA și a devenit profesor la Liga Studenților de la Arte din New York. În 1933 a deschis Școala de Artă Hans Hofmann, unde a avut o profundă influență asupra tinerilor pictori de artă abstractă din perioada anilor 1930–1940, inclusiv asupra lui Willem de Kooning și Jackson Pollock. Stilul său a evoluat spre o abstractizare totală și a fost unul dintre primii artiști care au folosit tehnica picurării culorilor, definitorie pentru opera lui Pollock. În 1958 a închis școala și s-a dedicat picturii până la sfârșitul vieții. A fost unul dintre cei mai importanți profesori de artă ai sec. XX și un reprezentant de seamă al expresionismului abstract.

Hans Hofmann, fotografie de Arnold Newman, 1960

Hoffmann, Josef

(15.12.1870, Pirnitz, Moravia - 07.05.1956, Viena, Austria)

Arhitect și designer austriac. L-a avut ca profesor pe Otto Wagner la Viena, dar în 1899 a contribuit la fondarea grupului de artiști progresiști Sezession din Viena, care s-a rupt de tradiția clasicismului lui Otto Wagner. A fost membru fondator și apoi director (1903–1933) al Cercului de la Viena, un important centru artistic. Casa Stoclet (1905) din Bruxelles este considerată capodopera sa; exteriorul elegant al acestei construcții opulente are la bază o combinație de linii drepte, de pătrate și dreptunghiuri albe. A proiectat pavilioanele Austriei pentru expoziția Deutscher Werkbund desfășurată în 1914 la Köln și pentru Bienala de la Veneția din 1934. În 1920 a fost numit arhitect-șef al orașului Viena.

Hoffman, Samuel (Kurtz)

(15.04.1902, Williamsport, Pennsylvania, SUA - 26.06.1995, Santa Barbara, California)

Inginer aeronautic american. A făcut carieră în industria aeronautică. Angajat la North American Aviation (1949–1970), a lucrat la programul de dezvoltare a puterii motoarelor de rachetă și a realizat prototipul Jupiter C care a lansat primul satelit american și a

dus primii astronauți americani în spațiu. Cercetările sale au fost foarte importante în primele stadii de dezvoltare a rachetelor balistice intercontinentale și cu rază medie de acțiune (*vezi* ICBM). Din 1958 a coordonat programul de dezvoltare a motoarelor pentru aeronavele Saturn, care i-au dus pe Lună pe astronauții americani.

Hoffmannsthal, Hugo von
(01.02.1874, Viena, Austria - 15.07.1929, Rodaun, o suburbie a Vienei)

Poet, dramaturg și eseist austriac. Născut într-o familie de nobili bogați, s-a remarcat prin poemele sale lirice (a debutat la 16 ani) și prin textele dramatice în versuri, printre care *Moartea lui Tizian* (Der Tod des Tizian, 1892) și *Moartea și nebunul* (Der Tor und der Tod, 1893). Într-un eseu din 1902 a motivat renunțul de a mai scrie poezie lirică. Din acel moment, a creat numai piese de teatru. Printre ultimele sale lucrări se numără *Cristina se întoarce acasă* (Christinas heimreise, 1910), *Oricine* (Jedermann, 1911), *Un bărbat dificil* (Der Schwierige, 1921) și *Turnul* (Der Turm, 1925). În 1906 a început colaborarea cu compozitorul R. Strauss; prima operă notabilă, *Elektra* (1908), a fost urmată de *Der Rosenkavalier* (1910), *Ariadna la Naxos* (Ariadne auf Naxos, 1912, revăzută în 1916), *Femeia fără umbră* (Die Frau ohne Schatten, 1919), *Elena din Egipt* (Die ägyptische Helena, 1928), *Arabella* (1933) și *Iubirea lui Danae* (Die Liebe der Danae, 1940). În 1920 a înființat împreună cu Max Reinhardt Festivalul de la Salzburg.

Hofstadter, Richard
(06.08.1916, Buffalo, New York, SUA - 24.10.1970, Stanford, California)

Istoric american. A studiat la Universitatea din Buffalo și apoi la cea din Columbia, unde a ținut cursuri din 1946 până la moarte. Lucrările sale despre istoria SUA, cu multe referințe de ordin sociologic, au devenit bestselleruri; printre ele se numără *Tradiția politică americană* (The American Political Tradition, 1948), *Epoca reformei* (The Age of Reform, 1955, Premiul Pulitzer), *Antiintelectualismul în societatea americană* (Anti-Intellectualism in American Life, 1963, Premiul Pulitzer) și *Violența în America* (American Violence, 1970).

hogan
Locuință a indienilor navajo din Arizona și New Mexico. Are formă circulară și este construită, de regulă, din bușteni, care sunt adăugați treptat pentru a forma un acoperiș emisferic. Întreaga structură se acoperă apoi cu noroi și mușchi, cu excepția unei deschizături circulare din acoperiș care permite evacuarea fumului. Intrarea este orientată spre răsărit.

Hogan, Ben *născut* William Benjamin
(13.08.1912, Dublin, Texas, SUA - 25.07.1997, Fort Worth, Texas)

Jucător de golf american. A devenit profesionist în 1929. A câștigat campionatul american organizat de Asociația Jucătorilor de Golf Profesioniști, PGA (1946, 1948), Openul american (1948, 1950, 1951, 1953), Masters Tournament (1951, 1953) și Openul britanic (1953). Multe dintre aceste victorii au fost înregistrate în urma unui grav accident de mașină petrecut în 1949. A câștigat 63 de campionate în întreaga sa carieră și s-a remarcat prin antrenamentele dure și extraordinara precizie a loviturilor.

Hogarth, William
(10.11.1697, Londra, Anglia - 26.10.1764, Londra)

Pictor și gravor britanic. La vârsta de 15 ani a intrat ucenic la un argintar, iar la 22 de ani și-a deschis propriul atelier de gravură și tipografie. A studiat desenul în particular. Și-a câștigat existența făcând gravuri pentru ilustrarea cărților. Și-a făcut mulți dușmani după prima lucrare importantă, *Opere și mascarade* (Masquerades and Operas), prin care a atacat direct gusturile artistice ale contemporanilor săi și a pus sub semnul întrebării menirea instituțiilor artistice. În 1728 și-a început cariera de pictor cu lucrarea *Scenă din «Opera cerșetorului»* (A scene from «The Beggar's Opera»), care ilustrează interesul său pentru teatru și pentru subiectele comice; a pictat și „instantanee conversaționale" (portrete de grup) pentru clienții bogați. Gravurile sale care aveau ca temă moravurile moderne erau realizate uneori în seturi unice. Se adresau unui public larg, au avut un succes nemaipomenit și i-au asigurat independența financiară. A militat pentru elaborarea unor legi care să garanteze drepturile de autor ale artiștilor, pentru a-i proteja împotriva editării ilegale. Prima lege britanică a drepturilor de autor a intrat în

William Hogarth, *Autoportret*, ulei pe pânză, 1745; Galeria Tate, Londra
PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA GALERIA TATE, LONDRA

vigoare în 1735, anul în care a publicat un serial satiric în opt părți, intitulat *Pocăirea desfrânatului* (The Rake's Progress). Alte serii satirice sunt *Cariera unei prostituate* (A Harlot's Progress, 1730–1731) și *Căsătorie la modă* (Marriage à la Mode, 1743–1745). Școala fondată de el a dus la înființarea Academiei Regale (1768).

Hogaş, Calistrat

(19.04.1848, Tecuci, Moldova, România - 28.08.1917, Roman)

Prozator român format în atmosfera literară a revistei ieșene *Viața românească*, autorul unor cărți de călătorii prin Munții Neamțului, peisagist romantic, baroc și clasic în același timp, cu simțul dimensiunii cosmice a peisajului natural, fantezist și parodic. Scrieri: *Pe drumuri de munte* (1914), *Cucoana Marieta* (1915), *Amintiri dintr-o călătorie* (1921), *În munții Neamțului* (1921). În 1922, Societatea Scriitorilor Români îi conferă postum cel dintâi premiu al acestei organizații, pe baza raportului scris de Liviu Rebreanu.

Calistrat Hogaş

Hogg, James

(botezat 09.12.1770, Ettrick, Selkirkshire, Scoția - 21.11.1835, Altrive, Yarrow)

Poet scoțian. Era un cioban autodidact. Talentul „păstorului Ettrick" a fost descoperit de Walter Scott, când Hogg a trimis câteva lucrări pentru culegerea folclorică a lui Scott, intitulată *Cântece de la fruntariile Scoției* (Minstrelsy of the Scottish Border). Popularitatea lui a crescut odată cu redescoperirea baladei în vremea romantismului timpuriu. Printre scrierile sale se numără volumul de poeme *The Queen's Wake* (1813) și *Amintirile și confesiunile unui păcătos credincios* (The Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner, 1824), un roman despre mania religioasă, cu un personaj psihopat, care anticipează thrillerul modern, psihologic.

Hohe Tauern

Segment al Alpilor de E, în S Austriei. Se întinde pe o lungime de 110 km la E de frontiera cu Italia, în Tirol. Are multe vârfuri înalte, printre care Grossglockner, cel mai înalt din Austria. În regiune se practică alpinismul și schiul.

Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig (Karl Viktor), Fürst (Prinț) zu

(31.03.1819, Rotenburg an der Fulda, Hesse-Nassau - 06.07.1901, Bad Ragaz, Elveția)

Cancelar imperial german și prim-ministru al Prusiei (1894–1900). Implicat în viața politică din Bavaria din 1846, a fost ministru-președinte (1866–1870) după ce Bavaria a fost învinsă de Prusia în Războiul de Șapte Săptămâni. A susținut ideea unei Germanii unite, iar în 1871 a intrat în serviciul Imperiului German. În 1894 a fost numit cancelar al Germaniei. În pofida vastei sale experiențe și a relațiilor părinților săi cu împăratul Wilhelm II, nu a reușit să preîntâmpine excesele demagogice ale suveranului și, din 1897 și-a pierdut influența politică, atunci când Bernhard, prinț von Bülow, a devenit ministru al afacerilor externe.

Hohenstaufen, dinastia ~

Dinastie germană care a condus Sfântul Imperiu Roman (1138–1208, 1212–1254). A fost fondată de contele Frederic (m. 1105), care a construit castelul Staufen și a primit titlul de duce de Suabia, sub numele Frederic I (1079). Printre împărații Hohenstaufen se numără Frederic I Barbarossa (d. 1155–1190), Henric VI (d. 1191–1197) și Frederic II (d. 1220–1250). Membrii dinastiei au perpetuat conflictul cu papalitatea, inițiat de predecesorii lor. *Vezi și* guelfi și ghibelini.

Hohenzollern, dinastia ~

Dinastie importantă în istoria europeană, mai ales în calitate de conducătoare a Brandenburgului și Prusiei (1415–1918) și a Germaniei imperiale (1871–1918). Primul strămoș atestat, Burchard I, era conte de Zollern în sec. XI. Au luat naștere două mari ramuri: linia franconiană (care include nobili de Nürnberg, electori de Brandenburg, regi ai Prusiei și împărați germani) și linia suabă (care include conți de Zollern, prinți de Hohenzollern-Sigmaringen și prinți și apoi regi ai României). Ramura franconiană a devenit luterană în timpul Reformei, dar, în 1613, a revenit la calvinism și a dobândit mari teritorii în sec. XV–XVII. La sfârșitul Primului Război Mondial a pierdut suveranitatea asupra Prusiei și Germaniei. Linia suabă a rămas catolică în timpul Reformei și a domnit în România până în 1947. Printre monarhii de Hohenzollern se numără Frederic Wilhelm I, Frederic II cel Mare, Frederic Wilhelm II și Frederic Wilhelm III al Prusiei; Wilhelm I, Frederic II și Wilhelm II al Germaniei;

Carol I, Ferdinand, Carol II al României și Mihai I al României.

Hohhot *sau* Hu-ho-hao-t'e *sau* Huhehot *în mongolă* Kukukhoto

Oraș, 754 749 loc. (1999), centrul administrativ al regiunii autonome Mongolia Interioară, în N Chinei. La început, orașul mongol a fost un important centru religios al budismului tibetan (lamaism), iar apoi o comunitate de negustători musulmani. După Al Doilea Război Mondial a devenit un centru industrial axat pe industria zahărului, a țesăturilor din lână și pe prelucrarea fierului și oțelului. Universitatea de aici (1957) a fost prima din Mongolia Interioară. Orașul este centru cultural regional.

hohokam

Cultură a unui grup de populații amerindiene care au trăit în perioada 300 î.Hr.–1400 d.Hr. în deșertul Sonora (Arizona, SUA), în special de-a lungul râurilor Gila și Salt. Indienii hohokam au construit rețele complexe de canale pentru irigații, singura realizare de acest fel în domeniul ingineriei agricole din America de Nord precolumbiană. Unele canale din sec. XIV au fost restaurate pentru a fi folosite. Principala cultură agricolă era porumbul. Fasolea și dovlecii au fost cultivate după contactul cu anasazi. Din motive necunoscute, cultura hohokam a dispărut la începutul sec. XV. Populațiile pima și papago sunt, probabil, descendenții lor direcți.

Hojo

Familie de regenți ereditari ai shogunatului Japoniei, care au deținut puterea din 1199 până în 1333. Hojo Tokimasa (1138–1215) a susținut cauza lui Minamoto Yoritomo, împotriva lui Taira Kiyomori, pe atunci conducător al Japoniei. Au câștigat împreună, iar Yoritomo a devenit noul domnitor al Japoniei, adoptând titlul de shogun. Fiica lui Tokimasa s-a căsătorit cu Yoritomo, iar la moartea acestuia, în 1199, Tokimasa a devenit regent al moștenitorului lui Yoritomo, adică al nepotului său. Poziția de regent al shogunului a devenit ereditară; deținătorul funcției urmărea activitatea autorităților locale și a colectorilor de taxe, numiți de shogunat în fiecare provincie. Acest sistem a funcționat bine în prima jumătate a sec. XIII. Declinul său a venit după epuizarea resurselor, din cauza a două invazii mongole, precum și a defectelor personale ale ultimului regent Hojo. Domnia Hojo a luat sfârșit atunci când Ashikaga Takauji a cucerit Kyoto, în numele lui Go-Daigo, iar familia Ashikaga a preluat titlul de shogun. *Vezi și* shogunatul Kamakura.

hokan

Familie mare de limbi amerindiene, alcătuită din mai multe limbi și subfamilii de limbi din V SUA și Mexic. Ipoteza familiei hokan a fost propusă prima dată în 1913 de Roland B. Dixon și Alfred L. Kroeber și dezvoltată de Edward Sapir. Ca și ipoteza suprafamiliei lingvistice penuțiene, a fost o încercare de a reduce numărul de familii de limbi neînrudite într-un areal lingvistic eterogen. Nucleul hokan constă din limbi aborigene din California, din SV și din alte limbi din regiuni mai îndepărtate – Sonora și Oaxaca din Mexic. La sfârșitul sec. XX, cu excepția unor limbi yuman (vorbite în S Californiei, Arizona și peninsula California), toate erau fie dispărute, fie vorbite doar de bătrâni.

Hokkaido *anterior* Yezo

Insulă și provincie din N Japoniei. Suprafața: 77 978 kmp; 5 683 000 loc. (2000). Centrul administrativ se află la Sapporo. Cea mai nordică dintre cele patru mari insule japoneze, este mărginită de Marea Japoniei, Marea Ohotsk și Oceanul Pacific. Printre cele mai înalte vârfuri muntoase se numără Asashi (2 290 m). Pe insulă se află cel mai lung râu japonez, Ishikari. A fost multă vreme sub stăpânirea populației băștinașe, ainu, dar primii coloniști japonezi au sosit începând cu 1869. Economia locală este foarte diversă, dominată de industria fierului și a oțelului, iar pe insulă se află cele mai mari zăcăminte de cărbune din Japonia. Este legată de insula Honshu prin tunelul Seikan (1988), aflat sub strâmtoarea Tsugaru.

Hokusai *născut* Katsushika Hokusai

(oct. 1760, Edo, Japonia - 10.05.1849, Edo)

Pictor japonez, proiectant, litograf și ilustrator de cărți. La vârsta de 15 ani a devenit ucenicul unui gravor în lemn, iar în 1778 elev al maestrului curentului artistic *ukiyo-e*, Katsukawa Shunsho. Primele sale lucrări publicate, ilustrații cu actori kabuki, au apărut în anul următor. A revenit la subiectele de ordin istoric și peisagistic și la ilustrații cu copii. A dezvoltat un stil eclectic și a avut succes cu desene pentru cărți și ilustrații surinomo („lucruri tipărite" pentru diferite ocazii, cum ar fi vederile și invitațiile), lucrări de grafică, ilustrații pentru romane, cărți erotice și albume, picturi și schițe în cerneală. A experimentat și stilul occidental în ceea ce privește

perspectiva și culorile, dar și-a concentrat atenția asupra unor subiecte precum viața samurailor și civilizația chineză. Lucrările sale din ciclul *Treizeci și șase de vederi ale Muntelui Fuji* (1826–1833) au rămas neîntrecute atât în ce privește conceptul, cât și ca modalitate de execuție. A avut numeroși elevi, dar nici unul nu s-a ridicat la înălțimea talentului său.

Holban, Anton

(10.02.1902, Huși, Vaslui, România - 15.01.1937, București)

Scriitor român. Nepot de frate al criticului Eugen Lovinescu. A debutat la cenaclul acestuia, Sburătorul. A terminat Facultatea de Litere din București și a început, fără a duce la sfârșit, o teză de doctorat având ca temă *Dandysmul în opera lui Barbey d'Aurevilly*, doctorat pe care urma să-l susțină în Franța. Profesor de franceză la Galați, apoi la București. A murit din cauza unei infecții postoperatorii. Adept al prozei de analiză psihologică de tip proustian, a creat nuvele și romane cu personaje obsedate de iubire și moarte, proiectate pe fundalul mediului citadin modern. Discursul narativ subiectiv dezvoltat după principiul muzical al temei cu variațiuni în patru romane antume (*Romanul lui Mirel*, 1929, *O moarte care nu dovedește nimic*, 1931, *Parada dascălilor*, 1932, *Ioana*, 1934) și unul postum (*Jocurile Daniei*, 1971) dezvăluie indivizi suferind de prea multă luciditate, care încearcă să se elibereze de obsesii și de suferință prin scris, prin literatură. Înscriindu-se în linia romanului românesc modern alături de Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu și Mircea Eliade, proza sa apare ca un jurnal intim ce înregistrează confesiunile unui suflet chinuit, experiențele și trăirile intime aproape fără intervenția ficțiunii artistice. De altfel, între romane și nuvele (*Halucinații*, 1938) circulă aceleași personaje și aceeași problematică degajată din programul scriitorului: observarea și transcrierea fidelă, nudă, a trăirilor și sentimentelor, până la eșecul lor neechivoc.

Holbein cel Bătrân, Hans

(cca 1465, Augsbury, Bavaria - 1524, Alsacia)

Pictor german. S-a stabilit ca pictor la Augsburg în jurul anului 1493 și a pictat un iconostas pentru o mănăstire dominicană din Frankfurt, în 1501. S-a remarcat prin catapetesmele mari, multipanelate, pe care le-a creat, dar cele mai bune lucrări sunt portretele, care aveau un impact puternic asupra privitorului, în special desenele realizate cu ustensile cu vârf de argint. A realizat vitraliile pentru catedrala Eichstätt (1502) și pentru bisericile din Augsburg și Straubing. Fiul său, Hans Holbein cel Tânăr (1497/1498–1543), a lucrat cu el în Augsburg. S-a stabilit în Basel către 1515, a intrat în Asociația Pictorilor în 1519 și a pictat lucrări murale importante în 1521. A realizat ilustrații pentru cărți și gravuri în lemn pentru editori, în special o serie de 49 de scene care înfățișează în mod alegoric *Dansul Morții* (Totentanz, 1523–1526). Portretele sale, printre care cel al lui Desiderius Erasmus (1523), sunt realizate în culori bogate, au profunzime psihologică, înfățișează detaliat accesoriile și silueta. În 1526 a plecat în Anglia, unde a pictat portrete ale negustorilor germani și ale personalităților de la curte, iar în 1553 a intrat în slujba regelui Henric VIII. În ultimii zece ani de viață a realizat cca 150 de portrete ale membrilor familiei regale și ale unor aristocrați, atât în mărime naturală, cât și în miniatură. A desenat și haine la modă pentru nobili și veșminte oficiale pentru rege. Este unul dintre cei mai mari portretiști ai tuturor timpurilor.

Holberg, Ludvig
ulterior **Friherre (Baron) Holberg**

(03.12.1684, Bergen, Norvegia - 28.01.1754, Copenhaga, Danemarca)

Literat danez de origine norvegiană. A studiat în Danemarca și în Anglia, a călătorit prin mai multe țări europene înainte de a deveni profesor la Universitatea din Copenhaga, unde a început să compună un tip nou de literatură umoristică. Opera sa epică tragicomică *Peder Paars* (1719), o parodie a *Eneidei* lui Vergiliu, este prima scriere clasică în limba daneză. La scurt timp, a scris o serie de comedii, printre care *Cârpaciul politic* (Den Politiske Kandestøber, 1723), *Sfârleaza* (Den Voeqelsindede, 1723), *Jean de France* (1723), *Jeppe de pe deal* (Jeppe paa Bjerqet eller den forvandlede Bonde, 1723), *Supărăciosul* (Den stundesløse, 1731) și *Erasmus Montanus* (1731). Multe dintre ele se joacă și în prezent. A mai scris romanul satiric *Călătoria lui Niels Klim în lumea de sub pământ* (Nicolai Klimü iter Subterraneum, 1741). Este reprezentantul de seamă al Iluminismului scandinav, iar Norvegia și Danemarca și-l dispută ca întemeietor al literaturilor lor.

Hölderlin, (Johann Christian) Friedrich

(20.03.1770, Lauffen am Neckar, Württemberg, azi Germania - 07.06.1843, Tübingen)

Poet german. Inițial dorea să devină preot, dar s-a simțit atras mai mult de mitologia greacă decât de doctrina creștină. În 1793 s-a împrietenit cu Friedrich Schiller, care

Friedrich Hölderlin, tablou de Franz Karl Hiemer, 1792; Muzeul Național Schiller, Marbach, Germania

MUZEUL NAȚIONAL SCHILLER, MARBACH, GERMANIA

l-a ajutat să publice primele poezii. A creat opere de mare intensitate expresivă, cum ar fi singurul său roman, *Hyperion* (1797–1799), tragedia neterminată *Moartea lui Empedocle* (Der Tod des Empedokles, 1797–1800) și o serie de ode, elegii și traduceri de poezii. Prin aceste creații a impus versul grecesc clasic în literatura germană și a deplâns dispariția civilizației clasice grecești, considerată de el ideală. Comportamentul său a devenit din ce în ce mai bizar, iar în 1805 s-a îmbolnăvit de schizofrenie; a petrecut ultimii 36 de ani de viață în casa unui tâmplar, măcinat de nebunie. Meritele nu i-au fost recunoscute în timpul vieții și a căzut în uitare până în sec. XX, când a fost redescoperit și considerat unul dintre cei mai importanți poeți germani.

holding

Corporație care deține pachetul majoritar de acțiuni într-una sau mai multe companii pe care le controlează. O companie de tip holding reprezintă o modalitate de administrare a câtorva firme cu investiții minime; alte modalități de a prelua controlul, precum fuziunile sau unificarea, sunt mai complicate din punct de vedere juridic și presupun cheltuieli mai mari. Un holding poate prelua veniturile unei companii subordonate care se bucură de prestigiu și reputație, având ca singură obligație administrarea pachetului de acțiuni pe care le deține în compania respectivă. Compania de bază într-o conglomerație de corporații este, de obicei, o companie de tip holding.

holeră

Boală determinată de infecția cu bacteria *Vibrio cholerae*, care provoacă diaree puternică, cu eliminări severe de lichide și de săruri din organism. Se declanșează deseori epidemii, răspândindu-se prin intermediul apei și al alimentelor contaminate. Bacteria secretă o toxină care provoacă diaree. Aceasta și vărsăturile repetate duc la deshidratare, crampe musculare grave și sete puternică. Moartea se produce prin șoc și poate fi precedată de apatie și comă. Dacă se înlocuiesc lichidele și sărurile pierdute, boala se vindecă în două până la șapte zile, iar dacă se iau antibiotice din prima zi, perioada se scurtează. Prevenirea bolii presupune o bună igienă și, mai ales, consum de apă potabilă.

Holi

Sărbătoare hindusă a primăverii. Se organizează în prima zi cu lună plină a perioadei Phalguna (februarie–martie) și se sărbătorește fără nici o restricție. Sunt abandonate toate constrângerile de caste, vârstă, sex sau statut. Participanții aruncă unii în alții cu praf colorat, iar petrecerile de stradă sunt zgomotoase și fastuoase. Sărbătoarea este legată de venerarea lui Krishna și este considerată o imitație a jocului zeului cu soțiile și fiicele văcarilor.

Holiday, Billie *născută* Eleanora Fagan

(07.04.1915, Baltimore, Maryland, SUA – 17.07.1959, New York, New York)

Cântăreață americană, una dintre cele mai mari soliste vocale de jazz. A fost descoperită pe când cânta într-un club de noapte din Harlem, în 1933. Înregistrările făcute cu Benny Goodman și Duke Ellington au evoluat dintr-o serie de înregistrări ale unor grupuri mici de muzicieni străluciți, cum ar fi Lester Young (care a poreclit-o Doamna Zi) și Teddy Wilson. A intrat în atenția marelui public prin turneele făcute cu marile orchestre ale lui Count Basie (1937) și Artie Shaw (1938); este una dintre cele mai mari cântărețe din istoria jazului. Crizele personale, abuzul de droguri și dependența de băuturile alcoolice i-au umbrit cariera, iar în 1947 a fost închisă sub acuzația de deținere și consum de droguri. Vocea sa putea avea tonalități dulci și senzuale sau, dimpotrivă, o răceală tulburătoare; modul în care își exprima, prin cântece, sentimentele a făcut-o cunoscută ca o maestră a interpretării.

Billie Holiday, 1958

RETIPĂRIT CU PERMISIUNEA REVISTEI DOWN BEAT

Holinshed, Raphael

(m. cca 1580)

Cronicar englez. Din 1560, Holinshed a locuit la Londra, unde a fost angajat ca traducător de Reginald Wolfe, care intenționa să publice o istorie universală. Este autorul unei istorii prescurtate pe care a publicat-o după moartea lui Wolfe, intitulată *Cronicile Angliei, Scoției și Irlandei* (Chronicles of England, Scotlande and

Irelande, 1577), lucrare compilată din mai multe surse, nu toate demne de încredere. Opera s-a bucurat de mare succes și a fost o sursă de inspirație pentru mulți autori din perioadă elisabetană, în special pentru William Shakespeare, care s-a inspirat din ediția a doua (1587) atunci când a creat *Regele Lear* (King Lear), *Macbeth*, *Cymbeline* și multe dintre piesele sale istorice.

holism

Concepție din filozofia științelor sociale care neagă faptul că evenimentele sociale majore și condițiile în care acestea se produc pot fi integral explicate prin intermediul indivizilor care au luat parte la ele sau care au avut de suferit de pe urma producerii lor. Potrivit holismului metodologic, cel puțin unele dintre fenomenele sociale trebuie studiate în chip autonom, la nivel macroscopic propriu lor; astfel, cel puțin o parte din aceste întreguri de ordin social nu pot fi reduse sau explicate prin comportamentul individual (*vezi* emergență). Holismul semantic neagă presupoziția conform căreia toate afirmațiile cu sens privind fenomenele petrecute la scară largă (de ex. „Revoluția industrială a generat urbanizarea") pot fi transpuse, fără nici o pierdere la nivel semantic, în propoziții privind fapte, atitudini, relații și contexte de ordin individual.

Holland

Regiune istorică din Țările de Jos, situată în partea de NV a statului Olanda. Atestată de la începutul sec. XII, când era considerată teritoriu în cadrul Sfântului Imperiu Roman. În 1299 a fost unită cu provincia Hainaut. Membrii Casei de Wittelsbach au fost conți de Holland, Zeeland și Hainaut până în 1433, când i-au cedat titlul lui Filip III cel Bun, duce de Burgundia. Teritoriul a trecut în stăpânirea Habsburgilor în 1482. Aici a avut loc revolta împotriva dominației spaniole, în 1572. Alături de alte șase provincii de N ale Olandei, Holland și-a declarat independența față de Spania în 1579 și a fost proclamată Uniunea Provinciilor Țările de Jos. Capitala Amsterdam a devenit, în sec. XVIII, cel mai important oraș comercial al Europei. Regatul napoleonian al Olandei a ocupat regiunea Holland între anii 1806–1810. În 1840 s-au format două provincii, Hollandul de N și Hollandul de S.

Holland, Brian și Eddie *născut* Edward

(n. 15.02.1941, Detroit, Michigan, SUA; n. 30.10.1939, Detroit, Michigan, SUA)

Producători și textieri americani. În 1962, cei doi frați din Detroit, Brian și Eddie, au făcut echipă cu Lamont Dozier (n. 1941) și au creat multe cântece de succes pentru artiștii casei de discuri Motown, realizând sonorități specifice prin combinarea unor elemente de muzică gospel și rhythm and blues cu aranjamente muzicale complexe. Printre cântecele create de ei se numără *Baby Love, Stop!, In the Name of Love* (două dintre cele șapte cântece ale formației Supremes care au ajuns pe locul întâi în topuri), *Heat Wave, Baby I Need Your Loving* și zeci de alte cântece ale unor artiști precum Marvin Gaye și Temptations.

Holland (de Foxley și de Holland), Baronul *născut* Henry Richard Vassall Fox

(21.11.1773, Winterslow, Wiltshire, Anglia - 22.10.1840, Londra)

Om politic liberal britanic. A fost nepotul și discipolul lui Charles James Fox, ale cărui idei le-a expus pe larg în Camera Lorzilor. În calitate de lord păstrător al sigiliului personal, în timpul coaliției lui George Grenville, numită și „Guvernul tuturor talentelor" (1806–1807), a contribuit la abolirea comerțului cu sclavi în coloniile britanice. Mai târziu, a devenit cancelar al ducatului de Lancaster (1830–1834, 1835–1840).

Hollerith, Herman

(29.02.1860, Buffalo, New York, SUA - 17.11.1929, Washington DC)

Inventator american. A urmat Școala de exploatări miniere de la Universitatea Columbia, iar apoi a lucrat în cadrul recensământului din 1880 din SUA. Până la recensământul din 1890 a inventat mașini care înregistrau datele statistice prin intermediul citirii electronice și al sortării cartelelor perforate, iar datorită acestor procedee rezultatele recensământului au fost obținute într-un timp de trei ori mai scurt decât în 1880. În 1896 a fondat Tabulating Machine Co., ce ulterior a devenit IBM. Metodele lui Hollerith pentru citirea datelor prin mijloace electromecanice și cu ajutorul cartelelor perforate reprezintă precursoarele unităților de introducere și livrare a datelor, aflate în componența calculatoarelor de mai târziu.

Holley, Alexander Lyman

(20.07.1832, Lakeville, Connecticut, SUA - 29.02.1882)

Inginer metalurgist și mecanic american. A cumpărat dreptul de utilizare a procesului Bessemer în SUA în 1863 și a fost primul american care a produs oțel prin intermediul acestui procedeu, la uzina sa

din Troy, New York. A adus îmbunătățiri semnificative în ceea ce privește convertizorul și a proiectat numeroase oțelării importante.

Holley, Robert William

(28.01.1922, Urbana, Illinois, SUA - 11.02.1993, Los Gatos, California)

Biochimist american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Cornell. Împreună cu alți cercetători, a descoperit că ARN-ul este implicat în sintetizarea aminoacizilor în proteine. A fost primul cercetător care a determinat secvențele de nucleotide dintr-un acid nucleic, proces care presupunea dizolvarea moleculelor cu ajutorul enzimelor, identificarea secvențelor și apoi a modului în care sunt îmbinate. Mai târziu, s-a constatat că orice ARN de transfer are o structură similară. În 1968 a primit Premiul Nobel, împreună cu Marshall Warren Nirenberg și Har Gobind Khorana.

Holliday, Doc *născut* John Henry

(botezat 21.03.1852, Griffin, Georgia, SUA - 08.11.1887, Glenwood Springs, Colorado)

Practicant de jocuri de noroc și pistolar american. A absolvit o școală de stomatologie în 1872. S-a mutat în V, unde clima era mai uscată, deoarece suferea de tuberculoză. În curând, a abandonat meseria de dentist, practicând jocuri de noroc și călătorind din loc în loc. În 1880 s-a stabilit în Tombstone, Arizona. Acolo s-a alăturat lui Wyatt Earp și fraților acestuia, în faimoasa luptă cu pistoalele de la O.K. Corral (Ferma O.K., 1881). După ce și-a dobândit reputația de pistolar, a continuat să călătorească prin Vest. A murit de tuberculoză la 35 de ani.

Hollweg, Theobald von Bethmann

Vezi Theobald von Bethmann Hollweg

Holly, Buddy *născut* Charles Hardin Holley

(07.09.1936, Lubbock, Texas, SUA - 03.02.1959, lângă Clear Lake, Iowa)

Cântăreț și compozitor american. În perioada liceului a făcut parte din formații de muzică country. Mai târziu a început să cânte rock-and-roll. În 1957, Holly și formația sa, Crickets, au devenit celebri prin cântecele *That'll Be the Day*, *Peggy Sue* și *Oh, Boy!*. Holly a murit la 22 de ani într-un accident aviatic, împreună cu cântăreții Richie Valens (n. 1941) și The Big Bopper (Jape Richardson, născut în 1930). A lăsat în urmă multe înregistrări, devenind legendă. A făcut parte din primul grup de muzicieni omagiați în Muzeul celebrităților rock-and-roll.

Hollywood

Cartier al orașului Los Angeles. Numele său este sinonim cu industria cinematografică americană. A fost înființat în 1887 de Horace Wilcox, un prohibiționist care dorea să pună bazele unei comunități bazate pe principiile sale religioase. În 1910 s-a unit cu Los Angeles, iar în 1915 a devenit centrul industriei cinematografice. Începând cu anii 1960, aici au fost produse și multe dintre programele televiziunilor americane.

Hollywood

Oraș, 139 357 loc. (2000), în SE Floridei. Este situat pe coasta Atlanticului. În 1921, când Joseph W. Young a pus bazele orașului, pe locul acesta se afla o junglă cu palmieri pitici. Acum este un important oraș-stațiune, în care s-au dezvoltat și unele ramuri industriale. În apropiere se află portul Everglades (cuprinzând docuri și depozite) și o rezervație de indieni seminole.

Hollywood, Cei zece de la ~ *în engleză* Hollywood Ten

Grup de producători, regizori și scenariști de film americani care au refuzat să răspundă la întrebări referitoare la legăturile lor cu comunismul, în fața Comitetului pentru Activități Antiamericane, în 1947. Cei zece - Alvah Bessie (04.06.1904–21.07.1985), Herbert Biberman (04.03.1900–30.06.1971), Lester Cole (19.06.1904–15.08.1985), Edward Dmytryk (04.09.1908–01.07.1999), Ring Lardner, Jr. (19.08.1915–31.10.2000), John Howard Lawson (25.09.1894–11.08.1977), Albert Maltz (28.10.1908–26.04.1985), Samuel Ornitz (15.11.1890–10.03.1957), Adrian Scott (06.02.1912–25.12.1973) și Dalton Trumbo (19.12.1905–10.09.1976) - au fost acuzați de sfidare la adresa Congresului și au fost condamnați la închisoare de la șase luni până la un an. După ce au fost eliberați, au fost trecuți pe lista neagră și nu au mai fost angajați la Hollywood, deși unii dintre ei au scris scenarii sub pseudonime. La începutul anilor 1960, treptat, marginalizarea lor a luat sfârșit.

Holm, Hanya *născută* Johanna Eckert

(03.03.1893, Worms-am-Rhein, Germania - 03.11.1992, New York, New York, SUA)

Coregrafă americană, de origine germană. A realizat coregrafii de dans modern și de musicaluri pe Broadway. După ce a studiat în Germania, a lucrat la Institutul Central Mary Wigman ca dansatoare și profesoară, iar apoi în calitate de codirectoare. În 1931 a deschis școala Wigman la New York,

Hanya Holm, 1929

BIBLIOTECA PUBLICĂ DIN NEW YORK, COLECȚIA DANS, CENTRUL LINCOLN, COLECȚIA HANYA HOLM

care, în 1936, a devenit Studioul Hanya Holm. Pe lângă activitatea desfășurată în cadrul propriei companii, este autoarea coregrafiilor pentru musicaluri precum *My Fair Lady* (1956) și *Camelot* (1960). A promovat folosirea notației dansului, iar coregrafia ei pentru *Sărută-mă, Kate* (Kiss me, Kate, 1948) a fost prima înregistrată cu drepturi de autor.

Holmes, Larry
(n. 03.11.1949, Cuthbert, Georgia, SUA)

Campion de box american la categoria grea. A câștigat 19 meciuri din 23, înainte de a trece la profesioniști. Între 1973 și 1978, Holmes a obținut 28 de victorii consecutive, culminând cu victoria asupra deținătorului titlului de campion, Ken Norton. Și-a apărat titlul de 17 ori, între 1978 și 1983, dintre care o dată (1980) în fața lui Muhammad Ali. În 1985 a pierdut titlul în favoarea lui Michael Spinks. Singurul care a deținut titlul de campion la categoria grea pentru o perioadă mai lungă decât Holmes a fost Joe Louis.

Holmes, Oliver Wendell
(29.08.1809, Cambridge, Massachusetts, SUA - 07.10.1894, Cambridge)

Medic, poet și umorist american. A predat la Harvard în 1847, apoi a devenit decanul Facultății de Medicină din cadrul acestei universități. A devenit celebru la nivel național cu poemul *Bătrâna navă de război* (Old Ironsides, 1830). Începând cu 1857 a publicat în *Atlantic Monthly* eseuri intitulate *Micul dejun* (Breakfast Table), editate mai târziu în culegeri ca *Autocratul la masă* (The Autocrat of the Breakfast Table, 1858) și *Profesorul la masă* (The Professor of the Breakfast Table, 1860). Alte opere sunt poemul *Cochilia lui Nautilus* (The Chambered Nautilus) și romanul *Elsie Venner* (1861). Oliver Wendell Holmes Jr. este fiul său.

Holmes, Oliver Wendell, Jr.
(08.03.1841, Boston, Massachusetts, SUA - 06.03.1935, Washington DC)

Jurist, specialist în istoria dreptului și filozof american. Fiu al lui Oliver Wendell Holmes și al Ameliei Lee Jackson, fiică a unui judecător de la Curtea Supremă de Justiție din Massachusetts. A fost ofițer în timpul Războiului Civil American, fiind rănit de trei ori. Începând cu 1867 a lucrat la Boston în domeniul justiției, devenind judecător (1882–1899), apoi președinte (1899–1902) al Curții Supreme a statului. În *Dreptul Comun* (The Common Law, 1881), a susținut ideea că legea reprezintă mai degrabă o experiență acumulată decât o știință. Numit în 1902 judecător la Curtea Supremă a SUA de către președintele Theodore Roosevelt, Holmes a militat pentru o justiție moderată, argumentând că domeniul legislativ este mai mult obiectul forurilor legislative decât al tribunalelor. În cazul Schenk vs. SUA (1919), a formulat testul „pericolului evident și actual" pentru propunerea de restrângere a libertății de exprimare. Multe dintre ideile sale pertinente și bine argumentate, printre care cea referitoare la opiniile divergente (era supranumit Marele Disident), au devenit interpretări clasice ale legii. Este considerat unul dintre cei mai importanți juriști ai epocii moderne. S-a aflat în serviciul public până în 1932.

Holocaust *în ebraică* Sho'ah

Exterminare planificată a evreilor și a altor minorități de către Germania nazistă (1933–1945) și aliații acesteia în teritoriile cucerite. Punctul culminant l-a prezentat „soluția finală", adică intenția de a extermina evreii din Europa. Persecutarea evreilor a început la scurt timp după ce Adolf Hitler a devenit cancelar (1933). Prin legile de la Nürnberg (1935), evreii și-au pierdut cetățenia. În timpul pogromului Noaptea de Cristal din 1938 au fost incendiate aproape toate sinagogile din Germania și cca 7 500 de magazine ale evreilor au fost distruse. Evreii au fost închiși în lagăre de concentrare sau în ghetouri. Victoriile Germaniei în primii ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial au adus aproape toți evreii din Europa sub influența naziștilor și a sateliților lor. Pe măsură ce trupele germane înaintau înspre E, prin Polonia, Balcani și Uniunea Sovietică patrulau unități speciale mobile de exterminare, așa-numitele Einsatzgruppen, care ucideau evrei, țigani și mulți slavi neevrei. Erau vânați, de asemenea, liderii politici, comuniștii și intelectualii. Alte minorități exterminate sau persecutate de naziști erau homosexualii, bolnavii psihic, persoanele cu handicapuri fizice și cele cu dezechilibre emoționale. La Conferința de la Wansee (1942) a fost adoptată soluția finală *(în germană, Die Endlösung der Judenfrage)* pentru exterminarea evreilor din Europa. Aceștia au fost deportați în lagăre de concentrare

sau de exterminare. În unele țări activau mișcări ilegale de rezistență, iar în ghetoul din Polonia au avut loc răscoale, în pofida șanselor extrem de mici de izbândă. Multe persoane, precum Raoul Wallenberg, au salvat mii de oameni, dar guvernele aliate nu au reușit să ofere un sprijin eficient evreilor. Se estimează că, până la sfârșitul războiului, naziștii și colaboratorii acestora au ucis șase milioane de evrei.

Holocen

Ultimul interval de timp din istoria geologică a Pământului, care a început acum 10 000 de ani și durează și în prezent. Este a doua perioadă a Cuaternarului și succedă ultima glaciațiune din Pleistocen. Se caracterizează prin condiții climatice relativ calde. În timpul acestei epoci, oamenii și-au perfecționat abilitățile care au condus la atingerea stadiului actual de civilizație.

holografie

Procedeu de obținere sau de reproducere a imaginii tridimensionale sau a hologramei, prin intermediul unei figuri de interferență realizată cu ajutorul razelor laser. Pentru a crea o hologramă, fasciculul laser continuu este divizat. Jumătate din rază cade, fără a fi modificată, pe un suport de înregistrare (cum ar fi o placă fotografică), iar cealaltă jumătate este mai întâi reflectată de obiectul a cărui imagine trebuie obținută. Împreună, cele două raze produc pe placă o figură de interferență alcătuită din dungi și spirale. Placa developată reprezintă holograma. Atunci când pe hologramă se proiectează lumină, se obține o imagine tridimensională a obiectului original, datorită figurii de interferență înregistrate. Unele holograme necesită radiație laser pentru reproducerea imaginii, altele pot fi văzute în lumină albă obișnuită. Holografia a fost inventată în 1947 de fizicianul englez de origine maghiară Dennis Gabor (05.06.1900–09.02.1979), care a primit Premiul Nobel în 1971 pentru descoperirea sa.

Holst, Gustav(us Theodore von)

(21.09.1874, Cheltenham, Gloucestershire, Anglia - 25.05.1934, Londra)

Compozitor britanic. Fiu al unui organist, a cântat la orgă și a dirijat încă din copilărie. La Colegiul Regal de Muzică l-a întâlnit pe R. Vaughan Williams, cu care a rămas prieten toată viața. Și-a câștigat existența cântând la trombon, apoi a devenit profesor. Având o constituție fragilă, a renunțat, după o criză din 1923, să predea și și-a consacrat restul vieții compoziției. Cea mai cunoscută piesă a sa este o suită simfonică viu orchestrată numită *Planetele* (The Planets, 1916); alte opere sunt *Suita Sf. Pavel* (St. Paul Suite, 1913) pentru coarde, *Imnul lui Iisus* (Hymn of Jesus, 1917) și *Fantezia corală* (Choral Fantasia, 1930).

Holstein *sau* Holstein-Friesian

Rasă de bovine mari, de lapte, originară din N Olandei și Friesland. Principalele sale caracteristici sunt talia mare și alternanța de pete albe și negre, clar definite. Selectată probabil pentru calitatea laptelui, în urmă cu peste 2 000 de ani, rasa s-a răspândit, în timp, pe câmpiile Europei continentale. În SUA, rasa Holstein depășește ca efectiv toate celelalte rase de lapte și produce 90% din cantitatea de lapte. Acesta are un conținut de grăsimi relativ scăzut.

Holstein, Friedrich (August) von

(24.04.1837, Schwedt an der Oder, Pomerania - 08.05.1909, Berlin, Germania)

Diplomat german. Începând din 1876 a lucrat în cadrul Ministerului de Externe al Germaniei. Nu a devenit ministru de externe, dar a fost deosebit de influent, fiind supranumit Eminența Cenușie. Legătura sa cu Otto von Bismarck a luat sfârșit când acesta s-a aliat cu Rusia. Holstein susținea alianța fermă cu Austria și Anglia. După ce Bismarck a fost demis în 1890, Holstein s-a împotrivit reînnoirii Tratatului de reasigurare. A ocupat funcții importante în timpul cancelarilor Leo von Caprivi, prințul Chlodwig, Hohenlohe-Schillingfürst și Bernhard, prinț von Bülow, dar nu a avut putere să se împotrivească politicii împăratului Wilhelm II și a fost demis în 1906.

Holyfield, Evander

(n. 19.10.1962, Atmore, Alabama, SUA)

Boxer american. A fost singurul boxer, în afară de Muhammad Ali, care a devenit de trei ori campion la categoria grea. Prima victorie care i-a adus titlul a fost împotriva lui J. „Buster“ (Bomba) Douglas, în 1990. A pierdut titlul în fața lui Riddick Bowe în 1992, l-a redobândit în 1993, l-a pierdut din nou în favoarea lui Michael Moorer în 1994 și l-a obținut iar de la Mike Tyson în 1996. În meciul cu Tyson, din 1997, Tyson a fost descalificat pentru că l-a mușcat de ureche pe Holyfield.

Holzer, Jenny

(n. 29.07.1950, Gallipolis, Ohio, SUA)

Artistă americană. A studiat la Universitatea Duke, la Universitatea Chicago și la Școala de Design Rhode Island, RISD. În ultimii ani ai deceniului 1970, a devenit adepta artei conceptuale și s-a alăturat artiștilor

din grupul de artă și limbaj, cunoscuți pentru „arta cuvânt", realizată prin desenarea de cuvinte sau texte în loc de imagini. La început, „truismele" sale, sloganele și scurtele texte provocatoare au fost scrise pe pereți. Mesajele, de regulă enunțuri critice la adresa politicii și societății, au fost tipărite sub formă de afiș în anii 1970 și difuzate în tot New Yorkul. Ulterior au fost realizate și pe alte tipuri de suport, ce mimau tehnologia publicitară (de ex. *Electronic Signboard*, 1990).

homar

Denumire comună pentru numeroasele specii de decapode marine asemănătoare creveților, care trăiesc pe fundul oceanului și sunt, de obicei, nocturne. Homarii sunt necrofili, dar se hrănesc și cu pești vii, moluște mici, nevertebrate și vegetație marină. Una sau mai multe perechi de picioare sunt deseori transformate în clești, de obicei mai mari pe o parte. Homarii veritabili prezintă o protuberanță distinctă pe carapacea superioară a corpului. Homarul american (*Homarus americanus*) și cel norvegian (*Nephrops norvegicus*) sunt cei mai importanți din punct de vedere comercial, fiind foarte apreciați ca preparate culinare. Homarul american, întâlnit din Labrador până în Carolina de Nord, cântărește în jur de 0,5 kg și măsoară cca 25 cm în lungime, atunci când este pescuit în ape de mică adâncime. Majoritatea exemplarelor de la adâncimi mari cântăresc în jur de 2,5 kg, unele putând ajunge la o greutate de 20 kg.

homar american (*Homarus americanus*)

DOUGLAS P. WILSON ȘI JOHN H. GERARD

Home, Alec Douglas

Vezi Sir Alec Douglas-Home

home page

Vezi pagină web

homeopatie

Terapie fondată în 1796 de Samuel Hahnemann, pe principiul „asemănătorul vindecă asemănătorul". Constă în administrarea în doze foarte mici a substanțelor care, în cantități mari, ar provoca simptomele bolii care este combătută. În plus, Hahnemann a susținut că, prin diluarea substanțelor folosite în tratament, se mărește potențialul lor curativ. Inițial, homeopatia a fost folosită ca metodă alternativă pentru terapiile dure precum recoltarea de sânge, dar a fost criticată, deoarece se punea accentul pe simptome, nu pe cauzele bolii. A fost revitalizată odată cu dezvoltarea medicinei alternative.

homeostazie

Proces de autoreglare prin care un sistem biologic sau mecanic își menține stabilitatea, ajustându-se la schimbările de mediu. Sistemele aflate în echilibru dinamic ating stabilitatea prin schimbări interne continue care compensează schimbările externe, pentru a-și păstra, în mod uniform, condițiile de existență. Un exemplu în acest sens este reglarea temperaturii – realizată mecanic, într-o cameră cu termostat, sau biologic, într-un organism printr-un sistem complex coordonat de hipotalamus, ce ajustează metabolismul și respirația, dilatarea vaselor sangvine și nivelul de zahăr în sânge ca reacție la schimbările cauzate de factori precum temperatura din mediul ambiant, concentrația hormonală sau boala.

Homer *în greacă* Omiros

(sec. IX sau VIII î.Hr.?, Ionia?, azi în Turcia)

Autorul presupus al *Iliadei* (Ilias) și al *Odiseei* (Odisseia). Deși aceste două mari poeme epice ale Greciei antice au fost dintotdeauna atribuite imaginii mitice a lui Homer, se știe foarte puțin despre el, dincolo de faptul că grecii au legat în Antichitate numele lui de aceste opere. Dacă se acceptă ipoteza că a existat un poet epic numit Homer, care a jucat rolul principal în modelarea *Iliadei* și a *Odiseei*, atunci Homer este cu siguranță unul dintre cei mai mari artiști din literatură. El este, de asemenea, unul dintre autorii cei mai influenți, în sensul cel mai larg, întrucât cele două epopei au asigurat baza educației și a culturii grecești de-a lungul perioadei clasice și au format coloana vertebrală a educației până în timpul Imperiului Roman și al răspândirii creștinismului. Indirect, prin intermediul *Eneidei* lui Vergiliu (care a fost modelată după forma *Iliadei* și a *Odiseei*), direct, prin renașterea acestora în cultura bizantină, la sfârșitul sec. VIII d.Hr., și ulterior, prin trecerea lor în Italia, cu ajutorul cărturarilor bizantini care au fugit în Occident de frica otomanilor, epopeile lui Homer au avut un impact profund asupra culturii renascentiste din Italia. De atunci, răspândirea traducerilor a transformat poemele în cele mai importante opere din tradiția clasică europeană.

Probabil că prin impactul lor asupra culturii clasice grecești, *Iliada* și *Odiseea* au

afectat în cel mai subtil mod standardele și ideile occidentale. Grecii au considerat epopeile mai mult decât simplă literatură; ei știau bucăți întregi din ele pe de rost și le-au apreciat nu doar ca simbol al unității și eroismului elen, ci și ca sursă antică de morală și chiar instruire practică.

Primele referințe

Trimiterile implicite la Homer și citatele din poeme datează de pe la mijlocul sec. VII î.Hr. Archiloh, Alcman, Tyrteu și Callinos, în sec. VII î.Hr., și Sappho și alții, la începutul sec. VI î.Hr., au adaptat frazeologia și versul homeric în scopuri proprii și ritmuri personale. În același timp, scene din poeme au devenit populare în opere de artă. *Imn închinat lui Apollo din Delos*, un poem pseudohomeric, probabil din sec. VII î.Hr., ar fi fost opera „unui orb care locuiește pe stâncoasa Chios", o trimitere la o tradiție despre Homer însuși. Ideea că Homer a avut descendenți cunoscuți sub numele de „homerizi", care au preluat conservarea și răspândirea poeziei sale, datează încă de la începutul sec. VI î.Hr. Într-adevăr, nu cu mult timp în urmă începuse un fel de învățătură homerică: Theagenes din Rhegium, în sudul Italiei, spre sfârșitul aceluiași secol, a scris prima dintre multele interpretări alegorice. În sec. V î.Hr., biografiile fictive luaseră avânt; filozoful presocratic Heraclit din Efes a folosit o legendă neînsemnată despre moartea lui Homer - care a fost provocată de supărarea că nu reușise să dezlege ghicitoarea unor băieți despre cum să prinzi păduchi - și ideea unui concurs de citate între Homer și Hesiod (după Homer, cel mai vechi poet grec) a fost inițiată, se pare, în tradiția sofistă. Istoricul Herodot (sec. V î.Hr.) a atribuit formularea teologiei grecești lui Homer și Hesiod și a afirmat că aceștia ar fi trăit cu vreo 400 de ani înainte de vremea lui. Acest lucru ar trebui pus în contrast cu presupunerea superficială, populară în multe cercuri din întreaga Antichitate, că Homer a trăit la puțin timp după războiul troian, despre care a cântat.

Convingerea generală că Homer provenea din Ionia (partea centrală a coastei de vest a Asiei Mici) pare o ipoteză rezonabilă, întrucât poeziile în sine sunt predominant în dialect ionic. Deși Smirna și Chios au început de mult să concureze pentru această onoare (poetul Pindar, la începutul sec. V î.Hr., le asocia cu Homer pe ambele), iar altele s-au alăturat, nu a supraviețuit nici un document local autentic despre cineva care, fie el sau nu poet oral, s-ar fi remarcat în acea perioadă. Absența unor fapte solide i-a nedumerit, dar nu i-a descurajat pe greci; legendele, care au început să circule chiar înainte de sec. V î.Hr., s-au dezvoltat în epoca alexandrină în sec. III și II î.Hr. (când abundau atât informațiile false, cât și cele adevărate) în pseudobiografii fantastice, iar acestea au fost rafinate apoi de către învățați, în perioada Imperiului Roman. Cea mai lungă lucrare care a supraviețuit ar fi fost a lui Herodot, dar este destul de departe de adevărul obiectiv.

Păreri moderne

Savanții moderni sunt de acord cu sursele antice numai în ce privește locul unde ar fi trăit Homer. Cea mai concretă dovadă antică este că urmașii lui, homerizii, au trăit pe insula ionică Chios. Cu toate acestea, un loc din estul Mării Egee este sugerat de autorul *Iliadei* prin anumite referințe locale în poeme: vârful insulei Samothrace, care se ridică deasupra canionului Imbros, când este privită de pe câmpia Troiei, păsările de la gura râului Cayster, lângă Efes, furtunile din largul insulei Icaria și vânturile de nord-vest din Tracia. Descrierea zonei estice a Mării Egee este estompată în *Odiseea*, al cărei fundal este stabilit inițial în vestul Greciei; neclaritatea epopeii în ce privește poziția Ithacăi, de exemplu, nu este incompatibilă cu ideea unui poet din Ionia care prelucrează materiale provenite din partea mai îndepărtată a lumii grecești.

Desigur, există o oarecare îndoială dacă *Iliada* și *Odiseea* au fost compuse de același autor. Astfel de suspiciuni au apărut în Antichitate și depindeau, în principal, de diferența de gen (*Iliada* fiind marțială și eroică, iar *Odiseea*, pitorească și adesea fantastică), dar ele pot fi consolidate prin diferențe subtile de vocabular, chiar în afară de cele impuse de diferite subiecte. Faptul că Aristotel considera *Odiseea* o lucrare de maturitate a lui Homer poate fi plauzibil, dar, în cazul în care *Iliada* este prima dintre cele două (așa cum pare din structura mai simplă și din frecvența mai mare a formelor lingvistice destul de târzii din *Odiseea*), atunci *Odiseea* ar fi putut fi creată după modelul acesteia și ca un supliment conștient, de vreme ce fusese deja dat exemplul de compoziție monumentală. În orice caz, similitudinile dintre cele două poeme se datorează parțial coerenței tradiției poetice eroice care stă la baza ambelor poeme.

Dovezile din cadrul poemelor ajută într-un fel la determinarea perioadei în care a trăit Homer. Anumite elemente ale limbajului poetic, care era un amalgam artificial,

niciodată reprodus exact în vorbire, indică faptul că epopeile nu erau postmiceniene numai din punct de vedere compozițional, ci și în mod substanțial, fiind elaborate după ce au avut loc primele colonizări ioniene în Asia Mică, prin 1000 î.Hr. Funcționarea în comun a vocalelor scurte adiacente și dispariția semivocalei digamma (o literă veche din alfabetul grecesc) indică în principal acest lucru. La celălalt capăt al axei temporale, apariția în poeme a unui articol hotărât autentic, de exemplu, marchează o etapă anterioară celei exemplificate în poezia de la mijlocul și sfârșitul sec. VII î.Hr. Stilistic și metric, poemele lui Homer par să fi apărut înaintea celor ale lui Hesiod, pe care mulți cercetători le-au plasat la puțin timp după 700 î.Hr. Un criteriu diferit și poate mai precis este furnizat de obiecte databile și de practicile menționate în texte. Nimic, cu excepția uneia sau a două adăugiri ateniene, nu pare, din acest punct de vedere, să fie ulterior anului 700 î.Hr.; pe de altă parte, rolul de comercianți atribuit fenicienilor în *Odiseea*, împreună cu unul sau două alte fenomene, sugerează ca dată a compoziției - cel puțin pentru contextele relevante - un moment după anul 900 î.Hr. Câteva pasaje din *Iliada* pot să implice o nouă formă de luptă în formație strânsă, în funcție de dezvoltarea armurii speciale pentru soldați pedeștri (hopliți) după 750 î.Hr., și trimiterile la masca Gorgonei, ca motiv decorativ, merg în aceeași direcție. Este adevărat că poemele conțin multe elemente tradiționale și arhaice, iar limba lor și cadrul material sunt alcătuite din diferite componente care își au originea în perioade diferite. Cu toate acestea, se poate trage concluzia că perioada de compoziție a epopeilor de mari dimensiuni (spre deosebire de precursoarele mai scurte) a fost sec. IX sau VIII î.Hr., cu câteva caracteristici ce indică mai clar spre secolul VIII î.Hr. *Odiseea* ar putea să se încadreze aproape de sfârșitul acestui secol, iar *Iliada* mai aproape de mijlocul lui. Nu poate fi o coincidență faptul că au început să apară culte ale eroilor homerici către sfârșitul sec. VIII î.Hr., iar scenele din epopee încep să apară reprezentate pe vase cam în aceeași perioadă.

Homer, poet oral

Dar, chiar dacă numele lui este cunoscut, iar data nașterii sale și locul se pot deduce, Homer rămâne în primul rând o proiecție a măreţelor sale poeme. Calitățile lor sunt semnificative pentru gustul și punctul său de vedere asupra lumii, însă dezvăluie și ceva mai specific despre tehnica sa și ce fel de poet a fost. Una dintre cele mai importante descoperiri ale cercetării homerice, legată în special de numele unui savant american, Milman Parry, este că tradiția homerică era una orală - aceasta fiind un fel de poezie creată și transmisă prin viu grai și fără intervenția scrisului. Într-adevăr, termenul folosit chiar de Homer pentru poet este aed, „cântăreț". *Odiseea* descrie doi astfel de poeți în detaliu: Phemios, cântărețul de curte de la palatul lui Odiseu din Itaca, și Demodoc, care trăia în orașul semimiticilor feaci și a cântat atât pentru nobilii din palatul lui Alcinous, cât și pentru publicul adunat la jocurile susținute în onoarea lui Odiseu. Cu această ocazie, el a cântat despre iubirea adulterină dintre Ares și Afrodita, într-o versiune care are exact 100 de versuri homerice. Acesta, precum și alte cântece atribuite acestor cântăreți - de exemplu, cel despre războiul troian, prezentat pe scurt în *Odiseea* - sugerează că aezii obișnuiți din tradiția eroică lucrau cu poeme relativ scurte, care puteau fi cântate în totalitate la o singură ocazie. Acest lucru era de așteptat și este confirmat de obiceiurile cântăreților și ale publicului din alte perioade și părți ale lumii (tradiția poeților-cântăreți din Serbia musulmană a furnizat până acum comparația cea mai promițătoare). Indiferent de ocazia preferată pentru un cântec eroic - sărbătoare aristocratică, sărbătoare religioasă ori adunări populare la tavernă sau în piață - se impunea o limitare naturală a duratei poemului, în funcție de timpul disponibil și de interesul publicului, precum și de fizicul cântărețului și de anvergura repertoriului său. Cântecele scurte au furnizat cu siguranță cadrul principal al tradiției moștenite de Homer, iar portretele lui Demodoc și Phemios sunt probabil corecte în această privință. Homer însuși se pare că a introdus conceptul unui stil destul de diferit de poezie, sub forma unui poem monumental, care necesita mai mult de o oră sau de o seară pentru a fi cântat și putea obține efecte noi, mult mai complexe, din punct de vedere literar și psihologic, decât cele obținute de cântecele anecdotice și episodice ale predecesorilor săi.

Tehnici poetice

Se poate pune întrebarea cum poate fi cineva atât de sigur încât să îl clasifice pe Homer drept cântăreț oral, pentru că, dacă acesta se deosebea de Phemios sau de Demodoc în ce privește lungimea poemelor, cu siguranță era foarte diferit în privința tehnicilor poetice. Natura versului său poate oferi o parte importantă din

răspuns. Stilul poeziilor este „convențional", adică ele se bazează nu doar pe folosirea de epitete și de versuri repetitive sau de grupuri de versuri – care se găsesc, de asemenea, într-o mai mică măsură la un imitator cult precum Vergiliu –, dar și pe o mulțime de expresii fixe care sunt folosite iar și iar pentru a exprima o idee similară într-o parte similară a versului. Cel mai clar și mai simplu exemplu este formula așa-numitului substantiv-epitet. Acestea constituie un sistem veritabil, în care fiecare zeu major sau erou dispune de o varietate de epitete din care alegerea este făcută exclusiv, în funcție de cât de mult și ce parte dorește cântărețul să folosească din vers. Odiseu este numit divinul Odiseu, iscusitul Odiseu sau divinul și multrăbdătorul Odiseu, pur și simplu, în conformitate cu cantitatea de material care se potrivea în ceea ce rămânea din versul hexametric (cu șase picioare). O barcă este descrisă ca fiind neagră, concavă ori simetrică, nu pentru a o deosebi de altele, ci doar în raport cu calitățile și cerințele contextului ritmic. Întregul ansamblu substantiv-epitet este extensiv și economic – cuprinde o mare varietate de subiecte cu foarte puține reluări ori suprapuneri inutile. S-ar părea că un sistem atât de rafinat și complex nu ar putea fi invenția unui singur poet, ci trebuie să fi evoluat treptat într-o tradiție îndelungată, care avea nevoie de întindere și economie din motive funcționale – care depindea de aceste unități frazale fixe datorită naturii sale orale, în care memoria, practica și un tip de improvizație înlocuiau progresul deliberat, autocorector și literal al compoziției scrise. Desigur, restul vocabularului lui Homer nu este la fel de convențional ca substantivul-epitet (sau, un alt exemplu popular, ca expresiile de început și final de discurs). Multe expresii, multe porțiuni de fraze sunt individual inventate pentru ocazia respectivă, sau cel puțin așa pare. Chiar și așa, există o componentă convențională puternică, preconcepută în limbajul artificial folosit de Homer, inclusiv în aspectele sale mai puțin evidente, cum ar fi aranjamentul de particule, conjuncții și pronume.

Prin urmare, se pare că Homer s-ar fi pregătit ca un aed obișnuit, care a început (ca majoritatea cântăreților guslari iugoslavi de azi) prin crearea unui repertoriu de cântece de lungimi normale, preluate de la cântăreți deja consacrați. Cele mai mari aventuri eroice din trecut erau cu siguranță evidente în orice repertoriu, în special aventurile panelenice ale celor șapte împotriva Tebei, ale argonauților, și atacul aheilor asupra Troiei. Unele aspecte ale războiului troian se extinseseră deja în cântece de lungime neobișnuită, deși puteau fi duse la bun sfârșit la o singură ocazie. Cu toate acestea, procesul a fost, se pare, dezvoltat mai mult în realizarea monumentalei *Iliada*, alcătuită din peste 16 000 de versuri, care s-ar fi putut interpreta în patru sau cinci seri lungi. Acest progres înspre monumental, care cerea lucruri excepționale și absurde de la ascultători, presupune un cântăreț cu o capacitate și o reputație excepționale – unul care ar putea impune ascultătorilor o formă nouă și destul de dificilă, prin geniul pur și neobișnuit al cântecului său. Sec. VIII î.Hr. a fost și în alte privințe o epocă a inovației culturale, în foarte mare măsură în direcția monumentalității, iar templele imense (precum templul Herei din Samos) și vasele funerare colosale (precum castroanele și amforele în stil geometric din cimitirul Dipylon din Atena) se poate să fi dus la o analogie literară în ideea unei vaste epopei poetice despre războiul troian. Într-un fel, Homer conta pe o tendință spre elaborare și extindere a poeziei eroice orale cunoscute. Aedul nu obține un cântec de la un alt aed doar prin simplă memorare. El adaptează ce aude la propriile expresii, scene tipice și teme și tinde să substituie ce nu îi este familiar cu ceva ce știe deja ori să extindă textul prin adăugarea de materiale familiare, acolo unde lipsesc. Fiecare aed dintr-o tradiție orală încearcă să dezvolte ceea ce dobândește. Există un element de improvizație, precum și de memorie, în însușirea de material nou; și judecând după practicile cântăreților studiați, de la jumătatea sec. XIX încoace, din Rusia, Serbia, Cipru și Creta, tendința de adaptare, elaborare și îmbunătățire e ceva natural pentru toți poeții orali.

Structură cumulativă

Homer a ales să își elaboreze materialele nu numai calitativ, ci și ca lungime și complexitate. Toată poezia orală este în esență cumulativă, versul este construit adăugând frază după frază, iar descrierea individuală, adăugând vers după vers. Întreaga intrigă a unui cânt este formată din acumularea progresivă a unor motive minore și teme majore, de la idei simple (cum ar fi „eroul pornește într-o călătorie" sau „îi vorbește dușmanului"), prin scene tipice (cum ar fi grupuri de bărbați sau zei) până la complexe tematice elaborate, dar standardizate (cum ar fi episoade de recunoaștere sau de reconciliere). Homer pare să fi dus această tendință cumulativă în zone noi

ale poeziei și narațiunii; în această privință și în altele (de exemplu, în limbajul său poetic), Homer a aplicat propria viziune materialului brut provenit dintr-o vastă și bine-cunoscută tradiție.

Rezultatul este mult mai complex decât la un poem tradițional obișnuit. Pentru a înțelege originea și calitățile esențiale ale *Iliadei* sau ale *Odiseei*, se încearcă a se pune în ordine nu doar componentele separate ale tradiției pre-homerice, ci și contribuțiile lui Homer, fie că se disting prin dependența lor de ideea monumentală sau prin noutatea lor aparentă față de tradiție ca un întreg sau prin alte mijloace. Dialectele și componentele lingvistice trebuie să fie identificate pe cât posibil – rămășițe ale limbii miceniene, de exemplu, sau cuvinte utilizate exclusiv în orașele eoliene de pe coasta de vest a Asiei Mici, sau forme dialectale ateniene introduse în poeme după perioada lui Homer; referințe specifice la armură, îmbrăcăminte, case, obiceiuri funerare, geografie politică etc. sunt mai degrabă asociate sfârșitului Epocii Bronzului, Epocii timpurii a Fierului, sau perioadei de activitate a lui Homer – sau măcar pot fi încadrate relativ devreme sau mai târziu în întreaga sferă a tradiției poetice până la Homer. Acestea sunt sarcinile cercetării homerice moderne. Cu toate acestea, la Homer astfel de forme diferite și idei nu sunt separate în mod convenabil în secțiuni distincte ale textului, care pot fi astfel atribuite primelor sau ultimelor faze ale compoziției. Dimpotrivă, ele pot coexista într-o singură (artificială) formă lingvistică sau într-o singură frază descriptivă. Orice membru al tradiției, în primul rând Homer, ar fi ales să arhaizeze o dată și să inoveze cu altă ocazie. Unul dintre rezultate este că povestirile sunt autorități necredibile pentru evaluarea evenimentelor istorice, cum ar fi atacul asupra Troiei sau statutul lucrătorilor, după cum sunt și surse ambigue pentru gramatica timpurie greacă sau pentru teologie. Un alt aspect este că acestea nu sunt limitate la o singură viziune asupra lumii, la o singură perioadă sau la un singur mod de percepție; mai degrabă, ele unesc păreri și experiențe care nu se întâlnesc în viața „reală", într-un ansamblu literar, dezvăluind însă structura de bază a existenței umane.

Stabilizarea textului

O întrebare importantă și dificilă, care afectează acuratețea textelor homerice moderne, se referă la data când epopeile au devenit „fixe" – adică puse într-o formă scrisă dată, de vreme ce transmiterea pe cale orală este întotdeauna fluidă într-o anumită măsură. Un sistem de scriere alfabetică a pătruns în Grecia în sec. IX î.Hr. sau la începutul secolului VIII î.Hr.; înainte de acesta a fost un decalaj de 200 sau 300 de ani, după prăbușirea culturii miceniene și dispariția scrierii lineare B (în care fiecare semn reprezenta în general o silabă), în timpul căreia Grecia nu a lăsat documente scrise. În acest interval s-a format cu siguranță o mare parte din tradiția epică. Primele inscripții alfabetice care au supraviețuit, câteva dintre ele conținând rămășițe de vers hexametric, datează din cca 730 î.Hr. Prin urmare, dacă Homer a creat *Iliada* la un moment dat după 750 î.Hr., el s-ar fi putut ajuta de scris. Unii cercetători cred că așa a făcut. Alții sunt de părere că poate nu cunoștea scrisul (întrucât alfabetizarea nu este în mod normal asociată cu creativitatea orală), dar i-a dictat poemul unui asistent care știa să scrie. Iar alții cred că poemele s-au păstrat pe cale orală și nu neapărat inexacte, cel puțin până la mijlocul sec. VII î.Hr., când „literatura", în sensul exact, a apărut în poezia lui Arhiloh. Există și obiecții cu privire la toate cele trei teorii, dar acest lucru poate fi general acceptat: utilizarea scrisului a fost în orice caz un ajutor, iar Homer s-a comportat în anumite privințe ca un poet oral tradițional. Unii cercetători sunt convinși că unele dintre cele mai subtile efecte și referințe în poezia lui Homer ar fi improbabile fără posibilitatea de a consulta un text scris. Acest lucru este incert; cu siguranță, capacitățile poeților orali în această direcție îi surprind în permanență pe savanți.

Se poate accepta însă că textele parțiale ale epopeilor erau folosite probabil de către poeții homerizi și de recitatori profesioniști, cunoscuți sub numele de rapsozi (care nu mai creau poeme, ci doar le recitau și abandonaseră folosirea lirei), în ultima parte a sec. VII î.Hr. Prima versiune completă se poate să fi fost cea stabilită drept standard pentru competițiile rapsodice în cadrul marilor sărbători cvadrienale de la Atena, numite Panatenee, în timpul sec. VI î.Hr. Nici acest lucru nu a consolidat permanent textul, iar de atunci înainte, istoria epopeilor a fost una de denaturare periodică, urmată de acte tot mai eficiente de stabilizare. Răspândirea pe scară largă a poemelor, ca urmare a creșterii comerțului de carte ateniană în sec. V î.Hr., și proliferarea bibliotecilor după sec. IV î.Hr. au fost urmate de o lucrare critică a savantului alexandrin Aristarh din Samothrace în sec. II î.Hr., și mult mai târziu de răspândirea unor

texte minuscule corecte (în special celebrul manuscris cunoscut sub numele de Venetus A din *Iliada*), care încorporau cele mai bune rezultate ale cunoștințelor greco-romane în lumea bizantină a Evului Mediu. Se pare că fiecărui poem i s-au adăugat câteva fragmente la puțin timp după ce a fost compus; expediția nocturnă care duce la capturarea spionului troian Dolon și care cuprinde cântul 10 al *Iliadei*, unele scene din Hades în cântul 11 din *Odiseea* și o mare parte din finalul *Odiseei*, după versul 296 din cântul 23 (considerate de Aristarh încheierea originală) sunt candidații cei mai probabili, ținând cont de structură, limbă și stil.

Chiar și în afară de posibilitățile unei elaborări la scară medie, *Iliada* și *Odiseea* exemplifică anumite inconsecvențe minore ale tuturor poemelor transmise pe cale orală și, uneori, se întrevede amalgamul de materiale tradiționale într-o structură la scară largă. Cu toate acestea, impresia generală este aceea de unitate puternică.

Iliada

Iliada nu este doar o rafinare a întregului război împotriva Troiei, ci, în același timp, și o explorare a idealului eroic în toată contradicția sa – mândria nebunească și lacomă, forța magnifică, dar animalică, umanitatea primară, dar obtuză. Poemul este povestea mâniei lui Ahile, cel mai mare războinic din tabăra greacă, anunțată din primele cuvinte; timp de mii de versuri și până la final, Ahile este o prezență nevăzută, atunci când meditează printre mirmidoni, așteptând îndeplinirea promisiunii lui Zeus – promisiunea că troienii vor da foc navelor aheilor și îl vor forța pe regele Agamemnon să îl implore să se întoarcă în luptă. O mare parte dintre versurile dintre primul cânt, în care izbucnesc luptele, și cântul 16, unde Ahile face concesia crucială de a permite prietenului său Patrocle să lupte în numele lui, este formată din scene lungi de luptă, în care confruntările individuale alternează cu cele în masă ale armatelor inamice. Scena bătăliei se bazează pe elemente și motive tipice, frecvente și recurente, dar este, de asemenea, subtil variată de episoade extrem de individualizate și de elemente de fundal: lista cu problemele armatei, duelurile formale dintre Paris și Menelau și Ajax și Hector, identificarea prinților ahei de către Elena, inspectarea trupelor de către Agamemnon, triumful lui Diomede, celebra reîntâlnire în Troia a lui Hector cu soția sa Andromaca, ridicarea zidului aheu, solia eșuată la Ahile, expediția nocturnă, seducerea lui Zeus de către Hera și întărirea ulterioară a aheilor de către Poseidon. Moartea lui Patrocle, după două treimi din poem, îl readuce pe Ahile în luptă, dar nu înainte de recuperarea trupului acestuia, confecționarea unei armuri noi, divine pentru Ahile și împăcarea lui formală cu Agamemnon. În cântul 22, el îl ucide pe Hector; apoi își redobândește statutul eroic prin intermediul jocurilor făcute la înmormântarea lui Patrocle, iar în cântul final, Ahile este obligat de zei să restabilească valorile civilizate și propria noblețe, dându-i înapoi regelui Priam corpul lui Hector.

Odiseea

Odiseea este mai degrabă moderată în exprimare, iar uneori mai difuză în progresia acțiunii, dar prezintă o structură mai complexă și mai armonioasă decât *Iliada*. Principalele elemente sunt întâmplările din Ithaca, unde Penelopa, soția lui Odiseu (Ulise), și fiul lor, Telemah, sunt neputincioși în fața pețitorilor aroganți, pierzându-și nădejdea că Odiseu se va întoarce de la asediul Troiei; călătoria în secret a lui Telemah în Pelopones pentru a afla vești despre tatăl său, întâlnirile de acolo cu Nestor, Menelau și Elena; călătoria periculoasă a lui Odiseu, căruia i se opunea însuși zeul mării, Poseidon, de pe insula lui Calypso spre cea a feacilor, și povestirea (de la cântul 9 la cântul 12) a aventurilor sale fantastice după plecarea din Troia, inclusiv evadarea din peștera ciclopului Polifem; întoarcerea în Ithaca, singur, pe timpul nopții, la jumătatea poemului, întâlnirea sa cu zeița protectoare, Athena, deghizările sale meșteșugite, dezvăluirea identității sale credinciosului porcar Eumaeus și apoi lui Telemah, planul lor complicat pentru a scăpa de pețitori și îndeplinirea sângeroasă a acestuia. În cele din urmă, este recunoscut de către credincioasa Penelopa, îi povestește acesteia aventurile sale, se întâlnește cu bătrânul său tată, Laertes, și restaurează stabilitatea în regatul insulei Ithaca, cu ajutorul Athenei.

Influența lui Homer pare să fi fost mai puternică în unele dintre componentele cele mai remarcabile ale epopeilor. Participarea zeilor poate pune în evidență acțiunile umane și le poate face să pară triviale – sau tragice; acest lucru trebuie să fi făcut pentru mult timp parte din tradiția eroică, însă frecvența și bogăția de grupuri divine din *Iliada* sau relația personală ciudată și ambivalentă dintre Odiseu și Athena în *Odiseea* reflectă probabil gustul și capacitatea creatorului principal. Numeroasele fațete ale bătăliei, realismul echivoc al morții în o sută de

forme au fost elaborate de predecesorii lui Homer, dar până atunci nu fuseseră folosite cu un efect atât de intens și de complex. În comparațiile lungi, numite homerice, tensiunea acțiunii eroice este eliberată de intervenția edificatoare a unei lumi contemporane destul de diferite, adesea pașnice, în imagini extinse de multe ori dincolo de punctul imediat al comparației. Aceste comparații, cel puțin în privința poziției și detaliului, depind de creatorul principal. Și totuși, dincolo de astfel de intuiții generale, încercarea de a izola contribuțiile sale speciale devine de multe ori dăunătoare. *Iliada* și *Odiseea* își datorează statutul unic unei confluențe creatoare și neanalizabile dintre tradiție și proiectare, stabilității cristaline a unui stil convențional și spontaneității mobile a unei viziuni personale geniale. „Homer" presupune, mai presus de toate, această fuziune.

Rezultatul este un amalgam impresionant de putere literară și de rafinament. Cu toate acestea, *Iliada* și *Odiseea* își datorează superioritatea nu atât de mult vechimii și locului lor în ansamblul culturii grecești, ci succesului atemporal în exprimarea la scară largă atât a triumfului, cât și a frustrării vieții umane. Deși întreaga literatură trebuie să aibă o legătură cu acest fapt într-o anumită măsură, poemele epice nu sunt acolo unde ne așteptăm să le găsim. Ele se ridică deasupra grijilor imediate ale luptei eroice sau conflictului cu zeii și natura sau împotriva forțelor atroce și realizează acest lucru cu ajutorul unei limbi poetice de mare simplitate și rafinament, al unei tehnici narative necizelate și surprinzător de variabile, precum și al unui nucleu de narațiuni remarcabile plasate în timpul războiului troian și după acesta. Marea lor forță se găsește, probabil, în calitatea dramatică, deoarece o mare parte din fiecare poem e compusă din conversație și discursuri, în care retorica este ținută ferm sub control, iar personajele individuale apar în timp ce se confruntă reciproc sau cu zeii, pentru un sfat, întrebări, dorințe, resemnare și pasiune. Ahile, Hector, Menelau, Ajax, Odiseu și ceilalți dobândesc un fel de strălucire eroică, pe care însăși tragedia greacă, descoperită ulterior, nu o poate imita cu ușurință. Acesta este, în parte, rezultatul arhaismului acestor povești foarte vechi, pe care tehnicile speciale de compoziție monumentale nu au încercat niciodată să îl ascundă; dar depinde și de ceva care se suprapune peste arhaism, și anume o calitate pur mitică, o calitate care conferă acestor povești ceva din valabilitatea universală la care aspiră întreaga literatură și pe care Homer a realizat-o coerent și cu o ușurință aparentă, care este însă cu siguranță înșelătoare.

Homer, Winslow

(24.02.1836, Boston, Massachusetts, SUA - 29.09.1910, Prouts Neck, Maine)

Pictor american. A fost ucenicul unui litograf din orașul natal, apoi a devenit ilustrator independent la New York. A expus la Academia Națională de Desen în 1860 și a fost ales membru al acesteia, în 1865. În 1866, în timpul șederii în Franța, a fost atras de naturalismul francez și de gravurile japoneze, dar influențele acestora asupra operelor sale, în general vesele și strălucitoare, precum *Plesnetul de bici* (Snap the Whip, 1872), au fost minore. Este considerat maestru al acuarelelor, dar și picturile sale în ulei au atins un nivel remarcabil, prin concentrarea intensă asupra figurilor solitare și meditative. Între 1881–1882 a locuit în satul englezesc Tynemouth, pe malul Mării Nordului. Atmosfera și peisajele marine, precum și oamenii liniștiți au devenit subiecte pentru lucrările sale. În 1883 s-a mutat în Prouts Neck, Maine, SUA, iar temele dominante ale operelor sale au devenit marea și lupta cu stihiile. În ultimii ani de viață a pictat mult, într-o izolare aproape totală. Deși în timpul vieții a fost considerat un mare pictor american, a cunoscut consacrarea abia după moarte.

Homestead, greva din ~

Grevă din iulie 1892 a muncitorilor americani angajați la oțelăriile Andrew Carnegie din Homestead, Pennsylvania, SUA. Când Asociația mixtă a fierarilor și oțelarilor a declanșat greva din cauza reducerii salariilor, managerul companiei, Henry Clay Frick, a angajat spărgători de grevă protejați de agenția de detectivi Pinkerton. A urmat un conflict armat, în urma căruia câțiva oameni au fost uciși și mulți alții răniți. Guvernatorul a trimis trupe din poliția statului pentru a proteja compania. Spargerea grevei a reprezentat un regres în mișcarea sindicală, care s-a resimțit timp de câteva decenii.

hominid

Familie de primate (*Hominidae*), din care mai există o singură specie în prezent – *Homo sapiens*. Existența altor specii aparținând acestei familii este atestată doar prin rămășițe fosile, din care unele sunt bine cunoscute: *Ardipithecus ramidus*, diverse specii de *Australopithecus*, *Homo habilis* și *Homo erectus*. Familia cea mai apropiată de

hominidele de astăzi este *Pongidae*, sau maimuțele antropoide, din care fac parte gorila, cimpanzeul și urangutanul. Se crede că acestea din urmă au avut o evoluție separată, dintr-un strămoș comun de acum 5–8 milioane de ani. Caracteristicile fizice care diferențiază hominidele de pongide sunt poziția erectă, locomoția bipedă, craniul rotunjit, cu creierul mai dezvoltat, dentiția mică (inclusiv caninii nespecializați) și alte trăsături, precum comunicarea prin intermediul limbajului verbal.

Hominoideae

Suprafamilie de primate lipsite de coadă. Unele specii sunt mici (gibonul, familia *Hylobatidae*) altele sunt mari (cimpanzeul, bonobo, urangutanul și gorila, familia *Hominidae*). Trăiesc în pădurile tropicale din V și centrul Africii și în Asia de Sud. Se deosebesc de celelalte maimuțe prin absența cozii. Au doar un apendice, iar creierul lor este mult mai complex. Se deplasează balansându-se sau mergând pe articulațiile degetelor, cu toate că sunt capabile să adopte o poziție erectă și ocazional să meargă pe două picioare. Datorită nivelului ridicat de inteligență, aceste primate sunt foarte strâns înrudite cu omul. Din cauza distrugerii habitatului și a vânătorii, toate speciile acestei suprafamilii sunt considerate periclitate.

homo

Primate din familia *Hominidae* care se caracterizează prin cutia craniană mai dezvoltată, structura membrelor adaptată pentru poziția verticală, mersul biped, degetul mare opozabil și bine dezvoltat, mâna capabilă să execute mișcări puternice și precise și abilitatea de a face unelte. Genul include oamenii moderni (*Homo sapiens*), speciile dispărute de *Homo habilis* și *Homo erectus* și formele dispărute de *Homo sapiens*, numite Neanderthal și Cro-Magnon.

Homo erectus

(*în latină,* omul în picioare)

Specie dispărută a hominizilor *(Homo)*, probabil un strămoș al omului modern *(Homo sapiens)*. *H. erectus* a apărut, se pare, în Africa, deși nu se exclude nici Eurasia. Indiferent de locul în care a evoluat, această specie pare să se fi dispersat rapid, începând cu cca 1,7 m.a.u., pe la mijlocul Pleistocenului, deplasându-se spre tropicele africane, spre Europa, Asia de Sud și Asia de Sud-Est. Aceste evenimente nu au fost înregistrate direct, ci nedefinit, de multe situri care adăposteau fosile ale lui *H. erectus*. În alte locuri, oase sparte de animale și unelte de piatră indică prezența speciei, deși nu există și urme de oameni. *H. erectus* era un om de statură medie, care se deplasa în poziție verticală. Cutia craniană era joasă, fruntea retrasă, iar nasul, maxilarele și palatul erau late. Creierul era mai mic, iar dinții mai mari decât la omul modern. *H. erectus* pare să se fi dezvoltat până acum circa 200 000 de ani sau chiar mai târziu, înainte să facă loc altor oameni, printre care și *Homo sapiens*.

Fosile

Primele descoperiri Primele fosile atribuite lui *Homo erectus* au fost descoperite de către un chirurg militar olandez, Eugène Dubois, care a început să caute oase umane vechi pe insula Java (acum în Indonezia), în 1890. Dubois a găsit primul specimen în același an, iar în 1891 un craniu bine conservat a fost descoperit la Trinil, pe râul Solo. Ținând cont de arcadele proeminente, fruntea retrasă și craniul înclinat pe spate, Dubois a tras concluzia că, de fapt, craniul de la Trinil avea caracteristici anatomice intermediare între oameni (cum s-a constatat ulterior) și maimuțe. Câțiva ani mai târziu, aproape de locul unde a fost descoperit craniul, el a găsit un femur incredibil de complet și cu aspect modern. Deoarece osul era atât de similar cu femurul omului modern, Dubois a decis că individul căruia i-a aparținut trebuie să fi mers vertical. El a adoptat numele de *Pithecanthropus* (inventat anterior de zoologul german Ernst Haeckel), numindu-și descoperirea *Pithecanthropus erectus* (om-maimuță în picioare), dar termenul colocvial a devenit „omul de Java". Doar câteva fragmente de membre au mai fost găsite în timpul săpăturilor de la Trinil, și abia după trei decenii au mai apărut alte dovezi substanțiale. Majoritatea paleontologilor numesc acum aceste fosile *H. erectus*, iar numele *Pithecanthropus* a fost abandonat.

Alte fosile asiatice Descoperirile ulterioare au continuat să stabilească o formă pentru această specie nouă de fosile umane. La început, aceste descoperiri au fost centrate în mare parte în Asia. De exemplu, fosile similare au fost descoperite la începutul sec. XX în mai multe locuri în Java: Kedung Brubus, Mojokerto (Modjokerto), Sangiran, Ngandong (Solo), Sambungmacan (Sambungmachan) și Ngawi. O altă serie de descoperiri au fost făcute în China, începând cu anii 1920, în special în peșteri și falii din Zhoukoudian (Chou-k'ou-Tien), în apropiere de Beijing. Rămășițele descoperite la Zhoukoudian de

Davidson Black au devenit cunoscute sub numele de omul de Pekin; practic, toate aceste rămășițe au fost pierdute ulterior până în 1941, în timpul războiului chino-japonez (1937–1945), deși încă mai există mulaje ale acestora. Noi descoperiri au fost făcute de atunci în peșterile din Zhoukoudian și în cel puțin alte patru situri din China: Gongwangling (Kung-Wang-Ling) și Chenjiawo (Ch'en-Chia-wo) în districtul Lantian (Lan-T'ien) al provinciei Shaanxi, peștera Hulu de lângă Nanjing și Hexian (Ho-Hsien), în provincia Anhui. Până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial o anume caracteristică a primelor descoperiri dăduse naștere ideii că *H. erectus* era o imagine ciudată asiatică a primilor oameni. Descoperirile ulterioare din Africa au schimbat acest punct de vedere, iar până la sfârșitul sec. XX a fost confirmat faptul că *H. erectus* a locuit și în Europa.

Fosile africane În Africa de Nord, între anii 1954 și 1955, săpăturile de la Tighenif (Ternifine), la est de Mascara, Algeria, au scos la iveală fosile datând de acum 700 000 de ani, care se asemănau cel mai bine cu forma lui *H. erectus* din China. Alte fragmente de humanoid marocan din această regiune – porțiuni dintr-un craniu găsit în 1933 în apropiere de Rabat și maxilare și dinți de la Al Sidi 'Abd-Rahman Sidi Abderrahman în Maroc – prezintă caracteristici care amintesc de *H. erectus*, deși sunt mai avansate în structură decât cele de la Tighenif și din Asia. O altă fosilă asemănătoare cu *H. erectus* este un craniu vehi de 400 000 de ani descoperit în 1971 la Salé, Maroc. Deși aproape întreaga față și o parte din frunte s-au rupt, acesta reprezintă un specimen important.

Unele dintre fosilele mai convingătoare pentru existența lui *H. erectus* în Africa au apărut odată cu descoperirea în 1960 a unei carcase craniene parțiale în defileul Olduvai din Tanzania. Această fosilă, catalogată OH 9, a fost excavată de Louis S.B. Leakey și are probabil cca 1,2 milioane de ani vechime. Defileul Olduvai a oferit din acel moment și alte resturi craniene, maxilare și oase ale membrelor aparținând lui *H. erectus*. O mare parte din acest material este fragmentat, însă golurile din cunoștințele noastre despre *H. erectus* est-african s-au umplut, într-o anumită măsură, prin descoperirile făcute de fiul lui Louis Leakey, Richard Leakey. Începând cu 1970, fosile importante au fost descoperite în localități de pe malul estic al lacului Turkana (lacul Rudolf), în nord-vestul Kenyei, acum denumite în mod obișnuit siturile Koobi Fora. Fosilele recuperate de acolo au cca 1,7 milioane de ani, pe baza datării radiometrice a materialului vulcanic aferent. Incluse în aceste ansambluri sunt și rămășițe ale lui *Australopithecus* și, probabil, unii reprezentanți ai primilor *Homo*. Printre cele câteva exemplare care aparțin în mod clar lui *Homo* se află un craniu (KNM-ER 3733) destul de complet și bine conservat. Datat 1,75 m.a.u., acesta este probabil una dintre cele mai vechi fosile de *H. erectus* descoperite în Africa și, împreună cu alte exemplare din Koobi Foratre, este considerat de unii paleontologi a fi o specie separată pe care ei o numesc *H. ergaster*. Alte descoperiri importante în această zonă includ un schelet parțial intact (KNM-ER 1808), deși provine de la un individ bolnav. Un schelet mai complet, numit „băiatul de la Turkana" (KNM-WT 15000), a fost găsit în apropiere, la Nariokotome, un sit de pe malul de nord-vest al lacului Turkana. Rămășițele acestui tânăr au furnizat mai multe informații despre creșterea, dezvoltarea și proporțiile corporale ale unui membru timpuriu al speciei.

Fosile europene Deși s-a recunoscut de ceva timp faptul că Africa și Asia au fost populate de cel puțin o formă de *H. erectus*, situația din Europa este mai puțin clară. Una dintre cele mai vechi fosile de humanoid european este o mandibulă izolată (falca inferioară) cu dinți, descoperită în 1907 într-o groapă de nisip, la nord de Mauer, Germania, lângă Heidelberg. Datând acum cca 500 000 de ani, aceasta a primit o mulțime de nume de-a lungul anilor, dar relația sa exactă cu alte fosile rămâne incertă, în parte deoarece nu a fost găsit și craniul aferent. Unii cercetători consideră că mandibula din Mauer aparține unui *H. erectus*. Deși vârsta sa este, poate, comparabilă cu cea a humanoizilor străvechi din Zhoukoudian, China, acest model european prezintă caracteristici structurale mai moderne decât maxilarele din Asia și Africa ale lui *H. erectus*. Semnificația exactă a acestor caracteristici ale maxilarului Mauer este încă în curs de dezbatere, iar unii o consideră o specie separată *(H. heidelbergensis)*, care este puțin mai avansată anatomic decât populațiile africane și asiatice. O altă fosilă, care ar putea fi grupată cu mandibula din Mauer, este o tibie descoperită în 1993, în timpul săpăturilor de la Boxgrove, West Sussex, Anglia.

Mai multe dovezi convingătoare ale prezenței lui *H. erectus* în Europa au venit din Ceprano, în centrul Italiei, unde un craniu

fără față a fost găsit în 1994. Depozitele de lut care îl înconjurau nu conțin material vulcanic, care este databil direct, însă fosila este probabil puțin mai veche decât mandibula de la Mauer. Individul din Ceprano prezintă arcade grele unite, cutie craniană căzută, craniul înclinat din spate și oase craniene groase, caracteristice lui *H. erectus*.

Alte fosile importante au fost recuperate din sudul Caucazului, din Georgia. Săpăturile din satul medieval Dmanisi au scos la iveală în 1991 o falcă și un set complet de dinți. Descoperit împreună cu oase de animale și unelte de piatră brută, acest specimen a fost comparat cu *H. erectus* și este mult mai vechi decât rămășițele de la Mauer sau Ceprano. În 1999 au fost descoperite încă două cranii în același sit. Aceste specimene bine conservate confirmă prezența lui *H. erectus* la granița cu Europa și par să semene cu fosilele din siturile Koobi Fora din Kenya. Datați 1,7 m.a.u., humanoizii din Dmanisi sunt printre cele mai vechi fosile cunoscute în afara Africii și pun direct problema modului în care a evoluat *H. erectus* și cum s-a răspândit în Paleolitic.

Datarea fosilelor

Pentru a reconstrui poziția lui *H. erectus* în evoluția oamenilor, este esențială definirea locului acestei specii în timp, iar paleoantropologii moderni au la dispoziție o varietate de tehnici care le permit să facă acest lucru cu mare precizie. Datarea cu potasiu-argon, de exemplu, poate calcula vârsta unui specimen măsurând timpul de înjumătățire a izotopilor radioactivi din aceste elemente. Atunci când metodele radiometrice nu pot fi aplicate, cercetătorii pot atribui o vârstă relativă unei fosile, asociind-o cu conținutul depozitului în care a fost găsită.

Astfel de linii de specimene au condus la concluzia provizorie că H. erectus s-a dezvoltat pe un interval lung de timp, în Pleistocen. Fosilele recuperate de la Koobi Fora datează de acum cca 1,7 milioane de ani, iar specimenul OH 9 de la Olduvai are probabil 1,2 milioane ani vechime. Exemplarele din Sangiran și Mojokerto din Java se pot apropia de vârsta scheletelor din Koobi Fora, iar o fosilă din Lantian din China este aproximativ contemporană cu OH 9. Cei mai tineri umanoizi general acceptați ca *H. erectus* provin de la Tighenif în Algeria (800–600 000 ani), Zhoukoudian în China (770–230 000 ani), precum și Sambungmacan și Ngandong (Solo) în Java (probabil mai puțin de 250 000 de ani).

În cea mai mare parte, fosilele mai vechi de 1,7 milioane ani sunt rămășițe ale lui *H. habilis* și *H. rudolfensis*. Aceste specii sunt cunoscute și din defileul Olduvai și Koobi Fora în Africa, cele mai vechi exemplare având cca 2–1,8 milioane de ani vechime. Pe de altă parte, există un grup de specimene mai târzii care prezintă unele caracteristici ale lui *H. erectus*, dar sunt în general considerate fie reprezentanții „arhaici" ai lui *Homo sapiens*, fie aparținând lui *H. heidelbergensis*; printre acestea se numără exemplarele din Europa (Mauer, Arago, Africa de Bilzingsleben și Petralona), din Africa de Nord-Vest (Rabat și, probabil, Salé și Al Sidi 'Abd-Rahman), de Est și de Sud (Kabwe, Elandsfontein, Ndutu, Omo, și Bodo) și din Asia (Dali, fosilă descoperită în 1978).

Structura corporală

O mare parte dintre fosilele descoperite în Java și China sunt oase craniene, maxilare și dinți. Câteva oase rupte ale membrelor găsite la Zhoukoudian au furnizat puține informații. Este posibil ca femurul complet, excavat de Dubois la Trinil, să fie mai recent ca vârstă decât celelalte fosile găsite acolo și nu poate fi atribuit lui *H. erectus*. Nu este însă o surpriză faptul că accentul descriptiv s-a pus mai degrabă pe forma craniului, decât pe alte părți ale scheletului. Descoperirile ulterioare din Africa (în special în siturile Olduvai și lacul Turkana) au oferit o imagine mai completă a anatomiei lui *H. erectus*.

Craniul lui *H. erectus*, cu profilul căzut, și capacitatea medie endocraniană (a creierului) mai mică de 1 000 cm^3, este diferit de cel al celorlalți oameni. Capacitatea medie endocraniană a lui *Homo sapiens* modern, de exemplu, este de 1 350 cm^3, cu toate că variația pentru omul recent poate fi estimată probabil între 1 000 și 2 000 cm^3. Partea superioară a intervalului maxim estimat pentru capacitate endocraniană a lui *H. erectus* (1 200 cm^3) se suprapune astfel cu valorile mai mici presupuse pentru *Homo sapiens*.

O diferență în dimensiunea estimată a creierului este aproape clară între populațiile *H. erectus* din Java și cele din Zhoukoudian. Cu alte cuvinte, capacitatea medie a fosilelor din Zhoukoudian o depășește pe cea a celor din Java cu cca 160 cm^3. Există, totuși, un craniu anormal mai vechi de la Gongwangling, China, care este aproximativ contemporan cu unele fosile din Java. Acesta împarte cu grupul din Java o capacitate craniană mai mică

(780 cm³). Teoretic, diferența de mărime a creierului între cele două grupuri de fosile din Asia poate fi o consecință a evoluției ulterioare în rândul populațiilor de *H. erectus* de mai târziu. Dar ea poate fi pur și simplu interpretată ca o presupusă variație între sexe sau între două populații separate ori subspecii de *H. erectus*. Mai multe valori africane sunt de asemenea disponibile, iar în cazul indivizilor de la Koobi Fora și Olduvai, acestea variază de la cca 850 la 1 067 cm³.

Deși capacitatea craniană a lui *H. erectus* nu corespunde cu cea a lui *Homo sapiens*, ea depășește cu mult capacitățile australopitecilor. Diferența dintre *Australopithecus* și *H. erectus* este puțin mai mare decât cea dintre *H. erectus* și *Homo sapiens*. În vechiul interval se potrivesc capacitățile craniene ale lui *H. habilis* și *H. rudolfensis*. În mod evident, nu s-a spus ultimul cuvânt cu privire la relațiile dintre aceștia.

Pe lângă capacitatea creierului, craniile de *H. erectus* prezintă o serie de alte caracteristici distinctive. Fața, care este conservată doar la câteva specimene, are o structură masivă, iar zonele inferioare sunt proeminente. Osul care formează peretele nasului este mai subțire și mai răsfrânt decât al primilor *Homo* sau al lui *Australopithecus*, iar puntea nazală este destul de ridicată și proeminentă. Această evoluție sugerează că *H. erectus* era bine echipat pentru a conserva umiditatea, care altfel s-ar fi pierdut în timpul expirației. Un astfel de avantaj fiziologic i-ar fi permis primului *H. erectus* african să călătorească perioade mai lungi într-un mediu arid. Cutia craniană este căzută, cu oase groase și porțiuni care se îngustează înspre vârf. Deasupra orbitelor, arcada este foarte proeminentă (torus supraorbital). Fruntea este aplatizată, iar partea craniului aflată chiar în spatele arcadei este foarte comprimată dintr-o parte în alta. O coamă sau creastă joasă din os se extinde la unele cranii de la osul frontal de-a lungul liniei mediane și există tendința unor creste foarte puternic dezvoltate în regiunea urechii. Craniul, care este lat la bază, este brăzdat de o altă creastă. Zona în care se prind mușchii gâtului este mult mai mare decât la *H. habilis* sau *Homo sapiens*. Alte caracteristici distinctive pentru *H. erectus* se pot găsi pe partea inferioară a craniului, în special la nivelul îmbinării maxilarului. Maxilarul inferior este adânc și robust și îi lipsește o bărbie evoluată. Dinții sunt, în general, mai mari decât ai lui *Homo sapiens*.

Femurul este cea mai frecventă fosilă necraniană recuperată. În afară de specimenul curios de la Trinil, mai multe femururi au fost găsite la Zhoukoudian și chiar și mai multe au fost recuperate din situri din Africa. Aceste oase se aseamănă cu cele ale oamenilor moderni, *H. erectus* deplasându-se eficient în poziție verticală. Scheletul său este robust, sugerând că stilul de viață al lui *H. erectus* presupunea efort fizic. Oasele membrelor, de asemenea, furnizează informații cu privire la talia lui. Mărimea influențează comportamentul și diverse aspecte ale anatomiei, inclusiv în privința proporțiilor corporale. O măsură a taliei este înălțimea. Femururile descoperite la Zhoukoudian și Koobi Fora sunt prea rupte ca să ofere o bună estimare a înălțimii acelor persoane, dar s-au făcut măsurători exacte ale scheletului băiatului găsit la Nariokotome. Deși el nu era pe deplin dezvoltat, se crede că ar fi ajuns la 180 cm în înălțime.

Structura corporală a lui *H. erectus*, așa cum este conservată în fosile, este diferită de cea a lui *Homo sapiens*, de unde și clasificarea acestuia ca specie separată. Părți ale scheletului lui sunt mai robuste, dar altfel este comparabil cu cel al oamenilor moderni. Creierul este relativ mic, deși nu atât de mic precum cel al lui *Australopithecus* și *H. habilis*. Spre deosebire de *Homo sapiens* și *H. habilis*, speciile ulterioare de *Australopithecus* și *H. erectus* au oasele craniului groase și arcadele foarte dezvoltate. Unii paleoantropologi susțin că *H. erectus* are caracteristici ce nu sunt prezente la presupușii lui strămoși sau la *Homo sapiens* și că *H. erectus* asiatic – având craniu gros și protuberanțe la nivelul craniului – nu s-ar fi putut afla într-o linie evolutivă directă cu *Homo sapiens*, observând că primii *Australopithecus* și *H. habilis* sunt mai vechi, dar aveau craniile mai asemănătoare cu al nostru, cu oase subțiri și doar câteva protuberanțe modeste pe craniu. Acești cercetători indică în schimb spre primul *H. erectus* african, uneori menționat ca specie distinctă, *H. ergaster*, ca fiind strămoșul cel mai plauzibil. Se consideră că această specie a evoluat, probabil printr-o etapă intermediară *(H. heidelbergensis)*, în direcția omului modern.

O astfel de explicație a arhivei de fosile poate fi incorectă. De fapt, există dovezi foarte puține despre variabilitatea acestor caracteristici, cum ar fi grosimea craniană și ornamentele externe ale craniului, în rândul chiar și a unei singure populații

de *H. erectus*, ca să nu mai vorbim de populații diferite, dispersate pe două sau trei continente mari. Practic, nu se știe nimic cu privire la condițiile climatice sau ecologice în care a avut loc îngroșarea craniului. De asemenea, nu se cunoaște relația dintre creșterea craniului și extinderea creierului, care este o caracteristică surprinzătoare a evoluției umane. Acestea și multe alte întrebări trebuie să primească un răspuns înainte ca *H. erectus* să fie confirmat sau infirmat drept strămoșul lui *Homo sapiens*. Între timp, tot ce se poate spune cu certitudine este că *H. erectus*, într-un sens geografic larg, pe parcursul a peste un milion de ani, a evoluat de la pre-*Homo erectus* (probabil *H. habilis* sau *H. rudolfensis*) în post-*Homo erectus* – adică spre *H. heidelbergensis* sau poate direct la arhaicul *Homo sapiens*.

Comportament

La Zhoukoudian, rămășițele lui *H. erectus* au fost găsite într-o peșteră și în depozite din crevase. Deși acest lucru nu dovedește că acești humanoizi obișnuiau să locuiască în peșteră, dovezile suplimentare ale rămășițelor aferente – cum ar fi bucăți de piatră, oase de animale carbonizate, colecții de semințe și ceea ce ar putea fi vetre vechi și cărbuni – sunt indicii că *H. erectus* a petrecut anumite perioade de timp în grotele din Zhoukoudian. Pe de altă parte, rămășițele de la Lantian, Trinil, Sangiran și Mojokerto, precum și de la Tighenif, Olduvai și Koobi Fora au fost găsite în situri deschise, uneori în prundișul izvoarelor și în argilă, alteori în gresie sau albii de lac. Acestea sugerează că *H. erectus* a trăit și în tabere deschise pe malurile râurilor sau ale lacurilor, iar apropierea de apă era crucială pentru supraviețuire. Aceste presupuse locuri de campare au fost descoperite în urma săpăturilor și conțineau o mulțime de instrumente și vârfuri din piatră care au apărut cu siguranță prin prelucrare umană. Oase de animale fracturate și parțial arse găsite în situri indică faptul că *H. erectus* vâna sau aduna carnea animalelor moarte.

Fără îndoială că stăpânirea focului a fost un factor important în colonizarea regiunilor mai reci. Se pare că această descoperire ar fi accelerat migrațiile oamenilor spre zone mai răcoroase, adesea glaciale, din Europa preistorică. Mai devreme sau mai târziu, oamenii au început să-și gătească mâncarea, reducându-se astfel activitatea pe care o solicitau dinților. Acest fapt, la rândul lui, se pare că a jucat un rol important în minimizarea avantajului evolutiv al dinților mari, de vreme ce mâncarea gătită avea nevoie de mult mai puțină tăiere, rupere și măcinare decât necesitau alimentele brute. Această relaxare a presiunii selective care favoriza supraviețuirea persoanelor cu dinții mari și puternici ar fi dus direct la o reducere a dimensiunii dinților – un aspect important, dat fiind că aceasta este una dintre trăsăturile care îl deosebește pe *Homo sapiens* de *H. erectus*.

În Zhoukoudian există semne că oamenii stăpâneau focul acum 400 000 de ani. Cercetătorii au descoperit acumulări de cenușă și de cărbune care se asemănau cu vetrele și este posibil ca *H. erectus* să fi folosit focul în peșteri pentru a se încălzi și a-și prepara hrana. Cu toate acestea, cercetări mai recente arată că măcar o parte din „cenușă" reprezintă probabil sedimente depuse de apă. Totuși, sunt prezente oase arse, iar acestea pot vorbi despre capacitatea locuitorilor din Zhoukoudian de a frige carnea.

Alte semne ale culturii lui *H. erectus* sunt instrumentele găsite în aceleași depozite unde se aflau și oasele lor. Uneltele de tăiat și vârfurile din pietre mici caracterizează depozitele din Zhoukoudian și din Dmanisi; ambele aparțin familiei culturii uneltelor de piatră. La Tighenif, în Africa de Nord-Vest, *H. erectus* a fost găsit alături de instrumente din tipuri complet diferite de piatră; acestea cuprind topoare de mână cu două tăișuri și răzuitoare, care au fost caracterizate de arheologi ca reprezentând cultura timpurie acheuleană. Aceasta este o parte din complexul topoarelor de mână din cultura acheuleană, ale căror rămășițe sunt răspândite pe regiuni mari din Europa și Africa. O cultură acheuleană este cunoscută, de asemenea, și la Olduvai, care este o formă mai veche de prelucrare în piatră, denumită cultura Oldowan, dar asociațiile culturale exacte ale acestor unelte de piatră cu *H. erectus* din Africa (exemplificat prin OH 9) sunt nesigure.

Prin urmare, *H. erectus* a fost găsit în unele părți ale lumii alături de instrumente de piatră, iar în alte locuri cu unelte ale culturii acheulene, precum toporul de mână cu două tăișuri. Numeroase oase de animale s-au descoperit, de asemenea, cu rămășițe ale lui *H. erectus*, și, uneori, aceste oase par că au fost deliberat rupte sau carbonizate. Conform acestor dovezi, s-a presupus uneori că *H. erectus* era vânător. Creierul, mărimea corporală și uneltele fabricate de *H. erectus* erau superioare celor aparținând lui *Australopithecus* sau *H. habilis*, încât este foarte probabil ca tehnicile de colectare a alimentelor, inclusiv vânătoarea, să fi fost

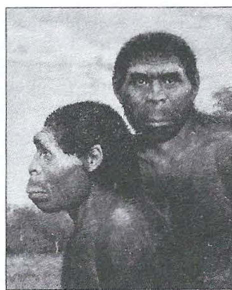
îmbunătățite. Mulți oameni de știință susțin că *Australopithecus* și *H. habilis* erau mai mult necrofagi decât vânători, probabil, în cel mai bun caz, niște oportuniști care profitau de șansă atunci când un animal slab, tânăr sau bolnav le întretăia calea. Într-adevăr, multe dintre oasele descoperite în depozitele australopitecilor aparțin unor animale foarte tinere sau bătrâne. Deși au fost recuperate oase de animale mai mari din depozitele lui *H. habilis*, acestea prezentau urme de dinți de prădători nonumani, precum și urme de tăieturi. *H. erectus*, pe de altă parte, pare să fi fost un vânător evident, a cărui pradă includea animale din toate grupele de vârstă.

Se poate presupune că, la fel ca la vânătorii de azi, cum ar fi africanii din populația san (bosimani) și aborigenii australieni, carnea obținută de la vânătoare forma doar o parte din alimentația lui *H. erectus*. Alte feluri suculente de hrană puteau fi furnizate de șerpi, păsări și ouăle acestora, lăcuste, scorpioni, miriapode, țestoase, șoareci și alte rozătoare, arici, pește și crustacee. Chiar și copiii ar fi putut prinde multe dintre acestea – așa cum o fac în prezent, în deșertul Kalahari din Africa, înainte de a li se permite să însoțească la vânătoare oamenii mai în vârstă. Legumele – frunze cărnoase, fructe, nuci, rădăcini și tuberculi – erau cu siguranță importante în alimentația lui *H. erectus*. Rezerve de semințe de ulm, de exemplu, au fost găsite în depozitele rupestre din Zhoukoudian. Se pare că există o mică îndoială că *H. erectus* era omnivor, pentru că un astfel de regim alimentar este cel mai oportunist dintre toate, iar omul modern este cea mai oportunistă primată în viață. *H. erectus* a fost probabil primul dintre cei mai mari oportuniști și probabil acest atribut a înzestrat specia cu adaptabilitate și flexibilitate evolutivă.

O altă întrebare cu privire la cultura lui *H. erectus* este dacă există dovada vreunui ritual. Nu există nici un semn că aceștia își îngropau morții: nu a fost găsit nici un cimitir complet și nici morminte, obiecte funerare sau ocru roșiatic (un mineral utilizat drept vopsea de către oamenii de mai târziu) pe oase sau în preajma acestora. Canibalismul a fost indicat odată de descoperirile din Ngandong (Solo) și Zhoukoudian, dar există puține dovezi credibile care să susțină o astfel de ipoteză.

Legătura cu *Homo sapiens*

Problema originii Câțiva cercetători s-au opus în general ideii conform căreia *Homo erectus* a fost strămoșul direct al speciilor apărute mai târziu, inclusiv al lui *Homo sapiens*. Louis Leakey a combătut vehement ideea că populațiile de *H. erectus*, în special cele din Africa, s-au suprapus în timp cu populațiile mai avansate de *Homo sapiens*, neputând fi descendenții celor din urmă. Un argument care vine în sprijinul punctului de vedere exprimat de Leakey provine din analiza caracteristicilor anatomice ale fosilelor. Subliniind o distincție între trăsăturile „primitive" și cele „derivate" în cadrul reconstrucției legăturilor dintre specii, un grup de paleontologi au încercat să demonstreze că *H. erectus* nu este un strămoș potrivit din punct de vedere morfologic pentru *Homo sapiens*. Deoarece cutia sa craniană este lungă, redusă, cu pereții groși și prezintă o arcadă proeminentă, ei au susținut că *H. erectus* prezintă caracteristici derivate (ori specifice) care nu sunt comune trăsăturilor omului modern. În același timp, se observă că *Homo sapiens* împărtășește unele trăsături, cum ar fi craniul rotund și cu pereți subțiri, cu umanoizii timpurii, precum *H. habilis*. Din aceste motive, unii paleoantropologi (inclusiv Leakey) consideră că mai suplii și „zvelții" *H. habilis* și *H. rudolfensis* au legături mai apropiate cu *Homo sapiens* decât *H. erectus*. Totuși, aceste constatări nu se bucură de o acceptare unanimă. În schimb, studiile privind dimensiunea în cadrul evoluției umane indică faptul că reprezentanții speciei *Homo* pot fi grupați într-o schemă de tip strămoș-descendent, prezentând o creștere a dimensiunilor corporale. În ciuda faptului că are o cutie craniană mai grea și mai plată, *H. erectus*, în special reprezentanții africani ai speciei denumite uneori *H. ergaster*, se află la locul nepotrivit în această schemă.

O reproducere artistică a posibilei înfățișări a lui *Homo erectus*

ZDENEK BURIAN

Deși acest aspect a fost stabilit, există încă o incertitudine în ce privește modul și locul în care *H. erectus* a dat naștere în cele din urmă lui *Homo sapiens*. Aceasta este o chestiune majoră în privința studiului evoluției umane și una care rezistă unor verificări chiar și în cazul în care fosilele humanoide din Paleolitic sunt analizate în detaliu. Au fost avansate câteva ipoteze generale, dar nu există încă un consens în ce

privește modelele de schimbare graduală, în contradicție cu scenariul unei evoluții rapide, conform cărora schimbările apărute într-o anumită regiune sunt urmate de migrația noilor populații spre alte zone.

Teoriile schimbării graduale Opinia tradițională susținută de unii paleoantropologi este că o anumită specie se poate să se fi transformat gradual într-o specie succesoare. Astfel de specii succesive de pe scara evoluționistă sunt denumite cronospecii. Delimitările dintre cronospecii sunt aproape imposibil de determinat prin intermediul vreunor criterii anatomice obiective sau funcționale; astfel, tot ce rămâne este încercarea de a trasa anumite limite la un moment dat. O astfel de delimitare cronologică poate să fie realizată în mod arbitrar între ultimii supraviețuitori ai lui *H. erectus* și primii membri ai speciei succesoare (de exemplu *Homo sapiens*). Problema definirii limitelor cronospeciei nu este una neobișnuită pentru *H. erectus*; este una dintre cele mai controversate chestiuni din domeniul paleontologiei.

Un astfel de concept de schimbare graduală având o continuitate între diverse forme succesive a fost răspândit în special în Africa de Nord, în zona Tighenif, acolo unde *H. erectus* este considerat un strămoș al populațiilor ulterioare din regiunile Rabat, Temara, Jebel Irhoud și din alte părți. Gradualismul a fost, de asemenea, revendicat în Asia de Sud-Est, în zona Sangiran, acolo unde *H. erectus* ar fi putut progresa până a ajuns în cadrul unor populații cum ar fi cele de la Ngandong (Solo) și de la Kow Swamp în Australia. Unii cercetători au sugerat faptul că astfel de evoluții similare ar fi putut apărea și în alte părți ale lumii.

Presupusa interlegătură a realizărilor culturale cu forma și dimensiunea dinților, a maxilarului și a creierului este o teorie cu care unii paleoantropologi nu sunt de acord. În toată arhiva de fosile umane există exemple de disociere între forma și dimensiunea craniului pe de o parte, și realizările culturale, pe de altă parte. De exemplu, un *H. erectus* cu un creier mai mic ar fi putut face parte dintre primii oameni care au reușit să controleze focul, pe când oamenii cu un creier mult mai mare din alte regiuni ale lumii, care au trăit mai târziu, nu au lăsat nici o dovadă că ar fi știut cum să-l stăpânească. Gradualismul este chintesența așa-zisei ipoteze „multiregionale", conform căreia *H. erectus* a evoluat în *Homo sapiens* nu o dată, ci de câteva ori, că fiecare subspecie a lui *H. erectus*, care a trăit în propriul teritoriu, a depășit un anumit prag critic. Această teorie este validă dacă se acceptă drept corecte presupusele delimitări dintre *erectus* și *sapiens*. Ea este contestată de susținătorii ipotezei „în afara Africii" care constată că noțiunea de delimitare este în discordanță cu teoria genetică modernă a schimbării evoluționiste.

Teoriile schimbării punctuale Tranziția graduală de la *H. erectus* la *H. sapiens* este o interpretare a arhivei de fosile existente, dar dovada poate fi interpretată și în mod diferit. Mulți cercetători au ajuns să accepte ceea ce se poate numi viziunea punctuală a evoluției umane. Această viziune sugerează că specii precum *H. erectus* pot prezenta schimbări morfologice minore sau lipsa vreunei schimbări de-a lungul unor perioade lungi de timp (stagnare evolutivă) și că trecerea de la o specie la o alta s-ar fi putut produce relativ repede, mai degrabă într-o zonă geografică restrânsă decât la nivel global. Dacă speciile de tip *Homo*, cum este și a noastră, au evoluat gradual sau rapid este încă o chestiune controversată.

Continuarea prezentării unor astfel de argumente subliniază necesitatea analizării mai multor fosile în scopul stabilirii categoriei de variații fizice ale *H. Erectus*, precum și necesitatea mai multor descoperiri într-un context arheologic optim care să permită o datare cât mai exactă. Completările la aceste două surse de informații pot oferi un răspuns chestiunilor neelucidate și pot rezolva problemele care înconjoară evoluția lui *H. erectus*.

Homo habilis

(*în latină*, omul îndemânatic)

Specie umană dispărută, cel mai vechi reprezentant al clasei umane. *H. habilis* a locuit în zone din Africa subsahariană, acum probabil 2–1,5 milioane de ani. În 1959 și 1960 au fost descoperite primele fosile în defileul Olduvai din nordul Tanzaniei. Această descoperire a fost un punct de cotitură în paleoantropologie, întrucât cele mai vechi fosile umane cunoscute anterior erau exemplarele din Asia ale lui *Homo erectus*. Multe trăsături ale lui *H. habilis* par să fie intermediare în termeni de dezvoltare evolutivă între *Australopithecus*, specie relativ primitivă, și alte specii mai avansate de *Homo*.

Primele rămășițe ale lui *H. habilis* găsite la Olduvai sunt câțiva dinți și un maxilar inferior, împreună cu fragmente dintr-un craniu și câteva oase de la mână. Pe măsură ce se descopereau mai multe specimene în

alte locuri, cum ar fi Koobi Fora, în nordul Kenyei, cercetătorii au început să își dea seama că acești hominizi erau diferiți din punct de vedere anatomic de australopitec, un grup asemănător mai mult maimuțelor, ale căror rămășițe au fost găsite în multe situri africane. Anunțul oficial al descoperirilor a fost făcut în 1964 de către antropologii Louis S.B. Leakey, Phillip Tobias și John Napier. Ca justificare pentru desemnarea noii creaturi drept *Homo*, nu *Australopithecus*, aceștia au descris capacitatea craniană mărită și molarii și premolarii de dimensiuni mai mici ai fosilei, un picior similar cu cel omenesc și oasele de la mână care sugerau abilitatea de a manipula obiectele cu precizie - de unde și numele speciei *Homo habilis*, „omul îndemânatic." În plus, alături de fosile s-au găsit unelte simple de piatră. Toate aceste caracteristici prevestesc anatomia și comportamentul lui *H. erectus* și ale oamenilor de mai târziu, făcându-l pe *H. habilis* extrem de important, chiar dacă a lăsat puține urme.

Fosile descoperite

În afară de descoperirea inițială a maxilarului, a oaselor craniene și de la mână ale unui individ juvenil numit Olduvai Hominid 7 (OH 7), au fost atribuite lui *H. Habilis* și alte fosile de la Olduvai. Bucăți dintr-un alt craniu cu osul subțire, împreună cu maxilarul, mandibula și dinții au ieșit la lumină în 1963. După doar o lună a fost găsit un al treilea craniu, dar aceste oase au fost călcate în picioare de vite după ce căzuseră într-o râpă. O parte dintre dinți rezistaseră, însă craniul era rupt în mai multe fragmente mici; doar calota sau bolta craniană au fost asamblate împreună. Aceste două cranii sunt numite OH 13 și OH 16.

Din 1964 s-au descoperit mai multe rămășițe, nu numai la Olduvai, ci și în alte zone din Africa. Un exemplar uimitor este OH 24. Acest craniu este mai complet decât altele de la Olduvai. Cu toate acestea, deoarece unele dintre oase sunt zdrobite și distorsionate, fața și craniul sunt deformate. OH 24 e diferit de australopitec în ce privește mărimea craniului și caracteristicile dentiției, dar se aseamănă cu australopitecii din Africa de Sud din alte puncte de vedere, cum ar fi forma feței. Nu s-a ajuns la un acord final cu privire la semnificația sa, și din cauză că fosila este deteriorată.

Printre descoperirile importante din regiunea Koobi Fora, nordul Kenyei, se află un craniu controversat numit KNM-ER 1470 (Muzeul Național al Kenyei - East Rudolf), care seamănă atât cu *Australopithecus*, cât și cu *Homo*. Ca și în cazul lui OH 16, acest specimen a fost rupt în mai multe fragmente, care au putut fi colectate numai după filtrarea extensivă a depozitelor. Unele dintre piese au fost apoi montate pe structura restaurată a feței și pe o boltă de mari dimensiuni. Volumul creierului poate fi măsurat destul de corect și are cca 750 cm³. Acest lucru i-a determinat pe unii paleoantropologi să îl descrie pe ER 1470 ca fiind unul dintre cei mai vechi reprezentanți ai clasei *Homo*, deoarece și alte caracteristici ale craniului sunt asemănătoare cu ale omului. În plus, este evident că scheletul facial este relativ mare și turtit în părțile inferioare. În același timp, se pare că specimenul Koobi Fora se aseamănă din punct de vedere anatomic cu *Australopitecus*.

Printre alte descoperiri-cheie din regiunea Koobi Fora sunt KNM-ER 1813 și KNM-ER 1805. Primul, care are o mare parte a craniului, este mai mic decât ER 1470 și se aseamănă cu OH 13 în multe detalii, printre care dimensiunea dinților și morfologia. Al doilea craniu prezintă câteva caracteristici specifice. Deși cutia craniană a lui ER 1805 are un volum de cca 600 cm³ și se extinde astfel puțin peste dimensiunea tipică pentru australopitec, o creastă osoasă se întinde în partea de sus a craniului. Această creastă sagitală se unește cu o altă creastă proeminentă orientată spre partea din spate a craniului. Aceste coame indică faptul că mușchii masticatori și cei ai gâtului s-au dezvoltat puternic. Un model similar de creastă, dacă nu chiar exagerat, apare la australopitecii robuști, dar nu la *Homo*. Alte caracteristici ale lui ER 1805 sunt însă asemănătoare omului. În consecință, a existat un dezacord între anatomiști în ce privește apartenența acestui individ la speciile de hominizi. În ciuda anomaliilor sale, se discută adesea despre ER 1805 împreună cu alte specimene grupate la *H. habilis*.

Câteva mandibule asemănătoare cu cele ale lui OH 7 au fost recuperate din zona Koobi Fora, iar niște dinți care ar putea aparține lui *H. habilis* au fost găsiți mai spre nord, în valea râului Omo, din Ethiopia. Niște rămășițe suplimentare, printre care și un craniu foarte spart, s-au găsit în peștera de la Swartkrans în Africa de Sud. La Swartkrans, fosilele sunt amestecate cu multe alte oase de australopiteci robuști. O specie timpurie de *Homo* poate fi, de asemenea, prezentă la Sterkfontein, nu departe de Swartkrans. Și aici, rămășițele sunt fragmentate și nu oferă neapărat informații.

O descoperire mai valoroasă a fost raportată în defileul Olduvai în 1986. S-au găsit o falcă cu dinți și fragmente de craniu, precum și bucăți dintr-un braț drept și ambele picioare. Oasele par să reprezinte un individ, numit OH 62. Deși craniul este spart, s-a păstrat destul din față pentru a sugera asemănări cu *Homo* timpuriu. Descoperirea este deosebit de importantă datorită membrelor, care arată că OH 62 era un hominid foarte mic. Brațul este lung în raport cu piciorul, ceea ce duce la proporții corporale foarte diferite de cele ale hominizilor mai moderni.

Structura corpului

Creșterea capacității craniene Fosilele de la Olduvai și Koobi Fora au permis cercetătorilor să facă unele determinări despre anatomia omului timpuriu. Cutia craniană a lui *H. habilis* este mai mare decât cea de *Australopithecus*. Descoperirile originale de la Olduvai includ două oase considerabile din craniul lui OH 7. O cutie craniană incompletă a fost modelată prin așezarea oaselor împreună ca să formeze un craniu parțial. Acest mulaj a fost folosit pentru a estima un volum total al creierului de cca 680 cm^3. Un mulaj de creier al lui ER 1470, care are un craniu mai complet, poate fi măsurat direct; volumul său este de cca 775 cm^3. Unul sau două cranii suplimentare fragmentate par să fie de aproximativ aceeași mărime cu cel al lui ER 1470. Altele – cum ar fi ER-1813, care are o capacitate craniană de numai 510 cm^3 – sunt mult mai mici. Astfel, dimensiunile creierului variind de la peste 500 la aproape 800 cm^3 par să îl caracterizeze pe *H. habilis*.

Craniile medii și mari au pereții subțiri și sunt mai degrabă rotunjite decât lăsate în jos și aplatizate; nu au crestele grele și protuberanțele supraorbitale specifice lui *H. erectus* de mai târziu. Partea inferioară a craniului este scurtată din spatele palatului către spatele craniului, la fel ca la toate speciile ulterioare de *Homo*. Acesta este un contrast important față de așa-numiții australopiteci gracili, la care baza craniană este relativ îngustă și alungită.

Oasele faciale ale câtorva specimene sunt păstrate cel puțin parțial, iar proporțiile feței variază considerabil. Unul dintre hominizii de la Olduvai, OH 24, pare similar din punct de vedere anatomic cu *Australopithecus*, în privința pomeților proeminenți și a zonei nazale plate. Acest lucru oferă zonei centrale a feței o expresie deprimată sau o formă concavă, iar partea superioară a profilului nazal este obturată de obraz, atunci când specimenul este privit din lateral. Astfel de concavitate a feței este caracteristică unor australopiteci din Africa de Sud, dar nu mai este prezentă la *Homo* de mai târziu. Scheletul facial al lui ER 1470 este mare în raport cu cutia craniană și este aplatizat sub nas – trăsături asemănătoare lui *Australopithecus*. Pereții cavității nazale sunt însă ușor răsfrânți și există cel puțin o indicație că nasul iese în relief, mai mult decât s-ar fi așteptat la australopiteci. Fața lui ER 1813 este și mai modernă.

Dinții din față ai lui *H. habilis* nu diferă mult ca mărime de cei de *Australopithecus*, însă coroanele premolare și molare – în special din mandibulă – sunt mai înguste. Maxilarul în sine poate fi destul de puternic construit, ca al australopitecilor gracili. Acesta este cazul lui OH 7 și, de asemenea, pentru cel puțin un specimen de la Koobi Fora. Alte maxilare sunt mai mici, dar robuste, adică relativ groase în raport cu înălțimea. De exemplu, mandibula lui OH 13 este similară în multe privințe cu cea a lui *H. erectus*, iar acest individ ar fi fost numit *H. erectus* dacă maxilarul său nu ar fi fost găsit împreună cu oase mici și subțiri de boltă.

Au fost descoperite doar câteva părți de schelet. Unele membre descoperite la Olduvai și Koobi Fora au fost grupate de probă cu *H. habilis* în baza unei similarități anatomice generale cu oamenii de mai târziu. Însă aceste fosile nu sunt asociate cu dinți sau cranii și probabil nu este potrivită folosirea acestora ca bază pentru descrierea lui *Homo* timpuriu. Un individ ale cărui părți ale corpului sunt mai complet reprezentate este OH 62. Oasele brațului și ale piciorului lui OH 62 sunt fragmentate, dar brațul este relativ lung. Scheletul poate fi similar ca proporții australopitecilor mici. OH 62 mergea probabil pe două picioare la fel de eficient ca și hominizii timpurii, însă acest individ miniatural era diferit în multe privințe de oamenii de mai târziu.

Un alt specimen important este mâna nedezvoltată a lui OH 7. Aceste oase, descoperite cu oase craniene, se aseamănă în anumite privințe cu ale maimuței, dar este aproape sigur că individul de la care provin avea mâini abile. Obiecte de piatră și fosile de *Homo* timpuriu au fost găsite la Olduvai și în alte situri. Aceste instrumente sunt numite cultura Oldowan și, deși sunt brute, indică faptul că *H. habilis* putea modela piatra.

Comportament

Uneltele de piatră și deșeurile neutilizate (în principal unelte brute de tăiat și bucăți

ascuțite) lăsate de către *H. habilis* furnizează indicii importante despre comportamentul acestor oameni timpurii. Defileul Olduvai a fost o sursă bogată de instrumente din cultura Oldowan, iar acestea sunt adesea găsite împreună cu fosile de animale. Inițial, din apariția de obiecte împreună cu oase s-a dedus că *H. habilis* vâna animalele și aducea carcasele acestora în locul unde sălășluia pentru a le ciopârți, dar acum se știe că situația era mai complicată. Grupuri precum cele găsite la Olduvai pot fi create prin diverse mijloace și nu toate sunt legate de activități hominide. Cu toate acestea, *H. habilis* de la Olduvai folosea cu siguranță produse de origine animală. Cu ajutorul unui microscop electronic de scanare, s-a demonstrat că tăieturile de pe unele oase au fost făcute de unelte de piatră, dar acest lucru nu dovedește că animalele au fost vânate. Analiza fosilelor de animale de la Olduvai arată, de asemenea, că unele urme au fost făcute de dinți de rozătoare sau de animale carnivore, indicând faptul că măcar unele dintre animale au fost ucise de prădători nehominizi. După toate probabilitățile, hominizii de la Olduvai ar fi obținut carcasele mai mari numai după ce animalele erau ucise și parțial mâncate de alte animale de pradă. *H. habilis* ar fi vânat animale mici, cum ar fi antilopa, dar cu siguranță a fost un necrofag.

Este discutabil dacă siturile de la Olduvai erau sau nu locuințele de bază. Nimic din ce a fost recuperat nu indică faptul că oamenii au locuit acolo unde se adunaseră oasele de animale. Aceste zone erau probabil periculoase, de vreme ce atrăgeau numeroase animale de pradă. Aceste situri ar fi putut fi un depozit de unelte de piatră și materii prime stabilit într-un loc convenabil pentru prelucrarea rapidă a părților de origine animală. Prin urmare, nu se știe dacă locul unde trăiau hominzii sau dacă statutul lor social a fost prototipul vânătorului-culegător de mai târziu, cu toate că *H. habilis* a întreprins probabil activități culturale.

Dacă *Homo* timpuriu dobândise sau nu limbajul este o altă întrebare fundamentală, iar dovezile indirecte pe această temă au fost diferit interpretate. Unii anatomiști sunt convinși că mulajele endocraniene ale fosilelor lui *H. habilis* indică faptul că regiunile asociate cu limbajul omului modern sunt extinse. Alții nu sunt de acord cu această evaluare, în special deoarece numărul de cutii craniene conservate destul de bine pentru a forma mulaje detaliate este mic. Antropologii și-au bazat interpretările și pe descoperirile arheologice. În opinia unora, artefactele brute Oldowan indică capacitatea de folosire a limbajului. Criticii acestei afirmații susțin că cultura Oldowan reprezintă doar obiecte din piatră oportuniste. Ei susțin că, deoarece instrumentele ulterioare ale lui *H. erectus* din cultura acheuleană sunt mai atent alcătuite și sunt adesea foarte simetrice, acest hominid de mai târziu a fost primul care a folosit simbolurile și limbajul. Una dintre problemele ridicate de această teorie este faptul că nu a fost stabilită nici o legătură clară între comportamentul tehnologic și cel lingvistic – chiar și instrumentele mai sofisticate ar fi putut fi realizate de hominizi nevorbitori. Astfel, nu se știe sigur când și-a dezvoltat *Homo* competențele lingvistice care caracterizează omul modern.

Implicații evolutive

Interpretarea generală a fosilelor găsite este că *H. habilis* nu este numai substanțial diferit de *Australopithecus*, ci reprezintă și începutul tendințelor ce caracterizează istoria evoluției umane, în special expansiunea creierului. Unele exemplare au în mod clar o capacitate craniană mai mare decât cea a australopitecului, iar capacitatea crește progresiv odată cu *H. erectus*, *H. sapiens* arhaic și omul modern. Se crede că *H. habilis* prezintă originile altor tendințe, cum ar fi dinți mai mici și schimbări în structura feței, în special în regiunea nazală.

Teoria conform căreia *H. habilis* este situat între australopitecul relativ primitiv și mai avansatul *Homo* pare să fie în general corectă, dar mai multe aspecte ale acestui punct de vedere pot fi contestate. Deși nu există multe fosile ale lui *H. habilis*, este tot mai clar că există diferențe anatomice între grupurile din Africa de Est. O parte dintre cele mai noi descoperiri au confirmat presupunerile că craniul de *Homo* timpuriu ar trebui să fie relativ mare, cu partea din spate rotunjită și baza scurtată. Alte fosile nu s-au putut atribui așa de ușor lui *H. habilis*, și au existat controverse privind interpretarea lor. Unele cutii craniene sunt considerabil mai mici și s-a sugerat frecvent că această variație este una dintre diferențele dintre bărbați și femei (dimorfism sexual), craniile mai mari fiind atribuite bărbaților. Există însă diferențe de formă și de mărime, iar mai multe dintre craniile mai mici se îndepărtează de morfologia lui *H. habilis*, care are creierul de mari dimensiuni – în privințe care nu sunt în mod evident legate de sex. De asemenea, există similitudini faciale între

unele exemplare și australopitec. Astfel, există posibilitatea ca două specii diferite, nu un singur grup dimorfic sexual să fie de fapt reprezentate de aceste fosile.

Datarea fosilelor

S-au folosit mai multe metode pentru a data fosilele de *H. habilis* din Olduvai și s-a stabilit un interval de timp destul de exact pentru acea zonă. Cele mai vechi rămășițe, printre care OH 24, au 1,85 milioane de ani. Altele, cum ar fi OH 7 și OH 62, nu sunt chiar atât de vechi. Cel mai recent craniu de la Olduvai, reprezentativ pentru omul timpuriu, este OH 13. Nu sunt disponibile date radiometrice pentru acesta, însă alte metode de datare au estimat că ar avea o vechime de 1,5 milioane de ani.

În regiunea Koobi Fora s-au găsit o serie de fosile importante în apropierea unui nivel de cenușă vulcanică unde există și unelte din piatră. Acest strat de cenușă a fost datat la cca 2,6 milioane de ani vechime. Când ER 1470 a fost descoperit în 1972, la câțiva metri sub acest strat, s-a crezut că respectivul craniu abia descoperit atesta existența unui *Homo* dintr-o perioadă anterioară acumulării depozitelor de la Olduvai. Această ipoteză a fost pusă curând la îndoială pe baza unor alte probe și, înainte de 1980, a fost clar că vârsta fusese supraestimată. O serie de calcule radiometrice realizate ulterior l-au datat acum 1,88 milioane de ani. Astfel, craniul ER 1470 și alte specimene de *H. habilis* recuperate de sub acest strat de cenușă ar trebui să aibă aproximativ două milioane de ani vechime. Dovezile din Africa de Est sugerează prin urmare faptul că *H. habilis* a trăit timp de o jumătate de milion de ani, sau mai mult, înainte de a lăsa loc speciei *Homo* de mai târziu.

Clasificarea separată a diferitelor exemplare înseamnă că fiecare trebuie să își găsească locul într-o schemă, sau o filogenie, a descendenților hominizi. Una dintre interpretări atribuie exemplarele cu craniul mai mic speciei *Australopithecus gracilis*. Conform acestui scenariu, numai craniile mai mari reprezintă evoluția lui *Homo* timpuriu. Altele, contestând ideea că toate speciile de *Homo* au avut o evoluție liniară simplă, susțin că populațiile umane timpurii erau mai diversificate decât s-a admis și, deși acești cercetători recunosc două specii distincte, ei preferă să le considere pe ambele ca făcând parte din clasa *Homo*. În această privință, două specii ar fi trăit simultan acum 2,0–1,5 milioane de ani. Doar una singură ar putea fi strămoșul direct al *H. erectus* și, astfel, cea care a evoluat este probabil specia cu creierul mai mare, în timp ce hominizii mai mici au dispărut.

Homo sapiens

(*în latină*, omul înțelept)

Specie de care aparțin toți oamenii moderni. *Homo sapiens* este una dintre speciile grupate în clasa *Homo*, însă este singura care nu a dispărut. Numele *Homo* sapiens a fost folosit în 1758 de către părintele clasificării biologice moderne, Carolus Linnaeus. Se știa de mult timp că oamenii se aseamănă din punct de vedere fizic cu primatele mult mai mult decât orice alte organisme vii cunoscute, dar pe atunci clasificarea ființei umane laolaltă cu restul ființelor vii era un act de mare îndrăzneală. Linnaeus, preocupat exclusiv de asemănările din structura corpului, s-a confruntat doar cu problema deosebirii lui *Homo sapiens* de maimuțe (gorile, cimpanzei, urangutani și giboni), care diferă de oameni prin numeroase trăsături corporale și congnitive. (Tratatul lui Charles Darwin privind evoluția, *Despre originea speciilor*, va apărea 101 de ani mai târziu.)

De la Linnaues încoace au fost descoperite foarte multe fosile. Această arhivă conține numeroase specii dispărute care sunt mult mai înrudite cu omul decât primatele actuale și se pare că erau mai asemănătoare cu noi și din punct de vedere comportamental. Călcând pe urmele strămoșilor noștri în trecutul îndepărtat, apare întrebarea ce se înțelege prin cuvântul om. *Homo sapiens* este uman prin definiție, pe când maimuțele, nu. Dar membrii familiei umane dispărute (hominine), care în mod clar nu erau identici nouă, totuși erau foarte asemănători cu noi? Nu există nici un răspuns definitiv la această întrebare. Deși despre evoluția umană se poate spune că a implicat toate speciile înrudite mai mult cu noi decât cu maimuțele, adjectivul uman este folosit doar cu referire la noi înșine și la alți membri ai genului *Homo (H. erectus, H. habilis)*. Din punct de vedere comportamental, doar despre *Homo sapiens* se poate spune că este „pe deplin uman", însă chiar definiția lui *Homo sapiens* este o problemă în dezbatere. Unii paleoantropologi extind durata acestei specii cu mult înapoi în timp și includ multe fosile diferite anatomic pe care alții preferă să le repartizeze altor specii dispărute diferite. Pe de altă parte, mulți paleoantropologi, care doresc să aducă studiul hominizilor în rând cu cel al altor mamifere, preferă să îi atribuie lui *Homo sapiens* doar acele forme fosilizate care intră

în spectrul anatomic al speciilor așa cum există astăzi. În acest sens, *Homo sapiens* este foarte recent, apărând probabil în urmă cu mai puțin de 150 000 de ani.

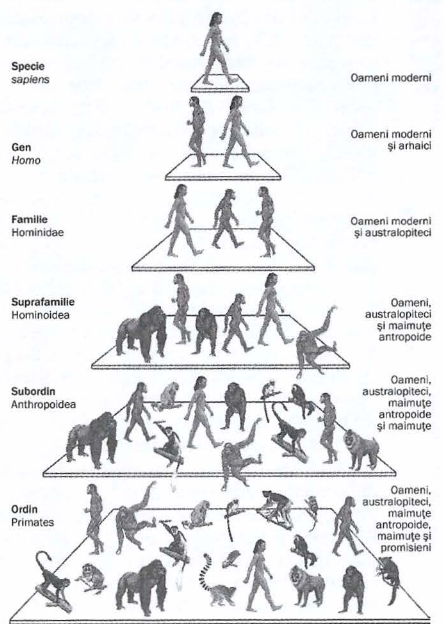
Direcții posibile în evoluția liniei umane

Înainte de 1980, se credea că fosilele de hominizi puteau fi identificate distinctiv cu o vechime de 14 la 12 milioane de ani. Cu toate acestea, în anii 1970, geneticienii au introdus utilizarea de ceasuri moleculare pentru a calcula cât timp au fost separate speciile de un strămoș comun. Conceptul de ceas molecular se bazează pe o presupusă regularitate în acumularea de mici schimbări în codurile genetice ale oamenilor și ale altor organisme. Utilizarea acestui concept împreună cu o reanaliză a arhivei de fosile a mutat perioada estimată a rupturii evolutive între maimuțe și strămoșii omului cu aproximativ cinci milioane de ani în urmă. De atunci, datele moleculare și un număr constant de noi fosile hominide a trimis înapoi în timp primii presupuși strămoși hominizi cu cca 8–7 milioane de ani.

Origine

Cel mai vechi candidat la statutul de hominid este *Sahelanthropus tchadensis*, identificat pe baza unui craniu din Ciad, Africa nord-centrală. Clasificat în 2002, acest specimen este datat cu 7–6 m.a.u. Semnul distinctiv al clasei Hominine este în general considerat a fi deplasarea în poziție verticală, pe două picioare (bipedalism terestru). Craniul lui *S. tchadensis* nu indică în mod cert dacă această specie avea respectiva trăsătură, deși poziția destul de orientată spre față a lui foramen magnum (gaura prin care coloana verticală iese din cutia craniană) ar putea sugera o postură verticală obișnuită. Aspectul cel mai remarcabil al acestui craniu este structura lată și aplatizată a feței – ceva asociat anterior cu hominizii mult mai recenți – împreună cu o cutie craniană mai mică, de forma celei a maimuței. Acest specimen are, de asemenea, caninii mici în comparație cu cei ai maimuțelor, aliniindu-se astfel cu hominizii, din punct de vedere funcțional. Nu s-a ajuns încă la un acord în ce privește locul acestuia în arborele genealogic al omului (sau mai exact „arbustul genealogic"), dar, chiar dacă este vorba de un hominid, este foarte puțin probabil să fie un strămoș direct al lui *Homo sapiens*.

Sahelanthropus pune accent pe un model evolutiv care pare să fi fost o caracteristică a familiei Hominine încă de la început – model care îl aliniază cu ceea ce se observă

Homo sapiens

ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA, INC.

în majoritatea grupurilor de mamifere cu evoluție de succes. Evoluția omului, se pare, a fost un proces constant de încercări și erori. Din punct de vedere istoric, acest proces a fost considerat o serie mai mult sau mai puțin directă de așa-numite îmbunătățiri în cadrul unei singure linii, care a culminat în cele din urmă cu imaginea „șlefuită" a omului modern. Oricât ar fi de măgulitoare această imagine pentru eul nostru, ea este destul de eronată. De fapt, evoluția umană a fost de-a lungul întregii sale istorii o chestiune de experimentare, noi specii ivindu-se constant, fiind aruncate în arena ecologică pentru a concura și cel mai adesea dispăreau. Privită în acest fel, noi suntem mai degrabă ultima crenguță supraviețuitoare într-un arbust ramificat, vast și complicat, decât ocupantul unic al unei culmi, pe care s-a urcat cu greu și, într-un fel, oarecum meritat.

Fosilele descoperite la începutul anilor 1990 au început să ofere indicii despre complexitatea arbustului hominid în cele 3 milioane de ani care au trecut de la apariția lui *Sahelanthropus*. Trei alte genuri noi ale primilor hominizi (*Ardipithecus, Orrorin*

și *Kenyanthropus*), ce datează de acum 6–3 milioane de ani, au fost recuperate din Kenya și Ethiopia. În plus, în a doua jumătate a sec. XX, noi specii au fost adăugate genurilor de mult stabilite, *Australopithecus* și *Paranthropus*, ambele cunoscute din siturile din Africa de Sud și Est. Această primă diversificare a hominizilor, ai cărei ultimi supraviețuitori au trăit acum cca 1,5 milioane de ani, a creat o clasă destul de variată. În general, aceștia erau mici de înălțime, cu dinți mari pentru mestecat și canini mici (uneori foarte mici). Aveau cutii craniene mici (ca la maimuțe) și fețe destul de proeminente. Datorită acestor proporții ale craniului asemănătoare maimuței, nu este de mirare că mulți paleoantropologi i-au caracterizat pe acești hominizi drept „maimuțe bipede". Dacă erau într-adevăr bipede, există în anatomia lor trăsături structurale importante, dar subtile, care arată că mergeau diferit față de noi.

Două dintre cele mai reușite exemple de astfel de ființă sunt „Ardi", un hominid din specia *Ardipithecus ramidus* din Aramis, Ethiopia, și faimoasa „Lucy", un hominid din specia *Australopitechus afarensis* din Hadar, Ethiopia. Scheletul lui Ardi, care este 50% complet, datează de acum 4,4 milioane de ani. Forma pelvisului și a picioarelor sugerează deplasarea bipedă. Cu toate acestea, alte elemente ale scheletului indică faptul că petrecea o mare parte din timp cățărându-se în copaci. În schimb, scheletul lui Lucy este 40% complet și datează de acum 4,2 milioane de ani. Pelvisul lui Lucy este mult mai asemănător cu al omului, iar forma articulației genunchiului sugerează că mergea în poziție verticală într-o manieră asemănătoare omului modern. Aceste fosile, împreună cu câteva urme de pași puțin mai vechi, descoperite la Laetoli, în Tanzania, dovedesc că primii hominizi erau bipezi, adoptând poziția verticală când erau pe sol. Totuși, ei mai păstrau trăsături ale strămoșilor care trăiseră în copac, în special brațele lungi, picioarele scurte, umerii înguști și palmele și tălpile lungi, cu care puteau apuca. Toate aceste trăsături i-ar fi făcut niște erbivori agili printre ramurile copacilor, unde și-ar fi căutat mâncare pe timpul zilei și se adăposteau noaptea, cu toate că se deplasau pe două picioare când erau pe sol. Mediile în care au trăit acești hominizi sugerează că încă se simțeau în largul lor în pădure și erau foarte activi la marginea pădurii și în zonele unde pădurea se rărea și forma o savană – un areal care se extindea în habitatul lor african, după 7 milioane de ani când clima fusese mai uscată și mai sezonieră.

Clasa *Homo*

Este dificil de spus cât interacționau primii hominizi. În plus, deși aceste forme antice au fost clar membri ai aceluiași grup mai mare, este greu de distins exact în ce fel oricare dintre ele ar putea avea legătură cu speciile ulterioare, din cauza fosilelor incomplete sau a interpretărilor diferite ale aceluiași indiciu. *Homo* ar fi putut apărea încă de acum cca 2,5 milioane de ani, deși arhiva din această perioadă este extrem de incompletă. Mai multe fosile incomplete sau rupte, din perioada cuprinsă între cca 2,5 și 2 m.a.u., au fost plasate în categoria *Homo* timpuriu, în timp ce fosile puțin mai recente din defileul Olduvai, Tanzania, dar și din altă parte, au fost numite *H. habilis*. Luată împreună, această adunare de hominide alcătuiește un grup destul de ciudat, care se bazează în principal pe o creștere modestă a dimensiunii creierului în comparație cu cel al lui *Australopithecus* și al rudelor sale. Chiar mai importantă în repartizarea acestor fosile în clasa *Homo* poate fi apariția în aceleași depozite geologice a unor unelte de piatră foarte primitive. Noțiunea de „om creator de unelte" a fost foarte puternică la începutul anilor 1960, când a fost numit *H. habilis*. Decenii mai târziu, specia căreia îi revine producerea primelor unelte de piatră rămâne necunoscută, dar avea probabil creierul destul de mic, cu un corp proporționat destul de diferit față de al nostru.

Rămășițe dintr-un craniu datat cu cca 2 m.a.u. au fost descoperite la Koobi Fora, Kenya. Se crede că au aparținut aceleași specii din care face parte scheletul complet denumit „băiatul de la Turkana" vechi de 1,6 milioane de ani, descoperit în apropiere de Nariokotome. Natura asocierii dintre cele două descoperiri nu este încă foarte clară, de vreme ce scheletele parțiale de hominide sunt extrem de rare, iar cercetătorii caută adânc în trecut, într-o perioadă anterioară introducerii practicilor de înmormântare. Descoperit în 1984, scheletul cu membre zvelte și picioare lungi de la Nariokotome este prima dovadă solidă a unui individ care semăna cu *Homo sapiens* în ce privește forma corpului. Acesta este în sfârșit un reprezentant al speciei care locuia cu siguranță în savană, departe de pădure și de zonele împădurite la care se limitaseră predecesorii săi. Băiatul de la Turkana avea 1,60 m înălțime când a murit, la vârsta de 8 ani, și s-a estimat că ar fi atins înălțimea de 1,80 m la maturitate. Scheletul său poartă semne distinctive de bază, la fel ca și al nostru; fața sa era însă

destul de proeminentă, iar creierul era aproape jumătate din al nostru. În ciuda trăsăturilor craniene, acest individ merită în mod clar să fie clasificat alături de noi în grupul *Homo*. Majoritatea experților îl consideră acum un exemplar de *H. ergaster*, cu toate că unii oameni de știință preferă încă specia mai largă *H. erectus*, care s-a bazat inițial pe specimenele descoperite la Java în anii 1890; alții îl includ într-o interpretare extinsă a lui *H. sapiens*.

Odată ce au fost atinse proporțiile corporale ale omului modern, astfel de specii ar putea tolera specimenele mai îndepărtate recent descoperite. Cu aproape 1,8 m.a.u., hominizii care se limitaseră inițial doar la Africa s-au deplasat până în China și Indonezia. Pe noile teritorii, ei s-au diversificat, după cum era de așteptat, apărând noile specii care se dezvoltau în diferite regiuni. *H. erectus* a apărut mai devreme în estul Asiei; primul hominid european, *H. antecessor*, este cunoscut doar mult mai târziu, acum 800 000 de ani. Se pare că Africa a fost sursa nu numai a unuia, ci a succesive valuri de emigranți hominizi, inclusiv *H. heidelbergensis*, care provine de acum 600 000 de ani și s-a îndreptat spre Europa acum 500 000 de ani. În Europa, un prim reprezentant al lui *H. heidelbergensis* ar fi dat naștere grupurilor din care făceau parte neanderthalienii *(H. neanderthalensis)*, care populau Europa și vestul Asiei acum 200 000–300 000 de ani. Cu toate acestea, se pare că Africa a continuat să producă specii care se înrudesc mai direct cu *H. sapiens* de astăzi.

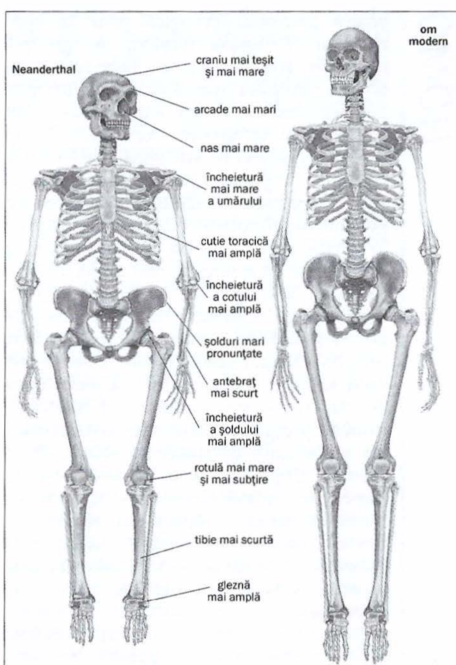
Creșterea capacității craniene

A existat o tendință generală a noilor specii de hominizi de a dobândi creiere tot mai mari. *H. heidelbergensis*, de exemplu, avea creierul cu două treimi mai mare decât al nostru, iar cel al neanderthalienilor era în unele cazuri mai mare decât creierul mediu al unui *H. sapiens*. A trebuit, cu siguranță, să fie plătit și un preț odată cu această creștere, pentru că țesutul cerebral consumă foarte multă energie. Probabil au existat și beneficii datorate unui creier mai mare, dar care au fost acelea se poate doar ghici - cuantificarea inteligenței umane este problematică chiar și la oamenii în viață, cu atât mai mult la cei care au dispărut.

Comportament

Istoria evoluției hominizilor este cea a complexității comportamentale tot mai mari, însă, deoarece comportamentul nu lasă dovezi directe pe fosile, indiciile trebuiesc căutate în alte surse. Candidatul cel mai evident se află în arhiva arheologică, începând odată cu apariția uneltelor paleolitice (Epoca veche de Pietrei) cu 2,5 m.a.u. (*vezi* Epoca Pietrei). Aceste unelte timpurii erau într-adevăr simple: bucăți de piatră de câțiva centimetri lungime, cioplite dintr-un bolovan mic prin lovire de un altul. Însă, cu toată simplitatea lor, ele au marcat un progres important în stilul de viață: pentru prima dată, carcasele animalelor moarte puteau fi dezmembrate rapid, iar bucățile preferate puteau fi duse în locuri mai sigure pentru a fi consumate și unde puteau să extragă măduva hrănitoare din oase prin lovirea cu ciocane din piatră. Aceste unelte semnifică și un progres cognitiv al hominizilor; chiar și cu antrenament intensiv, nici o maimuță nu a ajuns să stăpânească încă noțiunea de lovire a unei pietre de alta într-un unghi exact, necesar pentru a detașa o bucată ascuțită. În plus, primii creatori de unelte aveau capacitatea de a-și anticipa nevoile, din moment ce transportau adesea pe distanțe lungi pietre potrivite, înainte să le transforme în unelte.

Istoria confecționării uneltelor de piatră prezintă un model observat în întreaga

Schelet de neanderthalian (*Homo neanderthalensis*) comparat cu un schelet de om modern (*Homo sapiens*).

arhivă paleoantropologică până la apariția lui *H. sapiens* modern: în general, inovațiile tehnologice au fost sporadice și rare. În plus, noutățile în ce privește comportamentul aveau tendința de a nu coincide cu înfățișarea noii specii. Timp de cca un milion de ani după introducerea uneltelor de piatră, metodele folosite pentru confecționarea acestora au rămas în general neschimbate. Abia cu 1,6 m.a.u., în Africa (după apariția lui *H. ergaster*), a fost introdusă o unealtă mai mare, toporul de mână. Tăiat cu atenție pe ambele părți, într-o formă standard, simetrică, avea de obicei formă de lacrimă sau de ou. Este unealta caracteristică culturii acheuleane. Deși noțiunea a fost contestată, pare destul de clar că aceste obiecte sunt martorele unui alt progres cognitiv: existența în mintea creatorului de unelte a unui „șablon mental“ după care erau făcute uneltele. Topoarele de mână au fost fabricate cu miile în Africa – uneori în ateliere de lucru – până destul de recent. Uneltele de piatră de acest tip au fost întotdeauna rare în estul Asiei. Abia acum 300 000 de ani a fost descoperit un alt avantaj tehnologic important (și eventual cognitiv). Acesta este unealta „miez preparat“, în cazul căreia un nucleu de piatră era modelat elaborat până când o singură lovitură, posibil cu un ciocan confecționat dintr-un material „moale“, cum ar fi osul, ar fi desprins o unealtă practic definitivată prin finisarea continuă a suprafeței dimprejurul marginii. Marii maeștri ai acestei tehnici (*vezi* cultura musteriană) au fost neanderthalienii, a căror stăpânire a limbajului a fost îndelung dezbătută. În orice caz, s-a demonstrat (în studiile cu oameni) că limbajul nu este necesar pentru transmiterea de competențe necesare pentru a face instrumente de acest fel.

Arhiva de obiecte de piatră este bine conservată, dar este doar o reflectare indirectă a stilului de viață în ansamblu și a capacităților cognitive. Nu se știe, de exemplu, dacă primii utilizatori de unelte vânau pe scară largă sau pur și simplu adunau rămășițele de animale. Este posibil ca, în cazul în care vânau, prada să fi fost una mică. Cu toate acestea, studiile metabolice ale osului sugerează faptul că unii australopiteci ar fi mâncat mult mai multă carne decât cimpanzeii de astăzi.

Cei mai mulți experți au ghicit că vânatul eficient prin ambuscadă a fost o invenție a lui *Homo sapiens*, dar săgețile de lemn vechi de 400 000 de ani, descoperite în 1995 la Schöningen, Germania, ar putea sugera altceva. Spre deosebire de sulițele ascuțite, care trebuiau folosite pe o rază mică de acțiune și cu un risc considerabil, aceste arme de 2 m, asemănătoare cu lăncile, aveau greutatea concentrată în partea din față și, prin urmare, ar fi putut fi aruncate de la o distanță lipsită de pericol. Vechimea locului unde au fost găsite aceste sulițe le plasează în cadrul perioadei lui *H. Heidelbergensis*.

De asemenea, acum 400 000 de ani, a apărut prima dovadă convingătoare a altor două inovații: menținerea focului în vetre și construirea de adăposturi artificiale. La Terra Amata, în sudul Franței, s-au găsit urme de colibe mari. Colibele erau formate prin încastrarea de butași în pământ într-o formă ovală, apoi vârfurile lor erau împreunate la centru. Pietre plasate împrejurul colibei fixau legăturile de butași. În unele dintre aceste colibe s-au găsit vetre scobite în sol și căptușite cu pietre arse și oase înnegrite. Aceste situri reprezintă unele dintre primele dovezi clare a întreținerii intenționate a focului și a utilizării sale pentru gătit, deși vetre cu o vechime de 700 000 de ani au fost găsite într-un sit din Israel. (Dovezile privind menținerea anterioară a focului au fost contestate din diferite motive.)

Înainte de apariția lui *Homo sapiens*, siturile arheologice erau în general presărate cu pietre sfărâmate de diferite tipuri – mai ales în siturile în care fuseseră dezmembrate carcasele de animale și în locuri unde grupurile au trăit ulterior. Pe de altă parte, în locuințele primilor *Homo sapiens* moderni, există un model definit în utilizarea spațiului: confecționarea de unelte se făcea într-un singur loc, gătitul în alt loc și dormitul în altă parte. Primele indicii de împărțire a spațiului sunt găsite în situl Klasies River Mouth, Africa de Sud, datând de acum peste 100 000 de ani. Acest model este, de asemenea, tipic siturilor primilor *Homo sapiens* europeni, care au colonizat continentul cu zeci de mii de ani mai târziu. De asemenea, în unele situri africane, s-au găsit primele indicii de simbolism și comportamente complexe, care îl caracterizează pe *Homo sapiens* actual în întreaga lume – comportamente care lipseau efectiv din repertoriul predecesorilor. În peștera Blombos, aproape de extremitatea sudică a Africii, s-a găsit o plăcuță de culoare ocru, veche de peste 70 000 de ani, care este inscripționată cu un motiv geometric clar. Aici și în alte situri africane timpurii s-au găsit coji de ouă de struț gravate și cochilii de melc perforate pentru înșiruire și împodobire corporală,

ce datează de acum 700 000–500 000 de ani. Tot în Africa au apărut primele dovezi ale unor comportamente moderne, cum ar fi comerțul la distanță și extracția de silex pentru producția de obiecte.

Însă dovada cea mai izbitoare a unui contrast cognitiv distinct între oamenii moderni și toți predecesorii lor vine din Europa. *Homo sapiens* a ajuns târziu pe acest continent, acum cca 400 000 de ani, și a adus un nou tip de unealtă de piatră, cu „lame" extrem de lungi și de subțiri, creată dintr-un nucleu adus cu grijă la o formă alungită. Aceste unelte aparținând culturii aurignaciene erau însoțite de un set de ustensile care, pentru prima dată, erau făcute din os și corn și erau tratate cu foarte mare atenție față de proprietățile lor speciale. Pe scurt, acești europeni, așa-numiții oameni de Cro-Magnon, au lăsat o varietate fascinantă de artă simbolică preistorică. Cele mai vechi sculpturi cunoscute – sculpturi mici și delicate în fildeș și os – au cca 34 000 de ani vechime. Din aproape aceeași perioadă provin primele instrumente muzicale, fluiere de os cu capacități complexe de redare a sunetului. Tot de atunci provin primele însemnări cunoscute. Acestea au fost făcute pe plăci de os, dintre care una a fost interpretată ca fiind un calendar lunar. Acum 30 000 de ani, oamenii de Cro-Magnon creau deja picturi rupestre spectaculoase reprezentând animale, majoritatea însoțite de numeroase simboluri geometrice (*vezi și* grota Lascaux; Altamira).

Oamenii de Cro-Magnon își decorau și gravau obiectele de uz casnic. Înmormântarea, practicată deja de către neanderthalieni într-o formă simplă, a devenit mai complexă, iar mormintele erau de multe ori ticsite cu obiecte, care se credea că i-ar fi fost de folos decedatului în viața de apoi. În curând, figurinele de lut au început să fie arse în cuptoare primitive, însă foarte eficiente, iar acum cca 27 000 de ani, acele din os, în formă de lacrimă, anunțau apariția croitoriei. Nu există o dovadă mai bună că oamenii de Cro-Magnon erau Homo sapiens moderni dotați cognitiv cu toate facultățile intelectuale ale oamenilor de azi. Nimeni nu ar contesta, de exemplu, că oamenii de Cro-Magnon foloseau limbajul; o astfel de afirmație este foarte discutabilă în privința lui *Homo sapiens* și a neanderthalienilor din Paleoliticul timpuriu.

Oamenii de Cro-Magnon se deosebeau foarte mult de neanderthalieni, hominizii pe care îi găsiseră locuind deja în Europa la sosirea lor și pe care i-au înlocuit în întregime pe parcursul următorilor 10 000 până la 12 000 de ani. În timp ce comportamentele simbolice sunt tipice pentru toate grupurile de oameni, nu toate grupurile de acest fel au lăsat urme simbolice la fel de clare ca ale omului de Cro-Magnon. Totuși, nu există nici o îndoială că oamenii de Cro-Magnon și neanderthalienii au perceput și au interacționat cu lumea în moduri complet diferite. Oamenii de Cro-Magnon erau ființe cu care am putea interacționa, în condițiile noastre; ca atare, *Homo sapiens* nu este pur și simplu o îmbunătățire a hominizilor de dinainte. Așa cum arată arhiva arheologică, în mod elocvent, specia noastră este un fenomen cu totul fără precedent.

Nu se știe exact când și unde a apărut acest fenomen, însă primele dovezi ale noului model de comportament provin din Africa și primele indicii anatomice privind originea lui *Homo sapiens* provin tot de pe acest continent. Cu toate acestea, „modernitățile" anatomice și cognitive nu par să se fi dezvoltat împreună; evident, a existat un decalaj de timp între stabilirea anatomiei moderne (care pare să fi fost prima) și modelele moderne de comportament. Deși pare contra intuiției, această observație are de fapt sens. Orice inovație trebuie să aibă loc în cadrul unei specii, întrucât nu poate apărea în altă parte. Selecția naturală nu este, de altfel, o forță creatoare. Abia funcționează asupra variațiilor care se nasc spontan – nu poate crea inovații doar pentru că acestea ar putea fi avantajoase. Orice structură sau aptitudine nouă trebuie să fie la locul ei înainte de a fi exploatată de către posesorii săi și poate lua ceva timp până ce posesorii să descopere toate utilizările unei asemenea noutăți. Acesta pare să fi fost cazul pentru *Homo sapiens*, primii membri ai speciei noastre despre care avem dovezi că se comportau, în linii mari, în același mod în care s-au comportat neanderthalienii mai multe zeci de mii de ani. Este foarte puțin probabil ca o altă specie, nediferită anatomic de *Homo sapiens*, dar comportamental similară cu neanderthalienii, să fi trăit în întreaga lume într-un interval de timp extrem de scurt. Prin urmare, se poate ajunge la concluzia că o capacitate latentă de raționamente simbolice era prezentă în momentul apariției lui *Homo sapiens* modern, iar strămoșii noștri și-au descoperit noile abilități de comportament ceva mai târziu.

Un fel de „mecanism de declanșare" cultural a fost neapărat implicat în această

descoperire, iar candidatul preferat pentru acest rol este limbajul, a cărui existență nu poate fi dedusă din indiciile lăsate de către alte specii, mai puțin a noastră. Limbajul este principala activitate simbolică și implică crearea și manipularea de simboluri mentale, permițând întrebări precum „Ce-ar fi dacă?". Nu toate componentele gândirii umane sunt simbolice (creierul uman are o istorie evolutivă foarte lungă și complexă, care încă determină modul de prelucrare al gândurilor și sentimentelor), dar cu siguranță adăugarea de manipulări simbolice proceselor intuitive este cea care definește intelectul uman.

Originile intelectului sunt obscure, mai ales că oamenii de știință încă nu cunosc modul în care o masă de semnale electrochimice din creier dau naștere fenomenului pe care îl numim conștiință. Este posibil ca invenția limbajului să fi declanșat primele inovații tehnologice și culturale pe care le poate oferi gândirea umană - în avalanșa de descoperiri încă în curs de desfășurare. Una dintre caracteristicile cele mai izbitoare ale dovezilor arheologice care însoțește sosirea lui *Homo sapiens* modern este o modificare distinctă în ritmul de inovare și schimbare. Noutățile culturale și tehnologice semnificative fuseseră rare înainte, cu perioade lungi de stabilitate aparentă care intercalau episoade oarecum neașteptate de inovație. Dar, odată cu apariția lui *Homo sapiens* modern, diferite tradiții locale tehnologice - și, prin urmare, alte forme de diversitate culturală - au început să prolifereze în mod regulat, stabilind un ritm care se accelerează astăzi.

Structura corporală

Definiția fizică a lui Homo sapiens a întâmpinat o divergență de opinii în rândul paleoantropologilor. Filozofia uneia dintre școlile de gândire derivă din „ipoteza unei singure specii", populară în anii 1960. Această ipoteză susținea că, în principiu, cele două tipuri de hominizi dezvoltați cultural nu ar putea exista la un moment dat și că, drept rezultat, toate fosilele hominide trebuie neapărat încadrate într-o singură linie evolutivă. Cu toate acestea, pe la mijlocul anilor 1970, un număr tot mai mare de fosile au început să dezvăluie o varietate de hominizi dispăruți, care pur și simplu nu puteau fi încadrați în această construcție lineară. Susținătorii ipotezei speciei unice au început astfel să adere la ideea că *Homo sapiens* este, de fapt, o specie extrem de variabilă, cu rădăcini extinse mult înapoi în timp, în era lui *H. habilis*, cu cca 2 m.a.u. Toți hominizii ulteriori (inclusiv *H. erectus, H. neanderthalensis* etc.) sunt incluși, din acest punct de vedere, în categoria *Homo sapiens*. Varietatea anatomică extraordinară în rândul populațiilor care ar compune această singură specie este pusă apoi pe seama istoriilor evolutive și adaptive separate, în diferite părți ale Lumii Vechi. Integritatea de reproducere a acestei specii uriașe și diversificate ar fi fost menținută în timp de încrucișarea între populațiile locale în zonele periferice, unde acestea s-ar fi întâlnit. Potrivit celor care susțin o astfel de continuitate regională, variantele moderne ale omenirii ar fi rezultat din istorii evolutive cvasiseparate, de lungă durată. În acest scenariu „multiregional", aborigenii australieni provin din omul de Java (de exemplu *H. erectus* de Java), chinezii moderni din omul de Pekin (*H. erectus* de China), europenii de astăzi din neanderthalieni (*H. neanderthalensis*), cu unele amestecuri de Cro-Magnon, și așa mai departe.

Această formulare, care plasează rădăcinile de astăzi ale grupurilor de *Homo sapiens*, diferite din punct de vedere geografic, foarte departe în timp, nu este în acord cu modul în care procesul evolutiv a ajuns să funcționeze. Inovațiile anatomice pot deveni definitive numai în cadrul populațiilor mici și foarte izolate; populațiile mari au pur și simplu prea multă inerție genetică pentru producerea de modificări în întreaga specie. Această noțiune multiregională presupune și un model de evoluție, care este în contradicție cu al celorlalte grupuri de mamifere de succes, fără să mai menționăm diversitatea, care este deja recunoscută în cadrul primilor hominizi. Din punct de vedere taxonomic, modelul respectiv extinde noțiunea morfologică a speciilor dincolo de limitele sale.

Modelul alternativ, numit „din Africa" - sau, mai prudent, teoria „originii unice" - teoria apariției omului -, consideră diversitatea anatomică a fosilelor hominide drept o diversitate substanțială de specii. În structura sa osoasă, *Homo sapiens* este destul de diferit, având o structură scheletică relativ delicată, cu multe detalii anatomice diferite de rudele sale cele mai apropiate. Cutia craniană mare, rotunjită și destul de subțire, se extinde peste o față foarte redusă, care nu este mărită de sinusuri largi. Fața este depășită doar de arcadele occipitale puțin proeminente, care sunt împărțite în mod unic în jumătăți centrale și laterale. Pe maxilarul inferior, bărbia nu este doar o umflătură în linia mediană a mandibulei (așa cum este la alți hominizi), ci o structură complexă și distinctă, care

nu există la alți membri ai speciei umane. Această listă ar putea continua cu multe alte caracteristici.

Dacă ne definim în funcție de caracteristicile anatomice, puțini reprezentanți ai speciei *Homo sapiens* apar în arhiva de fosile până relativ recent. Într-adevăr, primele indicii ale anatomiei noastre moderne provin din sudul și estul Africii doar din perioada cuprinsă între cca 160 000 și 100 000 de ani în urmă. Din păcate, cele mai multe fosile în cauză (din situri precum Klasies River Mouth, peștera Border și Omo) sunt fragmentate sau datarea lor este discutabilă. Totuși, semnalul evident pe care îl trimit acestea este că *Homo sapiens*, adică o ființă care arăta exact ca noi în ce privește structura osoasă esențială, nu a existat în Africa până în urmă cu cca 160 000 de ani.

Această concluzie a ipotezei originii unice se potrivește cu cea la care au ajuns geneticienii moleculari care analizează distribuțiile diferitelor tipuri de ADN mitocondrial din celulele populațiilor actuale. Această formă de ADN constă într-un cerc mic de material ereditar care se află de fapt în afara nucleului celulei și se transmite numai pe linie maternă. Nu este recombinat între generații, ca ADN-ul nuclear, și se pare că acumulează schimbări destul de rapid, ceea ce îl face ideal pentru analizarea evenimentelor recente ale evoluției. Comparațiile între probele de ADN mitocondrial provenite de la oameni din întreaga lume indică drept strămoș comun al tuturor oamenilor moderni un mic grup care a trăit în urmă cu cca 150 000 de ani. În plus, probele luate din Africa prezintă o mai mare variabilitate în ADN-ul mitocondrial decât cele de pe alte continente, ceea ce sugerează că populațiile din Africa s-au diversificat mai mult timp. În cele din urmă, tipurile de ADN mitocondrial al asiaticilor și europenilor nativi sunt subseturi ale tipurilor de ADN mitocondrial african, ceea ce sugerează din nou că alte populații de oameni moderni au provenit în cele din urmă dintr-una africană. Din toate aceste motive, se pare că am luat naștere destul de recent ca specie diferită anatomic și, probabil, undeva în Africa.

Specificitatea lui *Homo sapiens* a fost, de asemenea, subliniată de o realizare tehnologică remarcabilă în genetica moleculară: extracția unor mici porțiuni de ADN mitocondrial intact din fosilele oamenilor de Neanderthal. Cele câteva secvențe de ADN mitocondrial obținute până în prezent se află în întregime în afara pachetului de variație oferit de mostrele prelevate de la oamenii moderni din întreaga lume. Ele sunt destul de diferite pentru a sugera că linia care duce la *H. Neanderthalensis*, pe de o parte, și la *Homo sapiens*, pe de altă parte, s-a ramificat acum cca 500 000 de ani. Această observație susține un scenariu prin care o diversificare europeană a hominizilor culminând cu neanderthalienii a descins de la o populație de *H. heidelbergensis* care plecase din Africa. În mod similar, hominizii din estul Asiei, cum ar fi *H. erectus*, ar descinde dintr-un val mai timpuriu de emigranți africani (probabil *H. ergaster* sau o specie înrudită), care s-au răspândit acum mai bine de un milion de ani. Mai târziu, între cca 100 000 și 50 000 de ani, un exod final de Homo sapiens (sau valuri succesive de astfel de emigrări) a dus la înlocuirea indigenilor (deși provenind, de fapt, din Africa) asiatici și europeni. Există numeroase dovezi din Europa conform cărora neanderthalienii, deși un grup înfloritor, au cedat destul de rapid teren la sosirea oamenilor de Cro-Magnon, iar noile datări, de cca 40 000 de ani pentru existența ulterioară a lui *H. erectus* în Java, sugerează că venirea lui *Homo sapiens* ar fi produs o acțiune similară de înlocuire a omului de Java în Indonezia, cam în același timp.

Una dintre cele mai bine conservate fosile, care prezintă toate semnele anatomice distinctive ale lui *Homo sapiens*, este un craniu datat acum cca 92 000 de ani, din situl israelian Jebel Qafzeh. Această zonă a Orientului Mijlociu, numită și Levant, este adesea considerată o extensie biogeografică a Africii, așa că descoperirea acestei fosile în acest loc special nu este surprinzătoare. Exemplarul este spart, dar este un exemplu destul de complet al unui individ cu un schelet tipic de *Homo sapiens*, dar al cărui context cultural este musterian – nume dat, de asemenea, unei culturi paleolitice a neanderthalienilor. Într-adevăr, toate fosilele hominide cunoscute din Levant, în perioada cuprinsă între acum cca 100 000 și 50 000–40 000 de ani, sunt asociate cu seturi de unelte musteriene, indiferent dacă acestea au aparținut lui *H. neanderthalensis* sau lui *Homo sapiens*. Aparent, aceste două specii hominide distincte fizic au reușit să coexiste în limitele Levantului timp de 50 de milenii – cam de cinci ori mai mult decât le-a luat oamenilor de Cro-Magnon să elimine neanderthalienii de pe suprafața extinsă a Europei. Nu se știe cum au reușit cele două grupuri acest lucru, dar există un indiciu care sugerează un fel de repartiție temporală, întrucât arhiva arheologică nu conține nici o dovadă certă a coexistenței temporale. În cazul în care neanderthalienii

au evoluat într-o Europă destul de rece, este posibil ca aceștia să fi fost „adaptați la frig", așa cum sugerează statura îndesată. Probabil că primii *Homo sapiens* care veniseră din Africa erau „adaptați la căldură". Prin urmare, este posibil ca neanderthalienii să se fi retras din Levant când era mai cald, în timp ce populația de *Homo sapiens* a avansat spre nord. În perioadele mai reci, pe de altă parte, procesul ar fi avut loc invers. Indiferent de situație, ceea ce pare a fi cel mai semnificativ este faptul că, de îndată ce uneltele cu lamă, similare, dar nu identice cu cele folosite mai târziu de oamenii de Cro-Magnon, au fost introduse în Levant acum 45 000 de ani, neanderthalienii au dispărut rapid. Acest fapt nu reprezintă o dovadă concludentă, dar se pare că, atunci când *Homo sapiens* levantin a conceput o tehnologie care cel puțin într-un fel este asociată cu omul modern, nu mai există nici o dovadă de coexistență.

Faptul că anatomia și comportamentul moderne nu au fost stabilite în același timp nu este cu totul surprinzător, dar complică încercările de a defini pe *Homo sapiens*. Avem tendința să ne mândrim cu calitățile noastre cognitive unice, mai degrabă decât cu detaliile anatomice precise. Cu toate acestea, biologic vorbind, noi suntem cel mai bine definiți de aspectul fizic. Acest lucru este valabil în special în cazul în care potențialul nostru cognitiv s-a născut odată cu modificările genetice care au determinat anatomia noastră modernă diferită, oarecum mai târziu, când capacitatea cognitivă neobișnuită a început să iasă la iveală. Primii noștri strămoși moderni, din punct de vedere anatomic, se comportau asemenea neanderthalienilor, dar oare unul dintre ei, transferat de copil într-o societate modernă, s-ar dezvolta cognitiv ca un adult modern recognoscibil – ceea ce cu siguranță nu ar fi putut să facă nici un neanderthalian? Dar, chiar dacă ar fi așa, răspunsul la această întrebare nu poate fi cunoscut cu certitudine.

Populații moderne

Homo sapiens este acum răspândit în aproape fiecare regiune locuibilă a Pământului, dar specia noastră încă mai poartă semnele distinctive ale originii sale ca o populație mică, locuind un mic colț al lumii. Variația ADN-ului de la toate populațiile actuale este mai mică decât cea dintre orice populație de maimuțe. Acest lucru este foarte surprinzător, având în vedere că sunt atât de puține maimuțe în zone geografice mici – condițiile în care s-ar putea produce o masă genetică mai omogenă. Concluzia inevitabilă este că strămoșul *Homo sapiens* a trecut destul de recent printr-o „strangulare", în care întreaga populație umană a fost redusă la câteva sute sau, poate, câteva mii de indivizi, probabil acum cca 150 000 de ani. Un asemenea număr ar fi suficient de mic pentru stabilirea unui set de trăsături unice, ceea ce face plauzibil faptul că un grup mic ar fi populația din care Homo sapiens a apărut ca o entitate reproducătoare nouă și izolată.

Ultimele câteva sute de mii de ani au fost o perioadă în care clima a oscilat constant între cald și rece și între umed și uscat. În timpul acestor perioade, nivelul mării a crescut și a scăzut în mod repetat, ducând la crearea de insule și de întinderi de uscat. Acestea sunt exact condițiile în care populații mici s-ar putea izola și apoi răspândi pentru a recoloniza alte teritorii, odată cu schimbarea condițiilor. Cu alte cuvinte, condițiile au fost cele mai propice pentru inovația evolutivă. *Homo sapiens* pare a fi un produs tipic al unui astfel de proces.

De la o populație redusă numeric, care a trăit cel mai probabil în Africa, specia noastră s-a răspândit, mânată în rătăcirile sale de capriciile climatice, de mediu și de concurența cu specii atât umane, cât și nonumane. Această populație s-a răspândit mai întâi în afara Africii, apoi pe întreaga suprafață a Eurasiei și a Australiei și, în final, în Americi și în insulele din Pacific. Expansiunea inițială a fost aproape sigur un rezultat al creșterii populației, spre deosebire de deplasările nomade. Această expansiune nu a fost uniformă, ci episodică și oportunistă, cu începuturi frecvente false, cu miniizolări și fuziuni. Varietatea fizică a omenirii de astăzi, deși izbitoare, este superficială și reflectă această istorie diversificată.

De-a lungul istoriei lui *Homo sapiens*, populațiile locale au dezvoltat diferențe fizice, culturale și lingvistice. Unele dintre aceste variații fizice trebuie să fi fost controlate de mediu, altele de factorii de natură, pur aleatori. Este clar, de exemplu, că variațiile de culoare a pielii sunt răspunsuri la variațiile intensității luminii solare în climate diferite. Melanina protejează împotriva efectelor dăunătoare ale radiațiilor ultraviolet (UV) ale soarelui, iar cele mai închise nuanțe de pigment se întâlnesc la tropice, unde aceste radiații sunt foarte ridicate. La polul opus, cei care locuiesc la latitudini mai mari tind să aibă pielea palidă, ce permite penetrarea mai puțin intensă a radiațiilor UV și grăbește sinteza unor factori esențiali, cum ar fi vitamina D. În mod similar, populațiile care trăiesc în zone aride și foarte călduroase tind să fie mai

înalte și mai zvelte decât cele care locuiesc în zonele cu climă foarte rece, pentru că au nevoie să piardă căldura, nu să o rețină, așa cum o face un corp mai îndesat. Pe de altă parte, nimeni nu știe de ce unii au buzele mai subțiri decât alții sau de ce asiaticii au o cută de piele în plus pe pleoapa superioară. Acestea, dar și alte variații, nu sunt importante pentru fizic și sunt probabil rezultatele unor schimbări arbitrare.

Oamenii de știință au avut întotdeauna dificultăți în clasificarea persoanelor în grupuri în funcție de variație, iar motivul este simplu. Din punct de vedere genetic, doar două procese pot avea loc în cadrul unei specii. Unul dintre aceste procese este diversificarea populațiilor locale - un eveniment deloc ieșit din comun, care necesită un anumit grad de izolare a grupurilor locale. Celălalt este reintegrarea populațiilor și îmbinarea caracteristicilor prin încrucișare, odată cu restabilirea contactului. Populațiile umane prezintă rezultatele ambelor procese antrenate de schimbările de climă ale erelor glaciare. Astăzi, deși se poate în general deosebi un asiatic de un european și de un african, mulți indivizi sfidează această calificare, iar limitele sunt imposibil de stabilit. De aceea, din punctul de vedere al unui biolog, încercarea de a defini „rasele" este imposibilă, dacă nu chiar lipsită de sens. Rasa este, în schimb, o structură socială la care se referă antropologia culturală.

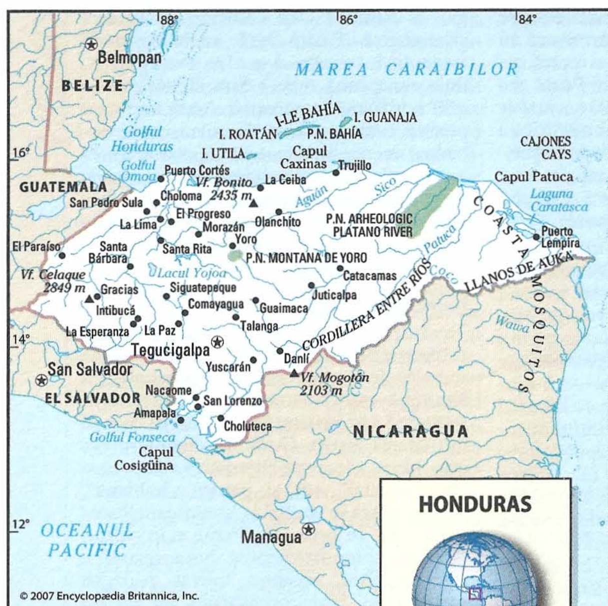
Cu toate acestea, este fascinantă urmărirea istoriei răspândirii și diversificării speciei noastre, iar în încercarea de a o lămuri au fost folosite mai multe abordări genetice. Pe lângă ADN-ul mitocondrial și omologul său de sex masculin, cromozomul Y (*vezi* cromozom sexual), ADN-ul din proiectul genomului uman va contribui, de asemenea, la clarificarea istoriei noastre scurte, dar uimitor de complexe. Interpretarea divergenței ADN-ului mitocondrial arată că ramura arborelui genealogic a lui *Homo sapiens* își are rădăcinile în Africa acum cca 150 000 de ani. Astfel se identifică patru linii de descendență de ADN mitocondrial (A, B, C și D) în rândul americanilor nativi. Aceste patru linii sunt prezente și la asiaticii continentali, fiind numite E, F, G și M. Europenii prezintă un set diferit de linii, numite H, I, J și K, precum și T, prin intermediul lui X. Africanii prezintă o singură linie, numită L, cu trei variante majore. Una dintre acestea, L3, pare să fi fost fondatorul grupurilor din Asia și Europa. Folosindu-se diferențele (substituții genetice) din cadrul acestor linii, emigranții din L3 ar fi ajuns în Europa acum cca 51 000–39 000 de ani, o estimare care coincide cu datarea arheologică. Există însă unele anomalii evidente în aceste date. De exemplu, X, linia europeană rară, a fost identificată la unii nord-americani nativi. Acest lucru nu poate fi explicat prin căsătoriile recente, deoarece acest neam pare să-și aibă originea în America, în perioada precolumbiană. Odată cu studierea genelor mai multor popoare, vor ieși la suprafață mai multe detalii privind mișcările populației umane din trecut și integrările din întreaga lume.

homosexualitate

Trăsătură sau stare a unor ființe umane caracterizată prin atracție sexuală față de indivizi de același sex. Homosexualitatea feminină este desemnată, de obicei, prin termenul lesbianism (de la Lesbos, insulă din Marea Egee). Cuvântul englezesc *gay* este folosit adesea ca alternativă atât pentru „homosexual", cât și pentru „lesbiană", deși se referă în special la homosexualitatea masculină. În perioade diferite și în culturi diferite, comportamentul homosexual a fost, pe rând, acceptat, tolerat, pedepsit sau interzis. Homosexualitatea nu era un lucru neobișnuit în Grecia și Roma antică. Cultura iudeo-creștină și cea musulmană o consideră, în general, un păcat, deși mulți lideri religioși au afirmat că credința lor condamnă actul propriu-zis, și nu înclinația în sine. Până prin 1970, Asociația Psihiatrilor din America a considerat homosexualitatea o boală psihică, dar în 1973 s-a renunțat la această idee. Opiniile comune referitoare la homosexuali (de ex., concepția că homosexualii sunt slabi și efeminați, iar femeile homosexuale au un comportament agresiv și masculin) au dispărut, ca urmare a libertății de exprimare privind preferințele și practicile sexuale și a acceptării din ce în ce mai mult (mai ales în regiunile cu un număr mare de homosexuali) a homosexualității ca alternativă obișnuită a sexualității umane. Se pare că orientarea homosexuală se datorează unei combinații de factori ereditari și organici cu influențe legate de mediu și societate și că tinde să coexiste cu sentimente heterosexuale, în proporții care variază de la un individ la altul. În general, odată cu începutul sec. XXI, statutul homosexualilor s-a îmbunătățit în cea mai mare parte a Europei și a Americii de Nord, în celelalte părți ale lumii continuând manifestările de dezaprobare la adresa homosexualilor și a lesbienelor.

homozigoți și heterozigoți

Două posibilități genetice ale unui ou fecundat. Dacă cele două celule sexuale

(gameți) care fuzionează în timpul fertilizării sunt purtătoare ale aceleiași forme de gene pentru o caracteristică anume, organismul este considerat un homozigot pentru acel aspect. În cazul în care gameții sunt purtători ai unor forme diferite de gene, rezultatul este un heterozigot. Deoarece genele pot fi dominante sau recesive (*vezi* dominanță și recesivitate), compoziția genetică (genotip) a unui organism nu poate fi întotdeauna stabilită prin examinarea înfățișării fizice a organismului (fenotip).

Homs *sau* Hims *în Antichitate* Emesa

Oraș, 800 400 loc. (2004), în centrul Siriei. Situat în apropiere de râul Orontes, în anticul Emesa se afla marele templu închinat zeului soarelui, El Gebal. A fost orașul natal al preotului-rege Elagabal, care a devenit împărat roman în 218 d.Hr. În 272 d.Hr., împăratul Aurelian a învins-o aici pe regina Zenobia din Palmyra. În 636 d.Hr. a fost cucerit de musulmani, care l-au denumit Hims. În 1516 a intrat sub stăpânire otomană până la înființarea Siriei, după Primul Război Mondial. Homs este un centru economic înfloritor cu o piață agricolă prosperă și are rafinării de ulei și de zahăr. Este principalul nod de legătură între orașele din interiorul continentului și cele de pe coasta Mediteranei.

Honda Motor Co.

Producător japonez de motorete și automobile. Înființată în 1946 de inginerul Honda Soichiro, ca fabrică de motoare mici și eficiente, compania a fost încorporată în trustul Honda Motors Co. în 1948. Honda C-100, o motoretă cu motor mic, a fost construită în 1953, iar în 1959 devenea cea mai vândută motoretă din lume. În 1959, compania a înființat o filială în SUA. În prezent, veniturile companiei provin, în majoritate, din vânzarea de automobile, pe care a început să le producă din 1963. Cunoscută în special pentru mașinile de pasageri ușoare și economice, cu consum mic de combustibil, precum Civic sau Accord, este una dintre cele mai mari firme de automobile din lume. Are sediul central la Tokyo.

Honduras *denumire oficială* Republica Honduras

Stat din America Centrală. Suprafața: 112 492 kmp; 7 187 000 loc. (2005). Capitala: Tegucigalpa. Populația este, în majoritate, formată din metiși (amestec de europeni și indieni). Limba: spaniola (limbă oficială). Religia: romano-catolică (în majoritate). Moneda: lempira. A doua țară ca mărime din America Centrală, Honduras are o linie de coastă spre N, de 645 km, la Marea Caraibilor și una de 72 km spre S, la Oceanul Pacific. Suprafața țării este în proporție de trei sferturi muntoasă și acoperită de păduri. Câmpiile de E includ o parte din coasta Mosquito. Majoritatea populației trăiește în comunități izolate în ținuturile muntoase, unde clima este caldă și ploioasă. Economia constă în special din agricultură. Exportă banane, cafea și zahăr, iar porumbul este principalul produs pentru necesitățile casnice. Honduras este o republică cu sistem politic multipartit, cu un singur for legislativ, iar președintele este șeful statului și al guvernului. A făcut parte din teritoriul civilizației maya care s-a dezvoltat în mileniul I d.Hr. Există numeroase vestigii arhitecturale și sculpturale în centrul religios de la Copán, înfloritor în perioada 465–800 d.Hr. În 1502, Cristofor

Columb a ajuns în Honduras, fiind urmat de coloniști. În 1537 a izbucnit un război între spanioli și populația indigenă, care a avut drept consecință decimarea indienilor prin boli și sclavie. După 1570 a făcut parte din căpitănia generală a Guatemalei, până la independența Americii Centrale, în 1821. Inițial inclusă în organizația Provinciilor Unite ale Americii Centrale, s-a retras în 1838 și și-a declarat independența. În sec. XX, sub dictatură militară, a fost scena războiului civil și a intervenției armate a SUA. Un guvern civil a fost ales în 1981. Totuși, dominația militară a rămas influentă, din cauza constituirii și dezvoltării gherilelor comuniste. În 1998, inundațiile și un uragan au devastat întreaga țară, omorând câteva mii de persoane și lăsând fără locuințe alte câteva sute de mii. În 2001, Hondurasul a fost lovit de o mare secetă.

Honduras Britanic

Vezi Belize

Honecker, Erich

(25.08.1912, Neunkirchen, Germania - 29.05.1994, Chile)

Prim-secretar al Partidului Socialist Unit din Germania de Est (1971–1989), președinte al Consiliului de Stat al fostei Republici Democrate Germane (1976–1989) și șef al statului (1974–1989). Ca membru al Partidului Comunist German a fost închis de naziști în perioada 1935–1945. În 1946 a devenit unul dintre fondatorii și conducătorul mișcării Tineretul Liber din Germania de Est. În 1961 a supravegheat construirea Zidului Berlinului. A devenit succesorul lui Walter Ulbricht la conducerea Germaniei de Est, care, în perioada lui, a devenit una dintre cele mai reprimate, dar și una dintre cele mai prospere țări din blocul sovietic. A întreținut legături comerciale cu Germania de Vest, în schimbul unui ajutor financiar din partea acesteia. A fost obligat să demisioneze odată cu prăbușirea regimului comunist, în 1989. După reunificarea celor două Germanii a fugit în Uniunea Sovietică, însă a fost extrădat. A fost închis în Germania și judecat pentru înaltă trădare și pentru crimele comise în timpul Războiului Rece. A fost eliberat pentru că era bolnav de cancer și s-a autoexilat în Chile, unde, un an și jumătate mai târziu, a murit.

Honegger, Arthur

(10.03.1892, Le Havre, Franța - 27.11.1955, Paris)

Compozitor francez de origine elvețiană. Și-a făcut studiile la Zürich, apoi la Conservatorul din Paris. Membru al grupului cunoscut drept Les Six (Cei Șase), deși nu era pe deplin adeptul lor, a cunoscut recunoașterea internațională cu oratoriul *Regele David* (Le Roi David, 1921). A făcut senzație cu compoziția orchestrală surprinzătoare *Pacific 231* (1923), care sugera o locomotivă. De-a lungul vieții a avut o activitate prolifică și a compus cinci simfonii (printre care și numărul 3, *Liturgique*, dedicată încheierii celui de-Al Doilea Război Mondial), oratoriul *Ioana d'Arc pe rug* (Jeanne d'Arc au bûcher, 1938) și numeroase compoziții pentru balet, teatru și film (precum *Napoléon*, în regia lui Abel Gance).

Honen *născut* Seishimaru

(13.05.1133, Inaoka, provincia Mimasaka, Japonia - 29.02.1212, Kyoto)

Conducător spiritual budist japonez. Pe când era călugăr la mănăstirea de pe Muntele Hiei a cultului budist Tendai (tiantai), a învățat doctrina Pământului Pur din budismul chinez (*vezi* budismul Pământului Pur), care propovăduia mântuirea prin mila lui Buddha Amithaba, și a devenit, ulterior, fondatorul sectei japoneze Pământul Pur (Jodo). Honen credea că puțini oameni sunt în stare să urmeze calea lui Buddha spre iluminare și, în 1175, a susținut că singurul lucru necesar pentru mântuire este *nembutsu*, adică incantarea numelui lui Amida (Amitabha). Honen s-a stabilit la Kyoto și a adunat discipoli, printre care și Shinran. Persecutat de alți budiști, a fost obligat să ia calea exilului în 1207, dar s-a reîntors la Kyoto în 1211.

Hong Kong *sau* Xianggang

Regiune chineză aflată sub administrație specială. Suprafața: 1 102 kmp, 6 926 000 loc. (2005). Centrul administrativ Victoria de pe coasta de NV a insulei Hong Kong este și centrul economic al regiunii. Situată pe coasta de S a Chinei, în partea de S a Mării Chinei, include insula Hong Kong și insulele vecine. A fost cedată Marii Britanii în 1842, alături de peninsula Kowloon și Noile Teritorii, fiind concesionate pe o perioadă de 99 de ani (1898–1997). Întregul teritoriu a intrat sub administrație chineză în 1997. Noile Teritorii, situate la N de peninsula Kowloon, constituie o enclavă în provincia chineză Guangdong și reprezintă mai mult de nouă zecimi din suprafața totală. Hong Kong are un port natural excelent și este unul dintre cele mai mari centre financiare și comerciale din lume. Are multe instituții de învățământ, printre care și Universitatea din Hong Kong (1911).

Hong Kyong-nae, Răscoala ~

Răscoală țărănească din N Coreei, condusă, în 1812, de Hong Kyong-nae, un *yang-ban* (oficial de la curte) decăzut. A izbucnit ca reacție la taxele apăsătoare și munca forțată în timpul foametei cauzate de devastarea recoltelor. Răsculații au câștigat timp de câteva luni, dar au fost învinși în urma unei campanii militare susținute. O răscoală similară a avut loc prin 1860.

Hong Xiuquan *sau* Hung Hsiu-ch'üan

(01.01.1814, Fuyuanshui, Guangdong, China - 01.06.1864, Nanjing)

Profet religios chinez, conducător al răscoalei Taiping. Născut într-o familie hakka săracă, Hong a dat dovadă de o inteligență uimitoare, dar a pierdut de trei ori examenul de admitere pentru a ocupa cel mai mic rang în administrația chineză. În urma unei depresii, a avut o viziune prin care i se poruncea să scape lumea de demoni. A întemeiat propria doctrină creștină, prin care cerea interzicerea consumului de opiu și a prostituției și promitea adepților săi răsplata finală. În 1850 a pus la cale o revoltă; în anul următor s-a autointitulat Rege Ceresc al Împărăției Cerești și al Păcii Veșnice (Taiping Tanguo). Armata sa număra mai mult de un milion de soldați, deopotrivă bărbați și femei. A ocupat orașul Nanjing, care a devenit noua capitală a lui Hong. Luptele pentru putere au culminat cu abdicarea sa, în favoarea fraților săi mai vârstnici și incompetenți. În 1864 s-a retras din viața socială și s-a sinucis, după o lungă boală.

Hongli

Vezi Qianlong

Hongshan, cultura ~ *sau* Hung-shan

(4000–3000 î.Hr.)

Cultură preistorică din N îndepărtat al Chinei. Se pare că a avut o elită cu trei ranguri, ai cărei membri erau înmormântați după un ceremonial special. Ceramica pictată descoperită în regiune ar putea constitui o legătură cu cultura Yangshao, în timp ce podoabele frumoase din jad s-ar putea referi la alte culturi în care se prelucra jadul, precum Liangzhu (3300–2200 î.Hr.). *Vezi și* cultura Erlitou, cultura Longshan.

Hongshui *sau* Hung-shui

Fluviu din S Chinei. Izvorăște în E provinciei Yunnan și curge spre S și E, formând granița dintre provinciile Guizhou și Guangxi. Cursul său are o lungime de 345 km și se varsă în râul Yu din Guiping, formând râul Xi.

Hongtaiji *sau* Abahai *sau* Tiancong

(28.11.1592, Manciuria - 21.09.1643, Manciuria)

Fondator al Imperiului Qing din Manciuria. În timpul domniei sale, Mongolia Interioară și Coreea au devenit state vasale ale manciurienilor. La propunerea consilierilor săi, Hongtaiji a început campania de cucerire a Chinei. Acest lucru s-a întâmplat la un an de la moartea sa. În timpul domniei sale a fost întărită dominația conducătorilor manciurieni, iar el a devenit primul împărat al dinastiei Qing. *Vezi și* Dorgon, Nurhachi.

Hongwu, împăratul ~ *sau* Hung-wu *născut* Zhu Yuanzhang

(21.10.1328, Haozhou, China - 24.06.1398)

Împărat, fondator al dinastiei Ming din China. Țăran sărac, rămas orfan la 16 ani, a intrat la o mănăstire ca să nu moară de foame. Mai târziu, fiind conducător al rebelilor, a intrat în contact cu nobilimea cultivată, care i-a asigurat educația și l-a îndrumat spre politică. A fost sfătuit să nu-și creeze imaginea unui rebel din popor, ci să apară drept un lider național împotriva mongolilor, a căror dinastie Yuan era pe cale să se prăbușească. După ce i-a învins pe alți șefi naționali rivali, în 1368 Zhu s-a proclamat împărat, a stabilit capitala la Nanjing și a luat numele Hongwu ca nume de domnitor. În același an l-a izgonit din China pe ultimul împărat Yuan și, până în 1382, a unificat țara. Domnia sa a fost despotică: a desființat funcțiile de prim-ministru și de cancelar principal, iar funcționarii subordonați din administrație trebuiau să-i raporteze direct lui. A interzis eunucilor să facă parte din guvern și a numit funcționari civili pentru a controla afacerile militare.

Hongze Hu *sau* Hung-tse Hu

Lac în E Chinei. Situat în valea râului Huai, între provinciile Jiangsu și Anhui, în sec. VII–X d.Hr. avea o suprafață mai mică decât cea actuală, de 1 960 kmp. În sec. XI au fost construite canale între Kaifeng și Zhuzhou, care făceau legătura între lac și Huai. În 1194, Huang și-a schimbat cursul, împingând apele râului Huai în lac, atingând dimensiunile actuale. În sec. XIX, în zonă au avut loc mari inundații, iar în anii 1930, a fost săpat un nou canal (modernizat în anii 1950) care lega coasta de E a lacului cu marea.

Honiara

Oraș, 49 107 loc. (1999), capitala Insulelor Solomon, din Pacificul de S. Situat la gura

de vărsare a râului Mataniko, pe coasta de N a insulei Guadalcanal, este port și centru de comunicații, în care comerțul se bazează, în special, pe nuci de cocos, cherestea, pește și aur. S-a dezvoltat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, în jurul sediului cartierului general al armatei SUA și a devenit capitală în 1952.

Honnecourt, Villard de

Vezi Villard de Honnecourt

Honolulu

Oraș, 371 657 loc. (2000), centru administrativ și port principal în Hawaii, pe insula Oahu. Aici se intersectează rutele maritime și cele aeriene din Pacific, orașul fiind punctul principal al serviciilor din arhipelag, centru comercial și industrial al statului. Ocupă o suprafață de 1 545 kmp, include și câteva insule mici din jur, care constituie Rezervația Naturală Națională din Hawaii și Insulele Pacificului. În Honolulu se află aproape 80% din populația statului. Primele așezări datează din cca 1100, conform legendelor locale. În sec. XIX, Honolulu s-a dezvoltat ca un centru comercial, mai ales pentru vânătorii de balene. În 1898 a trecut sub stăpânire americană, împreună cu restul arhipelagului Hawaii. În decembrie 1941 orașul a fost bombardat de japonezi, inclusiv Pearl Harbor, situat în apropiere. A devenit o zonă de primă importanță în Al Doilea Război Mondial și apoi în războaiele din Coreea și Vietnam. Activitatea militară este, în continuare, o sursă importantă de venituri. Portul este o cale de acces pentru numeroase uzine. Plaja Waikiki, situată în apropiere, reprezintă o atracție turistică de prim rang.

Honorius III *născut* Cencio Savelli

(/?/, Roma - 18.03.1227, Roma)

Papă (1216–1227). A continuat politica lui Innocențiu III legată de reforma Bisericii și recuperarea Țării Sfinte, proclamând o cruciadă în 1215 pentru a recâștiga controlul asupra Ierusalimului (*vezi* Cruciadele). L-a încoronat pe Frederic II împărat al Sfântului Imperiu Roman (1220), dar l-a amenințat cu excomunicarea dacă nu va participa la cruciade. De asemenea, a pornit o cruciadă împotriva maurilor din Spania (1218) și a provocat Războiul Baronilor în Anglia (1223). A continuat cruciada albigenză împotriva ereticilor catari din S Franței. A aprobat înființarea ordinelor monahale dominican, franciscan și carmelit și a autorizat publicarea primei cărți oficiale de drept canonic.

Honshu

Insulă, 102 681 000 loc. (2001), în Japonia. Cea mai mare și mai populată dintre cele patru insule principale ale Japoniei, perimetrul ei este de 10 084 km, iar suprafața este de 227 898 kmp. Este considerată cea mai importantă insulă și multe evenimente legate de începuturile istoriei japoneze au avut loc în S insulei. Coasta Pacificului reprezintă principalul centru economic al țării, unde se află metropolele Tokyo-Yokohama și Osaka-Kobe. În Honshu se găsește cel mai înalt munte din Japonia, Muntele Fuji, și cel mai mare lac al ei, Biwa.

Hontan, Baron de La

Vezi La Hontan

Honthorst, Gerrit van *supranumit* Gherardo delle Notti

(*în italiană*, Gerard al scenelor nocturne)
(04.11.1590, Utrecht, Țările de Jos - 27.04.1656, Utrecht)

Pictor olandez. Timp de 10 ani s-a bucurat, în Italia, de patronajul nobilimii și și-a însușit stilul lui Caravaggio. Efectele dramatice ale luminii artificiale din primele sale picturi, precum în scene nocturne ca în *Cina cu muzică de lăută* (Cena con suonatore di liuto, 1620), i-au adus supranumele. A fost pictor de curte la Haga între 1637–1652. Unele dintre primele opere ale lui Rembrandt au fost inspirate de modul lui de utilizare a clarobscurului. Alături de Hendrik Terbrugghen, a fost un reprezentant important al Școlii de la Utrecht.

Hooch, Pieter de *sau* Pieter de Hoogh

(botezat 20.12.1629, Rotterdam, Țările de Jos - 1684, Amsterdam?)

Pictor olandez. A studiat la Haarlem și a fost membru al ghildei pictorilor din Delft între 1655–1657. În ceea ce privește stilul și tematica, operele sale se aseamănă cu cele ale lui Jan Vermeer. S-a remarcat prin micile scene de interior sau prin picturile de exterior însorite, cu personaje angajate în mărunte activități domestice. În cele mai bune lucrări ale sale, precum *Femeie cu servitoarea ei într-o curte* (1658) și *Cămara* (1658), a fost preocupat de efectele intensității luminii, de variațiile de ton și de perspectiva liniară. După ce s-a stabilit la Amsterdam (cca 1661), a pictat mai multe lucrări, dar calitatea lor a scăzut. A murit într-un azil de nebuni.

Hood

Vârf muntos în NV Oregonului, SUA. Situat în Munții Cascade, are înălțimea de 3 424 m; este un vulcan inactiv, care

a erupt ultima dată în cca 1865. Centrul Pădurii Naţionale aflate pe acest munte, o populară zonă turistică şi de recreere, este cea mai înaltă culme din Oregon.

Hood, Raymond M(athewson)

(29.03.1881, Pawtucket, Rhode Island, SUA - 14.08.1934, Stamford, Connecticut)

Arhitect american. A studiat la MIT şi la Şcoala de Arte Frumoase din Paris. El şi John Mead Howells (1868–1959) au câştigat, în 1922, premiul I la concursul de arhitectură iniţiat de *Chicago Tribune*. Proiectul lor avea să devină unul dintre numeroşii zgârie-nori neogotici, în a căror construcţie se observă influenţa clădirii Woolworth a lui Cass Gilbert. Mai târziu a renunţat la stilurile din trecut. Clădirile sale Daily News (1930, în colaborare cu Howells) şi McGraw-Hill (1930–1931; în colaborare cu J.A. Fouilhoux), ambele în New York, au linii mai distincte, anticipând Centrul Rockefeller.

Hooke, Robert

(18.07.1635, Freshwater, insula Wight, Anglia - 03.03.1703, Londra)

Fizician englez. Începând din 1665 a predat la Unversitatea Oxford. Descoperirile şi teoriile sale sunt extrem de diverse. Legea elasticităţii formulată de el, numită legea lui Hooke (1660), afirmă că deformarea unui corp solid este proporţională cu forţa aplicată asupra lui. A fost printre primii care au construit şi au utilizat un telescop cu reflexie. A afirmat că planeta Jupiter se roteşte în jurul axei sale, iar schiţele detaliate ale planetei Marte au fost folosite pentru determinarea axei de rotaţie a planetei. A afirmat că un pendul poate fi folosit pentru măsurarea gravitaţiei şi a încercat să demonstreze că Pământul şi Luna se mişcă pe o orbită eliptică în jurul Soarelui. A descoperit difracţia şi a propus explicarea ei prin teoria luminii ca undă. A fost unul dintre primii susţinători ai teoriei evoluţioniste. A fost primul care a formulat afirmaţia că materia se dilată atunci când este supusă încălzirii şi că aerul este alcătuit din particule separate una de alta de distanţe relativ mari. A inventat un barometru marin, a contribuit la perfecţionarea ceasului, a cvadrantului, a racordului universal şi a anticipat motorul cu aburi.

Hooker, Joseph

(13.11.1814, Hadley, Massachusetts, SUA - 31.10.1879, Garden City, New York)

Ofiţer în armata SUA. A studiat la West Point şi a luptat în Războiul din Mexic. La începutul războiului civil a fost numit general de brigadă la voluntari, a luat parte la campanii importante şi a devenit cunoscut sub numele de Joe Luptătorul. I-a succedat lui Ambrose E. Burnside la comanda armatei de pe Potomac, după înfrângerea dezastruoasă de la Fredericksburg. A reorganizat armata, dar nu a reuşit să-l învingă pe Robert E. Lee în Bătălia de la Chancellorsville, unde forţele unioniste au suferit mari pierderi. A demisionat înainte de Bătălia de la Gettysburg, dar apoi a contribuit la victoria unionistă de la Chattanooga.

Joseph Hooker

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Hooker, Richard

(mart. 1554?, Heavitree, Exeter, Devon, Anglia - 02.11.1600, Bishopsbourne, lângă Canterbury, Kent)

Preot şi teolog englez. A urmat cursurile Universităţii Oxford, în 1577 a devenit profesor asociat la Colegiul Corpus Christi şi a fost hirotonisit în 1581. A fost director al colegiului Temple Church (1585–1591), apoi vicar la bisericile din Drayton Beauchamp, Boscombe şi Bishopsbourne. A creat o teologie anglicană distinctă, în timp ce Biserica Anglicană era ameninţată atât de romano-catolicism, cât şi de puritanism. Principala sa operă este *Despre legile orânduirii ecleziastice* (Of the Laws of Ecclesiastical Polity, 1594–1597), în care susţinea tripla autoritate a Bibliei, a tradiţiei bisericii şi a raţiunii umane.

Hooker, Thomas

(probabil 07.07.1586, Markfield, Leicester, Anglia - 07.07.1647, Hartford, Connecticut, SUA)

Preot colonist anglo-american. A fost pastor la biserici din Anglia (1620–1630). Persecutat pentru învăţăturile sale puritane, a fugit în Ţările de Jos şi apoi a emigrat, în 1633, în colonia din golful Massachusetts. Ca pastor al unui grup de puritani, i-a condus spre Connecticut, unde au fondat oraşul Hartford, în 1636. A contribuit la redactarea Regulilor fundamentale (Fundamental Orders) (1639), care mai târziu au stat la baza Constituţiei statului Connecticut.

Hooper, Franklin Henry

(28.01.1862, Worcester, Massachusetts, SUA - 14.08.1940, lângă Saranak Lake, New York)

Editor american. Frate al lui Horace Everett Hooper, editor al *Encyclopaedia Britannica*.

În 1899 s-a alăturat colectivului de redactori ai enciclopediei și, în următorii 30 de ani, a lucrat la cinci ediții ale acesteia, fiind editor-șef între 1932–1938.

Hooper, Horace Everett

(08.12.1859, Worcester, Massachusetts, SUA - 13.06.1922, Bedford Hills, New York)

Editor american. A abandonat școala la 16 ani și a început comerțul cu cărți. Cu sprijinul ziarului *The Times* din Londra, a retipărit cea de-a noua ediție a *Encyclopaedia Britannica* (1875–1889), ce a avut un mare succes. În 1901, împreună cu Walter Jackson, a cumpărat drepturile de autor ale enciclopediei și le-a vândut în 1920. A publicat ediția a zecea (1902–1903), al cărei editor a fost fratele său, Franklin Henry Hooper; ediția a unsprezecea (1910–1911), celebră pentru faptul că era cu totul nouă și pentru stilul ei literar, și ediția a douăsprezecea (1922).

Hoover, barajul ~ *anterior* barajul Boulder

Cel mai mare baraj arcuit de beton din SUA, construit pe fluviul Colorado, la frontiera dintre statele Arizona și Nevada. Stăvilește apele lacului Mead. Barajul, terminat în 1936, este utilizat pentru a controla revărsările de apă și aluviunile, pentru a produce curent electric, pentru irigații și ca sursă de apă menajeră și industrială. Are o înălțime de 221 m, este lung de 379 m (de-a lungul pragului), are o capacitate de 1 345 MW și un volum de 3,36 milioane de metri cubi.

Hoover, Comisia ~

(1947-1949, 1953-1955)

Consiliu condus de fostul președinte Herbert Hoover, care avea rolul de a supraveghea organizarea ramurii executive a guvernului SUA. Prima comisie, cu titulatura oficială de Comisia pentru Organizarea Domeniului Executiv al SUA, a fost înființată de președintele Harry Truman pentru a reduce numărul departamentelor guvernului federal. Recomandările acesteia și ale unei alte comisii fondate de președintele Dwight Eisenhower au fost aplicate în mare parte. Unele departamente au fost extinse și au fost înființate altele noi, printre care Departamentul de Sănătate, Educație și Asistență Socială și Administrația Serviciilor Generale.

Hoover, Herbert (Clark)

(10.08.1874, West Branch, Iowa, SUA - 20.10.1964, New York, New York)

Al 31-lea președinte al SUA (1929–1933). A fost inginer minier și a coordonat proiecte miniere în patru continente (1895–1913), apoi a condus operațiuni militare în Anglia și Belgia. În timpul Primului Război Mondial a fost numit administrator național al resurselor alimentare SUA (1917–1919) și a instituit programe prin care a furnizat alimente Aliaților și în zonele din Europa unde era foamete. Ca ministru al comerțului SUA (1921–1927), a reorganizat departamentul, a creat noi sectoare pentru a coordona distribuția și transportul cu avioanele. A supravegheat activitatea unor comisii pentru construcția barajului Boulder (mai târziu Hoover) și a canalului maritim St. Lawrence. În 1928, fiind candidat la președinție din partea Partidului Republican, l-a învins detașat pe Alfred E. Smith. Speranțele pe care și le punea în programul O Nouă Zi (New Day) au fost, la scurt timp, spulberate de Marea Depresiune. Ca răspuns la criza economică, i-a chemat pe reprezentanții oamenilor de afaceri la Casa Albă pentru a le cere să nu concedieze muncitorii și să nu reducă salariile și a susținut că administrațiile locală sau de stat trebuie să se asocieze organizațiilor caritabile private pentru a-i proteja pe americanii loviți de criza economică. Fiind un susținător al libertății individuale, s-a opus unor legi de organizare a agenției federale pentru șomaj și de finanțare a unor proiecte de lucrări publice, favorizând, în schimb, filantropia privată. În 1932 i-a sprijinit, în sfârșit, pe fermieri, prin Corporația Reconstrucției Financiare. În 1932 a fost învins cu o mare diferență de către Franklin Roosevelt. A continuat să lupte împotriva programelor de asistență socială, a criticat proiectele cuprinse în programul prezidențial New Deal, considerându-le prea radicale, și s-a împotrivit intenției lui Roosevelt de a implica SUA în contracararea agresiunilor Germaniei și Japoniei. După Al Doilea Război Mondial, s-a dedicat luptei pentru combaterea foametei din Europa și a fost numit șef al Comisiei Hoover.

Hoover, Institutul pentru Război, Revoluție și Pace ~ /Hoover Institute on War, Revolution and Peace/

Comitet de experți fondat în 1919 (sub numele Biblioteca de Război Hoover) de către Herbert Hoover. Se află la Universitatea Stanford din Palo Alto, California, dar nu are legătură cu această instituție. Aici se găsesc materiale despre dezvoltarea socială și politică din timpul celor două războaie mondiale. Cercetătorii rezidenți și asociați, specialiști în domenii cum ar fi economia,

științele politice, istoria, relațiile internaționale și dreptul studiază, scriu și publică rezultatele cercetărilor lor. Renumită pentru orientarea ei conservatoare, instituția consideră că libera inițiativă și implicarea limitată a guvernului reprezintă baza stilului de viață american, pe care își propune să-l conserve prin studierea războiului și a eforturilor umanității de a asigura pacea.

Hoover, J(ohn) Edgar

(01.01.1895, Washington DC, SUA - 02.05.1972, Washington DC)

Director al Biroului Federal de Investigații. A devenit avocat la Departamentul de Justiție și a fost asistentul procurorului general A. Mitchell Palmer în procesele de deportare a presupușilor bolșevici. În 1924 a fost numit director al Biroului de Investigații, transformându-l într-o organizație profesionistă, în care promovarea se făcea pe criteriul meritelor. În anii 1930 a făcut publice succesele obținute în capturarea unor gangsteri. A extins organizația dându-i un nou nume, FBI (Biroul Federal de Investigații). A primit autorizație de a investiga activitatea comuniștilor și a fasciștilor, lărgind raza de acțiune - supravegherea tuturor radicalilor și activiștilor, inclusiv a Ku Klux Klan-ului și a lui Martin Luther King. Când a început Războiul Rece, la sfârșitul anilor 1940, FBI a întreprins vaste și intensive operațiuni de supraveghere a comuniștilor și a altor activiști de stânga din SUA. A acordat puțină atenție crimei organizate, aplicând o politică de toleranță și indiferență față de Mafia, căreia i-a permis să-și desfășoare operațiunile pe scară națională fără ca FBI să se implice sau să investigheze. Pe de altă parte, deținea dosare secrete ale multor politicieni, pe care le folosea pentru a-i împiedica să-i critice activitatea și comportamentul. În pofida criticilor, și-a menținut postul timp de 48 de ani, până la moarte.

J. Edgar Hoover

AP

Hope, Bob *născut* Leslie Townes

(29.05.1903, Eltham, Anglia - 27.07.2003, Toluca Lake, California, SUA)

Actor american de origine britanică. Când avea patru ani, familia a emigrat în Ohio. A compus un vodevil comico-muzical, iar în 1933 a primit primul rol important într-un musical, *Roberta*. Succesul pe care l-a avut la radio i-a înlesnit apariția în primul film, *Marea emisiune a anului 1938* (The Big Broadcast of 1938), în care interpreta cântecul principal, *Thanks for the Memory*. A fost gazda emisiunii radio, cu o mare audiență, *Bob Hope Show* (1938–1950), iar ulterior a apărut în numeroase emisiuni populare de televiziune. A jucat alături de Bing Crosby și Dorothy Lamour în șapte filme de succes, începând cu *Drumul spre Singapore* (The Road to Singapore, 1940), și a fost admirat de public în *Fața palidă* (The Paleface, 1948), *Spioana mea favorită* (My Favorite Spy, 1951) și *Cele șapte sărbători* (The Seven Little Foys, 1955). Timp de cca 40 de ani a participat cu trupa sa de varietăți la spectacolele prezentate pentru trupele militare americane din afara țării.

Hope, diamantul ~

Diamant albastru din India, unul dintre cele mai mari cunoscute. Este numit astfel după numele bancherului londonez Thomas Hope, care l-a cumpărat în 1830. Are 45,5 carate și este expus la Institutul Smithsonian.

Diamantul Hope, Institutul Smithson, Washington DC

LEE BOLTIN

Hopeh

Vezi Hebei

hopewell, cultura ~ *anterior* constructorii de gorgane

Cea mai importantă cultură indiană din partea de E a Americii de Nord. A înflorit între 200 î.Hr. și 500 d.Hr., mai ales în văile râurilor Illinois și Ohio (numele provine de la o fermă unde au fost descoperite primele vestigii). Indienii hopewell construiau movile de pământ, care erau loc de înhumare, spațiu pentru ceremoniile religioase și redută pentru apărare. Satele hopewell erau situate de-a lungul râurilor și torentelor. Locuitorii cultivau porumb și probabil fasole și dovlecei, dar erau totodată și vânători. Produceau ceramică și prelucrau metale. S-a descoperit că drumurile comerciale erau bine dezvoltate. După 400 d.Hr., cultura Hopewell a dispărut treptat. *Vezi și* culturile Woodland.

hopi

Cel mai vestic grup de amerindieni pueblo, care trăiesc pe teritoriile din NE Arizonei,

înconjurați de Rezervația Navajo. Numele hopi înseamnă „cei pașnici". Vorbesc o limbă din familia uto-aztecă. Majoritatea așezărilor lor tradiționale erau situate pe stânci și constau din structuri terasate tip pueblo, din piatră și chirpici. Originea lor nu a fost stabilită cu exactitate, dar sunt considerați descendenți ai populației anasazi. Conducătorii erau desemnați prin descendența maternă. Cultivau porumb, fasole, dovlecei și pepeni, practicau oieritul. Viața indienilor hopi era marcată de ceremonii religioase și implica ritualuri secrete, care aveau loc în *kivas* semisubterane (case săpate în pământ) și în care erau utilizate măști și costume pentru a întruchipa *kachinas* (spirite ancestrale). Numărul indienilor hopi este de 11 100, conform recensământului din 2000.

Hopkins, Mark

(03.09.1814, comitatul Richmond, Virginia, SUA - 29.03.1878, Yuma, Arizona)

Antreprenor american. În 1851, după o încercare nereușită de a căuta aur, a început să vândă bunuri de larg consum și a înființat una dintre cele mai profitabile firme din stat. Alături de alți trei negustori, a planificat construirea unei căi ferate transcontinentale, iar în 1861 a fondat Central Pacific Railway. În 1869, construcția liniei a fost finalizată, unindu-se cu Union Pacific la Promontory, Utah.

Hopkins, Sir Anthony

(n. 31.12.1937, Port Talbot, West Glamorgan, Țara Galilor)

Actor britanic. Și-a început cariera în 1965 la Teatrul Național din Londra, unde a jucat în piese de Shakespeare. Actor subtil, capabil să sugereze emoții vulcanice printr-un gest mărunt, a debutat cu succes pe Broadway în *Equus* (1974) și a rămas în SUA, unde a jucat în filme ca *Omul elefant* (The Elephant Man, 1980) și în producții de televiziune ca *Adăpostul* (The Bunker, 1981, Premiul Emmy). La Teatrul Național a devenit celebru în *Regele Lear* (King Lear) și *Antoniu și Cleopatra* (Anthony and Cleopatra). Printre filmele sale ulterioare se numără *Tăcerea mieilor* (The Silence of the Lambs, 1991, Premiul Oscar), *Howards End* (1992), *Rămășițele zilei* (The Remains of the Day, 1993) și *Amistad* (1997).

Hopkins, Esek

(26.04.1718, Providence, Rhode Island, SUA - 26.02.1802, Providence, Rhode Island)

Ofițer de marină american. A preluat comanda unei flote comerciale în cca 1754. A fost corsar în Războiul francez și indian (1754–1763). În 1775 a fost numit comandant-șef al Flotei continentale. Deși i se ordonase să atace flota engleză în golful Chesapeake, a navigat spre Bahamas, unde a cucerit fortul englez din New Providence. S-a întors în Rhode Island, unde flota a devenit inactivă. În 1776, în urma unei anchete a Congresului, a fost sancționat pentru nesupunere. Ca urmare a stării de inactivitate a flotei, a fost suspendat din funcția de conducere (1777) și apoi destituit (1778).

Hopkins, Gerard Manley

(28.07.1844, Stratford, Essex, Anglia - 08.06.1889, Dublin, Irlanda)

Poet britanic. A studiat la Oxford, apoi s-a convertit la catolicism și, ulterior, a devenit preot iezuit. Și-a ars versurile din tinerețe, considerându-le incompatibile cu profesiunea sa. A început să scrie iar în 1875, dar l-a preocupat mai mult contrastul dintre vocația sa religioasă și plăcerile lumești. Unul dintre cei mai bine individualizați scriitori din perioada victoriană, s-a remarcat prin limbajul percutant, sintaxa contrasă și inovațiile prozodice, precum ritmul vorbit. Printre cele mai cunoscute poeme ale sale se numără *Scufundarea vasului Deutschland* (The Wreck of Deutschland), *Frumusețe pestriță* (Pied Beauty), *Măreția lui Dumnezeu* (God's Grandeur), *Zborul* (The Windhover). A murit de febră tifoidă la 44 de ani. Opera sa, publicată în volum în 1918 (de prietenul său Robert Bridges), a influențat mulți poeți ai sec. XX.

Hopkins, Harry L(loyd)

(17.08.1890, Sioux City, Iowa, SUA - 29.01.1946, New York, New York)

Înalt oficial american implicat în programul New Deal. În cel de-al doilea deceniu al sec. XX a lucrat la New York ca asistent social. Din 1931 a condus Agenția de Asistență Socială pentru Situații Excepționale. După ce Franklin Roosevelt a fost ales președinte, Hopkins a fost numit șef al Administrației Federale de Ajutor pentru Situații Excepționale. În 1934 a creat Administrația Dezvoltării Lucrărilor. A fost numit ministru al comerțului (1938–1940). A demisionat, pentru a călători, la cererea președintelui, la Londra și Moscova, unde a discutat probleme militare și de ajutor umanitar, iar mai târziu a coordonat programul de ajutorare financiară a Aliaților (1941). Este considerat consilierul cel mai apropiat al președintelui Roosevelt în Al Doilea Război Mondial.

Hopkins, Johns

(19.05.1795, comitatul Anne Arundel, Maryland, SUA - 24.12.1873, Baltimore, Maryland)

Comerciant și magnat american. A lucrat cu unchiul său ca vânzător angro de produse alimentare. În 1819 a înființat compania de vânzări angro Hopkins Brothers, împreună cu frații săi. Firma a devenit prosperă și s-a extins în câteva state, acceptând whisky ca plată pentru marfă. Băutura era îmbuteliată sub marca Hopkins' Best. În 1847, Hopkins, bogat, s-a retras din afaceri, dar a continuat să facă investiții imobiliare în Baltimore și în compania de cale ferată din Ohio. În testamentul său a lăsat șapte milioane de dolari pentru înființarea Universității Johns Hopkins și a spitalului Johns Hopkins și pentru finanțarea construcției unui orfelinat pentru copiii afro-americani.

Hopkins, Pauline (Elizabeth)

(1859, Portland, Maine, SUA - 13.08.1930, Cambridge, Massachusetts)

Romancier și dramaturg american. Mai întâi a cântat în grupul format din membrii familiei sale, apoi a scris primul ei roman, *Forțe contrare* (Contending Forces, 1900). Printre romanele de mai târziu se numără *Fiica lui Hagar* (Hagar's Daughter, 1902), *Winona* (1902), *De același sânge* (Of One Blood, 1903) și *Topsy Templeton* (1916). În operele sale sunt evidente influența lui W.E.B. Du Bois și utilizarea formulei narative tradiționale pentru a prezenta tematica socială și rasială. A lucrat și ca editor al *Colored American Magazine*.

Hopkins, Sarah Winnemucca *sau* Sarah Hopkins Winnemucca *sau* Thocmectony

(1844, Humboldt Sink, New Mexico, SUA - 16.10.1891, Monida, Montana)

Pedagog și conferențiar american, șefă de trib și scriitoare. Născută într-o familie de indieni paiute. A copilărit alături de o familie de albi și a făcut primele studii la o școală de călugărițe. A lucrat ca interpret și călăuză pentru armată. În conferințele publice, ținute în E începând cu 1880, deplângea soarta tribului său și critica politica guvernamentală. Scrierile sale, dintre care cea mai cunoscută este *Viața printre indienii paiute* (Life Among the Piutes, 1883), sunt valoroase pentru descrierile despre viața cotidiană a indienilor și observațiile asupra influenței coloniștilor albi, numărându-se printre puținele opere scrise de amerindieni în acea perioadă.

Hopkins, Sir Frederick Gowland

(20.06.1861, Eastbourne, East Sussex, Anglia - 16.05.1947, Cambridge, Cambridgeshire)

Biochimist britanic. A descoperit aminoacidul triptofan (1901) și a demonstrat că acesta și alți acizi au un rol esențial în dietă și nu pot fi sintetizați în organism din alte substanțe. A primit Premiul Nobel, împreună cu Christiaan Eijkman, pentru descoperirea vitaminelor. A demonstrat că în mușchii care depun efort se acumulează acid lactic, a izolat glutationul tripeptid (*vezi* peptide) (1922) și a dovedit că acesta este vital pentru utilizarea oxigenului de către celule. I s-a conferit titlul nobiliar în 1925.

Hopkinson, Francis

(02.10.1737, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 09.05.1791, Philadelphia)

Om politic și scriitor american. În 1774 a fost numit în consiliul guvernatorului. A început să scrie satire politice împotriva dominației britanice. În calitate de delegat la Congresul Continental din 1776, a semnat Declarația de Independență. Mai târziu, a publicat o serie de articole în favoarea ratificării Constituției americane. Între 1779 și 1789 a lucrat ca judecător pentru Curtea Amiralității din Pennsylvania și ca judecător districtual în perioada 1789–1791. A fost un clavecinist de valoare și s-a remarcat prin compoziții muzicale și prin crearea desenelor de pe sigiliile guvernamentale și ale altor organizații.

hoplit

Soldat greu înarmat din Grecia antică, care avea rolul să lupte în formație strânsă. Hopliții au apărut, cel mai probabil, în sec. VIII î.Hr. Echipamentul lor era alcătuit dintr-o armură grea, coif metalic, platoșă și scut. Soldatul era dotat cu sabie și cu o suliță lungă de 2 m, ce era folosită mai mult pentru împuns, decât pentru a o arunca la distanță. De la apariția hopliților, bătăliile nu mai erau câștigate de luptători individuali, ci de falangele hopliților care străpungeau rândurile inamicilor. Deși falanga era greu de controlat, iar echipamentul stânjenitor, hopliții greci au fost cei mai buni luptători din lumea mediteraneeană.

Hoppe, Willie *născut* William Frederick

(11.10.1887, Cornwall-on-the-Hudson, New York, SUA - 01.02.1959, Miami, Florida)

Jucător de biliard american. A învățat să joace biliard de la tatăl său, care era hotelier. Maestru al tehnicii carom, el a devenit unul dintre cei mai longevivi campioni sportivi, câștigând 51 de titluri mondiale

între anii 1906 și 1952. În turneul de la Chicago, din 1940, a câștigat 20 de meciuri fără a fi învins. S-a retras în 1952.

Hopper, Edward
(22.07.1882, Nyack, New York, SUA - 15.05.1967, New York, New York)

Pictor american. A fost mai întâi ilustrator. Mai târziu a studiat pictura cu Robert Henri. În 1913 a expus la Expoziția Armory. A creat mult timp ilustrații publicitare și gravuri. Pe la mijlocul anilor 1920 a început să picteze peisaje urbane în acuarelă și ulei. Lucrări precum *Casa de lângă calea ferată* (House by the Railroad, 1925) și *Cameră în Brooklyn* (Room in Brooklyn, 1932) prezintă chipuri anonime, nemișcate, din interiorul unor clădiri cu forme geometrice, fiind redată astfel senzația apăsătoare de izolare ce va deveni nota inconfundabilă a stilului său. S-a folosit de lumină pentru a scoate în evidență chipuri și obiecte, așa cum apar în *Duminica în zori* (Early Sunday Morning, 1930) și *Păsări de noapte* (Nighthawks, 1942). În anii 1920, stilul său atinsese maturitatea; ultimele compoziții evidențiază rafinamentul și talentul remarcabil de a surprinde lumina. A avut o influență decisivă asupra curentului Pop Art și asupra pictorilor neorealiști din anii 1960 și 1970.

Hopper, Grace Murray
născută **Grace Brewster Murray**
(09.12.1906, New York, New York, SUA - 01.01.1992, Arlington, Virginia)

Matematiciană americană și contraamiral. A primit titlul de doctor la Universitatea Yale în 1934 și a predat la colegiul Vassar între 1931–1944. În calitate de ofițer al Marinei americane (1943–1986), a lucrat cu computerele Mark I (1944) și Mark II (1945) la Harvard, iar din 1949 a ajutat la proiectarea unui compilator mai performant, capabil să traducă instrucțiunile unui programator în codul intern al calculatorului. A colaborat la construcția primului computer electronic comercial UNIVAC I (1951) și a scris aplicații navale în limbajul COBOL. În 1991 a primit Medalia Națională pentru Tehnologie.

Horatius *sau* Horaţiu
în latină **Quintus Horatius Flaccus**
(dec. 65 î.Hr., Venusia - 27.11.8 d.Hr., Roma)

Poet liric și satiric latin. Fiu al unui sclav eliberat, a fost educat la Roma. A luptat în armata lui Brutus în vremea tulburărilor sociale care au urmat asasinării lui Iulius Caesar, dar mai târziu a devenit protejatul lui Octavian (ulterior Augustus), învingătorul lui Brutus, și a primit statut de poet laureat. Printre primele sale lucrări se numără *Satirele* și *Epodele*, dar a devenit cunoscut prin volumele lirice de *Ode* și de *Epistole* în versuri, inclusiv amplul poem *Ars poetica*, în care se stabilesc regulile de compoziție poetică. *Odele* și *Epistolele*, ale căror teme sunt iubirea, prietenia și filozofia, au avut o influență importantă asupra poeziei occidentale începând din perioada Renașterii și până spre sfârșitul sec. XIX.

Horbat Qesari
Vezi Cezareea

Horea *sau* Horia
născut **Vasile Ursu Nicola**
(cca 1731, Arada, azi Horea, Alba - 28.02.1785, Alba-Iulia)

Țăran român, unul dintre cei trei conducători ai răscoalei țărănești cunoscute sub numele de răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784–1785). Iobag pe domeniul Zlatnei și, temporar, supus nobiliar pe domeniile Banfy, încurajat poate de politica „iluminată“ a împăratului Iosif II, a avut mai multe tentative de a obține, la curtea imperială de la Viena, o îmbunătățire a statutului social și național al iobagilor români din Transilvania. A ajuns să prezinte cererile acestora chiar împăratului, dar fără succes. Ca urmare, s-a pus în fruntea violentei mișcări de revoltă, înăbușită, în cele din urmă, de armata imperială. Capturat împreună cu celelalte două căpetenii ale răscoalei, Cloșca și Crișan, a fost executat la Alba-Iulia la 28 februarie 1785, prin tragere pe roată.

Horea, Cloşca şi Crişan, Răscoala condusă de ~
(1784-1785)

Mișcare de revoltă a țăranilor români din Transilvania, condusă de Vasile Ursu Nicola (Horea) și de Cloșca și Crișan, amândoi din Cărpiniș. Supuși unei duble discriminări, națională și socială, și nemulțumiți de suspendarea înscrierilor în regimentele grănicerești (metodă prin care sperau să se elibereze de iobăgie), țăranii s-au revoltat. Izbucnită în 2 noiembrie 1784 în Zarand, răscoala s-a extins rapid în Munții Apuseni și în comitatele învecinate (Hunedoara, Alba etc.), apoi în Turda, Cluj, Sibiu, amenințând să cuprindă toată Transilvania. Răsculații au atacat reședințe nobiliare, orașe, au cucerit Abrudul și au asediat Deva. La 11 noiembrie au prezentat nobilimii refugiate la Deva un ultimatum care cuprindea programul răscoalei: abolirea structurilor feudale, „nobili să nu mai fie, iar pământul lor să se împartă între poporul de rând“. Împăratul a ordonat reprimarea răscoalei. Prinși la

începutul lui 1785, Horea și Cloșca au fost executați prin tragere pe roată (cea mai grea pedeapsă din *Codex Theresianum*), iar Crișan s-a sinucis în închisoare. Răscoala a marcat începutul procesului de desființare a raporturilor feudale. La 22 august 1785, Iosif II a abolit servitutea corporală (șerbia) în Transilvania și a acordat țăranilor drept de liberă strămutare.

Horezm

Regiune istorică, de-a lungul fluviului Amu-Daria (anticul Oxus), în prezent pe teritiriile statelor Turkmenistan și Uzbekistan. A făcut parte din Imperiul Persiei ahemenide, între sec. VI–IV î.Hr. Arabii au cucerit-o în sec. VII d.Hr. În secolele următoare s-a aflat sub multe stăpâniri, incluzându-i pe seleucizi, dinastia Horezm-șahilor, mongoli și timurizi, până spre începutul sec. XVI, când a devenit centrul hanatului de Khiva. În 1873 a fost cucerită de Rusia și a devenit protectorat. În urma Revoluției Ruse din 1917, hanatul a fost înlocuit de o republică sovietică, ulterior desființată și alipită URSS.

Horezm-șahilor, dinastia ~

(cca 1077-1231)

Dinastie persană care a stăpânit Asia Centrală și Iranul, mai întâi ca vasali ai dinastiei Seleucizilor, apoi în mod independent. A fost fondată de un sclav, Mustegin Gharachai, care a fost numit guvernator în Horezm. La apogeu, sub conducerea lui Ala al-Din Muhammad (1200–1220) și a fiului său, Jalal al-Din Minghurnu (1220–1231), teritoriul dinastiei se extindea din India până în Anatolia. A căzut în fața lui Genghis-Han, în 1231.

Horezu *sau* Hurezu, mănăstirea ~

Așezământ monahal de maici situat în apropierea orașului Horezu, Vâlcea, România, unul dintre monumentele arhitectonice reprezentative pentru stilul brâncovenesc. Ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, complexul este alcătuit din biserica principală împreună cu clădirile anexe (1690–1697), bolnița (1696), schitul Sf. Apostoli (1698) și schitul Sf. Ștefan (1703). În sec. XVIII, în mănăstire a funcționat o cunoscută școală de pictură religioasă.

Biserica mănăstirii Horezu, cu hramul Sfinții Împărați Constantin și Elena

Horkheimer, Max

(14.02.1895, Stuttgart, Germania - 07.07.1973, Nürnberg)

Filozof și sociolog german. Doctorat în filozofie la Universitatea din Frankfurt (1922). Alături de Theodor Adorno și Herbert Marcuse, a devenit unul dintre reprezentanții de seamă ai Școlii de la Frankfurt. În 1930 a devenit director al Institutului de Cercetări Sociale, centru de orientare marxistă. A mutat institutul la New York când au venit la putere naziștii (1933) și a rămas directorul său până în 1941, dar s-a reîntors la Frankfurt în 1949. Printre lucrările sale se numără *Dialectica Iluminismului* (Dialektik der Aufklärung, împreună cu Adorno, 1947), *Eclipsa rațiunii* (Eclipse of Reason, 1947) și *Teoria critică* (Traditionelle und Kritische Theorie, 1970), în care a expus principiile Școlii de la Frankfurt.

hormon

Compus organic (adesea un steroid sau o peptidă) produs într-o anumită zonă a unui organism pluricelular, dar transportat și activat în altă parte a corpului. Hormonii reglează anumite activități fiziologice, precum creșterea și homeostazia la vertebrate, năpârlirea și menținerea stării larvare (*vezi* larvă) la insecte, creșterea, starea de latență a mugurilor și căderea frunzelor la plante. La vertebrate, majoritatea hormonilor sunt produși în țesuturi speciale (*vezi* sistemul endocrin, glandă) și sunt transportați prin sistemul circulator spre zona unde-și exercită acțiunea. Printre hormonii mamiferelor se numără hormonul adrenocorticotropic, hormonii sexuali, tiroxina, insulina și epinefrina. La insecte există hormoni, precum ecdysonul, hormonul thoracotropic și hormonul juvenil. Printre hormonii plantelor se pot aminti abscisina, auxina, giberelina și citotina.

hormon de creștere *sau* hormon de creștere umană *sau* somatotropină

Hormon polipeptidic secretat de lobul anterior al glandei pituitare. Potențează creșterea oaselor și a altor țesuturi din corp prin stimularea sintezei proteinelor și arderea grăsimilor. Sinteza sa în exces

provoacă gigantism, acromegalie și alte malformații; carența de acest hormon duce la apariția nanismului hipofizar, care poate fi ameliorat dacă hormonul de creștere este administrat înainte de pubertate. Tehnicile ingineriei genetice permit, în prezent, producerea unor cantități adecvate de hormon.

hormon sexual

Compus organic produs de glandele sexuale (ovare și testicule) sau de un alt organ care influențează particularitățile sexuale ale unui organism. Ca multe alte feluri de hormoni, și cei sexuali pot fi sintetizați artificial. *Vezi și* androgen, estrogen, progesteron.

Hormuz *anterior* Ormuz

Oraș și insulă în S Iranului. Situată în strâmtoarea Hormuz, insula se află la o depărtare de 8 km de coastă. Singura așezare umană permanentă de pe insulă este satul Hormuz. După cucerirea arabă, orașul Hormuz a devenit o piață importantă, iar prin 1200 a monopolizat comerțul cu India și China. Marco Polo l-a vizitat de două ori. A fost cucerit de portughezi în 1514, iar în 1622 a intrat sub dominație persană. Orașul a decăzut după ce rutele comerciale și-au schimbat direcția spre Bandar Abbas, situat pe coastă.

Hormuz, Strâmtoarea ~ *anterior* Strâmtoarea Ormuz

Canal care leagă Golful Persic de golful Oman și de Marea Arabiei. Are o lățime de 55–95 km și separă Iranul de Peninsula Arabă. Strâmtoarea, în care se află insulele Qeshm, Hormuz și Hengam, are importanță strategică și economică, reprezentând o rută pentru vasele petroliere care acostează în porturile din Golful Persic.

Horn, Capul ~

Promontoriu din extremitatea sudică a Americii de Sud. Situat pe insula Horn, în S arhipelagului Țara de Foc, se întinde spre S către strâmtoarea Drake. A primit numele Hoorn după locul nașterii navigatorului olandez W.C. Schouten, care l-a înconjurat în 1616. Navigația în apele agitate din jurul capului este periculoasă; clima este vântoasă și rece în tot timpul anului.

hornblendă

Mineral din subgrupul amfibolilor, bogat în calciu, fier, siliciu, aluminiu și magneziu, cu structură cristalină monociclică. Hornblenda, cu formula chimică $(Ca,Na)_2(Mg,Fe,Al)_5(Al,Si)_8O_{22}(OH)_2$, este foarte răspândită în rocile metamorfice și magmatice. Hornblenda comună are o culoare care variază de la verde-închis spre negru, cu luciu sticlos, și se găsește mai ales în rocile metamorfice de grad mediu (formate în condiții de temperatură și presiune medii). Rocile metamorfice bogate în hornblendă se numesc amfibolite.

Hornblower, Jonathan

(05.07.1753, Chacewater, Cornwall, Anglia - 23.02.1815, Penryn, Cornwall).

Inventator britanic. El și tatăl său, Jonathan (1717–1780), au lucrat pentru James Watt, încercând să îmbunătățească proiectul motorului cu aburi al acestuia. A inventat primul motor cu aburi cu tracțiune reciprocă (brevetat în 1781). Motorul său avea doi cilindri (*vezi* piston și cilindru), ceea ce a dus la o creștere importantă a eficienței. În 1792, Hornblower a trebuit să-și retragă cererea de extindere a patentului, după ce Watt a protestat că designul era mult prea asemănător cu al său.

Hornbostel, Erich (Moritz) von

(25.02.1877, Viena, Austria - 28.11.1935, Cambridge, Cambridgeshire, Anglia).

Etnomuzicolog austriac. Născut într-o familie de muzicieni, s-a dovedit, încă din adolescență, un pianist și un compozitor talentat. După ce și-a luat doctoratul în chimie, s-a implicat în cercetările de psihologie, iar studiile sale despre percepția tonurilor l-au transformat într-unul dintre fondatorii etnomuzicologiei. A contribuit la realizarea unui program de cercetări pe teren și la stabilirea metodelor folosite în cercetare, inclusiv modalitatea de efectuare a înregistrărilor pe teren. În 1912 a conceput, alături de Curt Sachs, sistemul internațional de clasificare a instrumentelor muzicale care este în uz și astăzi.

Horne *sau* Futuna

Grup de insule, 4 8731 loc. (2003), din Pacificul de S. Insulele Futuna și Alofi formează partea de SV a teritoriului colonial francez Wallis și Futuna și sunt situate la NE de Fiji. Împreună au o suprafață de 93 kmp. Pe insula Futuna se află Muntele Singavi, cu o altitudine de 760 m. Insulele au intrat sub protectorat francez în 1888. Ambele sunt bine irigate, iar Alofi are mari suprafețe împădurite. Principalele sate se găsesc pe coasta de S a insulei Futuna. Alofi nu este locuită.

Horne, Lena (Calhoun)

(n. 30.06.1917, Brooklyn, New York, SUA)

Cântăreață și actriță americană. A dansat în tinerețe în Cotton Club din Harlem,

iar de la 18 ani a continuat să cânte alături de trupe populare. A apărut în multe filme, printre care *Bordeiul din cer* (Cabin in the Sky, 1943), *Vreme furtunoasă* (Stormy Weather, 1943), *Moartea unui pistolar* (Death of a Gunfighter, 1969) și *Talentatul* (The Wiz, 1978). Albumul său *Lena Horne at the Waldorf-Astoria* (1957) a fost un mare succes, ca și apariția ei în musicalul *Jamaica* (1957). One-woman show-ul *Lena Horne: The Lady and Her Music* (1981) este considerat capodopera carierei sale. A continuat să cânte și să facă înregistrări și în anii 1990.

Horne, Marilyn
(n. 16.01.1934, Bradford, Pennsylvania, SUA)

Mezzosoprană americană. A studiat la Universitatea din Carolina de Sud cu Lotte Lehmann (1888–1976). A dublat vocea rolului principal din filmul *Carmen Jones* (1954). În același an și-a făcut debutul în operă la Guild Opera din Los Angeles. În 1960 a cântat în opera lui Alban Berg, *Wozzeck*, la San Francisco și Chicago. Interesul pentru repertoriul de belcanto a început din 1962, când a avut un rol important în revitalizarea unor opere ale lui Georg Friedrich Händel și Gioacchino Rossini. Vocea ei distinctă avea aceeași intensitate pe o mare întindere, avea un control desăvârșit asupra respirației și a înălțimii sunetului. S-a retras în 2000, după o carieră îndelungată.

Horney, Karen *născută* Karen Danielsen
(16.09.1885, Blankenese, lângă Hamburg, Germania - 04.12.1952, New York, New York, SUA)

Psihanalistă americană de origine germană. După ce și-a luat masteratul, a devenit asistenta psihanalistului Karl Abraham, iar în perioada 1920–1932 a avut un cabinet particular la Berlin și a predat la Institutul de Psihanaliză din Berlin. În 1934 s-a stabilit la New York și a predat la Noua Școală de Cercetări Sociale. S-a îndepărtat de câteva dintre principiile fundamentale ale lui Sigmund Freud, respingând conceptul complexul penisului, a evidențiat necesitatea de a ajuta pacienții să identifice cauzele depresiilor și să le depășească, în loc să se concentreze asupra traumelor și fanteziilor din copilărie. În 1941 a fost concediată de la Institutul Psihanalitic din New York și a înființat un nou grup al Asociației pentru Dezvoltarea Psihanalizei. Printre lucrările sale se numără *Personalitatea nevrotică în perioada contemporană* (The Neurotic Personality of Our Time, 1937) și *Noi direcții în psihanaliză* (New Ways in Psychoanalysis, 1939).

Hornsby, Rogers
(27.04.1896, Winters, Texas, SUA - 05.01.1963, Chicago, Illinois)

Jucător american de baseball. A jucat ca a doua bază aproape toată cariera sa. A activat în echipa St. Ludovic Cardinals (1915–1926). Punctajul total al carierei sale, de 358 de puncte, a fost depășit doar de Ty Cobb, cu 367 de puncte. Timp de cinci ani (1921–1925) a marcat 401 puncte. Punctajul său din 1924, 424 de puncte, este cel mai mare din sec. XX. După ce s-a retras, a devenit manager de baseball.

Rogers Hornsby, 1926

UPI COMPIX

horoscop

Hartă astrologică indicând poziția Soarelui, a Lunii și a planetelor în raport cu semnele zodiacului la un moment dat. Este folosit pentru a analiza caracterul unui individ născut într-o perioadă dată, oferă informații despre viața lui și îi prezice viitorul. La baza horoscopului stă ideea că fiecare corp astral are propriul comportament, care se modifică în raport cu celelalte corpuri astrale la un anumit moment. Pentru a face horoscopul, bolta cerească se împarte în 12 zone, numite case; acestea au influență asupra unor aspecte din viața umană, precum sănătatea, bogăția, căsătoria, prietenia sau moartea. *Vezi și* astrologie.

Horowitz, Vladimir
(01.10.1903, Berdicev, Rusia - 05.11.1989, New York, New York, SUA)

Pianist rus. A urmat cursurile Conservatorului din Kiev și a debutat în 1921. Tehnica sa uluitoare i-a adus faima internațională și a susținut foarte multe concerte, cca 100 anual, numai în SUA. În 1933 s-a căsătorit cu Wanda, fiica lui A. Toscanini. În 1953 a decis să renunțe la concerte din cauza stresului. A revenit pe scenă în 1965, moment ce a fost pe larg comentat în presă. A preferat lucrările romanticilor, precum Robert Schumann, Frédéric Chopin, Franz Liszt, și pe cele ale prietenului său, Serghei Rahmaninov.

Horta, Victor, Baron ~
(06.01.1861, Ghent, Belgia - 08.09.1947, Bruxelles)

Arhitect belgian. Începând cu 1892 a proiectat numeroase clădiri în Bruxelles,

devenind un reprezentant al stilului Art Nouveau. Hotelul Tassel (1892–1893) este una dintre primele construcții proiectate de el în acest nou stil. Principala sa lucrare este Casa Poporului (1896–1899), prima construcție din Belgia cu fațada alcătuită în special din oțel și sticlă. Din 1912 a fost director al Academiei de Arte și a proiectat Palatul Artelor (1922–1928).

hortensie

Denumire comună pentru cele cca 23 de specii de arbuști lemnoși drepți sau cățărători, ce alcătuiesc genul *Hydrangea* (familia *Hydrangeaceae*), originare din emisfera vestică și E Asiei. Anumite specii sunt cultivate în sere și grădini, pentru buchetele de flori frumoase, de formă rotundă. Varietatea franțuzească de hortensie (*H. marcophylla*), cu mănunchiuri globulare de flori de diverse culori, este cultivată de floricultori.

Horthy, Miklós (Nagybányai)

(18.06.1868, Kenderes, Ungaria, Austro-Ungaria - 09.02.1957, Estoril, Portugalia)

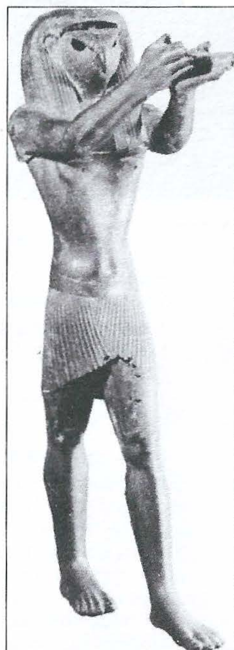
Ofițer de marină și regent al Regatului Ungariei (1920–1944). S-a distins în calitate de comandant de marină în Primul Război Mondial și a fost înaintat la gradul de general în 1918. În 1919 a condus o armată împotriva regimului comunist al lui Bela Kun. În 1920, Parlamentul maghiar a votat restaurarea monarhiei și l-a ales pe Horthy regent al Ungariei. El s-a opus încercărilor lui Carol IV de a-și redobândi tronul. A sprijinit Germania în Al Doilea Război Mondial, deși eforturile sale de a scoate Ungaria din război au condus la abdicarea forțată și la condamnarea lui de către germani, în 1944. În 1945 a fost eliberat și s-a retras în Portugalia.

horticultură

Ramură a agriculturii care se ocupă de cultivarea plantelor de grădină – în general, fructe, legume, flori și plante ornamentale, cum ar fi cele folosite pentru amenajări peisagistice. Principalul obiectiv al horticulturii este înmulțirea controlată a plantelor. Horticultura își propune să crească numărul de plante și să păstreze principalele caracteristici ale acestora. Înmulțirea se poate face pe cale sexuată, adică prin semințe, sau pe cale asexuată, adică prin altoire (*vezi* altoi) și cultura țesuturilor. Practicarea horticulturii depinde de controlul extensiv asupra mediului, inclusiv de lumină, apă, temperatură, structura solului, fertilitate și dăunători. Două tehnici importante dirijează horticultura – schimbarea orientării în spațiu a unei plante și tăierea (eliminarea) controlată a unor părți de plantă, folosite pentru a spori frumusețea sau utilitatea plantelor. *Vezi și* floricultură.

Horus

Zeu antic egiptean înfățișat ca un om cu cap de șoim, ai cărui ochi erau soarele și luna. Se credea că regii Egiptului erau încarnări ale lui Horus. În timpul Dinastiei I, Horus era cunoscut mai ales ca adversar al lui Seth, dar după 2350 î.Hr. a început să fie asociat cultului lui Osiris, fiind considerat fiul acestuia. L-a omorât pe Seth, ucigașul lui Osiris, și a devenit conducătorul întregului Egipt. Ochiul său stâng (luna) a fost rănit de Seth, dar a fost vindecat de Thot. În perioada ptolemeică, înfrângerea lui Seth de către Horus a devenit un simbol al triumfului Egiptului asupra cuceritorilor săi.

Horus, bronz, dinastia a XXII-a (cca 800 î.Hr., Muzeul Luvru, Paris
GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Horyu-ji
sau **Horyu, templul ~**

Complex budist de lângă Nara, în Japonia, care include cele mai vechi clădiri de lemn din lume. Templul a fost construit de prințul Shotoku în 607 d.Hr., în timpul perioadei Asuka. A fost distrus de un incendiu în 670 d.Hr. și reconstruit în cca 680–708 d.Hr. Se păstrează *chu-mon* (poarta din mijloc) a arcadei cu acoperiș, care împrejmuiește curtea dreptunghiulară a templului, o pagodă cu cinci niveluri și o *kondo* (sală principală).

Hossu, Iuliu

(30.01.1885, satul Milaş, Bistriţa-Năsăud, Imperiul Austro-Ungar, azi România - 28.05.1970, Bucureşti)

Prelat greco-catolic român, episcop de Gherla (1910) și de Cluj-Gherla (1930–1948). Militant politic pentru drepturile românilor din Transilvania, a fost unul dintre organizatorii principali ai Adunării Naționale de la Alba-Iulia (1918) și conducător al delegației care a prezentat regelui Ferdinand documentul de

Iuliu Hossu

unire a Transilvaniei cu România. Deținut politic în închisorile comuniste (1948–1955) și consemnat cu domiciliu obligatoriu la mănăstirile Curtea de Argeș, Ciorogârla și Căldărușani, a fost desemnat cardinal *in pectore* (*în latină,* în piept, în suflet) de către papa Paul VI (1969).

Hossu, Vasile

(30.01.1866, Târgu Mureș, comitatul Mureș-Turda, azi jud. Mureș - 13.01.1916, Budapesta, Ungaria)

Prelat greco-catolic român, episcop de Lugoj (1903) și de Gherla (1913), rector al Seminarului Canonic de la Blaj, profesor și autor de manuale de dogmatică, fondator al gazetei *Unirea*.

hosta *sau* crini-de-toamnă

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii de plante perene erbacee din genul *Hosta,* familia *Liliaceae*, originare din E Asiei. Preferă penumbra, dar cresc și în alte condiții. Sunt cultivate adesea pentru frunzișul lor deosebit, care poate fi de la verde-deschis până la verde-închis, galben, albastru sau de alte culori. Frunzele cresc în mănunchiuri la baza plantei, iar de aici pornesc tulpini care poartă buchete de flori tubulare, albe sau violet-albăstrii.

hotărâre constatatoare

În drept, judecată care doar declară un drept sau stabilește statutul ori interpretarea legală a unei legi sau a unui instrument legal. Este restrictivă, dar se deosebește de alte judecăți sau opinii ale Curții prin faptul că nu include nici un element executiv (nici un ordin de a face ceva); ea doar declară sau definește drepturi care să fie respectate sau nedreptăți care trebuie îndreptate de către persoanele în litigiu sau exprimă punctul de vedere al Curții asupra unei chestiuni legale aflate în litigiu.

hotărâre judiciară

În dreptul cutumiar, copie publicată a unei decizii judecătorești care este citată de avocați și judecători ca precedent legal în argumentarea și hotărârea cazurilor. Raportul conține titlul cazului, o descriere a faptelor, un scurt istoric al cazului, opinia curții de judecată și hotărârea dată. Deseori conține o notă de început sau un sumar analitic în care se notează punctele asupra cărora s-a dat o hotărâre. De obicei, verdictele curților de judecată nu sunt incluse într-un raport, dar cele ale curților de apel, da.

Hotărârile privind Căile Ferate din Regiunea Pacificului

(1862, 1864)

Măsuri care prevedeau sprijinul pentru construirea de către SUA a unei căi ferate transcontinentale. Prima hotărâre asigura dreptul companiei Union Pacific Railroad de a construi o cale ferată spre V, pornind de la Omaha, Nebraska. Căile Ferate Centrale din Pacific urmau să construiască o altă rută către E, pornind de la Sacramento, California. Cea de-a doua lege dubla suprafața de teren concesionată pe lângă dreptul de servitute și permitea căilor ferate să vândă obligațiuni pentru a aduna mai multe fonduri. Mai târziu, investigațiile întreprinse de Congres au scos la iveală faptul că unii proprietari au profitat în mod ilegal de aceste legi *(vezi* scandalul Creditul Mobiliar).

hotel

Clădire care oferă călătorilor cazare, hrană și alte facilități în regim comercial. Hanurile au existat încă din Antichitate (de ex. de-a lungul drumurilor din Imperiul Roman) pentru a oferi servicii negustorilor și călătorilor. Mănăstirile din Europa medievală funcționau ca hanuri, pentru a asigura un adăpost drumeților în regiunile periculoase. Răspândirea transportului cu diligența, în sec. XVIII, a dus la dezvoltarea hanurilor; același rol l-a avut și revoluția industrială. Apariția hotelului modern se datorează, în mare parte, căilor ferate; atunci când călătoriile au devenit populare, lângă stațiile feroviare au început să se construiască mari hoteluri. În 1889, hotelul Savoy din Londra a instituit un nou standard, având propria sursă de electricitate și oferind o varietate de servicii speciale; hotelul Statler din Buffalo, New York (1908), alt hotel de referință, era destinat numărului crescând de călători în interes de afaceri. După Al Doilea Război Mondial, noile hoteluri au început să fie din ce în ce mai mari și erau adesea construite lângă aeroporturi. S-au dezvoltat complexe hoteliere, astfel încât achizițiile, vânzările și rezervările au devenit mai eficiente. Hotelurile se împart în trei categorii: hoteluri de tranzit; hoteluri turistice, destinate, în special, turiștilor; hoteluri rezidențiale, alcătuite din apartamente, care oferă cazare și masă. *Vezi și* motel.

hotentoţi

Grup de populaţii care vorbesc limbile khoisan strâns înrudite, fiind printre primii indigeni sud-africani întâlniţi de europeni. Înainte de contactul cu occidentalii, hotentoţii erau o populaţie pastorală, îngrijind mari turme de vite şi oi. Până în 1800, societăţile hotentote de la S de râul Orange în Colonia Capului au fost aproape total distruse de boală şi război; supravieţuitorii fie au devenit sclavi pentru fermierii albi, fie s-au integrat în comunităţi de frontieră de origine etnică mixtă, precum griqua. La N de râul Orange în Namibia, nama constituie cel mai mare grup etnic hotentot, numărând aprox. 230 000 de oameni.

Hotin, cetatea ~

Fortăreaţă (azi în Ucraina) pe malul drept al Nistrului, cea mai importantă cetate din sistemul de apărare al Moldovei. Construită de polonezi (sec. XIV), stăpânită şi întărită de Alexandru cel Bun (1400–1432), extinsă de Ştefan cel Mare (sec. XV) şi de Petru Rareş (sec. XVI), ocupată de turci în 1713 şi transformată în raia (1715). În timpul Războiului ruso-turc din 1806–1812 a fost cucerită de armatele ruseşti. În anii 1970 a fost parţial restaurată.

Hot Springs, Parcul Naţional ~

Parc naţional în centrul Arkansasului, SUA. Fondat în 1921, ocupă o suprafaţă de 23 kmp. Cuprinde 47 de izvoare termale, din care izvorăsc zilnic peste trei milioane de litri de apă, cu o temperatură medie de 62°C. Izvoarele au fost folosite timp îndelungat de indieni şi vizitate, probabil, de Hernando de Soto în 1541. La începutul sec. XVIII, faima virtuţilor terapeutice ale izvoarelor a atras numeroşi vizitatori spanioli şi francezi. Oraşul Hot Springs, cu 35 750 loc. (2000), este acum o staţiune turistică şi balneară şi locul unde a copilărit preşedintele american Bill Clinton. A fost fondat în 1807, iar în 1876 statul a devenit proprietar al zonei.

[illegible] PARADE

Harry Houdini

Houdini, Harry
născut **Erik Weisz**

(24.03.1874, Budapesta, Ungaria - 31.10.1926, Detroit, Michigan, SUA)

Magician american. Fiu al unui rabin, a locuit în Wisconsin de la vârsta de un an, împreună cu familia sa. Şi-a început cariera ca trapezist, iar din 1882 a fost actor de vodevil la New York. Începând de prin 1900, a devenit celebru prin evadările sale îndrăzneţe din cutii încuiate, adesea aflate sub apă, el fiind ferecat cu lanţuri şi cătuşe. Succesul se baza pe forţă şi agilitate, pe iscusinţa ieşită din comun de a mânui încuietorile. Şi-a demonstrat talentul în câteva filme (1916–1923). Ulterior a scris cărţi în care ridiculiza magicienii şi cititorii de stele care pretindeau că au puteri supranaturale, inclusiv pe Jean-Eugène Robert-Houdin, al cărui nume îl luase.

Houdon, Jean-Antoine

(20.03.1741, Versailles, Franţa - 15.07.1828, Paris)

Sculptor francez. A studiat cu Jean-Baptiste Pigalle la Paris. În 1761 a primit Premiul Romei. La Roma (1764–1768) a devenit celebru printr-un studiu anatomic al unui bărbat în picioare (cca 1767). Reproducerile după acest studiu erau frecvent folosite în academiile de artă. A devenit membru al Academiei Regale din Paris (1777), cu lucrarea *Morpheus*. A creat numeroase opere de inspiraţie religioasă şi mitologică, dar marile sale realizări sunt busturile unor personalităţi precum Denis Diderot, Ecaterina II cea Mare, Benjamin Franklin, marchizul de La Fayette şi Voltaire. În SUA a creat statuia de marmură a lui George Washington (1788). Măiestria cu care a creat busturile îl situează printre cei mai mari sculptori portretişti din istorie.

Diana, bronz de Houdon, cca 1777; Muzeul Luvru, Paris

GIRAUDON–ART RESOURCE/EB INC

Houphouët-Boigny, Félix

(18.10. 1905?, Yamoussoukro, Africa de Vest Franceză - 07.12.1993, Yamoussoukro, Côte d'Ivoire)

Preşedinte al statului Côte d'Ivoire (Coasta de Fildeş), de la proclamarea independenţei ţării şi până la moarte (1960–1993). A fost medic de ţară şi plantator, înainte de a intra în politică, în anii 1940. Spre sfârşitul anilor 1950 era membru al Adunării Generale a Franţei şi al guvernului şi, concomitent,

președinte al Reuniunii Teritoriale și primar al Abidjanului. Ca președinte, a promovat politica liberei inițiative și a dezvoltat o economie puternică, bazată pe recolte destinate vânzării, cooperând strâns cu Franța. Sub conducerea lui, Côte d'Ivoire a devenit una dintre cele mai prospere țări din Africa subsahariană. Ultimii săi ani au fost marcați de o decădere economică, de tulburări civile și de critici la adresa imensei catedrale romano-catolice pe care o construise la Yamoussoukro, localitatea sa natală.

House, Edward M(andell)

(26.07.1858, Houston, Texas, SUA - 28.03.1938, New York, New York)

Diplomat american. Era un om de afaceri bogat și independent. A intrat în politică și a fost consilier al guvernatorilor Texasului (1892–1904). I s-a acordat titlul onorific de colonel. A participat la campania electorală a președintelui Woodrow Wilson și a devenit, ulterior, consilier al acestuia (1912–1919). A fost principalul om de legătură dintre președinte și forțele aliate în timpul Primului Război Mondial. A contribuit la redactarea celor paisprezece puncte propuse de Wilson ca bază a unui tratat de pace (care să pună capăt războiului) și a acordului de întemeiere a Ligii Națiunilor. În 1919 a participat, ca delegat, la Conferința de pace de la Paris.

Edward House, 1920

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Houseman, John
născut Jacques Haussmann

(22.09.1902, București, România - 31.10.1988, Malibu, California, SUA)

Producător și actor american. S-a născut în România, a studiat în Anglia, a emigrat în SUA în 1924. În 1934 a regizat opera lui Virgil Thomson cu libret de Gertrude Stein *Patru sfinți în trei acte* (Four Saints in Three Acts). În 1937 a început colaborarea cu Orson Welles și a înființat Teatrul Mercury. În Al Doilea Război Mondial a coordonat activitatea operațiunilor radio desfășurate de Biroul Informațiilor de Război. Ulterior a produs 19 filme, printre care *Scrisoare de la o femeie necunoscută* (Letter from an Unknown Woman, 1948), *Viața de noapte* (They Live by Night, 1949) și *Pofta de viață* (Lust for Life, 1956), a regizat numeroase spectacole pe Broadway și de televiziune (distinse cu trei premii Emmy) și a organizat Festivalul American Shakespeare. Cel mai important rol l-a jucat în filmul *Goana după bani* (The Paper Chase, 1973, Premiul Oscar), dar a jucat și în seriale de televiziune.

Housman, A(lfred) E(dward)

(26.03.1859, Fockbury, Worcestershire, Anglia - 30.04.1936, Cambridge)

Om de știință și poet englez. În timp ce lucra ca funcționar la Biroul de Brevetare a Invențiilor, a studiat texte latinești și a scris articole. A obținut postul de profesor la Colegiul Universitar din Londra, apoi la Cambridge. A editat opera lui Marcus Manilius (1903–1930). Primul său volum de poezie, *Flăcăul din Shropshire* (A Shropshire Lad, 1896), este bazat pe modele tradiționale și clasice, iar versurile exprimă un pesimism romantic într-un stil simplu și delicat. Faima sa a crescut treptat și cel de-al doilea volum, *Ultimele poeme* (Last Poems, 1922), s-a dovedit a fi un mare succes. Printre operele sale se mai numără conferința *Numele și natura poeziei* (The Name and Nature of Poetry, 1933) și volumul postum *Mai multe poeme* (More poems, 1936). Fratele său, romancierul și dramaturgul Laurence Housman (1865–1959), este cunoscut pentru operele lui dramatice, cum ar fi *Îngerii și clerul* (Angels and Ministers, 1921), *Soțiile Sf. Francisc* (Little Plays of St. Francis, 1922) și *Victoria Regina* (1943).

A.E. Housman,
desen de William Rothenstein, 1906
Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Houston

Oraș, 1 953 631 loc. (2000), în S statului Texas, SUA. Este și port legat prin canalul navigabil Houston de golful Mexic și de canalul de navigație din Galveston. Înființat în 1836, orașul poartă numele lui Sam Houston. A fost capitala republicii Texas între 1837 și 1839. Cel mai mare oraș din stat, cu cel mai mare port, este centru de dezvoltare și cercetare în domeniile petrolier, petrochimic și aerospațial *(vezi* și NASA). Agricultura din această zonă se bazează pe creșterea vitelor, culturi de orez și bumbac. Aici se află câteva instituții de învățământ superior, printre care Universitatea Rice și Colegiul de Medicină

Baylor. În Houston există operă, orchestră simfonică, trupe de balet și de teatru.

Houston, Charles H(amilton)

(03.09.1895, Washington DC, SUA - 22.04.1950, Washington DC)

Avocat și profesor american. A absolvit colegiul Amherst și a predat, timp de doi ani, la Universitatea Howard. A luat parte la Primul Război Mondial. La Facultatea de Drept din Harvard a devenit primul editor de culoare al *Harvard Law Review*. A practicat avocatura împreună cu tatăl său (1924–1950) și a fost consilier special al NAACP (Asociația Națională pentru Emanciparea Oamenilor de Culoare, 1935–1940). A pledat în fața Curții Supreme de Justiție a SUA în procesul împotriva segregaționismului din școlile publice americane, care nu ofereau șanse de educație egale pentru albi și negri (1939).

Houston, Sam(uel)

(02.03.1793, comitatul Rockbridge, Virginia, SUA - 26.07.1863, Huntsville, Texas)

Om politic american. A trăit în adolescență alături de indienii cherokee din Tennessee. A luptat în Războiul din 1812 sub comanda lui Andrew Jackson. A devenit avocat în Nashville, fiind ales în Camera Reprezentanților (1823–1827) și apoi guvernator (1827–1829). A demisionat după divorț și s-a stabilit alături de cherokee care l-au adoptat în mod oficial ca membru al tribului. A dat în vileag abuzurile comise de agenții guvernamentali împotriva indienilor și, în 1832, a fost delegat de președintele Jackson să negocieze un tratat cu indienii din Texas, pe atunci provincie mexicană. În timpul conflictului armat din 1835, guvernul provizoriu l-a numit conducător de armată. I-a învins pe mexicani în lupta de la San Jacinto, în urma căreia Texasul și-a căpătat independența. A fost ales președinte al Republicii Texas (1836–1838, 1841–1844), care a obținut statalitatea în cadrul federației americane (1845). A devenit senator (1846–1859). A fost ales guvernator în 1859, dar opiniile sale prounioniste nu au fost agreate de liderii de stat democrați, care au votat pentru secesiune în 1861. A fost destituit pentru că a refuzat să jure credință confederaților. Orașul Houston îi poartă numele.

CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Houston,
de Mathew Brady

Hovenweep, Monumentul Național ~

Monument național în SV statului Colorado și SE statului Utah, SUA. Înființat în 1923, se întinde pe o suprafață de 318 ha și constă din șase grupuri de ruine indiene precolumbiene, ale căror turnuri sunt reprezentative pentru arhitectura indienilor pueblo din perioada 1100–1300 d.Hr. În limba indienilor ute, hovenweep înseamnă „vale stearpă".

hovercraft

Vezi vehicul pe pernă de aer

Hovhaness, Alan *născut* Alan Hovhaness Chakmakjian

(08.03.1911, Somerville, Massachusetts, SUA - 21.06.2000, Seattle, Washington)

Compozitor american. A început să compună muzică încă din copilărie. A studiat la Conservatorul din New England. Interesul pentru muzica neoccidentală a început să-i influențeze opera. Și-a distrus toate compozițiile din tinerețe în urma unor critici primite la un curs de compoziție din 1943. Influențat de muzica armenească și de misticismul care l-a caracterizat aproape toată viața, a compus peste 400 de lucrări, dintre care peste 60 de simfonii și multe alte lucrări instrumentale, care au la bază tema sacrului și includ sunete naturale sau aleatorii, ca în opera *Și Dumnezeu a creat marile balene* (And God Created Great Whales, 1970).

Howard, Catherine

(cca 1520, Londra?, Anglia - 13.02.1542, Londra)

A cincea soție a regelui englez Henric VIII. Strănepoată a celui de-al doilea duce de Norfolk, a fost domnișoară de onoare a celei de-a patra soții a lui Henry, Ana de Clèves. După ce regele și-a anulat căsătoria cu Ana, s-a căsătorit cu Catherine (1540). În 1541, el a aflat că Catherine ar fi avut câteva aventuri amoroase înainte de căsătorie și că a comis și un adulter, iar în 1542 a determinat Parlamentul să adopte o lege prin care căsătoria unei femei necaste cu regele se considera trădare. După două zile de la intrarea în vigoare a legii, Catherine a fost decapitată în Turnul Londrei.

Howard, familia ~

Celebră familie engleză, fondată în 1295, al cărei întemeietor, ducele de Norfolk, era prim-duce și conte mareșal ereditar al Angliei. Conții de Suffolk, Carlisle și

Effingham, lordul Howard de Glossop și lordul Stafford reprezintă primele linii genealogice ale familiei. Thomas Howard, al treilea duce de Norfolk, a deținut funcții înalte în timpul domniei lui Henric VIII, care s-a căsătorit cu două dintre nepoatele sale, Anne Boleyn și Catherine Howard. Al patrulea duce de Norfolk a fost executat pentru complot împotriva reginei Elisabeta I. Carol II, lord Howard de Effingham (1536–1624), a fost lord-amiral în timpul domniei Elisabetei și a comandat flota care a învins Armada spaniolă. Religia romano-catolică a familiei a împiedicat ascensiunea membrilor săi în anumite perioade istorice.

Howard, John (Winston)

(n. 26.07.1939, Sydney, New South Wales, Australia)

Prim-ministru al Australiei (1996–2007) și lider al Partidului Liberal (1985–1989, 1995–2007). Howard a devenit avocat la Curtea Supremă de Justiție a statului New South Wales în 1962. În anul 1974 a fost ales în Parlament ca membru al Partidului Liberal și, în timpul mandatului de prim-ministru al lui Malcolm Fraser, a fost ministru (1975–1977) și trezorier federal (1977–1983). A devenit lider al Partidului Liberal în 1995, dar, după ce nu a reușit să înlăture de la putere Partidul Laburist în 1987, a fost înfrânt în încercarea de a rămâne la conducere în 1989. A revenit la putere în 1995 și a fost artizanul înfrângerii laburiștilor în alegerile din martie 1996. A fost reales în 1998, 2001 și 2004. În alegerile generale din 2007, Partidul Liberal a fost învins de Partidul Laburist, iar Howard și-a pierdut locul în Parlament. La scurtă vreme după aceea (2007), a demisionat din funcția de lider de partid.

Howard, Henry

Vezi Contele de Surrey

Howard, Leslie
născut Leslie Howard Steiner

(03.04.1893, Londra, Anglia - 01.06.1943, pe mare)

Actor britanic. A devenit cunoscut la Londra și apoi pe Broadway, datorită rolurilor de succes din spectacolele *Amantul de carton* (Her Cardboard Lover, 1927), *Pădurea împietrită* (The Petrified Forest, 1935) și *Hamlet* (1936). S-a remarcat prin farmecul său englezesc, prin calmul lui convingător. A debutat în filmul *Legături aparente* (Outward Bound, 1930), mai târziu a jucat în *Sclavia umană* (Of Human Bondage, 1934), *Pygmalion* (1938), *Intermezzo* (1939) și *Pe aripile vântului* (Gone with the Wind, 1939). A murit în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, când avionul în care se afla a fost doborât pe ruta dintre Lisabona și Londra.

Howard, Oliver O(tis)

(08.11.1830, Leeds, Maine, SUA - 26.10.1909, Burlington, Vermont)

Ofițer din armata americană. A absolvit Academia West Point și a luat parte la războiul civil în calitate de general-maior, comandant al trupelor de voluntari din Maine, luptând la Bull Run, Antietam, Chancellorsville și Gettysburg. A comandat armata statului Tennessee (1864) și a participat la marșul prin Georgia, alături de William T. Sherman. În timpul perioadei de reconstrucție a fost numit oficial guvernamental al Biroului sclavilor eliberați. A contribuit la fondarea universității care avea să-i poarte numele, adică Universitatea Howard (1867), și a fost președinte al acestei instituții între 1869–1874. A demisionat pentru a se reîntoarce în serviciul militar și a luptat împotriva indienilor (1877), iar mai târziu a devenit superintendent al Academiei West Point (1880–1882).

Oliver O. Howard
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Howard, Ron

(n. 1.03.1954, Duncan, Oklahoma, SUA)

Actor și regizor american. A devenit vedetă de cinema și televiziune încă din copilărie, după ce a jucat în filmul *Muzicantul* (The Music Man, 1962) și în spectacolele de televiziune *Andy Griffith Show* (1960–1968) și *Zile fericite* (Happy Days, 1974–1980). Reîntors la film, a jucat în *American Graffiti* (1973) și a debutat ca regizor cu *Marele furt de mașini* (Grand Theft Auto, 1977), iar succesul a venit odată cu *Splash* (1984), *Cocoon* (1985), *Apollo 13* (1995), *O minte sclipitoare* (A Beautiful Mind, 2001, Premiul Oscar). Este președintele propriei case de producție cinematografică.

Howard, Universitatea ~

Universitate din Washington, cu studenți în majoritate negri, cea mai mare universitate pentru populația de culoare din SUA. Este finanțată de guvernul american, dar are management privat. Universitatea

a fost înființată (1867) pentru studenți de orice rasă sau etnie, dar în special pentru educația studenților afro-americani. Include un colegiu de arte liberale, o școală postuniversitară de arte și științe și facultăți de economie, administrație publică, inginerie, sociologie, medicină, stomatologie și drept. Biblioteca universității deține cea mai importantă colecție despre istoria minorității de culoare din America. Are cca 10 000 de studenți.

Howe, Richard conte ~
(08.03.1726, Londra, Anglia - 05.08.1799)

Amiral britanic, care a comandat flota engleză în bătălia de pe 1 iunie (1794) în timpul războaielor revoluționare franceze. În calitate de viceamiral (1775) a deținut comanda trupelor din America de Nord între 1776 și 1778, învingându-i pe francezi pe când aceștia încercau să cucerească Newport, Rhode Island. Întors în Anglia, a comandat flota din Canalul Mânecii împotriva francezilor și a spaniolilor și a fost numit prim-lord al amiralității, în perioada 1783–1788. În 1793 a revenit la comanda flotei din Canalul Mânecii. Pe 1 iunie 1794, victoria lui împotriva francezilor a devenit un exemplu strălucit de tactică pentru succesorii săi, printre care și Horatio Nelson.

Howe, Elias
(09.07.1819, Spencer, Massachusetts, SUA - 03.10.1867, Brooklyn, New York).

Inventator american. Nepot al lui William Howe, a lucrat la început ca mecanic. În 1846 a primit brevetul de invenție pentru prima mașină de cusut funcțională. Invenția sa nu a atras atenția și el s-a mutat în Anglia, unde și-a perfecționat mașina pentru a coase piele și alte materiale asemănătoare. Reîntors după un an în SUA, a observat că mașina sa de cusut era fabricată și folosită pe scară largă; în 1854 și-a primit toate drepturile pentru brevetul de invenție. Mașina sa a revoluționat industria textilă. *Vezi și* Isaac Merrit Singer.

Howe, Frederick W(ebster)
(1822, Danvers, Massachusetts, SUA - 1891)

Inventator și industriaș american. Fiu al unui fierar, a realizat o serie de proiecte pentru câteva mașini, încă de la vârsta de 20 de ani: mașina de fasonat, mașina de găurit și cea de ghintuit și prima moară rentabilă din punct de vedere comercial. A coordonat construcția unui set complet de mașini pentru fabrica Robbins & Lawrence din Vermont pentru mecanizarea arsenalului englezesc de la Enfield. Succesul puștilor cu părți interschimbabile l-a determinat să-și deschidă propria fabrică de arme din Newark, New Jersey, în 1856. A perfecționat modul de producție a carabinei Springfield la Providence Tool Co., în timpul războiului civil, iar în calitate de președinte al companiei Brown & Sharpe a creat noi modele de mașini de cusut, mori, strunguri etc.

Howe, Gordie *născut* Gordon
(n. 31.03.1928, Floral, Saskatchewan, Canada)

Jucător de hochei, considerat unul dintre cei mai mari sportivi din toate timpurile. A început să joace hochei de la vârsta de cinci ani. Din cele 26 de sezoane (1945–1971) în Liga Națională de Hochei (NHL), 25 le-a jucat la echipa Detroit Red Wings, ca aripă dreaptă, și a stabilit recorduri pentru întreaga carieră la numărul de goluri (801), pase de gol (1 049) și puncte (1 850). Recordurile sale au fost ulterior doborâte de Wayne Gretzky, iar în cazul paselor de gol, de Paul Coffey. Până la retragerea sa, în 1980, Howe a continuat să joace sau să conducă echipe din afara NHL.

Gordie Howe, 1969
LIGA NAȚIONALĂ DE HOCHEI

Howe, Irving
(11.06.1920, New York, SUA - 05.05.1993, New York)

Critic și profesor american. A crescut într-un cartier sărac din New York și a absolvit Colegiul din New York (CCNY), după care a predat la universitățile Brandeis și Stanford, apoi la Universitatea din New York. A fost unul dintre fondatorii revistei de stânga *Dissent*, al cărei editor a fost până în 1953. A scris critică despre opera lui Sherwood Anderson (1951), William Faulkner (1952) și Thomas Hardy (1967), sintetizându-și convingerile politice și literare în lucrări precum *Politica și romanul* (Politics and the Novel, 1957). *Lumea înaintașilor noștri* (World of Our Fathers, 1976) reprezintă un important studiu despre emigranții evrei la New York. A editat și câteva antologii de literatură idiș.

Howe, James Wong *născut* Wong Tung Jim
(28.08.1899, Canton, China - 12.07.1976, Hollywood, Los Angeles, California, SUA)

Cineast american. Când avea cinci ani, familia sa a emigrat din China în SUA.

Din 1917 a lucrat la Hollywood, a devenit cameramanul lui Cecil B DeMille. Prin anii 1920 a realizat câteva inovații în folosirea luminii și a fost unul dintre primii cameramani care au folosit lentilele cu unghi larg, focalizarea de perspectivă și camera portabilă. Printre filmele sale se numără *King Rows* (1942), *Trup și suflet* (Body and Soul, 1947), *Picnic* (1956), *Tatuajul cu trandafir* (The Rose Tattoo, 1955, Premiul Oscar) și *Hud* (1963, Premiul Oscar).

Howe, Julia Ward *născută* Julia Ward

(27.05.1819, New York, New York, SUA - 17.10.1910, Newport, Rhoad Island)

Aboliționistă și reformistă americană. S-a implicat în mișcarea aboliționistă încă din tinerețe. A devenit foarte cunoscută după publicarea poemului patriotic satiric *Imnul de luptă al Republicii* (Battle Hymn of the Republic, 1862). Impresionată de suferința văduvelor din războiului civil, s-a implicat în lupta pentru drepturile civile ale femeilor, în calitate de membru fondator și prim-președinte al Asociației sufragetelor din New England (1868–1877, 1893–1910). A scris note de călătorie, însemnări biografice, drame, versuri, cântece pentru copii și a editat *Jurnalul unei femei* (Woman's Journal, 1870–1890). În 1908 a devenit prima femeie acceptată în cadrul Academiei Americane de Arte și Litere. În 1843 s-a căsătorit cu Samuel Gridley Howe (1801–1876), primul director al Școlii de nevăzători de la Perkins (1832–1876), care a susținut necesitatea unei legislații speciale pentru orbi, surzi, bolnavii psihic și copiii cu deficiențe mintale.

Julia Ward Howe, 1902

BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Howe, peșterile ~

Ansamblu de peșteri, în partea central-estică a statului New York, SUA. Situate la V de Albany și numite astfel după numele celui care le-a descoperit în 1842, Leslie Howe, peșterile de calcar adăpostesc formațiuni stâncoase spectaculoase și canale subterane. Vizitatorii au la dispoziție lifturi și bărci pentru a le expora. În apropiere se află un al doilea grup de peșteri, Peșterile Secrete, în care se găsesc cascade subterane și fosile marine.

Howe, William, Viconte ~

(10.08.1729 - 12.07.1814, Plymouth, Devonshire, Anglia)

Comandant militar britanic. Frate al amiralului Richard Howe, s-a înrolat în armată în 1746 și s-a dovedit a fi un general strălucit în Războiul francez și indian. În Revoluția Americană l-a urmat pe Thomas Gage în funcția de comandant suprem al forțelor britanice din America de Nord, în 1776. La scurt timp, a cucerit orașul New York și teritoriul din jurul acestuia, iar în 1777 a condus trupele britanice spre victorie în bătăliile de la Brandywine și Germantown. Și-a mutat armata la Philadelphia, lăsând în statul New York trupe vulnerabile, sub comanda lui John Burgoyne, fapt ce a dus la înfrângerea englezilor în Bătăliile de la Saratoga. S-a retras în 1778 și a fost succedat în funcție de Henry Clinton.

Howells, William Dean

(01.03.1837, Martins Ferry, Ohio, SUA - 11.05.1920, New York, New York)

Romancier și critic american. A scris biografia campaniei lui Abraham Lincoln (1860) și a fost consul la Veneția, în timpul administrației Lincoln. Ca editor al publicației *Atlantic Monthly* (1871–1881), a devenit o figură remarcabilă a literaturii americane de la sfârșitul sec. XIX. Maestru al stilului realist, a fost printre primii care au recunoscut geniul lui Mark Twain și Henry James. Romanele sale (scrise începând cu 1872) urmăresc evoluția americană, de la o societate egalitaristă în care norocul și curajul erau răsplătite, la una în care diferențele sociale și economice deveneau ireconciliabile. Cea mai cunoscută operă a sa, *Ascensiunea lui Silas Lapham* (The Rise of Silas Lapham, 1885), prezintă strădaniile unui om care a izbândit prin propriile puteri să se integreze în societatea bostoniană. Și-a riscat mijloacele prin care își câștiga existența, luând apărarea anarhiștilor implicați în Revolta din Haymarket, iar deziluziile din ce în ce mai adânci legate de societatea americană se reflectă în ultimele lui romane, *Annie Kilburn* (1888) și *Riscul noilor averi* (A Hazard of New Fortunes, 1890).

Hoyle, Edmond

(1671/1672 - 29.08.1769, Londra, Anglia)

Autor britanic de lucrări despre jocurile de cărți. Se cunosc puține lucruri despre tinerețea lui. În 1742 a scris lucrarea *Scurt tratat despre jocul de whist* (A Short Treatise on the Game of Whist), iar în 1760 a stabilit un set de reguli pentru whist, care au

fost respectate până în 1864. Codificările lui la jocul de table (1743) sunt încă folosite în cea mai mare parte. Multe cărți de regulamente îi reproduc numele în titlu, ca o garanție a autorității.

Hoyle, Sir Fred

(24.06.1915, Bingley, Yorkshire, Marea Britanie - 20.08.2001, Bournemouth, Dorset)

Matematician și astronom englez. A studiat la Universitatea Cambridge unde, în 1945, a devenit conferențiar. Pornind de la premisele teoriei relativității a lui Albert Einstein, Hoyle a formulat bazele matematice ale teoriei stării de echilibru a universului, stabilind interdependența dintre expansiunea universului și crearea materiei. Controversele legate de această teorie au devenit din ce în ce mai aprinse la sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960. Observațiile recente asupra galaxiilor îndepărtate și ale altor fenomene au venit în sprijinul ipotezei Big-Bang și pun la îndoială teoria stării de echilibru a universului, teorie care și-a pierdut, în mare măsură, susținătorii. Deși silit să modifice unele dintre concluziile sale, Hoyle a încercat, în permanență, să integreze noile descoperiri în teoria sa. Este cunoscut și pentru cărțile de popularizare a științei și cele de science-fiction.

Hrabanus Maurus

Vezi Rabanus Maurus

hrean

Plantă perenă (*Armacia lapathifolia)* din familia *Cruciferae,* originară din ținuturile mediteraneene și răspândită în zonele temperate. Rădăcina ei cărnoasă, cu miros foarte iute, este folosită drept condiment. Se consideră că are proprietăți curative. În multe zone reci și umede a devenit o buruiană dăunătoare. Planta are flori mărunte, albe, fructe sub formă de mici păstăi alungite și frunze mari, aspre, de un verde strălucitor, cu rădăcini subterane lungi, groase și albe în interior.

hreniță *sau* măcriș-de-baltă

Denumire comună pentru cele câteva plante din familia *Cruciferae,* cultivate pentru frunzele lor aromate, folosite în salate, drept condimente sau la ornarea mâncărurilor. Măcrișul-de-baltă este probabil cea mai cunoscută dintre hrenițele comestibile. Hrenița obișnuită de grădină sau iarba-piperului (*Lepidium sativum*) este intens cultivată, mai ales cea cu frunzele în formă curbată, și folosită pentru ornare. Alte specii sunt diverse buruieni (de ex. *Barbarea vulgaris*), varietăți sălbatice (de ex. *Cardamine pratensis*) și ornamentale (de ex. speciile genului *Arabis*).

Hristos, Patimile lui ~

Reprezentare muzicală a suferințelor și crucificării lui Hristos. Patima inițială consta numai în lamentații. Piesele liturgice referitoare la patimile lui Hristos datează de la începutul Evului Mediu, rolurile personajelor fiind jucate de preoți, iar rolul mulțimii, de congregație. Patimile polifonice au apărut în sec. XV. În tradiția germană, exemplificată de Heinrich Schütz, patima era foarte asemănătoare cu oratoriul dramatic unde arii solo și alte ansambluri contrastau cu secțiunile corale; celălalt stil de patimă, de tip motet, nu are secțiuni solo și evită opozițiile dramatice. După sec. XVIII, patimile au încetat să mai fie compuse pe scară largă.

hrișcă

Denumire comună pentru cele două specii (*Fagopyrum esculentum* sau *sagitatum* și *F. tataricum*) de plante erbacee și semințele lor comestibile, de formă triunghiulară, folosite drept cereale, deși planta nu este o cereală. Este mai puțin productivă comparativ cu alte culturi de grâne pe soluri bune, însă este adaptată la terenuri colinare aride și la un climat răcoros. Având în vedere că ajunge repede la maturitate, poate fi cultivată la sfârșitul sezonului agricol. Îmbunătățește condițiile pentru cultivarea altor plante, îndepărtând buruienile și putând avea rolul de îngrășământ verde. Hrișca este folosită deseori ca hrană pentru păsări și alte animale domestice. Este bogată în glucide și conține în jur de 11% proteine și 2% grăsimi. Sâmburii decojiți sau crupele pot fi gătite la fel ca orezul. Făina de hrișcă nu este recomandată pentru fabricarea pâinii, dar poate fi folosită la clătite (clătite de hrișcă).

Hrosvitha *sau* Roswitha

(935-1000 d.Hr.)

Scriitoare germană, considerată prima poetă a Germaniei. De origine nobilă, și-a petrecut aproape toată viața într-o mănăstire benedictină, unde a fost călugăriță. A compus șase comedii în proză, în limba latină (cca 960 d.Hr.), inspirate, ca formă, din opera lui Terențiu, dar având o tematică creștină, pentru a da învățături celorlalte călugărițe. A mai scris și poeme epice bazate pe legende creștine, precum și două cronici în versuri.

Hrozný, Bedřich

(06.05.1879, Lysa nad Labem, Boemia, Austro-Ungaria - 18.12.1952, Praga)

Arheolog și lingvist ceh. A fost primul care a descifrat scrierea cuneiformă hitită, făcând un pas decisiv în studiul Orientului Apropiat antic. În *Limba hitiților* (Die Sprache der Hethiter, 1915), a afirmat că hitita (*vezi* limbi anatoliene) este o limbă indo-europeană. Mai târziu și-a argumentat afirmația traducând o serie de documente hitite. În 1925 a condus o expediție în Turcia, iar săpăturile sale arheologice au scos la lumină orașul antic Kanesh.

Bedřich Hrozný

CTK

Hrușciov, Nikita (Sergheevici)

(17.04.1894, Kalinovka, Ucraina, Imperiul Rus - 11.09.1971, Moscova, URSS)

Lider sovietic. Fiu de miner, a intrat în Partidul Comunist în 1918. În 1934 a fost ales în Comitetul Central, iar în 1935 a devenit prim-secretar al organizației de partid Moscova. A participat la epurarea liderilor politici, condusă de Iosif Stalin. În 1938 a devenit șef al Partidului Ucrainean și în 1939 a fost numit membru al biroului politic. După moartea lui Stalin (1953), a devenit, în urma unei lupte crâncene pentru putere, prim-secretar al partidului, iar Nikolai A. Bulganin a fost numit premier. În 1955, în prima sa vizită în afara Uniunii Sovietice, Hrușciov și-a arătat flexibilitatea, stilul extrovertit, agresiv și zgomotos, caracteristici definitorii pentru el. În cadrul Congresului XX al partidului (1956), a prezentat un raport secret, în care îl denunța pe Stalin pentru „intoleranță, brutalitate și abuz de putere". Mii de prizonieri politici au fost eliberați. Polonia și Ungaria au folosit destalinizarea pentru a-și reforma regimurile; Hrușciov a permis polonezilor o relativă libertate, însă a zdrobit în forță Revoluția Ungară (1956), când Imre Nagy a încercat să se retragă din Tratatul de la Varșovia. Opoziția din cadrul partidului s-a cristalizat în 1957, dar Hrușciov a acționat astfel încât să obțină demisia dușmanilor săi, iar în 1958 și-a asumat funcția de prim-ministru. Susținând o doctrină care promova relațiile de pace cu națiunile capitaliste, a vizitat SUA în 1959; un summit programat la Paris în anul 1960 cu președintele Dwight D. Eisenhower a fost anulat, în urma Afacerii U-2. În 1962 a încercat să plaseze rachete sovietice în Cuba, însă, după declanșarea crizei cu SUA, le-a retras. Diferențele ideologice și semnarea Acordului de Interzicere a experiențelor nucleare (1963) au condus la o ruptură a relațiilor cu China. Eșecurile din agricultură care au dus la importul de grâu din Occident, conflictul cu China și metodele sale administrative deseori arbitrare au determinat retragerea sa forțată din politică, în 1964.

WERNER WOLF/BLACK STAR

Nikita Hrușciov, 1960

HTML /HyperText Markup Language/

Limbaj de marcare derivat din SGML care este utilizat pentru a elabora documente hipertext. Relativ ușor de stăpânit de către cei care nu au studii de programare, HTML este limbajul folosit pentru documentele de pe World Wide Web. Codificarea textului constă din comenzi situate între paranteze ascuțite < > care fixează dispunerea unor elemente precum titluri, titluri de capitole, text, fonturi, culoare și trimiterile la alte documente, care pot fi interpretate de către un browser de internet, în concordanță cu regulile stilului respectiv.

HTTP /HyperText Transfer Protocol/

Protocol de transfer prin hipertext de nivel standard, folosit pentru a face schimb de fișiere pe World Wide Web. HTTP funcționează pe baza protocolului TCP/IP. Browserele internetului sunt clienți HTTP care trimit cereri pentru fișiere serverelor web, care la rândul lor răspund cererii prin intermediul unui sistem HTTP. Inițial, HTTP a fost propus în 1989, de către Tim Berners-Lee, care a fost coautorul versiunii 1.0. În această versiune, HTTP era simplu: fiecare nouă cerere de la un client stabilea o nouă conexiune, în loc ca toate cererile similare să fie rezolvate prin aceeași conexiune dintre un anumit client și server. Versiunea 1.1 include conexiuni stabile și dezarhivarea fișierelor de HTTP de către browserele clienților și numele domeniilor care au același cod IP.

Hu, Sia *și* Heh

În religia Egiptului Antic, forțe ale naturii responsabile de crearea și continuitatea universului. Erau abstracțiuni personificate, ale căror semnificații pot fi traduse prin porunca creatoare, inteligența și eternitatea. Hu și Sia erau membri ai echipajului bărcii zeului soarelui, Ra, și, de asemenea, erau două dintre atributele divine ale oricărui rege. Heh era întruchiparea spațiului infinit, având înfățișarea unui om în poziție ghemuită, cu discul soarelui pe cap.

Huai

Râu în E Chinei. Curge spre E pe o lungime de 1 100 km și se varsă în lacul Hongze Hu din provincia Juangsu. Având mulți afluenți, este cauza multor inundații de proporții; în prezent se fac lucrări de stăvilire a acestora. Traficul de pe râu se prelungește pe Marele Canal, astfel încât există rute de transport fluvial spre N, spre fluviul Huang He (Galben) și spre S, spre fluviul Yangtze.

Huainanzi *sau* Huai-nan-tzu

Scriere taoistă clasică chineză, alcătuită către 139 î.Hr., sub patronajul nobilului Huainanzi. Temele lucrării sunt cosmologia, astronomia și arta guvernării. Susține că tao își are originea în vid, care a creat universul, iar acesta, la rândul său, a creat forțele materiale. Aceste forțe materiale se combină pentru a forma cele două forțe complementare Yin și Yang, care dau naștere multiplicității lucrurilor. Multe dintre învățăturile din *Huainanzi* sunt considerate corecte și în prezent de către filozofii taoiști, ca și de confucianiști. *Vezi și* taoism.

Huallaga

Râu în NV statului Perú. Izvorăște din Anzi și coboară spre N, dând naștere unei văi între Cordilierii Centrali și Cordilierii Albaștri și intră în bazinul fluviului Amazon pentru a se uni cu Marañón. Lungimea râului Huallaga este 1 100 km și nu este navigabil în cea mai mare parte.

Huang Chao *sau* Huang Ch'ao

(m. 884 d.Hr.)

Lider rebel chinez a cărui revoltă împotriva dinastiei Tang, deși a fost înfrântă, a slăbit dinastia în așa măsură, încât aceasta s-a prăbușit la scurt timp. Contrabandist de sare, Huang a cucerit, în 879 d.Hr., Guangzhou (Canton), iar în 881 d.Hr., capitala Tang de la Chang'an. S-a proclamat împărat, dar a fost înlăturat de o alianță a trupelor imperiale cu nomazi turci. Unul dintre generalii săi a răsturnat dinastia Tang (907 d.Hr.) și a fondat prima dintre cele cinci dinastii care au avut însă o durată scurtă.

Huang He *sau* Huang Ho
în chineză **Fluviul Galben**

Fluviu, în partea central-estică și de E a Chinei. Al doilea ca lungime din China, curge pe o distanță de 5 464 km, din podișul Tibet spre E, până la Marea Galbenă (Huang Hai). În regiunile mai joase se revarsă adesea, inundând milioane de hectare de pământ fertil, cultivat cu orez. Gura sa de vărsare în Marea Galbenă s-a deplasat de-a lungul anilor pe o distanță de cca 800 km. Timp de secole, au existat sisteme de irigații și s-au luat măsuri de controlare a revărsărilor, iar barajele, a căror construcție a început în 1955, valorifică potențialul hidroenergetic al fluviului.

Huangdi, împăratul ~
sau **Huang-ti Împăratul Galben**

Al treilea împărat legendar al Chinei antice, sfânt patron al taoismului. Legenda spune că s-a născut în 2704 î.Hr. și a devenit împărat în 2697 î.Hr. Este considerat un model de perfecțiune a înțelepciunii, care a instaurat o epocă de aur, încercând să creeze o împărăție ideală în care poporul să trăiască respectând legea naturală. Tradiția afirmă că în timpul domniei sale au apărut primele case de lemn, căruțe, bărci, arcul cu săgeți, scrierea și instituțiile guvernamentale. Soția sa era vestită pentru că învățase femeile cum să crească fluturi-de-mătase și să țeasă mătasea.

Huang-Lao

Ideologie politică bazată pe doctrinele atribuite împăratului Galben Huangdi și învățăturilor taoiste ale lui Laozi. Această metodă de guvernare, care pune accent pe principiile reconcilierii și neimplicării, a devenit ideologia dominantă a curții imperiale la începuturile dinastiei Han de Vest (206 î.Hr.–25 d.Hr.). Maeștrii Huang-Lao credeau că *Tao-te Ching* a lui Laozi descrie perfect arta guvernării și îl venerau pe legendarul Împărat Galben, considerat fondatorul unei epoci de aur. Învățăturile lor constituie cea mai timpurie mișcare taoistă atestată istoric. *Vezi și* taoism.

Hubbard, Elbert (Green)

(1856, Bloomington, Illinois, SUA - 01.05.1915, pe mare)

Editor, publicist și autor american. Hubbard a devenit ziarist liber-profesionist și om de afaceri. S-a retras în 1892, iar în anul următor a fondat Agenția de Presă Roycroft,

Elbert Hubbard
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

după modelul Agenției de Presă Kelmscott a lui William Morris. În 1895 a început să publice broșurile lunare *Scurtă călătorie* (Little Journey), eseuri despre oameni celebri, în care faptele erau însoțite de comentarii. A fondat revista *The Philistine*, în care a apărut cunoscutul său eseu moralist *Mesaj către Garcia* (A Message to Garcia). A murit în naufragiul vasului *Lusitania*. Printre antologiile sale de opere se numără *Scurte călătorii* (Little Journeys, 1915) și *Scrieri alese* (Selected Writings, 1923).

Hubbard, L(afayette) Ron(ald)
(13.03.1911, Tilden, Nebraska, SUA - 24.01.1986, San Luis Obsipo, California)

Romancier american, fondator al Bisericii Scientologice. A crescut la Helena, Montana, și a studiat ingineria la Universitatea George Washington. În anii 1930 și 1940 a devenit un romancier science-fiction de succes. După ce a fost înrolat în marină, în Al Doilea Război Mondial, a publicat *Dianetica* (Dianetics, 1950), în care prezenta teoriile sale despre rațiunea umană. A început să acorde o atenție sporită componentei spirituale a dianeticii, iar în 1954 a fondat Biserica Scientologică, pentru a explora mai profund dimensiunea spirituală. Figură controversată, aflat adesea în conflict cu autoritățile din cauza suspiciunilor de evaziune fiscală a Bisericii Scientologice, a trăit mulți ani pe un iaht și și-a petrecut ultimii șase ani din viață în singurătate.

Hubble, constanta lui ~
Constantă utilizată pentru a stabili relația dintre vitezele galaxiilor îndepărtate și distanța lor față de Pământ. Notată cu H și numită astfel în memoria lui Edwin Hubble, ea exprimă rata expansiunii universului. Valoarea sa este estimată între 17 și 23 km/s pe milion de ani-lumină. Hubble a folosit deplasarea spectrală spre roșu a galaxiilor îndepărtate, măsurată de Vesto Slipher (1875–1969), și propriile sale estimări ale distanțelor până la acele galaxii, pentru a stabili legea cosmologică viteză-distanță (legea lui Hubble): viteza = $H \times$ distanța, conform căreia cu cât o galaxie este mai îndepărtată, cu atât se îndepărtează mai repede. Derivată din considerații teoretice și confirmată de observații, legea lui Hubble a contribuit la impunerea conceptului de univers în expansiune.

Hubble, Edwin P(owell)
(20.11.1889, Marshfield, Missouri, SUA - 28.09.1953, San Marino, California)

Astronom american. A obținut diploma în matematică și astronomie la Universitatea din Chicago, apoi a studiat, o vreme, dreptul, după care a revenit la astronomie. După ce și-a luat doctoratul, a început să lucreze la Observatorul Mount Wilson. Între 1922 și 1924 a descoperit că anumite nebuloase conțin stele variabile cefeide; a stabilit că acestea se aflau la o depărtare de câteva sute de mii de ani-lumină (în afara Căii Lactee), că nebuloasele în care se află stelele cefeide sunt deja în altă galaxie și că se îndepărtează de Calea Lactee cu viteze care sporesc odată cu creșterea distanței. Aceasta dovedește că universul, considerat multă vreme stabil, este în expansiune. Studiind galaxia, el a făcut și a doua descoperire remarcabilă (1927), raportul dintre viteza galaxiilor și distanța la care se află este constant (*vezi* constanta lui Hubble). Hubble a calculat constanta într-un mod incorect; conform lui, Calea Lactee ar fi fost mai mare decât toate galaxiile, iar întregul univers părea mai tânăr decât vârsta presupusă a Pământului. Ulterior, astronomii au stabilit că galaxiile erau sistematic mai îndepărtate, punând astfel capăt neconcordanțelor.

Hubble, telescopul spațial ~
Cel mai sofisticat observator optic plasat vreodată pe o orbită din jurul Pământului. Deoarece se află deasupra atmosferei terestre care îngreunează observațiile astronomice, poate capta imagini mult mai clare, mai strălucitoare și mai detaliate decât telescoapele de pe Pământ. Numit astfel în memoria lui Edwin Hubble, a fost construit sub supravegherea NASA și plasat pe orbită în cadrul unei misiuni de cercetare spațială, în 1990. Marile oglinzi ale telescopului reflectă lumina corpurilor cerești și o direcționează spre două aparate de fotografiat și două spectrografe (*vezi* spectroscopie). La început, un defect al oglinzii principale a condus la obținerea unor imagini neclare; în 1993, o altă misiune a rezolvat această problemă, precum și altele, iar de atunci telescopul a realizat fotografii spectaculoase ale unor fenomene cosmice diverse.

Hubei *sau* Hupeh *sau* Hu-pei
Provincie în partea de E a Chinei. Suprafața: 187 500 kmp, 60 280 000 loc.

(2000). Centrul administrativ: Wuhan. Este situată la N de fluviul Yangtze. A făcut parte din împărăția condusă de dinastia Zhou în mileniul I î.Hr. și a fost înglobată de Imperiul Chinez în timpul domniei dinastiei Han. Sub conducerea lui Kangxi, Hubei și Hunan au format o singură provincie; au fost divizate la mijlocul sec. XVII. În regiune au avut loc bătălii, după Răscoala Taiping din 1850. În Hubei a izbucnit revoluția din 1911. A fost puternic bombardată în timpul Războiului sino-japonez. Reconstrucția ei a început după venirea la putere a comuniștilor în China. Pe lângă producția agricolă, Hubei se remarcă și printr-o producție însemnată în domeniul industriei grele.

Hubel, David (Hunter)

(n. 27.02.1926, Windsor, Ontario, Canada)

Neurobiolog, a studiat medicina la Universitatea McGill, iar în 1959 a început să lucreze în cadrul Facultății de Medicină de la Harvard. În 1981 a primit Premiul Nobel, împreună cu Torstein Wiesel și Roger Sperry, pentru cercetările asupra percepției vizuale, una dintre realizările lor fiind analiza fluxului de impulsuri nervoase de la retină înspre centrele senzitive și motorii din creier.

Hubertusburg, Pacea de la ~

Tratat încheiat între Prusia și Austria (1763), care a pus capăt Războiului de Șapte Ani din Germania. Semnat la șapte zile după Tratatul de la Paris, garanta că Frederic II cel Mare își menținea stăpânirea asupra Sileziei și confirma statutul de mare putere europeană al Prusiei.

Hudson, Golful ~

Mare interioară în partea de E a Canadei. Ocupă o suprafață de 1 243 000 kmp și este mărginit de Nunavut, Manitoba, Ontario și Québec. Este legat de Oceanul Atlantic prin strâmtoarea Hudson, iar cu Oceanul Arctic prin canalul Foxe. Numit astfel în memoria lui Henry Hudson, care în 1610 a navigat de-a lungul coastei de E. Golful și teritoriul din jurul său, cunoscute sub denumirea Rupert's Land (Țara lui Rupert), au fost stăpânite de Compania Golfului Hudson între anii 1821 și 1869. Golful Hudson are o adâncime mică, în medie 100 m. Cea mai mare parte a coastei este un șes mlăștinos. Insulele din interiorul său fac parte, din punct de vedere administrativ, din Teritoriul Nunavut. Din motive de conservare a mediului, guvernul canadian a declarat bazinul golfului Hudson o *mare clausum* (mare închisă).

Hudson

Fluviu în statul New York, SUA. Izvorăște în munții Adirondack și curge pe o distanță de aproape 507 km până la orașul New York. Denumirea provine de la numele lui Henry Hudson, care l-a explorat în 1609. Râul a devenit o cale de transport strategică în timpul Revoluției Americane și a fost scena multor bătălii. Legat prin canale de Marile Lacuri, de râul Delaware și de văile mai joase ale râului St. Lawrence, Hudson este acum o rută comercială majoră; capătul său din S formează granița dintre statele New York și New Jersey.

Hudson Bay Co. /Compania Golfului Hudson/

Importantă corporație în istoria politică și economică a Canadei. A fost fondată în Anglia (2 mai 1670), cu scopul de a căuta Pasajul de Nord-Vest spre Pacific, de a ocupa teritoriile din jurul golfului Hudson și de a desfășura activități comerciale. Pământurile oferite companiei, cunoscute sub numele de Rupert's Land, se întindeau din Labrador spre V, către Munții Stâncoși, și de la cursul superior al Red River până la granița de S a Canadei, la N de micul golf Chesterfield, din Golful Hudson. Inițial, compania s-a ocupat de comerțul cu blănuri și a înființat centre comerciale în jurul golfului Hudson. Pe la 1783, concurenții săi au înființat North West Co. Confruntările armate dintre ele au continuat până când cele două companii au fuzionat, în 1821. Companiei i-a fost acordat monopolul în comerțul cu blănuri până în 1858, când actul nu a fost reînnoit. În 1870, compania și-a vândut teritoriile guvernului, primind în schimb 300 000 de lire sterline, drepturile asupra zăcămintelor minerale din jurul centrelor comerciale, precum și o porțiune de pământ fertil din V Canadei. Până în 1991, a rămas o mare agenție în domeniul colectării și comercializării blănurilor, deținând multe proprietăți imobiliare și magazine.

Hudson, Henry

(1565, Anglia - după 22.06.1611, în sau aproape de golful Hudson)

Navigator și explorator englez. În timp ce naviga pentru compania Muscovy din Londra, în căutarea Pasajului de Nord-Est spre Orientul Îndepărtat, înaintarea i-a fost blocată de banchize de gheață. În 1609 a pornit cu nava *Half Moon*, pentru a descoperi o trecere similară pentru Compania Olandeză a Indiilor de Est, dar a fost oprit de furtuni; a căutat, în schimb, Pasajul de Nord-Vest, despre a cărui existență

aflase de la alți exploratori, și a navigat de-a lungul coastei Atlanticului și în susul fluviului pe care l-a denumit Hudson. În 1610 a pornit din nou spre America, de data aceasta lucrând atât pentru compania Muscovy, cât și pentru Compania Engleză a Indiilor de Est, și a descoperit golful care avea să-i poarte numele, adică golful Hudson. Deoarece nu găsise nici o trecere înspre Pacific și iarna arctică se apropia, între membrii echipajului au izbucnit certuri, iar în timpul călătoriei spre casă marinarii s-au răsculat și l-au abandonat pe Hudson în derivă, într-o barcă. Acesta nu a mai fost găsit niciodată. Descoperirile lui au constituit baza colonizării de către olandezi a fluviului Hudson și i-au îndreptățit pe englezi să reclame o mare parte din teritoriul Canadei.

Hudson, Rock

născut **Roy Harold Scherer**

(17.11.1925, Winnetka, Illinois, SUA - 02.10.1985, Beverly Hills, California)

Actor de film american. A avut diverse ocupații înainte de debutul său în *Escadronul atacă* (Fighter Squadron, 1948). Înfățișarea sa cuceritoare l-a transformat într-un actor de succes în drame precum *Magnifica obsesie* (Magnificent Obsession, 1954) și *Gigantul* (Giant, 1956). Și-a dovedit talentul pentru comedie într-o serie de filme cu Doris Day, printre care *Confidențe nocturne* (Pillow Talk, 1959), *Să vină septembrie* (Come September, 1961) și *Nu-mi trimite flori* (Send Me No Flowers, 1964). Mai târziu a avut rolul principal în serialul de televiziune *McMillan și soția* (McMillan and Wife, 1971–1977). A murit de SIDA, fapt care a produs creșterea îngrijorării generale de această boală.

Hudson, Strâmtoarea ~

Prelungire a Oceanului Atlantic, între insula Baffin și partea de N a Québecului, în NE Canadei. Leagă golful Hudson și bazinul Foxe de Marea Labradorului. Are o lungime de cca 800 km și o lățime de 65–240 km. Este navigabilă doar spre sfârșitul verii și începutul toamnei, dar spărgătoarele de gheață o străbat pe aproape tot parcursul anului. Explorată parțial în 1578 de navigatorul englez Martin Frobisher, a fost parcursă în întregime de Henry Hudson în 1610 și a devenit ruta principală a navelor Companiei Golfului Hudson.

Hudson River, Școala ~

Grup de pictori peisagiști din mai multe generații, activi în perioada 1825–1870. Primii dintre ei au fost inspirați de frumusețile naturale din valea fluviului Hudson și din Munții Catskill. Principalii reprezentanți au fost Thomas Cole, Asher B. Durand și Thomas Doughty (1793–1856). Alții, precum Frederic Edwin Church și George Inness, au studiat în Europa și s-au inspirat din peisajele lui J.M.W. Turner. Pe la mijlocul secolului, se bucurau de admirația generală; toți erau preocupați de aceeași temă: splendoarea peisajului sălbatic din SUA. Numele, utilizat retrospectiv, denumește prin extensie și artiști cu aceeași viziune care au pictat scene impresionante din Munții Stâncoși și valea Yosemite. Prima școală de pictură din SUA, rămâne totodată și școala peisagistică dominantă din sec. XIX.

Hudson, W(illiam) H(enry)

(04.08.1841, Quilmes Partido, provincia Buenos Aires, Argentina - 18.08.1922, Worthing, Sussex, Anglia)

Prozator, autor de studii științifice și naturalist britanic. Fiu al unor americani care trăiau în Argentina, și-a petrecut tinerețea studiind flora și fauna locală, observând dramele naturale și umane din zona care era, pe atunci, un tărâm al fărădelegii. În 1869 s-a stabilit în Anglia. A publicat o serie de studii ornitologice. A devenit cunoscut prin lucrările sale despre Anglia rurală, printre care *Zile la Hampshire* (Hampshire Days, 1903) și *Drumeț prin Anglia* (Afoot in England, 1909), care au promovat ideea de întoarcere la natură. Este cunoscut în special ca autor al romanului idilic exotic *Vilele verzi* (Green Mansions, 1904).

Hue

Oraș, 219 149 loc. (1992), în centrul Vietnamului. Sediu al autorităților militare chineze în regatul Nam Viet (cca 200 î.Hr.), a trecut în stăpânirea populației Cham către anul 200 d.Hr. În 1306 a fost cedat Dai Vietului (Vietnam). Aici s-a aflat cetatea imperială unde a domnit familia Nguyen, de la mijlocul sec. XVI până la mijlocul sec. XX. A fost ocupat de japonezi între 1940 și 1945. În aprilie 1947 a devenit sediul comitetului vietnamezilor necomuniști, dar nu a mai deținut acest rol din 1949, când nou-proclamatul stat al Vietnamului a ales Saigon (*vezi* orașul Ho Chi Minh) drept capitală. Hue a fost distrus în cea mai mare parte în timpul ofensivei Tet din 1968, în Războiul din Vietnam, dar a fost reconstruit după aceea.

Huerta, Victoriano

(23.12.1854, Colotlán, Mexic - 13.01.1916, El Paso, Texas, SUA)

Președinte mexican (1913–1914). Născut din părinți indieni, a avansat în grad în

cadrul armatei, devenind general în timpul lui Porfirio Díaz. L-a înlăturat pe succesorul lui Díaz, liberalul Francisco Madero, și a instaurat o dictatură militară represivă. Forțele constituționaliste s-au coalizat împotriva lui și au obținut sprijinul președintelui SUA, Woodrow Wilson, care a trimis trupe în ajutorul rebelilor. Huerta a fost învins în 1914 și a fugit în Spania; de acolo s-a mutat în SUA, unde a fost arestat pentru instigare la rebeliune în Mexic și a murit în închisoare.

Hugenberg, Alfred

(19.06.1865, Hanovra, Germania - 12.03.1951, Kükenbruch, Germania de Vest)

Industriaș și lider politic german. Ca președinte al concernului industrial Krupp (1909–1918), a fondat un uriaș imperiu media și cinematografic și a exercitat o mare influență asupra opiniei publice din Germania în timpul Republicii de la Weimar. În calitate de șef al Partidul Naționalist al Poporului German (începând cu 1928), a contribuit la ascensiunea lui Adolf Hitler la putere. În 1931 a format o alianță a naționaliștilor și conservatorilor, pentru a răsturna guvernul de la Weimar. Deși eforturile sale au eșuat, contribuțiile financiare ale industriașilor germani au sprijinit ascensiunea Partidului Național-Socialist. În 1933 a lucrat un scurt timp în cabinetul lui Hitler. Partidul său a fost desființat în același an.

Huggins, Charles B(renton)

(22.09.1901, Halifax, Nova Scotia, Canada - 12.01.1997, Chicago, Illinois, SUA)

Chirurg și urolog american de origine canadiană. A studiat la Universitatea din Chicago, apoi a predat acolo timp de câteva decenii. A descoperit că utilizarea estrogenului pentru blocarea hormonilor masculini poate încetini progresul cancerului la prostată. De asemenea, a demonstrat că extirparea ovarelor și a glandelor suprarenale, care secretă estrogen, inhibă dezvoltarea tumorilor în unele cazuri de cancer la sân. În prezent, se folosesc medicamente pentru a stopa producerea estrogenului în astfel de boli. În 1966 a primit Premiul Nobel, pe care l-a împărțit cu Peyton Rous (1879–1970).

Hugh de Saint-Victor

(1096, /?/ - 11.02.1141, Paris, Franța)

Teolog scolastic, a pus bazele misticismului la școala de la Sf. Victor, Paris. A fost influențat de Sf. Augustin și de Dionisie Areopagitul și a contribuit la dezvoltarea teologiei naturale. Teologia sa a anticipat unele dintre scrierile Sf. Toma d'Aquino.

hughenoți

Protestanți francezi din sec. XVI și XVII, persecutați pentru credința lor. Prima comunitate franceză de hughenoți a fost înființată în 1546, iar la primul sinod din 1559 credința lor a fost influențată de ideile lui Jean Calvin. Numărul lor a crescut rapid și au devenit o forță politică, în frunte cu Gaspard II de Coligny. Conflictele cu romano-catolicii și alte facțiuni, printre care și Casa de Guise, au avut drept consecință războaie religioase (1562–1598). Partidul politic al hughenoților a fost înființat în 1573 pentru apărarea libertăților religioase și civile. Puternica Ligă Sfântă antihughenotă s-a format în 1576. Henric IV a pus capăt războiului civil, renunțând la credința protestantă în 1593 și convertindu-se la catolicism, dar în 1598 a promulgat Edictul de la Nantes prin care acorda protestanților anumite drepturi. Războiul a reînceput în anii 1620. Hughenoții au pierdut puterea politică din cauza persecuțiilor și a convertirilor forțate. În 1685, Ludovic XIV a revocat Edictul de la Nantes. În următorii ani, peste 400 000 de protestanți au părăsit Franța.

Hughes, Charles Evans

(11.04.1862, Glens Falls, New York, SUA - 27.08.1948, Osterville, Massachusetts)

Jurist și om de stat american. S-a remarcat în 1905, în calitate de consilier al comitetelor legislative din New York care investigau abuzuri în domeniul asigurărilor de viață și al serviciilor publice. A câștigat de două ori alegerile pentru postul de guvernator (1906–1910), perioadă în care a inițiat numeroase reforme. În 1910 a fost numit la Curtea Supremă de Justiție, dar a demisionat în 1916 pentru că a fost desemnat candidat la președinție din partea republicanilor. A pierdut la o diferență mică în fața lui Woodrow Wilson și s-a întors la practicarea dreptului. În calitate de ministru de externe (1921–1925) a organizat și prezidat Conferința de la Washington (1921–1922). A fost membru al Tribunalului de la Haga (1926–1930) și al Curții Permanente Internaționale de Justiție (1928–1930), iar mai târziu, în 1930, președintele Herbert Hoover l-a numit șef al Curții Supreme de Justiție din SUA. A condus Curtea în perioada controverselor legate de legislația New Deal, promovată de președintele Franklin Roosevelt. Era un adept al exercitării puterii guvernamentale, dar a pledat în favoarea Curții pentru a combate una dintre legile fundamentale ale noii administrații (în procesul Schechter

Poultry Corp vs. US). A criticat planul lui Roosevelt de limitare a atribuțiilor Curții (1937) și a scris o dare de seamă prin care susținea negocierile colective în Legea Wagner. S-a retras în 1941.

Hughes, Howard (Robard)

(24.12.1905, Houston, Texas, SUA - 05.04.1976, în avion, deasupra S Texasului)

Industriaș american, aviator și producător de film. A întrerupt studiile la vârsta de 17 ani pentru a administra compania tatălui său, Hughes Tools, care deținea patentul pentru o mașină petrolieră de foraj. Această firmă a stat la baza averii uriașe adunate ulterior de Hughes. La începutul anilor 1930 a fondat compania Hughes Aircraft. În 1935 a realizat un record de viteză, 567 km/h, cu un avion proiectat de el. În 1938 a realizat un record de zbor în jurul lumii în 91 de ore. În 1947 a construit și pilotat singura barcă de lemn zburătoare, cu opt motoare, poreclită *Gâsca de brad* (Spruce Goose). În anii 1930 a produs câteva filme la Hollywood, iar la începutul anilor 1950 era proprietarul companiei de film RKO Pictures. A deținut pachetul majoritar de acțiuni la Trans World Airlines Inc., dar a fost obligat prin lege să le vândă, în 1966. După 1950 a devenit un personaj celebru și excentric, iar după moarte, memoriile falsificate și multiplele testamente au devenit subiecte de scandal.

Hughes, (James Mercer) Langston

(01.02.1902, Joplin, Montana, SUA - 22.05.1967, New York, New York)

Poet și scriitor american. A publicat la vârsta de 19 ani poemul intitulat *Negrul vorbește despre râuri* (The Negro Speaks of Rivers), a studiat o perioadă scurtă de timp la Universitatea Columbia, apoi a lucrat pe un cargo. Viața lui s-a schimbat radical pe când lucra ca picolo într-un restaurant, i-a arătat câteva poeme lui Vachel Lindsay, în timp ce acesta lua cina. Printre volumele sale de poezie se numără *Bluesuri obosite* (The Weary Blues, 1926) și *Scenariul unui sfidător de vise* (Montage of a Dream Deferred, 1951). Printre ultimele scrieri, volumul *Pantera și biciul* (The Panther and the Lash, 1967) reflectă revolta și nemulțumirile populației de culoare. A scris și alte lucrări, cum ar fi povestiri (de ex. *Modul de a fi al albilor*, The Ways of White Folks, 1934), narațiuni autobiografice și multe texte pentru teatru (de ex. versurile pentru spectacolul lui K. Weill *Scene de stradă* - Street Scene), a realizat antologii și traduceri de poezie din opera lui Federico García Lorca sau Gabriela Mistral. Cunoscutul personaj comic Jesse B. Semple, numit Simple, a apărut în multe dintre editorialele scrise de Hughes.

Langston Hughes, fotografie de Jack Delano, 1942

Hughes, Sir Samuel

(08.01.1853, Darlington, Canada de Vest - 24.08.1921, Lindsay, Ontario, Canada)

Militar și om politic canadian. A cumpărat și editat un ziar din Ontario (1885–1897), a fost ales în Camera Comunelor din Canada (1892–1899, 1902–1912). A fost comandant în războiul din Africa de Sud, iar în 1911 a fost numit ministru al poliției și apărării din Canada. La începutul Primului Război Mondial a organizat, antrenat și echipat Forța Expediționară Canadiană care a fost trimisă în Europa.

Hughes, Ted *născut* Edward James

(16.08.1930, Mytholmroyd, Anglia - 28.10.1998, Devon)

Poet britanic. Fiu al unor comercianți, și-a făcut studiile la Universitatea Cambridge. În 1956 s-a căsătorit cu poeta americană Sylvia Plath. Primele sale volume de versuri au fost *Șoimul în ploaie* (The Hawk in the Rain, 1957) și *Lupercal* (1960). După sinuciderea lui Plath în 1963, timp de trei ani a scris foarte puțin, apoi a început să publice tot mai mult, adesea în colaborare cu ilustratori sau fotografi. Au apărut volumele *Wodwo* (1967), *Cioara* (Crow, 1970), *Păsări de peșteră* (Cave Birds, 1975), *Gaudete* (1977) și *Privind lupul* (Wolf Watching, 1989). Tema preferată a poemelor sale este frumusețea și sălbăticia animalelor, în condiții aspre și vitrege de viață. A scris numeroase cărți pentru copii, printre care *Omul de fier* (The Iron Man, 1968), și a fost editor al revistei *Modern Poetry in Translation*. În 1984 a fost desemnat poet laureat al Marii Britanii. Volumul *Scrisori cu ocazia zilei de naștere* (Birthday Letters, 1998), publicat puțin timp înainte de moarte, include poeme în care este prezentată relația sa cu Plath.

Hughes, Thomas

(20.10.1822, Uffington, Berkshire, Anglia- 22.03.1896, Brighton)

Reformist și romancier britanic. Adept al socialismului creștin. A fost judecător și

membru al Parlamentului (1865–1874). A fost membru fondator și director al Colegiului Oamenilor Muncii. Cea mai cunoscută lucrare a sa, *Educația lui Tom Brown* (Tom Brown's School Days, 1857) povestește întâmplări din viața unui băiat englez dintr-o școală internat, portretizând, astfel, un elev tipic dintr-o școală publică. A popularizat doctrina creștinismului fizic a lui Thomas Arnold. Continuarea cărții s-a intitulat *Tom Brown la Oxford* (Tom Brown at Oxford, 1861).

Hugli *sau* Hooghly

Râu din NE Indiei. Reprezintă partea cea mai de apus și de cea mai mare importanță comercială a fluviului Gange, deoarece permite accesul spre Kolkata (Calcutta) dinspre golful Bengal. Este format prin confluența râurilor Bhagirathi și Jalangi și curge pe o distanță de 260 km printr-o zonă puternic industrializată, în care locuiește mai mult de jumătate din populația Bengalului. Mai sus de Kolkata, fundul apei este plin de aluviuni, dar până în oraș cursul este navigabil pentru navele oceanice. Se varsă în golful Bengal printr-un estuar cu o lățime cuprinsă între 5 și 32 km, peste care s-au construit două poduri.

Hugues Capet

(938 d.Hr.,/?/ - 14.10.996 d.Hr., Paris, Franța)

Rege al Franței (987–996 d.Hr.), fondatorul dinastiei Capețienilor. Fiu al unui duce franc, a moștenit teritorii vaste în regiunea Parisului și a Orléansului, devenind unul dintre cei mai puternici vasali din Franța și o amenințare serioasă pentru regele carolingian Lothar. În 985 d.Hr., Hugues devenise, de fapt, conducătorul Franței, iar doi ani mai târziu a primit titlul de rege. S-a asigurat de succesiunea fiului său la tron încă din timpul vieții, practică întâlnită până în timpul domniei lui Ludovic VII. A mediat dispute între nobilii francezi și a supraviețuit unei conspirații împotriva sa organizate de Otto III.

Hugo, Premiul ~

Denumire a premiului pentru operele de science-fiction. Este oferit anual de o organizație profesională pentru cele mai bune opere de SF. Premiul a fost instituit în 1953 în onoarea lui Hugo Gernsback, fondatorul publicației *Amazing Stories*, prima revistă de science-fiction.

Hugo, Victor (-Marie)

(26.02.1803, Besançon, Franța - 22.05.1885, Paris)

Poet, romancier și dramaturg, cel mai important scriitor romantic francez. Deși în Franța a fost considerat unul dintre cei mai mari poeți ai acestei țări, este mai bine cunoscut în străinătate pentru romane precum *Catedrala Notre-Dame de Paris* (1831) și *Mizerabilii* (Les Misérables, 1862).

Primii ani (1802–1830)

Victor era al treilea fiu al maiorului Joseph-Léopold-Sigisbert Hugo, ulterior general în armata lui Napolen. Copilăria i-a fost marcată de constantele călătorii ale tatălui cu armata imperială și de certurile care în curând i-au îndepărtat părinții unul de celălat. Regalismul mamei și loialitatea tatălui față de guvernele succesive - Convenția, Imperiul, Restaurația - au reflectat incompatibilitatea profundă a acestora. A fost o perioadă haotică pentru Victor, dezrădăcinat continuu de Paris și stabilit la Elba, la Napoli sau la Madrid, întorcându-se totuși mereu la Paris cu mama sa, ale cărei convingeri regaliste le-a adoptat la început. Căderea imperiului i-a oferit, din 1815 până în 1818, o perioadă neîntreruptă de studiu la internatul Cordier și la liceul Louis-le-Grand, după care a absolvit Facultatea de Drept de la Paris, unde se pare că studiile sale au fost inutile și neregulate. Memoriile vieții de student sărac au inspirat mai târziu personajul Marius din romanul *Mizerabilii*.

Din 1816, cel puțin, Victor și-a creat alte ambiții în afara dreptului. Deja umplea caiete cu versuri, traduceri – în special din Vergiliu –, două drame, o piesă și elegii. Încurajat de mama sa, Hugo a înființat o revistă, *Conservateur Littéraire* (1819–1821), în care s-au evidențiat propriile articole despre poeții Alphonse de Lamartine și André de Chénier. Mama sa a murit în 1821, iar un an mai târziu Victor s-a căsătorit cu o prietenă din copilărie, Adèle Foucher, cu care a avut cinci copii. În același an a publicat primul volum de poezii, *Odes et poésies diverses*, a căror sensibilitate regalistă i-au adus o pensie din partea lui Ludovic XVIII. Dincolo de atenția acordată de Hugo formei clasice și dincolo de inspirația sa politică, se pot recunoaște în aceste poezii o exprimare personală și înclinația spre fantezie.

În 1823 și-a publicat primul roman, *Han din Islanda* (Han d'Islande), care în 1825 a apărut în traducere în limba engleză ca *Hans of Iceland*. Jurnalistul Charles Nodier a fost entuziasmat de el și l-a atras pe Hugo în grupul său de prieteni, toți adepți ai romantismului, care se întâlneau regulat la Biblioteca Arsenal. În timp ce frecventa acest cerc literar, care a fost numit Cenaclul, Hugo a contribuit la lansarea

unei noi reviste cu tendințe moderate, *Muse Française* (1823–1824). În 1824 a publicat o nouă colecție de versuri, *Ode noi* (Nouvelles Odes), urmată doi ani mai târziu de aventura exotică *Bug-Jargal*. În 1826 a publicat și *Ode și balade* (Odes et ballades), o ediție mai extinsă a volumului de poezii publicat anterior. Vigoarea tinerească a acestor poezii a fost caracteristică și altei colecții, *Orientale* (Orientales, 1829), care recurgea la gustul romantic pentru culoarea orientală locală. În aceste poezii, Hugo folosește cu pricepere o mare varietate de măsuri metrice, imagini calde și splendide, răspândind treptat regalismul legitimist al tinereții sale. Se poate observa, de asemenea, că *Foc din cer* (Le Feu du ciel), o poezie vizionară, anticipează ceea ce va scrie 25 de ani mai târziu. Fuziunea contemporanului cu apocalipticul a fost întotdeauna un semn particular al geniului lui Hugo.

Hugo s-a evidențiat însă ca un adevărat romantic odată cu publicarea, în 1827, a dramei în versuri *Cromwell*. În piesă, cu un subiect aproape modern, este vorba de un conducător național care s-a ridicat din popor și a fost încoronat rege. Însă renumele piesei vine în mare parte de la prefața elaborată, în care Hugo a propus o doctrină a romantismului extrem de provocatoare pentru cumpătarea sa intelectuală. El a propus o dramă în versuri în care contradicțiile privind existența umană – bine și rău, frumos și urât, lacrimi și râsete – vor fi rezolvate prin includerea elementelor tragice și comice într-o singură piesă. Acest gen de dramă avea să abandoneze regulile formale ale tragediei clasice în favoarea libertății și a adevărului din piesele lui Wiliam Shakespeare. *Cromwell*, deși este foarte lungă și aproape imposibil de jucat, a fost scrisă în versuri de o mare forță și originalitate. De altfel, prefața la *Cromwell*, o declarație importantă a principiilor romantismului, s-a dovedit mult mai importantă decât piesa în sine.

Succesul (1830–1851)

Apărarea libertății și cultul lui Napoleon în poezii precum oda *Coloanei* (À la Colonne) și *El* (Lui) l-au adus pe Hugo în contact cu grupul liberal de scriitori de la ziarul *Le Globe*, iar îndreptarea sa către liberalism a fost consolidată de restricțiile regelui francez Carol X asupra libertății presei, cât și de interdicția cenzurii de a pune în scenă piesa *Marion Delorme* (1829), care îl înfățișează defavorabil pe Ludovic XIII. Hugo a replicat imediat cu *Hernani*; prima interpretare, la 25 februarie 1830, a fost o victorie pentru tinerii romantici împotriva clasicilor, în bătălia pentru *Hernani*, așa cum a ajuns să fie cunoscută. În această piesă, Hugo glorifică eroul romantic sub forma unui nobil proscris în luptă cu societatea, iubind cu pasiune și condus de o soartă inexorabilă. Impactul propriu-zis al piesei se datorează mai puțin intrigii, cât sunetului și ritmului versului, atenuat doar în pasajele elegiace recitate de Hernani și Doña Sol.

Dacă inițial Hugo și-a datorat notorietatea mai ales pieselor sale, în 1831 a câștigat o reputație mai mare cu romanul istoric *Notre-Dame de Paris*, o evocare a vieții în Parisul medieval din timpul domniei lui Ludovic XI. Romanul condamnă o societate care, prin personajele arhidiaconul Frollo și soldatul Phoebus, aduce suferință cocoșatului Quasimodo și țigăncii Esmeralda. Tema atinge conștiința publicului mai profund decât o făcuse romanul anterior *Ultima zi a unui condamnat* (Le Dernier Jour d'un condamné, 1829), povestea ultimei zile a unui bărbat condamnat, în care Hugo a lansat un protest umanitar împotriva pedepsei cu moartea. În timp ce romancierul scria *Notre-Dame*, Ludovic Filip, un rege constituțional, a ajuns la putere prin Revoluția din iulie. Hugo a scris o poezie în cinstea acestui eveniment, *Dictare după iulie 1830* (Dicté après juillet 1830), care e considerată precursoarea versurilor sale politice.

Hugo a produs patru volume de poezii în perioada monarhiei din iulie: *Frunze de toamnă* (Les Feuilles d'automne, 1831), intim și personal în sursa de inspirație; *Cântecele crepusculului* (Les Chants du crépuscule, 1835) cu caracter politic; *Vocile lăuntrice* (Les Voix intérieures, 1837), atât personale cât și filozofice; și *Razele și umbrele* (Les Rayons et les ombres, 1840) unde poetul reia aceste teme diferite, demonstrându-și talentul pentru culoare și detaliu pitoresc. Însă Hugo nu era mulțumit doar cu exprimarea emoțiilor personale; el voia să fie un „ecou sonor" al vremurilor. În versurile sale, problemele politice și filozofice erau combinate cu frământările religioase și sociale din acea perioadă; unul dintre poeme evocă suferința lucrătorilor, iar un altul laudă eficiența rugăciunii. A cântat în multe poezii gloria lui Napolen, deși a împărtășit cu contemporanii întoarcerea la idealurile republicane. Hugo a enunțat problemele secolului său și marile și eternele întrebări ale omului și a vorbit cu o călduroasă elocvență și înțelepciune care a atins sufletele oamenilor.

Activitatea creatoare a lui Hugo a fost foarte intensă în acești ani, continuând să scrie și piese. Au existat două motive pentru acest lucru: în primul rând, avea nevoie de o platformă pentru ideile lui politice și sociale și, în al doilea rând, își dorea să scrie roluri pentru o actriță frumoasă și tânără, Juliette Drouet, cu care a început o legătură în 1833. Juliette nu prea avea talent și curând a renunțat la scenă pentru a i se dedica exclusiv lui, devenind o însoțitoare discretă și fidelă până la moarte, în 1883. Prima dintre aceste piese a fost o altă dramă în versuri *Regele petrece* (Le Roi s'amuse, 1832;), plasată în Franța renascentistă, care descrie legăturile amoroase frivole ale lui Francisc I, în timp ce dezvăluie caracterul nobil al bufonului curții regale. La început, această piesă a fost interzisă, dar ulterior a fost folosită de Giuseppe Verdi ca libret în opera *Rigoletto*. Au mai urmat trei piese în proză: *Lucreția Borgia* (Lucrèce Borgia) și *Marie Tudor* în 1833 și *Angelo* (Angelo, tyran de Padoue) în 1835. *Ruy Blas*, o piesă în versuri, a apărut în 1838, fiind urmată de *Burgravii* (Les Burgraves) în 1843.

Opera literară a lui Hugo a fost recunoscută în 1841 prin alegerea sa, după alte trei încercări nereușite, în Academia Franceză și prin nominalizarea pentru Camera Nobililor. Din acel moment aproape că a încetat să mai publice, în mare parte din cauza societății și a vieții politice, dar și din cauza unei pierderi personale: fiica sa Léopoldine, recent măritată, s-a înecat într-un naufragiu împreună cu soțul ei în septembrie 1843. Durerea intensă a lui Hugo și-a găsit alinarea în poezii, care mai târziu au apărut în *Contemplațiile* (Les Contempations), volum pe care l-a împărțit în *Altădată* (Autrefois) și *Azi* (Aujourd'hui), momentul morții fiicei sale fiind limita dintre ieri și astăzi. Și-a găsit alinarea, mai presus de toate, muncind la un nou roman, care a devenit *Mizerabilii* (Les Misérables), publicat în 1862, după ce a abandonat scrisul la el o perioadă și apoi l-a reluat.

Odată cu Revoluția din 1848, Hugo a fost ales reprezentant al Parisului în Adunarea Constituantă și mai târziu în Adunarea Legislativă. A susținut candidatura prințului Ludovic Napoléon la președinție în acel an. Cu cât președintele tindea spre un autoritarism de dreapta, cu atât Hugo se îndrepta către stânga adunării. Când, în decembrie 1851, a avut loc lovitura de stat, care s-a sfârșit cu proclamarea celui de-Al Doilea Imperiu sub Napoleon III, Hugo a încercat să se împotrivească și apoi a fugit la Bruxelles.

Exilul (1851–1870)

Exilul lui Hugo a durat până la revenirea libertății și reconstruirea republicii în 1870. Impus la început, exilul a devenit mai târziu un gest voluntar și, după amnistia din 1859, un gest de mândrie. El a rămas la Bruxelles timp de un an, până când, prevăzând expulzarea, s-a refugiat pe teritoriul britanic. Mai întâi s-a stabilit pe insula Jersey, din Canalul Mânecii, unde a rămas din 1852 până în 1855. Când a fost expulzat de acolo, s-a mutat pe insula vecină, Guernsey. În timpul acestui exil de aproape 20 de ani a scris cea mai mare și mai originală parte a operei sale.

Victor Hugo, fotografie de Nadar (Gaspard-Félix Tournachon)

ARHIVELE FOTOGRAFICE

Absorbit de politică, Hugo și-a dedicat primele scrieri din exil satirei și istoriei recente: *Napoleon cel mic* (Napoléon le Petit, 1852;), o punere sub acuzare a lui Napoleon III, și *Istoria unei crime* (Histoire d'un crime), o relatare pe zile a loviturii de stat a lui Ludovic Bonaparte. Întoarcerea lui Hugo la poezie a fost o explozie de mânie: *Pedepsele* (Les Châtiments, 1853). Această colecție de poeme a dat frâu liber mâniei sale față de noul împărat și, la un nivel tehnic, l-a eliberat de prejudecățile clasice rămase și i-a permis să atingă măiestria poetică. *Pedepsele* se încadrează între cele mai puternice poezii satirice din limba franceză. Toate versurile viitoare ale lui Hugo se vor schimba datorită acestei eliberări de imaginație: tonul colecțiilor de poezii este uneori liric, alteori epic, uneori emoționant, dar de cele mai multe ori virulent, cu o nuanță de frustrare națională și personală.

În ciuda satisfacției obținute din poezia sa politică, Hugo era copleșit de limitările acesteia și, întorcându-se la poeziile nepublicate din 1840–1850, a început lucrul la volumul de poezii intitulat *Contemplațiile* (Les Contemplations, 1856). Acesta conține cea mai pură poezie a sa – cea mai emoționantă, deoarece amintirea fiicei moarte este centrul cărții, dar și cea mai neliniștitoare, deoarece înfățișează lumea chinuită a unui gânditor. În poezii precum *Plânsul în noapte* (Pleurs dans la nuit) și *Spusele umbrei* (La Bouche d'ombre), dezvăluie o minte frământată care se zbate între îndoială și credință, în căutarea solitară a sensului și a semnificației.

Abordarea apocaliptică a realității a fost sursa de inspirație pentru două poeme epice sau metafizice *Sfârșitul lui Satan* (La Fin de Satan) și *Dumnezeu* (Dieu), amândouă despre problema răului. Scrise între 1854 și 1860, nu au fost publicate decât după moartea lui Hugo, deoarece editorul a preferat micile scrieri epice bazate pe istorie și legenda inclusă în prima fascicolă (1859), precum și uriașul poem epic *Legenda secolelor* (La légende des siècles), ale cărei fascicole doi și trei au apărut în 1877, respectiv în 1883. Multitudinea poemelor ce alcătuiesc această operă epică redă forța sa spirituală fără să sacrifice puterea exuberantă de a spune o poveste. Mitologia personală a lui Hugo despre zbaterea omului între bine și rău se regăsește în toate legendele sale: spiritul matern al Evei este exaltat în *Sacralitatea femeii* (Le sacre de la femme); omenirea care se eliberează de toate religiile pentru a obține adevărul divin este tema din *Satirul* (Le Satyre); iar *Tăria* (Plein Ciel) proclamă, printr-o previziune utopică a cuceririi aerului de către om, convingerea poetului despre reușita progresului neîncetat, către unirea finală a științei cu conștiința morală.

După publicarea a trei volume lungi de poezie, Hugo s-a întors la proză și s-a reapucat de *Mizerabilii*, romanul abandonat. Succesul extraordinar în rândul cititorilor de orice fel, când a fost publicat în 1862, i-a adus popularitate instantanee în propria țară, iar traducerea rapidă în mai multe limbi i-a asigurat faima in străinătate. Numele romanului înseamnă „nefericiții" sau „proscrișii", însă traducerile poartă în general titlul în limba franceză. Povestea îl are în centru pe condamnatul Jean Valjean, o victimă a societății, care a fost închis timp de 19 ani pentru furtul unei pâini. Ajuns un criminal înăsprit și viclean până la eliberare, ulterior se potolește și se îndreaptă, devenind un industriaș de succes și primar al unui oraș din nord. Cu toate acestea, este obsesiv urmărit de detectivul Javert pentru o impulsivă și regretată crimă anterioară. Jean Valjean se sacrifică până la urmă pentru fiica sa adoptivă, Cosette, și iubitul acesteia, Marius. *Mizerabilii* este o vastă panoramă a societății franceze și a lumii interlope a acesteia, ce conține numeroase episoade și pasaje faimoase, printre care și capitolul despre Bătălia de la Waterloo și descrierea salvării de către Jean Valjean a lui Marius, prin canalele Parisului. Firul narativ din *Mizerabilii* este cel al unui roman polițist, dar prin virtutea personajelor sale, uneori foarte impresionante, întotdeauna pline de viață și minunate, și prin recrearea lumii interlope a Parisului, iese la iveală tema principală, lupta neîncetată a omului cu forțele răului.

Printre lucrările scrise de Hugo în exil se află eseul *Wiliam Shakespeare* (1864) și două romane: *Oamenii mării* (Les Travailleurs de la mer, 1866) dedicată insulei Guernsey și marinarilor săi; și *Omul care râde* (L'Homme qui rit, 1869), un roman curios, în stil baroc, despre lupta poporului englez împotriva feudalismului din sec. XVII, care își ia titlul de la rânjetul permanent al eroului său desfigurat.

Ultimul roman al lui Hugo, *Nouăzeci și trei* (Quatre-vingt-treize, 1874), este centrat pe tumultuosul an 1793 în Franța și are ca subiect dreptatea și mila pe fundalul Revoluției Franceze.

Ultimii ani (1870–1885)

Înfrângerea Franței în Războiul franco-prusian și proclamarea celei de A Treia Republici în 1871 l-au adus pe Hugo înapoi la Paris. A devenit deputat în Adunarea Națională (1871), dar a demisionat după doar o lună. Deși a mai luptat pentru vechile sale idealuri, nu mai avea aceeași energie. Necazurile din ultimii ani îl îmbătrâniseră, și asta nu era totul: în 1868 și-a pierdut soția, Adèle, o tristețe profundă pentru el; în 1871 i-a murit un fiu, și apoi un altul în 1873. Deși se desprinsese tot mai mult de viața din jurul lui, poetul care scrisese *Anul teribil* (L'Année terrible, 1872), în care a relatat asediul de la Paris din anul „teribil" 1870, devenise erou național și un simbol viu al republicanismului în Franța. În 1878, Hugo a suferit o congestie cerebrală, dar a mai trăit câțiva ani în Avenue d'Eylau, redenumit bulevardul Victor Hugo, la a 80-a aniversare a sa. În 1885, la doi ani după moartea lui Juliette, credincioasa sa parteneră, Hugo a murit și i s-au organizat funeralii naționale. Corpul său a fost așezat sub Arcul de Triumf și a fost îngropat la Panthéon.

Reputația

Producția enormă a lui Hugo este unică în literatura franceză; se spune că scria în fiecare dimineață 100 de versuri sau 20 de pagini de proză. „Cea mai puternică minte a mișcării romantice", cum a fost descris în 1830, laureat și pair al Franței din 1845, a continuat să își asume rolul unui înțelept proscris, care, cu conștiința degajată față de autoritate, își așterne în proză și versuri cunoștintele și viziunile profetice, devenind în cele din urmă genialul bunic al portretisticii literare populare și poetul

național care și-a dat numele câte unei străzi din fiecare oraș al Franței.

Recunoașterea lui Hugo ca mare poet a fost urmată de o perioadă de uitare critică. Câteva dintre poemele sale erau încă amintite, iar *Mizerabilii* a continuat să fie citit pe scară largă. Generozitatea ideilor sale și căldura lor impresionau conștiința publicului, Hugo fiind un poet al omului obișnuit și care a știut cum să scrie cu simplitate și putere despre bucurii și necazuri obișnuite. Dar există și o altă latură a lui – ceea ce Paul Claudel a numit „panica contemplării" universului, numeroasele temeri care se întrevăd în poeziile sale sumbre, *Sfârșitul lui Satan* și *Dumnezeu*. În plus, cunoștințele lui Hugo despre resursele versului francez și virtuozitatea sa tehnică în ritm și rimă au scos poezia franceză din sterilitatea secolului XVIII. Hugo este unul dintre acei scriitori rari care încântă și publicul obișnuit, și publicul academic.

hui

Musulmani chinezi. Strămoșii lor au fost negustori, soldați, meșteșugari și învățați veniți în China din Persia și din Asia Centrală în sec. VII–XIII. Au încheiat căsătorii cu femeile han și din alte grupuri etnice. Locuiesc în toate regiunile Chinei, dar sunt răspândiți mai ales în partea de V.

Huineng

(638 d.Hr, SV provinciei Kwangtung, China – 713 d.Hr., Kwangtung)

Conducător religios chinez, al șaselea patriarh al budismului zen. În tinerețe era analfabet și vindea lemne de foc. A auzit Sutra Diamantului și a călătorit 750 km spre N Chinei pentru a studia cu cel de-al cincilea patriarh, Hongren. A revenit acasă în Canton (676 d.Hr.) și a devenit preot. Credea că toți oamenii sunt, în esență, neprihăniți și poartă în ei natura lui Buddha. A afirmat că oricine poate ajunge la iluminare, fără ajutor din exterior, dacă își cercetează propria natură interioară, prin meditație și echilibru. A fondat Școala de Sud, care a devenit școala zen dominantă în China și în Japonia.

Huitzilopochtli

Zeu al soarelui și al războiului în mitologia aztecă. Era adesea înfățișat în chip de pasăre colibri sau ca un războinic care poartă un coif din pene și un toiag de turcoaz în formă de șarpe. Mama sa a fost zeița pământului, frații săi, stelele de pe cer, iar sora sa, zeița lunii. În unele mituri apare ca un conducător divin care a condus un trib aztec în timpul migrației, ducându-i în valea Mexicului. Îi era dedicată cea de-a cincisprezecea lună a anului religios și se făceau sacrificii umane în onoarea lui. Se credea că avea nevoie de sânge și inimi de om pentru a se hrăni zi de zi.

Huizinga, Johan

(07.12.1872, Groningen, Olanda – 01.02.1945, De Steeg)

Istoric olandez. A fost profesor de istorie la Groningen (1905–1915) și apoi la Leiden, până în 1942, când a fost arestat de naziști. A rămas în închisoare până la moarte. Primele sale studii sunt dedicate culturii și literaturii indiene, dar s-a remarcat pe plan internațional prin lucrarea *Amurgul Evului Mediu* (Herfsttij der Middeleeuwen, 1919), un studiu despre viața din Franța și Olanda în perioada sec. XIV–XV. A mai scris lucrări precum *Erasmus* (1924), *În umbra zilei de mâine* (In de Schaduwen Van Morgen, 1935) și *Homo ludens* (1938).

Huizong *sau* Hui-tsung *sau* Song Huizong *născut* Zhao Ji

(1082–1135)

Penultimul împărat al dinastiei Song din China de N. Pictor și caligraf, Huizong a preferat creația artistică în locul guvernării. I-a determinat pe pictorii de la Academie să realizeze creații realiste. Picturile sale cu păsări și flori sunt de un colorit minuțios și au o compoziție perfectă. În timp ce construia o nouă grădină la palat, din cauza disputelor politice interminabile, eunucul său favorit a căpătat puteri nelimitate în guvernare. Alianța sa cu triburile juchen din Manciuria împotriva dinastiei Liao a determinat o invazie a juchenilor, soldată cu îndepărtarea de la putere a ramurii nordice a dinastiei Song.

Hukbalahap, Răscoala ~

(1946–1954)

Răscoală a țăranilor din Luzon, Filipine. În câmpia Luzon lucrau numeroși fermieri arendași care aveau în grijă domenii vaste, situație ce determina revolte țărănești periodice. În anii 1930, regiunea a devenit un centru de operațiuni al activiștilor comuniști. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, organizația comunistă Hukbalahap a luptat împotriva japonezilor și la sfârșitul războiului a pus stăpânire pe majoritatea proprietăților din Luzan, numind un guvern și colectând taxe. După obținerea independenței insulelor Filipine în 1946, liderii Hukbalahap au fost împiedicați să preia puterea pe care o câștigaseră

prin alegeri, fapt ce a determinat izbucnirea revoltei. Timp de patru ani ei au luptat cu succes, iar în 1950 au fost la un pas de a cuceri Manila. Rebeliunea a fost înăbușită de trupele filipineze înarmate cu tehnologie de luptă americană și cu ajutorul lui Ramon Magsaysay. Liderul Hukbalahap Luis Taruc (1913–2005) s-a predat în 1954, deși mișcarea a continuat să existe și în anii 1970.

hula

Dans polinezian sinuos, alcătuit din mișcări ondulatorii ale șoldurilor și mâinilor, însoțite de cântece sau de muzica unor instrumente, precum ukulele. La origine, un dans religios în onoarea șefului de trib, actualul hula spune o poveste sau descrie un anumit loc și este dansat numai de femei. Costumația constă dintr-o fustă din frunze de rafie și o ghirlandă de flori în jurul gâtului.

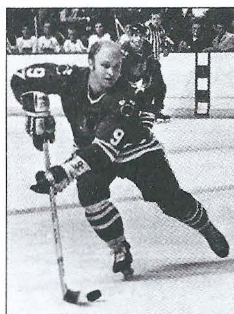
Hull
denumire completă **Kingston upon Hull**

Oraș, 243 595 loc. (2001), reședință a regiunii East Riding of Yorkshire din Anglia. Este situat pe țărmul nordic al estuarului Humber, la joncțiunea cu râul Hull, la o distanță de 35 km de Marea Nordului. În oraș exista un port medieval, care a intrat în stăpânirea lui Eduard I în 1293, fiind preluat de la călugării abației Meaux. Vreme de mai bine de 400 de ani, a fost cel mai important port din zona râurilor care se varsă în estuarul Humber. A căpătat statut de oraș în 1897 și este un important port maritim pentru marile nave transoceanice. În partea medievală a orașului se află mai multe clădiri istorice; primul gimnaziu a fost înființat în 1486.

Hull, Bobby *născut* Robert Martin
(n. 03.01.1939, Point Anne, Ontario, Canada)

CANADA WIDE/PICTORIAL PARADE

Bobby Hull, 1969

Jucător canadian de hochei. A jucat ca înaintaș și centru la echipa Chicago Black Hawks (1957–1972), unde s-a remarcat prin loviturile rapide și patinajul de mare viteză. A înscris mai mult de 50 de goluri în fiecare dintre cele cinci sezoane. Când s-a retras din NHL avea în palmares 609 goluri, 555 de pase de gol și 1 164 de puncte. A continuat să joace în fosta Asociație Mondială de Hochei (1972–1981).

Hull, Clark L(eonard)
(24.05.1884, Akron, New York, SUA - 10.05.1952, New Haven, Connecticut)

Psiholog american. A predat la Universitatea Wisconsin între 1918–1929 și a fost membru al Institutului de Relații Umane de la Universitatea Yale între 1929–1952. S-a implicat în trei direcții de cercetare. Studiile de psihometrică au culminat cu lucrarea *Testarea aptitudinilor* (Aptitude Testing, 1929). Cercetările din domeniul hipnozei au condus la apariția volumului *Hipnoză și sugestibilitate* (Hypnosis and Suggestibility, 1933). Cele mai însemnate contribuții le-a avut în domeniul studierii intensive și a realizat o teorie majoră, cu mare impact în perioada anilor 1940 și 1950. Importanta lucrare *Teoria deductivo-matematică a învățării mecanice* (Mathematico-Deductive Theory of Rote Learning, 1940) a fost urmată de opera *Principii ale comportamentului* (Principles of Behavior, 1943). Bazându-se pe lucrările lui Edward L. Thorndike și John B. Watson, a încercat să dezvolte o teorie riguroasă a învățării, care să fie aplicată tuturor tipurilor de comportament, atât uman, cât și animal. El și elevii săi au făcut multe experimente și au introdus noi concepte teoretice, care au dominat literatura experimentală pe o perioadă de peste două decenii; în cele din urmă, a fost dezvoltată psihologia cognitivă, care pune în evidență rolul proceselor mentale.

Hull, Cordell
(02.10.1871, comitatul Overton, Tennessee, SUA - 23.07.1955, Bethesda, Maryland)

Om politic și diplomat american. A lucrat în domeniul justiției și a fost membru al Camerei Reprezentanților (1907–1921, 1923–1931). Este autorul primei legi a impozitului pe venit (1913) și a impozitului pe moșteniri (1916). Pentru o scurtă perioadă de timp, a fost membru al Senatului (1931–1933). Ca secretar de stat (ministru de externe) în administrația Franklin Roosevelt (1933–1944), a inițiat un program de schimburi comerciale care a dus la scăderea taxelor și la dezvoltarea comerțului la nivel internațional. A îmbunătățit relațiile cu America Latină, inițiind o politică de bună vecinătate, iar la negocierile din 1941 a sprijinit China, determinând Japonia să renunțe la cuceririle ei prin forțe armate. Încă de la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, a trasat planurile unei organizații internaționale responsabile de menținerea păcii, după

război, determinându-l pe Roosevelt să-l numească „părintele Națiunilor Unite". Activitatea sa i-a adus Premiul Nobel pentru pace, în 1945.

Hull, Isaac
(09.03.1773, Derby, Connecticut, SUA - 13.02.1843, Philadephia, Pennsylvania)

Ofițer de marină american. Nepot al lui William Hull. La vârsta de 19 ani a devenit proprietarul unui vas. Avansat la gradul de locotenent pe vasul american *Constitution*, în 1798, a luat parte la Războiul Tripolitan, iar în 1810 a preluat comanda vasului. La începutul Războiului din 1812, a atacat fregata britanică *Guerrière* și, după o luptă aprigă, a redus-o la stadiul de epavă. Victoria sa a contribuit la unificarea eforturilor SUA în război, iar vasul a fost supranumit *Bătrânul de fier* (Old Ironsides). A comandat escadrilele americane din Pacific (1824–1827) și Mediterana (1839–1841).

Hull, William
(24.06.1753, Derby, Connecticut, SUA - 29.11.1825, Newton, Massachusetts)

Ofițer de armată american. A luptat în campaniile din Connecticut, New York și New Jersey, din Revoluția Americană. În 1805 a fost numit guvernator al teritoriului Michigan. Când a izbucnit Războiul din 1812, a fost numit general de brigadă, având misiunea să apere Michigan și să atace Canada. Ofensiva sa insuficient plănuită asupra Canadei l-a silit să se retragă la Detroit, unde s-a predat fără luptă. A fost judecat de Curtea Marțială și găsit vinovat de lașitate și neglijarea obligațiilor. Pedeapsa cu moartea a fost suspendată de președintele James Madison, luându-se în considerare meritele sale anterioare.

Hulse, Russell Alan
(n. 28.11.1950, New York, New York, SUA)

Fizician american. A obținut titlul de doctor la Universitatea din Massachusetts. În colaborare cu profesorul său, Joseph H. Taylor Jr., a descoperit 12 pulsari. Unul dintre pulsari, PSR 1913 + 16, s-a dovedit a fi o stea binară. Cele două câmpuri gravitaționale de interacțiune a stelelor au furnizat astronomilor prima modalitate de detectare a undelor gravitaționale, a căror existență a fost prezisă de Albert Einstein, în teoria generală a relativității. Pentru descoperirea pulsarului PRS 1913 + 16, Hulse și Taylor au primit Premiul Nobel.

hulub
Denumire generică pentru anumite specii de păsări din familia *Columbidae*. Denumirile porumbel și hulub sunt echivalente și se pot înlocui una cu cealaltă. Deși termenul hulub se referă, în general, la reprezentanți de talie mică și cu coada mai lungă din această familie, există și excepții: porumbelul de stradă obișnuit, considerat tipic pentru păsările pe care le numim porumbei, este adesea numit hulub-de-stâncă. Denumirile comune ale acestor păsări nu reflectă neapărat înrudirea biologică exactă dintre ele.

Humber *în Antichitate* Abus
Râu care se varsă în Marea Nordului, pe coasta de E a Angliei. Format la confluența râurilor Ouse și Trent, are o lungime de 121 km și o lățime mai mare de 11 km la gura de vărsare. Podul Humber, unul dintre cele mai lungi poduri suspendate din lume (cu secțiunea principală lungă de 1 410 m), a fost construit (1981) în urma dezvoltării economice de pe țărmuri, unde se află câteva mari porturi, precum Hull.

Humberside
Fost district din E Angliei. Se întindea de-a lungul coastei Mării Nordului, de la capul Flamborough până la gura de vărsare a râului Humber. Avea centrul administrativ la Hull. Podișul Yorkshire Wolds se întindea de la dealurile înalte calcaroase la capul Flamborough. Așezămintele preistorice din regiune au fost înlocuite de cele romane, anglo-saxone și scandinave.

Humboldt
Râu din N statului Nevada, SUA. Izvorăște din districtul Elko, curge spre V și SV, pe o distanță de 467 km, și se varsă în lacul Humboldt (numit și Humboldt Sink). Numit astfel de John C. Fremont în onoarea lui Alexander von Humboldt, râul a reprezentat o rută importantă pentru emigranții care porneau din Salt Lake City pentru a ajunge la zonele aurifere din centrul Californiei.

Humboldt, (Friedrich Wilhelm Heinrich) Alexander, (Baron) von ~
(14.09.1769, Berlin, Prusia - 06.05.1859, Berlin)

Naturalist și explorator german. În 1792 a făcut parte din departamentul minier al guvernului prusac, unde a inventat o lampă de siguranță și a înființat o școală de pregătire a minerilor. Din 1799 a explorat America Centrală și de S, traversând jungla amazoniană și podișurile andine. În timpul acestor călătorii a descoperit legătura dintre bazinul Amazonului și cel al fluviului Orinoco și a presupus că râul de

Alexander von Humboldt, pictură de Friedrich Georg Weitsch, 1806; Muzeul Național din Berlin

MUZEUL NAȚIONAL DIN BERLIN

înălțime este cauzat de insuficiența de oxigen. A studiat curentul oceanic din largul coastei de V a Americii de Sud, care a fost cunoscut sub numele curentul Humboldt (astăzi curentul Perú). S-a întors în Europa în 1804. Cercetările lui au servit drept bază pentru climatologia comparativă, pentru a stabili legătura dintre geografia unei regiuni și fauna și flora zonei respective, pentru a înțelege modul de formare a scoarței terestre. La Paris și-a folosit o parte din avere pentru a-i ajuta pe Louis Agassiz și pe alți cercetători să-și facă o carieră. În 1829 a călătorit în Rusia și în Siberia, unde a făcut observații geografice, geologice și meteorologice cu privire la Asia Centrală. În anii 1830 a studiat furtunile magnetice. Și-a petrecut ultimii 25 de ani din viață scriind lucrarea *Universul* (Kosmos), un studiu despre structura universului așa cum era cunoscută la acea vreme.

Humboldt, (Karl) Wilhelm *ulterior* Freiherr (Baron) von Humboldt

(22.06.1767, Potsdam, Prusia - 08.04.1835, Tegel, lângă Berlin)

Lingvist și pedagog german. Este fratele mai mare al lui Alexander von Humboldt. A deținut diverse funcții ministeriale în guvernarea prusacă, inclusiv ministru al educației (1809) și ambasador la Viena (1812). A îmbunătățit învățământul primar și a avut un rol important în fondarea Universității Friedrich Wilhelm din Berlin (astăzi Universitatea Humboldt sau Universitatea din Berlin). Humboldt a adus contribuții majore la filozofia limbajului, afirmând că structura și caracterul limbii reflectă cultura și individualitatea vorbitorilor și că ființele umane percep lumea prin intermediul limbii. A făcut și studii asupra limbii basce și kawi (vechea javaneză).

Hume, David

(07.05./26.04. stil vechi, 1711, Edinburgh, Scoția - 25.08.1776, Edinburgh)

Filozof scoțian, istoric, economist și eseist, cunoscut mai ales pentru empirismul și scepticismul său filozofic. Hume considera filozofia o știință experimentală și inductivă a naturii umane. Luând ca model metoda științifică a fizicianului englez Sir Isaac Newton și bazându-se pe epistemologia filozofului englez John Locke, Hume a încercat să descrie modul în care funcționează mintea în achiziționarea cunoașterii. El a ajuns la concluzia că nici o teorie a realității nu este posibilă; nu poate exista cunoașterea a ceva anume, dincolo de experiență. În ciuda impactului solid al teoriei sale a cunoașterii, Hume s-ar fi considerat pe sine mai ales un moralist.

Primii ani

Hume era fiul cel mic al lui Joseph Hume, un moșier modest, sau lord, din Ninewells, o proprietate mică învecinată cu satul Chirnside, la cca 14 km distanță de Berwick-upon-Tweed, în partea scoțiană a frontierei. Mama lui David, Catherine, fiică a lui Sir David Falconer, președintele Curții Supreme scoțiene, se afla la Edinburgh când și-a născut fiul. Când avea trei ani, tatăl său a murit. A intrat la Universitatea din Edinburgh când avea 12 ani și a terminat-o la 14 sau 15 ani, așa cum se obișnuia. Îndemnat ulterior să studieze dreptul (conform tradiției familiei din ambele părți), pe care l-a găsit neinteresant, a început în schimb să citească avid lucrări din sfera mai largă a literelor. Din cauza intensității și a emoției descoperirii sale intelectuale, a avut o cădere nervoasă în 1729, după care s-a recuperat în câțiva ani.

În 1734, după ce și-a încercat mâna la biroul unui comerciant din Bristol, a ajuns la un moment de cotitură al vieții și s-a retras în Franța timp de trei ani. O mare parte din această perioadă a petrecut-o la La Flèche, pe Loara, în vechea provincie Anjou, studiind și scriind *Tratat asupra naturii umane* (A Treatise of Human Nature). Tratatul era încercarea lui Hume de a formula un sistem filozofic matur. Este împărțit în trei cărți: cartea I, despre înțelegere, care explică procesul omului de a cunoaște, descriind în ordine originea ideilor, ideile de spațiu și timp, de cauzalitate, precum și manifestarea simțurilor; cartea II, despre „pasiunile" omului, oferă un ansamblu psihologic elaborat pentru explicarea ordinii afective sau emoționale din om și atribuie un rol subordonat rațiunii în acest mecanism; cartea III, despre morală, descrie bunătatea morală în termeni de „sentimente" de aprobare sau de dezaprobare pe care le are o persoană față de comportamentul uman, având în vedere consecințele dezagreabile, pentru ea sau pentru alții. Deși *Tratatul* este cea mai aprofundată interpretare a ideilor lui Hume, la sfârșitul vieții, el l-a respins

vehement, numindu-l juvenil, declarând că doar scrierile sale ulterioare prezentau opinii demne de luat în considerație. *Tratatul* nu este bine structurat, în unele părți fiind prea subtil și confuz, din cauza ambiguității privind termenii importanți (mai ales „rațiunea"), și deteriorat de extravaganța voită a afirmațiilor și mai puțin de mărturisiri personale teatrale. Din aceste motive, nu este chiar total deplasată condamnarea sa din anii maturității. Totuși, Cartea I a fost mult mai citită în cercurile academice decât orice altă lucrare a sa.

Revenind în Anglia în 1737, a început să publice *Tratatul*. Cărțile I și II au fost publicate în două volume în 1739; Cartea III a apărut în anul următor. Receptarea slabă a primei sale lucrări, extrem de ambițioasă, l-a deprimat. Însă următoarea carte, *Eseuri, morale și politice* (Essays, Moral and Political, 1741–1742), a avut un oarecare succes. Probabil încurajat de acest lucru, a candidat la Catedra de filozofie morală a Universității din Edinburgh, în 1744. Contestatarii l-au acuzat de erezie și chiar de ateism, indicând ca dovadă *Tratatul*. Hume a părăsit orașul, unde locuia din 1740, și a început o perioadă de peregrinări: un an nefast lângă St. Albans ca tutorele nebunului marchiz de Annandale (1745–1746); câteva luni ca secretar la generalul James St. Clair (membru al unei familii proeminente din Scoția), cu care a avut parte de acțiune militară în timpul unei expediții eșuate în Bretania (1746); a zăbovit puțin la Londra și la Ninewells, și apoi încă câteva luni cu generalul St. Clair la o ambasadă la curțile din Viena și Torino (1748–1749).

Operele de maturitate

În timpul anilor de peregrinări, Hume a câștigat banii de care avea nevoie pentru a obține răgaz pentru studii. Unele părți din aceste studii apăruseră deja, înainte de sfârșitul călătoriei sale, și anume *Trei eseuri, morale și politice* (Three Essays, Moral and Political, 1748) și *Eseuri filozofice asupra înțelegerii umane* (Philosophical Essays Concerning Human Understanding, 1748). Aceasta din urmă este o rescriere a cărții I din *Tratat* (cu o adăugire, eseul *Despre miracole* – On Miracles, care a devenit faimos pentru negarea faptului că o minune poate fi dovedită prin oricâte dovezi și de orice fel); este mai bine cunoscută sub denumirea *Cercetare asupra înțelegerii umane* (An Enquiry Concerning Human Understanding), titlul dat de Hume într-o ediție revăzută din 1758. *Cercetare asupra principiilor moralei* (Enquiry Concerning the Principles of Morals, 1751) era o rescriere a cărții III din *Tratat*. În aceste lucrări Hume și-a exprimat gândirea matură.

Cercetare asupra înțelegerii umane este o încercare de a defini principiile înțelegerii umane. Prezintă într-o formă logică întrebări importante cu privire la natura raționamentului, aspectele de fapt și de experiență, și răspunde la aceste întrebări recurgând la principiul asocierii. Fundamentul acestei prezentări este o clasificare dublă a obiectelor conștientizării. În primul rând, toate aceste obiecte sunt fie „impresii", date ale senzației sau ale conștiinței interne, fie „idei" derivate din astfel de date prin compoziție, transpunere, augmentare sau diminuare. Cu alte cuvinte, mintea nu creează idei, ci le derivă din impresii. De aici, Hume dezvoltă o teorie a sensului. Un cuvânt care nu reprezintă în mod direct o impresie are sens numai dacă aduce înaintea conștiinței un obiect care poate fi cules de la o impresie de către unul dintre procesele mentale menționate. În al doilea rând, există două abordări în analiza sensului, una analitică, focalizată pe „relațiile de idei", și una empirică, axată pe „chestiuni de fapt". Ideile pot fi ținute înaintea conștiinței pur și simplu ca înțelesuri, iar relațiile logice dintre ele pot fi apoi detectate prin inspecție rațională. Ideea unui triunghi dreptunghic, de exemplu, presupune egalitatea unghiurilor sale interne la două unghiuri drepte, iar ideea de mișcare determină ideile de spațiu și de timp, indiferent dacă există astfel de triunghiuri și de mișcare. Numai la acest nivel de înțelesuri simple, Hume afirmă că există loc pentru cunoașterea demonstrativă. Realitățile, pe de altă parte, sunt dispuse înaintea conștiinței pur și simplu, dezvăluind o relație deloc logică; proprietățile și conexiunile lor trebuie să fie acceptate așa cum sunt. Faptul că ciuboțica cucului este galbenă, plumbul este greu, iar focul arde sunt adevăruri, fiecare închis în teritoriul său logic. Fiecare, în ce privește rațiunea, poate fi diferit: contradicția din fiecare realitate este imaginabilă. Prin urmare, orice știință demonstrativă este imposibilă de fapt.

De la acest fundament își dezvoltă Hume doctrina despre cauzalitate. Ideea de cauzalitate este invocată să afirme o conexiune necesară printre elementele de fapt. Atunci, din ce derivă impresia? Hume afirmă că nu se poate observa nici o legătură de cauzalitate între datele

simțurilor, pentru că, atunci când o persoană consideră orice evenimente ca fiind conectate cauzal, tot ce face ea și poate observa este faptul că acestea se potrivesc în mod frecvent și uniform. Într-o asemenea apropiere, este o realitate faptul că impresia sau ideea despre un eveniment aduce cu sine ideea altuia. O asociere obișnuită se stabilește în minte și, ca și în alte forme de comportament, și în aceasta modul de funcționare al asocierii este simțit ca o constrângere. Acest sentiment, conchide Hume, este singura sursă de impresie descoperită a ideii de cauzalitate.

Credința

Hume are apoi în vedere procesul de inferență cauzală, introducând astfel conceptul de credință. Când o persoană vede un pahar căzând, nu se gândește doar că acesta se va sparge, ci se așteaptă și crede că se va sparge. Pornind de la efect, atunci când vede solul umed, omul nu se gândește doar la ploaie, ci crede că a plouat. Astfel, credința este o componentă importantă în procesul de inferență cauzală. Hume continuă apoi să investigheze natura credinței, susținând că el a fost primul care a făcut acest lucru. El folosește acest termen în sensul restrâns al credinței privind realitățile și definește credința ca un fel de animație sau intensitate care însoțește percepția unei idei. Credința este mai mult decât o idee, este o idee vie sau plină de viață. Această vivacitate este deținută inițial de unele obiecte ale conștientizării, de impresii și de imagini de memorie simple ale acestora. Prin asociere, ea ajunge să aparțină și altor idei. Apoi, în procesul de inferență cauzală, un observator trece de la o impresie la o idee în mod regulat asociată cu aceasta. În timpul procesului, aspectul de animație propriu impresiei viciază ideea, afirmă Hume. Acest aspect de vivacitate este definit de Hume ca esență a credinței.

Hume nu pretinde să susțină că afirmațiile, de care sunt legate cauzal evenimentele în sine și care vor relaționa în viitor în aceleași moduri în care au făcut-o în trecut, sunt false. El a crezut cu tărie în aceste afirmații și a insistat ca toată lumea să le creadă, să continue să le creadă și să trebuiască să continue să le creadă, pentru ca acestea să supraviețuiască. Ele sunt credințe naturale, predilecții vii ale naturii umane, în afară de nebunie. Ceea ce Hume dorește să dovedească este că, de fapt, credințele naturale nu sunt obținute și nu pot fi demonstrate prin observație empirică sau prin rațiune, chiar dacă este intuitivă sau bazată pe deducție. Reflecția arată că nu există nici o dovadă pentru acestea și arată, de asemenea, că suntem obligați să le credem și că este logic și normal să facem asta. Acesta este scepticismul lui Hume: o afirmare a acestei tensiuni, o negare nu a credinței, ci a certitudinii.

Lucrări de morală și istorice

Cercetare asupra principiilor moralei este o perfecționare a opiniei lui Hume despre moralitate, în care consideră simpatia un fapt al naturii umane ce stă la baza întregii vieți sociale și a fericirii personale. Definind moralitatea prin acele calități care sunt confirmate la absolut oricine și de către practic toată lumea, el însuși își propunea să descopere cea mai extinsă bază de asentimente. Le găsește, așa cum a găsit bazele credințelor, în „sentimente", nu în „cunoașteri". Deciziile morale se întemeiază pe sentimente morale. Calitățile sunt evaluate fie pentru utilitatea lor, fie pentru cât sunt de favorabile, în fiecare caz pentru cei care le posedă sau pentru alții. Sistemul moral al lui Hume vizează fericirea celorlalți (fără nici o formulă, cum ar fi „cea mai mare fericire a celui mai mare număr") și fericirea de sine. Însă părerea față de ceilalți reprezintă cea mai mare parte a moralității. Accentul cade pe altruism: sentimentele morale pe care pretinde că le găsește în ființele umane, urmăresc, în cea mai mare parte, un sentiment de simpatie și o simpatie față de semeni. Este în natura umană, susține el, să râzi cu râsete și să jelești cu jale și să cauți binele altora și al tău. La doi ani după publicarea *Cercetării*, Hume mărturisea: „Sunt subiectiv față de această lucrare". La sfârșitul vieții, o evalua ca fiind „dintre toate scrierile mele, incomparabil cea mai bună". Astfel de afirmații, împreună cu alte indicații din lucrările ulterioare, ne fac să bănuim că doctrina morală a considerat-o drept lucrarea sa majoră. El scrie aici ca un om care are același angajament față de datorie ca și semenii lui. Este greșită imaginea sa tradițională de zeflemist detașat: el nu a fost sceptic în privința moralității, ci față de teoretizarea acesteia.

După publicarea acestor lucrări, Hume a petrecut câțiva ani (1751–1763) în Edinburgh, cu două pauze în care a locuit la Londra. A existat o încercare de a fi numit succesorul lui Adam Smith, un economist scoțian (mai târziu avea să devină prietenul său apropiat), la Catedra de logică din Glasgow, însă zvonul că ar fi ateist a început să circule din nou.

Cu toate acestea, în 1752, Hume a fost numit custode la Biblioteca Avocaților din Edinburgh. Acolo, „stăpân peste 30 000 de volume", și-a putut îndeplini o dorință mai veche, aceea de a scrie lucrări istorice. *Istoria Angliei* (The History of England), care începe de la invazia lui Caesar și până la 1688, a apărut în șase volume in-cvarto între 1754 și 1762, precedată de *Discursurile politice* (Political Discourses, 1752). Scrierile sale începuseră să-l facă cunoscut, însă acestea două i-au adus faima, atât în străinătate, precum și în țară. A scris, de asemenea, *Patru dizertații* (Four Dissertations, 1757), pe care a considerat-o un fleac, deși aceasta cuprindea o rescriere a cărții II a *Tratatului* (completând reafirmarea clară a acestei lucrări) și un studiu strălucit al „istoriei naturale a religiei". În 1762, James Boswell, biograful lui Samuel Johnson, l-a numit pe Hume „cel mai mare scriitor din Marea Britanie", iar în 1761, Biserica Romano-Catolică i-a acordat o nedorită atenție trecându-i toate lucrările în *Index* – lista de cărți interzise.

A urmat episodul cel mai strălucitor al vieții sale: în 1763 a părăsit Anglia pentru a deveni secretar la Ambasada Marii Britanii la Paris, sub conducerea contelui de Hertford. Societatea pariziană l-a acceptat, în ciuda staturii greoaie și stângăciei lui. A primit aprecieri pentru rezultatele remarcabile în domeniul vast al științei, pentru agerimea gândirii și eleganța condeiului și a fost primit cu brațele deschise pentru bunătatea și veselia sa. Saloanele și-au deschis ușile și a fost primit călduros de către toți. Timp de patru luni, în 1765, a fost însărcinat cu afaceri la ambasadă. Când s-a întors la Londra, la începutul lui 1766 (pentru a deveni, un an mai târziu, subsecretar de stat), l-a adus cu el pe Jean-Jacques Rousseau, filozoful elvețian care a participat la scrierea *Enciclopediei* lui Diderot și d'Alembert, și i-a găsit un refugiu departe de persecuție, într-o casă de la țară în Wootton, Staffordshire. Acest geniu chinuit bănuia însă un complot, a fugit în secret în Franța și a împrăștiat zvonul relei-credințe a lui Hume. Hume a fost parțial înșelat și parțial convins să publice corespondența relevantă dintre ei, care avea legătură cu subiectul (*O evaluare concisă și cinstită a disputei dintre dl. Hume și dl. Rousseau*, A Councise and Genuine Account of the Dispute Between Mr. Hume and Mr. Rousseau, 1766).

În 1769, oarecum obosit de viața publică și de Anglia, și-a stabilit din nou reședința la Edinburgh, orașul său drag, bucurându-se de compania – intelectuală și socială – a prietenilor vechi și noi (nu s-a căsătorit niciodată) și revizuindu-și lucrările. A publicat alte cinci ediții ale *Istoriei* între 1762 și 1773, precum și opt ediții ale lucrărilor strânse în colecție (în afară de *Tratat*, *Istoria* și de alte articole efemere) sub titlul *Eseuri și tratate* (Essays and Treatises) între 1753 și 1772, pe lângă pregătirea ediției finale a acestei colecții, care a apărut postum (1777), și *Dialoguri asupra religiei naturale* (Dialogues Concerning Natural Religion), pe care prietenii l-au convins să nu le publice și cartea a apărut abia în 1779. Autobiografia sa curios de detașată, *Viața lui David Hume, Domn, scrisă de către dânsul* (The Life of David Hume, Written by Himself, 1777, titlul îi aparține), este datată 18 aprilie 1776. A murit în casa din Edinburgh, după o boală lungă, și a fost îngropat pe Calton Hill.

David Hume, oil painting by Allan Ramsay, 1766; in the Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh.

COURTESY OF THE SCOTTISH NATIONAL PORTRAIT GALLERY

Adam Smith, executorul său literar, a adăugat la *Viața* o scrisoare care se încheie cu părerea despre prietenul său care „se apropie de ideea de un om perfect înțelept și virtuos, atât cât îi va permite natura fragilității umane". Distinșii săi prieteni, printre care se numărau și preoți, cu siguranță l-au admirat și iubit, și mulți tineri i-au datorat influența ori sprijinul financiar. Lumea auzise doar că a fost un ateu și s-a mirat pur și simplu cum de a murit un astfel de căpcăun. Cu toate acestea, Boswell a povestit, într-un pasaj din *Documente private*, că, atunci când l-a vizitat pe Hume, în ultima fază a bolii, filozoful a vorbit energic și vesel despre lipsa lui de credință în nemurire.

Semnificație și influență

Nu încape îndoială că Hume a fost una dintre figurile importante ale secolului său. Astfel, opinia contemporanilor, precum și realizările sale, privite din perspectivă istorică, confirmă acest lucru, deși accentul s-a mutat de-a lungul timpului.

Ca scriitor Stilul lui Hume a fost lăudat în timpul vieții sale și de nenumărate ori de atunci. El este o ilustrare a tiparelor clasice ale timpului său. Este lipsit însă de individualitate și de culoare, pentru că Hume a păstrat mereu rezervă în privința emoțiilor

sale. Nuanțarea este minimă, cu excepția subiectelor superficiale, unde este destul de accentuată. Totuși, în lucrările filozofice, el oferă o plăcere neintenționată. Aici, detașarea sa, uniformitatea (toată pe un singur plan), finețea și claritatea sunt adevărate merite. Din punctul de vedere al stilului, se numără printre cei mai buni scriitori de proză științifică ai limbii engleze.

Ca istoric În cataloagele bibliotecilor, el este încă aflat sub eticheta „Hume, David, istoric". De la moartea sa până în 1894, au existat cel puțin 50 de ediții ale *Istoriei*; un rezumat al lucrărilor sale, cunoscut sub numele *Hume pentru studenți* (The Student's Hume, 1859, reeditat de multe ori), a rămas în uz timp de 50 de ani. Deși acum e depășită, *Istoria* lui Hume trebuie privită ca un eveniment de importanță culturală. În vremea sa, de altfel, a fost o inovație, ridicându-se mult peste puținii săi predecesori. Era mai completă și stabilea un standard mai ridicat de imparțialitate. *Istoria Angliei* nu prezenta doar faptele regilor și ale oamenilor de stat, ci și interesele intelectuale ale cetățenilor educați, așa cum se poate observa, de exemplu, în paginile despre literatură și știință din timpul Commonwealthului de la sfârșitul capitolului 3 și din vremea lui Iacob II, la sfârșitul capitolului 2. Această scriere nu are precedent, atât în ce privește structura, cât și frazarea. Personajele și evenimentele erau împletite în modele cauzale și îmbrăcau narațiunea cu obiectivele și momentele de respiro ale punctelor culminante recurente. Acesta avea să fie planul viitoarelor cărți de istorie adresate marelui public.

Ca economist Hume a făcut un pas înainte prin *Discursuri politice* încorporate în *Eseuri și tratate* și ca partea a doua din *Eseuri morale și politice*. Nu se știe sigur cât de mult l-a influențat pe prietenul Adam Smith, mai tânăr cu 12 ani: ambii aveau principii foarte asemănătoare și aveau obiceiul extraordinar de a le ilustra și susține prin exemple luate din istorie. Hume nu a formulat un sistem complet al teoriei economice, așa cum a făcut Adam Smith în lucrarea *Avuția națiunilor*, însă a introdus mai multe idei noi pe baza cărora s-a construit „economia clasică" a sec. XVIII. Nivelul său de intuiție poate fi extras din afirmațiile principale: bogăția nu înseamnă bani, ci bunuri; suma de bani în circulație ar trebui să fie în raport cu cantitatea de mărfuri de pe piață (două puncte de vedere susținute de Berkeley); o rată scăzută a dobânzii este un simptom nu de exces de bani, ci de comerț în plină expansiune; un popor nu poate continua să exporte numai lingouri; fiecare națiune are avantaje speciale, asigurate de materiile prime, climă și competență, astfel încât un schimb liber de produse (cu unele excepții) este reciproc avantajos; națiunile sărace le sărăcesc pe celelalte pentru că nu produc suficient pentru a fi în stare să ia parte la acest schimb. El a salutat progresul de la o economie agricolă către una industrială, ca o condiție preliminară a oricărei forme de civilizație, în afară de cele foarte simple.

Ca filozof Hume și-a imaginat filozofia ca fiind știința inductivă a naturii umane și a ajuns la concluzia că omul este o ființă mai degrabă a sentimentului sensibil și practic decât a rațiunii. În Europa, este considerat unul dintre puținii filozofi clasici britanici. Pentru unii germani, importanța sa constă în faptul că Immanuel Kant și-a conceput filozofia critică prin reacție directă la Hume. Hume a fost unul dintre cei care l-au înfruntat și l-au călăuzit pe Auguste Comte, matematician și sociolog francez din sec. XIX, către pozitivism. În Marea Britanie, influența sa pozitivă se poate observa la Jeremy Bentham – jurist și filozof de la începutul sec. XIX, care s-a aplecat către utilitarism (teorie morală prin care conduita potrivită ar trebui să fie determinată de utilitatea consecințelor sale) – și, chiar mai mult, la John Stuart Mill, filozof și economist, care a trăit spre sfârșitul sec. XIX.

Prin faptul că a aruncat umbra suspiciunii în privința ipotezei unei legături necesare între cauză și efect, Hume a fost primul filozof postmedieval care a reformulat scepticismul anticilor. Reformularea lui, de altfel, a fost efectuată într-un mod nou și convingător. Deși Hume îl admira pe Newton, felul subtil în care a subminat cauzalitatea a pus în discuție bazele filozofice ale științei lui Newton ca o modalitate de a privi lumea, în măsura în care acest concept își avea temeiul în identificarea unor legi fundamentale de cauzalitate care guvernează universul. Drept urmare, pozitiviștii din sec. XIX au fost nevoiți să se lupte cu întrebările lui Hume privind cauzalitatea dacă voiau să-și atingă scopul de a face din știință cadrul central al gândirii umane. În sec. XX, naturalismul, nu scepticismul lui Hume a atras atenția, mai ales printre filozofii analitici. Naturalismul lui Hume constă în convingerea că justificarea filozofică ar putea fi doar înrădăcinată în regularitățile lumii naturale. Filozofii

analiști au fost atrași de acest lucru, pentru că părea să ofere o soluție la problemele ridicate de tradiția sceptică, la revigorarea căreia Hume însuși, în alt rol filozofic, a contribuit atât de mult.

Hume, John

(n. 18.01.1937, Londonderry, Irlanda de Nord)

Lider al Partidului Muncitoresc și Social Democrat (SDLP) din Irlanda de Nord, distins cu Premiul Nobel pentru pace în 1998, împreună cu David Trimble. Profesor de gimnaziu, a devenit, în anii 1960, un lider al romano-catolicilor, în cadrul mișcării irlandeze pentru drepturile civile. În 1969 a fost ales în Parlamentul irlandez și, în 1979, a devenit șeful SDLP. Fiind un om moderat, a condamnat violența în Armata Republicană Irlandeză (IRA). Spre sfârșitul anilor 1980, a încercat să convingă IRA să renunțe la lupta armată împotriva Angliei și să adopte calea politicii democratice. Și-a riscat propria siguranță, purtând dialoguri, uneori confidențiale, cu liderii Sinn Féin, aripa politică a IRA, și a jucat un rol important în negocierea Acordului din Vinerea Mare, acord de pace multipartit între unioniști și naționaliști, semnat în aprilie 1998.

Hummel, Johann Nepomuk

(14.11.1778, Pressburg, ulterior Bratislava, în actuala Slovacie - 17.10.1837, Weimar, Thuringia, azi Germania)

Compozitor, pianist și dirijor austriac. A fost un pianist virtuoz. La vârsta de opt ani s-a mutat la Viena, unde tatăl său era dirijor, și a studiat doi ani cu Wolfgang Amadeus Mozart. După cinci ani de turnee, a revenit pentru a studia în continuare și a renunțat să mai cânte în public. I-a succedat lui Franz Joseph Haydn ca director muzical la palatul Esterházy. Și-a câștigat existența dând lecții și compunând muzică pentru teatru. În 1814, a reluat turneele, înregistrând un mare succes și îmbogățindu-se. A compus un mare număr de concerte și multă muzică de cameră.

Hummert, Anne *și* Frank

(19.01.1905, Baltimore, Maryland, SUA - 05.06.1996, New York, New York; 1882 sau 1887, St. Louis, Missouri, SUA - 12.03.1966, Manhattan, New York)

Producători de radio americani. Din 1927, Anne (născută Schumacher) a lucrat pe post de copywriter în cadrul unei agenții de publicitate din Chicago, al cărei coproprietar era Frank. Când a început epoca de glorie a radioului, au scris seriale. *Bill, pur și simplu* (Just Plain Bill, 1932–1955), *Povestea Helenei Trent* (The Romance of Helen Trent, 1933–1960), *Ma Perkins* (1933–1960) și *Soția din spatele scenei* (Backstage Wife, 1935–1959) au avut un succes atât de mare, încât cei doi au fondat Compania de producții radio Hummert. Ei schițau intriga principală și angajau scenariști pentru a redacta scenariul; astfel, au produs peste 40 de programe de radio, printre care: *Stella Dallas* (1938–1955) și *Tânărul Widder Brown* (Young Widder Brown, 1938–1956); seriale polițiste ca *Domnul Keen, căutătorul persoanelor dispărute* (Mr. Keen, Tracer of Lost Persons, 1937–1954) și *Dl. Cameleon* (Mr. Chameleon, 1948–1951); programe muzicale *The American Album of Familiar Music* (1931–1951) și *Caruselul din Manhattan* (Manhattan Merry-Go-Round, 1933–1949).

Humperdinck, Engelbert

(01.09.1854, Sieberg, Hanovra - 27.09.1921, Neustrelitz, Germania)

Compozitor german. A studiat pianul, orga, violoncelul și arta compoziției cu Ferdinand Hiller (1811–1885). Lucrările sale au fost premiate. În 1879 l-a cunoscut pe Richard Wagner, la Napoli, și a devenit unul dintre apropiații săi. A fost solicitat să contribuie la pregătirea premierei spectacolului *Parsifal*, să copieze partituri și să repete cu corul. Astfel a ajuns să fie considerat succesorul lui Wagner, desemnat pe această poziție de însuși marele compozitor. În prezent este cunoscut pentru opera devenită foarte populară *Hänsel și Gretel* (Hänsel und Gretel, 1892). Printre lucrările sale de mai târziu se numără opera *Copiii regelui* (Königskinder, 1897).

Humphrey, Doris

(17.10.1895, Oak Park, Illinois, SUA - 29.12.1958, New York, New York)

Dansatoare americană și coregrafă de dans modern. S-a alăturat trupei Denishawn în 1917. În 1928 a părăsit trupa și a înființat, împreună cu Charles Weidman, o școală și un ansamblu de dans care au funcționat până în 1944. Coregrafia ei se caracterizează printr-o utilizare inovatoare a antitezei dintre echilibru și dezechilibru, cădere și ridicare. Printre creațiile sale se numără *Studiu acvatic* (Water Study, 1928), *Tremurătorii* (The Shakers, 1931) și

CULVER PICTURES

Doris Humphrey

Noul dans (New Dance, 1935). Din 1945 nu a mai dansat în spectacole, dar a continuat să lucreze ca director artistic în cadrul companiei lui José Limón, compunând spectacole precum *Ziua pe pământ* (Day on Earth, 1947) și *Ruine și viziuni* (Ruins and Visions, 1953).

Humphrey, Hubert H(oratio)

(27.05.1911, Wallace, Dakota de Sud, SUA - 13.01.1978, Waverly, Minneapolis)

Om politic american. A lucrat ca farmacist, apoi a devenit directorul campaniei electorale a președintelui Franklin Roosevelt, în 1944. A contribuit la fuzionarea Partidului Democrat cu Partidul Agrar-Muncitoresc. Cariera sa publică a început când a fost ales primar al Minneapolisului (1945–1948). În Senatul SUA (1949–1964) s-a dovedit a fi un parlamentar eficient. A sprijinit inițierea contribuției bipartite la elaborarea Tratatului de interzicere a armamentului nuclear și a Legii Drepturilor Civile din 1964. Ca vicepreședinte, în timpul administrației Lyndon B. Johnson (1965–1969), a susținut participarea SUA la Războiul din Vietnam și, astfel, și-a compromis reputația de „om de bine". În 1968 a fost nominalizat candidat la președinție din partea democraților, dar a pierdut la o diferență mică, în favoarea lui Richard Nixon. A fost membru al Senatului (1971–1978).

humus

Materie organică nevie, cu o structură fină, formată prin descompunerea microbiană a substanțelor provenite din plante și animale. Culoarea variază de la maro la negru. Este alcătuit mai ales din carbon, dar conține și azot și cantități mai mici de fosfor și de sulf. Pe măsură ce se descompun, componentele sale se transformă în substanțe care pot fi folosite de plante. Humusul se clasifică în funcție de modul în care este încorporat în solul mineral, de tipurile de organisme implicate în descompunerea sa și de vegetația din care derivă. Este apreciat de cultivatori și grădinari, deoarece asigură substanțe nutritive esențiale pentru dezvoltarea plantelor, sporește absorbția apei în sol și face solul mai ușor de lucrat.

Hunan

Provincie în S Chinei centrale. Suprafața: 210 500 kmp, 66 290 000 loc. (2002). Centrul administrativ: Changsha. Este situată la S de fluviul Yangtze, se învecinează cu provinciile Guizhou, Hubei, Jiangxi și Guangdong, cu municipalitatea Chongqing și cu regiunea autonomă Guangxi. A făcut parte din regatul Chu în sec. III î.Hr., a trecut în stăpânirea dinastiei Qin și a fost integrată în Imperiul Chinez, în timpul dinastiei Han (206 î.Hr.–220 d.Hr.). Împreună cu o parte din actuala Hubei, a fost provincie până spre mijlocul sec. XVII. În 1852 a fost invadată de rebelii Taiping, iar în 1934, Mao a pornit în Marșul cel Lung din Hunan. A fost scena unor violente confruntări în Războiul sino-japonez. A devenit parte a Chinei comuniste în 1949. Este, în mare parte, o regiune muntoasă; aici se află muntele Heng, unul dintre munții sacri din China. Economia provinciei se bazează mai ales pe agricultură; este una dintre zonele cu cea mai mare producție de orez din China.

Hunedoara

Municipiu, 78 470 loc. (2001), în județul Hunedoara, România, la poalele Munților Poiana Ruscăi, pe râul Cerna. Atestat documentar din 1265, orașul cunoaște o dezvoltare intensă în sec. XVII–XVIII ca centru siderurgic. Din 1968 devine municipiu. Este nod rutier și un puternic centru siderurgic, în activitatea economică înregistrându-se materialele de construcții, confecțiile și tricotajele. Ca monumente de artă și istorice, în oraș se află biserica Sf. Nicolae (sec. XV) și castelul Huniazilor, cel mai important monument de arhitectură gotică laică din Transilvania.

Hunedoara

Județ situat în partea central-vestică a României, pe cursul inferior al râului Mureș, în zona de contact a Carpaților Meridionali cu Carpații Occidentali. Suprafața: 7 063 kmp. Centrul administrativ: Hunedoara. Relieful este predominant muntos, reprezentat prin unități aparținând Carpaților Meridionali și Carpaților Occidentali, la care se adaugă culoarul larg și bine populat al văii Mureșului. Pe teritoriul său se află 14 orașe, dintre care cinci municipii. În Munții Orăștiei au fost descoperite numeroase așezări dacice, pe o suprafață de cca 150 kmp, aici aflându-se centrul statului dac condus de Burebista și Decebal. În sec. XI–XIV, aici au fost întemeiate o serie de cnezate și voievodate românești. În sec. XIII, mai multe documente amintesc de existența Țării Hațegului. După 1850, în depresiunea Petroșani începe exploatarea zăcămintelor de cărbuni. În limitele sale actuale, județul a fost înființat în 1968. Economia sa este caracterizată printr-o industrie puternică și diversificată, din care o pondere importantă o au ramurile minieră și metalurgică. Obiectivele turistice

principale sunt stațiunile Geoagiu-Băi și Vața de Jos, peșterile Cioclovina, Tecuri, Parcul Național Retezat, obiectivele arhitectonice din Hunedoara, Deva, Brad și ruinele Sarmizegetusei.

huni

Populație nomadă de păstori, care au invadat SE Europei în jurul anului 370 d.Hr. Sunt originari din Asia Centrală, de unde au plecat la mijlocul sec. IV d.Hr. I-au invadat mai întâi pe alani, care ocupau câmpiile dintre fluviile Volga și Don, iar apoi i-au învins pe ostrogoți, care trăiau în teritoriile dintre fluviile Don și Nistru. Prin 376 d.Hr. i-au înfrânt pe vizigoții de pe teritoriul care corespunde azi, în mare parte, cu teritoriul României și au ajuns la granița de pe Dunăre a Imperiului Roman. Ca războinici, erau cei mai temuți din Europa; erau călăreți și arcași iscusiți, iar atacurile lor rapide, îndrăznețe, le aduceau victorii copleșitoare. Și-au extins stăpânirea asupra multor populații germanice din centrul Europei și s-au aliat cu romanii. În 432 d.Hr., conducerea diverselor grupuri de huni fusese centralizată sub un singur rege, Rua (Rugila). După moartea sa (434 d.Hr.), a fost urmat de doi nepoți, Bleda și Attila. Printr-un tratat de pace cu Imperiul Roman de Răsărit, romanii se angajau să dubleze sumele pe care le plăteau hunilor; se pare că, atunci când au încetat să plătească, Attila a lansat un puternic atac asupra graniței romane de la Dunăre (441 d.Hr.), iar alte atacuri au extins stăpânirea hunilor în Grecia și Italia. După moartea lui Attila (453 d.Hr.), fiii săi au divizat imperiul și au declanșat o serie de lupte costisitoare cu popoarele pe care le dominau. Hunii au fost înfrânți în 455 d.Hr. de către o coaliție de gepizi, ostrogoți, heruli și alte populații, într-o mare bătălie din Pannonia. Conducerea Imperiului Roman de Răsărit și-a închis granițele în fața hunilor, care, treptat, au dispărut ca unitate socială și politică.

Huniazi *sau* Huniade *sau* Hunyadi, familia ~

Familie princiară de cneji români, stăpâni ai domeniului Hunedoarei în sec. XIV–XV. Întemeietorul familiei a fost cneazul român Voicu, înnobilat în 1409 de regele maghiar Sigismund de Luxemburg. Fiul său, Iancu de Hunedoara (m. 1456), ban al Severinului (din 1438), voievod al Transilvaniei (din 1441) și guvernator (regent) al Ungariei din 1446, și nepotul său, Matias Corvin (1458–1490), rege al Ungariei, sunt membrii cei mai importanți ai familiei. În România există localitatea Huedin, al cărei nume provine din cel al familiei Huniazilor.

Huniazilor, castelul ~

Cel mai important monument de arhitectură gotică laică din Transilvania. A fost construit în sec. XIV, iar în 1409 a fost dăruit de Sigismund de Luxemburg nobilului român Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara. Iancu, împreună cu fiul său Matias Corvin, viitorul rege al Ungariei, au transformat castelul într-o reședință nobiliară, mărindu-i incinta (50 de încăperi), înzestrându-o cu apartamente de locuit, o capelă, săli de recepție (Sala Cavalerilor, Sala Dietei) și un turn de refugiu. Unele transformări au fost făcute de principele Gabriel Bethlen (1618–1623), iar altele după incendiul din 1854. În prezent este muzeu.

Castelul Huniazilor

Hunkar Iskelesi, Tratatul de la ~

Vezi Unkiar Skelessi

hunkeri și barnburneri

Două facțiuni ale Partidului Democrat din statul New York, SUA, în sec. XIX. Hunkerii conservatori (numiți astfel de către oponenții lor, ca fiind cei care „tânjeau" – *în engleză, hunkered* – după funcții în politică), conduși de William Marcy, susțineau anexarea Texasului și erau împotriva agitației aboliționiste. Barnburnerii radicali și reformiști (numiți astfel de către oponenții lor, deoarece „dădeau foc hambarului ca să scape de șoareci" (*în engleză, burned the barn*), avându-l în frunte pe Martin Van Buren, se opuneau extinderii sclaviei în noi teritorii. În cadrul convenției naționale din 1848 a democraților, barnburnerii au

intrat în Partidul Pământul Liber și l-au nominalizat pe Van Buren drept candidat la președinție. În anii 1850, unii dintre barnburneri au revenit în rândurile Partidului Democrat, iar alții au devenit membri ai noului Partid Republican.

Hunt, (James Henry) Leigh

(19.10.1784, Southgate, Londra, Anglia - 28.08.1859, Putney, Londra)

Eseist, critic, jurnalist și poet britanic. A fost editor al unor publicații importante, în special al săptămânalului reformist *The Examiner* (1808–1821), într-o perioadă când periodicul avea o mare influență. A fost primul editor al operelor prietenilor săi, Percy B. Shelley și John Keats. A fost condamnat la închisoare (1813–1815) pentru atacurile din *The Examiner* la adresa prințului regent. Cele mai cunoscute poeme ale sale sunt *Abou Ben Adhem* și *Jenny m-a sărutat* (Jenny Kissed Me). Autobiografia sa (1850) oferă o descriere plină de viață a epocii.

Hunt, H(aroldson) L(afayette)

(17.02.1889, Ramsey, Illinois, SUA - 29.11.1974, Dallas, Texas)

Industriaș petrolier american. A cumpărat în 1930 o suprafață de teren în E Texasului, care s-a dovedit a fi unul dintre cele mai bogate câmpuri petrolifere din SUA. A continuat să investească, prin intermediul companiei sale, Hunt Oil Co. (fondată în 1936), care a devenit cea mai mare producătoare independentă de petrol și gaze din țară. În anii 1960, a exploatat vaste rezerve de petrol din Libia. A mai investit în edituri, în industria cosmetică, în cultivarea nucilor pecan și în industria alimentelor ecologice. În anii 1950 și-a promovat ideile ultraconservatoare în propriile emisiuni radio și editoriale. Doi dintre fiii săi, N. Bunker și W. Herbert, au încercat, fără succes, în 1980, să monopolizeze piața mondială a argintului, cauzând aproape un colaps.

Hunt, Richard Morris

(31.10.1827, Brattleboro, Vermont, SUA - 31.07.1895, Rewport, Rhode Island)

Arhitect american. A studiat în Europa (1843–1854), devenind primul student american al Școlii de Arte Frumoase din Paris. S-a întors în SUA, unde a fost un promotor al stilului Beaux-Arts. Lucrările sale erau eclectice, variind de la ornamentele specifice începuturilor Renașterii franceze la clasicismul monumental și la stilul pitoresc al vilelor. A participat la extinderea clădirii Congresului (Capitoliul) SUA și a proiectat clădirea Tribune din New York (1873; în prezent distrusă) și fațada Muzeului Metropolitan de Artă (1900–1902). Printre casele destinate noii aristocrații se numără „The Breakers" din Newport, statul Rhode Island (1892–1895), o clădire în stilul opulent renascentist, pentru familia Vanderbilt. Hunt este fondatorul Institutului American al Arhitecților.

Hunt, William Holman

(02.04.1827, Londra, Anglia - 07.09.1910, Londra)

Pictor britanic, membru fondator al Frăției prerafaelite (*vezi* prerafaeliți). A urmat cursurile Academiei Regale și a înregistrat primul succes cu lucrarea *Lumina lumii* (The Light of the World, 1854). Tablourile sale se caracterizează prin intensitatea culorilor, precizia detaliilor și accentuarea simbolisticii morale sau sociale; gravitatea lor morală le-a făcut extrem de populare în Anglia victoriană. A petrecut doi ani în Siria și Palestina, pictând scene biblice precum *Țapul ispășitor* (1855), care înfățișează un animal abandonat pe țărmul Mării Moarte. Opera sa autobiografică, *Prerafaelitismul și Frăția prerafaelită* (Pre-Raphaelitism and the Pre-Raphaelite Brotherhood, 1905), este lucrarea fundamentală a acestui curent.

Hunter

Râu în E New South Wales, Australia. Izvorăște din Muntele Royal Range, din zona podișurilor estice, curge spre SV, prin bazinul Glenbawn și pe lângă Denman. Acolo se unește cu principalul său afluent, râul Goulburn, se îndreaptă spre SE și se varsă în Marea Tasman la Newcastle, după un parcurs de 462 km. În estuarul său se află unul dintre cele mai mari porturi din regiune.

Hunter, John

(13.02.1728, Long Calderwood, Lanarkshire, Scoția - 16.10.1793, Londra, Anglia)

Chirurg britanic. Nu a dorit niciodată să devină medic, dar a asistat la pregătirea disecțiilor pentru cursul de anatomie ținut de fratele său, William Hunter. La începutul anilor 1770 a început să predea propriile cursuri de chirurgie, iar în 1776 a fost numit medic extraordinar al lui George III. A desfășurat o serie de cercetări importante, extrem de diverse, în domeniul biologiei comparative, anatomiei, fiziologiei și patologiei, și este considerat fondatorul anatomiei patologice din Anglia. A exercitat o mare influență asupra lui Edward Jenner.

Hunter, William

(23.05.1718, Long Calderwood, Lanarkshire, Scoţia - 30.03.1783, Londra, Anglia)

Obstetrician, pedagog şi autor de lucrări medicale britanic. Frate al lui John Hunter, a studiat medicina la Universitatea din Glasgow şi, în 1756, a devenit medic licenţiat la Londra. A introdus în Anglia practica franceză, care presupune ca fiecărui student de la medicină să-i fie asigurat un cadavru pentru disecţie. După 1756 a practicat mai ales în domeniul obstetricii. A devenit cel mai renumit specialist din vremea respectivă şi, în 1762, a fost numit medic extraordinar al reginei Charlotte. Prin activitatea sa a contribuit mult la transformarea obstetricii într-o ramură independentă a medicinei.

Huntington Beach

Oraş, 189 594 loc. (2000), în SV Californiei, SUA. Situat pe coasta Pacificului, s-a numit iniţial Shell Beach, iar mai târziu Pacific City (1901). Pentru a promova turismul, oraşul a fost numit Huntington Beach, după numele magnatului Henry E. Huntington. În regiune se află numeroase câmpuri petrolifere şi rafinării.

Huntington, Collis P(otter)

(22.10.1821, Harwinton, Connecticut, SUA - 13.08.1900, Raquette Lake, New York)

Magnat american, proprietar al unor companii feroviare. A lucrat ca vânzător ambulant înainte de a deveni un negustor prosper în Oneonta, New York. În 1849 s-a mutat la Sacramento, unde a început să vândă echipamente pentru mineri şi provizii pentru căutătorii de aur, împreună cu Mark Hopkins. A devenit interesat de proiectul de cale ferată care unea California cu E SUA. În 1861 a înfiinţat grupul numit Cei Patru (The Big Four), alcătuit din Huntington, Hopkins, Leland Stanford şi Charles Crocker (1822–1888), grup care a format compania Central Pacific Railway. În timpul construcţiei căii ferate, Huntington a făcute numeroase demersuri în favoarea companiei, pentru a asigura finanţarea lucrărilor şi o legislaţie federală avantajoasă. În 1865, Grupul celor Patru a fondat şi compania South Pacific Railway. În 1869, Huntington a cumpărat şi Chesapeake and Ohio Railway, unită ulterior cu South Pacific Railway, iar în 1890 a devenit preşedinte al primei companii ce administra o linie feroviară transcontinentală.

Huntington, coreea ~

Boală de nervi ereditară, rar întâlnită, caracterizată prin mişcări involuntare şi neregulate ale muşchilor. Coreea Huntington este cauzată de o mutaţie genetică gravă care provoacă degradarea neuronilor din sectorul cerebral ce controlează mişcarea. De obicei, simptomele apar între 35 şi 50 de ani. La început se manifestă prin mişcări spasmodice şi contorsionate, care încetează în timpul somnului; evoluţia bolii este marcată de convulsii şi spasme violente, care nu pot fi controlate. Primele simptome ale bolii psihice apar mai târziu şi constau în pierderea memoriei, demenţă, maniaco-depresivitate sau schizofrenie. Nu există tratament, iar boala este fatală. Pentru un copil sau un adult care suferă de coreea Huntington există o probabilitate de 50% ca boala să evolueze.

Huntington, Samuel P(hillips)

(18.04.1927, New York, New York, SUA - 24.12.2008, Martha's Vineyard, Massachusetts)

Politolog american. După ce a obţinut titlul de doctor la Harvard, a predat la această universitate mulţi ani, specializându-se în domeniul apărării şi al afacerilor externe. A fost consultant pentru multe instituţii guvernamentale. Printre lucrările sale se numără *Ordinea politică a societăţilor în schimbare* (Political Order in Changing Societes, 1968), în care susţine că ţările în curs de dezvoltare nu sunt capabile, întotdeauna, să creeze instituţii democratice, şi *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale* (Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order, 1996), în care a prezis multe conflicte între marile civilizaţii ale lumii după terminarea Războiului Rece.

Huntsman, Benjamin

(1704, Olanda - 21.06.1776, Sheffield, Yorkshire, Anglia)

Inventator britanic al procedeului creuzetului. Ceasornicar şi fabricant de unelte, Huntsman şi-a deschis o fabrică unde producea oţel pentru ace şi arcuri de ceas. Printr-un nou proces se obţinea un oţel cu o compoziţie uniformă şi fără impurităţi. Prin topirea în creuzet, fabricanţii de oţel din Sheffield au câştigat supremaţia mondială în producţia de unelte şi de oţeluri de înaltă calitate.

Huntsville

Oraş, 158 216 loc. (2000), din N statului Alabama, SUA. Iniţial s-a numit Twickenham şi a fost prima localitate din Alabama care a fost cartografiată, în 1811. Aici s-a desfăşurat prima Convenţie constituţională (1819) a Alabamei. A fost capitala statului pentru o scurtă perioadă. Situat în regiunea râului Big Spring (folosit,

și în prezent, ca sursă de apă), este un centru comercial de tranzacție a fânului, bumbacului, porumbului și tutunului. În localitate se află centrul aerospațial George C. Marshall și Universitatea Alabama din Huntsville (1950).

Huon

Râu din S Tasmaniei, Australia. Izvorăște de pe versanții munților Wedge, Bowen și Anne, curge spre S și apoi spre E, unde se unește cu afluenții săi, Weld și Picton, mai jos de pasul Huon. Trece prin Huonville, având o adâncime situată la limita navigabilității și pătrunde într-un estuar lat după ce a parcurs 170 km și se varsă în canalul D'Entrecasteaux. Câmpia de pe cursul inferior al râului este intens cultivată, în special cu livezi de meri, și este o cunoscută regiune turistică.

Hurley, Patrick J(ay)

(08.01.1883, Teritoriile Indiene, azi Oklahoma, SUA - 30.07.1963, Santa Fe, New Mexico)

Diplomat american. A practicat dreptul în Oklahoma începând din 1908. În Primul Război Mondial a fost colonel în Forța Expediționară Americană. A fost numit ministru al apărării între 1929–1933. În Al Doilea Război Mondial a fost avansat la gradul de general de brigadă și trimis în Filipine pentru a încerca să scoată din încercuirea japoneză trupele americane de la Bataan, iar mai târziu i s-au încredințat misiuni diplomatice pe frontul de E, în Orientul Mijlociu, China și Afghanistan. În calitate de ambasador în China (1944–1945), a încercat, fără succes, să negocieze un acord între naționaliști și comuniști.

hurling

Joc irlandez asemănător cu hocheiul pe iarbă și hocheiul american, desfășurat între două echipe a câte 15 jucători. Jocul datează din sec. XIII î.Hr. și este menționat în unele manuscrise irlandeze. Crosa - un băț îngustat spre vârf, ușor curbat, cu o cupă la un capăt - se numește *hurley*. Un punct este înscris atunci când mingea trece peste bara transversală a porții adverse, în timp ce trecerea mingii pe sub bară valorează trei puncte. Este considerat sportul național irlandez.

Hurmuzaki, familia ~

Familie de boieri români din Bucovina, ai cărei reprezentanți au jucat roluri importante în viața politică și culturală în Moldova sec. XIX. - **Matei Hurmuzaki** a fost proprietar al moșiei Cernauca, azi în Ucraina, și era menționat pe la 1775 ca pârcălab de Cernăuți. - **Eudoxiu (Docsachi) Hurmuzaki** (1782–1857), a fost om politic și cărturar, căminar, mare agă și mare vornic al Moldovei. În timpul mișcărilor revoluționare de la 1821 și 1848 a acordat adăpost revoluționarilor patrioți la moșia lui. A publicat lucrarea *Datoriile preoților*. Mulți dintre cei 12 fii ai săi s-au manifestat în viața publică. - **Constantin Hurmuzaki** (1811–1869), om politic și jurist, a fost fiul lui Eudoxiu (Docsachi) Hurmuzaki. Sprijinitor al Unirii de la 1859, a fost de câteva ori ministru al justiției în guvernele lui Alexandru Ioan Cuza. - **Eudoxiu Hurmuzaki** (1812–1874), fiul lui Eudoxiu (Docsachi) Hurmuzaki, a fost om politic și istoric; a militat pentru drepturile politice ale românilor din Imperiul Habsburgic. În urma unor laborioase cercetări în arhivele străine, a strâns un bogat material, publicat postum de Academia Română, sub numele *Colecția Hurmuzaki*, în volumele seriei de documente. - **Gheorghe Hurmuzaki** (1817–1882), frate cu Constantin și Eudoxiu, a fost și el om politic și publicist român. A participat la Revoluția de la 1848, a întemeiat și condus ziarul *Bucovina* și, împreună cu fratele său Alexandru, a înființat Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina (1865–1882). - **Alexandru (Alecu) Hurmuzaki** (1823–1871) a fost publicist și om politic, frate cu Gheorghe, Constantin și Eudoxiu. Redactor responsabil (din 1850) la ziarul *Bucovina*, a militat în Dietele din Cernăuți și Viena pentru drepturile culturale ale românilor din Imperiu. - **Nicolae, baron de Hurmuzaki** (1826–1909), om politic român, frate cu Constantin, Eudoxiu, Gheorghe și Alexandru, a militat pentru emanciparea culturală a românilor bucovineni. - **Constantin Hurmuzaki** (1863–1937), fiu al lui Nicolae Hurmuzaki, a fost botanist și entomolog, profesor universitar la Cernăuți. Dintre scrierile sale: *Cercetări asupra raporturilor faunistice din Bucovina cu privire specială la clasa lepidopterelor* (1901), *Observări asupra genului Nepticula* (1907).

Hurmuzescu, Dragomir

(13.03.1865, București, România - 31.05.1954, București)

Fizician român, profesor universitar la Iași și București, specialist în domeniile electricității și fizicii razelor X, constructor al electroscopului care îi poartă numele, unul dintre primele dinamuri cu voltaj mare. A contribuit la organizarea primului post de radiodifuziune din România. De

Dragomir Hurmuzescu

numele lui este legată fondarea publicației de renume mondial *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza"* din Iași. Lucrări: *Căldură și electricitate, Electricitate generală și aplicată, Radioactivitatea apelor minerale din România.* Colaborator al lui Pierre Curie și Marie Sklodowska-Curie. În 1915 a fost numit membru corespondent al Academiei Române.

Hurok, Sol(omon Isaievici)

(09.04.1888, Pogar, lângă Harkov, Rusia - 05.03.1974, New York, New York, SUA)

Impresar american de origine rusă. În 1905 a ajuns în SUA. În 1913 a inițiat seria de concerte „Muzică pentru mulțime", fapt ce i-a determinat pe mulți artiști est-europeni să-i caute serviciile în timpul turneelor în străinătate. Printre ei se numără Feodor Șaliapin, Mischa Elman, Anna Pavlova și Arthur Rubinstein. Este cel mai cunoscut impresar al vremii sale și a avut o contribuție însemnată la menținerea păcii, organizând în SUA turnee ale trupelor de operă și balet din Uniunea Sovietică, în vremea Războiului Rece.

Huron

Lac între SUA și Canada. Este al doilea lac ca mărime din complexul nord-american al Marilor Lacuri. Se învecinează cu lacurile Michigan și Ontario, se întinde pe o lungime de 330 km și ocupă o suprafață de 59 570 kmp. Afluxul de apă provine din Lacul Superior, lacul Michigan și numeroșii afluenți; comunică, spre capătul sudic, cu lacul Erie. Are multe insule, printre care Mackinac. Golful Saginaw se află pe coasta statului Michigan. Face parte din canalul maritim St. Lawrence, iar în perioada aprilie-decembrie, aici se desfășoară un intens trafic comercial. Este primul dintre Marile Lacuri descoperite de europeni și a fost explorat de francezi (1615–1679), care i-au dat numele indienilor huron.

huron

Populație de amerindieni vorbitori de irocheză, care au locuit în Huronia, o regiune situată între Golful Georgian și lacul Ontario. Huronii locuiau în sate, adesea fortificate cu palisade, alcătuite din locuințe largi, acoperite cu scoarță de copac, care adăposteau mai multe familii înrudite prin descendență maternă. Cultivau porumb, fasole, dovleci, floarea-soarelui și tutun. Pescuitul și vânătoarea aveau importanță secundară. Satele erau împărțite pe triburi, iar șefii de trib formau consilii sau sfaturi. Femeile aveau influență în viața socială a huronilor; bătrânele tribului alegeau conducătorii politici. Huronii erau dușmani ai triburilor din Confederația Irocheză, fiind rivali în comerțul cu blănuri. Atacurile irochezilor din perioada 1648–1650 i-au decimat pe huroni. În prezent, mai există 2 000 de huroni (sau wyandot, cum se autointitulează ei) în partea de V a SUA.

Hurston, Zora Neale

(07.01.1891, Notasulga, Alabama, SUA - 28.01.1960, Fort Pierce, Florida)

Folcloristă și scriitoare americană. S-a alăturat unei trupe ambulante de teatru și a ajuns la New York, unde a studiat antropologia cu Franz Boas la Universitatea Columbia. A făcut parte din mișcarea artistică Renașterea din Harlem. A scris piesa *Osul de măgar* (Mule Bone, 1931) împreună cu Langston Hughes. Primul ei roman, *Vrejul de tâlv al lui Jonah* (Jonah's Gourd Vine, 1934), a fost urmat de controversata, dar apreciata operă *Ochii lor îl urmăreau pe Dumnezeu* (Their Eyes Were Watching God, 1937). A scris și o autobiografie, intitulată *Urme de praf pe drum* (Dust Tracks on a Road, 1942).

Hurt, John

(n. 22.01.1940, Shirebrook, Derbyshire, Anglia)

Actor britanic. A debutat pe scenă și în film în 1962. Cunoscut ca un actor care se identifică cu personajele interpretate, a jucat în filme precum *Un bărbat pentru toate anotimpurile* (A Man of All Seasons, 1966), *Omul elefant* (The Elephant Man, 1980) și *Rob Roy* (1995). Printre spectacolele de scenă se numără *Piticii* (The Dwarfs, 1963) și *Travestiuri* (Travesties, 1974). Pentru televiziune a jucat rolul lui Quentin Crisp din *Funcționarul gol-pușcă* (The Naked Civil Servant, 1975) și pe cel al lui Caligula în *Eu, Claudius* (1977).

Hurt, William

(n. 1950, Washington DC, SUA)

Actor de film american. A lucrat ca actor în câteva companii cu repertoriu, înainte de debutul în filmul *Experiment periculos* (Altered States, 1980). A devenit stea de cinema după rolurile din *Febra* (Body Heat, 1981), *Morții cu morții, viii cu viii* (The Big Chill, 1983), *Sărutul femeii păianjen* (The Kiss of the Spider Woman, 1985, Premiul

Oscar), *Copii ai unui Dumnezeu mai mic* (Children of a Lesser God, 1986), *Ultimele știri* (Broadcast News, 1987), *Turist din greșeală* (The Accidental Tourist, 1988) și *Fum* (Smoke, 1995).

Hus, Jan *sau* Jan Huss

(1370, Husinec, Boemia - 06.07.1415, Konstanz)

Reformator religios din Boemia. A studiat și a predat la Universitatea din Praga, unde a fost influențat de John Wycliffe. Din 1402, în calitate de rector al universității, s-a implicat într-o mișcare de reformă care critica corupția din rândurile clerului romano-catolic. Mișcarea a fost amenințată când învățăturile lui Wycliffe au fost condamnate de biserică, iar poziția lui Hus a fost pusă în pericol de implicarea sa în luptele pentru putere dintre papi. A fost excomunicat în 1411, dar a continuat să predice. L-a criticat pe antipapa Ioan XXIII pentru reînnoirea practicii de vânzare a indulgențelor, iar acesta, la rândul său, l-a acuzat de erezie. A fost chemat în fața Conciliului de la Konstanz să-și explice opiniile. Deși i s-a promis că nu va păți nimic, a fost arestat, judecat pentru erezie și ars pe rug. Scrierile sale au avut importanță în dezvoltarea limbii cehe, dar și în teologia reformei, iar adepții săi au fost numiți husiți.

Husak, Gustav

(10.01.1913, Bratislava, Slovacia, Austro-Ungaria - 18.11.1991, Bratislava, Cehia)

Conducător al Cehoslovaciei (1969–1989). În 1944 a participat la mișcarea națională antifascistă din Slovacia, iar după război a făcut carieră ca înalt funcționar guvernamental și membru al Partidului Comunist. A devenit vicepremier al Cehoslovaciei în timpul lui Alexander Dubček. Când Dubček a fost îndepărtat de la putere de trupele sovietice, Husak a devenit prim-secretar al Partidului Comunist (1969). A oprit reformele inițiate de Dubček și i-a eliminat din partid pe toți membrii cu vederi liberale. A devenit președinte al Republicii Socialiste Cehoslovace în 1975. A demisionat din funcție odată cu prăbușirea regimului comunist din 1989.

husar

Soldat din unitățile de cavalerie ușoară din Europa, folosit în avangardă, ca iscoadă, după modelul cavaleriei ușoare ungare din sec. XV. Uniforma strălucitoare a husarilor maghiari a fost preluată și imitată și de alte armate europene; era alcătuită dintr-o hlamidă (cu o șapcă înaltă și cilindrică), o tunică cu multe șnururi și un dolman (o haină largă, agățată de umărul stâng). În sec. XIX, câteva regimente de carabinieri din armata britanică au fost transformate în trupe de husari.

Husayn ibn Ali, al-

(ian. 626 d.Hr., Medina, Hejaz, Peninsula Arabiei - 10.10.680 d.Hr., Karbala, Irak)

Nepot al lui Mahomed și fiul lui Ali, cel de-al patrulea calif. După asasinarea tatălui său, a sprijinit domnia lui Muawiyah I, primul calif din dinastia Omeiazilor, dar a refuzat recunoașterea succesiunii la domnie a lui Yazid I, fiul lui Muawiyah. A fost chemat să ia parte la revolta împotriva Omeiazilor, dar a fost prins de soldații califului și ucis. Martiriul său din timpul Bătăliei de la Karbala i-a impresionat pe musulmanii șiiți, care îl comemorează în timpul primelor zece zile ale lunii Muharam, în cadrul sărbătorii Ashura. *Vezi și* Fitnah, șiit.

Husayn ibn Ali, califul ~

(1854, Istanbul, Imperiul Otoman - 1931, Amman, Transiordania)

Emir și guvernator în Mecca (1908–1916) numit de Poarta Otomană. S-a autoproclamat rege al arabilor (1916–1924). Pretenția sa de a fi noul calif (1924) a dus la izbucnirea războiului împotriva lui Ibn Saud, conflict încheiat cu victoria lui Ibn Saud. Husayn a fost exilat în Cipru. Unul dintre fiii săi, Abdullah, a devenit rege al Transiordaniei (Iordania de astăzi); altul a fost rege al Siriei și apoi al Irakului sub numele de Faisal I.

Husayni, Amin al-

(1897, Ierusalim, Palestina, Imperiul Otoman - 04.07.1974, Beirut, Liban)

Mare muftiu al Ierusalimului (1921–1937). În 1921 a fost numit de guvernul britanic președinte permanent și muftiu al nou-înființatului Consiliu Musulman Suprem. În 1936, facțiunile arabe nemulțumite au fondat Înaltul Comitet Arab, l-au numit președinte pe Husayni și au solicitat încetarea imigrației evreiești în Palestina. Alungat de britanici în 1937, a plecat în Liban; în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a stat în Germania, iar după război s-a refugiat în Egipt.

Hu Shi *sau* Hu Shih

(17.12.1891, Shanghai, China - 24.02.1962, Taiwan)

Savant naționalist și diplomat chinez care a contribuit la impunerea limbii vorbite ca limbă literară oficială. A studiat la

Universitatea Columbia sub îndrumarea profesorului John Dewey și a fost profund influențat de gândirea acestuia și de metodologia pragmatică. Întors în China, a început să scrie utilizând limba vorbită, modalitate de scriere care s-a răspândit rapid. Deoarece nu considera că dogme precum marxismul sau anarhia pot reprezenta soluții pentru problemele Chinei, s-a confruntat cu opoziția comuniștilor, dar și cu lipsa de încredere a naționaliștilor. În 1937, când a izbucnit războiul cu Japonia, a reluat legăturile cu naționaliștii, cu care s-a împăcat, și a devenit ambasador în SUA. În ultima parte a vieții sale a fost președintele Academiei Sinica din Taiwan.

husit

Membru al unui grup de reformiști religioși boemieni din sec. XV, adepți ai lui Jan Hus. După moartea lui Hus din 1415, husiții s-au separat de Roma. Pe lângă împărtășania cu pâine și vin, ei susțineau libertatea propovăduirii, sărăcia clerului, pedepsirea penală a păcătoșilor și exproprierea averilor bisericești. Mulți dintre ei erau nobili și cavaleri și o cruciadă papală împotriva lor a eșuat în 1431. În timpul negocierilor de pace din 1433, husiții s-au împărțit în două facțiuni, utraquiștii moderați și taboriții radicali. Utraquiștii s-au aliat cu catolicii și i-au învins pe taboriți în Bătălia de la Lipany din 1434. Au supraviețuit schismelor până în 1620, când s-au contopit cu catolicii. O altă facțiune a husiților, Unitas Fratrum, s-a transformat în organizație independentă în 1467 și a dăinuit până în timpul Contrareformei. În 1722, un grup de husiți a părăsit Moravia și s-a stabilit pe domeniile contelui Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) din Saxonia, unde a fost înființată comunitatea Herrnhut și s-au pus bazele Bisericii Moraviei.

husky-siberian

Rasă de câini crescuți în Siberia de populația ciukci, folosiți drept câini de sanie, de companie și de pază. Adusă în Alaska în 1901, pentru curse de câini cu atelaj, rasa s-a impus ca un câștigător constant. Sunt grațioși, au urechi ridicate și blană deasă și mătăsoasă. Au o înălțime maximă de 51–60 cm și cântăresc până la 16–27 kg. Coloritul este, de regulă, cenușiu, cafeniu sau alb cu negru, iar petele de pe cap pot avea forma unor căciulițe, măști sau ochelari. Rasa, păstrată în formă pură timp de sute de ani în Siberia, este cunoscută pentru inteligență și caracter prietenos.

Hussein I *nume complet* Hussein ibn Talal

(14.11.1935, Amman, Transiordania - 07.02.1999, Amman, Iordania)

Rege al Iordaniei (1952–1999). Educat în Marea Britanie, a devenit rege încă din tinerețe, ca succesor al tatălui său, regele Talal. Poziția geografică strategică a țării sale, condițiile economice precare și o mulțime de palestinieni rezidenți în Iordania (cărora, spre deosebire de alți conducători, le-a oferit cetățenie și pașaport) l-au determinat să ducă o politică externă foarte abilă și precaută. Deși a purtat negocieri cu toți oficialii israelieni, exceptându-l pe Menachem Begin, a luptat alături de celelalte națiuni arabe în Războiul de Șase Zile. În 1971, după înfrângerea suferită, Hussein a scos în afara legii facțiunea iordaniană a Organizației pentru Eliberarea Palestinei (OEP), care amenința să-l îndepărteze de la putere. După aceea, a căutat reconcilierea cu OEP, opunându-se fățiș politicii israeliene sau americane în această privință. În 1988, a renunțat la pretențiile Iordaniei în Cisiordania în favoarea OEP. A considerat tratatul de pace cu Israel cea mai mare realizare a domniei sale.

Regele Hussein al Iordaniei

GAMMA

Hussein, Saddam

(28.04.1937, Al-Awja, Irak - 29.12.2006, Bagdad)

Președinte al Irakului (1979–2003). A intrat în Partidul Baath în 1957. A urmat cursuri la Facultatea de Drept din Cairo și la Institutul de Drept din Bagdad, după ce Partidul Baath a preluat puterea în 1963. A fost închis în timpul reinstaurării fostului regim, dar socialiștii irakieni au ajuns iar la putere în 1968. În 1972 a naționalizat industria petrolieră. Când a fost ales președinte, și-a propus să devină lider al lumii arabe, să câștige dominația asupra Golfului Persic și să crească standardul de viață al irakienilor. A intrat în război cu Iranul (1980–1988) și cu Kuwaitul (1990–1991), dar a pierdut ambele conflicte armate. A instituit o dictatură brutală, iar în anii 1980 a inițiat ample campanii de persecutare a minorităților din Irak, în special a kurzilor. Temerile SUA legate de programele sale de dezvoltare a armelor de distrugere în masă au avut drept consecință instaurarea de

sancțiuni împotriva Irakului. A fost înlăturat de la putere în urma intervenției armate a unei forțe internaționale de coaliție, conduse de SUA. A fost capturat de militarii americani și predat unui tribunal special irakian care l-a condamnat la moarte pe 5 noiembrie 2006. Verdictul a fost confirmat o lună mai târziu și, pe 29 decembrie 2006, Saddam Hussein a fost executat. *Vezi și* panarabism.

Husseinizilor, dinastia ~

Dinastie domnitoare în Tunisia între 1705 și 1957, fondată de al-Husayn Ibn Ali, guvernator numit de otomani. Înalta Poartă i-a permis autonomia deciziilor, putând astfel să încheie tratate cu puterile europene. La presiunea europenilor, conducătorii dinastiei au interzis pirateria (1819), au abolit sclavia și au diminuat restricțiile impuse minorității evreiești (1837–1855). În 1883, când Tunisia a devenit protectorat francez, Husseinizii au rămas conducători simbolici. Monarhia a fost abolită în 1957, când Tunisia și-a căpătat independența.

Husserl, Edmund

(08.04.1859, Prossnitz, Moravia, Imperiul Austriac - 27.04.1938, Freiburg im Breisgau, Germania)

Filozof german, fondator al fenomenologiei. A ținut prelegeri la Universitatea din Halle între 1886 și 1901. Între 1900 și 1901 a publicat lucrarea *Cercetări logice* (Logische Untersuchungen). A folosit o metodă de analiză numită de el fenomenologie, prin care încerca să rezolve conflictul dintre empirism și raționalism, considerând experiența drept bază a tuturor sistemelor științifice, teoretice și filozofice. În volumul intitulat *Idei cu privire la o fenomenologie pură* (Ideen zu einer reinen Phänomenologie, 1913), Husserl a încercat să transforme fenomenologia într-o disciplină filozofică universală. Transferul său la Universitatea din Freiburg (1916) a marcat un nou început. În lucrarea *Filosofia primă* (Erste Philosophie, 1923–1925), Husserl considera că fenomenologia poate oferi, prin metoda numită reducție fenomenologică, modelul unei autonomii etice a umanității. Gândirea sa a avut o mare influență, în special asupra succesorului său de la Freiburg, Martin Heidegger, care a preluat de la el, în 1928, catedra de filozofie. După 1933, când naziștii au preluat puterea în Germania, Husserl a fost exclus din universitate fiindcă era evreu.

ARHIVA DE ISTORIE ȘI ARTĂ, BERLIN

Edmund Husserl, cca 1930

Huston, John

(05.08.1906, Nevada, Montana, SUA - 28.08.1987, Middletown, Rhode Island)

Regizor și scenarist american. Fiu al lui Walter Huston. A fost, pentru o scurtă perioadă, boxer, ofițer în cavaleria mexicană, ziarist și actor, înainte de a deveni scenarist. Primul film regizat de el, *Șoimul maltez* (The Maltese Falcon, 1941), a însemnat începutul unei cariere strălucite, în care a realizat multe filme devenite clasice: *Comoara din Sierra Madre* (The Treasure of Sierra Madre, 1948, Premiul Oscar pentru cea mai bună regie și cel mai bun scenariu), *Key Largo* (1948), *Jungla de asfalt* (The Asphalt Jungle, 1950), *Regina africană* (The African Queen, 1951), *Moulin Rouge* (1952), *Noaptea iguanei* (The Night of the Iguana, 1964), *Onoarea familiei Prizzi* (Prizzi's Honor, 1985) și *Mortul* (The Dead, 1987). A scris scenarii pentru multe dintre propriile filme și pentru altele, precum *Jezebel* (1938), *Juarez* (1939) și *High Sierra* (1941). De-a lungul carierei a fost și actor, remarcându-se în special în *Chinatown* (1974). Fiica sa, Angelica (n. 1951), s-a dovedit a fi o actriță talentată în *Onoarea familiei Prizzi* (Prizzi's Honor, 1985, Premiul Oscar), *Mortul* (The Dead, 1987), *Dușmani* (Enemies), *O poveste de dragoste* (A Love Story, 1989) și *Escrocii* (The Grifters, 1990) și a debutat ca regizor cu *Bastardul din afara Carolinei* (Bastard Out of Carolina, 1996), o producție pentru televiziune.

Huston, Walter
născut Walter Houghston

(06.04.1884, Toronto, Ontario, Canada - 07.04.1950, Beverly Hills, California, SUA)

Actor canadiano-american. A debutat pe scenă în 1902, în orașul său natal, Toronto, iar în 1905 la New York. El și a doua sa soție au format un cuplu renumit de vodevil, cântând și dansând împreună (1909–1924). Pe Broadway, a avut succes în *Patima de sub ulmi* (Desire Under the Elms, 1924), *Dodsworth* (1934; ecranizat în 1936) și *Vacanța new-yorkezului* (Knickerbocker Holiday, 1938), în care a cântat *September Song*. A apărut în peste 50 de filme, printre care *Abraham Lincoln* (1930) și *Comoara din Sierra Madre* (The Treasure of Sierra Madre, 1948, Premiul Oscar), regizat de fiul său, John Huston.

Hutchins, Robert Maynard

(17.01.1899, Brooklyn, New York, SUA - 17.05.1977, Santa Barbara, California)

Profesor și președinte de fundație american. A devenit decan al Facultății de Drept de la Yale. Ca președinte (1929–1945) și rector (1945–1951) al Universității din Chicago, a susținut educația liberală, bazată pe studiul marilor tradiții occidentale, a criticat orice tendințe de specializare și a pus capăt întrecerilor sportive între facultăți. Mai apoi, Hutchins a fost președinte al multor fundații, printre care fundația Ford. A fost președintele consiliului de editori al *Encyclopaedia Britannica* (1943–1974) și a editat cele 54 de volume de *Mari cărți ale lumii occidentale* (Great Books of Western World, 1952). Și-a expus opiniile despre educație în *Educația superioară în America* (Higher Learning in America, 1936).

Hutchinson, Anne *născută* Anne Marbury

(botezată 20.07.1591, Alford, Lincolnshire, Anglia - 08./09.1643, Pelham Bay, New York, SUA)

Lider religios american, de origine engleză. În 1612 s-a căsătorit cu William Hutchinson. În 1634, ea și soțul ei l-au urmat pe John Cotton spre colonia golfului Massachusetts. A organizat întruniri religioase săptămânale ale femeilor din Boston, criticând ortodoxismul puritan îngust și adoptând un „legământ al sfințeniei". Oponenții o acuzau pentru afirmația ei că, grație lui Dumnezeu, oamenii erau scutiți de respectarea preceptelor morale. Judecată pentru „calomnierea preoților", a fost condamnată la exil. A refuzat să se dezică de convingerile ei și a fost excomunicată. În 1638, împreună cu soțul ei, a pus bazele unei colonii în insula Aquidneck care, mai târziu, a făcut parte din Rhode Island.

Hutchinson, familia ~

Grup de cântăreți americani, care au jucat un rol important în dezvoltarea muzicii populare din SUA. Născuți și crescuți la Milford, New Hampshire, frații Hutchinson, Judson (1817–1859), John (1821–1908), Asa (1823–1884) și sora lor, Abby (1829–1892), au înființat un cvartet și, în 1841, au început să concerteze prin New England. Spre deosebire de cântecele sentimentale și cele ale trubadurilor specifice vremii, cântecele lor erau dedicate unor cauze politice, cum ar fi dreptul la vot al femeilor, prohibiția alcoolului și opoziția față de Războiul din Mexic. Au cântat la multe demonstrații împotriva sclaviei, printre care un marș la Boston la care au participat 20 000 de persoane. Unii membri au fost înlocuiți de alte rude, iar familia a continuat să facă turnee până în anii 1880.

Hutchinson, Thomas

(09.09.1711, Boston, Massachusetts - 03.06.1780, Londra, Anglia)

Administrator de colonie american. Fiu al unui negustor înstărit din Boston, inițial și-a încercat norocul în afaceri. Apoi a fost membru al adunărilor legislative locale (1737–1749) și a participat la congresul de la Albany în calitate de delegat. A fost guvernator al statului (1758–1771) și, concomitent, judecător-șef la Curtea Superioară de stat (1760–1769). Ca guvernator (1771–1774), a aplicat cu severitate și rigoare legea britanică. După ce a fost acuzat de inițierea Legii timbrului, mulțimea i-a devastat casa. A insistat ca o corabie încărcată cu ceai să ancoreze în Boston, ceea ce a dus la Partida de ceai din Boston. A fost înlocuit de generalul Thomas Gage.

huterit

Membru al Frăției Huterite, o sectă anabaptistă al cărei nume provine de la fondatorul ei austriac, Jacob Hutter, care a fost ars pe rug ca eretic, în 1536. Adepții săi s-au organizat după modelul bisericii din Ierusalim, stăpânindu-și bunurile în comun. Persecutați în Moravia și Tirol, s-au mutat spre E, în Ungaria și Ucraina. În anii 1870, mulți au emigrat în SUA și s-au stabilit în Dakota de Sud. Societatea există și acum în V SUA și Canada, unde sunt colonii de 60–150 de membri, care lucrează la ferme colective. Huteriții sunt pacifiști, nu se amestecă în politică și trăiesc separați de societate.

Hutton, James

(03.06.1726, Edinburgh, Scoția - 26.03.1797, Edinburgh)

Geolog, chimist și naturalist scoțian. După ce a practicat o scurtă perioadă de timp dreptul și medicina, s-a dedicat pasiunii sale pentru chimie și a pus la punct o metodă necostisitoare de fabricare a clorurii de amoniu. S-a stabilit la Edinburgh (1768), pentru a-și dedica viața științei. A elaborat teoria asupra uniformismului în două comunicări prezentate la Edinburgh în 1785 (publicate în 1788). Capacitatea sa de a explica procesele geologice ale Pământului fără a face apel la Biblie, importanța acordată proceselor extrem de îndelungate de eroziune, depunere, sedimentare și ascensiune vulcanică sunt considerate revoluționare de specialiști.

hutu

Populație din Rwanda și Burundi, vorbitoare de limbă bantu, un mare număr fiind refugiați în Congo (Zair). Numărând aproape 9,5 milioane de persoane, populația hutu formează marea majoritate a locuitorilor din ambele țări, dar, în mod tradițional, sunt supuși ai populației tutsi care, sub regimurile coloniale germane și belgiene, au continuat să mențină relația de stăpân-vasal. Legăturile dintre cele două culturi sunt foarte strânse: ambele populații vorbesc rwanda și rundi și au aceleași religii (tradiționale și creștine). Tutsi au dominat în Rwanda până în 1961, când hutu i-au izgonit pe cei mai mulți și au preluat controlul asupra guvernului. După o lovitură de stat eșuată în Burundi, în 1965, hutu din această țară au rămas subordonați unei dictaturi militare predominant tutsi. În 1972, 1988 și 1993, în Burundi au avut loc confruntări violente, ca și în Rwanda, între 1990–1996, iar ultima a inclus o campanie-genocid inițiată de hutu, în urma căreia au fost uciși peste un milion de oameni, iar 1–2 milioane au fost siliți să plece în tabere de refugiați din Zair (fostul Congo) și Tanzania.

Huxley, Aldous (Leonard)

(26.07.1894, Godalming, Surrey, Anglia - 22.11.1963, Los Angeles, California, SUA)

Romancier și critic britanic. Nepot al lui T.H. Huxley și frate cu Julian Huxley, a fost aproape orb încă din copilărie. Este cunoscut prin operele sale bazate pe o satiră elegantă, spirituală și pesimistă, precum *Galben de crom* (Crome Yellow, 1921), *Dans grotesc* (Antic Hay, 1923) și *Punct contrapunct* (Point Counter Point, 1928) care l-au impus drept un mare romancier. Prin faimosul roman *Minunata lume nouă* (Brave New World, 1932), care prezintă o viziune tenebroasă a unei societăți viitoare, și-a exprimat neîncrederea în politică și tehnologie. Începând cu *Orb prin Gaza* (Eyeless in Gaza, 1936), operele sale reflectă interesul pentru misticism și pentru filozofia hindusă. Printre ultimele sale lucrări se numără volumele *Diavolii din Loudun* (The Devils of Loudun, 1952) și *Porțile percepției* (The Doors of Perception, 1954), despre experiențele sale cu halucinogene.

Aldous Huxley, 1959

ROBERT M. QUITTNER/BLACK STAR

Huxley, Sir Julian (Sorell)

(22.06.1887, Londra, Anglia - 14.02.1975, Londra)

Biolog, filozof și autor britanic. Este nepot al lui T.H. Huxley și frate al lui Aldous Huxley. Cercetările sale asupra hormonilor, proceselor de creștere, ornitologiei și ecologiei au marcat dezvoltarea embriologiei, taxonomiei și studiilor asupra comportamentului și evoluției. Cercetările sale științifice au fost aplicate la problemele sociale și politice și a formulat o teorie etică, denumită evoluționism umanitar. Volumele sale destinate marelui public, precum *Știința vieții* (The Science of Life, 1931; scris împreună cu H.G. Wells), s-au bucurat de mare atenție din partea cititorilor. A fost primul director general al UNESCO (1946–1948).

Huxley, T(homas) H(enry)

(04.05.1825, Ealing, Middlesex, Anglia - 29.06.1895, Eastbourne, Sussex)

Biolog britanic. Fiu al unui director de școală, a obținut diploma în medicină. A lucrat ca chirurg, după care, în timpul unei expediții de cercetare în Pacificul de S (1846–1850), a făcut numeroase studii asupra viețăților marine. A predat, apoi, mai mulți ani la Institutul Regal de Minerit din Londra (1854–1885). Începând cu anii 1850, a devenit cunoscut prin lucrările sale asupra individualității animalelor, a unor moluște, a metodelor de paleontologie, a principiilor științifice și a științei educației, a structurii și funcționării nervilor și a craniului la vertebrate. A fost printre primii și cei mai înfocați susținători ai darwinismului. Polemica lui cu episcopul Samuel Wilberforce (1860) a atras atenția opiniei publice. În anul următor, Huxley a realizat studii valoroase de paleontologie și taxonomie, în special de taxonomia păsărilor. Spre sfârșitul vieții s-a interesat de teologie. Se crede că a pus în circulație termenul agnostic, pentru a-și defini convingerile. Puțini oameni de știință din generația sa s-au dovedit atât de influenți și eficienți în ideile și acțiunile lor ca Thomas Huxley.

Huygens, Christiaan *sau* Christian Huyghens

(14.04.1629, Haga, Țările de Jos - 08.07.1695, Haga)

Matematician, astronom și fizician olandez. A fost primul care a folosit pendulul pentru a regla un ceas (1656). A inventat o metodă de șlefuire și cizelare a lentilelor telescopice și a descoperit, cu ajutorul telescopului său, adevărata formă a inelelor lui

Christiaan Huygens, portret de C. Netscher, 1671; Colecţia Muzeului Haags, Haga
MUZEUL MUNICIPAL DIN HAGA

Saturn (1659). A explicat fenomenele de reflecţie şi refracţie pe baza principiului frontului de unde secundare, numit astăzi principiul lui Huygens. A dezvoltat teoria luminii ca undă (1678) şi a contribuit la dezvoltarea dinamicii. Cercetările sale asupra mişcării corpurilor în rotaţie au oferit soluţii pentru problemele legate de oscilaţia pendulului şi de mişcarea circulară uniformă. A fost primul cercetător care a determinat acceleraţia gravitaţională.

Huysmans, Joris-Karl
născut **Charles-Marie-Georges**

(05.02.1848, Paris, Franţa - 12.05.1907, Paris)

Scriitor francez din perioada decadentă. Primele sale opere, aflate sub influenţa naturalismului, au fost urmate de lucrări originale şi pline de temperament. Prima dintre acestea a fost nuvela *Pe apa sâmbetei* (À vau l'eau, 1882). Cel mai cunoscut roman al său, *În răspăr* (À rebours, 1884), prezintă comportamentul decadent al unui personaj marcat de spleen, cu ascendenţă nobilă. Controversatul roman autobiografic *Acolo* (Là-Bas, 1891) narează experienţele unor satanişti de la sfârşitul sec. XIX. Ultimele sale romane marchează reconcilierea cu romano-catolicismul. A scris şi eseuri de critică artistică.

Joris-Karl Huysmans, pictură în ulei de Jean-Louis Forain
L.E. BULLOZ

Hwange, Parc Naţional ~
anterior **Parcul Naţional Wankie**

Rezervaţie naturală din NV statului Zimbabwe. Situată la frontiera cu Botswana, a fost înfiinţată în 1928 ca rezervaţie pentru animalele sălbatice, iar în 1930 a devenit parc naţional. Teritoriul ocupă o suprafaţă de 14 651 kmp şi este format, în cea mai mare parte, dintr-o câmpie, dar are şi păduri cu arbori de esenţă tare, precum cele de mukwa sau de teck. Este una dintre cele mai mari rezervaţii de elefanţi din Africa; frumuseţea animalelor poate fi admirată de pe platforme situate în preajma ochiurilor de apă.

Hwarangdo

Cod filozofic şi militar apărut în statul coreean Silla, în sec. XVI. Stă la baza formării unei societăţi de elită, alcătuită din tineri războinici, cunoscuţi sub numele *hwarang*, care au luptat pentru unificarea Coreei, în perioada dinastiei Silla (668–935 d.Hr.). Codul lor moral, influenţat de budism şi confucianism, se evidenţia prin principii precum loialitatea faţă de rege, respectul faţă de părinţi, încrederea în prietenie, eroism şi opoziţia faţă de omorul nejustificat. Unităţile de *hwarang* au fost desfiinţate în timpul dinastiei Choson (1392–1910), dar interesul faţă de acest cod a fost revigorat la sfârşitul a sec. XX, prin stilul coreean de arte marţiale, denumit *hwarangdo*.

Hyacint

Personaj din mitologia greacă, tânăr de o rară frumuseţe care a stârnit iubirea lui Apollo. Zeul l-a ucis din greşeală în timpul unei întreceri de aruncare a discului şi din sângele tânărului a răsărit floarea de hiacint (zambila), pe ale cărei petale erau scrise cuvintele AI, AI („vai, vai"). Moartea sa era celebrată în Amyclae, oraşul său natal din Lacedemonia, în timpul unei sărbători de vară cunoscute drept Hyacinthia. Sărbătoarea marca trecerea de la primăvară la vară.

Hyade

Roi de câteva sute de stele din constelaţia Taurul. Strălucitoarea stea Aldebaran pare că face parte din roi, dar este mult mai aproape de Pământ decât Hyadele, care se află la o distanţă de 130 de ani-lumină. Cinci stele din grupul Hyadelor sunt vizibile cu ochiul liber.

Hyder Ali

(1722, Budikote, Mysore, India - 07.12.1782, Chittoor)

Conducător musulman al oraşului Mysore din S Indiei. A organizat primele unităţi indiene de soldaţi înarmaţi cu arme occidentale şi a fost comandantul armatei care l-a îndepărtat de la putere pe rajahul din Mysore. A cucerit şi regiunile înconjurătoare şi a format o alianţă împotriva englezilor cu hanul Nizam Ali Khan şi cu trupele din Marathas. A luptat împotriva dominaţiei britanice vreme de un deceniu, dar l-a sfătuit pe fiul său să încheie un tratat de pace, când a văzut că englezii nu pot fi învinşi.

Hyderabad

Oraș, 3 449 878 loc. (2001), centrul administrativ al statului Andhra Pradesh din S Indiei. Fondat de sultanii regatului Golconda în sec. XVI, orașul a fost jefuit și distrus de ocupanții moguli în 1685. În 1724 a devenit capitala regatului independent Hyderabad. În acest oraș fortificat se află multe clădiri construite într-un stil ce reunește stilurile hindus și musulman. În apropiere a fost înființat fortul britanic Secunderabad, unit de Hyderabad printr-un dig lung de 1,6 km. În Hyderabad se află Universitatea Osmania (1918) și Universitatea din Hyderabad (1974).

Hyderabad *sau* Haydarabad

Oraș, 1 151 274 loc. (1998), din provincia pakistaneză Sind. Situat la E de fluviul Ind, a fost fondat în 1768 de Ghulam Shah Kalhora. A fost capitala regiunii Sind până în 1843, când a intrat în stăpânirea britanicilor, care au mutat capitala la Karachi. Astăzi este centru comercial, industrial și de comunicații. Printre vestigiile de importanță istorică se numără mormintele și palatele foștilor conducători; specifice orașului sunt badgirurile (capcane de vânt), fixate pe acoperișurile caselor pentru a prinde briza marină în timpul sezonului cald.

Hyderabad *anterior* Haidarabad *sau* Ținuturile Nizam

Fost principat din partea sudică a Indiei. Inițial a făcut parte din vechiul regat Golconda, iar din 1687 a fost inclus în Imperiul Mogul. Regatul independent Hyderabad a fost fondat de Nizam-ul-Mulk în 1724. Din 1798 a devenit protectorat britanic, deși conducătorii din familia Nizam au continuat să domnească în regat. În timpul secesiunii indiene din 1947, statul și-a declarat independența, dar a fost anexat Indiei, în urma invaziei armatei indiene (1948), care a preluat controlul. Astăzi, regiunea este împărțită între statele Andhra Pradesh, Karnataka și Maharashtra.

hydrastis

Plantă perenă (*Hydrastis canadensis*), răspândită în pădurile din E SUA. Rizomii săi au proprietăți medicinale. Planta are o singură floare, de culoare albă-verzuie, ale cărei sepale cad în momentul în care se deschid. În locul florii apar niște fructe mici, roșii, de obicei grupate. Se cultivă uneori în grădini umbroase, în scopuri comerciale, mai ales pentru rizomii săi galbeni, care conțin hidrastină, un alcaloid. Folosită în scopuri terapeutice de către indienii din America, planta este administrată și acum pentru tratarea unor dureri și infecții minore.

Hymen

Zeul grec al căsătoriei. De obicei, era considerat fiul lui Apollo și al unei muze, probabil Calliope. În altă versiune, era fiul lui Dionysos și al Afroditei. În legendele atice, era un tânăr chipeș care a salvat un grup de tinere femei, printre care și pe iubita sa, de o bandă de pirați. S-a căsătorit cu aleasa lui, iar viața lor fericită era invocată în multe cântece de nuntă.

Hyndman, Henry M(ayers)

(07.03.1842, Londra, Anglia - 22.11.1921, Londra)

Șef politic marxist britanic. A studiat la Universitatea Cambridge, a fost jurnalist înainte de a fonda Federația Democrat-Socialistă. A expus ideile lui Karl Marx în *Anglia pentru toți* (England for All, 1881), prima carte socialistă britanică în aproape 50 de ani. I-a convins pe mulți socialiști să adopte marxismul, dar Friedrich Engels, care nu-l agrea pe Hyndman, a determinat fondarea Ligii Socialiste. În timpul Primului Război Mondial, Hyndman a adoptat o strategie patriotică și profranceză, fapt ce a provocat excluderea sa din Partidul Socialist, după care a fondat Partidul Național Socialist (1916), numit mai târziu Federația Social-Democrată.

HyperText Markup Language

Vezi HTML

HyperText Transfer Protocol

Vezi HTTP

Hywel Dda *sau* Howel Dda *sau* Hywel cel Bun

(m. 950 d.Hr.)

Căpetenie galeză, supranumit rege al tuturor galezilor. A moștenit regatul Seisyllwg și a dobândit, prin căsătorie, ținutul Dyfed, reușind astfel să întemeieze regatul Deheubarth. În cele din urmă, sub stăpânirea sa au intrat regatele Gwynedd și Powys. În 942 d.Hr., regatul său era mai mare decât al oricărui alt conducător galez anterior. A acceptat statutul de vicerege al regelui anglo-saxon din Wessex, iar în timpul domniei sale pașnice s-a promulgat codul de legi galeze.

iac

Specie de bovină cu corp masiv (*Bos grunniens mutus*), ce trăiește în regiunile înalte ale Tibetului. Masculii pot atinge o înălțime maximă de 1,8 m la greabăn. Blana lor este neagră și scurtă, excepție făcând zona coastelor și a cozii, unde crește mai lungă. Are coarnele răsucite spre exterior și în sus, iar capul este orientat în jos. Femelele sălbatice și puii trăiesc în turme mari; masculii ajunși la maturitate formează grupuri mai mici. Iacii sălbatici pasc iarbă și, deoarece au nevoie de multă apă, iarna mănâncă zăpadă. Iacii sălbatici sunt, în prezent, amenințați cu dispariția. Iacii domestici se împerechează cu vitele domestice și sunt folosiți pentru transport, carne și lapte. Pielea lor este tăbăcită, din coadă se fac apărătoare de muște, din părul tors se fac funii, iar bălegarul uscat se folosește drept combustibil.

Iac (*Bos grunniens*)
RUSS KINNE/PHOTO RESEARCHERS

Iachint

(cca 1300, /?/ -
1372, Curtea de Argeș, Țara Românească)

Cleric de origine greacă, întâiul mitropolit al Țării Românești. În 1348 este pomenit în documente ca mitropolit de Vicina, fiind apoi ales să conducă noua mitropolie a Ungrovlahiei, dependentă de patriarhia ecumenică de Constantinopol. Patriarhul de atunci al acesteia, Calist I, a recunoscut numirea în mai 1359.

Iacob I *în spaniolă* Jaime *cunoscut ca* Iacob Cuceritorul

(02.02.1208, Montpellier, regiunea Toulouse, Franța - 27.07.1276,/?/)

Rege al Aragonului și Cataloniei (1214–1276). Cel mai renumit dintre regii medievali ai Aragonului, a fost educat de către cavalerii templieri. Fratele bunicului său a condus ca regent, până în 1218. Iacob a avut o contribuție importantă la supunerea nobililor răzvrătiți și a preluat guvernarea regatelor sale în 1227. A cucerit Insulele Baleare (1229–1235) și regatul Valenciei (1233–1248), dar a renunțat la pretențiile teritoriale asupra unor regiuni din S Franței. L-a ajutat pe Alfonso X să înăbușe revolta maurilor din Murcia (1266) și a întreprins o cruciadă în Țara Sfântă (1269), pe care a pierdut-o.

Iacob I

(1394,/?/ - 20/21.02.1437, Perth, Scoția)

Rege al Scoției (1406–1437). Fiu și succesor al lui Robert III, a fost capturat de englezi în 1406 și ținut prizonier la Londra până în 1424. În timpul celor 13 ani în care a condus efectiv (1424–1437), a fost primul mare monarh pe care l-a cunoscut Scoția. A limitat puterile nobilimii, fără a-i supune însă pe lorzi, și a îmbunătățit considerabil justiția, astfel încât legile să fie favorabile și oamenilor de rând. Asasinarea sa într-o mănăstire dominicană, de către un grup de nobili rivali, a dus la izbucnirea unei revolte populare, care i-a sprijinit pe văduva lui și pe fiul său de șase ani. Acesta i-a urmat la tron, sub numele de Iacob II.

Iacob I

(19.06.1566, castelul Edinburgh, Scoția -
27.03.1625, Theobalds, Hertfordshire, Anglia)

Rege al Scoției, sub numele de Iacob VI (1567–1625), și primul rege al Angliei din dinastia Stuart (1603–1625). Fiu al Mariei, regina Scoției, și al lordului Darnley, Iacob a devenit succesorul mamei sale la tronul Scoției pe când avea numai un an. Aflat sub tutela mai multor regenți, a devenit marioneta intriganților rivali – romano-catolici, care încercau să o readucă pe mama lui la tronul țării, și protestanți. Din 1583 a

început să pună în aplicare propria politică regală, aliindu-se cu Anglia. A devenit moștenitorul tronului, după moartea reginei Elisabeta I, în calitate de stră-strănepot al regelui Henric VII. A instaurat pacea și prosperitatea, punând capăt războiului dintre Anglia și Spania (1604). A condus Conferința Curții de la Hampton (1604), respingând majoritatea solicitărilor puritanilor de reformare a Bisericii Anglicane, dar permițând o nouă traducere a Bibliei, cunoscută drept Versiunea Regelui Iacob. Atitudinea sa față de catolici a dus la complotul prafului de pușcă. Încrederea lui în monarhia absolută și conflictele cu Parlamentul din ce în ce mai independent l-au determinat să dizolve Parlamentul între 1611 și 1621. După moartea lui Robert Cecil, a intrat sub influența unor consilieri nepricepuți.

Iacob II *în spaniolă* **Jaime**
cunoscut ca **Iacob cel Drept**
(1264, /?/ - 03.11.1327, Barcelona, Aragon)

Rege al Aragonului (1295–1327) și al Siciliei (sub numele de Iacob I, 1285–1295). A moștenit tronul Siciliei la moartea tatălui său (1285). După moartea fratelui său (1291), a moștenit și Aragonul. A abdicat de la tronul Siciliei (1295) și s-a căsătorit cu fiica regelui Napolelui pentru a face pace cu angevinii. În schimbul Siciliei, a primit Sardinia și Corsica, dar nu a putut accede decât la tronul Sardiniei (1324).

Iacob II
(16.10.1430, Edinburgh, Scoția - 03.08.1460, castelul Roxburgh, Roxburgh)

Rege al Scoției (1437–1460). A urcat pe tron după uciderea tatălui său, Iacob I al Scoției. Deoarece regele era încă un copil, puternica autoritate centralizată, întemeiată de tatăl lui, s-a prăbușit repede, așa că prima sa îndatorire ca adult a fost să restaureze autoritatea monarhică. S-a străduit să diminueze influența puternicei familii Douglas, iar în 1452, în castelul Stirling, l-a înjunghiat mortal pe William, conte de Douglas. A pus bazele unei administrații centrale puternice și a consolidat sistemul juridic. A intrat în conflict cu Anglia, care își reînnoise pretențiile la tronul Scoției, și a condus atacurile asupra unor avanposturi englezești, dar a fost ucis în timpul asedierii castelului Roxburgh.

Iacob II
(14.10.1633, Londra, Anglia - 16/17.09.1701, Saint-Germain, Franța)

Rege al Angliei (1685–1688), frate și succesor al lui Carol II. În timpul războaielor civile engleze, s-a refugiat în Țările de Jos (1648). După Restaurație (1660), a revenit în Anglia, fiind numit mare lord amiral în perioada războaielor anglo-olandeze. S-a convertit la catolicism pe la 1668 și a preferat să abdice în 1673 decât să depună jurământul impus de Legea confesiunii. În 1678, religia sa, catolicismul, a provocat o adevărată isterie din cauza complotului papal, prin care se încerca uciderea lui Carol și instalarea lui Iacob la tronul țării, motiv pentru care Parlamentul a vrut de mai multe ori să-l excludă de la succesiune. După moartea lui Carol (1685), Iacob a preluat tronul cu ajutorul anglicanilor și fără a întâmpina prea multă opoziție. Ca urmare a numeroaselor revolte, a numit în fruntea armatei și a administrației numai romano-catolici și a dizolvat Parlamentul care îi era ostil. Nașterea fiului său, un posibil succesor catolic, a determinat izbucnirea Revoluției Glorioase din 1688 și l-a obligat să se refugieze în Franța. În 1689 a debarcat în Irlanda, pentru a-și recuceri tronul, dar armata sa a fost învinsă în Bătălia de la Boyne, iar el s-a reîntors în exil, în Franța.

Iacob III
(05.1452,/?/ - 11.06.1488, lângă Stirling, Scoția)

Rege al Scoției (1460–1488). I-a urmat la tron tatălui său, Iacob II. Spre deosebire de acesta, nu a reușit să consolideze puterea centrală, după ce a devenit major. A fost un monarh slab și s-a confruntat cu două revolte însemnate în timpul domniei sale. I-a jignit fățiș pe nobilii de la curte, favorizând artiștii, datorită interesului său deosebit pentru artă. În 1488, două familii puternice de la graniță au declanșat o rebeliune, câștigându-l de partea lor pe fiul lui Iacob III, viitorul Iacob IV. Iacob III a fost prins și omorât la vârsta de 36 de ani.

Iacob IV
(17.03.1473 - 09.09.1513, lângă Branxton, Northumberland, Anglia)

Rege al Scoției (1488–1513). A unificat țara, reușind, până în 1493, să câștige supremația asupra tuturor regiunilor de N și de V ale Scoției. A organizat ambuscade la granița cu Anglia (1495–1497), pentru a susține un pretendent la tronul Angliei. Căsătoria sa cu Margareta Tudor (1503), fiica lui Henric VII, a contribuit la stabilizarea relațiilor dintre cele două țări, dar în 1512 s-a aliat cu Franța împotriva Angliei. În 1513 a invadat Anglia pentru a-i susține pe francezi, dar armata sa a fost învinsă în Bătălia de la Flodden, iar Iacob IV a fost ucis.

Iacob, Sfântul ~ *sau* **Iacob cel Mare**
(/?/, Galileea, Palestina - 44 d.Hr., Ierusalim, sărbătorit pe 25 iulie)

Unul dintre cei 12 apostoli ai lui Iisus. El și fratele său, Ioan, erau pescari, fiind printre primii discipoli care l-au urmat pe Iisus, asistând la principalele evenimente din timpul propovăduirii lui, precum Schimbarea la Față și suferința din grădina Ghetsimani. A fost decapitat în 44 d.Hr., din porunca regelui Irod Agripa. Conform tradiției, corpul său a fost dus la Santiago de Compostela, în Spania, iar moaștele sale sunt, de multă vreme, un loc de pelerinaj.

Iacob ben Asher
(1269, Köln - 1340, Toledo, Castilia)

Cărturar evreu care a studiat dreptul ebraic. A emigrat în Spania, împreună cu familia, în 1303, iar tatăl său a devenit rabin-șef în Toledo. Se crede că Iacov și-a câștigat traiul făcând cămătărie. A clasificat legile ebraice pe categorii, în funcție de subiect, realizând un cod numit *Tur*, devenit o lucrare teologică ebraică de succes în sec. XV, considerată lucrare de căpătâi, până la apariția operei lui Iosif ben Efraim Karo, în sec. XVI.

Iacob Cuceritorul
Vezi Iacob I (Aragon)

Iacob Eduard, Bătrânul Pretendent *născut* **James Francis Edward Stuart**
(10.06.1688, Londra, Anglia - 01.01.1766, Roma, Statele Papale)

Pretendent la tronul Angliei și la cel al Scoției. Fiu al exilatului Iacob II al Angliei, a fost crescut în Franța în religia catolică. La moartea tatălui său (1701), regele francez Ludovic XIV l-a proclamat rege al Angliei, dar Parlamentul englez a adoptat o lege prin care i se anulau drepturile și proprietățile. A făcut parte din armata franceză în timpul Războiului pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. În timpul Revoltei iacobiților (1715), a debarcat în Scoția, dar în mai puțin de două luni revolta a fost înăbușită, iar el s-a întors în Franța. După aceea a trăit la Roma, sub protecția papei. A devenit cunoscut drept Bătrânul Pretendent, pentru a-l deosebi de fiul său, Carol Eduard, Tânărul Pretendent.

iacobină, perioada ~

Moment de înflorire a artelor vizuale și literare în timpul domniei regelui englez Iacob I (1603–1625). Arhitectura iacobină îmbină elementele din perioada gotică târzie cu detaliile clasice, arcele ascuțite în stil Tudor și lambriurile interioare. Mobilierul în stil iacobin, confecționat din lemn de stejar, se remarcă prin formele greoaie și picioarele rotunjite. Inigo Jones a urmat teoriile lui Andrea Palladio, impunând în Anglia stilul clasic al arhitecturii renascentiste. Majoritatea portretiștilor și sculptorilor iacobini s-au născut în străinătate sau au fost influențați de artiști străini, iar operele lor au fost uitate când artiști flamanzi precum Peter Paul Rubens și Sir Anthonis Van Dyck au lucrat în Anglia, la curtea lui Carol I, succesorul lui Iacob.

iacobină, literatură ~

Ansamblu de opere scrise în timpul domniei regelui englez Iacob I (1603–1625). Precedată de literatura elisabetană, literatura iacobină avea adesea un caracter sumbru, punând sub semnul întrebării stabilitatea ordinii sociale; câteva dintre marile tragedii ale lui William Shakespeare datează de la începutul acestei perioade. Alți dramaturgi, precum John Webster, au fost adesea fascinați de tema răului. Dintre comediile epocii se remarcă satira acidă a lui Ben Jonson, alături de lucrările lui Francis Beaumont și John Fletcher. Poezia iacobină include atât versurile pline de grație ale lui Jonson și ale poeților cavaleri, cât și poezia metafizică, deosebit de complexă, a lui John Donne și a altor scriitori. În proză, scriitori precum Francis Bacon și Robert Burton au impus un stil literar flexibil. Cea mai importantă operă în proză a epocii a fost o nouă traducere a Bibliei, publicată în timpul regelui Iacob I (1611).

iacobini *sau* **Clubul Iacobinilor**

Grupare politică din timpul Revoluției Franceze, asociată cu radicalismul extrem și cu violența. Fondată în 1789 sub numele de Societatea Prietenilor Constituției, a fost ulterior supranumită Clubul Iacobinilor, deoarece întâlnirile aveau loc într-o fostă mănăstire a dominicanilor (cunoscuți în Paris și ca iacobini). Inițial a fost formată din reprezentanți ai Adunării Naționale care militau pentru păstrarea idealurilor revoluției împotriva unei eventuale reacții din partea aristocrației. Deși nu a avut un rol direct în răsturnarea monarhiei (1792), clubul și-a schimbat ulterior denumirea în Societatea Iacobinilor, Partizani ai Egalității, din care făceau parte și deputații montagnarzi de stânga, din Convenția Națională, care au susținut executarea regelui și îndepărtarea de la putere a girondinilor. În 1793, cu 8 000 de cluburi și 500 000 de membri, iacobinii au impus și controlat regimul Terorii. Clubul din Paris l-a susținut pe Maximilien Robespierre, dar a fost desființat după moartea acestuia, în 1794. Deși interzise în mod oficial, unele organizații locale au continuat să existe până în 1800.

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat,
conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate, planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie,
care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

JURNALUL NAŢIONAL

www.litera.ro

ISBN 978-973-675-775-4

Tipărit la G. Canale, Bucureşti